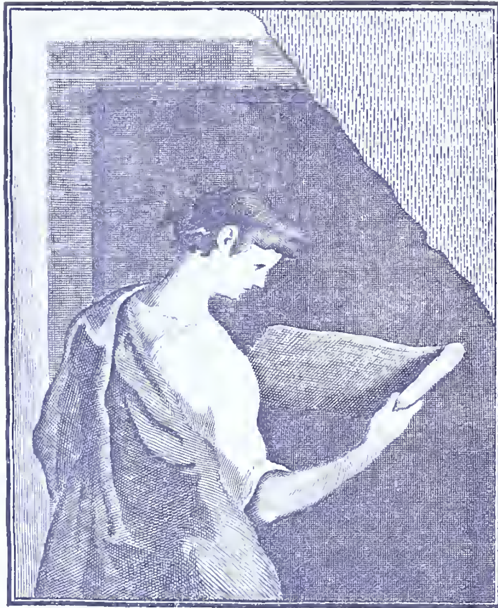
ELSEVIER'S

JAARGANG XIV
DEEL XXVII
MCMIV

ELSEVIER'S

GEÏLLUSTREERD MAANDSCHRIFT
OORSPRONKELIJK NEDERLANDSCHE KUNST IN WOORD EN BEELD

REDACTIE: F. LAPIDOTH, MR. L. J. PLEMP VAN DUIVELAND EN PH. ZILCKEN * * * * * * * *

JAARGANG XIV
DEEL XXVII * *

JANUARI-JUNI
MCMIV * * * *

AMSTERDAM — UITGEVERS-MAATSCHAPPY „ELSEVIER"
64 N. Z. VOORBURGWAL * MCMIV * * * * * * * *

Typ. AMST. BOEK- EN STEENDRUKKERIJ, v/h. ELLERMAN, HARMS & Co.

Inhoud van Deel XXVII.

ALFABETHISCHE LIJST DER MEDEWERKERS.

PLATEN BUITEN DEN TEKST.

HET BRIEFJE
NAAR EEN SCHILDERIJ

ALBERT ROELOFS. † † † † † †
DOOR ED. BECHT. † † † † †

Wat over Albert Roelofs te schrijven — ik wil bekennen het lacht me toe.

Juist over hem; want ik vind Albert Roelofs heel knap; een van de meest belovende — eigenlijk al een van de meest gevende — onder de jongste Haagsche schilders.

Maar ik ontveins me aan den anderen kant geenszins de moeilijkheid, die er in gelegen is, het werk en den persoon te bespreken van zulk een jong artist.

Roelofs is nog *heel* jong. Niet zoo maar bij wijze van spreken en als ter aanduiding, tot welke school hij behoort, maar gewoon jong in jaren: hij is pas even zes en twintig.

En niet waar, op dien leeftijd — ieder kan het nagaan — zal de artistieke zon nog niet de volle middaghoogte hebben bereikt. Bij de meesten zelfs is ze pas even boven de kimmen.

Van een overzicht van een afgelegde kunstenaars-loopbaan, van een beschouwing over wat gedaan en gebeurd is, is haast geen sprake.

In zijn rekening-courant met de kunst heeft zulk een jong man nog geen tijd gehad veel posten te boeken en er blijven nog een massa bladen blank.

Al laat de stand van die rekening nu reeds zien, dat er een ruim batig slot in het vooruitzicht ligt, alles wat daaromtrent meer gezegd kan worden valt onder de rubriek profetieën.

En de meeste profeten eten tegenwoordig brood.

Er is nog iets.

Een algemeene maat van waardeering vast te stellen behoort tot de onmogelijkheden.

Vooreerst is dit een kwestie van standpunt. Prille jeugd of hooge ouderdom bijvoorbeeld zijn voor den een factoren van zijn oordeel; een ander vraagt alleen naar het eindresultaat, zonder met iets anders rekening te houden.

Daardoor weegt dan ook bij geen twee menschen hetzelfde woord even zwaar. Wat ik „niet slecht" noem, vindt mijn buurman al „mooi." En daar tegenover lijkt een woord van bewondering voor het werk van een jong artist van den één, den ander soms al een wierookwolk.

Ik zou niet graag zien, dat mijn pretentieloos opstelletje daar ook aanleiding toe gaf. Want afgescheiden ervan, dat ik het voor mezelf ongaarne zou hebben, is er nog een speciale reden om het in dit geval te vermijden.

Aanstonds zal die reden ter sprake komen.

't Heeft maar bitter weinig gescheeld of dit artikel was ongeschreven gebleven: het

model weigerde bijna vlakweg voor dit zijn portret te zitten.

Ik had aangebeld.

„Wel, amice, wat verschaft me het genoegen?"

Ik deelde Roelofs mee dat ik zijn toestemming, en voor zoover noodig ook zijn medewerking, kwam vragen voor het schrijven van dit stukje over hem en zijne schilderijen.

En daar kwamen de bedenkingen opzetten.

„Hoor eens," zei hij, „ik vind het heel erg vleiend, dat men mij de eer van een afzonderlijke bespreking waard vindt; maar heusch, een beetje timide glimlachje, dat hem nog jonger doet lijken dan hij is, „ja, dat valt me heel moeilijk te zeggen." Maar hij zette mij mat met: »Ook daarvoor ben ik niet aan de beurt."

Dat was waar en ik kon er niets tegen in brengen.

Ik veranderde van taktiek. Ik zei dat het ver buiten mijn plan en mijn aard lag op overdreven manier de loftrompet te steken. Dat ik zonder daarin te vervallen, toch zou kunnen wijzen op zijn streven en trachten duidelijk te maken, wat hij zocht en waarheen

KREEFTEN NAAR EEN SCHILDERIJ

ik voel me zelven als artist, als schilder, nog zoo weinig rijp, ik heb nog zoo weinig gepresteerd en ik vind dat ik nog lang voor zooiets niet aan de beurt ben."

Ik vroeg, me te willen meedeelen, wie dan volgens hem eer aan de beurt zou zijn, als er hier al van een beurt gesproken kon worden.

„Ja," moest m'n sujet bekennen met dat hij wilde. Dat hij, om nu eens zijn eigen woord „beurt" te gebruiken, volgens mij wel degelijk aan de beurt lag als jong artist, die behalve talent, ook reeds een zeer sprekende „kant" aan zijn werk heeft. Kortom ik redeneerde als nu wijlen Brugman.

En nog, ik twijfel desondanks of ik de vesting zou hebben genomen, als ik niet gedreigd had, het garnizoen te zullen uithongeren....

Het was namelijk langzamerhand tijd van koffiedrinken geworden.

't Is een min of meer gevoelige knauw voor mijn ijdelheid te moeten bekennen: de geur van de mokka deed meer dan ik.

KINDERPORTRET SCHILDERIJ
Eigendom van Mevr. Albert Roelofs.

En nadat de capitulatievoorwaarden waren vastgesteld, gaf Roelofs zich over.

Ik zou m'n artikel niet te „mooi" en niet te lang maken en moest meer nadruk leggen op wat hij nog zou kunnen bereiken, dan op wat hij reeds gegeven had.

Dat beloofde ik te zullen probeeren en dáár is nu de reden, waarom ik in dit geval bijzonder wilde vermijden, dat mijn artikel in het minst naar den wierook riekte.

„En nu," zei m'n schilder, na deze onderhandelingen blijkbaar wat opgelucht, „nu kom je toch een kop koffie meedrinken? Mijn dochter heeft zes tanden."

Na dit belangrijk feit met behoorlijke nauwgezetheid te hebben geconstateerd, heb ik nog een minuut of tien genomen om er mij over te verwonderen, dat drie menschen zoo jong kunnen lijken als Albert Roelofs, zijn vrouw en zijn dochter en wandelde daarna, sterk onder den indruk dat het hoofd van dit gezin, die zoo gemakkelijk schildert, even gemakkelijk heer des huizes is, het Bezuidenhout langs, bij de bladerlooze boomen van het Haagsche bosch.

* * *

Albert Roelofs is een artistenkind: de groote Willem Roelofs Sr. was zijn vader. Hij is dus een spruit van goeden stam en heeft inderdaad en in letterlijken zin kunstenaarsbloed in de aderen.

In 1877 werd hij te Schaerbeek bij Brussel, waar de familie Roelofs indertijd woonde, geboren. Hij vertoefde er tot zijn tiende jaar, toen het heele gezin verhuisde naar den Haag.

Omtrent deze periode heb ik, ook na de meest nauwgezette nasporingen niets anders kunnen te weten komen dan dat het jonge mensch bekend stond als een woelige, ondeugende levenmaker.

Wat ik omtrent meer jonge menschen in dat belangwekkend levenstijdperk meen vernomen te hebben.

Hijzelf zegt dat de verhuizing hem, wat zijn schoolopvoeding betreft, niet veel goed heeft gedaan. Bij zijn komst op een Haagsche school was hij zijn medeleerlingen, wat de Fransche taal aangaat een heel eind vooruit, terwijl hij het Hollandsch maar half verstond. Het gevolg

POTLOODSCHETS

SCHAPEKOP OLIEVERFSTUDIE

daarvan was, dat hij bij het een niet te veel aandacht had en van het andere niet te veel begreep.

Dat de oude heer Roelofs al op gevorderden leeftijd raakte, dat diens gezondheidstoestand niet zoo goed was, als wel te wenschen ware geweest, terwijl hij bovendien door zijn kunst zeer werd in beslag genomen, maakte dat er op den speelschen Albert niet te streng werd toegezien.

Een en ander droeg er niet toe bij, zijn onderwijs vruchtdragend te doen zijn en later heeft het hem inspanning genoeg gekost, het toen verzuimde in te halen.

Maar één ding was er waarin hij belangstelde, waarnaar hij onafgebroken verlangde, dat hem niet met rust liet. Als zijn vader en zijn broer Willem móest en zóu hij schilder worden.

Toen hij dan ook een jaar of zestien geworden was, zag de oude heer Roelofs wel in, dat zijn jongste spruit voor niet veel anders te vinden was, en Albert zou gaan studeeren aan de Haagsche Academie voor beeldende kunsten. Voorzichtigheidshalve werd echter besloten, hij zou den cursus tot opleiding voor de akte middelbaar-onderwijs in het teekenen volgen, en dit was maar half naar den zin van onzen kunstenaar in den dop.

„Half" wil hier zooveel zeggen als: „in het geheel niet."

Onderweg naar de Academie, om het verlangde toelatingsbewijs te gaan halen, ziet hij, in eindelooze reeks, de grauwe jaren van theoretische studie als een schrikbeeld naderen; hij weifelt niet lang en voor hij zich eigenlijk recht bezint heeft hij, in plaats van een kaart voor de middelbaar-onderwijsklasse, een voor de schilderklasse aangevraagd.

Gelukkig, achteraf beschouwd.

Thuis was men met dezen ruil niet zoozeer ingenomen, maar zooals gezegd, Roelofs Sr. miste de physieke kracht om zich sterk te verzetten en Albert ging naar de schilderklasse, waar hij kwam onder leiding van Frits Jansen.

De vier jaren hier doorgebracht rekent hij onder zijn prettigsten.

„Wij waren toen, zegt Roelofs, op den leeftijd qui ne doute de rien. *Wij* wisten het. En niemand anders. We versmeerden ontzettende massa's verf en geloofden dat we het mooier deden dan wie ook. Tentoonstellingen van moderne kunst, we keken ze niet aan. Behalve een heel enkele groote meester uit de zeventiende eeuw, was er geen schilder,

dien we als artist een knip voor den neus waard vonden. Mijn hemel, als ons gezwets van toen eens was opgenomen in een gramophoon, kerel, ik zou me dood schamen."

Er is iets aardigs in zoo'n jongen, die de wijsheid en de wereld in pacht heeft.

Ik voor mij, geloof dat hij beter af is, dan een, die Burne Jones rechts en de Maeterlinck of Verlaine links van zich heeft liggen. Die met de primitieven of de mystieken dweept, de Pre-Raphaëlieten bestudeert en ontzettend veel weet, maar heel weinig kan.

't Kwam spoedig voor den dag, dat Albert Roelofs wèl wat kon. Zijn werk behoorde met dat van zijn vriend André Broedelet al mee onder het beste van zijn tijdgenooten aan de Academie.

Bij verschillende gelegenheden werd hij onderscheiden en gedurende twee jaren genoot hij de Koninklijke subsidie. Uit dien Haagschen Academietijd dagteekent een serie stillevens, die alle zeer de aandacht trokken

LANDSCHAPSTUDIE — OLIEVERF

door de smaakvolle compositie en door het, met het oog op den leeftijd van den maker, ongewoon savante der factuur.

Er is in deze studies een rijpheid, een vastheid en een kennis, die de gedachte aan werk van een beginner te eenenmale doen verdwijnen. Het meerendeel ervan is her- en derwaarts verspreid geraakt of, helaas, later overgeschilderd. Maar het enkele hierbij gereproduceerde, van 1896 dagteekenende stilleven, laat toch voldoende zien, hoeveel verdienstelijks er reeds in het werk uit deze periode schuilt. Een ander stilleven werd door den heer Healthy C. Ives, op het oogenblik Voorzitter der Commissie voor de in 1904 te St. Louis te houden tentoonstelling, aangekocht, om het, als specimen van Hollandsch Academiewerk, op te nemen in eene verzameling van dergelijke studies, afkomstig van verschillende kunstscholen. En ofschoon zijn ijver en ambitie geen prikkels van buitenaf noodig hadden, spreekt het vanzelf dat dergelijke kleine successen den jongen Roelofs aanmoedigden.

't Was voor hem werken, werken, werken. En op zijne vorming zijn de jaren aan de Haagsche Academie van grooten invloed geweest, hij erkent het in dankbaarheid.

In Mei 1897 besluit de familie Roelofs opnieuw naar België terug te gaan. Roelofs Sr. had er een groot deel van zijn leven doorgebracht en wenschte er ook zijn laatste dagen te slijten. Hij zal echter de nieuwe woning niet meer betreden. In Antwerpen aangekomen en op de doorreis naar Brussel tijdelijk vertoevend bij een bloedverwant, treft hem een beroerte, die een plotseling einde aan zijn leven maakt.

Dit is voor den jongen Albert een beslissende gebeurtenis. Op zijn twintigste jaar staat hij reeds voor den heelen ernst des levens. Want al weet hij in moeders huis zijn tafel gedekt, hij rekent het zich ten plicht, daaraan niet langer meer plaats te nemen dan hoog noodig is. Hij wil trachten er zelf te komen, alleen, zonder andere ressources dan die van zijn werk.

Maar hoe?

Op de Brusselsche Academie onder Stallaert blijft hij maar kort. Hij voelt, dat vrije studie voor hem meer vruchtdragend zal zijn. Alleen 's avonds blijft hij er teekenen en overdag sluit hij zich in zijn eigen atelier op, bezield met het vaste, onverzettelijke voornemen: ik *wil* er komen.

Nu volgt een donkere tijd. Hij ziet duidelijk in, dat hij zich, wil hij door zijn kunst iets te beteekenen krijgen, in de eerste plaats zal hebben los te maken van den schoolschen invloed van de Academie. Iedere zenuw gespannen, werkt en ploetert hij, maar kan er niet uitkomen, Tergend ontglipt hem telkens den vorm, die uiting zal geven aan wat hij in zich voelt woelen. Hij weet, dat hij iets heeft te vertellen, maar het mislukt hem telkens daarvoor de formule te vinden.

Soms loopt hij, somber gestemd, dagen lang doelloos rond, dan weer werkt hij met koortsigen ijver van 's morgens vroeg tot 's avonds laat voort, tot hem de handen trillen en de slapen bonzen, om daarna zijn werk te vernielen en wanhopig palet en borstels door het atelier te slieren.

IN GEDACHTEN — NAAR EEN SCHILDERIJ

In het bezit van den Heer J. C. Schüller te 's-Gravenhage.

In een dezer oogenblikken van moreele depressie maakt hij kennis met den beroemden Constantin Meunier. Reeds als kind heeft hij zich door diens machtige scheppingen getroffen gevoeld. Geheel onbekend meldt hij zich bij Meunier aan en door dezen wordt le fils du bon Roelofs met groote hartelijkheid en ongeveinsde belangstelling ontvangen. Al spoedig ontstaat tusschen hen beiden een eigenaardige vertrouwelijkheid, ondanks het groote verschil in jaren dat hen scheidt.

Door een kunstenaar als de groote beeldhouwer in diens intimiteit te worden opgenomen, Roelofs rekent het zich tot een eer, en

IN DE RUST
NAAR EEN SCHILDERIJ

dat de beminnelijk-eenvoudige Meunier zich niet te hoog acht met hem, den zooveel jongere, over hun beider werk te spreken, is hem een groote zedelijke steun.

Omstreeks dezen tijd, in 1898, laat Roelofs zich voorhangen voor lid van het Haagsche schildersgenootschap Pulchri Studio. Ik meen er waren toen dertien candidaten. Hij is de eenige die wordt toegelaten en hoewel de konterfeitsel van een oude dame, dat hij inzond op een tentoonstelling te Antwerpen en dat hij verwacht ergens in de hoogte gehangen terug te zien, vindt hij tot zijn niet geringe verrassing en blijdschap in de zoogenaamde eerezaal geplaatst.

En nu verschijnt een eigenaardige figuur ten tooneele. Het is de Brusselsche lijstenfabrikant en kunsthandelaar Manteau.

PORTRET VAN MEVROUW DE WED. WILLEM ROELOFS — NAAR EEN SCHILDERIJ

stemmingen geheim gehouden worden, lekt toch uit dat hij een schitterende entrée maakte: hij werd aangenomen met één stem tegen, terwijl één stembiljet in blanco werd ingeleverd. Ofschoon dit een succes mocht worden genoemd, onze jonge artist is er niet mee tevreden, veel minder er door over het paard gebeurd. Hij blijft zoeken en eigen kracht onderschatten.

Af en toe schildert hij een portret. Het

Van zeer eenvoudige afkomst en onbemiddeld, wist hij zich door stalen energie, gezond verstand en „flair" in zaken op te werken tot een der voorname figuren in den kunsthandel. Het werk van meerdere artisten, onder wie met thans beroemde namen, heeft hij bij het publiek geïntroduceerd.

Groot, zwaar, druk gesticuleerend met breed gebaar, was hij het type van den jovialen Brusselaar.

Op zekeren dag komt hij toevallig in het atelier van Roelofs, die hem te spreken had over het maken van een of ander encadrement.

Op den ezel staat een groot doek, een landschap te Brussel St. Gilles, naar aanleiding van een op de plaats zelf en naar de natuur geschilderde studie.

SLOOTKANTJE NAAR EEN SCHILDERIJ
Uit de collectie van Mevr. de Wed. H. A. van Nievelt te Scheveningen.

Jonge schilders willen haast altijd groote schilderijen maken. Zoo ook onze Roelofs, die zelf verklaart, dat hij beneden de paar vierkante meters zich eigenlijk niet dans son assiette ordinaire voelde.

Monteau bekijkt het doek met stijgende belangstelling, blazende, puffende en zijn breed gelaat met zijn foulard afwisschende. Want een van 's mans eigenaardigheden was dat hij het altijd warm had.

Zijn Brusselsch dialect weer te geven is een gewaagde onderneming en ik doe het slechts bij benadering.

„Sapré matin, menier Rowlofs, das giel wel, zelle."

„Vindt u, meneer Manteau; wel dat doet me veel plezier, want ik heb er nog al aan gesjouwd. Nog haast niemand heeft het gezien. Wat denkt u er van, u bent een man van de praktijk?"

Manteau bedenkt zich nog een poosje, buigt het hoofd beurtelings links en rechts. Eindelijk stapt hij op het doek af en wijst er een gedeelte van aan, ongeveer een derde van de heele oppervlakte.

„Awel, zie 'ne kier, menier Rowlofs, as ge na dàt stukske zoe neimt, dàt zou pourtant 'ne schoene tableau zijn."

Dit is wel een weinigje een koude douche voor den schilder. Maar Manteau heeft een pleister voor de wond gereed:

„En as ge dat *zoe* encadreirt, dan meugde dat veu ma moake!" En hij doet een heel aannemelijk bod.

Geen mensch, behalve een schilder, kan het zich precies verbeelden, wat het voor een jong artist zeggen wil, als een kunsthandelaar het eerste schilderij van hem koopt.

't Is niet in de eerste plaats het geld, ofschoon een handvol rijksdaalders meestal een groote aanlokkelijkheid bezit voor jonge ridders van het palet.

Neen, 't is hier een soort brevet, dat wordt

uitgereikt. Die kunstkooper, die zooveel schilderijen onder de oogen heeft en verhandelt, hij verklaart door zijn koop, dat het schilderij zóó is, dat het een zekere waarde op de kunstmarkt vertegenwoordigt. Hij rekent zelfs er nog goede zaken mee te maken.

En dat gevoel van nu voor „vol" te worden aangezien, dat maakt het juist veel gewichtiger een doekje of paneeltje aan een kunsthandelaar te verkoopen dan aan een kunstliefhebber.

Al is dan ook de handelsman veel minder enthousiast en al stelt hij zonder de minste gewetenswroeging een amputatie van twee derden van het kunstproduct als voorwaarde.

Ook voor den jongen Roelofs was het gebeurde van belang. Hij vond er een weinig van het zelfvertrouwen door, dat hij tot nu toe had gemist. Hij voelt dat hij nu zoowat gaat meetellen en zijn ijver en energie verdubbelen er door.

Het volgende jaar, in 1899, zendt hij vier werken, portretten, naar den Salon te Gent, die, hooge uitzondering, alle vier worden aangenomen en op eereplaatsen gehangen. De critiek is eenstemmig in lof over zijn schilderijen, die besproken worden onder het beste van de tentoonstelling. 't Was een volmaakt succes.

En als nu Manteau opnieuw een aanbod doet, en Roelofs voorstelt hem een zeker aantal schilderijen te maken, tegen een behoorlijken prijs, waardoor onze jonge kunstenaar met onbekommerdheid de toekomst te gemoet kan gaan, dan is hij er heelemaal bovenop, laat zijn spleen in Brussel achter en begeeft zich naar Holland, naar Dordrecht, waar hij zich vol lust aan den arbeid zet, om de bestelde landschappen te gaan schilderen.

Van nu af is zijn succes stijgende. Eerst schildert hij landschap. Daarna figuur in landschap om eindelijk meer speciaal zich op het zoogenaamde genre-schilderen toe te leggen.

De verbintenis met Manteau wordt spoedig afgebroken door diens dood. Op het aangegaan contract zijn nooit meer dan drie of vier doeken geleverd. En vermoedelijk is dat maar heel gelukkig ook. Want de kunstkooper blijft — en daar is van zijn standpunt wel een en ander voor te zeggen — zijn waar in de eerste plaats als handelsartikel beschouwen. In die richting te moeten blijven werken heeft er artistiek al meer dan een geknakt en voor groote kunstenaars is zulk een kunstkooperscontract, in jonge jaren aangegaan en aangevat als een toegestoken

LIEFKOOZING — NAAR EEN AQUAREL

Uit de collectie van den Heer H. W. van Delden te Amsterdam.

reddende hand, gebleken een knellende slavenketen te zijn.

Ik ben haast aan het einde van mijn biographische aanteekeningen.

In ieder rechtgeaard stuk valt de gordijn, wanneer „ze elkaar gekregen hebben"; ook hier loopt de geschiedenis tenauwernood verder. In 1900 treedt Roelofs in het huwelijk met een kunstvriendin uit zijn Haagschen academietijd, mejuffrouw E. F. Bleckmann.

En aangezien ik hierboven al gewaagde van het bestaan van een dochter, eigenares van een zestal tanden, blijft me, wat onzen schilder persoonlijk betreft, niets meer te vermelden over, wat den lezer eenig belang zou kunnen inboezemen.

Wat voor mij het werk van Albert Roelofs — zoowel dat uit zijn vroegere periode als dat van tegenwoordig — die bijzondere aantrekkelijkheid geeft, is dat het nimmer zwaar of moe, maar altijd piquant, altijd vol Schwung is. Hij schijnt met zulk een gemak, met zulk een vlotheid te schilderen, dat in den regel de gedachte, dat hem een of ander gedeelte moeite gekost zou hebben, te eenenmale verdwijnt. Moeilijkheden van technischen aard schijnen spelenderwijze overwonnen. Daarbij komt, dat ik in ieder van zijn dingen aanvoel zijn tintelend genot van weer-iets-mooiste-kunnen-schilderen. Dat te zamen deed me elders eens van hem zeggen: in zijn beste oogenblikken doet hij me denken aan het parelen van champagne.

In den laatsten tijd zag ik hem bezig aan een damesportret en dat beloofde zooveel goeds, dat ik er mij reeds een feest van gemaakt had, het bij dit artikel te doen reproduceeren. Maar helaas, door omstandigheden onafhankelijk van den maker, wordt de voltooiing van dit werk voor het oogenblik vertraagd.

Het zou ook zeker interessant zijn geweest bij vergelijking te zien, hoe zich in enkele jaren zijn opvatting heeft gewijzigd. Het van 1898 dateerende portret van zijn moeder, dat ongewone verdiensten heeft, vooral in het modelé van den kop, waarop het licht geconcentreerd is, terwijl het overige van het schilderij geheel in toon is gehouden, komt meer overeen met de manier van werken, die we van onze hollandsche artisten gewoon zijn.

„Ach," zegt Roelofs, „ik ben er toe gekomen daarmee te breken, eenvoudig omdat ik het nu zoo niet meer zie. Zeker, een portret van Rembrandt maakt een overweldigenden indruk op me, maar als ik op mijn atelier zelf naar mijn model kijk, zie ik het anders. Ik zie, dat *alles* meespreekt. En waarom zou het anders ook niet kunnen? Er zijn toch vele wegen naar Rome, nietwaar? O, wat prikkelde het me dikwijls, als ik van knappe, welmeenende vrienden den raad kreeg mijn achtergronden wat stiller, wat meer in toon te houden, en het licht meer te laten vallen op hetgeen zij de hoofdzaak in mijn schilderij vonden. Maar ze bedoelden dan iets anders dan ik. Wat *zij* wilden was een solo met orkestbegeleiding; wat *ik* me voorstel is een symfonie, waarbij alle instrumenten meewerken, zonder dat er één bijzonder uitkomt."

Ik ben hiermee nu genaderd aan een min of meer teer punt. Juist omdat hij afwijkt van een bijna algemeen gehuldigde opvatting, is er wel eens door sommigen zekere overeenkomst gezocht tusschen het werk van den jongen Roelofs en dat van den genialen Italiaan, die eveneens het concentreeren van het licht in één punt van zijn schilderij heeft verworpen: ik bedoel Antonio Mancini.

Niemand verwijt Roelofs een naschilderen, een klakkeloos imiteeren van een anders technische eigenaardigheden, maar de uitspraak, dat hij tot op zekere hoogte onder den invloed van Mancini staat, heeft eenige gangbaarheid.

Als het eens zoo was, wil ik gevraagd hebben: is het zoo heel erg, dat een artist in het eerste derde van zijn loopbaan in zijn werk toont, dat eminente modellen hem niet onopgemerkt voorbij zijn gegaan?

Zie eens Jacob Maris; hij is toch waarlijk wel een persoonlijk kunstenaar geweest. En spreekt niet duidelijk uit de schilderijen van zijn jeugd de invloed van de groote Fransche meesters, die hij bestudeerde?

Nog eens, *als* het zoo was, ik zou daarom nog geen moment twijfelen aan de toekomst

MOEDERVREUGD
NAAR EEN SCHILDERIJ
UIT DE COLLECTIE VAN DEN HEER W. P. VAN STOCKUM JR. TE 'S GRAVENHAGE.

als kunstenaar van iemand met zoo onmiskenbaar groote gaven als Albert Roelofs.

Nochtans . . . ik zou me voor het oogenblik advokaat van een verloren zaak achten, als ik niet een alles weerleggend argument kon bijbrengen: ik heb dingen van Roelofs gezien, die, bij minder vastheid en kennis, reeds van dezelfde opvatting spreken als zijn laatste werk en die gemaakt zijn *lang voor hij ooit een enkel schilderij van Mancini onder de oogen gehad had.*

Ik voor mij voel tusschen het werk van Mancini en dat van Roelofs, hoewel hun beider wijze van lichtoplossing verwant is, essentieele verschillen. Mancini, de gigant, schildert als in wanhoop. Bij Roelofs vind ik veel meer een genot, een savoureeren van het mooie, dat hij ziet en wil uitbeelden. Mancini is een leeuw, die zijn manen schudt en met geweldigen klauw zijn slagen toebrengt. Hij heeft kleurcontrasten zoo forsch, dat niemand behoeft te trachten hem daarin na te volgen. Albert Roelofs *zoekt* zelfs niet in die richting. Zijn hoofdkleuren zijn eigenlijk zwart en wit, en zijn schilderijen, hoe petillant ook, zijn van kleur in den regel haast sober.

't Is tusschen deze twee het verschil van een bazuin en een viool, van een groot, middel-eeuwsch tweehands-zwaard en een Louis XV degen. Met het ridderzwaard werd een schedel gekloofd, met den degen, waarvan het lemmet met goud was geïncrusteerd, werd elegant een kleine incisie ter hoogte van het hart toegebracht.

Lieve hemel, waar dwaal ik met mijn vergelijkingen heen.

Ik heb het nu al over moordwerktuigen, in stede van over de kunst, die het leven brengt.

Daarom, ik zie er verder van af.

Niets spreekt beter over den artist, dan zijn werk zelf. Laat dus Roelofs' werk de wereld in gaan. Hij heeft nog veel jaren vóór zich. Hij zal hebben voort te gaan, zich aan de studie der natuur te verfrisschen. Dat is een bron, die nimmer raakt uitgeput.

En dan zie ik voor dit Zondagskind, dat in de Hollandsche school, in het gezelschap van zoovele aristocraten in de kunst, reeds een goede plaats inneemt op een leeftijd, waarop de meeste anderen nog niet veel anders doen dan ploeteren, een groote toekomst open.

Hij is er een, qui ira loin, zooals Meunier zei.

Ten slotte voldoe ik nog aan een wensch van Roelofs zelf. Hij verzoekt me twee menschen te vermelden, die op de ontwikkeling en den gang van zijn werk grooten invloed hebben geoefend.

Vooreerst zijn vader, die hem door leering en voorbeeld de oogen opende voor al wat groot en mooi was, en den grondslag legde van een, vóór alles, gezonde opvatting in de kunst.

Ten tweede zijn jonge vrouw, wier scherpzinnig oordeel en fijne smaak hem nog dagelijks het werken licht maakt, wier beeld en wier geest hem reeds zooveel heeft doen scheppen, dat onder zijn gelukkigste concepties behoort.

Hoe prettig is het mij, met dit trekje, dat het karakter van den mensch Roelofs in zulk een beminnelijk licht plaatst, te kunnen besluiten.

November 1903.

DE WEST-BALKAN IN VOGELVLUCHT. DOOR M. WAGENVOORT. † † † † † † † † † † †

Een jaar geleden, nog in frissche onbekendheid met menschen en toestanden, wist ik hoè met de oplossing der „Oostersche questie" aan. Nu heb ik Makedonië, Servië, Slavonië, Bosnië, Herzogewina, en Montenegro doorreisd, en weet ik het niet meer. In elk dezer landen doet de sfinx, aan wie iedere huiszittende dorpsjournalist een antwoord weet te geven, dat althans hem zelf bevredigt, maar die reeds zooveel menschen gedood heeft, en voortgaat er zooveel te dooden, zich ànders voor, en stelt andere vragen. Makedonië is nog Turksch: met elke lente ontwaken zijne Christen-bewoners uit den winterslaap, door de nachtmerrie van Turksche overheersching gekweld. Dan gaat door de wereld het honderdvoud vergroot gerucht van moedig verweer,

ontzettende wreedheid, en steeds feller haat van *kommitadsji* en Turk, op elkaars verdelging uit. Bosnië en Herzogewina, Turksche landen door Oostenrijk-Hongarije geadministreerd, zijn nu rustig, maar de lijken der gevallenen, die vochten om zich de bescherming van „Franz Jozef" van den rug te werpen, kunnen in der aarde moederschoot nog niet bloemen en graan geworden zijn: de nagalm van hun strijd van bloeddorstige krankzinnigheid is nog niet geheel verstorven. Is 't dan mogelijk dat een christelijke regeering een muzelmansche bevolking evenmin bevredigt, als een muzelmansche een christelijke? Maar Slavonië, Kroatië en Dalmatië dan? Zij kunnen zich den Turk nauwelijks meer herinneren. Christelijke landen, genieten zij sinds eeuwen wat men de zegeningen noemt van een christelijk bestuur. Toch is de opstand er latent: een smeulend vuur, dat soms uitbreekt in een korten, dadelijk-gebluschten brand. En Servië! Het heeft nu eindelijk zijn zelfbestuur. Het is een eigen, vrij koninkrijk. Maar pas heeft het in Peter Karageorgevitsj een nieuwen koning gekozen, nadat een bloeddorstige soldateska de Obrenovitsj-dynastie heeft opgeruimd op een wijze, die de Turkenvreters ten onzent en elders aan het nadenken zou moeten brengen, indien zij nadenken kònden. Montenegro? Karakteristiek klein land, karakteristiek beminnelijk volk, dat van de „Oostersche quaestie" leeft, zooals een advocaat van processen. Het is vrij, het is zelfstandig. Wàt? Op het orthodoksche feest van Christus' hemelvaart ging een groot getal zijner kloeke en schoone zonen bergafwaarts naar Cattaro. Zij zeiden hunne Zwarte Bergen vaarwel. Zij gingen naar Amerika en lieten den Turk de Turk.

KARAFERIA, HET OUDE BERÉA.

Het schijnt dus niet enkel de Turksche overheersching te zijn, die de lieden van den Balkan tot opstand drijft. *Pays balcaniques, pays volcaniques!*

* * *

Ik ben naar Makedonië gegaan om er den weg te volgen door den apostel Paulus afgelegd: van Neapolis (Kavalla) tot Beréa (Veria), en heb langs dien weg welvarende steden gevonden: bloeiende landstreken, bewoond door een Grieksche bevolking, vrij sterk, in Saloniki zelfs overheerschend, met Spaansche Joden vermengd. Het land heeft in dit Zuiden nog groote vlakten, Noordelijker en Westelijker, naar Servië en Bulgarijë toe, vooral naar het Albaneesche, wordt het door zijne grootsch-geformeerde bergen, tot laat in den zomer wit-berafeld van sneeuw, de flanken met dichte bosschen bedekt, wèl het land van roovers in vredestijd, en van vrijscharen in den oorlog. Het zou een heerlijk land kunnen zijn, en mooi zal het altijd blijven met zijne *planina's* — bergketenen — die als donkere wolken achter de dichtbije rotsgolvingen tegen den blauwen hemel opstaan, als eischten zij deel aan zijn ruimte en onbereikbaarheid. De heerlijkste van allen, waarlijk de koning der Makedonische bergreuzen, is de Olympos: nog steeds een Homerisch gedicht, zeer klaar soms, ijl zelfs, tastbaar haast in zijn doorzichtige atmosfeer, dàn, over de blauwe Golf van Saloniki heen, vèr weg, vaag als een droom, onbereikbaar als het ideaal, grootsch en schoon altijd als de gedachte aan wat goddelijk is, soms als een wolk boven de wolken oprijzende, rose zijn sneeuw tegen het diepe blauw van den hemel: stille, loutere berg, waar de goden

EEN TURKSCHE KOFFIE-KEUKEN.

wonen, hoog uit boven de lagere bergen der menschen, Noordwaarts, wier echoën met harde geruchten van strijd en verderf wegvlieden, wier flanken gedrenkt zijn van bloed, en bezaaid met verminkte menschenlijken.

Het Zuiden is het helleensche gedeelte van Makedonië. Iets van de Olympische kalmte bezielt het weldadig. Indien het niet altijd de rust geniet van zijn droom des verledens, waarin Griekenland de wereld blijven gelukkig maakte, en Alexander, hij die in dit bergland 't eerst toonde, dat menschen groot als bergen kunnen zijn, de wereld van Makedonië deed spreken, indien het niet altijd zijn vlijtigen arbeid voor het heden kan voortzetten, en soms angstig opschrikt uit zijn gepeins van het groote Hellas der toekomst, het is wijl de Barbaren, uit het Noord-Westen gekomen, de Slavenhorden, die het land als een zandvloed overstroomden, en reeds den voet van den godenberg hebben bereikt, schreeuwen, dat hunner het oude land is, en, zich op Alexander beroepende, zeggen, dat zij er meester van willen zijn. *Anathema!*

Elk volk op den Balkan heeft zijn „idée," enkel de Grieken hebben „de groote idée." Zelfs glimlachen deze er om, dat de Bulgaarsche Makedoniërs — die Barbaren! — ook al van een „idée" spreken. En de Serviërs, èn de Albaneezen, èn zelfs de Montenegrijnen! Er zijn geen kinderen meer.

De Bulgaren van het vorstendom hebben de „idée" van een Groot-Bulgarijë; de Bulgaarsche Makedoniërs van een vrij en zelfstandig Makedonië; de Serviërs droomen van een herleving van het doode Servische Czarenrijk; de Albaneezen van een Albaneesch koninkrijk. Wat Montenegro betreft: het heeft zijn eerzucht nog niet geformuleerd, maar met de rollende oogen van Abelino kijkt het om zich heen, klààr om dadelijk den Turk, aller gemeenschappelijken vijand, te verslinden met denzelfden onverbiddelijken doodshaat, als waarmee een journalist van de Amsterdamsche Pijpenmarkt hem verslindt.

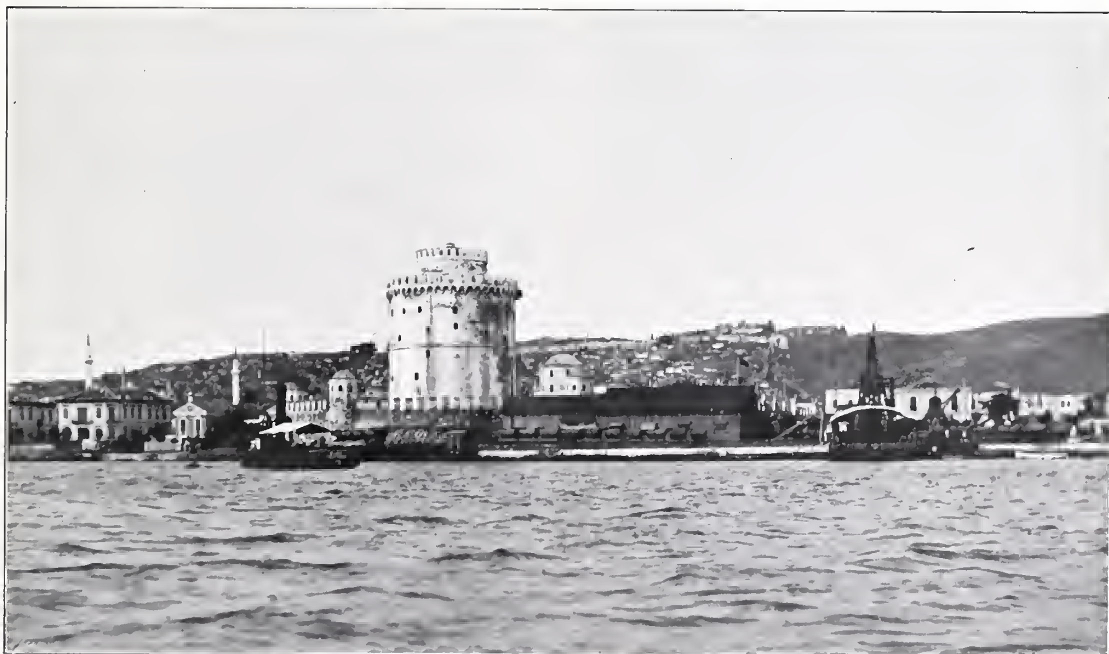
Het gevolg van dit staatkundig *imbroglio,*

verergerd door den onderlingen nijd en het wederkeerig wantrouwen der groote mogendheden, is dat geheel Makedonië, op de kuststreek na, èèn woestenij is. Dat heeft de Turk gedaan! Ongetwijfeld. In den Balkan extermineeren de Turken de Bulgaren, en de Bulgaren de Turken. Wanneer deze het die doen, heet het wreedheid en fanatisme; doen die het deze dan is het een vrijheidskamp. Maar wat doen de groote mogendheden? Zij kijken het aan, en hare ambassadeurs schrijven diplomatieke nota's. En de journalisten, die dagelijks over de Turksche wreedheden babbelen, zijn blind voor het onrecht, dat die groote lafaards een van beide volken, òf den Turken, òf den Bulgaren, of beiden tegelijk, aandoen. Niet de Turken dragen schuld aan de verwoesting en uitmoording van Makedonië, evenmin de Bulgaren, maar de leidende ministers van Rusland, Oostenrijk-Hongarijë, Engeland, Frankrijk, Duitschland, Italië, de Vereenigde Staten, die intrigeeren als balletdanseressen, en, de journalisten dier landen, die, waar het de „Oostersche questie" geldt, liegen als loopjongens. En een groot deel onzer eigen journalisten, die niet verder zien dan hun neus lang is — ofschoon die lang is! — praten hunne buitenlandsche collega's na.

* * *

Wàt van dit jammervolle land te zeggen anders dan dat de velden er braak liggen, en de dorpen er verwoest zijn? Ik ben het dwars doorgegaan met den spoortrein, op gevaar af door de *kommitadsji's* opgeblazen te worden, en, van de spoorlijn af, met een rijtuig, uitziende naar de opstandelingen. Kleine stations bewaakt door Turksche soldaten; Turksche soldaten in den trein; bij begin en eind van elke reis een nauwkeurig nagaan van de *tezkeré* — het binnenlandsche paspoort —; de spoorwegbruggen aan weerszijden bewaakt door soldaten; op de toppen en flanken der bergen de witte puntjes van een tentenkamp. De bewoners dier bekoorlijke kleine bergsteden, wanneer zij niet gevlucht en hunne woningen half-verwoest waren, muzelmansch en Grieksch, in nooit aflatende ontroering, in nooit verminderde vrees voor de *kommitadsji's*, kort te voren nog hunne vrienden, hunne buren, nu dood en verderf over hunne gezinnen verspreidende; het Bulgaarsche deel der bevolking had zich, wat de mannen betreft, gedwongen meestal, bij de opstandelingen moeten aansluiten, de vrouwen en kinderen waren gevlucht naar de andere zijde der Bulgaarsche grens.

Niet toef ik gaarne te midden van zulk een dagelijks door nieuwe ontroering door-

GEZICHT OP SALONIKI MET DEN „WITTEN TOREN" (GEVANGENIS VAN BULGAARSCHE OPSTANDELINGEN).

beefde bevolking, ik die de volken wensch gade te slaan in hun arbeid en in hun spel. Maar hoe zonderling spoedig raakt men aan ontroering gewend, en telt het gevaar licht. Ook lijkt dat alles op een afstand veel grooter, veel ontzettender dan het werkelijk is. In Saloniki sprak ieder lang te voren over den dynamietaanslag, die stond gepleegd te worden. Ieder wist, om zoo te zeggen dat de grond onderwoeld was, dat de *[illegible]que de Salonique* het een of anderen dag zou moeten ontgelden, maar juist wijl ieder er zoo over sprak, hechtte niemand er beteekenis aan. Tot op een avond de bevolking werd opgeschrikt: de aanslag!

EEN SERVISCHE VROUW IN DE NATIONALE DRACHT.

Gevaar! Wat is dat? Enkel de vreesachtigen weten die vraag te beantwoorden, zooals enkel de ongezonde lieden voortdurend bang zijn voor ziekte. In Serres, in Monastir, in Perlepé, in Uskub heb ik in de bazaars gewandeld, overdag, 's avonds een glaasje gedronken met vroolijke Turksche officieren, en wij babbelden over Cléo de Mérode, en over de *belle* Otéro; of een Grieksche archimandriet liet mij zijn collectie Makedonische penningen en cameën zien, om mij te bewijzen, dat in de Oudheid wel waarlijk over heel dit land de zon van Hellas had geschenen. Ik lichtte de hielen, en daar barstten de bommen los, of er werd een Russische consul vermoord, of de *kommitadsji's* deden een aanslag op den trein, waarmee ik had kunnen reizen, een spoorwegbrug, die ik pas was overgereden, brak onder den volgenden trein. Wat, oome, gevaar? Wanneer het kelderluik in uw woning openstaat, terwijl ge een fijne flesch wilt halen, dan breekt ge uw nek Dat is gevaar. Wat in Makedonië gebeurt, maakt op de bevolking niet meer indruk dan een dakpan, die achter je neervalt: je kijkt even om, en denkt: „'t had weinig gescheeld."

Toch, nadat ik Paulus' weg had gevolgd van Neapolis naar Beréa, over de bouwvallen van wat eertijds de Romeinsche kolonie Filippi was, en ik mij in Thessalonika had opgehouden om er het werk te verrichten, dat ik mij had voorgesteld te doen, heb ik Makedonië verlaten, en ben naar Servië gegaan. Hier, na een maand toevens, viel achter mij een ander drama voor: de ontzettende koningsmoord, welke, naar luid van den Metropoliet van Belgrado, den God van Servië zoo welgevallig was. Wel beschouwd, droeg de Turk, „de groote moordenaar," ook hieraan de schuld. Op den Balkan gebeurt niets, of „Abdoel de Verdoemde" heeft het gedaan. Het staat in dagbladen te lezen. In Slavonië en Dalmatië, die ik vervolgens doorreisde, liep het landvolk te hoop, razend geworden... ditmaal niet door verdrukking, welke het van den Grooten Turk lijdt, maar van het Hongaarsche jonkerbestuur, dat de Servische bevolking treitert met een geniepigheid, zooals enkel op den Balkan de eene christenvolkstam de andere treiteren kàn. Want laat ik het even zeggen: die interessante christenen van den Balkan zijn wilden, die een pretentie op beschaving doen gelden, welke alleen door Engelsche en Fransche reporters, ter wille van den oplaag van hun blad, zonder glimlach wordt aanvaard.

* * *

Liever zou ik niet spreken over de politiek der „Oostersche quaestie," over moord en doodslag in Makedonië, over leugen, huiche-

EEN MARKTHOEKJE.

larij en onwetende napraterij in de Europeesche pers. *The poor man is wronged!* Dit zei, naar Heine's reisschets, een Engelsche vrouw van den Jood Shylock, bij een vertooning van *The Merchant of Venice* in het Londensche *Drury Lane theatre.* Ook ik ben van oordeel, dat den armen man, erger dan Shylock uitgekreten, onrecht geschiedt; dat, zoo iemand in het Oosten wordt mishandeld, het de Turk is. Maar waarom deze meening nog eens opnieuw toe te lichten? De leugen overwint niet enkel in de Oostersche politiek; het onrecht zegeviert niet enkel aan den Bosphorus; de domheid doet zich niet enkel in de onderdrukking van zwakke staten gelden. Dat dan anderen voortgaan tegen leugen, onrecht en domheid te strijden, mij bekruipt het schouderophalen van den Prediker: „al deze dingen worden zóó moede, dat niemand het zou kunnen uitspreken."

Doch wàt anders dan politiek te bespreken, wanneer Makedonië genoemd wordt? Langer dan zes maanden heb ik in dit land getoefd, en, behalve in Saloniki, was de bevolking slechts door één gedachte, door één arbeid bezig: de opstand. Ik ken dus de bevolking van dit schoone bergland niet. Maar ik heb het volk van Servië, Bosnië, Herzogewina en Montenegro in de rust van het gewone leven kunnen gadeslaan, en dus werd mij ook het Makedonische volk verklaard. Want de Balkanvolken bezitten familietrekken, die zelfs niet door de Mohammedanen van Bosnië worden verloochend. Het mag dan waar zijn, dat Makedonië niet meer een Grieksch land is, overstroomd door het Slavendom, het is evenmin een Bulgaarsch land. De West-Balkan althans is geheel Servisch, de Servische taal is er overheerschend. Van Uskub tot Ragusa, van de IJzeren Poort tot Cettinje leeft er het bergvolk van een zelfde groot verleden: het Servische rijk, dat zijn ondergang vond in den slag op het Lijsterveld *) waarin zijn laatste Czar Lazarus om het leven kwam. Overal dan zingt nog de *goezlar*, op het klagend geluid van zijn eensnarig instrument, van de groote daden van Marko Kraljevitsj, den nationaal-Servischen held, die nu, zoo goed als Alexander de Groote, door de Bulgaarsche opstandelingen geannexeerd wordt.

* * *

Iets over den slag van Kossovo. Moerad I, de chalif der Osmanli, was reeds meester van Thraki," en Thessalië, en had van

*) Serv. Kossovo-polje. 1387

EEN BEDELARES.

Adrinopel zijn hoofdstad gemaakt, toen hij Makedonië en Albanië bedreigde, zoodat de Hongaren, Slaven en Walachen hunne veeten van eeuwen vergaten, en zich vereenigden tegen den gemeenschappelijken vijand. Czar Lazarus was aller opperhoofd, en Kroetsjeva zijn hoofdstad: op het Lijsterveld, wist men, moest de beslissende slag tusschen Turk en christen eerlang worden uitgevochten. Toen werd door herauten de daging uitgeroepen, die nog als volkslied door den Servischen *goezlar* wordt gezongen:

Ieder die Serv is en een Serv tot vader heeft,
Die van Servisch bloed is en van een Servisch huis,
Indien hij op het Lijsterveld niet komt strijden,
Zal, mèt zijn hand, al wat hij aanraakt zien verdorren.
Het graan zal niet meer bloeien op zijn akker,
In zijn wijngaard zal de druif niet meer bloeien!

Gaven alle Serviërs aan deze daging gehoor? Waren de Turken waarlijk zoo talrijk, dat, „indien alle Serviërs in zout waren veranderd, al dat zout toch niet genoeg zou geweest zijn voor een enkel maal hunner vijanden, en dat de regen, neerdalende over het Turksche leger, nergens de aarde kon bereiken? De geschiedenis bevestigt deze bewering niet, maar het voor de Serviërs zoo jammervol feit was, dat Czar Lazarus werd gevangen, en die hem aanhingen over de kling werden gejaagd. Tot een Servisch soldaat sultan Moerad doodde, waarop ook Czar Lazarus werd vermoord.

Misschien was de Turksche overwinning van de *Kossovo-polje* wel het gevolg van verraad. Althans de *goezlar* weet heden nog te zingen van den verrader Voek Brankovitsj, die, ofschoon Lazarus' schoonzoon, met 12000 man naar den sultan overliep.

Op het Lijsterveld heeft Voek Lazarus verraden,
Hij heeft verraden dien roemrijken vorst.
Dat de zon zijn aangezicht niet meer beschijne!
Voek heeft verraden zijn heer, zijn vader;
Hij zij vervloekt, en die hem verwekt heeft!...
Vervloekt zij zijn stam en zijn huis!

* * *

Gelukkig staat tegenover Voek Brankovitsj de held Marko Kralsevitsj.

„Markus de Vorstenzoon" is een legendarische held. Door naam en daden verpersoonlijkt hij den opstand tegen de Turken. Volgens den een heeft hij driehonderd jaar geleefd, volgens den ander is hij onsterfelijk, en herleeft telkens in de gedaante van een dapperen *voivode*.

Vorstenzoon zelf, werd Marko opgeleid aan het hof van Czar Steven *Doetsjan* (de bezielde). Hij werd onderricht door een archimandriet, zoodat hij Czar Steven's geheimschrijver kon worden. Gedwongen, na den slag van Kossovo, om met de andere rijksgrooten vazal van den sultan te zijn, is hij de eenige die voor den overwinnaar het hoofd niet buigt. De Turken vreezen hem, de christenen beginnen in hem hun verdediger, hun wreker te zien, en de overwonnenen wachten slechts op een gunstige gelegenheid om in opstand te komen. Op een dag wordt Marko door Turken beleedigd. Hij zint op wraak en verwijdert zich. Nu wordt hij een held; hij doodt draken; in het woud ontmoet hij de *vila* — de berg-, bosch-, en zeevrouw — die hem zijn einde voorspelt. De Turken jagen hem na als ware hij een gemeene *heidoek*, een struikroover, en inderdaad Marko's zoon wordt *heidoek*, en sedert is in alle Servische *heidoeks* Marko's geest gevaren, die strijdt

voor de eindelijke en volkomen overwinning van het Servische volk.

„Marcus de Vorstenzoon" is een vriend en beschermer van den kleinen, verdrukten man, dien hij verdedigt tegen de snoodheid van welken onderdrukker ook, en in wiens lijden en vreugden hij deel neemt. Hij is frank, hij is vroom, hij is vroed. Hij eert zijne ouders. Kleine gebreken heeft hij, dat is waar: soms drinkt hij te veel. Beter dat ge hem uit den weg gaat, want een niets brengt hem dan tot woede, en hij onderscheidt niet goed meer. Eigenlijk is Marcus de Koningszoon niemand anders dan Alexander de Groote, vandaar zijn gevlekte paard, zijn liefde voor zijn moeder, zijn moed, zijn drift na te veel te hebben gedronken. Hij heeft een zwak voor vrouwen, toch, of juist daardoor, hecht hij zich aan geen harer. Ook hij sterft jong, helaas, net als Alexander, den zoon van Filippus den koning. Maar wanneer gij op zee, op berg, in het woud de *vila* ontmoet, en zij vraagt u: „vriend, wat is er van Alexander"? waarmee zij ook Marko meent, zeg dan, indien ge uw leven liefhebt, niet dat hij dood is. Zeg: „Alexander leeft en regeert!"

En zoo hebben de Bulgaren toch gelijk Marko en Alexander aan te roepen, want *voivode* of *heidoek*, tegenwoordig zegt men *kommitadsji* — de Serviërs houden zich rustig, maar de Bulgaren zetten den opstand tegen den Turk, door Marko begonnen, voort.

* * *

Ik heb daarom niet veel sympathie voor die door den Turk „verdrukte volken" van den Balkan, wijl zij, eenmaal door hun hardnekkigen opstand en — als het der groote mogendheden te pas komt — geholpen door Europa, vrij, niets eerder te doen hebben dan muzelman en Jood te verdrukken. Niettemin is, althans de eerste, wat de landbevolking betreft, van hun eigen ras: afstammeling òf van groote grondbezitters na de overwinning van de Halve Maan tot het muzelmansche geloof overgegaan om hun eigendom te redden, òf van de Bogomilen, die Balkanvoorgangers der Hervorming, die, van het christelijk geloof reeds afkeerig gemaakt door de onhebbelijkheden der geestelijkheid, en de onmogelijkheid erkennende van een terugkeer tot het primitieve christendom, in den Turkschen godsdienst iets meer van Christus vonden dan de meeste christenen vermoedden.

De Joodsche gemeente van Saloníka weet ook wel wat zij na een „vrijmaking van het Turksche juk" van de christenen zou hebben te wachten: de geschiedenis onzer dagen in Roemenië leert het haar. Servië is reeds lang Jodenschoon, maar sinds de bloeiende Jodengemeenten, die eertijds in het land bestonden zoo goed als uitgeroeid zijn, heeft het er aan gedacht den Joden burgerrecht te schenken.

UITGEWEKENEN IN DE BUURT VAN VRANIA.

Wat de *moslemin* van de christelijke verdraagzaamheid hebben te wachten, leeren zij door de jongste geschiedenis van Kreta, en Europa zou dat tevens leeren, indien het niet blind was voor de euveldaden door een christelijke bevolking op een muzelmansche gepleegd. In Servië zijn zoo goed als geen mohammedanen meer. In Nisj en in Belgrado klimt de *moeëddin* nog dagelijks op den trans der minaret om de Geloovigen op te roepen tot het gebed, maar als de stem van een die roept in de woestijn is de zijne, en de deur der moskee kon wel gesloten blijven. Enkel Bosnië en Herzogewina bezitten nog een talrijke mohammedaansche bevolking, wijl deze landen, in naam althans, onder

suzereiniteit des sultans staan. De Oostenrijk—Hongaarsche regeering heeft op zich genomen de rust in deze gewesten te handhaven en doet alles om den *moslemin* haar overheersching niet te doen drukken.

* * *

EEN ZIGEUNERFAMILIE.

Na het ontzettend koningsdrama in de *konak* van Belgrado, lijkt het spotternij te zeggen van het Servische volk, dat het zachtzinnig is. Maar dat zijn al de Oostersche volken. De Turken, met rust gelaten door de christenen, zouden niet wreeder en woester zijn dan de anderen.

Pas bij Zjebeftsjé de Servische grens overgestoken, of de rustige arbeid kwam mij te gemoet met de blijdschap van goed onderhouden velden, die een voorspoedigen oogst beloofden. De herinnering aan de droeve verlatenheid van de bergen in Oed-Servië en Makedonië schrijnde mij toen. Toch, van nabij gezien, is die Servische welvaart minder groot dan hij lijkt. Het land verkeert in dien overgangstoestand, waarin het nog niet geheel een Westersche, en niet meer geheel een Oostersche natie is. Volk van landbouwers en varkensfokkers, kennen de Serviërs nog niet geheel het individueele eigendom van den bodem. Het onverdeelde grondbezit der *zadroega*, de familie welke sinds vele geslachten bijeen is gebleven onder leiding van het gekozen hoofd, den *knese*, is door de Turksche overheersching geëerbiedigd, opnieuw een bewijs, dat het daarmee voor de christelijke bevolking zoo kwaad niet gesteld was. Dus is er in de *zadroega* voor het persoonlijk initiatief, noch voor de individueele energie ruimte. Heel poëtisch dat *zadroega*-leven, maar wanneer men het nog zien wil moet men zich haasten. Het verdwijnt, zooals het — primitieve vorm der samenleving — overal elders in Europa verdwenen is voor de Romeinsche opvatting van het eigendom met zijn recht om te gebruiken, te misbruiken, te verbruiken. De armoede in den vorm van pauperisme is in Servië onbekend; de weelde eveneens: zelfs Nisj en Belgrado, de twee grootste steden, twee dorpen nochtans — Nisj 25.000, Belgrado 60.000 inwoners — zijn van den uitersten eenvoud.

De *zadroega*-familie leeft in een gemeenschappelijk huis, dat van den *knese*. Enkel de gehuwde familieleden hebben terzijde hun woning, maar in de rusturen of in den winter zijn allen bijeen: de vrouwen doen het handwerk onder toezicht van de gemeenschappelijke moeder, de mannen, afgezonderd natuurlijk, knutselen of luieren, of luisteren naar den *goezlar*, van wiens reciet de Turk altijd het gelag betaalt. De aardigheid zou er af wezen, indien er voor de volken van den Balkan eens geen Turken meer bestonden.

O ellendige Turk, je verliest al je landen,
In Oud-Servië en in Makedonië!
Serv en Bulgaar, christenen, zijn je overwinnaars
Aan alle vier hoeken van den wind!
De Swaba*) kan je niet langer verdedigen.
Opgerukt dus, O Islam, weg naar Azië,
Want in den Balkan verlies-je je laatste mannen.
Serv en Bulgaar hebben een harde huid en drijven je voor zich uit....
De Turk zegt: „God! wat moet ik doen?"
De christenen zijn sterk, en allen als een man....
De Turken zeggen: „Waar moeten wij ons verbergen?"
O, prins Nikita †), sluit een verbond met je broeder,
Tegen de Swaba's, tegen de Turken!
Nikita's naam zal onsterflijk zijn,
En die van Obrenovitsj §) zijn broeder.

*) Duitscher = Oostenrijker,
†) Van Montenegro.
§) Waarschijnlijk wordt nu voor Obrenovitsj Karageorgevitsj gezongen.

Op den duur is dat eentonig, altijd weer dezelfde Turkenhaat. Maar in Servië heeft men het tenminste uit de eerste hand, en de Serviërs weten waarom zij de Turken haten, wat met de blinde *goezlars*, die in de Europeesche kranten over de Turken zingen, niet het geval is.

* * *

Misschien zouden de Serviërs nog beter doen minder over den gehaten Turk te zingen, en ijveriger te bewijzen, dat zij hun „vrijheid" waard zijn; ietwat minder politiek, ietwat meer werklust zou hun niet kwaad staan. Hun land is er in de halve eeuw, dat zij den Turk hebben afgeschud werkelijk niet zoo op vooruitgegaan, dat zij bewijzen alles gewonnen te hebben door den Turk te verliezen. Zeker, het ziet er beter uit in Servië, het land, dan onder Turksch bestuur; de administratie is er ietwat geregelder, wat het beste uitkomt in Nisj en Belgrado. Maar 't is niet enkel de heilige administratie, welke een volk zalig maakt. En dan, hoe gebrekkig is zij er nog! Er ligt nog veel land braak, de wegen zijn er bedroevend, de verkeersmiddelen schaarsch. Belgrado en Nisj zijn twee banale groot-dorpen, die enkel wat lijken door hun mooi geboomte in de straten. De Serviërs zijn een primitief volk, dat den Oosterschen slaap nog in de oogen heeft.

Maar een zachtzinnig volk, daar neem ik niets van af. Serviër of Slaaf, de naam duidt knechtschap aan; er is iets van de knechtschap van duizenden jaren over gebleven in de zachte onderworpenheid van hun leven, van hunne manieren. Iets aartsvaderlijks ook, door de *zadroega* bewaard. Nijverheid kent dit land niet. Het geringste van kleeding en huisraad is *zadroega*-werk. De vrouwen spinnen, weven en borduren de kleeren; de mannen bebouwen het land, fokken het vee, verrichten de ambachten: niemand is er knecht of meid, niemand meester van knechten en meiden. Wanneer het in den oogsttijd druk loopt, noodigt de *zadroega* de leden van de dichtst bij wonende familie uit. Dezen komen op den bepaalden

USKUB MET DE BRUG OVER DEN VARDAR.

dag als gasten die mede arbeiden, zonder de hand uit te steken voor loon, wetende dat zij slechts hebben te vragen om ter zijner tijd dezelfde hulp te erlangen. Dan, na den arbeid, een rondedansje: drie schreden links, een schrede rechts, de armen over elkaars schouders, heel statig, heel langzaam, zonder uitbundige vroolijkheid; of een mopje muziek van een voorbijgaanden zigeuner, die een halven dag speelt voor een korst brood en een nacht op den hooiberg, en tegen den morgenstond, zijn viooltje onder den arm, verdwijnt. En dàt is muziek, dit zigeunervioolspel: primitief zooals alles in dit land, poëtisch ook zooals alles, met klanken van zeer oude tijden er in, lang geleden, toen de menschheid nog jong was, en hare weemoeden noch hare vreugden kon verklaren, maar wel uitspreken in wonderlijke melodieën die nu verstorven zijn, doch een enkele maal woord zijn geworden in het Hooglied en in de Ilias.

* * *

EEN OFFER VAN KURBAN BARJAM.

Te Belgrado, uit het aardige parkje *Kalimegdan*, over den breeden Sava heen, die zich iets verder vereenigt met den Donau, kijkt men over de vlakte van Slavonië: het broedervolk, dat in plaats van het Turksche „juk" het Magyaarsche draagt, en vindt, dat het bij de ruil niet veel gewonnnen heeft. Semlin is daar de eerste stad van Belgrado uit: een gedoente met het paspoort om van Belgrado naar Semlin, en van Semlin naar Belgrado te komen, reis van twintig minuten, met de boot, als het *teskeré*-gehaspel in Turkije. Toch behoort het volk van Slavonië tot dezelfde natie als dat van Servië, het verschil is enkel, dat de Katholieke godsdienst daar de overhand heeft op de Orthodoksche, en het Servisch aan gene zijde van den Sava, de Cyrillische letterteekens heeft afgelegd. Eerst nu krijgt de reiziger door den Balkan een denkbeeld van de grootheid van het oude Servische Czarenrijk, dat op de Kossovopolje te niet ging. Van Oud-Servië, nog door den Turk vastgehouden, door Servië buit eener middeleeuwsche soldateska, door Slavonië in latenten opstand tegen den Magyaar, door Bosnië en Herzogevina „geoccupeerd" door het Oostenrijk-Hongaarsche leger, op de Zwarte Bergen van Prins Nikita, overal klinkt hem de Servische taal in de ooren! Maar bij Bosna-Brod komt hij weer in muzelman's land, dat hij boven Uskub heeft verlaten, en 't is feest voor zijne oogen.

Bosnië en Herzogevina zijn niet slechts de twee schoonste en vruchtbaarste landen van den West-Balkan, zij worden het best gecultiveerd en geadministreerd, en bewijzen, dat de oplossing der „Oostersche quaestie" niet ligt in een volkomen vrijmaking der Balkanvolken, maar in de voogdijschap van een of andere Westersche mogendheid, liefst met het recht van contrôle door de andere. Waar de Westersche samenleving de Oostersche ontmoet en, zooals in Tunesië en Egypte, niet tracht te verdringen, daar, aldus ook in Bosnië en Herzogevina, ontwikkelen zich beiden in schoonheid en welvaart. Evenals Tunis en Kaïro, is Serajewo, Bosnië's hoofdstad aan de Midljaska, een vereeniging van Westersche en Oostersche stad, waarvan de laatste het natuurlijk wint van de eerste in

schilderachtigheid, maar de eerste van de laatste in comfort. Te leven in zulke steden is een lust.... den verstandige wien het overal een leerzaam genoegen is te leven.

GRIEKSCH OOGSTFEEST IN MACEDONIË.

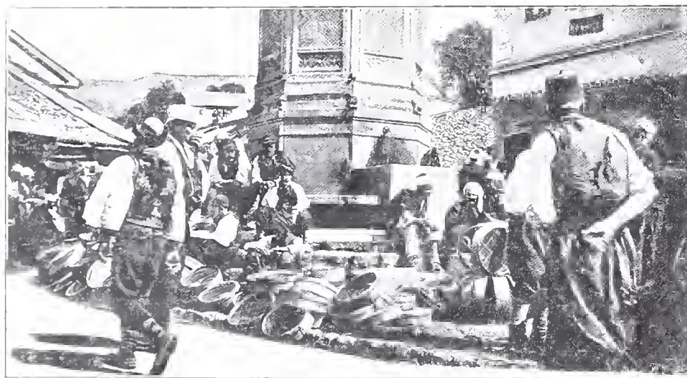
Rijke kunst- en natuurhistorische museums en prachtige moskeeën, vroolijke winkelstraten en kleurige bazaars, cafés met dagbladen en illustraties en mohammedaansche koffiehuisjes met lekkere koffie, borrelende nargileh's en gemoedelijke praatjes, boekhandelaars met het nieuwste van de wereldlitteratuur, en Koranstudenten met slechts één boek — *El-Kitab* — het Boek bij uitnemendheid, inderdaad een geheele bibliotheek waard: dit zijn de velerlei aantrekkelijkheden van een stad als Serajewo. Dan de wandelingen buiten de stad: vele bruischende rivieren tusschen dichtbeboomde rotsoevers, den horizont afgesloten door bergketens van steeds hooger steiging en grilliger kamvorming, de hoogste haast geheel het jaar door met sneeuw bedekt. Op de lagere bergtoppen bouwvallen van Servische feodale kasteelen, of gastvrije kloosters, waar de reiziger een schuil vindt voor den nacht. In Bosnië een natuur weeldevol van Noordelijke gewassen, uitgestrekte en dichte eikenbosschen, de appel, de pruim, in den winter beeren, wolven, wilde zwijnen, vossen; in Herzogevina de subtropische natuur: de palm, de granaat, de vijg, tevens in den aemachtigen zomer, droogte, dorheid, tot waar de bergen stijgen en die Zwarte Bergen naderen, waar, in Cettinje, vorst Nikolaas 's morgens op zijn stoep zit en zijn volkje van aartsvaderlijke zeden, aartsvaderlijk regeert.

* * *

Servisch land, dit alles, met overal van het landvolk, den Servischen groet: *dobar dan* *) en *S'Bogom* †); overal de *goezlar*, die zingt van den slag op de *Kossovo-Polge*, van Marko Kraljevitsj, die den Turkenhaat legendeert. Alleen in Bosnië en Herzogevina zingt

*) Goeden dag.
†) In Gods hoede!

hij wat minder luid, want hoewel dan „Franz-Jozef" er de brave christenen beschermt, de Turk is er de landheer gebleven, en al is hij zoo goed een Serviër met een Servischen naam op *vitsj* als de christenen, zijn tegenwoordigheid is hinderlijk. De oude christenverdrukking van den Turk is met de Turksche administratie, waarvan zij een uitvloeisel was, verdwenen, de oude Turkenvrees en -haat van den christen leeft er voort. En zoolang er in Serajevo, in de prachtige *Tsjareva Dzjamia* — de keizerlijke moskee — herinnering aan sultan Mohammed II, den overwinnaar, in de *Begova Dzjamia*, gesticht door Chosrev, den eersten Turkschen gouverneur, op het geroep van den *moeëddin* nog Geloovigen hun gebed komen doen, is het christenhart niet gelukkig. Indien de christenen van Bosnië het voor het zeggen hadden, zooals hunne broeders in Servië, niet één „Turk" zou er in het land blijven. Is 't niet een dagelijksche ergernis, dat „Franz-Jozef" het land bezet houdt, en de christenen toch hun schuld aan den Turk moeten betalen, juist zooals onder Turksch bestuur? Waar dient een christenregeering voor, zoo niet om den „Turk" te verdrukken?

MARKTPLEIN TE SARAJEVO.

Een illustratie van dien moedwil der christenen om den „Turk" te treiteren, zag ik in een Bosnisch dorp. Ik was, na een wandeling, een koffiehuisje binnengegaan, dat, naar Mohammodaansch gebruik, tevens een barbierswinkel was. Eenige *moslemin* zaten er, de beenen onder het lijf gekruist, op den *divan*, het ietwat hoogere gedeelte langs den muur. Zij rookten en koutten, terwijl, in het midden, op een stoel gezeten, een der hunnen zich door den *kahwadsji* liet scheren. Het „jonge mensch" ging rond met nargileh's hier, kopjes koffie daar, glazen thee ginds, waarvan hij het bedrag door een krijtstreepje aan de balk noteerde. Er kwam een christenboer binnen, die zich, na het gebruikelijke *dobardan*, neerzette. Zijn komst was den aanwezigen een ergernis, zoo niet een ontsteltenis, dat was te merken. De barbier hield even met scheren op, „het jonge mensch" vergat het streepje te zetten van een glas gerstewater, dat hij gebracht had, de praters braken hun gekout af, de binnengekomene bestelde een kopje koffie. Er zat een onweer in de lucht, dat met de uitbarsting niet lang wachtte: in plaats van de bestelde koffie aan te nemen, liet de boer het door het „jonge mensch" brengen naar een grijsaard met een witten turban, die op den *divan* zat, en zei: „Abdoellah-beg, ik geef je die koffie voor wat ik je schuldig ben."

Tot eenig antwoord maakte de grijsaard een gebaar van geringschatting. „Wàt?" zei de ander, reeds driftig van stem, „je weigert mijn koffie als betaling van mijn schuld? dáar dan, tabak, stop je *tsjiboek* met mijn tabak en wij zijn quit," en hij wierp hem een zakje tabak voor de voeten. De Turk, klaarblijkelijk verontwaardigd, maar uiterlijk onverstoorbaar kalm, raapte het zakje tabak op, wierp het den eigenaar terug, en antwoordde: „Je bent een schoft!"

Het was den boer om ruzie te doen, maar de kalmte van zijn schuldeischer bracht hem uit zijne voegen. Hij stond op, en begon te schreeuwen: „Zòo, je weigert mijn koffie, je weigert mijn tabak als betaling, weet je wat je dan krijgt? Je krijgt een . . ." hij voegde de daad bij het woord, het „woord van Cambronne," zooals de Franschen het noemen.

„Schoft!" herhaalde de Turk, die nu zijn kalmte verloor, „als je niet dadelijk weggaat, sla ik honderd talhouten op je nek stuk!"

De kwaadheid van den Turk bracht den

christen in goed humeur: „honderd talhouten op mijn nek stuk slaan?" sarde hij lachend. „Je weet wel, dat dat niet meer gaat, Abdoellah-beg. Ik zou er honderdvijftig op je kop stuk slaan. Onder „Franz Jozef" is een *raia* *) de meerdere van den grootsten beg."

De grijsaard verbleekte, doch mompelde de gewone beleediging, welke men in het Oosten steeds hoort, wanneer twee mannen met elkaar twisten, en die ik hier niet zal herhalen. „De ellendeling," prevelde hij luid, „hij is mij tien *keble* †) graan schuldig, en hij wil me betalen met een kop koffie."

„Tien *keble!*" riep de christen, wiens woede opnieuw opvlamde. „Hij zegt, dat ik hem tien *keble* schuldig ben! Dief, en zoon van een dief, ik ben-je niets schuldig, want je vaders hebben den grond gestolen van mijn vaders, en wanneer je mijn koffie en mijn tabak niet wil hebben, dan krijg-je een ...."

De Turk scheen deze bedreiging kalm op te nemen, hij glimlachte verachtelijk, en wendde het gelaat af, terwijl de kwade betaler vloekend heenging.

* * *

Naarmate men, Herzogevina door, Dalmatië nadert, verliest de Servische taal haar alleenheerschappij, en moet zij een deel harer rechten afstaan aan het Italiaansch: de reiziger komt in het gebied der oude republiek van Ragusa, mededingster van Venetië, navolgster ook, vervallen en vergeten, evenals de romantische dogenstad. Hij is weer in een land der Westersche beschaving, bedoeld als een eigen grootsch en schoon verleden, en niet als een betreurenswaardige navolging van het vandaag.

Ragusa is een Venetië zonder kanalen, maar met bergstraatjes. Steeds onder geestelijke en politieke voogdij van de oudere en schoonere zuster, aan de overzijde der Adriatische Zee, heeft het die nagevolgd in zijne paleizen en kerken, in zijne kloosters en klokkentorens, en het is geworden een knussig stadje met heerlijke omstreken, en een droomerig uitzien op de Adriatica. Aan geopende vensters, in stille opklimmende straatjes, in oude Venetiaansch-gotieke paleizen met wapenschilden boven de deur, spelen lieve juffers op de piano het *Miserere*, en wanneer een ondeugend tourist op den inval komt op den rug zijner hand een zoen te laten klinken, staken zij, verlokt door dit welbekend en veelbelovend geluid, haar spel, en kijken nieuwsgierig uit het venster, teleurgesteld maar toch glimlachend.

Geheel deze kuststreek der Adriatische Zee is Italiaansch van taal en van zeden: de Italiaansche zelfkant van het Servische Czarenrijk. Zoodra klimt de reiziger weer niet de bergen op, of hij verneemt opnieuw het Servisch, vooral in dat merkwaardig bergvorstendommetje Montenegro, dat, alle tijden een vast bolwerk tegen den Turkschen overheerscher, nog heden de kern is van de Servische volken, en in zijn heerscher, vorst Nikolaas, een dichter bezit, die bij levenden lijve zijne werken klassiek ziet worden.

Montenegro is het zonderlingste bergland van den geheelen West-Balkan, en de Montenegrijnen zijn er het eigenaardigste volk van. „De Schepper, vertelt een legende, toen hij de aarde schiep, droeg in een zak op

BOSNISCHE BOERENTYPEN.

*) De in het land geboren christen.

†) Keble = een maat van 50 kilogram.

den rug de bergen, die hij met handenvol uitstrooide, hier en daar, doch boven Montenegro scheurde de zak: de bergen rolden er

EEN MARKT IN BOSNIË.

uit, een hoop op elkaar, en daar zijn ze nu zoo blijven liggen."

Het is inderdaad niet een bergketen, Montenegro, het is een agglomerate van bergen, welke reeds in Herzogevina begint, in Noord-Albanië eindigt, en in Noord-Makedonië dieper het land in gaat: berg op berg, met kleine ronde dalketens, waarin, als het zwaar regent of de sneeuw smelt, zich kleine meeren vormen, die na eenige dagen verdwenen zijn, door den poreuzen steen gedronken. Zij doen denken aan de Bibelebonzen bergen van het kinderdeuntje: „met bibelebonzen huizen en in die bibelebonzen huizen leven bibelebonzen menschen", want zij hebben allevel wat vreemds,die Montenegrijnen,iets aartsvaderlijks ook, met hun bloedwraak en hun grotesken Turkenhaat Als dichter zet de vorst van Montenegro een overlevering voort: zijne voorvaders waren óok dichters; als strijder en Turkenvechter eveneens: zijn voorganger Mirko werd „Het Zwaard van Montenegro" genoemd, en deed het Servische volk gelooven, dat in hem Marko Kraljevitsj, de held, opnieuw was herleefd; als vorst regeert hij zijn volkje, evenals „m'nheer van Son, den braven kapitein", 's morgens op zijn stoep, wanneer het mooi weer is. Ook hier is het knussig, maar een knussigheid van andere soort dan in Ragusa, dat dood is. Montenegro leeft, Montenegro zal leven, zoolang de „Oostersche quaestie" niet is opgelost. Montenegro kan niet zonder Turkenhaat, en is niets zonder deze vijandschap van eeuwen, welke aan zijn kleine bergvolk een grootschen karaktertrek leent.

Ja, er zit pit in dit volkje, dat stand gehouden heeft, en vrij is geweest eeuwenlang. Toen al de bergen in het rond, zoover het oog reikt, bewoond werden door christenslaven, die het hoofd onder de *koerbatsj* van den Turkschen overheerscher niet durfden opheffen, ging de Montenegrijn fier en vrij over zijne ellendige bergpaden, en schoot ze neer, die Turksche honden, overal waar hij ze zag, en steeds wanneer hij den Turk een berg kon afnemen, deed hij dat: een kale berg meer, waar het Servische volk vrij kon ademen. Het is dus zoo begrijpelijk, dat de Montenegrijn aan de toekomst van zijn volk gelooft, en in Nikita en diens zonen toekomstige Czaren ziet van de nieuwe Servische openbaring, waarvan Marko Kraljevitsj de heiland en Voek Brankovitsj de Satan is. Marko's geest is gevaren in iederen Montene- grijn, die een geweer kan hanteeren; Voek's geest, die verrader der Servische zaak, welke één is met die der Christenheid in den Balkan, is naar Montenegrijnsch oordeel, gevaren in de Svaba's, die het *status quo* willen bewaren en durven beweren, dat Nikita alles gekregen heeft wat hem toekomt, nu hij in Antivari een uitgangetje op de Adriatische Zee, en op het meer van Skoetari een venstertje in Albanië heeft opengekregen. Alsof aan de overzijde van het meer van Skoetari niet de Albaneezen leven, die in den Islam zijn, wat de Montenegrijnen in de Christenheid zijn: de moedigste, de wildste, de fanatiekste soldaten van de zaak, die hun heilig is.

WATERLELIES. NAAR EEN PHOTOGRAPHIE VAN MEJ. M. BIJL, TE STEENWIJK.

DE WITTE WATERNIMF. DOOR F. J. VAN UILDRIKS. † † † †

Zachtkens wiegt op den kabblenden vliet,
Gedragen door haar wijduitgespreid gewaad
En 't bleek gelaat slechts met moeite een weinig [verheffend,
De witte waternimf.

Florentijn begint in zijn dichterlijk „Dagboek" met deze woorden de geschiedenis van Ophelia, Hamlets bleeke geliefde Hij ziet haar beeld in stille, witte waterlelies, rustend op den plas, waar blijde libellen en zorgelooze haften om haar henen dartelen

Zij, te vol smart om 't leed alleen te dragen, wenkt dan het buigend riet, heur lijdzame lotgenoot, en

haar kelk ten halve gesloten
Als vreesde ze onbescheiden ooren,
Verhaalt zij al zuchtend heur droeve geschiedenis.

Is onze photo niet als een illustratie, voor 't gedicht van Florentijn gemaakt? Daar rusten kalm de schoone, witte lelies, met hun groote bladeren, uitgespreid op 't watervlak, en om hen staan, als wachters trouw, gepluimde riethalmen, die ook zich buigen naar de bloemen, als om haar geheimen op te vangen.

Het is zoo eigenaardig. dat wij allen deze heerlijk mooie bloemen in hun sneeuwen kleed zoo graag met rust en ernst en ingetogenheid en waardigheid verbinden in ons denken! Dat kan geen toeval zijn; daar moeten werkelijke redenen voor wezen, onmerkbaar fijne geestesdraden, die, waar menschen willen achtslaan op wat de natuur tot hen te zeggen heeft, hun aller eenigszins ontwikkeld en niet afgestompt gevoel met zachten ruk en drang in ééne richting leiden.

En werkelijk is er iets van stil verheven kalmte in deze groote, witte bloemen, met den mooien wetenschappelijken naam, *Nymphaea alba*, dat is Witte Waternimf. Daar is iets rustigs, onbewogens in hun wezen, iets van boven kleine wisselingen van het lot verheven zijn. Hoe duurzaam zijn de open, witte kelken met het stevig bloemenweefsel; dagen lang, nadat zij langzaam en voorzichtig uit den schoonen knop zich hebben losgemaakt, ziet gij ze open vóór u. anders dan zoovele bloemenkinderen, die, onrustig en bewegelijk, telkens weer zich openen en sluiten bij de minste weêrsverandering, iederen zonnestraal met een open lachje blij begroeten en zich treurig sluiten bij de minste of geringste donkerheid van schemering of wolkenoverhuiving.

Niet alzoo onze Witte Waterlelie! Droomerig zich wiegend op haar waterbed, dat zacht haar draagt en luchtigjes haar zwaren bloemsteel blijft omspoelen, houdt ze in haar blanken beker 't goud der lange helmknoppen omhoog en blijft den hemel aanzien, ook al mocht hij haar een frons vertoonen.

Ze is in veel opzichten een unicum, dit mooiste lid van onze waterflora, grootste van al onze in 't wild groeiende bloemen. Waar treft men in de vrije natuur zoo'n aardig voorbeeld van verdubbeling der bloemen aan! En ieder kan hier het proces nauwkeurig volgen, want in de witte schalen, waar de meeldraad zich tot het witte kroonblad gaat vervormen, kan men elk stadium van den overgang bespieden. Meer naar den rand van 't gele hart worden de draden breeder en breeder, en eindelijk komt een bloemblad, dat alleen nog in de gele puntjes 't meeldraadorigine blijft vertoonen.

Later, als dit schoon zal zijn verflenst, buigt de koningin het hoofd en laat onder water haar vrucht rijpen, die ronde, groote bes met den gekartelden rand en den veelstraligen stempel als van een papaver, interessant bespikkeld met de litteekens der afgevallen meeldraden. Zij springt niet open, maar wordt week in 't waterbed en laat de zaden vrij. Die dalen naar de diepte of zij worden meegevoerd door 't stroomend water, maken groote reizen aan de vleugels en de pooten van de deftige watervogels en vergeten mogelijk de standplaats, waar zij rijpten in de hoede van de ouderlijke plant.

Die echter blijft getrouw haar plaats bekleeden, omdat in donkere diepte een stevige wortelstok zijn werk verricht en voedsel opneemt uit den slijkerigen bodem; knoestig, vol van litteekens van de oude bladeren, zendt hij nog weer dieper naar beneden lange, grijze, taaie wortels af, die als een zware sluier zich voordoen, wanneer een zoeker hen

met moeite uit de diepte opgehaald heeft. En als in koude winterdagen alles boven afgestorven is, de lange stelen en de groote bladeren met hun luchtholten en 't sponsachtige weefsel, dan komen nieuwe knoppen uit den wortelstok, en bladeren naar twee zijden in de richting van de hoofdnerf toegevouwen, wachten op het voorjaar om aan hun lange stelen opgevoerd te worden naar omhoog. Zij blijven steeds gevouwen onder water, en ontplooien eerst hun mooie, glanzige, van veel duizenden van luchthappende huidmondjes voorziene bladeren boven op het water, daar waar licht en warmte en lucht in overvloed beschikbaar zijn.

De knoppen ook, die mooie bloemknoppen, met de leêrachtige kelken, groen van buiten en melkwit van binnen, blijven beneden tot de tijd van 't openen daar is; vóór op de photo ligt er nog één schuin, die pas voor 't heerlijk gouden zonlicht zich ontsluiten mag en half nog onder water rust, alleen te zien voor kleine vlugge visschen, die het zoo behagelijk koel en heerlijk vinden onder de groote, daar beneden bruingetinte bladeren. Is dan de knop ontplooid, dan komen op het stuifmeel van de bloem veel kevers af en vliegen, en 't bloemenkind heeft deel aan 't schoone zomerleven om haar heen, praat met de kokerjuffertjes, die langs de rietstengels bewegen; bewondert kleurige libellen; knort op lastige kikkers, die van bladeren, waar zij statig paradeeren, wat te dicht haar naderen; houdt een gesprek met meeuwtjes, die in 't blauwe water even duiken, om wat lekkers eruit op te snappen en luistert bij dat alles naar het teerder melodieuse liedje van de rietzangers en 't wakkere geluidje van de kleine karekieten.

Soms ziet de bloem dan ook wel menschen, die in bootjes op den stillen veenplas als beschroomd tot zooveel schoonheid naderen en zacht zich laten drijven door het water, waar de blauwe lucht zich in weerspiegelt. Heel dicht omringen hen de bloemen en de groote, groene bladeren. Dan moeten wel de armen rusten; wie zou 't wagen, door een riemslag storend in te werken op zóó liefelijk geheel!

AMELAND † † † † † † † † † † †
DOOR J. B. DU BUY † † † † †

Den 7den November van het vorige jaar bevond een groot deel der bevolking van Nes op Ameland zich op het hoofd aan de Zuidzijde van het eiland. Allen staarden vol aandacht op een punt in de verte, dat langzaam nader kwam en blijkbaar de verwachting op het hoogst gespannen hield; een fanfarecorps liet af en toe een vroolijk wijsje hooren, zelfs vlagden enkele huizen in het dorp. Eene blijde gebeurtenis scheen op komen.

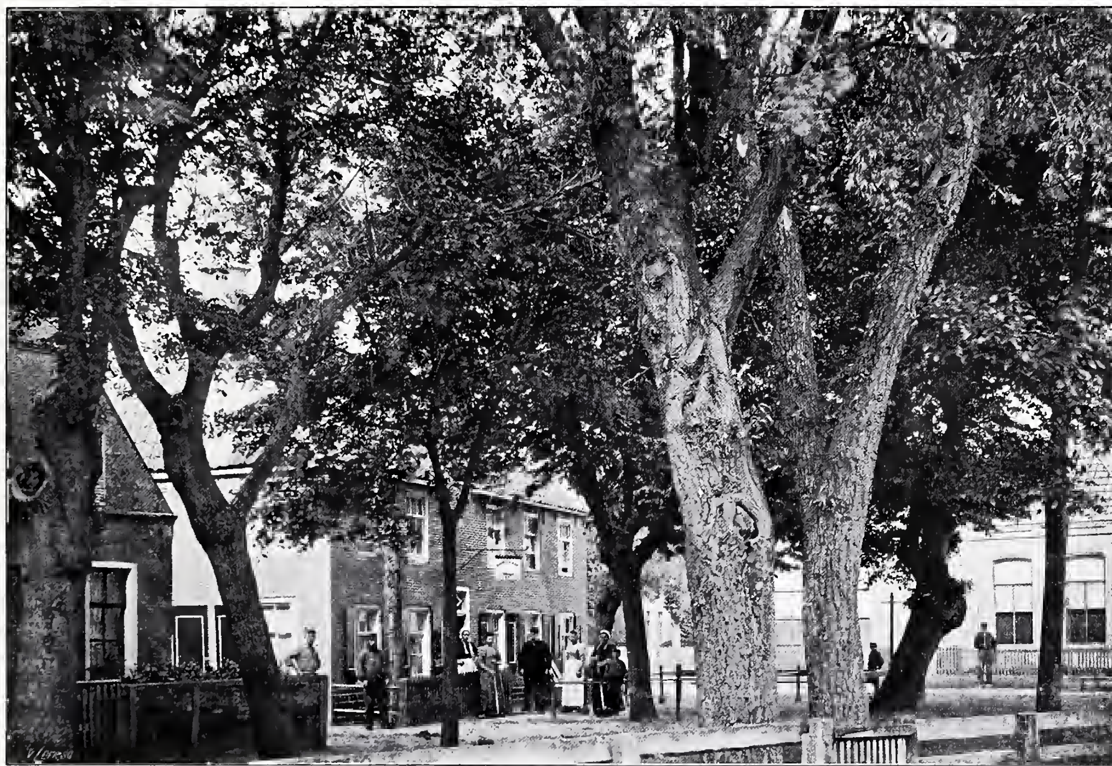
Zoo was het. De nieuwe petroleum-motorboot „Ameland" zou komen, bestemd om voorloopig eerst bij wijze van proef den veerdienst tusschen Nes en Holwerd waar te nemen. Niet alleen het feit, dat een motorboot voor nagenoeg ieder iets geheel nieuws was, had tot zelfs het traditioneele besje haar spinnewiel doen verlaten. Meer dan nieuwsgierigheid, blijdschap, belangstelling las men op de aangezichten, zoo iets van: „nu worden wij in het wereldverkeer opgenomen." Met stouten durf bouwde menigeen luchtkasteelen, welker beschrijving anderen deed huiveren van hoop, welker grootte niet licht overdreven werd geacht.

Geen blijder maar
In tachtig jaar.

Wil iemand hier van kinderlijke blijdschap spreken of zeggen, dat de sop eigenlijk de kool niet waard was, het staat hem vrij. Maar die heeft wis wel niet de blijdschap van den eersten stap, van het eerst verdiende geld, die heeft nog minder de oude manier van reizen naar Ameland gekend. Zeker, de ideaaltoestand was nog verre van bereikt, en de blijdschap is ook niet op zoo hoog peil gebleven; toch verdiende deze dag met gulden letters in de geschiedbladen van het verkeer tusschen Ameland en den vasten wal geboekt te staan. Men oordeele zelf naar hetgeen ik daarvan zal mededeelen.

Volledigheid is hierbij echter ten eenenmale onmogelijk. Ondanks nauwkeurige nasporingen moet het blijven bij een „iets." Zeer,

zeer laat treedt Ameland in het licht der geschiedenis. Vóór 1410 is van de geografische gesteldheid van het eiland weinig of niets met zekerheid te zeggen. In den „Tegenwoordigen staat der Vereenigde Nederlanden," een werk uit 1785, heet het: „De oude geschiedenissen van Ameland zijn evenals die der geheele Provincie van Friesland, van welke het denkelijk voor dezen door het geweld der vloeden gescheiden is, zeer duister." Mr. Houwink, in zijn dissertatie: „De Staatkundige en Rechtsgeschiedenis van zegt op het jaar 1410: „Deze tijt mocht men noch met een Rafter 1) van Harlingen tot op der Schelling gaan ende van Holwert op Ameland. Dan corts na dezen heeft die zee daar eene groote wijdte tusschen gemaeckt, so dat ons dat gaan benomen ende verboden is." Hier staat dus wel, dat na 1410 het verkeer moeilijker is geworden, maar wij vinden geen antwoord op de vraag, of Ameland tevoren een eiland was of niet. Wel wordt reeds in de 8ste eeuw van „insula Amblae" gesproken, waarin men Ameland

DE „AFSLAG" (VISCHMARKT EN VERZAMELPLAATS VAN DE BALIEKLUIVERS); OP DEN VOORGROND EEN DER LOGEMENTEN, RECHTS OP DEN ACHTERGROND HET GEMEENTEHUIS.

Ameland tot deze eeuw," in 1899 geschreven, zegt nog: „Wat den geografischen toestand van Ameland in deze eeuwen (vóór 1400) betreft, ook daaromtrent is moeilijk zekerheid te verkrijgen."

Eene levensvraag voor mijn onderwerp is het te weten, of Ameland al voor eeuwen een eiland is geweest. Welnu, deze vraag is niet met zekerheid te beantwoorden. De getuigenissen zijn zoo tegenstrijdig mogelijk. De Kroniek, zoogen. van Occo van Scharl heeft willen zien (Amblaland is Ameland geworden), wel gewaagt Plinius nog veel vroeger van 23 eilanden van den mond des Rijns tot aan de Jutlandsche Kaap, terwijl ook bij

1) Ter verklaring van dit woord las ik ergens in een noot: „Een Rafter is een lange, dunne spar, waarvan b.v. de schuifboomen der schippers gemaakt worden." Mr. Berns te Leeuwarden is zoo vriendelijk mij mee te deelen dat Kiliaan er voor opgeeft: „paal, plank." Misschien hebben wij dus aan een soort van vlonder, een bewegelijk plankbruggetje te denken, of zooals ik al vermoed had, en toevallig bevestigd vind, aan een polsstok.

de Ouden een „Mare Vadosum" (Wadden-, doorwaadbare zee) reeds bekend was. Daar staat tegenover, dat Allan „Het eiland Ameland" spreekt van een strook lands bij Ballum, nog de „Anjum-Wey," de weg naar Anjum geheeten, welke oudtijds door de Wadden naar Oostdongeradeel liep. De „Tegenwoordige Staat" gaat nog verder en zegt, zonder dat ik meer dan vermoeden kan uit welke bronnen hij geput heeft: „Toen weleer Ameland aan Friesland gehecht was door de Wadden, op welke zeeëngte men schoone landerijen en dorpen had, behoorde het aan de Friesche Koningen" en verder: „Indien Ameland toen (1405) nog zoo nauw met Friesland was vereenigd geweest als in de 9de en volgende eeuwen.... Doch de geweldige stormen van 1181 tot 1222 hebben eerst de sterke stinsen en de landerijen op de Wadden verwoest, en daarna alles in eene open zee veranderd."

DE „OOSTHOEK" VAN HET DORP NES.

Het zou mij niet onwaarschijnlijk lijken, dat de waarheid in het midden ligt en dat Ameland in voorhistorischen tijd met Friesland één geheel geweest is, doch dat er langzamerhand door watervloeden en overstroomingen eene scheiding is gekomen, aanvankelijk klein en onbelangrijk, welke echter telkens breeder werd: met name, toen de Middelzee (die Friesland indertijd in twee deelen scheidde) verzandde, en de Zuiderzee (in 1272 't eerst genoemd) ontstond, zal dit voor de nu eiland(en) wordende Noordkust van Friesland zeer noodlottig geweest zijn. Wie het niet met eigen oogen gezien heeft, kan niet gelooven, welk een geweldige kracht het water door storm opgezweept, heeft. Hoeveel te meer in lang vervlogen eeuwen, toen dijk noch dam tegen zijn geweld beschutte! In 15 eeuwen tijds hebben niet minder dan 80 watervloeden Friesland geteisterd en de gedaante des lands totaal veranderd. De heugenis van den Elisabethsvloed is tot op den huidigen dag als een der vreeselijkste bewaard gebleven; in Friesland schijnt nog menig andere hem in geweld overtroffen te hebben.

* * *

Uit het bovenstaande volgt, dat vóór 1410 omtrent het verkeer met den vasten wal niets met zekerheid valt te zeggen. Naar mijne meening heeft het tevoet plaats gehad, zij het ook, dat men bij den overtocht met den vloed rekening moest houden, die meer of min geregeld wat nu de Wadden heet, deed onderloopen. In geen geval echter waren de Wadden toen reeds zoo diep als thans en evenmin zoo breed. Is de afstand nu omtrent 2 uur, ruim 2 eeuwen geleden bedroeg hij slechts de helft. Het is nog slechts eene overlevering van een drietal geslachten, dat men staande, waar *tegenwoordig* de Oere (= oeverkant) is, niet kon zien, wat voor dier, een koe of een paard, aan den *toenmaligen* oeverkant weidde. Sedert deze in de laatste 80 jaren geheel beschoeid is, heeft het afvreten van het eiland opgehouden, eeuwen lang had dit proces anders onverhinderd plaats gehad. Het water holde den ondergrond uit en na verloop van tijd stortte de bovenlaag in. Ik las ergens, dat

het eiland in een eeuw $^1/_4$ kleiner is geworden, elders zelfs, dat het eenmaal 4 maal zoo groot is geweest. Ook is het aantal dorpen zeer verminderd; daar, waar de Middelzee zich in de Noordzee uitstortte, en nu de Bosplaat, een zandbank, ligt, lag eens het dorp Sier, insgelijks aan den Oostkant van het eiland de dorpen Oerd en Oosthuizen.

AMELANDER HUIS EN GEZICHT OP DEN „OOSTHOEK".

Ik zeide boven reeds, dat Occo's mededeeling onduidelijk is; dit geldt ook van het „gaan," dat voortaan „verboden ende benomen is." Ik kan mij niet voorstellen, dat de overtocht in het vervolg slechts per schip kon plaats hebben. Dat zou ten minste niet altijd zoo gebleven zijn. Tot omstreeks 1880 waren er, die af en toe overliepen, al had overigens het verkeer nagenoeg geheel per boot of zeilschip plaats. Jammer, dat wij niet te weten kunnen komen, wanneer het eerste schip gevaren heeft. Al is oudtijds de gemeenschap met Friesland niet druk geweest, er hebben toch te veel en te nauwe betrekkingen tusschen het eiland en den vasten wal bestaan, dan dat het ons niet verbaast nergens eenige bijzonderheden aan te treffen. Dat alles wijst er, dunkt mij, op, dat vóór 1500 de gemeenschap niet in het oog vallend bezwaarlijk was In de volgende eeuwen was er hoofdzakelijk verkeer met Amsterdam van Nes en Hollum uit met eigen schepen, waarvan er weleer meer dan vijftig op het eiland thuis behoorden. Het ligt voor de hand, dat de waterweg toen de gemakkelijkste en meestal ook de vlugste was. Zij, die naar zee gingen of van zee kwamen — Ameland heeft altijd veel zeelieden geleverd — reisden in het voorjaar bij troepen weg, en keerden tegen den winter terug op gezamenlijk afgehuurde expresse schepen. Dit heeft nog tot betrekkelijk kort geleden geduurd. Van daar dat het eene onvergetelijke ramp was, die haast elk huisgezin trof, als zulk een schip verging.

HET VROEGERE „POSTSCHIP" AAN DEN KOP VAN HET HOOFD EN GEZICHT OP HET WAD BIJ VLOED.

De „Tegenwoordige Staat" zegt uit het laatste der 18de eeuw, dat er dagelijks verkeer tusschen Nes en Holwerd was. Is dit zeer beslist sterk overdreven, zelfs als wij niet over het hoofd zien, dat Ameland toen zeer bloeide, in den

loop der jaren is de gemeenschap met Friesland ongetwijfeld zeer toegenomen. Enkele personen te Nes hadden een roeiboot en stonden klaar om menschen en goederen over te brengen of te halen. Het gebeurde ook wel, dat menschen, die brieven verwachtten, na eenigen tijd te zamen een boot overzonden. Anders kwamen zij bij gelegenheid eens met dezen of genen meê. Er werd trouwens niet veel aan correspondentie gedaan. Ik hoorde van iemand, — den grootvader van mijn zegsman — die, als hij geld verzenden moest, zich zelf naar Holwerd brengen liet en het dan met een heeten, een kort, klein man binnenkwam, zeide de dominé, al om hem heenwandelend en uit de hoogte op hem nederziende: „Is dat nu de toren van Ameland, is dat nu de toren van Ameland?" waarop de bespotte, die niet van zulke scherts hield, zijn aanvaller op alles behalve malsche wijze de les las en, wat ook de anderen zeiden, hardnekkig weigerde hem mee te nemen. Dit was tot op zekere hoogte verdiende loon. Eene andere overlevering verhaalt van een schipper, die ook weigerde een koopman weer te bedienen, omdat deze geklaagd had over eene slechte reis, die naar zijne meening beter

EEN DER HOOFDWEGEN VAN HET DORP NES, OP DEN ACHTERGROND DE R. K. KERK.

vertrouwden bode 9 uur wandelens naar Harlingen verder zond. Het was natuurlijk wenschelijk te zorgen met de schippers op goeden voet te staan. Het volgende staaltje hiervan liet ik mij verhalen. Een paar ingezetenen van Nes, naar huis terugkeerend, wachtten in het dijkhuis te Holwerd op de komst van de bestelde boot. Een dominé, die naar het eiland moest, sloot zich gaarne bij hen aan. Toen de schipper, Toren ge- had kunnen zijn. De schipper liet zich eerst verbidden voor een „berouwgeld" van *f* 25 en de belofte, dat de ander voortaan tevreden zou zijn. Ja, geklaagd is er heel wat op en over dit stuk van Nes naar Holwerd, en de schippers hebben daarin te allen tijde ruimschoots hun deel gehad. Dat het steeds geheel onverdiend was, denk ik niet; zij vergaten, dunkt mij, wel eens, dat iedereen, met name vrouwen en

ouden van dagen niet zoo zeewaardig en handig in klimmen en klouteren of tegen natte voeten en overslaande golven gevrijwaard was als zij zelven. Ook gingen de belangen wel eens tegen elkander in; de passagiers wilden gaarne zoo gemakkelijk mogelijk aan land komen, de schippers hen zoo spoedig mogelijk loozen, waarbij de eersten in den regel letterlijk aan het langste eind trokken en nog een heele reis hadden af te leggen, voor zij den vasten wal onder de voeten hadden. Maar daar staat tegenover, dat de schippers alles op hun dak kregen, haast tot het weer toe, alsof zij zelven niet in alle opzichten van water en wind afhankelijk waren, en dat zij menigmaal met den besten wil niet anders konden. Ik heb bij eene slechte reis ook wel eens geklaagd — men moet al een groot stoïcijn zijn om dan altijd „saevis tranquillus in undis" te blijven: ik ben blijde er de schippers niet dikwijls ten onrechte zuur op te hebben aangezien. Als ieder het met de tegenwoordige schippers, Kolmer en Toren, zoo goed heeft kunnen vinden, mag hij tevreden zijn geweest. Ik zal niet spoedig vergeten den stoeren Kolmer, altijd kalm en bedaard, vooral als hij bij slecht weer aan het roer staat bewonderenswaardig, en den gezelligen, vroolijken Toren, als schipper even bekwaam, maar het weder meer op zijn gelaat en in zijne woorden afspiegelend. Aangename uurtjes heb ik met en bij beiden aan boord doorgebracht.

Maar ik loop vooruit. Ik heb eerst nog te verhalen, hoe het verkeer langzamerhand meer geregeld geworden is. Op den duur bleek dat losse overvaren, nu eens van dezen, dan weer van genen, waarbij men elkaar zooveel mogelijk vliegen, d. w. z. passagiers en brieven trachtte af te vangen, onvoldoende te zijn. Het Rijk nam het *brievenvervoer* in handen; de *menschen* zijn tot kort geleden nooit officieel in aanmerking gekomen. In 1848 werd een vaste postschipper, Cornelis Kolmer aangesteld, die aanvankelijk zes maal per week voer. In 1852 verdronk hij bij eene poging tot redding van zijn zoontje Klaas, den tegenwoordigen postschipper, die over boord gevallen was. Een droevige tragedie is toen op het Wad bij Holwerd afgespeeld. De zoon werd gered, maar de vader verdronk, door kramp overvallen, nadat hij zich langen tijd drijvende had gehouden. In 1849 werd de grootvader van den tegenwoordigen Sybrand Toren als tweede postschipper aangesteld, reeds het jaar daarna opgevolgd door zijn zoon Gerben, die na 40-jarigen dienst tot Broeder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw benoemd, het bericht hiervan nog juist voor zijn dood ontving. Ook voor de toekomst belooft de familie Toren nog menigen schipper te leveren.

Er is een tijd geweest, dat den postschippers eene donkere wolk boven het hoofd dreef. Ieder, zegt men, heeft eens in zijn leven de gelegenheid om zijn fortuin te maken; wie zijn uur aangrijpt, komt er voor goed boven op; wie haar over het hoofd ziet, krijgt zijn kans nimmer terug. In 1870 scheen dat moment voor Ameland aangebroken. De heer Teding van Berkhout, de ziel van de Maatschappij tot Landaanwinning op de Wadden, beraamde een plan om Ameland met den vasten wal te verbinden. De bedoeling was een dam — een vangdijk — op te werpen, die door aanslibbing langzamerhand zoo sterk zou worden, dat hij tot basis voor steeds toenemende aanslibbing kon worden, ook door middel van nog kleinere slikdammen erbij. In Mei 1871 werd tegelijk van Holwerd en van Nes uit een aanvang met de werkzaamheden gemaakt. Een onderlaag van rijshout werd gevlochten en daar bovenop stortte men steenen. Met het Wad bekende Amelanders schudden reeds spoedig het hoofd over deze h. i. te zwakke constructie en voorspelden eene deerlijke mislukking van het werk De uitkomst scheen echter hunne profetieën te logenstraffen. In 1874 ontmoette men elkaar halverwege en was de dam dus voltooid Groote blijdschap, niet het minst bij den heer Berkhout, wiens hart geheel aan dit werk hing. Al had het verkeer nog uitsluitend te water plaats, men *kon* overloopen, hoe vermoeiend de tocht ook was, en af en toe werd het dan ook gedaan. Maar in gedachten zag men het bovenvlak van den

dam reeds breed als een straatweg en hoorde men het bellen van de tram, die aankwam in de verte. Helaas! de Cassandra's hadden goed gezien. Nadat de dam vijf jaar dicht

DE MOTOR-BOOT „AMELAND" AAN HET HOOFD TE NES LIGGEND.

gebleven was, bleek het fundament te zwak. Eerst ontstond er één gat, dat men nog met veel moeite stopte, maar het brak weer open en een tweede kwam erbij. Met een baggermachine wilde men ze volbaggeren, maar ten gevolge van den krachtigen stroom door de gaten heen spoelde de modder even gauw weg als hij neerviel. Men moest de pogingen opgeven: een som van 9 ton bleek in letterlijken zin in het water gegooid te zijn. Sedert heeft de zee haar ontbindend werk voortgezet en wordt de dam meer en meer uit elkaar gewoeld, terwijl het aantal gaten reeds zes bedraagt, waarvan verscheidene zeer breed zijn. Slechts een gedeelte bij Holwerd, het beruchte „Looppad", ter lengte van 15 minuten, wordt eenigszins onderhouden, omdat het schip meestal niet dicht genoeg bij den wal kan komen en de passagiers daarlangs dus den oever moeten bereiken. 1)

„Wanneer dat looppad klappen kon, wat meldde het al klachten!" Is het bij eene gunstige gelegenheid reeds een kruis op dat ruim $^1/_2$ M. breede pad van wiebelende, puntige steenen half te moeten loopen, half springen, abominabel in één woord wordt het bij regen of wind, wanneer het hemelwater u meedoogenloos striemt en het zeewater over de steenen en over uw voeten spoelt, dat het een lust is, en u tot boventoe bespat. Dan tilt zelfs het meest preutsche dametje ongegeneerd haar rokjes heel hoog op; waarlijk, de heeren der schepping zullen niet naar haar enkels zien, ze hebben genoeg te doen om zichzelven boven water te houden. Geen blijder kreet dan wanneer men in het typische dijkhuisje op de aankomst van boot of schip wachtend, hoort: „hij komt naar den dijk". Dan is men van veel zorgen af en kan men zonder eenige moeite van den zeedijk op het schip stappen en omgekeerd. Helaas, het percent keeren, dat dit gebeuren kan, blijft verre beneden 50, zelfs 25.

Vroeger, toen de dam er nog niet was, was dit anders en beter; verdween de dam op een goeden nacht in eens, het zou spoedig weer beter zijn. Nu is hij een vreeselijke sta-in-den-weg. Dit goede heeft hij alleen bewerkt, dat het Wad gelijkmatig vlakker is geworden; eertijds waren er hooge banken en diepe geulen, thans zijn deze er slechts bij de gaten in den dam, waar de stroom natuurlijk den bodem uitgeslepen heeft. Maar overigens is, met name bij Holwerd, de vaargelegenheid door aanslibbing ontzaglijk minder geworden. Het Wad is daar een paar voeten opgehoogd. Slechts met extra hooge tijen kan het schip nu aan den zeedijk komen; anders moet men in- en uitstappen aan den „elleboog" op den bovengenoemden dam en het 1100 M. lange Looppad afwandelen.

Verder gaande, behoef ik weer minder in den tegenwoordigen tijd te spreken, hoewel

1) Onlangs meldde men mij — die sedert verhuisd ben — van Ameland, dat een der jongste stormen ook in dit Looppad een groot gat geslagen had.

herhaling in het heden af en toe nog voorkomt. Zat men eenmaal veilig en wel in het postschip, dan moest men weer en wind natuurlijk voor lief nemen. Soms kon het een alleraardigste reis zijn: men ging met gunstigen wind „voor het lapje", was in één, anderhalf uur over en stapte aan het hoofd bij Nes uit, vanwaar men in 10 minuten het dorp bereikte. Soms woei het ietwat of veel te hard en de meesten konden dan niet genieten van de heerlijkheid der zee en de eenig-mooie worsteling van het schip door de golven, doordat zij in min of meer apathische houding luidruchtig of in stilte hun offer aan de goden van het Wad brachten. Soms was het bladstil en al schuivende (boomende) vorderde men zoo langzaam, dat het schrikbeeld niet meer behoorlijk aan wal te kunnen komen met hoe langer hoe grooter zekerheid op doemde. Na eene reis van uren was het water weggeloopen met de eb en moest men trachten per roeiboot zoo dicht mogelijk bij den wal te komen. Het mannelijk deel der passagiers werd dan verzocht schoenen en kousen uit te trekken om de boot voort te helpen duwen of om door den blauwen, zeer aanhankelijken modder naar den oever te waden, terwijl de dames op den rug van den schipper of in de armen harer heeren aan land of op den wagen gedragen werden, die zoo dicht mogelijk aan het schip genaderd was. Vroeger, toen het hoofd, in 1891 voltooid, er nog niet was, kwam een wagen altijd de passagiers afhalen. Het was vaak een fraai gezicht, dat de hartelijke lachlust der in grooten getale saamgestroomde menigte opwekte, in de verte die cavalcade te zien aankomen, de dames met gilletjes en wat angstig op den wagen, de heeren, „gaande ter zijde", met de broek hoog opgestroopt, de schoenen en kousen in de hand, de beenen blauw bemodderd of bekleid. Nog wordt menigmaal het verhaal gedaan van een proponent, die op beroep kwam preeken, en die bij zulk een gelegenheid niet meegedaan had aan den algemeenen aanval op elk droppeltje water, dat men in sloot of holte vinden kon om de voeten te wasschen, maar die blootbeens, den hoogen hoed op, in het zwarte pak, de kousen en schoenen voor zich dragend, het dorp binnenstapte.

Maar zulke reizen waren natuurlijk eene uitzondering; gewoonlijk moest men op eenigen afstand van het eiland gekomen, uit het schip in een bootje overstappen, of juister zich laten afzakken in de diepte, waarbij men als het donker was, gevaarlijk tusschen hemel en aarde kon zweven, en dan roeide men verder naar den aanlegsteiger op het hoofd. Het water behoefde nog niet eens erg onstuimig te zijn, of men kon op dit kleine eindje nog net zulk een gezelligen flap overkrijgen, dat men door en door nat was, en zeewater is zoo goed voor de kleeren! Dit alles echter was nog best, vergeleken bij reizen, dat men op het Wad bleef zitten, hetzij door gebrek aan water, hetzij in geval van storm, als het anker uitgeworpen moest worden. Dan vooral was men niet voor zijn genoegen uit, en zij, die eenmaal zulk een dag of nacht — het is zelfs wel tot meer dan twee etmalen toe geweest — soms zonder eten of drinken in een schommelend, stootend schip, dat elk oogenblik van zijn anker los kon slaan, hebben doorgemaakt, zullen het niet spoedig vergeten.

Het ligt voor de hand, dat najaar en winter het slechtste reisseizoen zijn. Een paar maal heb ik in den winter bij harden N.-O. wind den tocht meegedaan in een open roeiboot, omdat het schip van wege het ijs niet varen kon, en het verkeer al eenige dagen gestremd was geweest. Het is dan wel een worsteling voor de schippers om door de schotsen heen te breken; toch hebben zij het in menig opzicht nog beter dan de passagiers, die niets te doen hebben dan koude lijden en dit dan ook op zoo grootsche schaal doen dat men zich verwonderen kan ooit weer warm geworden te zijn. Des winters is het zeer benijde — dit verklaart ook vele klachten — postje van schipper niet altijd even aangenaam of ongevaarlijk en worden de brieven en couranten niet zonder menigen zweetdruppel, en wat erger is niet zonder zwaar koudelijden en zelfs wel met bevroren vingers of teenen den begeerig wachtenden lezers toegevoerd. O, die blijdschap, als men na vele dagen afge-

sloten te zijn geweest, weer eens tijding van den vasten wal krijgt!

Wat de reis op zich zelve aangaat, deze is veel verbeterd, sedert de motorboot in de vaart is. Men is veel vlugger over dan vroeger en kan in den regel verzekerd zijn van te Nes zonder moeite op het hoofd te kunnen uitstappen. Maar te Holwerd blijft men van de lokale toestanden en overigens van wind, water en weer afhankelijk — alle drie zeer wisselvallig — en . . . van de gelukkig zeldzame grillen van de motorboot. Eens heeft een big de boot tot een paar dagen werkeloosheid gedoemd. Ook niet gewend aan het ophijschen, dat te Holwerd soms met menschen en dieren moet gebeuren, spartelde zij verschrikkelijk tegen, zoodat de stuurman te hulp kwam om haar tot de orde te roepen. Maar in den tusschentijd sloeg het roer door en raakte het uit het kamwiel. Om het te herstellen ging de stuurman achter aan de boot, maar kreeg uit de afvoerbuis de petroleumdampen over zich. In zijn schrik riep hij angstig om den boel te stoppen, hetgeen zoo haastig gebeurde, dat er iets onklaar raakte en er petroleum in de machine kwam. De voorwarmer was niet meer heet te krijgen en daar lag de boot, hulpeloos als een visch op het droge.

Met dat al, in verband vooral met het N.-Friesche lokaaltje is zij eene groote aanwinst. Wat vroeger onmogelijk was, kan nu dikwijls, b.v. dat men op eén dag van Amsterdam uit Ameland bereikt. Vroeger kon men vaak niet uit plaatsen veel dichter bij gelegen als Leeuwarden en dergelijke in één dag op het eiland komen. Ook het couranten- en brievenvervoer is veel verbeterd. Wanneer het schip met het nachttij 1) vaart, vindt men het Avondblad van 't *Handelsblad* reeds aan het ontbijt, terwijl men het Ochtendblad soms reeds in den namiddag ontvangt, hier aan de Noordelijkste punt van ons land, door twee zeeën van Amsterdam gescheiden.

Heb ik in den aanvang ten onrechte gezegd, dat eene belangrijke bladzijde in de geschiedenis van het verkeer tusschen Ameland en den vasten wal beschreven werd, toen den 7den November van het vorige jaar de nieuwe motorboot arriveerde?

Of ooit eene nog veel gewichtiger bladzijde zal te schrijven zijn, of het er ooit toe komen zal, dat Ameland onverbrekelijk met het vasteland verbonden wordt — in dat geval dan eene laatste, eene sluitbladzijde? De toekomst zal het moeten leeren. Ik voor mij heb er vrede mee, zoo Ameland eene niet al te gemakkelijk genaakbare schoone blijft. Want eene schoone mag het genoemd worden, eene schoone, die de vergelijking met vele anderen niet behoeft te vreezen. Wie haar zien wil, moet er iets voor over hebben. Zij biedt zich zelve niet aan.

Nes op Ameland, Oct. 1902.

VERJAARDAG. DOOR † † † † † † MARIE MARX KONING † † †

De kamer straalde van licht.

Aan weerskanten van den spiegel brandden in koperen kandelabres de dof-witte kaarsen, en lagen klaarte op het andere avonden in schemer weg-doezelende Japansche porcelein dat den schoorsteen bepronkte: kleurige kopjes en vreemd-vormige vaasjes, waartusschen, als verdwaald, enkele in speksteen gesneden Bouddha-beeldjes stonden. Daaronder laaiden de spits-tongige vonk-vlammen die 't knetterend hout verkoolden in den haard, en wierpen wirlende krinkels en rosse lichtkraaltjes op het gedraaid koperen haardstel, en plekken vlakke glanzen onder tegen de dichtbij-zijnde meubels. En boven de vierkante tafel goot een groote lamp met geel-zijden kap, een wijd-opengebloeide lichtbloem gelijk, warmrood licht over de fijn-bijeengeschikte kleuren van 't Persisch kleed, over het licht-tinkelende theeservies, over de fraaie, van verkleurde najaarsblaren doorbruinde ruiker paarse chrysanten, en over het even-gebogen, blond-bruine hoofd van een jonge vrouw, die, zittende zóó dat ze de gezelligheid volmaakte, een tot

1) Het getij verspringt dagelijks $^3/_4$ uur; den dag na kwartier-maan zijn de schippers verplicht weer 's nachts te gaan varen.

licht-spijltje geworden haaknaald bewoog door gloed-roode zijde, waarvan een kleine, telkens met mollig omtollen afwindende kluwe op tafel stond.

Soms keek ze even op; dan staarden haar innige oogen in 't gelukkige, van een lichten glimlach doorlichte gezicht, zonder te zien voor zich uit; en ook als ze weer op haar wit-bewegende vingers keek, week de glimlach niet.

Zoetjes naast haar zong een theeketel op een ouderwetsche theestoof, en stillekens onder een groote stolp tikte op den schoorsteen een wit-albasten pendule.

Naar deze twee gleed soms even een zichfixeerende blik van de jonge vrouw, die dan het voorhoofd rimpelend, de handen liet zinken in den schoot en luisterde.

Ze had dit alles zoo feestelijk geschikt voor dezen eenigen avond: haar verjaarsavond, den eersten verjaarsavond dien ze in een eigen huis vieren zou met haar man alleen.

Een gedenkdag van het hart wil men niet ontwijd zien door nieuwsgierige blikken, door banale woorden, door ongevoelde wenschen van bijna-vreemden, had ze gezegd. En daarom hadden ze voor de dorpskennissen haar verjaardag stilgehouden, tusschen hen beiden bewaard als een teer geheim, dat nu van avond zacht zou openglanzen.

Want overdag zag ze hem, den dorpsdokter met drukke praktijk bijna niet. Dan hielden de patienten hem bezig, en had hij alleen een vluchtigen groet, een woord terloops voor háár, die zich hierin schikte, soms wel eens stil tobbend over 't vervelende er van, maar wetend dat er niets aan te doen was, en dat ze zijn leven niet moeielijk mocht maken door klachten.

Ook vanavond had ze hem, behalve gedurende de etensuren, niet voor zich gehad.

Maar dat hinderde niet: straks zou hij thuiskomen, en dan was zoo'n avond samen om 't zeldzame dubbel heerlijk.

Zelf had ze appelkoekjes gebakken: daar hield hij, als zij ze bakte, meer van dan van de duurste taart; en achter den haard stond opengetrokken een flesch fijne wijn waarmee ze elkaar toe zouden drinken.

En dan wou ze hem wat verzen van Verlaine voorlezen. Daar luisterde hij zoo graag naar, de oogen dicht, achterover in zijn leunstoel, daar luisterde hij zoo graag naar als hij moe was, omdat ze maar zongen en zijn gedachten niet spanden.

Vervelend dat hij nu juist weer uitgeroepen werd! Maar hij had moeten gaan! Natuurlijk! 't Was bij een teringlijderes in 't laatste stadium, een arme vrouw met drie nog jonge kinderen, en wier man op een fabriek werkte. Die vrouw bezocht hij meer dan ze hem zou kunnen betalen; maar dat deed hij uit goedheid.

Want hij was zoo goed....

Soms, als ze alleen zat, konden haar oogen vol tranen komen, alleen bij de gedachte aan zijn goedheid, aan zijn milde, lichtende goedheid, die hij, als dokter, zonder omzien waar die neerkwam om zich heen zònde.

O, ze wist zoo goed, ze had vroeger zoo vaak gezien hoe veel andere dokters deden! Die leverden hun kunde alleen in tegen geld! Die waren bij rijke menschen allerbeminnelijkst; maar snauwden de armen van zich af.

Als zij een man had die zoo deed, zou ze nooit van hem kunnen blijven houden!

En ze hield zoo van hem! zoo innig, innig veel! Met een liefde die meteen dankbaarheid was voor 't vinden van zóó een goed mensch!

En allen hielden van hem! Je hadt maar met hem door 't dorp te loopen om dat te zien! En hun genegenheid straalde ook op haar af; want hoewel ze nooit veel bizonders voor de dorpsmenschen deed, was 't altijd „de" mevrouw van „den" dokter vóór en na!

Toch wel prettig als je je zoo bemind wist!

Wel was zij soms jaloersch op de goedheid die hij zoo ruim aan anderen gaf. Vooral in den beginne had haar dit veel innerlijken strijd gegeven. Ze wilde hem zoo graag voor zich alleen hebben. Maar dat kon niet!

En nog welde vaak die jaloezie in haar op, die jaloezie op de anderen die óók van zijn goedheid genoten.

Weer liet ze het haakwerk in haar schoot zinken en keek naar de wijzerplaat van de pendule, naar den grooten wijzer die gestadig voortkroop, naar den kleinen wijzer die meedoogenloos een half uur verder wees dan toen hij wegging.

Hij kon nu elk oogenblik thuiskomen. De

patient woonde een kwartier ver. Ze had uitgerekend: een kwartier heen, een minuut of tien — dat was heel lang! — het bezoek, en een kwartier terug.

Nu was er dan gelukkig al een half uur om!

Licht zuchtend stond ze op, lei haar haakwerk op tafel en boog zich bij den haard, die al te zacht dreigde te gaan branden; de vlammetjes sprongen nog maar even uit, een paar dunne rookkolommetjes kronkelden uit zwart-gekoold hout met roode gloeiplekjes die àl kleiner werden.

En hoewel het niet koud was: uitgaan mocht de haard niet; dan was de helft van de gezelligheid weg.

Ze knielde, en lei met de koperen tang de houtblokken zóó, dat de aangebrande plekken elkaar raakten, en de vlammetjes, elkaar helpend, weer lustig oplaaiden.

Toen ze oprees, keek ze meteen in den spiegel, zich verheugend in 't aangename beeld, dat haar daaruit tegenlachte.

Vroeger had ze er niet veel om gegeven, of ze wat mooier of wat minder mooi was; maar sedert hij van haar hield en haar telkens weer toonde hoe graag hij haar mooi zag, was ze haar uiterlijk zóó gaan vertroetelen, dat haar moeder er zich bij een bezoek over verwonderde zoo dikwijls zij in den spiegel keek.

Met korte duwtjes dofte ze 't luchtige, laag-vallende kapsel wat op: 't hoofd coquet schuin, een glans van zelfbehagen over 't frissche gezicht.

Nu zou ze de thee maar vast opschenken; want heel lang kon hij niet meer uitblijven: voor deze ééne keer zou hij zijn visite wel zoo kort mogelijk maken.

Maar 't water was van de kook geraakt; en met een onbewust blijdschap voelen over dit oponthoud, belde ze de meid om een nieuw kooltje in de theestoof, en nam haar haakwerk weer op.

Nu zou ze een heele poos doorhaken en dan ineens op de klok kijken. Misschien kwam hij dan wel, nog vóór ze weer gekeken had, nog vóór ze hem verwachtte. In gedachte hoorde ze hem al den sleutel in 't slot steken; een geluid dat ze zóó kende, zóó fel-bekend voelde in haar hart, dat het sneller begon te kloppen alleen al bij de gedachte.

Toen ze kéék, was hij drie kwartier weg.

De meid had het theewater weer binnengebracht, dat nu manend raasde. Ze schonk de thee op, zichzelf troostend: dat je ook zóó precies niet kon uitrekenen, hoe laat hij thuis zou komen; want dat die vrouw mis schien wel hulp noodig had, zoodat hij niet dadelijk weg mocht gaan.

En wéér ging ze zitten en nam haar haakwerk op, zich voornemend nu in een hééle poos eens niet op de klok te kijken, en aan iets anders te denken.

Maar onder 't haken, al maar: twee losse 'n stokje, twee losse 'n stokje, luisterde ze naar elk geluid op straat: naar voetstappen die aankwamen, stemmen die naderden, soms een oogenblik ademloos, de handen stil, de oogen star; en als de geluiden voorbij gingen, weg-wischten in de stilte, beefden haar vingers en nam ze machinaal 't haakwerk weer op, onbewust tellend: twee losse 'n stokje, twee losse 'n stokje, in zich een doellooze leegte, die àl wijder werd.

Toen ze weer op de pendule keek, was er ruim een uur voorbij.

Met een verdrietig gezicht lei ze 't haakwerk neer, vouwde ze de handen in den schoot. Nu zou st aks de thee slecht zijn; en de kaarsen in de kandelabres brandden voor niets op! Die zou ze tenminste uitblazen!

Maar neen! dan was alle aardigheid weg! Als hij dan thuis kwam, waren ze juist uit; want in den tijd dat hij de deur open deed en binnen stoof, zag ze geen kans ze aan te steken. En hij kòn nu toch elk oogenblik komen! En dan mòèsten de kaarsen branden om een feestelijken indruk te geven!

Gelukkig was hij geen fijnproever waar 't thee betrof. Hij zou 't dus niet merken dat die zoo lang gestaan had.

Vervelend nu toch, net vanavond! Nu waren er toch zóóveel avonden in een jaar; konden ze hem nu, die ééne niet eens aan haar-alleen laten? Kon die ééne avond nu niet eens voor haar-alleen zijn.

Ellendig toch eigenlijk, zoo'n eenzaam leven je als doktersvrouw hadt!

En verbeeld je nu eens, dat ze geen kinderen kreeg; dat haar heele leven zoo dag aan dag alleen zou zijn . . .

Het was gaan regenen. Nooit spande de zwarte strakte der avondlijke dorpsstilte wijder om haar heen dan wanneer het regende. Dan was er geen geluid dan dat zachte geween van regen in de eenzaamheid, en hoog daarboven uit als een plechtige maning, af en toe de dorpsklok, lang nagalmend in de hooge donkerte, over de als weggewischte huizen. De menschen hielden dan deuren en ramen dicht en vermeden 't buitenkomen. De felle hofhonden zelfs kropen dan achter in hun hok en zwegen, hoorend nergens geluid, als de stilte zelf.

Dan was de nacht als een dreiging van dood, het dorp als een graf, waarin zij alleen warm-voelend leefde. Dan lag als een groot lijk de stilte tusschen haar en het leven, en werd ze soms bang en schreiensdroef.

Maar wat anders haar verdofte tot droeven angst, deed nu haar bloed sneller stroomen van tegenzin, terwijl ze weer op de pendule keek.

Nu maakte hij het toch àl te erg! Een uur en een kwartier was hij al weg! En dat op dézen avond, op dezen éénigen avond, nu ze zoo vàst een feestelijk samenzijn gehoopt had!

Haar wangen werden hoogrood gekleurd; haar anders zachte oogen blikten schichtig: met een gevoel van bijna haat hoorde ze de regen tegen de ruiten tikken, de wind aan de ramen rukken. Met niet te bedwingen weerzin voelde ze de akelige eenzaamheid rond zich, als iets dat ze af moest schudden. Waarom kwam hij nu niet? Waarom vergat hij, dat ze zich vanavond alleen moest voelen als nimmer te voren?

O, maar ze zou hem laten halen! Ze zou de meid sturen . . . met een boodschap . . . met een gemaakte boodschap! Ze zou . . . ze wou . . . ze zou iets verzinnen. . . dat hij thuis moest komen! . . . dat er een andere patient wachtte! . . .

Maar neen! dat ging niet! . . . Ze kon de meid niets wijsmaken! . . . En ze wou haar niet inwijden in haar teleurstelling! . . . Daarnet, toen ze 't theewater binnen bracht, had ze tòch al zoo spottend gekeken naar de brandende kaarsen op den schoorsteen, die nu zoo dreigend aan 't inkorten waren!

Nerveus, beverig, schonk ze wat thee in een kopje. Natuurlijk! die was niet meer te drinken; die zag inktzwart! Die kon ze wel weggooien!

Weer keek ze op de klok. Hij was nu anderhalf uur weg!

O, maar dat wachten wàs niet meer uit te houden! Tranen van boosheid schoten in haar oogen, bibberden langs haar gloeiende wangen.

Ze keek de kamer rond! 't Leek wel een spotternij al dat licht! 't Leek wel of de tooneelmatig voorbereide feestelijkheid lachte met haar eenzaam wachten! Wat deed die ruiker daar mal op de tafel! Wat stond die stoel daar sarrig aan den haard!

Driftig gooide ze haar haakwerk neer. Ze wilde zelf gaan kijken waar hij bleef! Waarom hij nú zelfs nog voor anderen, en niet voor háár was!

Maar welke reden zou ze de meid opgeven voor haar uitgaan? Wacht, ze kon doen of ze een brief naar de post ging brengen! Dat deed ze wel meer, 's avonds, om nog een wandelingetje te hebben.

Ze stond op om te bellen, haalde toen diep adem, ging weer zitten en boog zich over haar werk: de meid moest niets aan haar merken; moest niet zien hoe geagiteerd ze was; anders wisten morgen al de menschen van 't dorp de vermoedelijke en opgesmukte geschiedenis van dezen avond.

Toen de meid, na een groven tik, de deur open deed, vroeg ze haar, hoed en mantel aan te reiken van den kapstok in den gang: ze wou nog even naar de post gaan.

„Gunst, mevrouw, en 't regent baksteenen! zei de blozend-gezonde deern, mevrouw aankijkend met dien half meelijdenden, half spottenden blik, waarmee sterke menschen uit den minderen stand vaak hun teerder-aangelegde meerderen meten.

De jonge vrouw voelde haar gezicht gloeien; maar trachtte onbevangen te zeggen:

„O, da's niet erg!"

„Meheer blijft ook zóólang uit!" klonk 't onderzoekend, terwijl hoed en mantel aangereikt werden.

„Lang? Wel nee! Mijnheer is pas weg! En hij moet een heel eind!" antwoordde de jonge vrouw, zonder op te durven zien in de — ze voelde 't — nieuwsgierig naar haar gerichte oogen, onderwijl denkend: ellendig, zooals die menschen alles merken, alles raden! . . . zooals je heele bestaan, zelfs je innerlijk voelen openligt voor hun intuïtieve scherpzinnigheid van zich niet bewusten vijand!

„Zel ik soms met de perreplu met mevrouw meegaan?" klonk 't nu, bijna meewarig.

De jonge vrouw dwong haar blik tot klare vastheid en zag op.

„Wel natuurlijk niet!" zei ze. „Ik ga immers zoo dikwijls 's avonds! En 't huis kan toch niet alleen blijven!"

Ze had „mevrouweriger" gesproken dan ze gewoon was te doen. De meid zette een onderkin, en sloeg den blik naar den grond.

„Motte de kaarsen anblijven?" vroeg ze toen, als om eens „lekker" te toonen, dat ze heel goed 't bizondere, mevrouw omzwevend, zag.

De jonge vrouw voelde zich innerlijk wee openliggen en zonder tegenweer tegen deze brutale indringing.

Ze wist dat ze moest antwoorden; maar begreep haar stelling onverdedigbaar, en dacht alleen aan wegkomen uit huis: aan de paar stappen nu nog in den gang te doen, aan de deurkruk die omgedraaid moest worden, om de veiligheid te ontsluiten.

„Alles moet zoo blijven," flauwde ze, haar avondmantel om zich heen trekkend.

Nu de deur uit! Gauw! Gauw!

Maar vóor ze de deurknop vast had, klonk het:

„En mot ik nog weer theewater brengen?"

„Nee," trachtte ze kortaf, met een laatste poging tot kordaat zijn, te zeggen.

Ze had het gevoel of ze die meid wel zou kunnen slaan, om dan in tranen uit te barsten.

Met een fikschen slag trok ze de deur achter zich dicht, deed een paar stevige stappen in de nattige avondfrischte.

Hè, dat deed goed! Die zuiverder lucht . . . die donkerte, die stille, oogenlooze donkerte . . . die regen tegen haar brandende wangen . . . die egale wind op haar bevende oogleden. . . .

Naar-verlaten zag zoo'n natte avondstraat er anders uit! De huizen waren allen donker; langs de gesloten luiken viel zelfs geen lichtstreep die binnen leven deed vermoeden, en warmte en lokkende gezelligheid. Achter een enkel kwijnend verlicht winkelraam waren boerenkleeren uitgestald: boezeroenen en borstrokken en rood-katoenen zakdoeken en zwarte petten.

De zakdoeken lagen aan vierkante pakjes vooraan op een plank tusschen de petten; maar de boezeroenen en de borstrokken hingen met slappe armen aan latten. Zoo in 't voorbijgaan leek 't wel of ze zich van louter verlaten narigheid opgehangen hadden achter die behuilde ruiten.

De jonge vrouw, even rillend, keek scherp de half-donkere straat in, met fel-oplichten hopend dat haar man nu tenminste dichtbij zou zijn, dat ze hem hier, vlak bij huis, tegen zou komen; maar in het rosse petroleumlicht van de naar de verte weg-kleinende lantarens lei de weg schilferig beglimpt, glanzig bepapt uit, zonder ander rustpunt voor de oogen dan een enkel paaltje bij een stoep, en de glimmende strepen van natte deurposten en kozijnen.

In een van de donkere huizen begon op haar voetstap een hond blaffen: een angstig waak-geluid in de stilte. Weer huiverend trok ze haar mantel vaster om zich heen en boog 't hoofd om de kille druppels niet langer in 't gezicht te voelen.

Toen ze aan 't einde van de straat, voorbij de laatste lantaren was, stond ze even stil, en luisterde, of in de ontzaglijke zwartte die daar gaapte, geen geluid van voetstappen kwam; maar behalve 't ritselen van regen in de heg aan weerskanten van den weg, 't klef pletsen van druppels ergens in onzichtbare plassen, en 't ruischig snuiven van wind door verre boomen, was er geen gerucht.

Een wijd gevoel van verlatenheid welde in haar op; 't was of alle goede, steungevende dingen haar daarin ontglipten, en ze niets meer had dan eenzame donkerte, nu en in de toekomst. De stilte van de onzichtbare wijd-wijkende landen maakte haar bang, en liefst was ze maar weer teruggekeerd maar haar huis, waar tenminste licht en warmte wachtte.

Maar toen snerpte woede door haar heen. Was dit nu haar verjaarsavond, de avond waarop ze maanden, weken gevlast had, als op een bizonderheid, waarop ze zich een stil gelukfeest gedroomd had van samenzijn met hem?

In gedachte dook voor haar op heur vroegere verjaardag in een kring van vroolijke verwanten, die haar tot middelpunt van hun aandacht maakten, haar zoo'n dag vierden of ze een koningin was; en de latere verjaardagen waarop hij bij haar bleef, zoo'n heelen dag bij haar bleef om haar te vieren; en vooral de allerlaatste verjaardag, toen ze bruid en bruigom waren, . . .

Ze zag zichzelf zitten in glanzend wit, bloemen rond zich, en voelde de strakke geluk-spanning die toen in haar was geweest, en waarin de toekomst uitlag zonder één vrees. . . . En hem zag ze zitten in plechtig zwart naast zich, en ze voelde nog, hoe zijn hand telkens de hare zocht en drukte, met een korten, sterken druk vol belofte. . . .

En nu! . . . nu stond ze met een bemodderde japon alleen, in den donkeren regen, op een verlaten landweg, waarlangs de wind weende. . . .

Een diep medelijden met zichzelf deed haar snikken in heur handen; maar met een beweging vol wil haalde ze haar zakdoek uit en droogde nerveus vegend, de oogen. Ze wilde niet huilen! Dat hielp niet! Ze wilde naar hem toegaan, en hem eens flink, voor-eens-en-voor-altijd zeggen waar 't op stond: dat zij niet langer altijd de laatste verkoos te zijn!

Dat zij vóór anderen recht op hem had! Dat er niet zóó iets bizonders gebeurd kon wezen, dat hem recht gaf haar juist dézen avond alleen te laten! Want àls er iets bizonders was, had hij desnoods een collega uit de buurt kunnen vragen voor hem in te springen! Maar er zòù niets bizonders zijn! Hij dàcht alleen maar niet aan haar! En altijd was zij de laatste waar hij aan dacht, terwijl zij 't recht had de eerste te zijn!

't Recht? . . . Nu ja, natuurlijk: 't recht! . . . Dat was wel een mal woord waar eigenlijk liefde alleen moest gelden; maar als 't er op aankwam, als liefde dan niet sterk genoeg bleek, dan maar „'t recht"!" . . .

Want als hij haar liefhad, liefhad met de groote liefde voor haar-alleen waar zij in geloofde, toen ze hem haar gansche toekomst gaf, dan zou hij zóó niet doen!

Altijd was ze alleen! Altijd was ze de laatste! Maar dit moest nu eens uit zijn! Eens voorgoed uit! En anders ging ze maar liever weg! 't Kon haar niet schelen waar naar toe!

Driftig pakte ze haar rokken bijeen, en begon stevig door te stappen, bij zichzelf met nijdige helderheid de snijdendste woorden aaneen rijgend tot de koel-duidelijke zinnen waarmee ze hem straks treffen wilde. Dàt zou ze zeggen en dàt! En dan meteen nog eens dat van laatst, waarover ze maar gezwegen had, omdat ze, nu ja, omdat ze nu eenmaal niet van ruzie hield! Akelig bedaard zou ze zijn; akelig bedaard; maar daardoor juist zou ze ook niet te veel zeggen, en alleen precies wat ze te zeggen hàd! Zij dànkte er nu langer voor altijd numerolaatst te weten! Hij moest dan maar eens leeren, dat hij háár óók had te ontzien; en niet alleen andere menschen!

Zonder meer haar gedachten te laten dwalen, bleef ze dit voor oogen houden, en stapte geregeld door, tot ze bij het huisje was, waar naar ze wist de patient woonde.

't Lag weggedoken in donker bezijden den weg. Er vóór was een klein, bijna bladerloos tuintje, waarin uit een opgeschoven raam wat ros licht viel, achter week het gapende zwart der landen.

Met een plotseling aarzelen stond ze stil. Wat moest ze nu eigenlijk zeggen, wat doen, als de menschen in dat huisje haar verbaasd aan zouden zien omdat ze kwam?

En welke boodschap zou ze in vredesnaam verzinnen om háár komen te verontschuldigen? Zou 't niet erg onnatuurlijk lijken, dat zíj kwam, en niet de meid?

En ook was in dat huisje leed, ellende! Mocht zij daar binnenkomen, meelijloos, haar gekwetste eigenliefde voorop?

Kòn ze er eigenlijk wel komen met een gemaakte boodschap, om hem weg te halen?

En misschien wàs hij er niet eens! hadden ze hem daarvandaan bij een anderen patient geroepen!

Ze zou beginnen met voorzichtig het raam te naderen om naar binnen te zien. In zoo'n arbeidershuisje zaten gewoonlijk in een vertrek allen bijeen; àls hij er dus nog was, zou ze hem zeker zien!

Toen ze, op haar voetspitsen gaande, naderde, zaagde een zacht steunen naar haar toe. Daar doorheen klonk even het helle kraai-geluid van een kind.

Ze stond weer stil, besluiteloos. Hoe zòu ze bij 't raam kunnen komen, zóó, dat ze haar binnen niet konden zien? Op eenigen afstand van 't huis stond een half ontblaarde haag wilde rozenstruiken. Haar hoed en mantel waren donker; als ze dus achter die struiken ging, zouden ze haar van uit het huisje niet kunnen zien, en zij zou allicht een opening vinden om daarheen te kijken.

Voorzichtig 't latten hekje in de heg openduwend, ging ze 't tuintje in.

Aie! daar krakte een takje onder haar voet, en de onderrand van haar langen mantel schoof langs de dorrende blaren van de heg die ritselden....

— Moeke, daar hè 'j vader al! hoorde ze een helle kinderstem zeggen.

Ze hield den adem in van schrik. Nu zouden ze zeker de deur open doen en haar zien!

Maar 't bleef stil.... Neen, een doffe, klagende stem kwam moeilijk tusschen 't steunen uit:

— Dat meneer-dokter nou toch zoo vrindelijk is....

Hij wàs er dus! Ja! hóór! nu zijn stem! zijn klare, bedarende stem:

— Dat beteekent niks, hoor moeder! Ik heb de tijd!

Dat, dàt was gemeen, wat hij daar zei! Hij had géén tijd! Hij had vanavond nu eens géén tijd!

Voorzichtig deed ze nog een paar schreden, boog zich en keek naar binnen.

Voor een donker-open bedstee waaruit het steunen rees, zat hij... een klein, slapend kind in den arm. Fijn-blond lag het ronde hoofdje tegen de zwarte zwaarte van zijn winterjas, en een stijf-gesloten vuistje hing slap op zijn knie. Hij zat onbeweeglijk; maar zag er bedrukt uit. Vóór hem stond de wieg waaruit hij het kind zeker genomen had, omdat het huilde, en omdat de moeder het niet nemen kon, steunende als ze daar lag in haar benauwdheid van misschien plotseling erger geworden teringzieke....

Voor het raam aan een tafel zat een bleeke jongen van een jaar of acht, met onnatuurlijkwijde slaapoogen naast een kinderstoel waarin een blozend, helder-wakker kind aan een appel zat te kluiven.

De oogen van den kleinen jongen dwaalden telkens luisterend naar 't raam....

Ook *zijn* oogen zagen er nu vol verwachting heen....

Al haar zelf-gedachten zonken. Ze begreep. Hij was hier gekomen en had de vrouw erger gevonden. De man, die hem was komen roepen, had avondwerk op de fabriek, maar kon ieder oogenblik thuis worden verwacht. En hij had de zieke vrouw met haar drie kinderen niet alleen durven laten.

En ver in 't rond, ze wist 't, stond geen woning waar hulp te halen was.

Misschien verwachtte hij wel 't ergste... den dóód... Maar ook zelfs als hij dat ergste niet verwachtte, had hij in dit geval moeten blijven... Die vrouw kòn niet zonder hulp, en haar man kon elk oogenblik komen. Natuurlijk dat hij dus zoolang bleef....

Een milde glimlach, een glimlach vol liefdetrots, gleed over het zooeven nog booze gezicht van de jonge vrouw buiten.

Wat zat hij daar, die lieve, lieve man! Hoe grappig-onhandig hield hij dat kleine kind in zijn onbeweeglijken arm, hoe goedigbezorgd keek hij er nu op neer... Je kon zien dat het hem inspanning kostte zoo te blijven zitten. En tòch deed hij het! Tòch deed hij het! die goeierd!

Haar hart verweekte. Ze voelde haar lippen trillen. Och, mocht ze nu eens even naar hem toegaan, om hem te kussen op zijn ernstige oogen ... om te knielen aan zijn knieen in aanbidding voor zijn heilige goedheid....

Want heilig was de liefde die hij nu deed... in stilte ... zonder dat iemand er hem luid om prijzen zou... heilig dàt was de liefde die hij nu deed ... schoon hij bijna zeker wist, thuis, door háár, miskend te worden en beknord om zijn lang wegblijven....

PRINS WILLEM II VAN ORANJE-NASSAU,

NAAR DE SCHILDERIJ

VAN

ANTOON VAN DIJCK,

in de Keizerl. Eremitage te St. Petersburg.

Hoor, daar was weer de schorre steun-stem van de zieke.

— Slaapt-ie meneer?

En zijn stem, voorzichtig:

— Als 'n roos, moeder!

Toen, na even steunen weer de zieke stem:

— As meneer 'm dan nou maar 's naast me lee.... Me dunkt, ik ken 't nou wel lijen.

En weer hij, met een bezorgden blik op 't kind:

— Jawel, maar als-t-ie wakker wordt, dan schreeuwt-ie 't heele huis weer bij mekaar! Laat-ie nou liever maar stil liggen. De man zal nou zóó wel komen.

De jonge vrouw buiten had zich wat bewogen. De rozenstruik waarachter ze stond, ritselde.

Weer keken de slaap-verlangende oogen van den kleinen jongen naar 't raam, terwijl hij een glimmenden tinnen lepel bewoog langs de oogen van 't kraaiend er naar grijpende kind in den kinderstoel, dat de appel niet meer wou.

— Moeke, nòù hoor 'k vader toch zeker, zei hij.

Ook hij had weer gekeken,' haalde nu voorzichtig zijn horloge uit om daar steelsgewijs op te gluren; en ze zag, hoe een verdrietige trek over zijn eerlijk gezicht kwam.

Die goeierd! Kon ze hem maar even zeggen dat hij gerust blijven mocht! Dat zij zóó gelukkiger was, dan wanneer hij den ganschen avond aan haar knieën gezeten had! Dat haar hart jubelde van trotsche vreugde om hem, die zóó zijn menschenplicht van liefde boven eigen genoegen deed gaan!

God, wat schaamde ze zich, dat ze boos was geweest, ook maar een oogenblik, op hem! Hoe klein, hoe zelfzuchtig had ze toch gedacht! Wat was nu een mislukte verjaarsavond van háár, van een gezond mensch vol idealen, vergeleken bij één uur eenzame angst die deze vrouw misschien zou hebben geleden, als hij niet bij haar was gebleven! Wat was die kleine teleurstelling van háár, vergeleken bij de mogelijkheid van een dood zonder verzachtende goedheid van iemand die meevoelde.... En wat was het goed, gòèd, innig goed van hem, dat hij dit begrepen had! dat hij niet uit vrees voor een pruillip van háár naar huis komend, deze zieke alleen had gelaten!

Opeens dacht ze aan thuis: aan het haardje, aan de vroolijke kamer! Ze moest nu vlug terug gaan, zorgen dat hij alles gezellig wachten vond als hij thuis kwam, dat hij niets bizonders, niets storends merkte! Ze moest nu haastig naar huis gaan en hem daar opwachten, vriendelijk en vroolijk, of hij even maar weg was geweest!... En al werd het ook nòg zoo laat, ze moest zorgen dat hij, die nu zoolang in vreemde treurigheid troostte, thuis vreugdige troost vond in de stralende liefde-trots die hij verdiende... waar hij rècht op had....

Want hierop had *hij* nu eens „recht"; en bij dit „recht" verzonk al háár „recht" in een oceaan van schaamte.

Ook scheen die man hier elk oogenblik verwacht te kunnen worden; en die moest haar niet zien. Die moest niet komen vóór zij weg was!

Nog even keek ze naar binnen, waar hij met een treurig gezicht voor zich uit zat te kijken, stapte toen voorzichtig achter de rozen vandaan, door 't hekje, op den donkeren weg, waar heel aan 't eind een klein lichtje glom: de eerste lantaren van de straat.

Nu eerst nog even zachtjes loopen om niet gehoord te worden, dan vlug, vlùg naar huis!

Wat voelde ze nu een mateloos geluk! 't Was haar of ze niet op, maar even boven de aarde liep; of haar voeten, haar lijf geen zwaarte meer hadden; of haar hart zóó licht was, dat 't haar deed zweven....

Maar... daar kwamen voetstappen op den weg; en iets donkers kwam telkens even voor 't verre lantarenlichtje.... Dat zou zeker de man van de zieke zijn!... Ja, hóór! hoor eens hoe snel hij stapte!

Hij mocht haar volstrekt niet zien! Hoe donker 't ook was, een dame alleen hier op den weg zou hem zeker doen vermoeden... wat hij niet vermoeden mocht.... Want licht zou hij dan haar man dit vermoeden vertellen.... En dat was juist iets voor hem om ongerust over te worden.

Toen de voetstappen dus naderden, boog ze zich bevend, met sneller hartkloppen, onder tegen de natte heg, waar 't heel zwart was, en kroop kleintjes in elkaar....

Hu! rakend haar hoed ging hij langs haar heen....

Nu nog even wachten, gebukt, en dan vlug, vlùg naar huis!

Behalve die bij 't begin van den landweg waren de lantarens uitgedaan, zoodat de huizen aan weerskanten als dreigende, vormlooze dingen opstonden, boven geheel wegwisschend in de duisternis.

Ook de eenige winkel was nu zwart.

Maar dit lugubere hinderde haar niet. Hoog haar japon opgetrokken stapte ze door den dikken modder, maar alleen 't doel voor oogen zoo gauw mogelijk thuis te zijn.

De meid wachtte aan de deur, buiten.

— Was je ongerust, Jans? vroeg ze, lang voeten-vegend op de harige voordeurmat.

— As 'k nou toch wist, waar mevrouw bleef, zei de meid, met een werkelijk verschrikt gezicht de handen tegen den breeden boezem drukkend.

Helder lachte de jonge vrouw op, mantel en hoed op den kapstok hakend:

— Nou, ik ben in elk geval weer terecht! zei ze, de kamerdeur openend. En nou, vlug Jans, nieuw theewater, en mijn laken schoentjes, en mijn lichtblauwe peignoir, want ik ben kletsklets-nat! Hier, neem mijn laarzen maar mee... en, ja, óók petroleum in de lamp doen, hoor!

— Theewater? kwam Jans langgerekt, talmend. 't Fernuis is uit, en...

— Ja, theewater; antwoordde de jonge vrouw beslist, de kamer dooroogend. Want thee heeft mijnheer nog niet gehad; en dat is lekker als je nat en koud bent.

— 't Is bij elleve; en de kaarse benne opgebrand en de haard is óók uit, vond Jans noodig te zeggen.

— Uit zal-die wel niet zijn, zei de jonge vrouw hurkend bij den wel zwart ziende haard, maar waaruit toch nog rook steeg. En alloh! Jans, vlug! Geef de kaarsen ook.

Voorzichtig lei ze de houtblokken om. Ha! daar was nog vuur. Nu zoo leggen. . en zoo... en dan kwam er vàst een vlammetje.

De meid gromde wat, weggaande. De jonge vrouw glimlachte.

Als alle menschen toch eens altijd alles wisten van elkaar, dan zouden ze nooit boos zijn, filosofeerde ze, met een kleine koperbeslagen blaasbalg het vlammetje verder aanblazend. Nu was die Jans boos, omdat ze buiten gewonen tijd buitengewone dingen moest doen; maar als ze wist hoe dat kwam, zou ze 't met evenveel vroolijke liefde doen als zijzelf; want au fond had ze een heel meelijdend hart.

Toen Jans binnenkwam en de kaarsen nijdig op tafel smeet, en nijdig de lamp uit den hanger nam, glimlachte ze weer.

Was zij zooeven, vóór ze wist, niet even nijdig geweest?

Het vuur wakkerde weer aan. Snel rees ze op, zette nieuwe kaarsen in de kandelabres stak die aan en keek rond.

Waar zou ze nog méér kaarsen kunnen plaatsen! Ze voelde behoefte om licht te maken: zooveel mogelijk licht te maken!

Haar rondzoekende blik hechtte zich aan het portret van haar man, dat in koperen standaard op een klein tafeltje stond.... Wacht, daarbij zou ze aan weerskanten kandelabres met kaarsen zetten.... En ook op de boekenhanger, en op de etagère ook.... Van al de kamers boven wou ze de kandelabres halen om er kaarsen in te branden.... Wat zou hij dan kijken, straks, als hij kwam, en hij vond inplaats van een pruilende vrouw, een feest van licht!

Blij lachend liep ze naar boven. Toen ze beneden kwam, had Jans de fier-brandende lamp weer in den hanger gezet, en laaiden in 't haardje lustige vlammetjes.

Overal waar 't mooi stond, zette ze nu lichten; zelfs tusschen de planten in de bloemenmand voor 't raam, en boven op de kast waar een teekening hing, die zij als jong meisje maakte van een lievelingsplekje.

En toen ze, een poos later, in haar lichtblauwe, met kanten gegarneerde néglígé, binnen kwam in de overal opengeklaarde kamer en er glimlachend stond in 't volle licht, voer een gevoel van verheerlijking door haar heen, en was 't haar of ze stond in een tempel gewijd aan de liefde.

Maar aan de Liefde die méér is dan de kleine, zichzelf-zoekende liefde tot één... aan de Liefde die heilig is en wijd en groot... aan de Liefde die is een afschijnsel van God's liefde, allen omvattende.

OP DE LINIE. OORSPRONKELIJKE NOVELLE † † † † † † † † † † † † † † VAN F. DE SINCLAIR.

I.

De nacht lag nog stil en donker in de dorpsstraat van Geesteren.

De meeste lantaarns hadden hun olie opgebrand, 'n enkele kwijnde nog na met 'n zwak telkens inkrimpend vlammetje, dat 'n rossig flakkerend schijnsel gaf op de straatsteenen er onder.

Maar overigens was nergens licht.

'n Doode stilte was in al de huizen, die met hun gesloten ramen en deuren als gezichten van blinden over en naast elkaar stonden.

Plotseling, met 'n lichte suizing, schoot de wind uit; 'n paar stukken papier dwarrelden ritselig over de straat en vielen toen slap in de goot; jalousiën schuurden zacht klepperend tegen de kozijnen; 't uithangbord van de herberg knarste even in z'n verroeste hengsels.

Toen was 't weer stil.

Ergens ver weg kraaide 'n haan.

'n Hond, vastgebonden aan z'n hok, rinkelde met z'n ketting, gaapte met 'n klagend jankend geluid, knorde nog even na en sliep weer in.

Toen lag de geluidlooze donkerte weer zwaar en somber in de dorpsstraat.

Eensklaps schoot in een der huizen 'n wekker los en rinkelde met 'n hoog zilverig geluid zonderling ver in de stilte.

'n Oogenblik later wijfelde 'n zwak licht achter 'n neergelaten gordijn, 't verdween, werd toen eensklaps heel helder en bleef constant.

De wekker zweeg.

'n Schaduwbeeld schoof langs 't verlichte raamvak, kwam terug, vervaagde; toen verscheen 'n reuzenhand, die snel kromp, 't gordijn op zij wat wegtrok, waarna 'n menschengezicht turend keek in de nachtzwarte eenzaamheid buiten.

De kommies Geerken was opgestaan en kleedde zich.

Met oogen, nog zwaar en moeizaam knippend van slaap, keek hij op 't venijnige wekkertje, dat hem 's morgens om half vier had wakker gerinkeld.

„'k Doe net zoo lief nachtdienst, dan slaap je ten minste overdag," mopperde hij, met 'n ontevreden gezicht voor 't kleine verweerde spiegeltje z'n das strikkend.

Toen trok hij z'n vest aan en z'n jas, waarna hij uit z'n slaapalcoof in de kamer trad. Op 'n hoek van de kale tafel stonden twee borden op elkaar, onhuiselijk koud glanzend in 't lamplicht.

Hij nam het bovenste er af, lichtte de boterhammen die er tusschen lagen van elkaar, keek of er iets op was, schudde teleurgesteld z'n hoofd, toen hij niks gewaar werd dan de witgele wasachtige boter en stak het kleine petroleumtoestel, dat op 'n kastje tegen den zijwand stond, aan.

Hij keek in 't kleine keteltje, trad terug in z'n alcoof, vulde 't met water uit z'n karaf en deed 't deksel er op. Toen haalde hij 'n sleutelbos uit z'n broekzak, opende 't kastje en kreeg daar 'n busje chocola, 'n lepeltje en 'n grauwen zak met suiker uit; vervolgens deed hij in 'n kopje de vereischte hoeveelheid cacao met suiker, strooide van 't laatste ook 'n paar lepels vol over z'n boterhammen en sloot eindelijk met veel omzichtigheid alles, behalve 't lepeltje, weer weg.

Dan wachtte hij even, terwijl hij naar het petroleumstel keek.

't Water begon eensklaps te zingen, met 'n zacht piepend geluid.

Geerken luisterde, draaide ongeduldig de pit wat hooger op, zoodat de vlam met 'n zwarten roetwalm tegen den onderkant van 't keteltje sloeg.

Maar zoo gauw ging 't niet en langzaam, half werktuigelijk, begon hij aan z'n kleffe boterhammen te plukken, met walging de koude, hard geworden boter proevend.

Ineens begon 't water te razen, àl harder, 't deksel flapte trillend op en neer en 'n dikke stoomstraal pluimde forsch uit de tuit.

„Eindelijk!" zuchtte hij, 'n korst terug leggend; haastig trad hij op 't toestel toe, nam den ketel er af, blies de vlam uit en schonk 't ziedende water in 't kopje. Tien minuten later draaide hij de lamp neer, ging tastend

door de gang naar de voordeur, morrelde zoekend met z'n sleutel in 't slot, deed de deur open en trad op straat.

't Schemerde; 'n zwak licht grijsde in 't Oosten de zwaar bewolkte lucht.

Dat gaf 'n vreemde grauwe vaagheid aan de huizen en Geerken, hoe goed overigens ook met den weg bekend, had al z'n oplettendheid noodig om de dingen te onderscheiden.

„Ben ik er nou of niet?" mompelde hij, terwijl hij scherp turend midden op de straat voor 'n huis bleef stilstaan. „Ja, wacht es . . ." plotseling zag hij scherp zwart de letters op den grauw gepleisterden gevel „Koloniale waren."

Geerken floot . . . „Aux armes citoyens!" toen luisterde hij even.

't Bleef stil.

Hij floot opnieuw, trad op 't huis toe en drukte z'n neus plat tegen een der benedenramen, in de hoop door 'n toevallig kiertje iets te zullen zien.

„Bliksemsche luilak!" mopperde hij, toen er nergens licht of geluid viel waar te nemen en 'n sleutel uit z'n zak halend, begon hij tegen 't raam te tikken en zacht te roepen: „Vos . . . ! Vos, dan toch! . . . slaapkop! . . . Vos. . . . !"

Hij zweeg eensklaps. Binnen klonk eenig gerucht . . . even later schemerde 'n zwak licht achter 't gordijn.

Geerken begon opnieuw te tikken. Vijf tellens later werd 't gordijn langzaam wat omhoog getrokken en 'n hoofd met erg verwarde haren verscheen achter 't raam, zag Geerken onderzoekend aan en verdween, terwijl tegelijkertijd 't gordijn weer omlaag ging.

„Luie kerel . . . waar blijf je toch . . . 't is bijna vier uur!" riep Geerken, nu hard met z'n vuisten op 't raam trommelend.

Maar op 't zelfde oogenblik hoorde hij de grendels van 'n deur afschuiven en 't slot omdraaien.

Hij kende z'n collega; dat was 'n uitnoodiging om binnen te komen en Geerken gaf er dadelijk gevolg aan.

't Winkelbelletje maakt 'n geweld van belang, ondanks z'n pogingen om heel behoedzaam alles te doen.

Van uit 't winkeltje, waar 't rook naar versch gemalen koffie, trad hij Vos' kamer binnen.

'n Benauwde slaaplucht deed hem even terugdeinzen, maar hij was er spoedig aangewend.

De bewoner had de lamp opgestoken en kleedde zich bij 't licht van 'n blaker in z'n alcoof.

, Schiet toch op!" riep Geerken ongeduldig, terwijl hij op den wekker keek, die op den schoorsteen stond en bijna vier uur wees „as Meertens per ongeluk op de vlakte is, hê-je 't aan den gang."

„Maling an Meertens, hij kan voor mijn part . . ." de rest was onverstaanbaar, want Vos ploeterde in z'n waschkom, als 'n musch, die 'n bad neemt.

„Zet effen thee voor me," vervolgde hij, even later, terwijl hij, druk met z'n handdoek wrijvend te voorschijn kwam . . . „is dat ook 'n uur om dienst te doen. . . ."

„Nou ja . . . vooruit nou maar," antwoordde Geerken, gejaagd aan 't theeblad scharrelend.

„'k Ben dadelijk klaar," sprak Vos, „en anders moeten die verschrikkelijke smokkelaars maar 'n beetje op ons wachten . . . ."

„Zie zoo," vervolgde hij, geheel gekleed in de kamer komend, terwijl hij 'n paar streken met 'n kleerborstel over den kraag van z'n jas gaf, „as je nou nog effen uit die flesch daar 'n beest voor me opvischt ben je de beste."

„Nee hoor!" riep Geerken zenuwachtig kwaad, „eet nou maar haring as je d'r tijd voor hebt . . . hier is thee . . ." en hij schoof hem het haastig vol geschonken kopje toe.

„Waarachtig niet," sprak Vos, rustig de groote stopflesch, die onder 'n stoel stond, op tafel zettend, „zonder haring geen dienst, zonder . . . kijk es hier wat 'n kerel!" en na even in de massa azijn en kruiden geroerd te hebben, prikte hij 'n dikken omkrullende visch aan de vork en stak die zegenvierend omhoog.

Daarna liet hij hem op 'n bord vallen en schoof dat Geerken toe.

Maar de laatste, die met z'n hoed op maar al heen en weer drentelde, veinsde dat niet te begrijpen en riep, toen Vos opnieuw en met veel aandacht in de flesch aan 't prikken ging, op 'n erg onnatuurlijken toon.

„Nou nog al een?"

„Die was voor jou!" legde Vos uit, terwijl

hij voorzichtig 'n tweede prachtexemplaar, bedolven onder rooie pepertjes en venkel, op 'n ander bord deponeerde.

„Nee ik wil niet... we hebben geen tijd kerel!..." riep Geerken wanhopig.

„Klessen!" antwoordde z'n collega lakoniek, terwijl hij de glazen stolp weer op de flesch drukte en met 'n tergende zorgvuldigheid het uitgerafelde touwtje om 't perkamentpapier knoopte. „En nou brood," vervolgde hij naar 'n kast gaande, „'n goed ontbijt waarborgt een opgeruimd humeur gedurende den ganschen dag!" schertste hij op 'n catechiseermeestertoon en 'n oogenblik later zette hij 'n schaal kadetjes en 'n gevuld botervlootje op tafel, ging zitten, trok het kopje thee naar zich toe en begon smakelijk te ontbijten.

„Proef nou voor de mop die haring es," sprak hij even later met 'n vollen mond tot Geerken, die al z'n bewegingen met 'n angstige verbazing gevolgd had.

„Ik wou dat 'k niet binnengekomen was," zuchtte deze, weer op de klok kijkend.

„Nou ja lieve vriend, dat 's nou eenmaal gebeurd, maar als je nou toch wacht kun je net zoo goed 'n klein stukje proeven," betoogde de ander.

Geerken aarzelde nog even, maar toen ging hij half onwillig aan tafel zitten met z'n hoed nog steeds op en trok haastig het bord met de haring naar zich toe.

Met zenuwachtige haast sneed hij de geurigruikende visch in mootjes en stak er een in z'n mond.

„Wat zet jij 'n nijdig gezicht, als je haring eet," sprak Vos, die juist z'n tweede kadetje beboterde.

Geerken glimlachte 'n beetje gedwongen en schoof z'n stoel wat dichter bij de tafel.

„Neem 'n broodje!" zei Vos, de schaal kadetjes en 't botervlootje toeschuivend.

„Nou..." Geerken zag z'n collega aan, maar deze keek heel ernstig... „eentje dan," en meteen zette hij z'n hoed af.

Geerken, wien z'n eigen ontbijt niet erg hinderde, werd plotseling aangevallen door 'n onverzadiglijken appetijt, toen hij 'n paar mootjes van den sterk gekruiden frisch-zuren visch geproefd had.

„Ze is goed he?" sprak Vos.

„Onverbeterlijk, zeg," antwoordde Geerken en dan ineens dorstig, „mag ik ook 'n kopje thee?..."

„Bitte, bitte," riep Vos, 'n glimlach verbergend door 'n geweldigen hap te nemen.

Geerken bediende zich en Vos schoof hem opnieuw de schaal met kadetjes toe.

„Nou nog eentje dan," sprak Geerken, alsof 't heel wat overredingskracht gekost had hem daartoe te brengen.

„'t Smaakt me uitstekend zeg!"

„Doet me genoegen," antwoordde Vos opstaande. „Wat doet 't buiten?"

„Buiten?" vroeg de ander met 'n onwilkeurigen blik naar de ramen, waar 'n bleek licht door de neergelaten gordijnen drong... „goed weer; zoo meteen, ten minste."

Vos verdween in z'n alcoof en kwam 'n oogenblik later met z'n hoed op en z'n demi aan weer binnen.

„Niet om je te haasten zeg," sprak hij tot Geerken, die met vette vingers de mootjes afkloof, „maar... e...."

„Ja... 'k ben klaar," jokte de laatste, de rest van z'n kadetje snel met 'n grooten slok thee naar binnen spoelend. „Kan 'k effen m'n handen...?" en met uitgespreide vette vingers deed hij 'n stap naar de alcoof.

„Nee, kom, doe dat maar aan je haar!" riep Vos, die nu ineens erge haast scheen te hebben en hij drumde z'n collega de winkel in.

„M'n hoed!" riep Geerken verwilderd.

„Hier, alla!" en Vos, even in de kamer teruggaande, drukte het hoofddeksel op Geerken's haren. Vervolgens stiet hij de buitendeur met 'n hevig belgerinkel open en duwde z'n collega de straat op.

't Was helder dag geworden.

De torenklok sloeg een slag.

„Half vijf... goeie God!" riep Geerken, die ineens weer bang werd en z'n vette vingers aan z'n zakdoek afdroogde.

„Nou 'n beetje opschieten," sprak Vos, alsof hij niets gehoord had, „anders komen we nog te laat!"

„'t Is wat moois," pruttelde z'n collega, „we zijn nou al 'n uur over onzen tijd."

„Had jij dan ook niet zoo lang aan die haring zitten kluiven," verweet Vos ernstig.

Geerken zweeg en trippelde zenuwachtig naast z'n langeren collega, die met kalme, groote stappen z'n weg vervolgde.

Toen ze langs de spoorbaan liepen, op 't kiezelpad terzijde van de rails, ging de zon op.

Juist recht voor hen, waar de rails als in 'n punt samenkwamen, in 'n opening tusschen groenblauwe dennenbosschen rees ze vlammend omhoog in donkerpaarsche nevels met gloeiend gekrulde randen.

„Kijk de rails worden verguld," sprak Vos stilstaande en hij zag om zich heen.

Achter hem hing nog 'n ijle witte nevel over 't dorp en de weilanden.

In de verte kroop 'n vrachtkar schokkend over 'n overweg, waar de afsluitboomen schuin naar boven staken.

't Station en de enkele bijgebouwen doemden als 'n donker complex uit de optrekkende dampen.

De bovenramen weerkaatsten de eerste zonnestralen met fel-roode flikkering en glinsterend parelde de dauw op gras en blaren.

Heel ver weg floot 'n trein.

„Dat's de sneltrein al," sprak Vos, naar den horizon turend.

„Kom ga nu mee," zeurde Geerken op z'n hielen draaiend en al 'n paar passen verder.

„Ja lieve vriend," antwoordde Vos en zachtjes 'n deuntje fluitend begon hij op een rail te loopen, zich in evenwicht houdend op den schouder van Geerken, die 'n knorrig gezicht zette, maar 't toch toeliet.

'n Doffe dreuning, die al sterker werd, gromde achter hen.

„Pas op, zeg!" waarschuwde Geerken.

Vos keek om en zag den trein naderen, die waarschuwend floot.

De lantaarns, voor op de machine, waren nog aan; twee zwakke, bleek-gele vlammen daarbinnen, de koperen randen er om heen schel wit-flikkerend in 't zonlicht.

De beide kommiezen waren op den uitersten grasrand van den spoordijk getreden.

Toen naderde 't gevaarte met stijgend gedaver.

In zwart-wit geschemer van daglicht door raampjes, met bleek-gelen schijn van gasvlammen binnen, donderde het langs hen, de laatste bagagewagen warmbruin, vreemd duidelijk, 'n conducteurskop achter 'n venster. Toen was hij voorbij in snelvallende wolken van stof en kolendamp.

„'k Wou dat 'k er inzat," sprak Vos, nu gewoon naast z'n collega loopend.

Deze gaf geen antwoord en keek op z'n horloge.

„Waar motten we eigenlijk naar toe?" vroeg Vos even later, „ik heb dat papiertje verloren."

„Naar paal 36," antwoordde Geerken, 'n notitieboekje uit z'n zak halend, „en daar mot jij 'n uur blijven; ik moet de slikweg afloopen en zoo over de hei weer naar je toe komen."

„Prachtig!" riep Vos uit, „dat zal wat opleveren."

„As Meertens d'r maar niet al is," zuchtte Geerken, „we zijn al 'n uur te laat."

„Meertens!" lachte Vos, „dat kà-je net denken, die draait zich op 't oogenblik nog es om!"

Zwijgend liepen ze verder.

Na verloop van 'n minuut of tien, daalden ze den spoordijk af, sprongen over de smalle sloot, die hen van 'n korenveld scheidde, en vervolgden langs 'n smal voetpad met telkens kleine bruggetjes over greppels, hun weg.

De grond werd daar hoe langer hoe schraler, nog 'n plank over 'n breede droge sloot en ze waren op de heide.

Daar vlak bij was 'n lage heuvel, begroeid met kwijnend struikgewas, wat kleine dennen en enkele rag-fijne witte berken.

Daar was paal 36.

„Nou," sprak Geerken, 'n beetje geruster, nu hij geen spiedenden dienstgeleider of hoofd kommies gewaar werd, „blijf jij nou hier, dan loop ik om."

„Ga je gooi ouwe heer," antwoordde Vos, langzaam tegen de helling opslenterend.

Geerken bromde iets van „Tot straks" en was weldra verdwenen.

Vos keek eerst eens rond om het terrein te verkennen, toen werkte hij zich door 'n paar lage eikenstruiken en vond 'n open plek, met zacht groen mos, dat de zon al tamelijk droog had gemaakt.

Hij voelde er met de hand op en ging zitten.

Toen haalde hij 'n pijp uit z'n zak, klopte die zorgvuldig tegen z'n schoenzool uit, stopte hem uit 'n leeren zakje, drukte smakelijk de droge krullende tabak wat stijver met z'n duim aan, kreeg rustig 'n doosje lucifers en begon te rooken.

Vervolgens strekte hij behagelijkz 'n beenen uit, leunde met z'n hoofd achterover op 't mos en de blaren en keek in de blauwe lucht, terwijl de tabakswolkjes stil omhoog stegen en vervaagden.

Maar die houding, hoe aangenaam ook in den beginne, vermoeide spoedig en 'n beetje ontevreden kwam hij weer overeind en trok z'n beenen onder zich als 'n Turk.

Over 't lage struikgewas heen keek hij op de velden.

Rogge was het, groote vierkante dofgele halmvelden, die bogen en golfden in den morgenwind en sappig groene klaver, waartusschen roode klaprozen gloeiden; een weiland, glad en vlak, waar koeien op liepen, traag in droomerige beweging hun grazende koppen volgend.

't Water in de slooten lag blauw en ongerimpeld; alleen wat donkerder, waar wilgen aan den kant stonden.

Een enkel boerderijtje maar gluurde met z'n roode pannen door de boomen in de wazige verte en daar nog weer achter stak 'n dunne lange stok boven 't groen uit.

Vos keek er naar. 't Was de vlaggestok op 't huis van den kommies-ontvanger.

Daar vlak bij was de grens; daar stond de ijzeren rood-wit-en blauw geschilderde paal met de woorden: „*Rijksrechten*" en daar schuintegenover al, het groote witte bord van de Pruisen met: „*Zollstrasze zum Königlichen Neben Zollambte zu Neuhaus,*" en daar stond ook die dikke hardsteenen grenspaal, waar hij nog eens opgezeten had, toen hij 'n praatje maakte met z'n Duitsche collega's, die vertelden, dat er de laatste jaren aan hun kant ook al niets omging.

Vos ging even verzitten en keek toen naast zich op den grond. 'n Mier met 'n grappig dik onderlijf klouterde driftig over de dennennaalden, stootte met z'n voelhoorns tegen elk kluitje, bleef dan even dribbelend en met z'n kop trillend weifelen en begon dan weer op nieuw te klauteren met 'n haast of hij vervolgd werd.

Vos nam 'n takje en hield hem plagend tegen en de mier zocht omwegen en nog eens omwegen; toen ineens was hij verdwenen in 't mos.

„Wacht rakker!" mompelde Vos, met z'n takje den mullen grond loswoelend, maar hij vond 't dier niet terug.

Toen peuterde hij werktuigelijk met z'n nagels de weeke met witte korstmos bedekte bast van 't stokje, dat geurig harsachtig rook en toen hij dat gedaan had met 'n bijna komische zorgvuldigheid, brak hij 't met 'n dor knappend geluid in kleine stukjes, die hij met z'n nagels wegknipte.

Maar eensklaps liet hij 't stukje hout vallen en richtte zich half op.

Hij meende iets gehoord te hebben, praten of hoesten.

Voorzichtig ging hij op z'n hurken zitten en keek over de struiken.

Onder langs 't heuveltje, tegen welks begroeide helling hij lag, liep de zandweg; terzijde daarvan, aan den slootrand, groeide 'n smalle strook dor gras en toen Vos zich had opgericht, was 't eerste wat hij zag de schonkige witte rug van 'n koe, die daar blijkbaar liep te grazen. Hij had 'n touw om z'n nek, en 'n pas of tien daarvoor liep voetje voor voetje 'n meisje, dat 't touw losjes vast hield en meteen ijverig aan 'n grove wollen kous breide.

Vos, moe van 't gehurkt zitten, nam geruischloos z'n vorige houding weer aan, en tuurde belangstellend in de opening van de struiken voor hem. Daardoor zag hij ook 'n paar meter van den weg.

Als ze hem nou maar niet zag, want dan zou ze natuurlijk niet weten wat hij uitvoerde en mogelijk erg schrikken.

Ze hoestte.

Dat had hij dan zooeven ook gehoord.

Vos keek, terwijl z'n hart zenuwachtig begon te kloppen.

Daar zag hij plotseling 'n blooten voet en 'n stuk van 'n grauwen rok... bleef ze nou staan? ... nee, daar kwam de andere voet en toen stond het heele figuurtje ook ineens voor hem.

'n Jong meisje was 't, van 'n jaar of zeventien. 't Blonde, 'n beetje verkleurde haar kroesde geestig en natuurlijk om 't bruinroode gezichtje. Boven den korten grauwzwarten rok droeg ze 'n paars-katoenen jakje.

Haar oogen waren gevestigd op het werk en Vos volgde even de drukke regelmatige beweging der vingers, waarmee ze breide. Met 'n zekere bevalligheid strekte ze haar kleinen blooten voet voor ze die neerzette en zoo regelmatig was die tred, of ze machinaal in 'n droomerig langzaam tempo voortschreed.

In gebogen slappe lijn volgde 't touw, toen kwamen ineens de grazende koeienkop, Vos hoorde 't grissend geluid, de voorzichtig stappende voorpooten van 't dier, de schonkige schouders, 't goor-witte lijf met den vuil gepluimden staart, die in slappe slingeringen heen en weer zwiepte langs de magere flanken.

Maar de vliegen kwamen toch weer terug en zogen en beten waar ze konden.

Ineens, blijkbaar om 'n bijtend felle jeuk, richtte de koe met 'n ruk z'n kop op en loeide klagend met 'n driftige poging om met z'n tong de venijnige insecten van z'n hals te jagen.

't Touw snokte uit de hand van 't meisje en viel op den grond.

Verschrikt zag ze om.

„O, doe lummel!"

Ze bukte zich snel om 't touw weer op te rapen, en trad op 't beest, dat alweer, met 'n hevig slaanden staart doorgraasde, toe.

„Wat hè-je nou ... salamander!" Ze klopte liefkoozend op den grooten kop en sloeg met de kous naar de vliegen.

Toen, als ware ze in gedachten verdiept geweest, zag ze 'n oogenblik opmerkzaam rond; regelmatig nam ze alles op, en 'n seconde later, hij voelde 't aankomen als iets onafwendbaar gênants, keek ze Vos vlak in 't gezicht. Ze maakte 'n beweging van schrik en bleef met open mond staan kijken.

Vos, half verlegen, half nieuwsgierig, stond op, sloeg 't zand van z'n broek en trad langzaam op haar toe.

„Goeie morgen."

Ze antwoordde niet, maar trad 'n paar passen terug.

„Vreet-ie nogal goed?"

Ineens, schaterde ze 't uit.

„Waarom lach je zoo?" vroeg Vos, 'n beetje ontstemd.

„Kijk es op je hoed!"

„M'n hoed?" Vos nam hem af en lachte ook, hij zat vol zand, droge blaren en dennenaalden.

„Sliep je?" vroeg 't meisje met onverholen nieuwsgierigheid, den vreemden man van boven tot onder bekijkend.

„Wel nee," antwoordde Vos, z'n hoed weer opzettend, „k zat naar je te kijken."

'n Beetje coquet ongeloovig draaide ze haar hoofd om.

„Ja gerust," sprak Vos en toen 't meisje hem half wantrouwig, half lachend bleef aanzien, vervolgde hij:

„Hoe heet je?"

„Ikke? Hanneke..., wat kom je hier doen... jagen?" en ze wees op 't zwarte etui van z'n revolver.

„Wel nee" ... wilde Vos zeggen, maar hij bedacht zich en antwoordde „ja, ik jaag hier zoo'n beetje."

„Pas maar op dat ze je niet snappe," betoogde ze ernstig, „as ze je snappe mo-je je pistool ook afgeve, Kees Volders had er een, dat wê tien gulden gekost had, maar je mò niet geloove, dat-ie 't weerom kriegt."

„Zoo, zoo," sprak Vos met 'n bedenkelijk gezicht, „en vertel me nou es Hanneke voor wie of je die kous breit."

„Voor m'n eiges!" lachte ze, haar blooten voet omhoog stekend, en toen, na hem even onderzoekend aangekeken te hebben, „wat bé-jij 'n rare!"

„'n Rare?" Vos schoot in den lach. „Waarom vind-je dat?"

Ze leunde met den rug tegen 't grazende dier, haar armen achter zich uitgestrekt, met de eene hand zacht kloppend op den gebogen nek, de andere stilliggend op den glanzenden rug; zoo zag ze Vos aan, 't hoofd 'n beetje achterover, 'n half schelmsche, half verlegen lach om den geopenden mond en in de heldere oogen.

„Nou, zoo maar ... waar kom je vandaan?"

„Van Delft," antwoordde Vos.

„Delf! ... is dat ook 'n durp?"

„Nee, dat's 'n stad? bè-je nooit es in Arnhem geweest?"

Ze schudde 't hoofd.

„Nee," maar als vond ze 't noodig toch van eenige bereisdheid te doen blijken, vervolgde ze snel, „maar wel in Geesteren."

„O," sprak Vos ernstig, „nee, maar Delft is 'n groote stad, net zoowat als Arnhem."

„Kijk . . ." en hij haalde 'n prentbriefkaart uit z'n zak, „daar heb je 'n stuk er van."

Ze nam hem uit z'n handen en keek er op, scherp turend; ineens tintelde 'n jolige lach in haar oogen.

Vos, niet begrijpend, zag haar 'n beetje verwonderd aan, maar ze gaf de kaart terug zonder iets te zeggen.

Nou . . . wat heb-je? vroeg Vos 'n beetje geprikkeld.

„Lieve Gerrit!" riep ze, dol schaterend.

Vos, 'n oogenblik verbluft, zag haar bijna verschrikt aan, toen keek hij op de briefkaart, die z'n moeder hem had gestuurd en waar boven stond „Lieve Gerrit." Hij voelde dat hij 'n kleur kreeg en verlegen lachend met innerlijke woede om z'n verlegenheid borg hij de kaart op.

„Nou, vin-je Gerrit zoo'n gekke naam?"

„M'n vader heet ook Gerrit, en m'n neefie ook. . .," antwoordde ze.

Plotseling brak ze af. „Daar komt 'n kerel an!"

Vos wendde zich om en zag Geerken, die hem wenkte.

„Dat's m'n kameraad," legde hij uit, „nou dag Hanneke!"

Zij gaf aarzelend haar hand en dan door haar lange wimpers heen hem aanziende „Dat was zeker 'n brief van je meid? . . ."

„Nee, waarachtig niet, van me moeder," riep Vos uit.

„Ja, dat zâ wel," sprak ze ongeloovig.

Hij haalde de briefkaart opnieuw te voorschijn en liet haar 't onderschrift lezen.

„Zie-je wel?"

Ze knikte.

In de verte floot Geerken, die ongeduldig werd.

„Nou, dag Hanneke!" sprak Vos nog eenmaal.

Ze bleef staan met neergeslagen oogen.

„Gedag," sprak ze eindelijk zachtjes.

Vos stapte snel naar de plaats waar Geerken had staan wenken.

Hij klom den heuvel op; Geerken was al aan de andere zijde verdwenen.

Boven gekomen, wendde hij zich nog even om, teneinde naar 't meisje met de koe te zien.

Ze stond nog in dezelfde houding en keek hem na.

Hij wuifde met de hand.

Dadelijk, als had ze er op gewacht, sprong ze op zij, naar den slootkant, waar ze hem beter kon zien.

Daar stak ze haar arm recht naar boven tot een groet.

Toen liep Vos op 'n draf het steile voetpad aan de andere zijde van den heuvel af.

II.

Geesteren was 'n dorp op „de linie," hetgeen wil zeggen, dat het lag „*binnen den afstand van 5500 el van het vreemd grondgebied*, of, duidelijker, schoon minder officiëel, op nog geen uur afstands van de Duitsche grens.

Er waren drie kommiezen gestationeerd, Meertens, die dienstgeleider was, Vos en Geerken.

Dat dienstgeleiderschap was Meertens 'n beetje naar z'n hoofd gestegen; hij voelde zich ijselijk gewichtig en daar de hoofdkommies van zijn sectie geen erge dienstklopper was en hem dus niet hinderlijk op de vingers keek, was hij er langzamerhand aan gewoon geraakt zelf niet bijster veel uit te voeren, maar daarentegen met 'n air van belang orders en bevelen te geven aan de twee onder hem staande kommiezen. Zelf diende hij natuurlijk ook wel eens 't veld in te gaan maar in de meeste gevallen stuurde hij Vos en Geerken er samen op uit, omdat hij gewoonlijk wel een smoesje kon verzinnen, dat zijn thuisblijven voldoende rechtvaardigde, als eventueel de hoofdcommies of de inspecteur zou komen.

Vos, die vroeger onderwijzer geweest was, maar behalve z'n hulpacte, niets bezat, wat hem geschikt maakte voor paedagoog, had genoeg practischen aanleg om den werkelijk

zwaren voorgeschreven dienst zoo'n beetje volgens eigen inzichten te wijzigen, waardoor hij een zeer dragelijk en vooral niet vermoeiend leven had, maar Geerken, die dienst deed, niet uit plichtsgevoel, maar uit angst voor z'n superieuren en zich daarvoor tegelijkertijd schaamde tegenover Vos, wiens luchthartige opvatting van den dienst, hem vaak deed rillen, Geerken leefde doorloopend in een zenuwachtig gejaagden toestand.

Daarbij kwam nog, dat hij in geestelijke ontwikkeling ver beneden Vos stond, wiens meer „heer" zijn ook altijd merkbaar indruk maakte op Meertens.

Meertens durfde Vos niet aan en ging hem dan ook nooit in den voorgeschreven dienst na, maar op Geerken loerde hij telkens, wanneer deze toevallig eens alleen dienst moest doen.

Vos doorzag dat volkomen en profiteerde er in ruime mate van.

Dat drukke gesurveilleer had overigens in de laatste jaren op de linie van Geesteren weinig reden van bestaan gehad.

Het dorp lag midden in de bouwlanden en weiden, een terrein-soort, die zich slecht voor smokkelhandel leent.

Slechts een strook, 'n half uur breed ongeveer, en „'t Zand" genaamd, bestond uit heuvelachtigen heidegrond, met wat dennenbosschen, en daar in de buurt moesten dan de kommiezen ook gewoonlijk in ambuscade gaan liggen of surveilleeren.

Maar bekeuringen bleven achterwege.

Toch liepen er, juist in den laatsten tijd, telkens geruchten, dat er op „'t Zand" wel wat omging.

Wie die geruchten verspreidde was niet na te gaan, maar ze bereikten ook den hoofdkommies, die daarop tegen Meertens gezegd had, dat hij 't wel niet geloofde, maar dat 't toch zaak was om goed op te letten.

Meertens had geantwoord, dat 't godsonmogelijk was, maar afijn, hij zou d'r op loeren.

Hij schreef Vos en Geerken dienst voor op de onmogelijkste uren, ging er zelf ook eens 'n paar maal op uit, maar van smokkelaars werd geen spoor ontdekt,

„Kletspraatjes," sprak Meertens tegen de beiden andere kommiezen, toen ze de zaak eens samen bespraken. „Kletspraatjes van „den hoofdkommies, die heit altijd zoo wat „bizonders; nou d'r 'n andere inspecteur is, „mot er met alle geweld wat omgaan...." „Dat's de heele kwestie," antwoordde Vos, „onder 'n splinternieuwe inspecteur deugt er in 't begin nooit iets."

„Afijn," hernam Meertens, „we zullen ook maar net doen of we 't gelooven, anders denken ze, dat je d'r niet naar kijkt."

„Natuurlijk!" riep Vos uit, „ik ga me d'r met onverflauwde belangstelling op toeleggen."

Geerken keek, op 't punt van te glimlachen, de beide anderen aan, maar hun gezichten stonden zoo ernstig, dat hij z'n lach vol schrik bedwong en met 'n benepen stem zij: „Ja, ik ook."

Dat was alweer 'n week of drie geleden en sedert dien dag had zich niets voorgedaan, dat ook maar eenigszins het vermoeden, dat er inderdaad gesmokkeld werd, kon wettigen.

Toen Geerken en Vos al weer dicht bij 't dorp gekomen waren, zagen ze aan 't eind van den langen straatweg iemand, die hen al uit de verte met z'n stok scheen te wenken.

„Dat lijkt Meertens wel!" sprak Vos scherp turend.

„'k Geloof 't ook," antwoordde Geerken blijkbaar onaangenaam verrast, „lâ-we maar 'n beetje doorstappen...."

„Welnee, laat hij zelf maar 'n beetje anloopen," sprak Vos luchtig, „wacht es even," vervolgde hij, opzij van den weg bukkend, terwijl hij een voet op 'n wit steenen mijlpaaltje zette, „mijn veter is losgegaan."

„Toe nee, vooruit nou, wat hê-je d'r nou an om mot te krijgen," smeekte Geerken angstig.

„Mot? wat mot?" vroeg Vos verbaasd.

„Nou ja... 't is best mogelijk, dat-ie 't gesnapt heeft van vanmorgen," bracht Geerken uit met 'n benauwde stem.

„Ja, as jij dat zòò hard schreeuwt, zal-ie d'r gauw genoeg achter zijn," antwoordde Vos, met 'n wenk naar Meertens, die driftig doorstappend al vrij dicht bij was gekomen en aldoor met z'n stok zwaaide.

„Kijk 'm es zwaaien!" lachte Vos, even rechtopstaande en naar den aankomende kijkend; daarna boog hij zich opnieuw voorover, plaatste den anderen voet op 't paaltje en begon zorgvuldig ook den veter van die laars 'n beetje vaster aan te trekken.

„Nou, maar ik zou je danken!" barstte Geerken eensklaps uit en hij liep met 'n kloppend hart den dienstgeleider tegemoet.

Maar deze was al zoo dicht genaderd, dat hij beide ambtenaren tegelijk kon toespreken.

„He! waar blijven jullie toch!"

„Blijven jullie toch?" vroeg Vos, die eindelijk klaar was en langzaam naderbij slenterde, op 'n uiterst verbaasden toon, terwijl hij quasie verontwaardigd den ander van hoofd tot voeten opnam.

„Nou ja, zoo bedoel ik 't niet," sprak Meertens vergoêlijkend, „maar d'r is wat bizonders en daarom had ik zoo'n haast om jullie te spreken."

„O, zwaaide je daarom zoo met je stok..., riep Vos uit, „ik zeg al tegen Geerken schiet 'n beetje op, want daar is zeker iets buitengewoons an de hand."

Geerken meesmuilde, maar ademde toch zichbaar geruster; Vos zag Meertens met 'n ernstig onderworpen gezicht aan.

De laatste kreeg met eenig gewichtsvertoon 'n dienstcouvert uit z'n zak, haalde er 'n brief uit en las hem voor.

't Was 'n klacht van een zoutzieder, gericht aan den Inspecteur. Er zou den laatsten tijd op groote schaal zout van Pruisen worden binnengesmokkeld voor rekening van verschillende kruideniers en slagers in den omtrek, die dat artikel zoodoende natuurlijk voor 'n abnormaal lagen prijs insloegen.

Daartegen kon de zoutzieder, wilde hij behoorlijk z'n accijns opbrengen, niet concurreeren, en derhalve was hij genoodzaakt, den inspecteur op die knoeierijen attent te maken, in de hoop dat er zoodoende aan de fraude paal en perk zou gesteld worden.

Toen de brief was voorgelezen zagen de drie ambtenaren elkaar eenige oogenblikken aan, zonder dat er gesproken werd.

„Ja, wat nou...?" sprak Meertens eindelijk peinzend.

„Geloof je wat die kerel schrijft?" vroeg Vos.

„Nou..." begon Meertens aarzelend, „as ik 't eerlijk mot zeggen... nee... dan geloof ik er niet dàt van..." en hij knipte z'n duim tegen z'n wijsvinger en zag Geerken bijna uitdagend aan.

„Nee, ik geloof 't ook niet," sprak deze, altijd bereidwillig om z'n superieuren gelijk te geven.

„De dienst wordt er natuurlijk weer beroerder op" mopperde Vos, „en we hebben toch al zoo weinig nachtrust".

„Ja, ja..." stemde Meertens bedenkelijk toe, terwijl ze alle drie den weg naar 't dorp vervolgden, „dat zit er op... in ieder geval... ik moet ook verantwoord zijn... zie je".

Vos zweeg, trok 'n strak gezicht en schopte met zoo'n duidelijk merkbare ontevredenheid 'n steentje weg, dat Meertens zich haastte er achter te voegen.

„Maar we zullen 't nou niet overdrijven, weet je...."

„As 't er wat omgaat, gebeurt 't op 't Zand," waagde Geerken schuchter op te merken.

„Och wat, klessen," snauwde Meertens dadelijk, „jij altijd met je Zand... hè jij daar dan wel is wat gesnapt?

„Nee... dat nou wel niet,..." stamelde Geerken, 'n kleur krijgend.

„Nou, leg dan niet te leuteren!" beet Meertens weer terug, en zich dan tot Vos wendend. „Maar wat zullen we nou d'r is an doen?"

„Ja, jij bent dienstgeleider!" antwoordde deze z'n schouders ophalend.

„Dat weet ik wel", suste Meertens, „ik heb ook wel 'n beetje 'n plan in m'n hoofd, maar daarom weet jij misschien toch ook wel is wat".

„Nou, kijk is hier" begon Vos, nu wezenlijk ernstig, „wij leggen altijd maar met z'n tweeën op 't Zand te loeren, laten we nou es ergens anders heengaan, en dan niet met z'n tweeën, maar ieder op zichzelf, b. v. ik naar 't Zand, Geerken naar den steenweg en jij weer ergens anders heen; komt er dan wat en we kunnen 't niet an, omdat ze te veel mans zijn voor een persoon, dan laten we ze stil schieten, maar dan weten we hoe

of wat en pikken de zaak den volgenden keer zoo zeker in als tweemaal twee vier is."

„Precies, dat had ik ook gedacht", riep Meertens uit.

„Nou, dat treft dan," antwoordde Vos.

De drie ambtenaren waren al pratend in Geesteren gekomen en hielden nu voor de woning van Meertens, die getrouwd was, stil.

„We zullen nou maar gaan eten," sprak Meertens, maar komme jullie vanmiddag dan nog es an, dan kunnen we 't zaakje nog es ampel bepraten; salut heeren!" en Meertens stapte z'n huis in.

„Goeiendag!" sprak Vos, Geerken tikte even aan z'n hoed.

„'t Is toch 'n lamstraal," pruttelde de laatste nog onder den indruk van de ontvangen snauwen.

„Man 't zal jou nooit goed gaan in de wereld," profeteerde Vos met 'n ernstig gezicht, terwijl hij de kruk van z'n huisdeur al in de hand had.

„Waarom niet?" vroeg Geerken onnoozel.

„Omdat je veel te veel dienstijver hebt; denk er om wat die geleerde Engelschman gezeit heeft . . . „et surtout pas trop de zèle!"

„Ik kan geen Engelsch," antwoordde Geerken misstroostig.

„Dan mot je 't leeren," sprak Vos, adio!" en met 'n hevig belgerinkel opende hij de deur en trad naar binnen.

III.

Vos stond op den heuvel bij „'t Zand" en zag om zich heen.

't Werd avond. Over de dennenbosschen lag de blauwe schemer, die iets doezeligs maakte aan de anders zoo fijn-scherpe contoeren.

Vaag-donker stonden ook de struiken, maar vreemd, hard-wit lag het zandpad door de hei. Ragfijn alleen silhouetteerden nog de verspreide berken tegen de zacht-gloeiende avondlucht en iets van dat luchtenrood lag week en wazig op de witte stammen.

Boven de weilanden hing 'n damp; de roggevelden strekten zich bewegenloos, grauw-geel, maar in de slooten was nog het licht, 'n opalen glans, uitleggend in lange vernauwende streepen. Daar ergens kwaakten de kikkers en riep soms 'n enkele vogel.

Geesteren stond in zwarte schaduwbeelden tegen 't avondrood. 't Slanke torentje spitste omhoog uit 'n boomgroep; daarnaast, veel lager, maar massief en zwaar, 't huis van den notaris, 't puntdak van de pastorie; links de molen, wat lage daken, nog 'n volle boomgroep, waar spichtig 'n smalle laan uit liep, 'n straatweg feitelijk met jonge rechte boomen, die naar 't station voerde.

Daar waren al lichten aangestoken, roode-, groene- en gele signalen.

't Was bladstil.

Vos haalde diep adem; 'n harsachtige dennenlucht steeg tot hem op, 'n zwoele geur van bloeiende erica.

Hij keek naar boven en zag 'n ster; 't moest al laat zijn.

Langzaam en droomerig daalde hij den heuvel af.

Al 'n dag of zes surveilleerden ze nu niet meer tezamen.

Meertens had dadelijk den raad van Vos gevolgd en schreef nu elk afzonderlijke diensten voor; zelf durfde hij zich er ook niet meer aan onttrekken, te minder, wijl de hoofdkommies duidelijk te verstaan had gegeven, dat het nu toch maar zaak was, dat er eens gauw wat gesnapt werd.

Maar 't bleef op de linie bij Geesteren even stil en onbelangrijk als te voren.

Vos had bij paal 36 'n paar uur in ambuscade gelegen en gespied naar alles wat zich bewoog, mijlen in den omtrek; 'n paar boeren waren dicht langs hem gekomen met zeisen over hun schouders; ze rookten en praatten en daarachter lummelden 'n paar jongens, die 'n mand met gras tusschen zich in droegen, voer voor de konijnen zeker.

Later was Arends, de postbode, gepasseerd, die in zich zelf praatte, wat zoo zonderling komiek klonk en met 'n stok kluitjes zand opwipte, maar verder was er niemand in z'n buurt geweest,

„'k Geloof er niets van, 'k geloof er geen steek van" mompelde Vos, langzaam de hei opslenterend.

Hij keek op 't voetpad; 't rulle kalkachtige zand vertoonde geen indrukken van voet-

stappen en er was zoo iets stils en verlatens in deze plek, nu, terwijl de avond meer en meer begon te vallen, dat Vos met 'n vreemde beklemming de donkere boomenmassa's tegemoet stapte.

Maar heelemaal donker was het nog niet, er trilde nog een rossig licht in 't Westen, dat violet vervaagde in 't donkerblauw boven hem.

Vos hield 't rulle pad, dat langs en niet door de bosschen voerde.

Zwaar zakten z'n schoenen in 't zand.

„Als er nou toch werkelijk eens wat omging... maar wààr dan toch en door wie? Je zag nooit vreemde gezichten in Geesteren; 't waren altijd dezelfde boeren, die ze zoo tegenkwamen, gewone, welgestelde menschen, die misschien wel es 'n stukje goed mee uit Neuhaus brachten zonder 't aan te geven, nou ja, maar dat was nog heel wat anders dan zout, zakken zout, zoo'n baal van 'n honderd kilo... die steek je maar niet in je zak en 't is me nogal geen sjouw ook... van Neuhaus af, 'n uur loopen... nonsens... dat zaakje van dien zoutzieder verliep zeker en nou heit-ie gedacht... wacht, dààr zal 't m in zitten. Ze moesten zoo'n kerel vervolgen wegens... ja wegens wat? dat was juist 't lamme van de zaak... als iemand maar met zoo'n smoesje bij den inspecteur komt, dan is 't dadelijk, waar... en dan kà-je maar tippelen... en als je zegt ze liegen 't... dan heb je geen dienstijver...."

Vos stond stil.

Het zandpad brak hier plotseling af in 'n open ruige plek, waar de bosschen als zwarte muren omheen stonden.

'n Blauwe schemer waasde nog in dat vak.

Vos, scherp turend, zag rond; hij wist dat hier 'n smalle weg door 't bosch moest zijn; als hij die doorliep kwam hij 'n half uur later op den steenweg, dan was meteen z'n tijd om en kon hij naar huis.

O! daar had hij hem al.

Even aarzelend ging hij 't bosch in.

Toen werd het ineens nacht.

Zacht en veerkrachtig was de grond onder z'n voet, 'n beetje glad soms door de dennennaalden, maar voorzichtig, z'n stok tastend vooruit, ging hij voorwaarts.

Doch spoedig gewoon aan de duisternis, werd hem het nachtzwarte allengs valer. hij onderscheidde vormen, boomen, 'n struik, wel vaag, met zonderling diepe schaduwen, maar hij hoefde nu toch niet meer zoo angstvallig te zijn en hij versnelde z'n tred.

Zacht schurend gingen z'n zolen over den grond, soms knapte 'n takje onder z'n voet of ritselde 'n sparappel, waar hij tegen schopte.

Die geluiden verschrikten hem en dan stond hij stil en luisterde met spiedende ooren. 'n Zachte avondwind schudde soms even de toppen der boomen, die kraakten en met 'n plof, vreemd hard, viel er dan iets omlaag. Maar overigens was 't stil, 'n wijde roerlooze stilte, die angstig maakt voor elk geluid.

Plotseling bleef hij staan.

Hij meende dat er gefloten werd, ergens voor hem in 't bosch.

Hij luisterde en hoorde z'n hart bonzen.

't Fluiten herhaalde zich niet.

Nijdig om z'n vrees, mompelde hij 'n vloek en resoluut ging hij verder, nu met opzet schoppend tegen takjes, die hij voor z'n voeten voelde; dat bevredigde hem en maakte hem kalmer.

„Wat drommel, làten ze fluiten... wat geef ik daarom... d'r zijn toch geen bandieten hier..." maar tegelijkertijd haalde hij z'n revolver uit 't leeren foudraal en stak het in 'n zijzak van z'n colbert.

Toen lachte hij ineens om z'n kinderachtigen angst.

Maar geen seconde later gaf hij 'n flauwen kreet van schrik.

'n Twintig meter voor hem, gleed 'n geel lichtschijnsel tusschen de boomen... 'n lantaarn.

Regelmatig slingerde het 'n paar maal heen en weer... toen werd 't weer donker.

Maar Vos had twee personen gezien, daar vlak voor hem op den weg.

Ineens was z'n vrees verdwenen, de spookachtige vreemde nachtgeluiden hadden hem zenuwachtig gemaakt, maar voor menschen was hij niet bang.

Hij vergrootte z'n schreden, zacht loopend nu, om ongemerkt te naderen.

't Licht bleef weg, maar er werd gefluisterd, nu heel dicht bij hem.

Ineens zag hij 't scherp.

Twee vrouwen waren 't, voor hem uitgaande met vluggen tred. Dragen deden ze niets, voor zich uit misschien, maar dat was niet waarschijnlijk.

Hij overlegde.

Als hij ze aanriep, zouden ze noodeloos schrikken, misschien 'n keel opzetten van geweld, en als ze dan niks hadden, sloeg-ie 'n mal figuur.

Hij hoestte.

De vrouwen maakten 'n beweging van schrik en bleven staan. Tegelijkertijd kwam weer 't licht, 'n lantaarn, die hoog werd gehouden naar zijn richting.

„Goeien avond samen", riep Vos, vlug naderbij tredend.

„Bè-jij 't Gerrit?" vroeg een vrouwenstem op ongerusten toon.

„Nee, maar 't is goed volk... goeien avond," herhaalde Vos, nu vlak bij zijnde, maar op 't zelfde oogenblik bleef hij verrast staan.

„Hanneke!" riep hij uit.

Ze was het; ze had 'n oudere vrouw bij zich, die de lantaarn droeg en hem verbaasd met donkere vorschende oogen aanzag.

„Och . . .!" kraaide Hanneke verlegen lachend, „bè-je nou nog hier . . ." en dan tot de andere vrouw „dat 's dien heer moeder, da 'k laatst zei . . . ."

„Ik maak jullie zeker aan 't schrikken hè?" vroeg Vos.

„'k Wist niet wat er ankwam," antwoordde Hanneke, „mò-je nou nog jagen?"

„Nee, 'k wandel nou zoo maar es," sprak Vos en dan tot de moeder, die hem van ter zijde sluw begluurde, „da's makkelijk zoo'n lantaarn."

„Je kan anders niks zien," antwoordde ze . . . „mot meneer door 't bosch?"

„Ja, 'k ga zoo naar den steenweg . . . 'k loop graag 's avonds . . . Zeg Hanneke," vervolgde hij vroolijk, terwijl hij met z'n hand in z'n zak voelde en er iets uithaalde, „'k heb wat voor je meegebracht . . . 'k dacht dat 'k je nog wel es eerder gezien zou hebben met de koe . . ."

„Kijk nou toch . . ." sprak 't meisje verlegen en ongeloovig, terwijl ze staan bleef en 't pakje aannam.

De moeder, nieuwsgierig, lichtte bij, Hanneke wikkelde 't papier af, Vos lachte.

„'n Fleschje reuk . . ." zei Hanneke zacht en verrast, 'n flaconnetje bij de lantaarn houdend.

„Ja," sprak Vos, 'n beetje verlegen met z'n figuur, „daar kan je wat van op je zakdoek doen, as je naar de kerk gaat of zoo, of anders . . . ."

In eens zweeg hij.

Weer snerpte 'n schel gefluit door 't bosch.

De oude vrouw sidderde en zag met vonkelende oogen Vos aan; toen verborg ze de lantaarn snel onder haar schort.

„Wat is dat?" vroeg Vos.

„Dat benne uilen," sprak de vrouw heesch en plotseling haar tred verhaastend, „kom alla . . . we motten harder loopen."

„Mag ik mee?" vroeg Vos.

„Naar 't huis?" Ze stond stil en scheen even te aarzelen; toen sprak ze plotseling van toon veranderend: „Je mag meneer wel bedanken Hanne . . . dat za wel veel geld kosten zoo'n ding . . ."

Hanneke zweeg en snel mee voortstappend trok ze de stop van 't fleschje en rook er aan . . . „Oodeklonje . . ." sprak ze met 'n zucht van genot . . . „dat het Marie ook van d'r vrijer gehad".

Vos beet op z'n lippen. Maar tegelijkertijd zag hij 'n zwarte onduidelijke massa voor zich. Hij wist wat 't was.

'n Hut, 'n vervallen uitgezakte keet, die altijd leeg stond, als ze er langs waren gekomen.

Maar de moeder trad, voorlichtend met de lantaarn, naar de deur en stiet die open.

„Komt er in," sprak ze, bijna bevelend.

„Wonen jullie hier?" vroeg Vos verwonderd.

„Ja, . . . al 'n week of zes, . . . 'n slecht huis . . . maar d'r is niet anders . . . ."

Vos vroeg niet verder, hij begreep hier armoede te zullen vinden en vermeed pijnlijke vragen.

Hij volgde de vrouw in 'n kaal vertrek, waar ze 'n klein petroleumlampje opstak, dat 'n zwak schijnsel wierp op 'n ruwe tafel, 'n paar matten stoelen, wat potten en pannen en in 'n hoek op den grond, 'n matras met dekens.

Hanneke trad nu ook binnen.

Ze was weer op bloote voeten, 't witblonde haar lag kroezig om haar voorhoofd; ze was verlegen en zag met haar lieve oogen half lachend, half angstig naar Vos, die ook niet bijster op z'n gemak, erg houterig was gaan zitten, met z'n hoed schutterig in z'n hand.

„'k Mot effen naar de koe zien," sprak de oude vrouw eensklaps gejaagd, en ze verliet 't vertrek.

(Slot volgt).

ALS IN EEN SPROOKJE. *) † † † † † † † † DOOR W. W. F.—D.

„L'hostellerie Guillaume le Conquérant" las ik, in steen gehouwen boven de poort van een lang en laag huis, waarvan alleen dak en vensters zichtbaar waren, de muren bedekt door klimop en gele rozen. . . .

We waren 's ochtends van Jersey vertrokken en in Charteret, een klein havenplaatsje in Normandië, terechtgekomen in een trein, die de Fliegende-Blätter-Vicinalbahn in de meest superatieve wijze overtrof. Toen ik bij de zooveelste halte den condukteur min of meer ontstemd vroeg of we overal tien minuten zouden wachten, kreeg ik beleefd ten antwoord: „Neen mevrouw, aan 't volgend station hebben we twintig minuten oponthoud." Inderdaad! — Na volle twee uren slaagden we er ten slotte in het slechts 43 K.M. verder gelegen plaatsje Garenton te bereiken, waar ons vijf kwartier werd gelaten om over te stappen in den express naar Caen, vanwaar een stoomtram — „on change à Benouville Madame" — ons via Dives-Cabourg naar Trouville zou brengen. De tram gaat langs 't zeekanaal, en ware 't niet dat de dicht-met-klimop-begroeide boomen links van den weg, waarachter af en toe een schilderachtig slot opdook, ons uit den droom hadden geholpen, we hadden ons in Nederland verplaatst gewaand. Een stuk van Rhederoord met den Boecop, eenige hektaren Hollandsche poldergrond en de streek tusschen Rijnsburg en Noordwijk-aan-Zee aan elkander gezet, ziedaar een duidelijke voorstelling van het Normandisch landschap waar we doorreden.

De trein naar Trouville zou eerst enkele uren na onze aankomst in Dives vertrekken en we slenterden dus 't onaanzienlijke stadje in, hopende een eenigszins eetbaar middagmaal te kunnen veroveren. 't Rijk-begroeide huis met z'n frisch groen geschilderde stores trok weldra onze aandacht. „Hoe innig poëtisch en" — met een zucht . . . denkende aan de fransche hotels in de provincie — „wat zal 't van binnen weer vuil zijn; mais essayons toujours."

. . . MET EEN BORDES, OMRANKT DOOR ZWARE GLYCINEN EN ROSE ROZEN . . .

Voor we tijd hadden gehad rond te zien, bracht een dienstmeisje ons door een oud deurtje in een toilet- en badkamer, die de 20ste eeuw alle eer aandeed. Des te grooter m'n verbazing toen ik weer buiten komende op een ruime binnenplaats een omgeving zag zoo middeneeuwsch, zoo afwijkende van wat men zich maar voorstellen kan in 't dagelijksch

*) Dit schetsje werd *niet* geschreven als proeve van litterair talent van den ook maar zooveelsten rang, maar uitsluitend om m'n landgenooten bekend te maken met een even wonderlijk als mooi plekje, een bezoek overwaard en makkelijk te verbinden met een ook voor Hollanders niet buitenissige reis in Bretagne.

... Z'N SCHATTEN, ANTIQUITEITEN OPGEHOOPT IN KAMERS EN KEUKEN...

leven, dat ik moeite had 't in me op te nemen. 't Kan Alice in Wonderland niet vreemder te moede zijn geweest. De vier zijden bijna geheel ingenomen door huisjes die niet bij elkaar schenen te hooren en toch een harmonisch geheel vormden: 't koekhuisje van Hans en Grietje, daarnaast een met kaarsen verlicht koepeltje, waarin een paar eerzame Engelschen in smoking zaten te dineeren, rechts van de ingangspoort een wit geschilderde met roodgebloemde zijde gevoerde baldakijn, waaronder een paar oude juffrouwen met zwarte japonnen en zwarte kapothoeden, 't servet met een punt in 't halsboordje gestopt. Naast haar op een gebeeldhouwd hek tusschen weelderige geraniumplanten een Überkatze van oud Normandisch porselein, die zóó uit de Sezession scheen te zijn weg geloopen. Achter de kat stak een verknoeste klimplant twee zware takken omhoog als wilde ze de balustrade steunen die zich naar twee kanten uitstrekte; op enkele plaatsen waren sappige groene boompjes uit de rimpelige armen gekropen; eroverheen boog in druk gesprek met een chauffeur beneden een jong paartje, in geelgrijze mantels gehuld, de stofbrillen en kappen opgeschoven.

Links van de poort een zwaar getralied raam, en een deur toegang gevend tot een hal vol oude gobelins en porceleinen. Een hoek daarmee vormend: een mooi Normandisch boerderijtje, met een bordes omrankt door zware glycinen en rose rozen; daartusschen in 'n kleed van bleu-de-Nil-gaas een tengere meisjesfiguur, 'n feeëngestalte. Helaas en o vreeselijk anachronisme geen golvende sluier, geen trillende sprookjesvlinder, geen diadeem zelfs dekte 't mooie kopje, maar een... panamahoed. Rechts en links boven haar hoofd in grappige dakvenstertjes schreeuwden twee kakatoes, de witte lijven buigende om 't prinsesje te kunnen zien, de gele kuiven trillende van bewondering.

In makkelijke rieten stoelen, tusschen twee hagen van heliotropen, naast een levensgroote pointer van blauw faïence, vlijden we ons neer, terwijl een akelig-gewone kellner, ons een diner voorzette, waarvan Baedeker niet ten onrechte getuigt: „Le prix seulement est de premier ordre" Twee rood-en-witte poesen zaten knipoogend te kijken, overtuigd dat harer zou zijn 't leeuwendeel van wat we op ons bord namen. Langzaam deed een droomhond, afstammeling van een spaniel en een

dackel 'n wandeling over de plaats, waar de schemering geleidelijk haar sluiers over heen trok. Uit de hoeken strekte 't duister haar armen uit, achter de vreemde venstertjes werd hier en daar een lantaarn aangestoken, uit de meest onwaarschijnlijke openingen liepen bedienden en gasten heen en weer. Een lange staak werd den kakatoes voorgehouden, de sterke snavels grepen er omheen, ze daalden kalm naar beneden, zetten zich op den schouder van den eigenaar en werden naar bed gebracht. Een lamp in de hand kwam deze naar ons toe om ons nog iets van z'n schatten, antiquiteiten opgehoopt in kamers en keuken, te laten zien.

Voorbij een lange veranda vol witte en groene en gele gelakte stoeltjes gingen we naar een tweede binnenplaats, waar een witte met spiegels en schilderwerk versierde baldakijn stond, waaronder alleen de markiezinnetjes ontbraken. De ruime stallen ter zijde, drie eeuwen lang voor de postrijtuigen gebruikt toen 't gebouw nog aan z'n vroegere bestemming voldeed, waren nu gevuld met automobielen.

In een kleine tuin vol reuzenpapavers stapte een ooievaar deftig op en neer.

Peinzende verlieten we 't sprookjesoord. Achter de verroeste tralies zat nu 't prinsesje, de blanke schouders en 't blonde kopje omglansd van lamplicht, niet meer ontsierd door haar dernier cri.

Trouville-sur-Mer, Juni 1903.

HEILANDERS. DOOR P. VAN ASSCHE. † † † † † † † † † †

Het was er eene streek der miserie, waar Mandus Braam en zijne kramakkelachtige Vina woonden in een huizeken, waarover wind- en regenstormen zoo woest bulderden, dat het nu oud en vuil vooroverhelde. Mos, spichtig gras en heikruid woekerden op het bultachtig stroodak. 't Stond er te midden eener heivlakte, overlommerd door eenige hoogstammige dichtgekruinde dennen, wier donkergroen loover zich ontvouwde op verwrongen takken. Daarnevens een paar stukjes grond, waarop de oudjes aardappels, rogge en groenten wonnen. Telken jaar moesten die worden herveroverd op barheid en ongewas.

En rondom zand, omwoekerd met heibrem, wijndroesemkleurig-bloeiend of bruinend heikruid en als saploos gras. Daartusschen soms een doodsch starend veen. Tragischrood bloedde de avondlucht er nu en dan in uit wijl, in de verte, de dennenmassa's bronsachtig-zwaar afteekenden op het purperend of rosgoudgestreepte Westen. Verder, achter de bosschen, nog heiland, met dorre kruiden en slapend water en sombergroen geboomte; soms armoedige huizekens of, ergens op een heuvel, een graanmolen, oprijzende spokerig-mager met zijne lange armen, en in 't avondschemeren draaiende fantastisch, als om de armoede te malen van dit oord der miserie.

En daar, op dit doode land, hadden de uitgemergelde menschen Mandus en Vina zich afgebeuld; hadden zij, radeloos en als waanzinnig, geworsteld met honger en onvruchtbaarheid, regen en winden en koude; vooral geworsteld tijdens de als eindelooze zomerdagen met hun macht van vuur dat het vel bronsde, het gelaat doorgroefde, het mager lichaam verneutelde en misvormde. IJlhoofdig van hitte en zweeten en zwoegen, ijlhoofdig ook door gebrek aan krachtig voedsel, stonden zij soms gedachteloos uit te staren, stakende spitten of schaddesteken of het in den schralen oogst werken voor dezen of genen heiboer. Het bebouwen van hunne magere grondlapjes leverde nog de helft niet op van wat ze noodig hadden voor eigen onderhoud. Een miserie-oogst voor veel arbeid. Miserie en nooit eenig genot; nooit eenige afleiding. Nergens ruste, wijl sarrende steeds eene schimme om hen waarde, het spook der armoede, het grimmige spook dier streek, dat zij overal meenden te ontwaren: in rosse maan en Octobernevels, in de dwaallichten die over veengronden gleden en dansten in een heksenspel vol zotternije, wijl zij in het donker gefezel en gepiep en gegichel dachten te hooren van dwergventjes en tooverkollen, wel onzichtbaar, en die soms ook kattemiauwden. En daarna waren het weer rusteloos dolende geesten, vagevuurzielen, in witte sluiers gehuld en die kloegen in de sparren, of jammerden in 't windenloeien, en

moesten omwaren tot er door de levenden voor hunne zonden werd gezoend met misseoffers en gebeden.

En, na zeer vele regen- en nevelmaanden en zwarte nachten met bulderwinden, na veel sneeuwstormen en ijzel en vorst, en na tevens zeer veel hitte te hebben doorworsteld, zoodat ze geen leven meer konden opvatten zonder zorgen en lijden en hun geest wegslonk in eene gedweeë lijdzaamheid, waren zij oud en hun kinderen, een zoon en eene dochter, groot geworden.

En op een Juli-avond, toen zij, den rug als gebroken en vuurdoorzengd, huiswaarts sukkelden, besloten die kinderen het oord der onvruchtbaarheid te ontvluchten, om in de groote stad een beter lot te zoeken.

Zwijgend hadden de oudjes geluisterd. Over oud-moederken's doorlijnde kaken rolden tranen. Doch bekennen moest ze, al starneerstarend, dat er voor den werkenden mensch wat meer moet wezen dan honger en durende kommernis. Wel hadden zij en haar Mandus elkander steeds genegenheid betoond, doch veel huwelijksheil was er voor hen verloren gegaan in aanhoudend sloven. En meestal, als ze met pijn in rug en hoofd aan hun huizeken kwamen gedrenteld, zakten ze al zuchtend op eene bank en bleven afgemat en sprakeloos zitten, stom-starend, om daarna slapen te gaan en 's anderdaags weer hun zwoegersbestaan te herbeginnen.

Den dag van het vertrek, wijl de zon goudvlammend omhoog bolde aan den oostkant en een heeten dag voorspelde, trokken ze vroeg over de nog in doom rustende heidevlakte. Geen woord spraken ze. Braam en zijn zoon gingen voorop. Achter hen, aan den arm der dochter, sukkelde de moeder voort, het verneuteld en zoo stokoud vrouwken, versleten van top tot teen, evenals haar Braam met zijne door tandeloosheid ingetrokken lippen, zijne bijna wimperlooze roodomrande oogen en zijn perkamentachtig vel. Droge blauwe aders liepen over zijne knokige sproeterige handen. De afgeteerde misериekop, met grijze stoppels aan kin en op kaken, stond op een pezigen nek. Daaronder eene wegwijkende borst waaruit zijne stem heesch en gebroken opsteeg. Zijne stijve beenen kromden ietwat, wijl hij er gebogen ging, en zijne knieëen knikten door bij elken stap. De slippen van zijn vaalbruin tot op den draad versleten jasje bengelden dan en zijne broek zakte in breede vouwen op de zware schoenen.

En na lang te zijn gegaan langs vlakten en door sparrenbosschen, bleven de asemreutelende oudjes hijgend staan. Alleen Mandus drukte de handen zijner kinderen en met bevende schorre stem, sprak hij:

— 't Adres is: „Mandus Braam op den heikouter, te Sint-Job-in-'t-Goor...." Tot later, jongen. God zegene u.... Lena, dien den Heer, want ziel verloren is alles verloren, kind... alles verloren.

Oud-moederken zei geen woord. Zij beefde en hare zacht-omfloersde blauwe, maar roodomrande oogen biggelden vol tranen. En zoo bekrompen was haar geest dat ze, 't geen ze woû zeggen, niet uitdrukken kon in woorden, en enkel 't hoofd schudde.

Dan scheidden zij, zelfs zonder handdruk. En terug sukkelden de oudjes, hij voorovergebogen, zij stille schreiend: een langzaam tranen-rollen zonder eenig snikken.

Als zij aan den draai waren van den kronkelwegeling die scherpwit over eene vlakte kronkelde door het dorre kruid, keken zij nog eens om. Een weevolle oogslag, en zij verdwenen.

En in de vlijmende namiddagzonne hernamen zij hun Calvarieweg over dit bar land, waar het grimmige lot hun geluk had gekruisigd. Boven hen een hemel, witblauw gestookt. 't Zweet leekte van hun doorgroefd voorhoofd. De adem reutelde in hunne keel. Soms loosden zij een zucht.

— Heet, 't is heet, murmelde Vina, droogde met de stramme vingers de droppels van het gloeiende voorhoofd en bleef gedachteloos staan uitstaren aan een rosachtig veen dat er omwassen was met riet en biezen en kreupeleiken. In de koele schaduw van hoogstammige en breedgekruinde dennen, waaronder insecten gonsden, zakten zij neer. Hij haalde brood uit een der jaszakken, brak dit, gaf een stuk aan Vina en werktuiglijk begonnen zij te eten.

Een opstekend windje waaide toen veel verzengende hitte aan van over het dorre land.

Na het nuttigen van dien schralen kost,

knikkebolden zij van vermocinis en dutten eindelijk in.

Wanneer Braam de oogen heropende, was hij eerst verbaasd zijne Vina naast zich te zien zitten. Hij herinnerde zich niet meer hoe ze daar wel konden zijn gekomen. Zijne vermoeide oogen staarden star naar het veen waar, uit het riet, eene heisnip krijschend opflapperde. 't Water streepte en plekte donkerrood, onder den weerschijn van 't purperen westen. Lijngrillig omrand en in brons teekende er de zwartende dennengolving op af.

En, de knokige handen hangend tusschen de magere beenen, bleef Braam nog, bezwaard van vaak, geeuwen en brakerig kuchen. Dan rees hij op en wekte zijne Vina die er heelenal ineenplooide en wier puntige neus en kin tot aan de knieën vooroverhelden. En zij schoot verdwaasd wakker, en keek verbouwereerd rond. En als ze dan zag dat ze nog verre van huis waren en reeds koelte daalde op het land, jammerde ze.

En geen woord spraken ze, maar slenterden verder, donkerende schimmen op de grauwende heide waarover licht en schaduw tot onzekere schemering samenvloeiden.

Aan het oosten, uit avondnevels, rees de maan, bruinrood en geheimzinnig groot, en haar rosse schijn, ophelderend de ruimte, blonk op de dauwnatte flonkerende kruiden. En, statig rijzend te midden der pinkelende sterren, wekten hare bevende en onzekere stralen alom veel geheimzinnig leven en was 't of er in den blauwenden schemerschijn prevelende geesten zweefden.

En gaande dicht gedrukt tegen elkander, bang voor de eenzaamheid, bang om het zijezachte bladerenruischen en het eentonige nachtelijk gefezel, en bang voor de zwartende knoestige dwergdennen, die hier en daar opkromden, strompelden zij biddend de wegelkens langs, tot zij bleven uitblazen aan eenige zandheuvels, half door licht omstraald, half door schemerschaduw omhangen. En achter hen de vlakte, sluimerend vredevol in den nu teerblauwenden schijn der hooger drijvende maan.

Moede, den rug als gebroken, kwamen zij aan hun huizeken gestrompeld dat er vuilgrijs afteekende. Als ze binnen waren, zakte oudmoederken, de handen in den schoot, op een gebrekkelijken stoel en snikte. Mandus was zoo moedeloos, en daar zat zooveel vermoeienis in zijne stramme leden; hij voelde zooveel pijn van 't gebogen loopen, en in zijn kop was 't zoo ijl, dat hij geen woorden vond om iets te zeggen, maar 't hoofd schudde en in een hoekje ging zitten zuchten.

En vele, vele dagen volgden, heete dagen met verzengende winden, dagen die zij doorbrachten al hout sprokkelend en dit in bussels opstapelend, of schadde: de brandstof voor de wintermaanden, stekend.

En dag aan dag voelden zij hun krachten meer en meer afnemen en hun leden verstijven; en als de herfstmaanden 't land met nevel dekten of regens neerzweepten, en bulderwinden loeiden onder grijze uitgezakte wolken, zaten ze vóór het knetterspetterend en zoevend sparrenhoutvuurken en luisterden naar het windgeraas op de vlakte, en het regenkletteren en het droppelslekken van de daking.

En er onbeweeglijk zittend, zwegen zij uren en uren, als wachtend op den noodlottigen dag: een dag zoo gevreesd, en die alleen een einde zou stellen aan een zonloos leven; dag des doods, van den dood die voor hun geest omwaarde als een knokkeltokkelend geraamte; dag der scheiding waaraan zij dagelijks dachten, zich afvragende wie de eerste de zoo groote reis in de eeuwigheid zou ondernemen.

En nog kortere dagen volgden, kortere dagen met angstwekkende zwarter nachten; nachten vol windgeschuifel en gehuil; nachten met laag varende vale en grauwe wolkenkohorten die, openbarstend, sneeuwdwarrelingen spuwden, sneeuwdwarrelingen die er dol feest hielden op de heide, zwaaiend en slierend, in ronden en omhoog, en vlakte en hutteken donzig-warm dekten tegen de grillen van den ijzigen winterman.

En zoo sleepten weken en weken voorbij en zag men, wanneer de lente-adem zoel waaide door de sparren, de sukkelmenschen nog meer verlaten stokstrompelen, met op hen den steeds zwaarder drukkenden last der beslommeringen en der jaren, met witter wordende haren en doffer starende oogen, met weevol dieper doorlijnd gelaat.

En zekeren winterschen namoen, konden zij,

ziek van ouderdom en vreugdeloosheid, niet meer uitgaan. Vina had reeds uren dat ze kindsch werd, en dan zat ze allerlei zotten praat te vertellen, of te klappen tegen ekster en kat, of te wauwelen over heksen die nu in de sneeuw over 't land zwierden, overal roefelend en tempeestend, 's nachts, en die met Satan en allerlei dwergen hinkepatjinkten, allen achtereen tusschen de dennen, en dansten in dolle razernije, al krijschend en joelend, dat de vlokken in 't ronde stoven.

Mandus, half stijf van 't rheumatiek, schudde dan het hoofd en in zijne roodomrande oogen blonken tranen. Dra zou haar leven op een einde loopen. En dan?

Het sneeuwde maar aldoor en eene dikke laag winterdons welfde er hoog op de daking. Aan de buitenwanden en het raampje hingen zelfs vlokkerige brokken. In het hutteken zweefde nu aanhoudende schemering. Soms sloeg het vuurken een kronkelvlammeken woester op en geheimzinniger schaduwen bewogen en schoven dan door het vertrek. In de hoeken vlekten de lijnen weg der meubelen.

En uren en uren, als begraven onder de sneeuw en in al die verlatenheid, zaten de oudjes er roerloos uit te turen naar kooltjes en vlammekens, met rondom hen al die vreemde bovennatuurlijke geluiden der eenzaamheid, met rondom al de door geesteszwakheid en bijgeloof koortsiger zinsverwarringen, visioenen die zij ontwaarden in hoeken en aan zoldering: kortbeenige heksen, magere perkamentachtige tooverkollen, met groote brillen onder de ruige wenkbrauwen en vóór de helsch schitterende oogskens, en om wier beenderige koppen grijze haarvlechten slierden, van onder de blauwkatoenen trekmutsen; monsterwijvekens wier spitse haaromstoppelde kinnen omhoog wipten naar hun gebogen neustjopkens. Hun aan de uiteinden uitrafelende kleedsels waren gescheurd en gelapt. Met een sluw lachje om den mond zaten zij er maar aanhoudend te kijken, wijl groenoogige katten al blazend de ruggen naast hen kromden en op de knokelschouders uilen, snavelgebogen, geheimzinnig en onbeweeglijk zaten te staren, star. En heen en weer ritselden vleermuizen en nachtvlinders en schoten soms weg langs de schouwpijp om er, met andere oogengloeiende en snavelscherpe gevlerkte kleine monsters, met vreeselijk rumoer te verdwijnen, en dan weer krijschend en piepend naar beneden te rollen en door het vertrek te tempeesten.

En de oudjes, vooral in 't schemeruur, zaten dan bang tegen elkaar gedrukt en begonnen kruisen te maken en gebeden te prevelen.

— Van alle perijkelen en tentatiën, verlos ons, God....

Plots dan een schreeuw, slepende — scherp, en weg waren die uitbraaksels der helle, en alleen de assche, door den windtocht in de schouwpijp, ringeldanste. En een reuk van sulfer en stikdampen lieten zij na, reuk die in de keel kriebelde; en dan kuchten en krochten de oudjes, zoo pijnlijk en lang, dat er als steken door hunne hersens vliemden.

Zekeren Maartschen dag, nadat de geraamtemagere vrouw, wier oogen zoo weevol blonken in het perkamentgeel gelaat, gelamenteerd had over al haar miseriën, poogde Mandus ze te troosten, doch de woorden stikten in zijne stijgende smart. Want hij ook hoopte niet meer. Hij durfde niet zeggen wat hij dacht. Op was hij. 't Liep voor hem ook op een einde: de borst, daar was 't niet wel, en zijn rug als gebroken. Zijne beenen, hij sleepte ze voort en ze staken als vol lood.

Rond den avond was 't en hij had nog eenige klompen hout in de flakkervlammen geschoven en in den grilligen dans van licht en schaduw vervaagden de lijnen der dingen.

En wijl zijne reeds te bed liggende Vina al biddend indutte, stond Mandus voor 't raam uit te staren over het donkerpurperende land. Plots wankelde hij en schemerde 't voor zijne oogen. Zijn harte bonsde. Hij werd duizelig in het hoofd en zonk op een stoel om niet neer te zwijmelen. En daar bleef hij zitten peinzen, de handen rustend op de knieën, en al peinzend werd het verward in zijn geest. 't Woelde alles heksendansachtig dooreen; 't ging van den hak op den tak, tot al die vage beelden verdwenen en hij insluimerde.

En Braam droomde toen dat hij omzweefde in wit sluiergewaad, zooals hij zich de engelen voorstelde. Rondom veel lentelicht. Zoetgeurende witte leliën stonden geheimzinnig te droomen in doorschijnende morgennevels,

waarover zonneschijn zeefde. Langs rechtlijnige paden groeiden struiken, buigende onder een vracht witte rozen: dikke en bolronde, weelderig openbarstend, en wier balsemgeuren de pure lucht bezwangerden. Ook witte anjelieren en christusbloemen, en dan allerlei andere: waaier-, kelk- en klokvormige; alom witte bloemen in dat witte lichtgeflonker. En geesten dreven op breed-uitgespreide wieken en zongen gewijde zangen, en tokkelden snaren. En hooger steeds zweefden zij, altijd hooger. Spreken durfde Braam niet. En als zij waren gestegen lang, zeer lang door dat onbekende, stond er een schitterende geest met hoog voorhoofd en donkerblauwe oogen te wachten. Een gouden flonkerster straalde boven zijne blonde lokken. In de eene hand hield hij een vlammend zwaard en in de andere eene weegschaal: het zwaard om te straffen, de schaal om te wegen het goede en het kwade. En vóór Braam buigend, sprak die geest:

— Amandus Braam, gij werdt gewogen en niet te licht bevonden. Gij hebt honger geleden en toch steundet gij nog uw evennaaste; gij hebt geweend en toch droogdet ge nog de tranen uwer lijdende evenmenschen in hunne uren van rampspoed. Amandus Braam, gezwoegd hebt gij in 't zweet uws aanschijns en dan nog miserie geoogst. Wees welkom in het paradijs. Treed binnen, zegt u de Heer, en wees mijn tafelgenoot.

En toen hij zijne gelukzaligheid hoorde afkondigen, welden tranen in de oogen van Braam, tranen die zijn blik verduisterden, zoodat de toovertuinen en geesten wegvloden in schemering.

IJskilte schoot door zijn lichaam. Zijne ledematen verlamden; zijn hart stond stil.

* * *

Wanneer een schoone lentedag daagde aan het onbewolkte Oosten, rees moederken Vina overeind op haar stroobed en riep met schorre stem op haar Braam, die met gebogen hoofd op zijn stoel zat, de handen op de knieën. En die Braam was gestorven.

Eerst staarde zij als verlamd voor zich uit, de oogen wijd-open. Zij poogde te roepen, doch slaakte slechts onverstaanbare woorden. Dan kreunde ze. En zij keek naar den doode, maar dit gekreun veranderde in klagen en jammeren.

En, steunend op de knokelige-vuisten, kroop zij recht en haar dunne grauwe haarstrengels warlden om haar doorlijnd en doorgleufd gelaat. En, bevend over gansch haar lichaam, sukkelde zij haar bed uit en stond er te wankelen. Zij poogde zich half aan te kleeden en schoof de ijzige bloote voeten in hare klompen. En al klagend stak zij de afgeteerde bruine en verrunzelde peesarmen op en snokte 't dan uit de saamgewrongen keel:

— Braam, Braam, Mandus Braam, wat moet de arme Vina nu doen? En de begrafenis, en de kinderen, Braam?... de kinderen....

En hare krachten voelende wegslinken en zich duizelig worden, zakte haar hoofd van arme lijderesse omlaag en zakte ze op een stoel. En 't was dan of heel dat mager lichaam middendoor brak, zoo botste 't bovenlijf voorover, diep, en bleef zij er ineengebogen zitten, den verwoesten boezem op de puntige knieën, altijd maar snikkend.

Eindelijk was ze al zwijmelend overeind gerezen. 't Werd te grafachtig-eenzaam in haar verlaten huizeken, en 't was of het rondom haar eene andere wereld was geworden, waarin zij leefde als eene vreemdelinge. En in haar angst strompelde zij buiten, verder en verder steeds, en voelde niet hoe dorens en stekels hare beenen doorschramden.

't Was een heerlijke Maartsche morgen. Een teeder nevelwaas sluierde de heide, die er mysterieus in wegdoezelde. Zoet-stralend sijpelde 't zonnelicht er doorheen. 't Kruid flonkerde vol morgendauw.

En na lang te hebben rondgedrenteld niet wetende waarheen, kwam oud-moederken eindelijk aan eenige leemen huttekens, die, in hun bouwvalligheid, als in de aarde lagen weggestopt tusschen dennenboschjes.

En, tranen rollende aanhoudend uit hare als uitstervende oogen, vertelde ze met heesch afgebroken woorden, hoe haar Braam gezond inzeulde, en dat zij hem dien morgen had dood gevonden, dood op zijn stoel, en zijne stijve gekromde leden zouden moeten worden gebroken.

En och, steeds herhalend dezelfde woorden,

die stamelend en afbrekend, en zoo roerend eenvoudig smeekte ze om bijstand, en dat er toch medelijdende zielen met haar, de sukkel, zouden gaan.

En er waren menschen die haar volgden. Aanhoudend weende ze tijdens haar strompelgang en, eens in haar huizeken, zette zij zich te snikken in een hoekje.

Twee dagen nadien werd haar Mandus op het kleine kerkhof van hun heidedorpken begraven. Te midden lag het laag en schaliegrijs zich opschonkende kerksken. Rondom donkergroen sparrenloover en dor heikruid. In de verte eene zandvlakte, eentonig grijs en bruin, en waarop eenige dwergsperren eenzaam — doodsch in de verlatenheid opkromden, naast een veen dat er rimpelloos lag, als een dood oog te midden van het doode land.

Als de aarde de kist dekte, was moederken Vina, de oogen rood en steeds weenend, voetje vóór voetje heengeslenterd. Eerst keek ze nog eens langzaam om naar de plek waar haar Braam verdween. Van de wereld begreep ze nu niets meer. Ook niet waarom zij en de andere menschen nog leefden, en waarom de huizen er nog stonden, en de dorpsmolen zoo dol durfde draaien. Soms, in haar ijlhoofdigheid, zwijmelde ze als eene bedronkene. En kinderen jouwden ze dan uit.

En als ze de kleinen aanstaarde met haar vermoeide doffe oogen, treurde daarin als de weedom eener afgesloofde menschheid, met al dezer in — smart — gelatenheid, eveneens op haar tragisch miserie-gelaat geprent.

Och, en 't was haar nu eender of ze in de bosschen, of wel op het vlakland of in haar huizeken zou terecht komen. Alom hing er voor haar schemering; eene schemering waardoor ze zou dolen, tot ze zou neerstrompelen in het graf... een graf waaruit voor haar, moederken der smarten, de zonne der rust zou glooren.

VAN DE REDACTIE.

NIEUWE BOEKEN.

JOHAN DE MEESTER, de welbekende redacteur voor Kunst en Letteren aan de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, vindt tijd om nog ander werk te doen dan hetgeen er van hem wordt gevorderd in eene gewichtige betrekking, die heelemaal niets heeft van een sinecure. Terwijl in *De Nieuwe Gids* een roman aan 't verschijnen was — *Geertje* — mochten wij van hem ontvangen een aardig boek voor meisjes *Op weg naar Transvaal* en een bundel met ongelijkwaardige, doch voor het meerendeel niet onbelangrijke schetsen, getiteld *Allerlei Menschen*. De heer C. A. J. van Dishoeck gaf beide deelen uit en nu biedt hij er ons nog twee aan van de Meester: de twee dikke deelen van een roman: *Louise van Breedevoort*, in vier boeken.

Dit werk is geheel iets anders dan de meesten, die hebben gelezen wat de auteur vroeger heeft geschreven, zullen hebben verwacht. 't Is een tamelijk gezellig en onderhoudend, romannerig verhaal met een bevreemdend, niet geheel bevredigend slot, met niet alledaagsche personen en wat humor, met wat aardige typeeringen van kunstenaars en artistiek aangelegde naturen, een boek mede voor het groote publiek, dus.

Jonker Karel van Breedevoort is een vadzig landedelman, die op bijna dertig jarigen leeftijd in Duitschland is verliefd geraakt op een mooie concertzangeres en het meisje ten huwelijk heeft gevraagd. Fräulein Käthe Swenninger is niet beroemd en heeft heel wat moeite om met haar zang wat te verdienen. Dat is toch noodig; want haar vader was een arm schilder, te vroeg gestorven, en Käthe moet mede voor haar moeder zorgen. Die moeder vindt het een uitkomst dat er zoo'n Steinreicher Holländer om haar dochter komt. Mede door haar aandringen besluit Käthe den Gelderschen landjonker 't jawoord te geven. De familie van den jonker is woedend; slechts een zijner neven blijft een trouw vriend voor hem De Meester heeft nu zoo 'n beetje vluchtig geteekend èn den jonker, èn Käthe, het Duitsche vrouwtje, dat raar staat te kijken op dat groote landgoed *de Lindenhorst*, waar de huishoudster, juffrouw Horstink, regeert, mede over den rentmeester, haar echtgenoot, en de vrouw des huizes slechts een schijngezag uitoefenen kan. Maar Käthe komt niet alleen. Haar dierbare moeder staat al op het terras van 't buiten als Karel en Käthe van hun huwelijksreis terugkeeren.

Zij blijkt een onuitstaanbare schoonmama, van 't allergevaarlijkste soort. Er komt ruzie tusschen Karel en de *belle mère*. Ook de arme Käthe moet het nog al eens ontgelden; want haar man is niet altijd lief of zelfs maar beleefd tegen haar. Ze moet zich wel bekennen dat ze niet van hem houdt. Nadat zij op het punt is geweest weg te gaan, terug naar moeder, die in Wiesbaden in een pension is uitbesteed, gaan de echtgenooten een verzoeningsreis ondernemen. Te Nizza blijkt het dat Käthe er op mag hopen moeder te worden. Maar de lieve schoonmama laat weten dat zij ziek is. Käthe wil naar haar toe en komt zelf ziek aan. Mama is weêr hersteld. De verhouding tusschen de echtgenooten was juist veel beter. Te Wiesbaden gaat het allerakeligst, maar de jonggehuwden keeren toch eendrachtiglijk naar de Lindenhorst terug, waar een meisje wordt geboren — Louise.

Niet lang daarna, sterft de arme Käthe. Een bloedverwante van Karel, die gedurende het leven zijner vrouw niets van zich had laten hooren, biedt aan voor de kleine Louise te zorgen. Zoo gaat de schoonmama dan toch eindelijk, tegen haar zin, naar heur Heimath terug. Dit alles wordt ons in 't eerste boek verteld. Nu volgt een studie van het kind en van den eenzamen weduwnaar. 't Meisje, gedrild door een Fransche gouvernante, maar prettig omgaand met twee robbedoesen van neven, maakt kennis met een eigenaardige freule, oude vrijster met gouden hart, die een zeer gelukkigen invloed op het kind heeft en er de heerlijke frischheid helpt inhouden. Haar opvoeders zijn tamelijk bekrompen luidjes, die 't altijd maar druk hebben over menschen van nette familje en menschen zònder, die dan natuurlijk niet netjes worden gevonden. Louise is een dweepstertje, maar met heel wat gezond verstand en van haar vader heeft zij wat aanleg en vooral veel smaak voor schilderkunst geërfd. Zij schrijft al heel jong een dagboek en al heel jong teekent zij wàt aardig. De auteur noemt haar een persoonlijkheid. Krachtig is dieniet.

Natuurlijk loert het leed op haar. Men brengt haar wel aan 't verstand dat papa een mésaillance heeft gedaan; op de Lindenhorst gaat àlles verkeerd. De huishoudster heerscht er vrijwel oppermachtig, de jonker raakt aan den drank, erger dan ooit; hij wordt een gewoonte-drinker en troost zich over 't verlies van zijn vrouw met een der dienstmeisjes.

Louise komt dit alles natuurlijk 't laatst van iedereen te weten; maar zij verneemt het dan toch. De neven met wie zij is opgevoed, vragen haar de een na den ander ten huwelijk. Van een hunner houdt zij veel — als van een broer en het doet haar pijn hem te moeten afwijzen. Haar Kunst is haar alles. Zij leert schilderen, boetseeren. En dan kòmt er in haar leven de man.

De Meester doet uitkomen dat dit jonge meisje, klein kind van een echten artistieken Bohemer, zich, zoo 't niet zeer veel van den vader heeft — en dat is niet het geval — mèèr dus kind ook nog van een artistiek aangelegde moeder — zich moet voelen aangetrokken tot menschen, levend op den zelfkant der samenleving. De meester gebruikt het woord en noemt er Van Hulzen's Gidsnovelle bij. Heelemaal zoo op den zelfkant der samenleving staat haar leermeester in 't schilderen, Kruit. Hij heeft al veel naam gemaakt, wordt hoogelijk door de Kritiek geprezen; maar met 't verkoopen gaat het niet al te best. Daarom òòk al, geeft hij les. Louise is zijn liefste leerlinge. Veel wordt gepraat. Zoo'n heel groot talent ziet Kruit niet in Louise; maar hij vindt haar, niet het minst om haar gesprekken, belangwekkend.

De zoon van den politieagent en de kleindochter van den armen schilder begrijpen elkander.

Wij zien hen al afstevenen op de huwelijkshaven; wij vernemen zelfs al dat zij verloofd zijn en de familie nog weer eens woedend is. Jonker Karel is gestorven aan een beroerte. Louise is baas over zichzelf en schatrijk.

Maar dan wordt het verhaal heel romantisch.

Een vriend van Kruit komt Louise waarschuwen dat Kruit zoo goed als getrouwd geweest is met een arm meisje uit zijn eigen stand en Louise alleen maar neemt omdat hij als kunstenaar onafhankelijk en daarom rijk wezen wil. 't Meisje heeft lange jaren met hem samengewoond, hem haar spaarpenningen gegeven... is nu verlaten en heeft (wonder boven wonder!) nog een dienst gekregen als kinderjuf.

Nu verbreekt Louise, zoodra zij meent zekerheid te hebben haar verloving met Kruit. Zij zoekt het verlaten meisje op en schenkt haar een ton gouds om met den schilder te kunnen huwen. Kruit krijgt dan een vrouw van wie hij veel houdt (althans gehouden heeft) en is financieel onafhankelijk. Bij zichzelf maakt de lezer de opmerking dat deze meneer kunstenaar die al van de spaarpenningen der arme heeft geprofiteerd en óók al 't een en ander van Louise heeft in den zak gestoken — met waar genoegen de juffrouw met de ton nemen zal, ofschoon hij bijna een veel voordeeliger vangst had gedaan. De schrijver laat ons echter omtrent het verloop der zaak in het onzekere Wel jammer! En ook dat Louise en Kruit elkander niet spreken. Die vriend heeft wel 't vertrouwen van dit jonge meisje! We hooren alleen dat Louise succes heeft op een tentoonstelling — traditioneel slot voor een roman met een artistieke dame tot hoofdpersoon! — en dat met een groote teekening: *Verlatenheid*.

„Over het werk ligt een waas van weemoed" constateert de Kritiek, heel knap „echt het verlatene van den herfst". Zóó precies kun-je dat dan ook niet zien op een teekening.

Af is de roman van Louise van Breedevoort dus niet en, naar den breeden opzet te oordeelen, is de auteur oorspronkelijk van plan geweest heel wat meer van zijn onderwerp te maken. 't Is alsof de schrijver, na dien geweldigen *coup de théatre* met zoo-maar een ton, zegge honderd-duizend gulden, 't net precies mooi genoeg heeft gevonden en geen lust meer heeft gehad of geen moed het jonge meisje verder op haren, waarschijnlijk nog langen levensweg te vergezellen.

Het aantrekkelijkste in het werk zijn de tooneeltjes, waarin wij de lieve Louise leeren kennen als klein meisje. Daarin heeft de Meester wel gevoel weten te leggen. Wat conventioneel Engelsch romanachtig zijn de verdierlijkende landjonker, de schoonmama, de huishoudster Horstink . . . Althans, ik voel die menschen van den Lindenhorst en de Arnhemsche familie niet in me naleven. Wèl de oude freule, wèl de twee neven, al is die oude, toevallig opgedane vertrouwelinge, ook een echte gezellig-boek-figuur en zijn de neven wel een toevallig spannetje van zwart-en-wit. Maar in die heele jeugdschildering van Louise ligt een aardig kinderboek. Denk u enkele, voor een kind scabreuze bijzonderheden weg, en ge hebt een meisjesromannetje van Louise's jeugd. *De freule van de Lindenhorst* of zoo iets.

Dit fragment is bepaald heel goed.

Ik zei al: de Meester heeft een gezelligen, in zijn soort niet kwaden, kalm-romantischen roman geschreven. Hij zal zeker veel lezers vinden; maar een diepgaand en dus diep treffend kunstwerk is dit boek heelemaal niet en ik geloof dat de auteur er ook niet aan heeft gedacht het ons als zoodanig aan te bieden. F. L.

* * *

MAX ROOSES' RUBENS-BOEK.

> Het leven van Rubens is van het begin tot het einde . . . eene zegevaart geweest.
>
> BUSKEN HUET.

Als wij heel eerlijk zijn, dan moeten wij, Noord-Nederlanders, bekennen, dat wij een tamelijk exclusief volkje zijn. Wij leeren minstens drie moderne talen, maken kennis met de letterkunde van drie of meer volken, leeren meer van de geschiedenis van andere landen dan de kinderen onzer buren . . . wij moesten dus, vooral als wij wat gereisd hebben, voelhorens hebben gekregen, waarmee wij den aard, het wezen van andere volken, hun kunst dus ook, konden tasten, begrijpen, waardeeren . . . en als het erop aankomt, dan trekken wij ons terug, als de slak in zijn huisje, dan is het of wij niets kennen dan ons zelf, eigen land, eigen kunst, en hebben wij op anderen niet alleen veel te zeggen, maar is het alsof wij den zin om iets van buiten te waardeeren totaal missen.

Bewondering voor onze eigene werkelijk groote mannen is een goede eigenschap en kan een kracht zijn; zij is een zwakheid, wanneer zij niet is het resultaat van vergelijking met wat anderen kunnen toonen. En van zulk een vergelijking zal bij wie eenigszins zijn oogen weet te openen het tweede resultaat zijn: waardeering van anderen.

Om nu maar ons te bepalen tot de beel-

P. P. RUBENS. — ALBERTUS EN NIKOLAAS RUBENS. — LIECHTENSTEIN GALERIJ, WEENEN.

P. P. RUBENS. — DE H. FAMILIE (O. L. V. MET DEN PAPEGAAI). — MUSEUM ANTWERPEN.

dende kunst, speciaal de schilderkunst, wat waardeeren wij op dit punt van anderen? Wat kennen wij van buitenlanders? In den laatsten tijd is er belangstelling voor de nieuwere Fransche kunst, maar anders? Eén „internationale" zaal bergt alles wat er aan schilderijen van buitenlanders uit vroeger eeuwen in ons Rijksmuseum is te vinden, en meesterwerken, representatieve stukken zijn deze nog geenszins. Zeker, wij hebben onzen dooddoener; met onzen Grootmeester kunnen wij ieder doodslaan, die met een vreemde zou komen aanzetten. Maar Rembrandt zelf kende en waardeerde wel anderen. En is onze geestdrift voor hem niet meer waard, wanneer wij ze hebben behouden, wanneer zij sterker is geworden, nadat wij ook anderen zijn gaan begrijpen en liefhebben?

Rubens is een der buiten ons land hoogst geschatte schilders, dien wij weinig kennen en voor wien wij weinig voelen. De gemiddelde Hollander, met wien ge over Rubens begint, gebruikt dadelijk de woorden: „dikke naakte vrouwen", en als hij ze niet zegt, dan denkt hij toch aan zoo iets. En hij is wel zooveel Puritein, al is hij het zich niet bewust, om met die weelderige vormen niet hoog te loopen.

Tien tegen één, dat hij Rubens maar zeer oppervlakkig kent.

Want kende hij den grooten Antwerpenaar, zooals wij hem hebben leeren zien door het werk, dat Max Rooses over *Rubens' leven en werken* heeft geschreven, en dat bij de Uitgevers-Maatschappij „Elsevier" te Amsterdam en den Nederlandschen boekhandel te Antwerpen en Gent is verschenen, hij zou wel anders spreken. Hij zou weten, niet alleen dat die godinnen en nymfen met haar mol-

lige lichamen lang niet het eenige onderwerp van Rubens' schilderijen geweest zijn, maar ook dat het heel natuurlijk, heel begrijpelijk is, dat een man als deze „dichter van de gezondheid, van het roode warme bloed, dat hij door alle aderen liet bruischen, uit alle poriën liet gloeien", dit naakt heeft geschilderd, en óók religieuze voorstellingen, óók Madonna's.

Want Max Rooses is er in geslaagd ons Rubens te laten zien als een geheel. Hij is over zijn held — want dat is hij — zeer uitvoerig geweest; hij heeft met de uiterste zorg nagegaan waar en wanneer Rubens is geboren — men weet toch dat Jan Rubens, de vader van Pieter Paulus, door de vervolging om het geloof uit Antwerpen geweken, te Keulen kennis maakte met Anna van Saksen, de vrouw van prins Willem van Oranje, wier rechtsgeleerde raadsman en . . . minnaar hij werd; dat hij werd gevangen genomen en te Siegen opgesloten gehouden; dat zijn vrouw in dien tijd nu eens te Keulen, dan te Siegen woonde en ook Antwerpen bezocht, zoodat over de geboorteplaats van Pieter Paulus te twisten valt? — hij heeft alle werken van Rubens, voorzoover iemand ze kent, niet alle en genoemd, maar de meeste beschreven en ingedeeld naar de tijdperken waarin ze zijn ontstaan; hij heeft bij het vertellen van Rubens' politieke loopbaan, van zijn onderhandelingen als gezant, uitvoerig gesproken over de staatslieden die hij ontmoet, de geleerden met wie hij heeft omgegaan. Maar intusschen heeft hij den mensch Rubens niet losgelaten, gaf hij ons telkens een trek meer, die ons dit „Zondagskind" beter leert kennen.

Den indruk, dien Busken Huet in zijn *Land van Rubens* weergaf in den regel, die boven deze bespreking staat, dien indruk gaf Max Rooses niet alleen in zijn conclusie, waaruit ik boven iets aanhaalde, waarin hij spreekt van Rubens' geluk, dat hem toelachte in het heden en in de toekomst; waarin hij zegt, dat de schilder „zwelgde in blijheid en zielenweelde" — hij heeft dien weten te wekken in zijn heele boek. Wij zien hem te Antwerpen als page van de gravin de Lalaing, daarna als leerling van schilders die hij spoedig evenaarde, ook Vaenius, den voornaamste onder hen; wij volgen hem, 23 jaar oud, naar Italië, waar de meest verfijnde, wellustigste, maar edelmoedigste en artistiekste der kunstbeschermende vorstjes van Noord-Italië, Vincenzo di Gonzaga, hertog van Mantua, hem in zijn dienst nam; wij zien hem te Rome, te Florence, een eerste maal te Madrid, waar hij Velasquez ontmoet, en begrijpen dat hij onder den invloed kwam van een Leonardo, een Michel Angelo, vooral van Tiziano; wij zien hem terugkeeren naar Antwerpen, waar hij spoedig trouwde met de bijna 18-jarige Isabella Brant; wij lezen van zijn gelukkig huwelijksleven en toenemenden schildersroem, van de gunst waarin hij stond bij de aartshertogin, van de zeer eervolle opdracht, de Medici-galerij te schilderen voor het Luxembourg-paleis te Parijs;

P. P. RUBENS. — ISABELLA BRANT. — UFFIZI, FLORENCE.

wij leeren hem kennen als gezant en onderhandelaar; wij zien hem vier-en-een-half jaar

na den dood van zijn eerste vrouw, als 53-jarige hertrouwen met een meisje van 16 jaar — en waarlijk, wij zijn er niet verwonderd over, dat een jong meisje dezen beroemden, schitterenden man, deze zonnige figuur lief kreeg! Wij zien hem geëerd, geadeld, rijk, bijna onverzwakt sterven, nog geen 63 jaar oud. Een gelukkig man, een man in wien de lust aan schoonheid opborrelde en bruischte, die genoot van het leven, die gezonde kracht liefhad, en wien weelde en overvloed een behoefte waren; daarbij een geloovig katholiek, maar een die van het katholieke geloof vooral de schoonheid in zich had opgenomen, die Rafaël's Madonna's en Tiziaan's *Maria Hemelvaart* bewonderde en vereerde — zoo verschijnt ons Rubens in Max Rooses' boek.

Dien Rubens moeten wij ook in gedachten houden, wanneer ons zijn religieuze schilderingen meer treffen door rijkdom van kleur, schoonheid van vorm, dramatische handeling, dan door innig gevoel. Busken Huet heeft van Rubens' *Verschijning der H. Maagd aan den H. Franciscus*, in het Museum te Rijssel, geschreven: „Men waant een ongehuwden oom te zien, van eene vermoeijende reis in vreemde landen teruggekeerd, en een bezoek brengend aan zijne zuster of schoonzuster, die hem met opgetogenheid haren pasgeborene vertoont." De omschrijving zal misschien wat overdreven zijn, zij diende Busken Huet ter verduidelijking van zijn stelling, dat het menschelijke ook in dit godsdienstige kunstwerk hoofdzaak is. Wij zijn bij Rubens ver van het religieuze in een Memling of Fra Angelico. Maar het was het godsdienstig gevoel dat bij dezen 17[de]-eeuwschen Vlaming paste. Dat heeft Rooses ons doen begrijpen. Laat ons niet zoo onbillijk zijn kersen van een appelboom te blijven vragen, maar liever met de appels genoegen nemen. Met Rooses als gids zullen zij ons spoedig genoeg even goed smaken: het zal iets anders zijn, maar niet iets minders.

„Antwerpen is één Rubens," heeft Busken Huet geschreven in zijn *Land van Rubens*. Moest ik in Antwerpen een plek kiezen, die mij aan Rubens doet denken, — eerder dan het Museum waar zoovele zijner doeken hangen, eerder dan de O. L. Vrouwekerk, waar zijn *Kruisrechting* en zijn *Afdoening van het Kruis* te zien zijn, of de Sint-Jacobskerk, waar zijn gebeente rust, koos ik het museum Plantin-Moretus. Deze zalen en kamers zijn voor een groot deel zóó als Rubens ze gekend heeft; een aantal portretten van zijn hand sieren de wanden, telkens komen wij in de vitrines zijn handschrift tegen, ontmoeten wij ontwerpen voor boekversieringen, die hij voor zijn vriend Balthasar Moretus maakte. Is het wonder, dat de kundige conservator van het museum, de man die het met zooveel smaak maakte tot wat het is, die er in leeft, zich aangetrokken voelde tot Antwerpen's grootsten zoon, aan wien zooveel hem dagelijks herinnerde? Max Rooses heeft reeds vroeger in zijn *Oeuvre de Rubens* de werken van den grooten schilder gecatalogiseerd, hij heeft mee Rubens' briefwisseling uitgegeven, en eerst daarna heeft hij zich gezet tot het beschrijven van „Rubens' leven en werken". Een half leven aan Rubens gewijd, groote kennis van de geschiedenis van des schilders tijd, lust tot navorschen, fijne speurzin, smaak en oordeel maakten Rooses tot den biograaf, die het standaardwerk over Rubens zou schrijven. Want zoo mag deze uitgaaf wel heeten.

Ook wat betreft de illustratie, de wijze waarop de kunst van reproduceeren het beschrijvend woord hier aanvult. Met een gulheid, een Rubens waardig, hebben de uitgevers de reproducties van schilderijen, teekeningen, schetsen, handschriften door het werk gestrooid. En onder die afbeeldingen zijn vele zeer mooie. Vooral die van in kleur weergegeven teekeningen van den meester zijn zeer goed geslaagd; hier is wel bijna volkomen reproductie. De photogravures van stukken als het portret van Isabella Brant, *De Afdoening van het Kruis*, *De Vruchtenkrans*, een paar landschappen, behooren onder de beste in dergelijke werken opgenomen. Van de gewone afbeeldingen geven die bij deze bespreking een denkbeeld.

Max Rooses' boek is een werk dat Rubens recht doet.

J. K. JR.

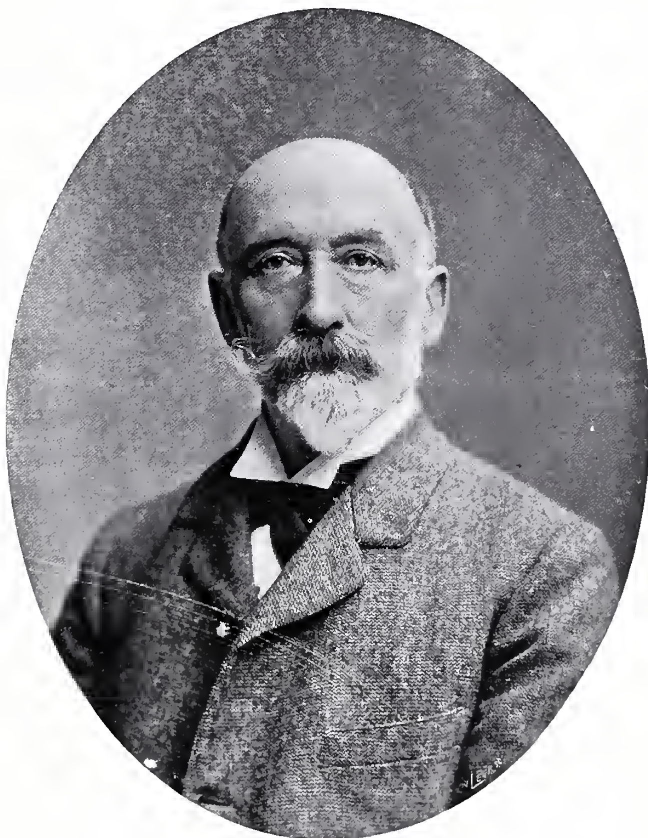

WINKELTJE TE LAREN
NAAR EEN SCHILDERIJ

HENDRIK ADRIAAN CHRISTIAAN DEKKER, † † † † † † DOOR P. A. HAAXMAN JR.

De Amsterdamsche kunstenaar Hendrik Adriaan Christiaan Dekker telt reeds meê onder de ouderen in de kunstwereld. Wel zijn zijne schilderijen en teekeningen nog betrekkelijk jong te noemen, daar hij als schilder tot die jongeren behoorde, die in de zeventiger jaren onder den invloed van Jozef Israëls kwamen en in die dagen de vooruitstrevende groep genoemd werden. Maar vóór dien tijd was Dekker reeds met veel succes werkzaam geweest als lithograaf. Die tijd waarin de grafische kunsten bloeiden, is, helaas, afgesloten. Wanneer men thans onze geïllustreerde tijdschriften doorbladert en de prenten vergelijkt met wat vroeger op dat gebied in binnen- en buitenland verscheen, komt men eerst recht tot het besef in welke mate onze overigens hoog geroemde kunst door de mechanische middelen van uitbeelding ten achteren is geraakt. Wel zijn die technische procédés het middel geworden om vlugger en goedkooper te werken en de voortbrengselen van de beeldende kunstenaars onder de oogen te brengen van een veel talrijker publiek, maar met het verval van de houtsneekunst, van het teekenen op steen en het graveeren in metaal is het artistieke uit de illustraties voor een goed deel verdwenen en hebben de prenten hun geest en hun persoonlijk karakter verloren. Ongetwijfeld zijn er uitzonderingen. Immers wanneer de plaatdrukker, zooals in sommige buitenlandsche tijdschriften en ook in *Elsevier's Maandschrift* de techniek zoo weet te beheerschen, dat in de oorspronkelijke fotografische opnamen het eigenaardig coloriet en de manier van werken van den meester is terug te vinden, dan treedt hier de technicus bijna in de plaats van den artist. Maar hoe zelden ontwaart men dergelijke inderdaad mooie reproducties. Hoe legio zijn niet de ziellooze foto's, die dagelijks de leestafel overstroomen, uitbeeldingen, die in hun hopelooze monotoonheid en nietszeggendheid een parodie zijn van alle levende kunst.

Toen ik de uitnoodiging ontving om iets van H. A. C. Dekker te schrijven, herinnerde ik mij weer het genot van lang vervlogen dagen, het geestelijk genot van te bladeren in de oude *Kunstkroniek*, die in de 60 jaren van haar bestaan ook roemrijker dagen heeft gekend dan tegenwoordig en haar bloeitijd beleefde, toen Hein Dekker tot de verdienstelijke medewerkers van haar platenalbum behoorde.

De *Kunstkroniek* werd in 1840 gesticht door de thans ook reeds lang tot de geschiedenis behoorende *Nederl. Maatschappy van Schoone Kunsten*, die tegelijk in Den Haag ook de houtsneeschool oprichtte en haar maandblad gebruikte als oefenterrein voor de leerlingen der school. Deze sneden in hout de vignetten, die de bijdragen in proza en poëzie verluchtten, waarmede de jonge letterkundigen van die dagen, Schimmel, Hofdijk,

MARKT TE AMSTERDAM — ZWARTKRIJTSCHETS

Alberdingk Thijm, S. J. van den Bergh, L. R. Beynen, A. J. de Bull, Dorbeck e. a. in dat orgaan „ter aanmoediging en verspreiding der schoone kunsten" in het strijdperk togen. De houtgraveerschool opende met 22 leerlingen onder leiding van den toen als den bekwaamsten houtsnijder der eeuw geroemden hoogleeraar Brown, van wien gezegd werd dat hij houtsneeplaten maakte welke met de beste staalgravures konden wedijveren. Er werden toen twee procédés gevolgd: het Parijsche stelsel, veel overeenkomst hebbende met de houtsneê van vroegere tijden en zich meestal bepalende tot omtrekken, en het Londensche stelsel, waardoor effect en toon werden verkregen. Eigenaardig was de bepaling aan de Haagsche school, dat de kweekelingen reeds in het tweede leerjaar een kleine geldelijke belooning begonnen te genieten, waarvan een deel werd ingehouden, ten einde hen in de gelegenheid te stellen na een 4-jarigen cursus, „wanneer zij hun tijd wel zouden hebben besteed, zich een plaatsvervanger voor de nationale militie aan te schaffen."

Reeds na het eerste jaar van de school verkregen in de 1e klasse Elchanon Verveer den 1en, Joh. Hubertus van Hove den 2en prijs en Joh. Fred. Wilhelm Kachel een accessit. Deze drie kunstenaars, die later in de Haagsche kunstwereld naam hebben gemaakt, benevens Bosboom, Rochussen, Stroebel, Herman ten Kate en andere tijdgenooten waren eerst leerlingen, sommigen van hen later leeraren van de school. Ten Kate, Bosboom en Rochussen plachten de teekeningen te maken, die dan door de leerlingen in hout werden gesneden. Het zijn vooral de vignetten, die tusschen den tekst van de tentoonstellingsverslagen, novellen en gedichten verschenen, die door geestigen en vluggen toets en karaktervolle uitbeelding uitmunten.

Naast deze houtgraveerschool werd in die dagen door dezelfde Maatschappij opgericht een school voor de steendrukkunst, waar de leerlingen der Teekenacademie zich in het teekenen en graveeren op steen konden bekwamen, en ook werklieden werden opgeleid in de kunst van het met smaak en oordeel drukken der platen. Ook trachtte men de graveerkunst met de stift aan te moedigen,

waartoe men uit Parijs naar Den Haag riep den Nederlandschen graveur De Mare.

Te oordeelen naar den inhoud der jaargangen van de *Kunstkroniek* begon na het jaar 1860 de liefhebberij voor de houtgravure te verzwakken; al thans de geestige vignetten werden zeldzamer, terwijl daarentegen de steendrukplaten steeds fraaier werden. Tot de vaste medewerkers hadden behoord de steenteekenaars Waanders, Nunnink, Vintcent, C. C. A. Last, W. de Koning, d'Arnaud Gerkens, Ehnle e. a. Van tijd tot tijd gaven ook artisten van naam als Bosboom, Rochussen, David Bles, bijdragen op steen, en zagen speciale uitgaven van die meesters het licht, o. a. de *Gijsbrecht van Amstel* met platen, op steen geteekend door Rochussen, en het werk *De Nederlanden*, uitgave van de Maatschappij van Schoone Kunsten, waarvoor door Brown de houtgravures werden vervaardigd. Van deze Nederlandsche volkstypen, zooals de Amsterdamsche commissionair, het Friesch wafelmeisje, de Klapperman, de Aanspreker, de Veerschipper, de Limburgsche voerman, de Zeeuwsche boer, de Scheveningsche vischvrouw (garniae ...aet! lievende haenen!) zou een nieuwe uitgave zeker veel opgang maken.

Ook begon men in de *Kunstkroniek* een reeks steendrukplaten naar de werken der oud-Hollandsche meesters. Zoo werd in een der eerste jaargangen een gravure van Sluyter (leerling van Taurel) naar Jan Steen's *de vrouw die oesters eet*, geprezen als „een lofwaardig begin om de groote meesters der oud-Hollandsche school in het buitenland bekend te maken."

Er waren in dien tijd ook steenteekenaars, die met tinten werkten. Menig fraai blad bevat de *Kunstkroniek* in dat genre van Bosboom, Weissenbruch, Rochussen, Van Ingen, S. Verveer, Hanedoes, Van der Maaten, Simon van den Berg e. a.

Men kan wel zeggen, dat in de dagen toen Mouilleron de lithografie tot zulk een groote hoogte had opgevoerd [1]) de geheele Neder-

1) Zijn steenteekening naar *de Nachtwacht*, voor welke

VROUW AAN DE POMP — ZWARTKRIJTSCHETS

landsche kunstenaarsbent zich met steenteekenen onledig hield. Wij vinden zelfs Matthijs Maris onder de adepten. In 1855, toen de *Kunstkroniek* werd geredigeerd door Mr. J. van Lennep en Simon van den Berg, was een geheel deel gewijd aan het muziekfeest te Rotterdam, ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Maatschappij ter bevordering der Toonkunst. Van Matthijs Maris komen in dat deel voor de openbare gebouwen van Rotterdam op steen geteekend. In een lateren jaargang vond ik een juweel van een lithographie door F. H. Weissenbruch, naar een schilderij van Thijs Maris: *voor 't naar school gaan*, in die dagen in het bezit van den heer Drossaart te Vlaardingen. De steenteekening is merkwaardig om het karakteristieke van Maris' kunst, dat Weissenbruch hier heeft weten uit te beelden. Er wordt echter bij geschreven, dat de litho door den meester sterk geretoucheerd was.

GELDERSCH BINNENHUIS — NAAR EEN AQUAREL

De *Kunstkroniek* is zeker wel een der voornaamste bronnen, waaruit men de belangstelling voor en den bloei van de grafische kunsten in het derde vierendeel van de 19e eeuw in ons land kan bestudeeren, maar tevens kan men uit dat tijdschrift leering putten voor de mate van waardeering, die der beeldende kunst in 't algemeen in dien tijd ten deel viel. Vooral de officieele bescherming kwam toen sterk naar voren. Een sterk staaltje, waarvan de in die dagen zeer beroemde fransche marine-schilder Gudin het voorwerp was, vinden wij daarvan ergens opgeteekend. De Koning van Frankrijk (Louis Philippe) was zoozeer met dezen schilder ingenomen, dat hij hem op zekeren dag benoemde tot . . . zee-officier *honoris*

opdracht Mouilleron naar Holland overkwam, geldt nog altijd als de beste reproductie naar dit schilderij, die zelfs Waltner's vermaarde ets overtreft.

causa [2]). Bij die gelegenheid kwam Gudin, die ook hier te lande op de handen werd gedragen, naar Den Haag, waar de Haagsche schilders hem en den Hollandschen bloemschilder Van Os (te Parijs gevestigd en met Gudin overgekomen) op het Badhuis te Scheveningen een feestmaaltijd aanboden, den anderen dag gevolgd door een banket dat de Fransche gezant te zijner eere gaf en waar ook de Haagsche artisten genoodigd waren. Koning Willem II benoemde Gudin bij die gelegenheid tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw en de schilder Van Os kreeg ook die onderscheiding. In dezelfde kroniek, maar een jaar later, lezen wij, „dat het Z. M. den Koning behaagde aan Gudin een schilderij van *f* 10,000 (*sic*) op te dragen, welke het uitzeilen van Prins Hendrik uit Vlissingen zal voorstellen!" Als contra beleefdheid bood Gudin het gemeentebestuur van 's-Gravenhage een zijner schilderijen aan, dat verloot werd ten behoeve van de nagelaten betrekkingen bij de schipbreuk van een Scheveningsche visscherspink.

Behalve de *Kunstkroniek* verschenen in dien tijd tal van andere uitgaven, waarin de grafische kunsten hoogtij vierden, o. a. het prachtwerk van Louis Hague: *Scetches in Belgium and Germany*, waarin de monumenten van schoone bouwkunst zoo in- als uitwendig met meesterhand waren geteekend en gestoffeerd met figuren uit de dagen van hun stichting. Dat werk werd toen gretig door de schilders, vooral van binnenhuizen, geraadpleegd, ja soms steen voor steen gecopieerd, en zelfs wat de compositie der figuren betreft, getrouw gevolgd. Menig schilderij van een beroemden naam heeft een merkwaardige gelijkenis met deze origineele lithografiën van Hague.

Nog een ander staaltje van de belangstelling in die dagen voor de grafische kunsten, is de opdracht die in 1849 door de vierde klasse van het *Koninklijk Nederlandsch Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten* aan haar medelid den heer A. B. B. Taurel werd gegeven „om een onderzoek in te stellen naar de te Parijs uitgegeven gravure in koper, voorstellende *Mignon et son pére*, naar de schilderij van Ary Scheffer, in het bezit van de Koningin van Engeland, welke gravure door haar (pas ontslapen) verdienstelijk medelid H. W. Couwenberg was aangevangen, doch na zijn dood door Alphonse François [3]) is voltooid, en wel bepaaldelijk in hoeverre deze voltooide arbeid beantwoordt aan hetgeen men billijkerwijs van den aanleg van den heer Couwenberg kon verwachten".

KOFFIETIJD — NAAR EEN AQUAREL

[2]) Verbeeld je, in verhouding onze Mesdag ge-officierd. Die zou dan wel minstens schout-bij-nacht of admiraal mogen worden, want Mesdag commandeert de zee nog veel sterker dan wijlen Gudin.

[3]) Alphonse François behoorde in die dagen met Henriquel Dupont tot de beroemdste fransche graveurs.

De heer Taurel kweet zich van die opdracht in een verscheidene pagina's beslaand, in 't fransch gesteld rapport, waarin hij de beide staten, zooals die door den Nederlandschen graveur bij zijn overlijden onvoltooid waren nagelaten, en zooals François de plaat had voltooid, nauwkeurig met elkaar vergelijkt en tot de slotsom komt, dat de voltooide gravure, vergeleken met den arbeid door Couwenberg daaraan besteed, is „een zorgvuldig voltooid naar over het algemeen verzwakt werk".

* * *

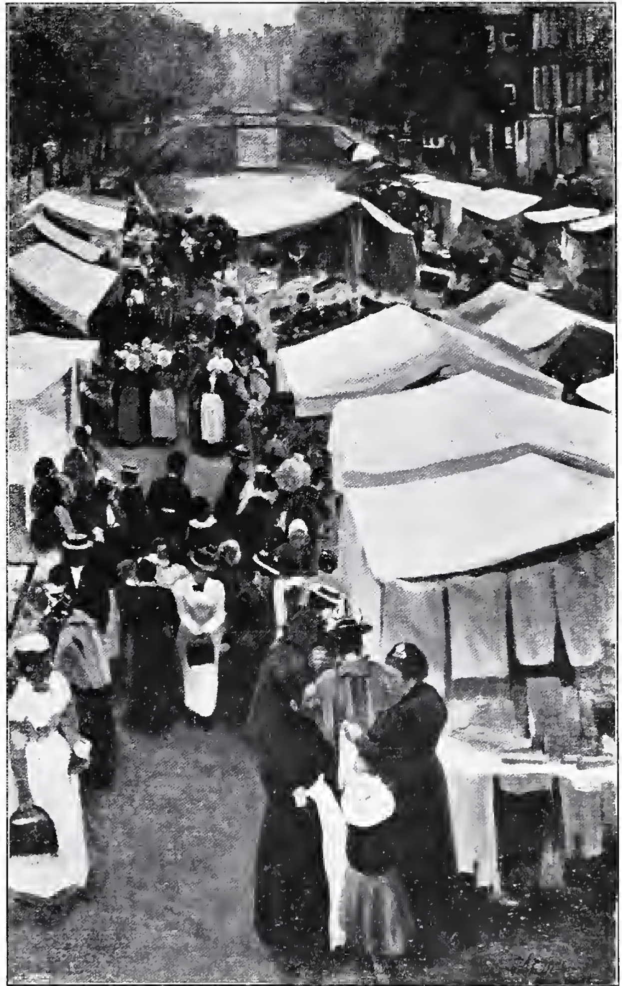
Hein Dekker heeft nog juist den bloeitijd van de lithografie meegemaakt. Hij sprak mij met geestdrift van Mouilleron, toen hij zich diens voortreffelijke litho's naar Decamps, Robert Fleury, Delacroix, Jacque en van Gallait o. a. *Art et Liberté* en *arme vioolspeler*, herinnerde. In 1852, op 16-jarigen leeftijd, was hij zijn studie begonnen aan de toen nog in het voormalige Oude Mannenhuis gevestigde Amsterdamsche Academie. Hij had nog korten tijd den nauwgezetten leermeester Taurel bijgewoond en vaak in bewondering gestaan voor diens portretten van de drie koningen Willem I, II en III. Men verhaalt dat Taurel zoo conscientieus in 't graveeren was, dat hij zich van de verschillende dikten van de vingers van twee handen van één portret, waarvan de eene hand geganteerd, de andere bloot, precies rekenschap gaf door het juist aantal arceeringen, waarvan de gehandschoende vingers er zooveel, de bloote zooveel moesten hebben. Daaruit kan men afleiden de som van arbeid aan zulk een portret besteed. Voorwaar, sommige portretschilders in olieverf loopen er tegenwoordig vlugger over heen. Maar Dekker begon dat langzame voortschrijden op den weg der graveurs-volmaking te verdrieten. Die gladde, peuterige en angstvallige nabootsing in lijnen begon den vurigen jongeling te verdrieten en hij was het volstrekt niet eens met Taurel's meening, dat de lithografie de kunst was, die verscheidene sporten lager dan het graveeren stond. Halverwege liet hij het graveeren in den steek en begon zich

BUURTJE TE LAREN — ZWARTKRIJTSCHETS

met een veel vlugger zichtbaar succes op het steenteekenen toe te leggen. Daarin heeft Dekker het tot een groote hoogte gebracht, getuigen al weer de bijdragen in de *Kunstkroniek*, waarvan hij een reeks van jaren een ijverig en zeer gewaardeerd medewerker was. Zeer fraaie bladen kan men o.a. van hem opslaan in de jaargangen 1861 en 1863, waarvan ik noem: *jonge dame in concerttoilet met waaier*, naar J. W. Martens, en *moeder bij de wieg van haar kind* naar Herman ten Kate. [1]) Voor en na dien tijd verschenen van hem lithografiën naar een pittig schilderij van Allebé *(Nadagen)*, naar Rochussen (*een veldsmidse*, *heeren en dames in het duin*, *het terras*, enz.), naar Willems, (*het atelier*, het origineel in het Museum Fodor), naar Burgers, Jamin en Wijnveld *(moedergeluk)*, naar P. F. Greive (het badende meisje, in een recensie uit die dagen „een gevaarlijk onderwerp" genoemd).

Vooral was Dekker gelukkig in zijn interpretaties van Israëls, wiens werken hij meermalen op steen overbracht. In 1866 wist hij in den geest van den meester door te dringen, toen hij de schilderij *De Muze*, zwevende over de aarde, op steen teekende. Ook mocht hij fier gaan op zijn reproducties naar Israëls' *Kreupele in de sneeuw*, *Kinderen der zee*, *de wieg* en *de eerste stap*, de beide laatsten door hem in opdracht voor de firma Frans Buffa en Zonen gemaakt.

DE AMSTERDAMSCHE NIEUWMARKT UIT DE HOOGTE GEZIEN — NAAR EEN SCHILDERIJ

In de manier van teekenen op steen verried zich bij Dekker de colorist en een aanmoediging was slechts noodig om hem, bij het verval der grafische kunsten, een anderen weg te doen inslaan. Hij had het voorrecht kennis te maken met Israëls, naar aanleiding van zijn litho's naar *le berceau* en *le premier pas* (zoo heeten die beide gravures in de uitgave van Buffa). Israëls was met die beide reproducties zeer ingenomen. Dekker leerde den meester kennen, toen deze woonde op de Prinsengracht, in het huis vóór hem door Herman ten Kate bewoond. Het was in de dagen, dat zijn beroemde schilderijen *Na den storm*, *Van duisternis tot licht*, *Huiselijke zorgen*, zijn naam als baanbreker van de nieuwe school vestigden. Israëls schiep er behagen in zijn denkbeelden ook onder de jongeren ingang te doen vinden en slaagde daarin zonder veel moeite. Zijn geestvol woord en de hartelijkheid en eenvoud van zijn karakter namen ieder voor hem in. Tot den kleinen kring van

---

[1]) De titels die de artisten in die dagen voor hun schilderijen kozen, waren soms al heel singulier. Zoo liet een zich verleiden om dezen toestand uit te beelden: „Een bedaagd heer aan zijne dochter het portret ten geschenké gevende van haren minnaar, die, op hare komst, zich achter een kamerschut verstak om onopgemerkt te kunnen hooren wat zij van de gelijkenis denkt".

Toch was die titel wel noodig, want zonder dien tekst zou men niet licht geraden hebben wat de schilder met zijn situatie had bedoeld.

VROUW IN 'T BOSCH TE NUNSPEET EIKELS VERZAMELENDE — NAAR EEN SCHILDERIJ

Op zekeren dag zei Israëls tegen Dekker: „Waarom zou jij ook niet gaan schilderen? Je hebt gevoel voor kleur, daar kunt ge 't verder meê brengen dan met lithografeeren."

Dekker, die er heimelijk al lang ook zoo over gedacht had, maar de bezwaren van een geheel nieuwe studie ook niet licht telde, beriep zich, heel natuurlijk, op zijn relatiën in de lithografie, die hem althans een besta[illegible] verzekerden.

„Gekheid — zei Israëls weer — je koopt maar wat verf bij Klaus en Fritz, en als je dan wat gemaakt hebt, koop ik het van je. De rest volgt van zelf."

Van dit min of meer gekscherend woord, kwam het weldra tot meer dringende aansporingen, ook van de zijde van Dekker's verloofde, mejuffrouw Sara Sartorius, die hare drangredenen voegde bij die van den meester. De opmerking mag hier een plaats vinden, dat zij daartoe alleszins de bevoegdheid bezat. Mej. Sartorius toch hanteerde zelve op verdienstelijke wijze het penseel, en ik herinner mij van menige tentoonstelling in de tachtiger jaren en later aquarellen en schilderijen van deze schilderes gezien te hebben, die getuigden van een frisch, oorspronkelijk talent. Op de jongste vierjaarlijksche in 't Stedelijk Museum zond mevr. Dekker—Sartorius een vlot gewasschen bloemstuk in.

Dekker zou een schromelijk ondankbaar mensch zijn geweest, wanneer hij aan de verleiding nu nog langer weerstand had geboden. Hij waagde den stouten sprong en ging den eersten den besten zomer naar buiten om studies te schilderen. Hij vond ze bedroevend min, maar toen hij er mee thuis kwam, was

jongelui van de vooruitstrevende richting, die hij met raad en daad aanmoedigde, behoorde ook Dekker. Den meester op een van zijn morgenwandelingen te mogen vergezellen, te genieten van zijn gezonde en juiste opmerkingen over de kunst en de natuur, was voor hem de openbaring van een geheel nieuwe wereld.

Israëls placht altijd, weer of geen weer, in het morgenuur zijn wandeling te maken. Met een pet op het hoofd, dien hij bij sterken wind met een band omwikkelde, ging hij er op uit en geen grooter voorrecht voor Dekker dan om Israëls op zoo'n tochtje te ontmoeten of te zorgen precies op tijd aan zijn huis te zijn om van 's meesters geestig gesprek op de wandeling te kunnen profiteeren.

toch zijn eerste gang naar Israëls, omdat dit nu eenmaal afgesproken was. Boven alle verwachting vond de meester ze goed; van twee moest Dekker dadelijk wat gaan maken; het zouden aquarellen worden en Israëls beloofde spoedig eens bij hem op te loopen. Dekker ging aan 't werk en bracht de teekeningen zoo ver als hij maar kon. Toen ging hij Israëls vragen eens te komen zien, en werkelijk hij kwam, maar de teekeningen ziende, sprak hij geen woord. Pijnlijk zwijgen... tot eindelijk Israëls vroeg: heb je geen spons?

Ja wel, maar wat wilt u daarmee doen, vroeg Dekker angstig.

Zonder spons kan je niet aquarelleeren!

De spons kwam, en in een minimum van tijd was de teekening door elkaar geflodderd.

Waar waren Dekker's met zorg afgeteekende figuren, waar de lucht, waar de heî gebleven? Alles door elkaar, de verf en het vuile water, het droop, alles over het papier.

De tranen kwamen Dekker bijna in de oogen. Als ik er nog aan denk, zeî hij mij, moet ik mij wel schamen. Ik werd heusch boos en liet het merken. Leuk weg zeî Israëls: We zijn er nog niet, je denkt toch niet dat ik je in den steek zal laten; ik wilde je maar even laten zien wat waterverfteekenen is.

En werkelijk, toen de teekening droog was, nam hij het penseel, en daar tooverde hij plotseling overal frissche plassen van louter mooie kleur.

In eens ging mij toen een licht op, zei Dekker. Ik begreep dat het zoo moest zijn. In vervoering greep ik 's meester's handen om hem te danken voor die heerlijke les.

Maar Israëls lette daar niet op. Hij keek mij met dat eigenaardige leuke in zijn oogen, dat zijn vrienden van hem kennen, even aan en ging voort:

Zie zoo, nu maak je ze zoo maar af, dan stuur je ze maar dadelijk naar Tersteeg en die koopt ze dan.

Ik antwoordde niet, ik stond alleen maar versuft....

De teekeningen afmaken, daar was geen

AMSTERDAMSCHE JUFFROUWEN OP DE MARKT — ZWARTKRIJTSCHETS

OP DEN UITKIJK ZWARTKRIJTSCHETS

gesteund door zijn kunstzuster Sara Sartorius met wie hij intusschen gehuwd was. Er zat niets anders op dan door druk les te geven de zorgen op de vlucht te jagen, al ging daardoor ook veel kostelijke tijd verloren. Dat in den vrijen tijd hard gewerkt werd, bleek uit Dekker's inzendingen op de tentoonstellingen in de 70er jaren. Zijn beide eerste aquarellen verkocht hij op een driejaarlijksche te Brussel en zijn eerste schilderij vond een kooper op een tentoonstelling te Namen. In 't algemeen vond hij in de eerste jaren meer succes in den vreemde dan in zijn eigen land. Wellicht lag dat aan de omstandigheid, dat hij zich van den aanvang aan geen bepaald genre bond. In zijn steentijd hadden hem alle onderwerpen, mits zij aantrekkelijk waren door opvatting en kleur, even sterk geboeid. Hij had landschappen en interieurs, figuren en portretten geteekend en dat met evenveel smaak en distinctie. Nu hij geen tusschenpersonen, maar direct de natuur raadpleegde, liet hij zich ook daar alleen verleiden door wat hij mooi vond, nu eens een brok landschap, dan een binnenhuis met een toonrijke verlichting, of ook figuren in de open lucht kiezende om er zijn zin voor kleur en schakeering van toon op te oefenen. Natuurlijk maakte dit de kans van slagen nog moeielijker. Telkens een nieuwe opgaaf bracht ook telkens nieuwe moeielijkheden en bovendien wendde het publiek niet gemakkelijk aan Dekker, zooals het bijv. aan werken van

denken aan. Voorzichtig heb ik ze afgesneden en met de meeste piëteit bewaard.

Het was toen omstreeks 1872, dat wil zeggen onze vriend Dekker had reeds den 36-jarigen leeftijd bereikt. Hij zou het spoedig ondervinden, dat het geen geringe taak was, op dien leeftijd, zonder middelen, een geheel nieuwe loopbaan te beginnen. De dagen die hij toen doorleefde, waren in materieelen zin geen rozengeur, maar hij worstelde dapper tegen de zorgen en werd daarin trouw

DE NIEUWMARKT TE AMSTERDAM
NAAR EEN SCHILDERIJ

Verveer en Van Borselen gewend raakte. Toch is die veelzijdigheid ten slotte gewin voor den kunstenaar, en zoo ook voor Dekker, die altijd een nieuwen kant laat zien en rijk is aan origineele, persoonlijke vindingen. Zijn meeste bekendheid had hij op de Nederlandsche tentoonstellingen met zijn intieme intérieurs, waardoor hij zich van de familie toonde van de Valkenburgen en Neuhuijzen. Ik herinner mij van Dekker een kruidenierswinkel in Laren, waarin een buurvrouw met de juffrouw uit den winkel, die een bestelling in de koperen schaal afweegt, een gezellig praatje maakt. [5]) Dat schilderij munt uit door iets ongemeen gezelligs en aantrekkelijks in de verstandhouding tusschen die twee dorpsmenschen en tevens door een daarmee overeenstemmenden stillenden, harmonieusen toon. Van een vroegeren datum (drie-jaarlijksche tentoonstelling in den Haag van 1887) herinner ik mij een schilderij van Dekker, waarvan ik toen in het *Dagblad* schreef: „Ook hangt daar een paneeltje van H. A. C. Dekker, te Amsterdam, „winkelier", dat uitmunt door een bijzonder fraai coloriet."

Drie jaren vroeger (in 1884) exposeerde Dekker een landschap bij Dongen, dat om zijn plein-air qualiteiten door tijdgenooten zeer geprezen werd, evenals reeds in 1875 zijn innig mooi tafereel „bij het putje," waaruit bleek dat Dekker zich nooit thuis heeft gevoeld in de zoogenaamd romantische periode. Hoe kon het ook anders, waar hij het voorrecht had, behalve Israëls, ook Anton Mauve op zijn weg te ontmoeten. Met dezen grooten onder de grooten, dien hij te Laren leerde kennen, was hij zeer bevriend, al kwam hij ook niet direct onder zijn invloed. Wel trachtte Mauve hem over te halen voor goed in Laren te komen wonen, daar een eenvoudig huisje te huren en in de een of andere kamer een atelier op te slaan, maar hoezeer dit plannetje hem ook toelachtte, Dekker kon toen in zijn zorgelijken tijd moeielijk van zijn Amsterdamsche verplichtingen los komen en hij stelde zich dus maar tevreden met van tijd tot tijd die bekoorlijke dreven op te zoeken en er studiemateriaal te verzamelen. Dat deed hij trouwens overal in ons rijk gezegend landje. In zijn atelier bladerde ik in schetsboeken, vol met pittoreske herinneringen uit het Gooi, uit Gelderland (Faassen bij Apeldoorn, Nunspeet en te Hummelo in den achterhoek), uit Noord-Brabant (Schijndel bij den Bosch), en nu onlangs was hij weer een tijdlang in Drenthe aan de natuur zijn hart gaan ophalen. Onder de nog in portefeuille zijnde afgewerkte

[5]) Men zie de reproductie.

GELDERSCHE KADE TE AMSTERDAM NAAR EEN AQUAREL

aquarellen zag ik een bijzonder fraaie teekening „vrouwtjes op een bleekveld" in een achterbuurt van Laren; ik zag er boerendeelen, die mij aan Bosboom deden denken, en dan weer een open-lucht tafereel, vrouwenfiguren in een tuin te Schijndel, met iets zeer intiems en harmonieus in figuren en landschap In zijn woonkamer trof mij een schilderij, zomeravond te Hummelo in den Achterhoek, door den buitengewoon intensen gloed van de ondergaande zon tegen den donkeren rand van een bosch. Dekker noemde het een schets en duidde daarmee blijkbaar tevens de reden aan, waarom hij er nooit mee in het publiek was gekomen. Dat is wel jammer, want van zijn kunnen had hij nooit krachtiger bewijs kunnen geven.

In de laatste vijf jaren is Dekker ijverig bezig een nieuwe mijn te ontginnen, die hij in een der woeligste en schilderachtigste wijken van Amsterdam heeft ontdekt. Het door hem gevonden artistieke exploratieveld heeft tot middelpunt de Nieuwmarkt met het gewirwar van kraampjes en daarmee saamgegroeide kooplieden, met zijn oude huizen en dampige atmosfeer. Toevallig op het gemeente-archief zijnde, werd hij getroffen door het woelige tafereel, dat hij uit de ramen kon waarnemen op de Vischmarkt, Geldersche kade, met de Nieuwmarkt aan zijn voeten en er boven uit de Schreijerstoren. Sedert heeft hij daar naar hartelust schetsen en studies gemaakt van dat echt Amsterdamsche kleinhandelskwartier. De bezoekers van de jongste vierjaarlijksche in het Stedelijk Museum hebben er een schilderij van Dekker gezien, zoo uit het volle leven van de Nieuwmarkt gegrepen, waarvan niet het minst karakteristieke is de realiteit in de figuren en de treffend juiste lokale kleur. Op zijn atelier zag ik een dergelijk tafereel (schilderij), voorstellend een kijkje op den Zeedijk van uit het raam in het gemeente-archief, met veel studie opgebouwd uit tal van schetsen door Dekker naar volkstypen genomen. Ook hier is weer zeer bijzonder het sterke coloriet, de lokale kleur van het Amsterdamsche straatleven en de realiteit in houding, loopen en gebaar van de vrouwen en mannen uit het volk. Vooral twee vrouwen op den voorgrond zijn uit de werkelijkheid gegrepen.

Zoo heb ik in deze bladzijden 't een en ander medegedeeld uit een leven van veel strijd, toewijding en hartstochtelijke liefde voor de kunst. Maar ik mag mijn taak niet als afgedaan beschouwen alvorens ook van den mensch Hendrik Dekker nog iets gezegd te hebben. Reeds in zijn vroege jeugd leerde hij den harden kant van het leven kennen.

Dekker is een van die zeldzame naturen, die de slagen van het leven wel voelen, maar wier goedheid en liefde hen toch altijd weer in staat stellen om leed te vergeten en opnieuw in de menschheid te gelooven.

Aan iemand als Hendrik Dekker is het besteed, dat het zonnetje van geluk op zijn weg schijne, want wat hem aan liefde wordt bewezen, geeft hij duizendvoudig aan anderen terug.

Het moge mij ten slotte vergund zijn uit den staat van dienst van den heer Dekker de volgende eervolle vermeldingen te lichten:

Medaille 2e klasse te Nizza.

Mention honorable: Internationale tentoonstelling te Barcelona.

Eervolle vermelding: Internationale tentoonstelling te Londen.

Eerelid van de Société des Aquarellistes te Brussel.

WAT IK TEEKENDE IN ROME. DOOR G. B. HOOIJER. † †

Teekenaars en teekenaressen, bij honderden en honderden.

In het kleine pension, waarin wij een onderkomen gevonden hadden, teekenden, op twee dames en de bedienden na, iedereen. Ten eerste de zeventigjarige Engelsche pa, en amateur-archeoloog, die nu negen winters achtereen de omstreken van Rome nasnuffelde èn nateekende, natuurlijk. Dan, zijn vijf-en-zestigjarige vrouw, aanbidster van Dante, die vellen Whatman-paper voor en vellen na bedierf, al trachtende den slag weer terug te krijgen, die zij van het waterverven vroeger bezeten had. Iederen keer toog zij er weder op uit en iederen keer

vatte zij koude en lag dan voor eenige dagen opgeborgen in haar kamer.

En de derde van de familie, de dochter, behandelde de zaak als een hoogere burger

PORTA SAN SEBASTIANO.

scholier, die voor zijn examen zit. Pompen en nog eens inpompen. Weer of geen weer ging zij er op los, met haar plank, haar teekenstoeltje, parasol en verfdoos onder den arm, alles gewikkeld in een versleten imitatatie leeren lap. Als er ijskegels hingen aan de fontein van Trevi, zat zij buiten te werken, en als de musschen zaten te gapen op de beelden voor het Quirinaal, zat zij aan Tibers oevers met haar opgespannen vel papier voor zich.

Het moest en het zou er in, even als grammaire-regels er in kunnen. Iedere teekening was voor haar als een thema voor een schooljongen, als ze af was, dan was zij tevreden en meende een stap nader te staan bij de kunstvaardigheid, zooal niet bij de kunst.

Het was respectabel dat doorzettingsvermogen van het zwakke niet meer zoo heel jonge meisje.

Men kon ze zien draven, gebukt onder haar teekengerij, achter de electrische trams, om de kostbare minuten niet te doen verloren gaan; we konden er op rekenen haar te laat te zien komen aan den lunch, en als we bezig waren aan de vruchten, haar te zien verschijnen in een hurry „begging pardon", en neerstrijkende op haar stoel met hoed en mantel, teekenhoed en teekenmantel, oude bekenden van het wisselend Romeinsch klimaat, nog op haar hoofd en om haar schouders, met vermoeide trekken op haar lang gezicht, en verfplekken op haar handen.

Behalve mijn vrouw en ik, scharrelaar met gekleurd krijt, was er nog een jong Hollandsch meisje met haar moeder, dat heel wat meer talent bleek te bezitten dan de drie Engelschen en ik te zamen.

Zij kneep met verwonderlijke brutaliteit de zoo onhandige en onhandelbare Rafaelli-verfstiften tot kruimels op haar karton, en smeerde ze met haar vingertoppen fijn, en knoeide en krabbelde er in met haar oud roestig zakmes, en dan kwamen de prachtige witte koeien uit de villa Doria Pamphili zoo geestig uit onder de ruw aangegeven parasolpijnen, dat het een genot was er naar te kijken, want het was chaos en daarin bracht zij orde en leven.

Een knappe meid, van wie Holland wellicht nog hooren zal.

Dat waren de pensionnaires; maar ook de pensionhoudster, een ruim zestig jarig, klein, timide, Engelsch-Duitsch juffertje, was besmet en wel met echt engelsche waterverfsmetstof.

Zij voor zich vermeende, dat alles wat aan het oog een indruk geeft van schoonheid, ook maar dadelijk kon worden gecopiëerd en medegenomen, zooals Lord Elgin, zonder copie te nemen trouwens, deed met het fries van het Parthenon en zooals Chamberlain deed met Transvaal.

En daar zij een groote voorliefde heeft voor ruime en vèrgezichten, liet zij haar pension aan de Italiaansche bedienden over, die niet aan kunst deden, want daarvoor was het eten veel te goed en trok er op uit om den St. Pieterkoepel aan den horizont en de Tiberrivier op den voorgrond in een uurtje tijds in waterwerf op haar papier te tooveren. 't Huis komende, buiten het felle licht en zonder het heerlijk mooie, voor een doorkneed teekenaar en kleuren menger nog zoo overmoeilijk onderwerp voor oogen, vond zij terecht, dat haar werk eigenlijk nog al minnetjes was. Dan werd het goede oude vrouwtje bedroefd en dan ging zij lessen nemen op het atelier van een schilder en besloot een studio te bouwen op het dak van het huis en won rechts en links raad in wat ze toch doen moest om beter te slagen. De aquarel onder de pomp houden en uitwasschen en dan weder daarop beginnen, was dat goed? Dat had men haar verteld. „Neen," zei de Engelsche dame, „dan wordt je papier zoo groezelig." „Werken met dekverf dan?" „Neen," zei de miss, „dan wordt je werk zoo dof." Te huis eens een van haar namaak Etruskische vaasjes trouw nateekenen en, als de vorm goed was, probeeren er de vele kleuren en tinten in te leggen, of als zij absoluut naar buiten wilde, zich bepalen tot omtrekken alleen en eerst later met licht en schaduw te werken, dat raadde ik haar aan, overtuigd dat zij dan op haar negentigsten geboortedag zich met een aardig schetsje zou kunnen verrassen.

Zoo tobde zij voort, tot zij eens te huis kwam met het vaste voornemen haar kleurdoos op te bergen. Ze was gaan zitten bij de derde kolom van de linksche kolonnade om het St. Pieterplein en had getracht den hoek der kolonnade rechts, de fontein links en de hooge gebouwen op den achtergrond tot een geheel te krijgen. Maar helaas, de perspectief wilde niet zooals zij wilde, of beter gezegd: het was juist omgekeerd. En dan was zij in handen gevallen van straatjongens. Eerst hadden die om haar heen gedwaald en haar gepeuter bekeken; toen hadden zij haar waterfleschje omgegooid, en eindelijk haar gebombardeerd met kleine onrijpe peeren.

Toen had zij haar boeltje gepakt en was op de vlucht geslagen. Zoo had het zenuwachtige, kleine bejaarde dametje over dat reusachtige plein gehold en de reuzenbeelden van apostelen en heiligen, pausen en kardinalen, die daar in dichte gelederen hoog in de lucht tronen op Bernini's geweldig bouwprodukt, hadden neergekeken over den rand en haar uitgelachen.

Ja, als die straatjongens er niet waren, dan zou men hier zijn beenen kunnen breken over heeren- en dames-, vooral dames-schetsers, zittende op iederen straathoek en voor of in ieder gaatje en holletje. Want dat is een der eigenaardigheden van Rome, dat men er zoo onschuldig en onergdenkend mogelijk kan rondwandelen en dan bij het kijken in een doorgang of het slaan om een hoek, in eens kan komen te staan voor zoo iets schilderachtigs, of antieks of karakteristieks, dat de vingers beginnen te tintelen en men liefst dadelijk aan het werk zou willen gaan.

Waarom dat niet in hinderlijke mate plaats vindt, en waarom heele scholen van water-

vervende misses in hoofdzaak slechts buiten de muren te vinden zijn, bij de Porte Molle — St. Pieter aan den horizont en Tiber op den voorgrond — of wel op de Via Appia — ruïnes van aquaducten op den voorgrond en Albaansche bergen boven den horizont — dat leerde ik te goeder tijd.

En dat men ze ook zoo veel zag zitten achter haar ezeltjes op den Palatino, in het Forum en binnen de Villa Borghese, dat was alleen omdat daar entrée geheven wordt en zij die kosten ontduiken door een bewijs van vrijen toegang als artiste.

De eerste teekening, die ik maakte, deed ik onder het vaderlijk oog van douane- of octrooipolitie en dus zoo rustig mogelijk.

Op raad van mijn Engelschman, was ik de Via Appia opgefietst om den eersten, krachtigen indruk te krijgen van die onvergelijkelijke Campagna, zoo ruim en imposant, zoo kaal en toch zoo vorstelijk, zoo grootsch van lijnen en zoo krachtig en toch ook zoo onzegbaar van kleur.

Terugkomende, met de oogen nog vol van die doorzichtige, wazige tinten over de blauwe Albaansche heuvelen, reed ik toe op de poort van San Sebastiano en werd ik sterk getroffen door de tegenstelling van die zware massa steen, de sterke kleur van het verweerde marmer, de diepe slagschaduwen naast het helle licht, en besloot ik haar morgen aan den dag onderhanden te nemen.

Daar zat ik dan ook al vroeg in de schaduw van een hoogen muur, terwijl de contadini in- en uitreden op hun karretjes met die schilderachtige, scheefstaande kappen, en getrokken door hun kleine paardjes, omhangen met kleurige netten.

Nadat de douanier hun pakken en zakken gepeild had met zijn ijzeren staaf, kwam hij eens even kijken hoe het vlotte met mijn werk, en toen zei hij enkele woorden, die ik niet verstond, maar toch maar als een compliment aanvaardde.

Al teekenend kon ik mijn verbeelding laten werken, iets wat hier in Rome haast van zelf geschiedt, als men haar maar een weinig met lezen helpt.

Heel veel belangrijks was het niet, wat die oude Via Appia-poort mij vertellen kon. Zij onderscheidt zich weinig van de overige 13 poorten, die Keizer Aurelianus in zijn grooten stadsmuur aanbracht, toen het eens zoo machtige, openliggende Rome tegen vijandelijke aanvallen moest worden beschermd.

Eenmaal echter heeft die poort iets zeer bijzonders onder zich zien doorgaan. Marco Antonio Colonna, de overwinnaar der Turken bij Lepanto, sloot hier in 1571 de rij der glorierijke intochten in „abito di grande formalità" met zijn gevangenen achter zich, evenals vroeger de Romeinsche veldheeren deden, en met die pracht van kleeding en wapenen, vaandels en banieren, zooals men afgebeeld kan zien tegen de zoldering in de groote zaal van zijn familie-paleis binnen Rome.

Veel interessanter is de eerepoort van Drusus, die ik daarachter gedeeltelijk zien kon. Zij werd door den Romeinschen senaat opgericht ter eere van Drusus, tweeden zoon van Livia bij haar eersten man Tiberius Nero, die gevallen was in den strijd tegen de Germanen, 9 Jaren voor Christus geboorte. Zijn stiefvader, de groote keizer Augustus, liet zijn lijk naar de hoofdstad brengen en het bijzetten in het prachtige, wit marmeren mausoleum, dat hij bekroonde met terrassen, waarop cypressen groeiden. Mijn verbeelding brengt nu leven op deze rustige plek. Onder het ruiterstandbeeld van den overledene, de twee trofeeën aan beide zijden daarvan opgesteld en het beeld van een zittende vrouw, die Germania moest voorstellen, waarmede de boog was bekroond, stel ik mij nu den lijkstoet voor, die de lange, rechte Via Appia vulde, zoo ver het oog maar reikte in plechtigen gang de stad van paleizen binnentrekkend. En als ik verzadigd ben van al die pracht ter eere van den vader des grooten Germanicus, dan roep ik een ander beeld op en zie den apostel Paulus langs dien zelfden weg als beschuldigde en gevangene het Rome binnenvoeren, waar hij voor Keizer Nero zou terecht staan. Zoo mijmerend en teekenend kwam ik al onder den invloed, die in Rome steeds sterker wordt, van die overstelpende massa herinneringen, die hier op dezen eenigen grond als golven over elkaar heen rollen, waarvan we het gebruisch en gebrul bijna nog meenen te kunnen

hooren; waarvan het schuren en slijpen den vorm bepaalde van den tijd, waarin we nu leven.

De Romeinen, Germania overwinnend en beschavend, Paulus het Christendom brengend in het hart van Europa, Colonna de overheersching der Turken terugwijzend, hoe weinig wereldgebeurtenissen overtreffen die drie in belangrijkheid zelfs voor ons menschen van de 20ste eeuw.

Daarom volgt in Rome de teekenaar zoo getrouw de natuur en werkt met liefde détails uit, die hij anders wellicht zou verwaarloozen ter wille van het effect, want hij gevoelt het haast instinktmatig: uit die détails, zoowel als uit het geheel, spreekt het leven van vroegere eeuwen.

Met mijn schets van den poort van San Sebastiano had ik mij in mijn gevoel den toegang tot Rome geopend en kon ik daar binnen naar hartelust rondzwerven, zoekend naar wat des teekenaars is. Zoo kwam ik dan in de Kerstweek, 's middags tegen vier uur ongeveer, op het pleintje aan den voet van het Kapitool terecht. Zwart van menschen stond het er, en zij verdrongen zich op de breede, steile trap, die vandaar, met 124 treden, dus zoo ongeveer zes verdiepingen hoog, opvoert naar het kerkje van Santa Maria in Aracoeli.

Zoowel aan beide zijden als in het midden had zich op iedere trede een koopman of een bedelaar opgesteld, die gekleurde madonna-prentjes, kruisen, mandjes, medailles, schilderijtjes van heiligen, noten, popjes van was of schaapjes van boomwol te koop boden, of een wond of een zweer, de stomp van een arm of een stuk van een been vertoonden en de hand uitstaken naar een aalmoes.

„Un soldo, bello colorito, la santissima, Concezione, diario Romano, un soldo tutti," schreeuwden de verkoopers, en „un soldo Signore, Eccelenza un soldo," mompelden de bedelaars.

SANTA MARIA IN ARACOELI.

En tusschen hen opklimmend en afdalend, ging de menigte van vrouwen in helle kleeding, monniken in zwarte en grijze en witte pijën, nonnetjes met groote witte kappen over haar zwarte mantels, soldaten en burgervolk, dames en heeren, armen en rijken, ouden van dagen en kinderen, in vroolijk beweeg en in gespeel van kleuren.

Toen verscheen, heel in de hoogte, op de bovenste trede, waarboven de oude, kale, baksteenen gevel van het kerkje uitsteekt, een priester in groot ornaat tusschen wierookvaten slingerende knapen, met eerbied dragende tusschen zijn beide wit gehandschoende handen een glinsterend voorwerp; en toen hij het ophief, hoog boven zijn hoofd, en het den volke toonde, zweeg ieders stem, ontblootte ieder het hoofd, of knielde neer op de treden en ruischte het om mij, „il bambino Santissimo."

Il sancto bambino, het heilige kindeke, de gekroonde houten pop, overdekt met goud en zilver en edelgesteente, schitterde daar in de laatste stralen van de ondergaande zon, die den priester en het kerkje nog verlichtte, terwijl de trap en het pleintje reeds in schaduw lagen; en het was zoo aangrijpend en zoo overweldigend mooi, dat mijn hart in mij opsprong en ik uitriep: „dat moet ik teekenen" Maar toen ik den volgenden dag terug kwam, was al het volk verdwenen en mijn inspiratie vervlogen.

Het ging boven mijn krachten, evenals de vergezichten over de Campagna, en daarom geef ik hier maar liever het sympatieke verhaal van den bambino dan een mislukte teekening.

Het was in de diepste diepte der middeleeuwen. Het zonnige Italië ging gebukt onder al de ellende, die eeuwen van strijd en verwoesting over het land hadden gebracht. Donker leek de toekomst en somber was de wereldbeschouwing. En het landvolk, verdrukt door edelen en priesters, school bijeen in de dorpen, die er uitzagen als vestingen, in de hoofdsteden, die geleken op forteressen, of in de hutten der herders op de verwoeste akkers, vreezend voor het verlies van de weinige have en het weinige goed, dat hun restte, onverschillig voor den dood, maar sidderend voor het vagevuur.

Toen kreeg de apostel der armoede, de heilige Franciscus van Assisi, de heerlijke ingeving, het Kerstfeest met een ceremonie te vieren, die liefelijk en vertroostend wezen kon voor het arme boerenvolk en hij wendde zich tot den Paus om vergunning daartoe.

In het bezit van diens toestemming richtte hij zich tot een zijner vele vrienden onder de boeren van het dorpje bij Assisi, waar hij het groote feest celebreeren zou, en verzocht hem een os en een ezel, een kribbe en hooi en stroo en alles wat er volgens het bijbelverhaal bij behoort, des avonds in het kerkje te willen brengen, en daar gaf hij toen de eerste plastische voorstelling van Jezus geboorte, die sedert door alle volgende eeuwen heen, over alle landen van den aardbol werd nagevolgd. En zooals het verhaal luidt, stond de heilige monnik den geheelen nacht naast die voorstelling, weenende van vreugde en vervuld van onbeschrijfelijke liefelijkheid.

In het kerkje van zijn kloosterorde, dat gebouwd werd op de plaats, waar de tempel van Juno Monota heeft gestaan, bevindt zich een nis, waarin zulk een voorstelling, de natuur zoo getrouw nabootsende als mogelijk is, voor vast wordt bewaard, en die slechts met Kerstmis wordt geopend. Het houten popje, dat het kindeke Jezus voorstelt, heeft zijn eigen bedienden en zijn eigen rijtuig om zieken te bezoeken, bij wie hij eenige uren in bed verwijlde om ze genezing aan te brengen. Maar sedert een vrouw den echten bambino verwisselde met een nagemaakten, dien zij in zijn kleeren had gestoken en met zijn rijtuig terug gezonden, geschiedt dit niet meer.

Hoe het bedrog uitkwam? Wel, heel natuurlijk. Des nachts hoorden de monniken donderende slagen op hun kerkdeur, en toen zij aan de binnenzijde daarvoor te zamen kwamen, vol vrees voor het lot, dat hen dreigde in het Rome, waar moord en doodslag behoorden tot de dagelijksche voorvallen, toen zagen zij bij het licht van hun toorts een klein rose voetje doorsteken onder de deur, en toen zij die openden, stond daar de echte kleine, naakte Bambino Santissimo huiverend in wind en regen.

Al durfde ik mij niet wagen aan de voorstelling van hem, zooals hij boven van de

trap de hulde van honderden in ontvangst nam, zoo kon ik toch de helling beklimmen, waartegen eenmaal de groote Caesar op zijn knieën was opgekropen, en trachten een schets te maken van het inwendige van het kerkje. Het zou de moeite kunnen loonen, omdat het zulk een goed type is van de vele kerken in Rome, waarin strenge vormen, antieke kolommen, heidensche overblijfselen en twijfelachtige relieken spreken van de vroegste tijden te midden van renaissance verbouwing, baroque architectuur en smakelooze altaarversiering.

Zeker, de 22 kolommen, ongelijk van lengte en dikte, verschillend van voetstuk en kapiteel, dateeren nog uit heidensche tempels, al zijn ze ook niet uit het bloei-tijdperk van Rome's bouwkunst, maar de bogen, die zij dragen, verwijzend naar oud modischen basilicabouw, zijn bedekt met nieuwerwetsch verguldsel, en de schilderijen van heiligen, in ovale gouden lijsten, tegen de muren van het middenschip, zijn zeker van den allerlaatsten tijd.

Tusschen de twee kolommen door, zie ik in het dwarsschip, dat nu erg donker is door stellages voor reparatie, tegen de heilige kapel, ook de kapel van St. Helena genaamd, waarvan de baldakijn gedragen wordt door acht kolommetjes. Onder het altaar rusten in een bekken van porfier de overblijfselen dier heiligen. Dat alles verwijst naar lang geleden tijden, waarin de christenen worden vervolgd en gemarteld ter wille van hun geloof. Maar het altaar omsluit ook nog een anderen steen, die me terugvoert naar den tijd, toen hier

PORTICO DI OTTAVIA.

nog de Camera Octaviani stond, de plek, waar keizer Augustus van de Sybille van Tibur de mededeeling gewerd, dat het christendom geboren was en hij daar een altaar moest oprichten „ara primogeniti Deï." Het eerste christelijke altaar! Verdwijnt daartegenover niet al het andere, het porfieren bekken, de graftombe van Mattheus van Acquasporta, door Dante genoemd, de fresco's van Pinturicchio, het bas-relief van Donatello, het rijke plafond gemaakt ter herinnering aan den slag van Lepanto?

Wordt daardoor alleen niet reeds het oude kerkje, dat vroeger zoo eigenaardig Santa Maria de Capitolino heette, eerwaardiger dan de geheele reusachtige St. Pieter, zijn wijden koepel welvend over het graf van den apostel?

Is het geen groot genot, in die omgeving op den ouden mozaïekvloer „Opus Alexandrinum" al teekenend en kijkend die oude tijden te gedenken? Het heeft zoo gespookt binnen deze kerkmuren, waar in de middeleeuwen de Romeinsche Senaat vergaderde, waarin Rienzi zijn gloedvolle improvisaties hield over den goeden staat, dien hij grondvesten wilde, en waarin zijn navolger Stephano Porcari het volk bezwoer, de wereldlijke macht van den Paus te breken. Rienzi's kijk lag met dolksteken doorboord aan den voet van de hooge trap, en Porcari's lichaam bengelde aan de galg, en Rome bleef aan den Paus tot den jare 1870.

En nu is het zoo rustig en stil. Bijna niemand wil zoo hoog klimmen om zijn devotie te doen. De grijze kerkbewaarder ziet niet naar mij om en stoft het altaar af, waarvan ik rechts nog een stukje teekende, en waarboven het schilderij hangt van een Franciscaner heilige van duizend jaren her, gekleed in dezelfde pij als hij, geschoeid met de zelfde sandalen als hij. Ik krijg eerbied voor dat oude mannetje, wiens geestelijke voorvaders leefden en streden en heilig werden geacht toen de voorouders van de hoogadelijke geslachten van heden op zijn best als pages mee mochten uittrekken ter kruistocht, en waarlijk ik schaamde mij een weinig de enkele soldi aan te bieden, die hij als „ridder der armoede" zoo goedmoedig aannam.

140 jaren geleden kwam Gibbon hier zóó sterk onder den indruk van de omgeving, dat de geest over hem vaardig werd en hij het plan ontwierp zijn „Decline and Fall of the Roman Empire" te schrijven.

Is het dan zoo verwonderlijk, dat ook ik iets van dien invloed ondervond, al ben ik maar een heel klein bedelmonnikje in vergelijking met dien machtigen kardinaal?

Er behoort moed toe, zijn klepstoeltje open te slaan op dien hobbeligen aardhoop, die verwaarloosde mestvaalt, tegenover den portico van Octavia, want er is, geloof ik, geen plaats ter wereld, waar in den loop van vele eeuwen zooveel vuil den grond doorsiepelde als hier.

Voor een veertig jaren stond hier nog op het kleine pleintje het Romeinsche Ghetto, waarin duizenden Joden opeengedrongen zaten in de schilderachtigste maar ook oudste en smerigste woningen, die men zich denken kan.

Paus Paulus IV had hen er ingestopt, nu juist 450 jaren geleden, en sedert dien tijd werd iederen avond de poort achter hen gesloten, en zaten zij gevangen tot den volgenden morgen, waarop zij weer de stad mochten ingaan, om hun negotie te drijven, mits de mannen oranjehoeden droegen en de vrouwen oranjemantels. Maar zoo waren zij ook beschermd tegen nachtelijke strooptochten en zeker van hun dak, zoolang zij de voor eens en altijd vastgestelde huur bleven betalen van de huizen, die hen oorspronkelijk ter bewoning waren aangewezen.

Niet altijd was het zoo met hen gesteld geweest. Zij hadden hun tijd van glorie ook gehad. In de twaalfde eeuw waren zij meesters in Rome. Een Jood uit het geslacht der Pierleone regeert als anti-paus onder den naam van Anacletus II. Hij heeft het fort St. Angelo in zijn macht en versterkt zich in het theater van Marcellus, terwijl de ware Paus, Innocentius II, rondzwerft door Italië en niet weet, waar hij zijn hoofd zal neerleggen. En ter zelfder tijd trekt Lodewijk VII van Frankrijk ten kruistocht naar het heilige land, om dat uit de handen der ongeloovigen te bevrijden. Zijn er vreemder toestanden denkbaar?

TEATRO DI MARCELLO.

Voor dezen tijd van glorie hadden zij er nog een anderen gekend gedurende de regeering van keizer Tiberius, toen zij 50.000 zielen telden binnen Rome en hun koningen of hoofden, Herodes en Agrippa, een voorname plaats innamen tusschen den Romeinschen adel.

Trouwens, als kind verkeerde Agrippa reeds in het paleis van den keizer, met wiens zoon Drusus hij werd opgevoed, en het heeft maar weinig gescheeld of zijn mooie dochter Berenice had met Titus den keizerlijken troon gedeeld.

Ook zijn zoon, Agrippa de jongere, had zijn entrées ten hove, en hem moet het zeker erg gehinderd hebben, dat de joodsche apostelen Petrus en Paulus zoo de aandacht op zich vestigden door het verkonden van de nieuwe godsdienstleer. Het was dan ook op zijn verzoek, dat Nero hen beiden liet gevangen zetten. Wie weet hoe spoedig daarop de doodstraf zou zijn gevolgd, als niet een andere jonge Israëliet, een komiek onder de comedianten, op verzoek van Josephus een goed woordje voor hen had gedaan bij Poppea, 's Keizers bijzit of vrouw, die smoorlijk verliefd op hem was.

„Och, het waren maar eenige priesters, die hij kende, erg goede, onschuldige lieden, die wegens een kleinigheid door den procurator van Judea ter verantwoording naar Rome gezonden waren." Zoo waren zijn woorden, en op zijn getuigenis werd hun invrijheidstelling verkregen.

Zoo kwam, veronderstel ik, de apostel Paulus met Poppea in aanraking, en zoo geschiedde het, dat hij zijn zaak bedierf door haar te willen bekeeren en haar te verbieden te leven met Nero, nu nog twee harer vroegere echtgenooten in leven waren. Veel indruk zullen die boetpredikingen niet op haar gemaakt hebben, vrees ik. Daar ziet zij — of liever haar portret in marmer — niet naar uit. Een mooie vrouw was ze blijkbaar, maar veel ziele-leven is op haar gezicht niet te onderkennen. Evenals de kop van den vermoorden koning van Servië aan dien van keizer Nero denken doet, zoo wekten ook de trekken van Draga de gedachte aan die van Poppea op.

Of zij nu Nero tegen Paulus opzette, of dat des keizers toorn op andere wijze werd opgewekt, zegt mijn geschiedenis niet, maar wel weet ik, dat hij den apostel later liet ter dood brengen, op het liefelijke plekje buiten Rome, waar nu het kerkje der Tre Fontane staat en dat hij de zwangere Poppea een schop gaf, waaraan zij stierf.

Tusschen die twee glorie-tijdperken der Joden in Rome, ligt die van hun diepst verval. Het was keizer Diocletiaan, die hen uit hun zeven synagogen en uit hun mooie huizen verdreef, zoodat zij een toevlucht moesten zoeken in de holen en catacomben onder den Aventerio, en trachten in het leven te blijven met waarzeggen en verkoop van amuletten. Op de puinhoopen van hun Ghetto zit ik nu te teekenen den zijdoorgang naar den Portico van Octavia, opgericht ter plaatse, waar Metellus anderhalve eeuw voor Christus zijn portico Metelli bouwde ter herinnering aan zijn overwinning van Macedonië.

25 Bronzen beelden had hij uit Griekenland medegebracht, 25 ruiterstandbeelden door Lycippus voor Alexander den Grooten vervaardigd, hem voorstellende te midden zijner gesneuvelde krijgshelden; en met die beelden had Marcellus zijn eigen eerepoort versierd.

Al dat moois werd door Augustus vervangen door den portico, waar Octavianus en Titus en Vespasianus hun overwinningen over Israël vierden, die een paar honderd jaren later weder afbrandde — zooals helaas met bijna alle mooie bouwwerken in Rome geschiedde, — en die toen door Caracalla opnieuw werd opgetrokken, zooals hij nu nog staat.

Wat zullen de Joden dien portico hebben vervloekt, waarheen zij later op iederen sabbatdag werden heengedreven om par force de mis te hooren in het kleine Christen kerkje, dat daarin werd ingeruimd. Ik zie hen al samenscholen tusschen de vier kolommen, het droevig restje van de 300, die het plein omringden, waarop de tempel van Jupiter en Juno stond.

Lange zwarte haren, afhangend op de vettige kragen hunner mantels. Zwarte, onrustige oogen in de gele, uitgeteerde ge-

zichten, half bedekt door grijze, krullende baarden. Een verkroppen van woede en haat of een vertoon van onverschilligheid voor deze beproeving als voor zooveel anderen, die zij hadden te ondergaan.

Plooibaar, taai, gewikst en arbeidzaam volk, dat zij waren en bleven in voor- en tegenspoed.

Daar kijkt me een hunner nazaten over den schouder, en het is niet noodig, dat zijn makker mij vertelt, dat hij is van het oude geslacht. Zijn neus, zijn nieuwsgierigheid en zijn brutaliteit maken het me duidelijk genoeg, dat hij behoort tot het ras, dat Paus Pio Nono uit de slavernij verlostte. En bij die twee bleef het niet. Het werd een groepje om mij heen van meisjes en jongens van allerlei grootte, maar allen vuil, en allen druk, en allen brutaal. Zoolang ik schetste, ging het nog. Zij drongen wel erg dicht tegen me op, zoodat ik haast geen ruimte overhield voor mijn arm om mijn teekengerei uit mijn zak te halen en na gebruik er weer in te stoppen, om te voorkomen, dat ze het stelen zouden; maar de stemming bleef goedwillig, zoolang zij zich amuseeren konden met het zien verschijnen van een raam of deur, en die werd vroolijk, als er een mannetje of vrouwtje werd ingeschetst.

Dan werden die er bij geroepen om zelf te kijken, hoe zij er op stonden, en dan poseerden zich sommige leden van het gezelschap op verschillende punten om ook te worden uitgeteekend, liefst zoo dicht en zoo vlak voor mij, dat ik niets zag dan een paar groote, heldere, ondeugende, zwarte oogen en een lachend bruin kindergezicht boven een pakje vodden uit de vorige eeuw.

Tot zoolang had ik het gevoel, een kin-

VICOLO SANTA SABINA.

derpartijtje bij te wonen in de Amsterdamsche jodenbuurt. Maar lang duurde die gemoedelijkheid niet. Toen het langzame opteekenen begon met gekleurd krijt, kregen zij genoeg van de kunstbeschouwing en kozen zij den kunstenaar tot afleiding. Groote Joodjes smeten kleine Joodjes tegen me aan. Het stof van het Ghetto, vuil van eeuwen en eeuwen, werd gestrooid op den rand van mijn hoed.

Een of ander onnoembaar voorwerp viel zoo nu en dan op mijn papier. Groezelige vingertjes wilden me helpen doezelen en eindelijk kreeg mijn hoed een wipje en viel over mijn teekening heen.

Ik zag in, dat de stem van Israël de stem van Jehovah was en dat ik niet beter kon doen dan inpakken en verdwijnen naar christelijker buurten. Maar in geen der bruine handjes legde ik een soldo, dat was me te machtig. Toch moest de schets worden afminste. De kleinste kinderen, liefst de meisjes, kregen oorvijgen en trappen, dat het een lust was, voor ze nog op tien meters van me af waren.

Met de grooteren werden veldslagen geleverd, die ik, als oud-militair, met belangstelling volgde. En met overmachtige vijanden werden politieke onderhandelingen aangeknoopt, gebaseerd op het principe van hulp en bijstand in gelijksoortige gevallen. Door druk te vertellen van de soldi trachtte

MONTE CELIO.

gemaakt en de détails er in gezet. Ik zeide het immers al, dat verlangt nu eenmaal Rome. Dus was ik er den volgenden dag weder terug en had het eerste half uurtje rustig tijd wat op te schieten. En toen het ongedierte kwam opzetten, had ik — à la Trochu — mijn plan gereed. Den grootsten van de bengels beloofde ik de somma van 4 zegge vier soldi, het bedrag van een hollandsch dubbeltje dus, als hij het gepeupel in miniatuur van me afhield, tot ik klaar was. Dat werkte prachtig, voorloopig ten mijn beschermheilige met vuilen neus zelfs op het gemoed van twee half volwassen kerels te werken, die nu den ring van toeschouwers kwamen vergrooten. Doch daarmede toonde hij hoe jong hij nog was en hoe weinig degelijke ondervinding hij nog had van een Romeinsch achterbuurten-gemoed.

Die vier soldi moesten *zij* verdienen.

Klets, klets ging het, en als een zwerm vliegen op een hoopje suiker, zal ik maar zeggen, bij het naderen van gevaar, vloog mijn publiek uiteen. De grootmachten, die

zich ongevraagd tot mijn beschermers hadden geproclameerd, deden wat der grootmachten is en begonnen mij steeds hooger eischen te stellen en zoo brutaal te kijken en te doen, dat ik het geraden vond de zitting op te heffen. Maar de vier soldi heeft mijn jodenjongen gehad. Ik hield het nikkelstukje goed vast te midden van al die groote en kleine handen, die er naar grepen, tot zijn smerig vuistje in mijn bereik kwam. Of hij het echter heeft kunnen behouden, is de vraag. Want toen ik, zooveel mogelijk à l'Anglaise, mijn afscheid nam, zag ik hem tegen den grond slaan en een warwinkel van spartelende armen en beenen vallen over zijn lijf.

Wat er dus nog aan dit schetsje ontbreekt wijte men niet mij, maar de nazaten van Agrippa, koning der Joden.

Zoo had ik dus dezelfde ondervinding opgedaan als mijn goede huisjuffrouw, maar ik verloor niet zoo spoedig den moed als zij. Daarvoor was het buurtje te schilderachtig. Twee malen zette ik mij nog neer op een mooi puntje en twee malen moest ik mij haasten weg te komen.

Eindelijk vond ik op de piazza Montanara een timmermanswinkel, waar ik in de deur zitten kon, vlak tegenover de zwart geblakerde muren van het teatro Marcello, nog ouder en zwarter schijnend dan ze zijn naast het licht en de vroolijke kleur van een vruchtenstalletje in een kuiperswerkplaats. Enkele krullen rolden over mijn papier en wat houtzaagsel moest ik er nu en dan afblazen, maar daarbij bleef het, en ik denk nog altijd met dankbaarheid aan dien timmerman, die mij een stoel bracht en geen fooi hebben wilde, en aan het dikke groente-vrouwtje van de overzijde, dat mij een heerlijken sina'sappel uitzocht en 100 procent te duur verkocht.

Daar hadden dan de Pierleone in gehuisd, in die enorme halfronde kast van steenblokken, die 20,000 toeschouwers kon bevatten, en waarbinnen Savelli later een paleis bouwde. Daaruit hadden zij de aanvallen van Frangipani afgeslagen, en van daaruit hadden de Joden over het Christelijk Rome geheerscht.

En als ik het teekeningetje aankijk, dan ruik ik weer het versch geschaafde hout, den stank van de vieze waterplas op het pleintje en de geur van gouden vruchten, en ben ik weer voor een oogenblik in het oude Rome en voel mij behagelijk.

Van het lage gedeelte bij de rivier had ik nu genoeg en zoo beklom ik den Aventino, den heuvel, die steeds het toevluchtsoord der oppositie, der plebejers en der verdrukten was. In de Keizersperiode was hij bedekt met bouwland en des nachts een eenzaam en verlaten oord, waar in de holen en onderaardsche gangen de mysteriën van Dionysos werden gevierd. Wie lid werd dier Vereeniging, mocht niet ouder zijn dan 20 jaren en was verplicht zich te onderwerpen aan de eischen van het bachanaal, zoo niet, dan werd zijn doodsgerochel overstemd door het getier der anderen, en was er weder een geheimzinnige verdwijning meer binnen Rome, waar bijna iedere steen met menschenbloed werd gekleurd.

Het geheim werd verraden, de 7000 leden verjaagd, de secte uitgeroeid, maar iets unheimisches bleef er steeds hangen boven den heuvel, waaronder Joden en Christenen zich als mollen verscholen, waar Paulus een toevlucht vond in het huis van Aquila en Priscilla, en waar het ook nu nog des nachts verre van veilig is te wandelen tusschen de hooge muren, die de kloostertuinen afsluiten.

Dat hoorde ik van een vreemdsoortig wezen, toen ik daar het kijkje op den St. Pieter teekende.

NEDERLANDSCHE HISTORIEPRENTEN, UITGEGEVEN EN TOEGELICHT DOOR DR. H. BRUGMANS EN DR. W. W. VAN DER MEULEN. ☨ ☨ ☨ ☨

III.

Het is met opzet, dat wij thans een greep doen uit de groote series prenten, welke meer dan honderd jaar later verschenen zijn dan degene, die wij de vorige maal aan onze lezers hebben voorgelegd. Immers, op geen wijze konden wij duidelijker aan het licht laten komen, hoezeer de teekeningen zoowel

uit een oogpunt van techniek als van artisticiteit achteruitgegaan zijn. Een kranig werken met licht-en-donker-effecten als in den goeden

NO. I. PORTRET VAN DEN HERTOG VAN BRUNSWIJK.

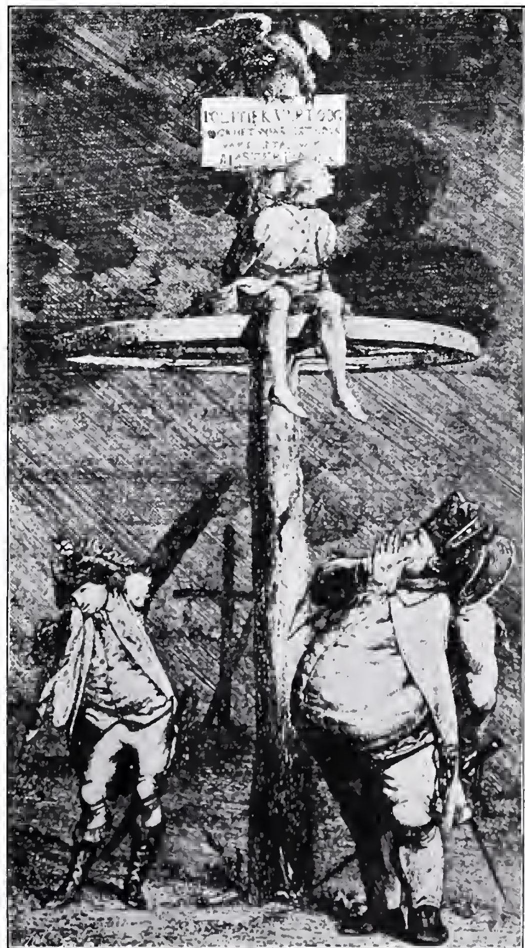
tijd der 17e eeuw komt niet of hoogst zelden meer voor. Dikwijls wordt de subjectieve opinie van den pamflettist het publiek opdrongen met behulp van enkele kleurlooze figuurtjes, zoodat het duidelijk is, dat de hatelijkheid, de verdachtmaking van het, in de meeste gevallen bijgaande, drukwerk hoofdzaak en de uitbeelding daarvan in prent volkomen bijzaak geacht werd. Een aanwijzing hiervoor is ook het feit, dat men bijv. catalogi uitgaf van een denkbeeldige portrettengalerij zonder eenige illustratie, zich volkomen vergenoegende met de schimpscheuten, die men door de beschrijving van die producten der fantasie kon richten aan het adres van de tegenstanders. En dit denkbeeld van een al te vurig patriot bleef niet in gebreke om den tegenstander tot een soortgelijken arbeid te inspireeren, een bewijs derhalve, dat, te recht of te onrechte toegebracht, de slag gevoeld was. *) Waar dus de prikkelbaarheid zoo groot was, dat een beschrijving van een illustratie op zich zelve reeds voldoende was om het gewenschte ontstekingsproces te voorschijn te roepen, daar spreekt het van zelf, dat men zich voor de teekeningen niet meer die moeite gaf als in vroegere tijden, toen de massa krachtiger moest aangepakt worden om tot uiting, laat staan tot daden te komen. Een enkele prent laat nog wel eens goede eigenschappen bewonderen, maar de overgroote menigte is dor en blijft in hartstocht ver beneden den begeleidenden tekst.

Wij hebben thans een serie gekozen, welke alle min of meer betrekking hebben op den Hertog van Brunswijk, †) die na een zeer rustig verblijf van 30 jaren hier te lande, plotseling een voorwerp van haat werd, wat behalve aan hem zelf ook aan de gebeurtenissen van zijn tijd te wijten was. Aanvankelijk hier gekomen om den stadhouder — destijds Willem IV — bij te staan bij de zoo bitter noodzakelijke legerhervormingen, was hij hier blijven hangen tijdens het bewind van de Gouvernante, om zich na haar dood als voogd van den minderjarigen Willem V van de leiding van alle staatszaken meester te maken. Met groote bekwaamheid, maar met volslagen gemis aan kennis van onze

*) Bedoelde pamfletten zijn o.a.: „Beredeneerde Cataloog van een Verzameling Schilderijen door Voorname Lieden van ons Land vervaardigt." In Holland 1783 en „Beredeneerde Catalogus eener Verzameling van Schilderijen der Eerste meesters van Nederland." 's Hage, by Th. P. v. Os.

†) Gelijk te voren was ook ditmaal de heer Moes ons weer zeer behulpzaam.

staatsinstellingen heeft hij de belangen van de Republiek behartigd, ook na de meerderjarigheidsverklaring van den stadhouder, Willem V, dien hij van zijn onmisbaarheid in den aanvang sterk doordrongen had. Hij bleef diens Mentor op de door Willem III aangewezen kronkelpaden der stadhouderlijke staatkunde. Trouwens, er was geen keus, gelijk Brunswijk terecht inzag. Zoo een stadhouder eenigen invloed wilde oefenen, dan moest hij, gegeven onze staatsinstellingen, dezen indirect zien te krijgen door de personen te bewerken, die per slot van rekening te zamen het gezag vormden, waaraan de stadhouder had te gehoorzamen: de gewestelijke Staten. In eenige gewesten gaven de regeeringsreglementen van 1674 hem daartoe gelegenheid; in andere moest met meer doorzicht en overleg de stemming en zoo de stemmen der regenten bewerkt worden. Zoolang er geen groote vraagstukken van algemeen staatkundigen aard zich ter behandeling opdrongen, gelukte dit Brunswijk buitengewoon goed. Een al te vurig en eerzuchtig Oranjeklant als den Graaf Willem Bentinck van Rhoon ontroofde hij zijn invloed, zoo goed als aan de edelen, die Anna van Hannover uit Friesland had meegenomen. Dat hij door het eerste de Stadhouderlijke partij desorganiseerde en door het tweede een geheel gewest tegen den Prins in het harnas joeg, werd door hem niet voorzien, wat een vreemdeling te vergeven is, die den toestand niet begrijpende, zich dezen chaotisch dacht en aan zijn ergernis lucht gaf in het historisch woord: „Regeeringloosheid regeert hier.” Wel voelde hij de kracht van de Hollandsche regenten, in wier midden hij dagelijks verkeerde, welke niet zoozeer op intellectueele als wel op finantiëele grondslagen berustte. Het was dus begrijpelijk, dat hij bij deze in het gevlei trachtte te komen, bij lieden derhalve, die zich op en top nakomelingen voelden van de oude staatsgezinde, d. i. anti-stadhouderlijke partij, en die bovendien door haar relaties van verdachten aard met den Franschen gezant een aanknoopingspunt vormde voor tal van buitenlandsche staatkundige aangelegenheden. De generaal Brunswijk was namelijk een buitengewoon vredelievend man, hetzij van nature, hetzij uit de overweging, dat het voor ons beter was niet te vechten, dan zich al vechtende belachelijk te maken, gelijk dit tijdens den Oostenrijkschen successie-oorlog, waarin wij door onze tractaten met Engeland meegesleept waren, het geval geweest was. Derhalve was de Hertog als onze makelaar tegenover het buitenland evenzeer tot schikken en plooien bereid als jegens de binnenlandsche machthebbers. Dat het aanzien van het land daarmee niet gebaat was, drong niet tot hem en zijn oudere tijdgenooten door. Maar opeens woei er een vlaag van opwinding door de jongeren, wien dat tegen de borst stuitte en die, minder berekenend, zichzelf en de krachten van het land overschattend, onder den indruk van het zich vrij vechtend Amerika krachtig partij kozen tegen Engeland en voor Frankrijk, dat

NO. 2. „ECCE PRODITOR”.

in hun oogen de zaak der vrijheid zoo edelmoedig steunde. Hun ontgingen natuurlijk de egoïstische motieven van den Koning par droit divin, die de kans schoon meende te zien om een gedeelte te herwinnen van het koloniaal gebied, dat hij in de Nieuwe Wereld bezeten, maar bij den jongsten vrede van Parijs verloren had. Zij hadden de aanwakkering van den Franschen gezant niet noodig, die jongere Overijsselsche, Geldersche en Friesche edelen, welke zij trouwens niet genoten, om zich te laten vervoeren door de krachtsinspanningen van de wakkere Amerikaansche kolonisten. De gematigde politiek van den Hertog was hun een doorn in het oog; zij voegden zich dus bij de Hollandsche regenten, die deels verontwaardigd door het optreden van Engelands gezant Yorke, deels gevleid en in hun gevoel van eigenwaarde gestreeld door de strijkages van diens Franschen ambtgenoot de la Vauguyon, zich tegen de gematigde, liever gezegd de water-en-melk-politiek van den Hertog verzetten, zonder na te gaan of de toestand van onze defensiemiddelen een andere mogelijk maakte, doch bereid zich thans daarvoor opofferingen te getroosten. Zoo leden de pogingen van den Hertog schipbreuk om ons als in den zevenjarigen oorlog, in strijd wel-is-waar met gesloten tractaten, maar in het welbegrepen belang van onzen koophandel in den oorlog tusschen Engeland en Frankrijk onzijdig te laten blijven. Op het einde van 1780 kwam de oorlogsverklaring van Engeland aan ons adres en daarmee een débacle voor onze kooplui. Reeds in Januari 1781 waren 200 schepen met rijke lading door Engeland genomen; de volgende maand verloren wij St. Eustatius, de stapelplaats van onzen handel in de West; en zoo ging het door, zonder ophouden. In dien stand van zaken werd plotseling Lodewijk Ernst als „de Jonas" aangewezen. Van alle kanten stormde men op hem los. Hij was de verantwoordelijke man, had den Prins tot zijn werktuig verlaagd, was een spion van Engeland, in het kort hij was de „oorzaak van alle rampen." Op deze venijnige aanvallen van pamfletschrijvers, die voor het geboorterecht van hunne geestelijke kinderen niet durfden opkomen, volgden ernstiger stappen van „vroede mannen" en wel van de regenten van Amsterdam, die 8 Juni 1781 bij den Prins op verwijdering van zijn leidsman kwamen aandringen. Hoewel deze niet te onrechte Amsterdam de schuld van de vele rampen op de schouders schoof, bleven de „Y.-regenten" de rol van de misleide onschuld spelen. Tevergeefs beriep zich de Hertog om herstel van eer en goeden naam op de Staten-Generaal, totdat hem de genadeslag werd toegebracht door den Zeeuw G. W. van Lijnden, die een benoeming tot gezant te Weenen weigerde op grond van den ongeoorloofden invloed, dien de Hertog zich in 1766 door het sluiten van

NO. 3 LIJKSTAATIE VAN DEN OUDERWETSCHEN NEDERLANDSCHEN PATRIOT.

de Acte van Consulentschap met den Prins had aangematigd. Deze acte, te voren slechts enkelen bekend, weinig getuigend van staatsmanswijsheid en zedelijken moed, feitelijk voor geen der partijen van practisch belang, werd nu tegen den Hertog gebruikt als bewijs van heel wat onbewezen vermoedens. Sedert was hij een verloren man.

Geven wij allereerst van onzen Hertog een portret! *) (1) Het is van de hand van A. Schouman. Het geeft den gezetten man te zien als een joviaal man met een vrijen oogopslag, die van energie getuigt. In hoeverre wij hier met een opgesmukt conterfeitsel te doen hebben, is niet met zekerheid te zeggen.

* * *

Niet onbekend en zeker niet het slechtste van zijn tijd is het prentje (2), dat „Ecce Proditor" (zie den verrader) tot onderschrift heeft. Met een kwart velletje druks in versmaat werd het omstreeks 1782 †), althans vóór Juni van dat jaar, de wereld ingezonden. Het onderscheidt zich van de meeste Nederlandsche historieprenten vooral hierdoor, dat het voldoet aan den artistieken eisch: éénheid van voorstelling. Tot mikpunt heeft het Rijklof Michaël van Goens, den schrijver van het „Politiek Vertoog", waarin de anti-Engelsche staatkunde van de Amsterdamsche Regenten en hun streven om de Generaliteit te bedillen duchtig onderhanden genomen werd, echter op een zeer ongelegen oogenblik en wel juist na het uitbreken van den oorlog met Engeland. Tegen den schrijver stak daarna zulk een storm van verontwaardiging op (de man had intusschen nog meer op zijn kerfstok gekregen) dat deze blijkens zijn autobiographie zich een drietal jaren lang aanhoudend in een toestand van doodsangst heeft bevonden; of er ook doodsgevaar voor hem al dien tijd aanwezig was, is een andere quaestie. In ieder geval, hij draaide zijn vaderstad Utrecht den rug toe en verliet eenige jaren later het land. Zijn ergernis over dit plaatje is hem niet gering geweest, en komt in de genoemde autobiographie duidelijk aan het licht. De opgang, die het pamphlet maakte, was zoo groot, dat hoewel er verscheidene duizenden van verkocht werden, hij zelf niet dan met moeite voor 2 ducaten een exemplaar machtig werd; ja enkele dagen later, was die prijs reeds verdriedubbeld, volgens Van Goens altijd, wiens betrouwbaarheid nu juist niet boven verdenking was, althans niet bij het schrijven van zijn gedenkschriften, wat op zichzelf trouwens altijd een ietwat bedenkelijk genre van historische literatuur is.

De voorstelling van de teekening is even weinig onduidelijk als vleiend. Boven 's mans hoofd zit een havik, die hem volgens het berijmde bijschrift reeds de oogen uitgepikt zou hebben „zo 't Dier niet vreesde, dat den Hertog hem zou keeren." Deze, aan den omvang van zijn gestalte als gewoonlijk gemakkelijk te herkennen, wordt voorgesteld als „roerloos," maar „opwaard ziende" het slachtoffer de troostwoorden toe te roepen:

> „Uw Lot, mijn vriend! baard mij verdriet.
> Helaas, Ik hebbe als Gij een zelve straf te schroomen."

De aanvallen op den Hertog waren, gelijk wij zagen, sedert 1781 dan ook reeds in vollen gang, en dat met zulk een toenemende kracht, dat deze den 18den Mei 1782 den Haag moest verlaten om zich aanvankelijk in 's Hertogenbosch te vestigen. Zijn toeverlaat, de Prins zelf, bleek per slot van rekening weinig genegen te zijn hem de hand boven het hoofd te houden. Deze, de derde persoon, welke het prentje te zien geeft, en wel in de houding van een droevige figuur, is de stadhouder Willem V.

* * *

Bij de „Lijkstaatsie van den ouderwetschen

*) Het is een zwarte kunstprent; vgl. Van Somerens catalogus No. 871.

†) Muller no. 4598 en V. Stolk 4569 dateeren dit ten onrechte op 1784, gelijk blijkt uit V. Goens, „Some Memorandums of my life" uitg. van W. H. de Beaufort, I. 47. Het is afgedrukt in de Hollandsche vertaling van V. Goens autobiographie in de werken van het Noord-Brabantsch Prov. Genootschap (1867 uitg. van H. W. F. Tydeman) en wordt vermeld door Dr. D. C. Nijhoff in zijn „Hertog van Brunswijk," bl. 325. Als maker wordt opgegeven J. C. Waldorp. De prent is anoniem verschenen.

Nederlandschen Patriot" (3) *) was Van Goens ook direct betrokken. Het betreft nl. de staking in de uitgave van de aldus genaamde courant, welke door hem geredigeerd werd, die

NO. 4.

in December 1781 voorviel. De prent dagteekent dus uit dezen tijd. Het achtregelig onderschrift laat geen twijfel aangaande de strekking over. Als het land slechts verlost is van den valschen (Van Goens) en den dikken (Brunswijk), huurlingen van Engeland, zou spoedig alles weer tot rust zijn. Deze verdachtmaking van te werken voor Engelands goud blijkt destijds ingeslagen te zijn. Wij treffen haar overal aan; de uiterlijke omstandigheden van beide belasterden hielpen trouwens den lasteraar maar al te gemakkelijk. De familie-betrekkingen van Brunswijk en het huis van Hannover waren evenmin te loochenen als de feiten, dat de moeder van Van Goens een Engelsche was en hij zijn Engelsche sympathieën niet onder stoelen en banken schoof. Niettemin blijft dit een gevaarlijk bedrijf in een tijd, dat een oorlog met Engeland hier de welvaart verwoestte, vooral voor een man als Van Goens, die een „eenzame" was zonder de kracht te hebben zich in zijn isolement te kunnen schikken, maar de behoefte gevoelde om een rol te spelen in een maatschappij, die hem misschien gevreesd heeft, maar door hem althans niet is begrepen, een man zonder savoir vivre in hoogeren zin.

De niet slecht geteekende folio-gravure, op zichzelf niet duidelijk, is gemakkelijk te begrijpen aan de hand van een der bij Muller genoemde pampfletten: „Lees-ceedul, om in Staatsie en goede Order te volgen het Lijk van Wijlen den door Schrik verstorven Heere etc. van de Ouderw. Nederl. Patriot overleeden den 17den December anno 1781, staande plegtig met de volgende staatsie den 31sten Dito, op het Vilderskerkhof buiten 's-Gravenhage, ter Aarde te worden besteld." *) De lijkkar houdt stil voor het sterfhuis, dat van den uitgever Pieter Frederik Gosse, en is bespannen met twee honden en twee wolven, welke diersoorten als karacteriseerende symbolen der Engelsche natie ook in de spotprenten even conventioneel optreden als de haan voor de Franschen en de beer voor de Russen. De kar is beplakt met nummers van „de Ouderwetsche Patriot." Als eerste volger van het lijk wordt genoemde Gosse voorgesteld, wiens huis gestaan heeft op het Plein te 's Gravenhage; men heeft hem met allerlei kenmerkende versieringen opgetooid als een Engelsche magistraatspruik, een bef gemaakt van een dubbele Haagsche courant „vastgestrikt van agteren met twee Bronswijeksche worsten." In zijn hand heeft hij een schilderij, waarop een „Engelschgezinde Hollander een vreemdeling" al te plastisch eer bewijst. Hij zit op een karos met één wiel, getrokken door

*) Muller No. 4475. Van Stolk No. 4420. Men vindt ook een beschrijving in Bijlage B bl. XXXVIII van de hand van den heer V. Rijn in J. P. de Bie „Het leven en de Werken van Petrus Hofstede" Rotterdam 1899, welke echter niet in alle opzichten volledig en juist genoemd kan worden, evenmin als zijn beschrijving van het exemplaar in den Atlas van Stolk.

*) Pampflet van de Koninklijke Bibliotheek.

„Tweedracht" en gestuurd door „Leugen en Laster."

In het daaropvolgend oliekoekenkraampje op rollen, een doorzichtige hatelijkheid op één van zijn geschriften, *) maar tevens een herinnering aan de zoogenaamde „Verklikkershuisjes" uit de tijden der pachters, zit Van Goens met een zeer weinig toonbaar hoofddeksel, in kleederen vervaardigd uit zijn politieke geschriften als het „Politiek Verloop" en „Zeven Dorpen in de Brand." Hij bevindt zich in gezelschap van een boekverkoopers-echtgenoote, wier man achter het kraampje meesoon. En daar het tuighuis van den laster niet sterk voorzien is van veelsoortige wapenen, ziet men natuurlijk altijd weer soortgelijke voorstellingen optreden.

Op een horde, voortgesleept door „Haat, Nijd en Eigenbelang", gelijk een misdadiger op weg naar het Galgeveld zit de Leidsche advocaat Mr. Elias Luzac, die zich als een gematigd aanhanger van het stadhouderschap had doen kennen, de schrijver van Reinier Vrijaarts „Openhartige Brieven" enz. Hij heeft twee schilderijen bij zich: op de een wordt hij voorgesteld als wurger van de

NO. 5. DE VREDE VAN ANNO 1783.

loopt met een hoofdversiering, die aan duidelijkheid niets te wenschen overlaat, hoe de lasteraar zich de betrekking van zijn vrouw tot Van Goens gedacht heeft. De naam van den man is bekend, maar van geen beteekenis. Bovendien, als gewoonlijk, dienden ook hier allerlei onbewezen aantijgingen om stemming te maken tegen een bepaalde perLeidsche textielnijveraars uit liefde voor Engeland, terwijl het andere een gelijke strekking heeft nl. deze, om voor te stellen, dat hij belet heeft, dat wij in plaats van Engeland de leveranciers van de Vereenigde Staten werden van lakens en manufacturen. De onwaarheid daargelaten, blijkt er toch uit, hoe men de schande van het verloopen dezer eertijds bloeiende industrie gevoelde, zoodat een lasteraar daar valsche munt uit kon slaan.

Te voet volgde daarna de bekende Petrus

*) Seven Dorpen in Brand, door de schuld van een Schout en een Secretaris of de Historie van de oliekoeken enz. 1781.

Hofstede, die wij nog vaker zullen opvolgen, waarschijnlijk in gezelschap van zijn geestverwant, den emeritus Johan Barueth, van Dordrecht, beiden gekleed in kleedingstukken uit hun geschriften vervaardigd *). Na dezen in een kinderenkarretje de Rotterdamsche boekverkoopers Bennet en Hake †), uitgevers van een stadhoudersgezind pamphlet „Pro Veritate, Pace, Libertate et Justitia" Achter hen loopen in den rouw de kapitein Andries de Bruin en de loods J. de Kock. Deze kapitein was reeds tweemaal door Frankrijk aangeklaagd wegens „hoon van de vlag," dus van beproefde Engelschgezindheid. Geen wonder, dat de lichtgeloovige gemeente aan opzet dacht, toen het den kapitein overkwam bij mooi weer op klaarlichte dag zijn linieschip „Prins Willem" te verzeilen op een bank. De loods werd naar de zeden van den tijd behoorlijk gestraft: veroordeeld „om driemaal van de raa te vallen en daarna strengelijk, ter bescheidenheid van kommissarissen uit den Hoogen Zeekrijgsraad, te worden gelaarsd"; de Bruin werd afgezet. Hoewel beide vonnissen niets te wenschen overlieten, bleef toch het onzinnig vermoeden zich staande houden, dat zij op last van hoogerhand gehandeld hadden.

De stoet wordt gesloten door den Hertog v. Brunswijk, „in een Ryspak, met gesmeerde Laarzen," gevolgd door dienaren, die den dood van den voorstander van hun Heer beweenen, door zijn landslieden, die ook hun land weer moeten opzoeken. Schuldeischers „welke 9 Tonne Gouds" te kort komen, welmeenende burgers van den Haag en eindelijk de „kerkebidders" of aansprekers: „Tweedragt, Verraad, Gierigheid en Schraapzucht," welke „met het Lijk" begraven zouden worden. Was het maar mogelijk geweest! Integendeel, aan de ontwerpers van deze en dergelijke prenten, die zich volstrekt niet tot de massa richten, maar tot het intellectueele deel der natie, kon althans de eerste bidder, de Tweedracht, te veel diensten bewijzen, dan dat deze mededeeling een hartewensch kon zijn van zulke auteurs

* * *

Om het genre verdient zeker de charge *) (4) van Brunswijks portret bijzonder de aandacht. Deze soort van caricatuur vond te voren weinig beoefenaars, maar brak zich onder Hogarth's († 1764) invloed gaandeweg baan. Een viertal bladzijden druks met passende bijschriften vergezellen de teekening †). Men mocht het ook in de studie van de gelaatkunde eens niet ver genoeg gebracht hebben, om het artistieke willen van den kunstenaar op zijn juiste waarde te schatten!

Leest men echter deze, dan komt men weldra tot de conclusie, dat de pen vernijniger wondt dan de graveerstift. Immers, hoe weinig sympathiek 's mans beeld ook wordt geteekend, het blijft ver achter bij de bedoelingen van den graveur. In de tekst heet het o. m.:

. . . . . „Verraad en Loogen
„Straalen middagklaar uit de oogen,
„Heersch- en schraapzugt, nooit voldaan,
„Toonen neus en wenkbraauw aan,
„Lust naar Twist is in de trekken
„Van den Mond ten klaarst' te ontdekken",

terwijl de korte hals en de dikke kin nog veel ergers te zien geven

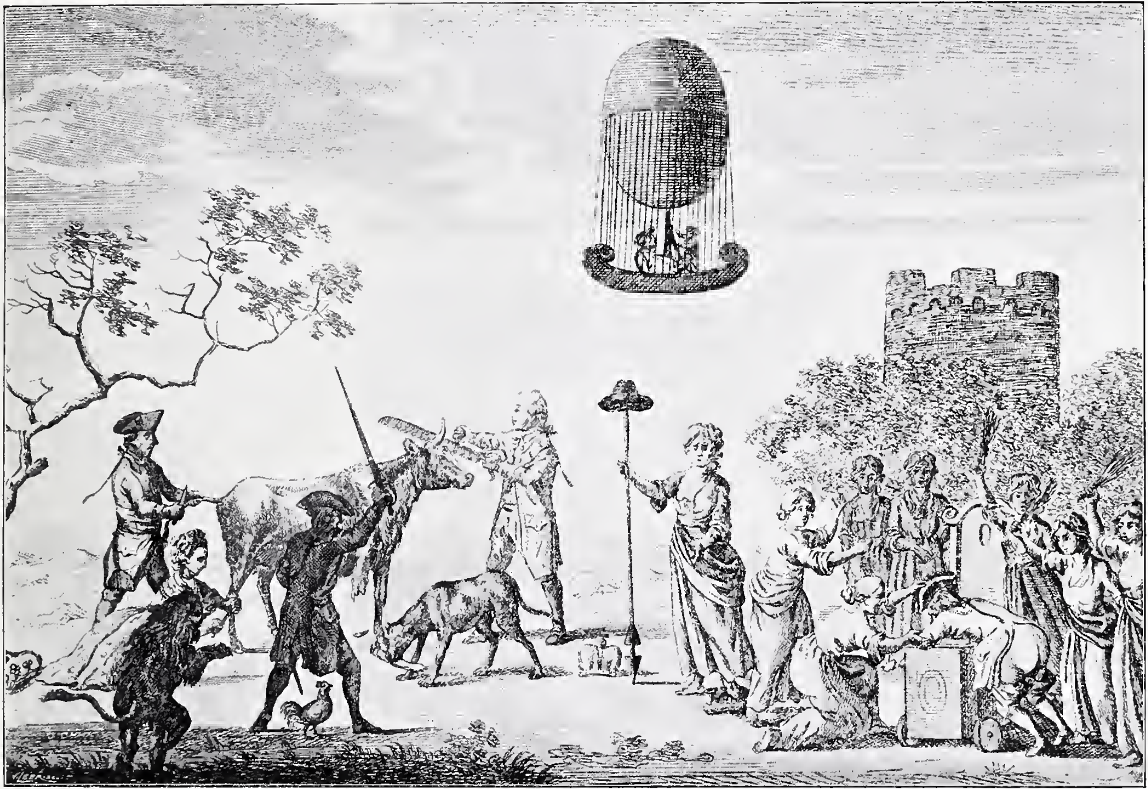
Aan genoemd pamflet worden nog eenige „Levensbyzonderheden van Dezelve met betrekking tot de Nederlanden van het volgend geslacht" toegevoegd. Wat hieruit voor ons nog merkwaardig kan zijn, is dit, dat hem volgens den schrijver de volgende smetten konden worden aangewreven: dat hij op „een stroovis (sic) was komen aandrijven," dat hij zocht

*) De namen werden verzwegen in het genoemde pamflet; die van Hofstede echter duidelijk aangewezen, over den tweede zwijgt het pamflet geheel.

†) Het pamflet noemt ook deze namen niet; V. Rijn geeft ze op en herstelt daarmee een niet onaardige vergissing van Muller, wien de ironie ontgaan is der namen „Haalna" en „Goednet," waarmee zij in het geschrift worden aangeduid.

*) Muller no. 4600. V. Stolk no. 4522. Deze laatste vermeldt een bijgaand levensbeschrijving van 24 blz 8o. Zijn dateering aldaar van 1784 is blijkens het bovenstaande onjuist. Muller geeft ook 1783. V. Someren No. 872.

†) Dit pamflet, genoemd bij Muller, bevindt zich op de Koninklijke Bibliotheek. De kennismaking hiervan, gelijk ook van vele andere, dank ik aan de spreekwoordelijk bekende welwillendheid van den heer Knuttel.

NO. 6. NEDERLAND IN 1784.

„die Mof der Moffen,
„De Vrijheid van haar Troon te ploffen:
„Zijn Wolfsklaauw greep haar rechten aan,
„En dorst haar wetten stout versmaên",

voorts, dat men zijn landslui weldra met allerlei ambten zag pronken, en last not least, dat hij „voor Judasloon" trachtte

„de Prins te zetten op den troon:
„En, door den Britschen king gesteven
„Hem Gravenmacht in de hand te geven."

Het pamflet is gedagteekend en wel 11 Maart 1783. Het zijn dezelfde grieven, die men gewoonlijk in de hem vijandige geschriften aantreft, en welke door de gebeurtenissen van die jaren volkomen verklaarbaar, maar daarmee nog niet gerechtvaardigd zijn. Ontkend kan natuurlijk niet worden, dat het échec van onze staatkunde, den tijdgenoot opeens door den ongelukkigen oorlog met Engeland duidelijk voor oogen, bij velen een persoonlijk fiasco van den Hertog moest schijnen; voor anderen, niet geheel onschuldigen, werd hij, de vreemdeling, de aangewezen zondebok.

De schuilnaam „Harmodius Frizo" is die van den bekenden Leidschen patriot Pieter Vreede.

* * *

„De Vrede van Anno 1783" (5) luidt het opschrift van een hoog hoogst nuchter geteekende prent, welke vrij algemeen verspreid geweest is, *) met een „Verklaaring" in proza erbij, die hier waarlijk niet overbodig was. De Hollandsche Maagd (1) krijgt in een minimum „tuintje" uit handen van den„ Vrede" (2) inplaats van den gebruikelijken hoorn des overvloeds een verdorde schoof. Een Engelschman stuwt haar voort, terwijl zij hare gewone attributen als olijftak e. d. voor boeien heeft ingewisseld. Het gevolg van den Engelschman vormen de Nijd en de Valschheid. Haar tuintje wordt verder vernield door twee Predikanten (3) met oranjestrikken op de hoeden,

*) In de genoemde bijlage van De Bie o. a. vermeld; Muller no. 4516, V. Stolk: 4461.

vrij zeker weer Hofstede en Barueth, onder het zeggen van: „al zoude het tot ondergang van ons vaderland zijn, wij zullen staande houden te zeggen, dat Engeland ons rechtveerdig den oorlog aangedaan heeft en dat zijne Hoogheid zeer Christelijk heeft gehandelt met den oorlog zoo min mogelijk tegen onzen Bond- en Geloofsgenoot voor te zetten enz." Voorts geeft de prent een afbeelding van een staatsman (4) vol „ijver bezig om het onderdrukte vaderland van veele verdervende monsters te zuiveren", opdat voor de inboorlingen en niet voor de vreemdelingen de ambten en bedieningen weggelegd zijn. Het portret laat de stellige herkenning niet toe. *) rechts eenige Vreemdelingen (6) met pak en zak wegloopen, links den Prins en zijn Mentor (7) met de eene hand de vloot bevel gevende te vertrekken naar Brest en zich dus bij de Franschen te voegen, in de andere ketenen dragende, waarmee hij de schepenen terughoudt; deze „Brest-affaire' is trouwens een der meest geruchtmakende van dien tijd geweest. Bij hem bevinden zich onder de galg eenige zee-officieren, die, aangewezen voor de expeditie volgens den teekenaar verdienden „verhoogd" te worden, om de wijze, waarop zij zich van die taak hadden gekweten. De zaak was deze, dat de aanvoerder van het eskader van 10 schepen, Van Bylandt, met het

NO. 7. DE VERWIJDERING VAN DEN HERTOG VAN BRUNSWIJK.

Naast dezen bevinden zich eenige leden van de bekende exercitie-genootschappen (5), aan wie het voornemen in den mond gelegd wordt te toonen, dat zij de pogingen van de Regenten „ten willen van 't Vaderland en Vrijheid" zullen ondersteunen.

Op den achtergrond zien wij allereerst oog op de bewegingen der Engelsche vloot den tocht naar Brest ontried, waartoe Frankrijk ons had overgehaald in het najaar van 1782. Het argument echter van dezen aanvoerder, dat zijn officieren weigerden, omdat de schepen daartoe onvoldoende uitgerust waren, maakte de hooge woede van de patriotten gaande, daar reeds maanden geleden de bevelen tot behoorlijke uitrusting gegeven waren,

*) Vermoedelijk V. d. Kemp of V. d. Capellen van de Poll.

NO. 8. DE TERECHTSTELLING VAN KAAT MOSSEL.

en gaf rijkelijk voedsel aan de lasterpraatjes, dat Oranje en de vloot den oorlog met Frankrijk tegen Engeland contre-coeur voerden. Tegen Bylandt werd een vervolging ingesteld, die in 1787 nog niet was afgeloopen en toen is gestaakt.

* * *

Eveneens op den vrede toepasselijk is de gravure (6), waarbij onze, door het buitenland veel geplaagde natie voorgesteld wordt als een koe. Een verklarend vers van 26 regels, onder de plaat gedrukt, maakt de voorstelling ook duidelijk voor hen, die in den man die de staart van het beest in zijn hand houdt, den toenmaligen koning van Pruisen, Frederik II, niet mochten herkennen.

De aanhef van het gedicht luidt;

Dees Nederlandsche koe. altoos door Waereld [grooten,
Uit zelf-belang bemind, of vaak in ramp gestort,
Wordt door een Britsche Dog, verraadlijk toe- [geschoten.
Een Poot ontrukt, terwijl haar Joseph 't hoorne [kort
Katrijn zoekt mede een Poot aan 't lijdlijk Beest [te ontrooven
Daar Freedrik middlerwijl voor zich de Staart [begeert,
Louis. om trouw en moed met recht bij elk te [loven,
Schiet toe met Neêrlands Leeuw, opdat hij 't [onheil weert.

Dat met Joseph, Katrijn, Fredrik en Louis respectievelijk bedoeld worden de vorsten Jozef II, Katharina II, Frederik II en Lodewijk XVI behoeft geen betoog. Minder begrijpelijk, hoewel naar veler oordeel zeker al te aanschouwelijk, is de voorstelling op rechterhelft van de plaat. Het slachtoffer Prins Willem V krijgt daar ransel van drie jonkvrouwen, van H., F. en U., gelijk het bijschrift ons zoo goed is te verklaren: „voor zijn nalaatigheid en 't schenden zijner pligt.*)

*) Muller No. 4606, V. Stolk No. 4572.

Zoo geeft de niet al te kiesche voorstelling althans een zeer duidelijk beeld van de houding der verschillende gewesten ten opzichte van den stadhouder; want dat met H., F. en U. Holland, Friesland en Utrecht bedoeld zijn, spreekt van zelf. „Gansch ingetoogen" volgen Z(eeland) en G(roningen) de gebeurtenissen; minder onzijdig is daarentegen de houding van G(elderland), dat „laf en vleiens ziek, tracht, door liefkoozend streelen de schuldige Aterling te troosten in zijn leed," door O(verijsel) daarin bijgestaan.

De dame in het midden moet de V(rijheid) voorstellen, die het hoofd „vroolijk omhoog heft" — een zieletoestand, die den graveur blijkbaar te machtig geweest is — nu zij van den tiran (den Prins), die haar tot nu toe belaagd had, bevrijd is, en „wiens graafelijke zucht zij in dien Hoed vertrapt." Aardig is uit kultuurhistorisch oogpunt de „Mont golfière," waarmee G, „de Roem der Braaven", (bedoeld is de Gijselaer) L, alweer Lodewijk Ernst, hertog van Brunswijk, van hier voert. *)

De Staten van Holland hadden hun aanvallen niet gestaakt en den 18en Augustus 1784 het besluit genomen met 10 tegen 9 stemmen, dat de Hertog als een gevaarlijk persoon om redenen van Staat uit het land moest worden verwijderd. Dat van deze

*) Zie Van Stolk No. 4469: oplating van een luchtballon in den Haag.

resolutie de Gijselaer (de pensionaris van Dordrecht) de geestelijke vader was, is algemeen bekend.

* * *

NO. 9. PORTRET VAN DEN HERTOG VAN BRUNSWIJK.

Op hetzelfde onderwerp, de verwijdering van den Hertog van Brunswijk, slaat de volgende prent (1), *) welke met een vers van zestien regels in 4° verspreid werd. Men ziet hier den dikken Hertog,

„De Bron van Neêrlands plaagen
„Het woedend vuur van twist, gebonden op een [waagen
„De P(rins) kruyt gansch ontdaan, in weerwil, [hem tog voort,
„En smelt in traanen weg, schoon 't braâve liên [bekoort."

Ook deze roerende voorstelling laat aan waarheid iets te wenschen over. Zeker is het, dat de Prins heel wat minder moeite gedaan heeft in 1784 om den Hertog binnen den Bosch te houden dan drie jaar te voren om zijn vertrek daarheen te verhinderen. „Les absents ont toujours tort;" Brunswijk moest het tot zijn schade ondervinden. Eenmaal uit het oog, was hij weldra ook uit het hart van den Prins, zoo hij tenminste daarin ooit een groote plaats heeft ingenomen.

Meewarig wordt hem uitgeleide gedaan door Hofstede en enkele zijner partijgenooten. Aan de andere zijde helpen de G(ijselaer) en van B(erckel), zijn Amsterdamsche ambtgenoot, den Prins een handje om het gevaarte in beweging te krijgen, een duidelijke zinspeling op de bovengenoemde resolutie van Augustus 1784.

Wanneer men weet, dat den 14en October de Hertog zijn militaire charges heeft neergelegd, den Bosch en daarmee het land verliet, dan blijkt tevens, dat deze prent in den zomer van 1784 gesteld moet worden.

Het restant van de prent wordt, zij het ook niet in hoog verheven taal, toch zeer duidelijk toegelicht in de laatste regels van het begeleidende vers, welke aldus luidde:

„Een Hoop van Braave Liên, alle Uitgezogste [Belgen,
„En fière Zoonen van Held Bato's reine telgen,
„Ziet men zijn Uyttogt blaase in schaterend geluit,
„Waarna een Moffenstoet dit fraai Toneel besluit.
„De Faam sweeft boven Hem en Blaast: nu zijn [de braaven
„Hun leed te boven en in een behouden haaven.
„Terwijl de Grijze Kop door lugt en wolken ziet
„En zig blijmoedig toont nu 't Monster raakt [te niet."

Wordt met de grijze kop Oldenbarnevelts beeltenis bedoeld, de Faam vertoont op haar schild blijkbaar het portret van de Witt. Het is een hoogst merkwaardig trekje van den Patriottentijd, dat de anti-prinsgezinde beweging van deze dagen zich trachtte te adelen door zich te beschouwen als de nakomelingen van de oude staatsgezinde partij. Zeker had zij iets in haar bloed, dat haar daartoe aanleiding gaf, maar dat ze in rechte lijn afstamde, zullen thans zeker weinigen durven volhouden.

* * *

*) Muller 4605. V. Stolk 4526. Ook bij De Bie, blz. XLII.

Een zeer leelijke, maar bijzonder populaire teekening *) (8) is de executie van de bekende Kaat Mossel, de zoogenaamde „Stadhouderes van het grauw." Met oranjestrikjes vastgestrikt wordt zij hier „gelébraakt" in tegenwoordigheid van een groep van geestverwanten. Zoo vinden wij op het rad den Leidschen bakker Adriaan Trago, die een hoofdrol gespeeld heeft bij oproertjes, 7 en 10 Juni 1784 in die stad voorgevallen. Leidens schout Brender à Brandis hangt aan de galg. De dikke Hertog wordt bedreigd door een slang, die hem met „gift" zal „bestrijken" en „slepen in zijn sulpher graf." Ook ontbreekt Hofstede niet, kenbaar aan zijn bef en „'t wraak uitoefnend beest, dat hem zijn linker oog, ten kenmerk, wil ontrooven"

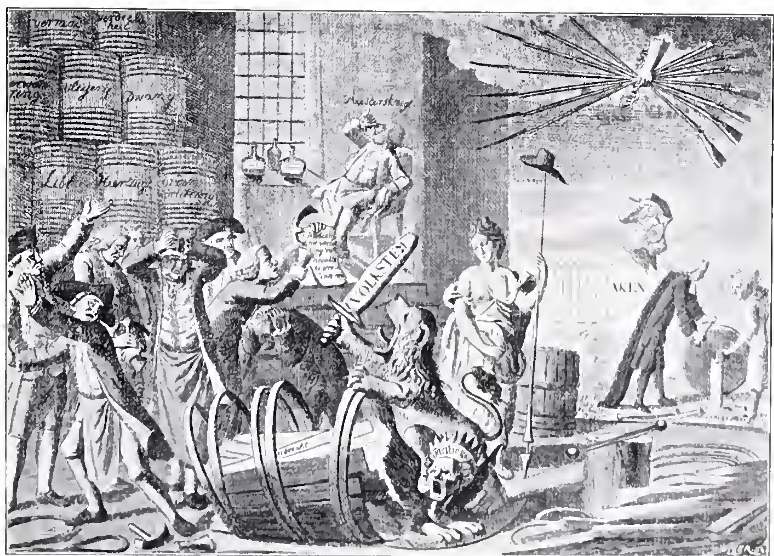
Zoowel Kaat Mossel als Adriaan Trago zijn een paar typische vertegenwoordigers uit den kring van bondgenooten, welke door zeer onhandige raadgevers den Prins in 1783 en '84 aan de hand gedaan zijn in den strijd tegen de Patriotten, die zich hoe langer hoe meer begonnen te roeren. Vooral het oprichten van exercitiegenootschappen was een doorn in het oog der Oranjegezinden. Zij gevoelden zeer goed, dat het leger de kracht was van den stadhouder, en dat men moest voorkomen, dat de tegenpartij ook een gewapende macht kreeg Dat het echter de rechte manier was, om dit te beletten, om door het gemeen de oefeningen te laten verstoren, is moeilijk vol te houden. De opstootjes daardoor in verschillende steden, als Rotterdam en Leiden, verwekt, verhoogden allerminst het prestige van Oranje. Gevoelde de tegenpartij dit zoo goed, dat een man als onze teekenaar de verslagenheid der Orangistische toeschouwers ten minste waarneembaar heeft uitgedrukt? Wie er mee bedoeld zijn, is moeilijk vast te stellen.

*) Muller No. 4580, Van Stolk No. 4558. Onder de prent bevindt zich een 24-regelig vers; trouwens de voorstelling is door meer poëten berijmd, getuige o a. een brochure van 4 bladzijden, bevattende 14 coupletten, in de Kon. Bibliotheek alhier. Zie over Kaat Mossel het Rotterdamsch Jaarboekje van 1890 en over de gebeurtenissen te Leiden de Vervolgen van Wagenaar, VIII 279.

* * *

Uit dezen tijd dagteekent ook een curieus portret van Brunswijk *), dat wellicht door oningewijden voor een charge met minder edele bedoelingen versleten zou kunnen worden, maar inderdaad zeer goed bedoeld is geweest. Het is gemaakt door een vreemden officier in Hollandschen krijgsdienst, n.l. door J. G. Stedman. In een bijschrift wordt, blijkbaar met ingenomenheid, medegedeeld, dat hij dit uit het hoofd gemaakt heeft en dat dit de eerste proeve was van zijn kunst. De goed bedoelde hulde wordt toegelicht met een vierregelig versje, aan Pope ontleend en waarin van Brunswijk en zijn wederwaardigheden niet minder getuigd wordt dan van een

*) Muller No. 4601 en Van Stolk No. 4523. Blijkens het opschrift dagteekent het portret van 24 Dec 1784. Later schijnt hij aan de schoone kunst nog meer gedaan te hebben; er bestaat althans een werk van zijn hand met illustraties van hemzelf over zijn lotgevallen, in Hollandschen krijgsdienst te Suriname ondervonden bij het bestrijden der Boschnegers. Vgl. V. Nagler, N. Algem. Künstler lexicon, Munchen 1847, in voce Stedmann J. G.

NO. 10. DE VERNIELING DER ARISTOCRATISCHE KUIPERIJ

„brave man struggling in the storms of fate, And greatly falling with a falling state."

Dit blijkt er althans uit, dat het ontslag van den Hertog ook buitenslands indruk gemaakt heeft, maar ook, dat daar de reputatie van de eertijds zoo machtige Republiek der Vereenigde Nederlanden ging verdwijnen.

Is de officier op den achtergrond soms de auteur zelf?

* * *

De Vernieling der Aristocratische Kuiperij *) (10) heeft betrekking op de gebeurtenissen binnen Utrecht, waar de oneenigheid over de bestelling der stedelijke regeering zich heftiger openbaarde dan ergens anders. Had men daar reeds in 1783 een met 300 namen onderteekend verzoekschrift bij de vroedschap ingediend om Van Goens buiten te sluiten, in volgende jaren ging men verder.

Bij volgende vacatures werd de Prins niet meer gekend in het benoemen der raadsleden, maar benoemde en beëedigde de Raad eigenmachtig Dat ging goed, totdat tot vroedschapslid gekozen werd een zekere Mr. Jonathan Sichterman, wiens afkomst de Utrechtsche democratie niet vrij van Orangistische smetten vond, omdat zijn overgrootvader zich door Willem III onrechtmatig tot secretaris van de Provincie had laten benoemen. Desniettemin werd hij den 11den Maart 1785 benoemd. Onmiddellijk stelden de democraten zich te weer; bij monde van den opgewonden Quint Ondaatje, een zesentwintigjarig jongeling, werd den Raad de les gelezen; ja, de publieke opinie van een duizendtal burgers uitte zich zoo heftig, dat een deel der wel-is-waar anti-stadhouderlijke, maar aristocratische regenten hun ambten neerlegden en voor de democraten plaats maakten.

De verklaring is de volgende:

Tot grooten schrik der Aristocraten slaat de Hollandsche Leeuw met het zwaard „de volksstem" het Utrechtsche vat van onderdrukking en dwang in duigen, dat omslagen was met de gladde banden van „gewaande liefde." In dat vat had de „Hooftsche Kuiperij" verborgen het monster van die dagen, den aristocraat, dat nu in al zijn leelijkheid te voorschijn komt.

Het hoofd der bende, „dronken van het zweet der burgren" heet 's lands en zijn eigen val met sluimerende oogen aan te zien.

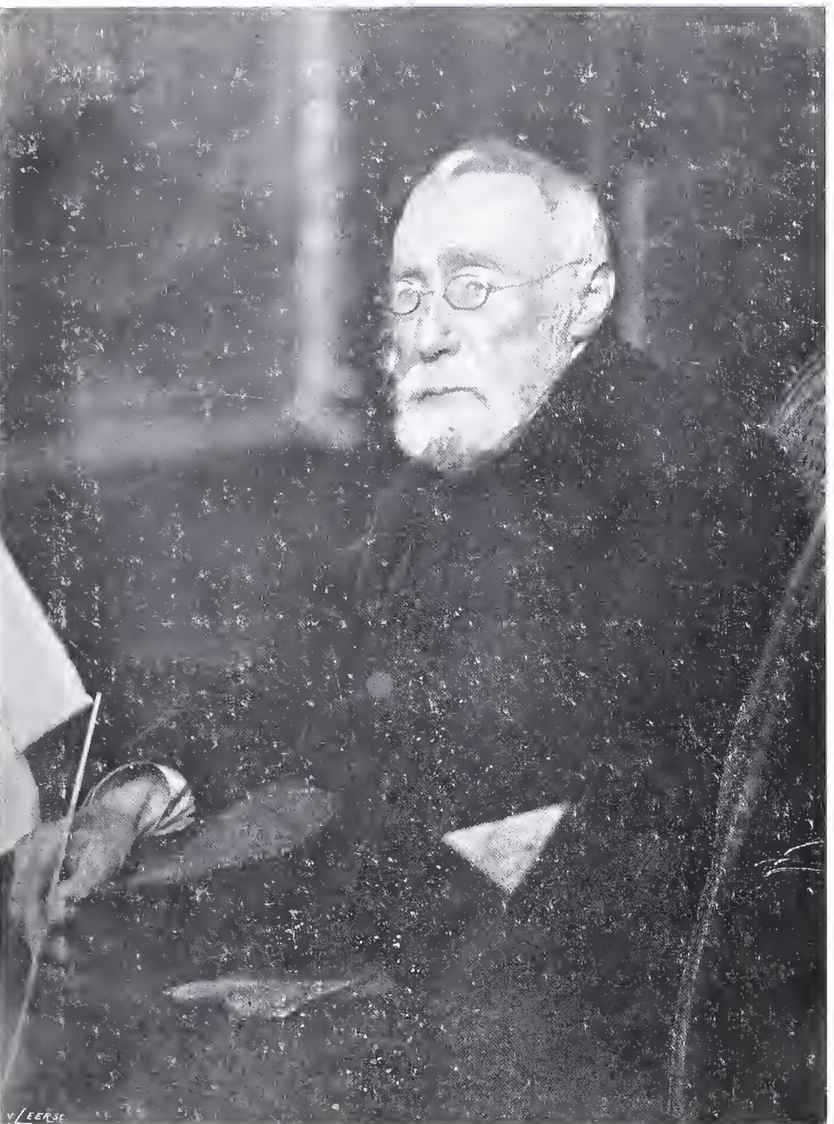
Deze voorstelling van den dichter van het 32 regelig vers onder de plaat afgedrukt klopt niet geheel met die van den teekenaar, die den meesterknecht zich wel-is-waar laat vergasten aan „zweet" en „arbeid," maar meer oogen laat hebben voor zijn drank dan voor het tafereel.

Dat met dezen meesterknecht Prins Willem bedoeld wordt, is niet zeker. Mogelijk is het de zoogenaamde luitenant-stadhouder De Pesters, die tot taak had om langs indirecte wegen den invloed van den Prins te laten gelden en derhalve tot deze jaren eigenlijk de eerste factor vormde van de Regeering, dank zij het ambtsbejag van hare leden.

Natuurlijk ontbreekt ook niet onze vriend Lodewijk Ernst, thans in Aken, waar hij nog niet veilig bleek voor de verdachtmakingen van de voorlichters der publieke opinie. Uit zijn schuilplaats houdt hij het oog nog op Nederland gevest en heeft hij het „gloeiend twistvuur" aangeblazen. Het is dan ook zeker ter herinnering aan dit feit, dat de teekenaar hem een ordinaris-blaasbalg in zijn arm heeft gegeven. Op den achtergrond ontmoeten wij nog meer oude kennissen. Wij zien daar het „kroost van Calchas," blijkbaar onzen vriend Hofstede, de werktuigen slijpen ten behoeve der kuipers; bij dezen arbeid wordt hij geholpen door „het verblind gemeen, gewoon voor 't koorgewaad te knielen," dat voor hem den wetsteen draait en voorgesteld wordt door een vrouwenfiguur, waarmee waarschijnlijk gezinspeeld wordt op de rol van Kaat Mossel of Ruige Keet of zoo iemand in Rotterdam, Hofstede's woonplaats, gespeeld.

Den steun van Holland aan de Utrechtsche democraten verleend te verheerlijken, is dus blijkbaar de bedoeling van de prent. Dat er nog heel wat meer leelijke vaten gekuipt waren in Utrecht, blijkt uit de opschriften van den voorraad; dat de verslagenheid der aftredende aristocratische regenten, het waren

*) Muller No 4629. Van Stolk No. 4603. De plaat dagteekent uit 1785. Ook bij De Bie blz. XLIII.

DE LAATSTE PORTRETTEN VAN JOZEF ISRAËLS, NAAR PHOTOGRAPHIEËN VAN J. G. HAPPEL.

er 19, voor den teekenaar een dankbaar onderwerp was, spreekt vanzelf. Thans zegt de dichter

„stuit geen haatlijk dwangverbod"
(n.l. dat om requesten te presenteeren)
„meer der burgren klagten,
„Zij wedervaren Regt, hoe ook een snoodheid woed!
„En de Edle Vrijheid, die wij meer dan 't leven achten
„Biedt ons den Lauwerkrans, den Loon van Trouw en Moed."

De bescheidenheid van den dichter blijkt minder dan die van den teekenaar, daar deze de bestemming van het kransje in het midden laat.

(Wordt vervolgd.)

JOZEF ISRAËLS † † † † † † † † DOOR PH. ZILCKEN † † † † †

Niet heel lang nadat de heer en mevrouw Israëls zich te 's-Gravenhage hadden gevestigd, mocht ik, heel jong nog, het (toen niet hooggenoeg geschatte) voorrecht smaken met hen in kennis te komen. Met mijn ouders ging ik wel eens een „visite" maken bij den Meester. In die dagen was het huis aan de Koninginnegracht vol leven.

Zondag's middags zaten „Tilde" en „Itje" op een vensterbank, aan de straat, te spelen; Isaäc maakte toen al heel knappe pen- en andere teekeningen.

Mevrouw Israëls ontving dan minzaam en hartelijk, met haar in alles belangstellend karakter.

Sedert dien tijd had ik de eer Jozef Israëls van meer nabij te leeren kennen, en altijd door mocht ik in hem waardeeren den zeldzamen causeur, den geestigen opmerker, den diepgaanden denker naast den zoo knappen, gevoeligen schilder.

Hij was 't die mij ook aanmoedigde den kunstenaarsloopbaan te aanvaarden. Veel later weêr kwam hij bij mij enkele keeren, om „drogenaalden" te maken, of om een nieuwe ets te drukken....

Onder zijn toezicht en leiding schreef ik ook voor *de Gids* in 1893 een uitvoerig gedocumenteerde biographie, toen hij zeventig jaar oud werd.

En de jaren vervlogen.

Nu, in Januari 1904 (op den 27en) is Jozef Israëls tachtig jaar geworden.

Tachtig jaren! Waarvan bijna zeventig jaren arbeid.

Want toen ik onlangs den photograaf op zijn atelier vergezelde om nevensgaand, (zijn laatste) portret te zien maken, toen vond ik Israëls, ietwat gebogen misschien, en een weinig minder bewegelijk, maar actief en levendig als altijd, en zóó druk aan den arbeid!

Verscheidene groote doeken stonden op ezels, een blonde aquarel was bij 't raam geplaatst, en hij werkte om beurte aan alles.

In zijn huis is alles anders geworden; zijn dochter Mathilde is lang geleden gehuwd met dr. Cohen Tervaert; Isaäc woont sedert 1885 te Amsterdam, en Alcida, zijne gade, rust sedert jaren reeds.

Zoo is de eenmaal geanimeerde, vroolijke woning heel stil geworden.

Maar wat onveranderd is gebleven, wat ál haar leven en geest behouden heeft, dat is de werkkracht van den artist, die op zijn hoogen leeftijd steeds rusteloos dóórwerkt, en werken produceert die tot zijn fraaiste zullen worden geteld.

Israëls is nu nog, evenals vroeger, zooals zijn vrouw het eens in mijne tegenwoordigheid zeide „alleen maar gelukkig met zijn schilderkistje"...

Moge hij nog jaren zóó gelukkig zijn!

LEVENSLOT. † † † † † † † † † † † † † † † DOOR J. EVERTS Jr.

't Was de morgen van Gerard's vertrek naar Indië.

Een dunne mist hing tusschen de huizen, die miezerig nat aansloeg tegen de gevels en op de modderige klinkers, wat de oude Dijkstraat met de beide eindelooze eentonige rijen boven- en benedenhuizen, alleen hier en daar verbroken door een winkeltje, nog somberder dan gewoonlijk maakte.

Met z'n moeder, z'n zuster Louise en zwager Bergsma, die hem tot Brussel begeleiden zou, zat hij op het rijtuig te wachten in de huiskamer, het donkere voorvertrekje van het benedenhuis, waar ze sedert anderhalf jaar woonden.

De laatste uren waren in agitatie voorbijgegaan, voor allerlei onvoorziene kleinigheden moest nog gezorgd worden. Ten laatste was alles toch nog gereed gekomen, en hoewel allen 't er zooveel mogelijk op aangelegd hadden tot het laatste moment in de weer te blijven, hielden ze toch nog tijd over, „een zee van tijd" — zooals zwager Bergsma zich uitdrukte. En nu, nu het rijtuig elk oogenblik komen kon, en ieder in gedachte al bij het afscheid was, stokte het gesprek.

Gerard, robuste blonde jongen van tweeën-twintig jaar, met wilskrachtige blauwe oogen zat voor één der twee ramen. Telkens boog hij zich op zij, bijna tegen de ruit om de straat af te zien naar het rijtuig.

Tegenover hem aan het andere raam in den grooten ouwerwetschen leuningstoel zat zijn moeder, zwak menschje, het bleeke ingevallen hoofd als te groot voor haar tenger lichaam. Ze droeg rouwkleeren en een zwart kanten mutsje op de schamele fijntjes-blauwzilver-glanzende haren. In haar schoot verfrommelden haar magere vingers zenuwachtig een gedrenkten zakdoek. Bijna onafgebroken keek zij Gerard aan, droevigjes glimlachend, geheel verteederd. Een enkele maal vulden haar oogen zich met tranen en trok zij met een meelijdend gebaar haar hoofd wat opzij, leek 't of zij zóó in weenen en geklaag zou uitbreken. Maar ze wist zich te bedwingen, drukte alleen even den zakdoek voor haar gezicht, een zacht snikje smorend.

Soms gaf Gerard haar een bemoedigend knikje, en dan knikte ze, wat opgewekter glimlachend terug, zich dapper goed houdend voor hem. Maar hij bemerkte haar strijd wel, en verging van meelijden. Hij kreeg 't er bijna zelf te kwaad door, en moest — door weer de straat af te kijken — het knippen van zijn oogen verbergen; kwam het rijtuig nu maar! Nu 't toch eenmaal zoover was, verlangde hij maar dat 't voorbij zou zijn ... hoe eer hoe liever. Dit wachten was nog erger dan het afscheid zelve.

Louise liet haar tranen den vrijen loop. Telkens had ze een nieuwen aanval, om beurte uit meelijden met haar moeder en met Gerard, en ook uit onmiddellijk eigen verdriet, want ze had altijd veel van Gerard gehouden. Ze was in het donkerste hoekje van de kamer gaan zitten, maar het telkens omhoog schichten van haar zakdoek en het onophoudelijke snuiten en ophalen, dat zij deed, verrieden haar.

Alleen zwager Bergsma, lange schrale zakenman, was in het minst niet ontroerd door de smartelijke gebeurtenis. Recht voor de tafel gezeten, had hij al zijn best gedaan door troost en afleiding de gemoederen wat te kalmeeren. Hij wilde wel dat hij in Gerard's plaats was. 's Jonge, wat graag! Hij zou 't wel weten. Wat had zoo'n reis naar Indië tegenwoordig nou eigenlijk te beteekenen? 't Was kinderwerk. In den tijd van vier weken — nog korter als je 't met de Engelsche of Fransche mail deedt — was je over. 't Was een plezierreisje op die mailbooten, zooals ze tegenwoordig ingericht waren. Muziek, barbier, best eten, alles hadt je aan boord. Je liet je maar drijven. Nee, dan vroeger: rond „de Kaap" met een zeiljammer — zooals de zeelui ze zelf noemden — zoodat je vooruit niet wist of je er drie of vier maanden over zou doen ... àls je er al kwam, want 't kon daar spoken rond „de Kaap", en ijsbergen hadt je er óók maar zad. Dat was ander werk! Maar tegenwoordig ... van het eene blauwe zeetje ging je in het andere ... je merkte nauwelijks dat je op een schip zat. En Indië zelf? ... Ze hadden 't hem indertijd als jongmensch moeten presenteeren, een betrekking in Indië! Dan was hij nou misschien al lang en breed „binnen" geweest. Indië was het land van de toekomst voor de jongelui; dáár was nog carrière te maken, als je tenminste een kòp hadt, en handen an je lijf, want werken moet je er ook, evengoed als hier. Indië was niet meer het land, waar alleen het uitvaagsel naar toe ging om er met luieren rijk te worden. Tjonge nee, die tijd was geweest, 't was d'r een beschaafde maat-

schappij, precies als in Holland — tenminste, zoover als-tie van hooren zeggen wist. Maar hier, hier ... wat was 't hier nou? Een dooie boel, je verdiende te weinig om te leven, te veel om te sterven. En als er al eens een buitenkansje te halen viel, zaten ze op mekaar als vliegen op een strooppot. Nee treurig.... Waarachtig je mocht van geluk spreken, als je, zooals Gerard nou, een goeie betrekking in Indië werd aangeboden.... Hoe laat waren ze nou in Brussel?... Een uur of twee ongeveer. Ze moesten vooral niet verzuimen het Paleis van Justitie te gaan zien — had een vriend hem gezegd....

Maar weinig of geen antwoord krijgend en langzamerhand uitgepraat, was hij ten laatste ook stil gebleven.

Zoo duurde de stilte, een onbehaaglijk-drukkende stilte, die allen verwenschten, maar die geeneen vermocht te verdrijven, omdat elk noodeloos woord koud of banaal geklonken zou hebben, nu dit ernstige te gebeuren stond.

„Heb je niets vergeten?" — verbrak mevrouw na een poos het zwijgen met onzekere stem, eigenlijk alleen om maar wat te zeggen. 't Was de derde maal dat ze 't vroeg dien morgen.

„Nee mama" — antwoordde Gerard zachtzinnig. „We hebben de koffers nu zoo maar op het rijtuig te zetten."

„Je zult zien dat er toch nog wel het een of ander is" — zei Louise, zich vermannend. „Maar dan zullen we 't je wel nasturen."

Weer was er een stilte.

„Heb je wel om je schaatsen gedacht?" — viel zwager Bergsma plotseling uit, trachtend door een grap de stemming wat op te beuren.

Maar 't gelukte slecht. Gerard alleen glimlachte even flauwtjes, en mevrouw en Louise lachten in het heel niet. Stroef-droevig keken zij voor zich.

De stilte duurde.

Zwager Bergsma hm-de eens, en verschokte op zijn stoel, keek om de twee minuten op z'n horloge. Het rijtuig moest er nu al zijn.... Hij vond dat aanstellerij om zich dat afscheid zoo aan te trekken. M'n God, ja, 't was niet plezierig voor de oude vrouw; hij wist wel. Gerard was altijd haar troost en haar trots geweest, vooral na den dood van den ouden heer. Maar was dat nou een reden om elkaar zoo aan te zitten kijken, en het weggaan des te moeilijker te maken? 't Was nu eenmaal onvermijdelijk, en in zoo'n geval zei hij met den Engelschman: „Make the best of it." Dat was ten voordeele van je zelf en van een ander. En bovendien: hoe oud was ze nou?... Vier en vijftig, als-tie 't wel had. En ze was betrekkelijk nog flink. Ze had nog jaren te leven. En de jongen ging toch niet voor eeuwig....

Op eens sprong Gerard op.

„Het rijtuig" — zei hij kort, met een zucht van verlichting.

Een vigelant ratelde voor, hield plotseling stil. Zwager Bergsma ijlde de kamer uit om met het opladen der koffers behulpzaam te zijn.

Mevrouw was met een schrikje overeind gekomen. Gerard wachtte tot al de koffers goed en wel op de imperiaal stonden, toen boog hij zich snel tot zijn moeder neer. Zij zoenden elkaar lang en herhaaldelijk, allerlei goede wenschen en lieve woordjes prevelend.

Ten laatste zijn tranen niet meer bedwingen kunnend, trachtte hij zich zachtjes los te wringen: „Moeder, laat me nu gaan. Laat me nu gaan. 't Is hoog tijd."

Doch zij hield zijn hoofd vast tusschen beî haar handen, en hem recht in de oogen kijkend, fluisterde ze, smeekend bijna, maar met nadrukkelijken ernst:

„Gerard, jongen, zal je goed op je zelf passen? Voor mij, voor je moeder?... Dat ik je... dat ik je nog eens terugzien kan. En... zal je dikwijls schrijven?"

„Moeder, lieve moeder, ik beloof 't u."

„Jongenlief... adieu dan. En goeie, goeie, reis" — zei ze, hem nogmaals zoenend.

Hij omhelsde Louise kort, innig, en haastte zich de kamer uit.

Even later klapte buiten het portier dicht. Een hand en een zakdoek bewogen zich wuivend voor het venster, Gerard wuifde terug. Daarna was het rijtuig uit het gezicht verdwenen.

. . . .

Eentonig en eindeloos rij-den de dagen

voor mevrouw Vervoort zich aanéen. Vroeger, toen haar man nog leefde, een groot en druk huishouden gewend, kwijnde ze nu weg in de eenzaamheid. Louise ging veel uit: boodschappen doen in de stad, of visites maken bij de oude kennissen. Soms, als 't goed weer was, ging mevrouw wel eens mee, ter afleiding, een eindje wandelen op de stille buitenwegen van het voorstadje.

Maar haar gezondheid scheen door de snel-elkaar-volgende smart-emoties van de laatste jaren een gevoeligen knak gekregen te hebben. Ze was dadelijk moe van de wandeling, en het minste gure vlaagje of of tochtje bezorgde haar een hevige verkoudheid, zoodat ze dagen te bed moest blijven of de kamer houden, wat heel lastig voor Louise was.

Toen haar dit eenige malen overkomen was, ging zij in het geheel niet meer uit. Louise animeerde haar nog weleens, maar dan maakte ze met de fijn-zeurige stem van een ziekelijk oudje allerlei tegenwerpingen: de wegen zouden wel weer erg smerig zijn, of: de lucht begon alweer te betrekken, het weer zou zich zeker niet goed houden. En wanneer Louise haar dan uitbundig uitlachte om al die gezochte bezwaren, klaagde ze voort: och nee, werkelijk, ze had er toch ook het ware plezier niet meer in, liet ze nu maar liever thuis blijven, ze voelde zich nog het beste, wanneer ze het een of ander rustigs in huis deed. Louise moest haar maar liever stil laten toe-tobben....

Zoo zat ze dikwijls gansche middagen alleen voor het raam in de voorkamer, met geen ander uitzicht dan het troostelooze aspect van de nauwe zonlooze Dijkstraat, verweerd en vervuild door de neerslaande walmen en rookvlagen der nabijzijnde gasfabriek. En al meer dook haar lichaam samen in den ouwerwetschen rood-gecapitonneerden leuningstoel met hoogen rug, al dieper en scherper werden de pijnlijke en droeve plooien op haar voorhoofd en rond haar mond, en al meer zonk haar hoofd voorover, de kin weggedrukt in het te ruime corsage.

Soms tuurde ze, uur en plaats vergetend, langen tijd onbewegelijk naar buiten, en bewees alleen de zwakke glans van haar oogen en het nauwmerkbare in-zich-zelf-sprekend bewegen harer dunne bloedelooze lippen, dat er nog leven was in de verschrompelde gestalte. Dan leefde ze met haar gedachten in het verleden, dat mooie verleden, waar ze nu op teerde, omdat het heden haar niets meer gaf, haar leven eigenlijk voorbij was....

Dat mooie verleden!... Wie had 't kunnen denken en gelooven een paar jaar geleden, dat er een tijd zou komen dat Gerard weg zou moeten naar Indië, dat nare Indië, om het geld!...

Ze zag zich weer met haar man: Aad, en de kinderen in het groote huis op den Hoogen Dijk, vlak naast de fabriek.... Het leventje zonder zorg, in onbegrensden overvloed... tè overvloedig had zij wel eens gedacht, en dat was later maar al te treurig uitgekomen.... Partijen geven en uitgaan, 't was schering en inslag, het éene diner was niet voorbij of het andere stond alweer voor de deur.... De bruiloft van Anna... bijna ongeloofelijk van overdadige luxe... geheel Kralingen had er versteld van gestaan... de fabriek geïllumineerd... schatten van geld gekost, schatten.... Langen tijd was dit goed blijven gaan. Toen was het éene ongeluk na het andere gekomen. Eerst Anna, de stakkerd... gebleven in de kraam... pas goed anderhalf jaar met Hendrik Bergsma getrouwd. En geen jaar daarna... Aad.... Nooit zou ze dien nacht van zeventien op achttien Juli vergeten, nooit.... Gevonden voor z'n lessenaar... 's nachts om half twee... iedereen in bed.... Niemand zou 't weten wat daar in z'n kantoor was voorgevallen, hoe ze 'm gevonden had, al werd 't wel vermoed natuurlijk en hadden er praatjes geloopen.... Weken had ze noodig gehad om de schrik te boven te komen. En toen, bij al het verdriet, de groote finantieele teleurstelling!... Dat had haar geknakt, voor goed.... De fabriek, die hun naam droeg, die Aad zooveel jaren zelf beheerd had en waaraan Gerard ook al werkzaam was om later zijn vader op te kunnen volgen, verkocht, verkocht!... Het groote mooie huis, waaraan ze zoo gewend was, verkócht... met een groot deel van den inboedel. Zij met

Gerard en Louise verhuisd naar dit krot van een benedenhuis, waar ze nog maar ternauwernood konden rondkomen van het kleine kapitaaltje, dat haar nog restte.

O, als ze bedacht, dat Gerard eens aan het hoofd van de fabriek had kunnen staan, en, dat hij nu.... De arme jongen, hij had 't zooveel beter kunnen hebben, als zijn vader maar niet.... Maar zij mocht er Aad geen verwijt van maken, ze had zelf meegeholpen, mee eroptoe geleefd, de fabriek opgegeten.... Dat ze toen niet verstandiger geweest was! Ze moest er wel zwaar voor boeten....

Maanden, en maanden had de goeje jongen naar een eenigszins geschikte betrekking gezocht. Ten slotte was hij — nog door protectie! — op een expeditie-kantoor geplaatst. Maar dat was niks voor Gerard; de verdiensten waren gering en bovendien was hij geestelijk noch lichamelijk geschikt voor dat geestdoodende zittende kantoorwerk... hij moest beweging, veel beweging hebben buiten... hij was te trotsch en te driftig net als zijn vader. — Een vol jaar had hij 't er toch nog uitgehouden, toen werd hij ziek — geen wonder. En of het toeval 't zoo wilde; nauwelijks was hij beter, of die betrekking in Indië werd hem aangeboden. Zij was er sterk tegen geweest van begin af aan, nog liever had ze van haar kapitaaltje willen inteeren, dan dat ze hem vertrekken zag. Vroeg of laat had hij immers toch wel een betrekking gevonden in de stad of althans in het land, en dan had-ie 't haar terug kunnen geven. Maar daarover behoefde ze niet eens met 'm te beginnen; door-en-door goede jongen, die hij was, had hij haar niet bloot willen stellen aan het gevaar van nog grooter armoe, en hij had de betrekking aangenomen....

Gerard weg... Gerard, op wien zij na Aad's dood al haar hoop gevestigd had.... Ze kon 't zich nog maar niet goed begrijpen. Er was zooveel gebeurd de laatste jaren, haar hoofd duizelde ervan als ze eraan dacht.... Weg, naar Indië.... Voor vijf jaar, was het zeggen.... Vijf jaar.... 't Was of zij hem ook al verloren had, voor goed.... Hendrik had mooi praten: vijf jaar kwamen wel om, 't was geen eeuwigheid, ze waren voorbij eer je 't wist.... Zij wist beter.... En zij twijfelde,... zij twijfelde... of ze 'm wel ooit terugzien zou.

't Was de gewone loop van haar gedachten. Steeds doemde die twijfel weer voor haar op. 't Was eigenlijk het eenige, wat haar nog schelen kon: Gerard, haar goeie brave jongen terug te zien. En die twijfel werd tot een angst, een voortdurende onrust, die haar opvrat van binnen. De gedachte: dat 't „een afscheid voor eeuwig" geweest zou zijn, maakte haar bang, bang voor den dood, die haar daardoor opeens veel zwarter en eenzamer scheen. Dan bewoog zij zich onrustig heen en weer in haar stoel met gloeiende wangen en schitterende oogjes, en toonden haar trekken een ongewone wilskracht. Dan was 't of zij al voelde den greep van den dood en zij zich wanhopig vastklemde aan het leven. Nee, ze wilde niet dood, nog niet, nog niet!... Die vijf jaar moest ze 't nog uithouden om Gerard, om Gerard nog eens weer te zien. Dat was haar eenig verlangen, haar levensdoel.

Maar o God, 't leek haar zoo moeilijk, zoo zwaar. Ze voelde zich zoo zwak, zoo „op", en de dagen kropen zoo langzaam om, niet om door te komen.... Vijf jaar... 't was zoo lang nog, zoo lang. Als een berg stond 't voor haar op. Ze moest er niet aan denken, het denkbeeld alleen al matte haar af.

Zoo gingen de dagen voorbij, langzaam, vreugdeloos, met elken middag zijn zwaardrukkende droeve gedachten. De dagen werden weken, de weken maanden....

Voor Gerard nog leefde ze. Niemand wist 't, zij alleen.

Zij wilde weer meer in het leven gaan, voelend dat haar zenuwen tegen dit eenzame passieve bestaan niet bestand waren. Zij ging weer eens met Louise wandelen. Maar zij vatte dadelijk een hevige koude, moest te bed blijven, en 't duurde weken eer ze weer zoowat in orde was.

Gestadig ging ze achteruit, langzamerhand vermagerend nog en verzwakkend. Louise maakte zich ernstig ongerust, vroeg er den dokter naar. Maar deze haalde machteloos de schouders op, vroeg naar den leeftijd van mevrouw.

„Zes-en-vijftig."

„Zes-en-vijftig. . . Dan is 't hoogstwaarschijnlijk de kwaal, waar geen kruid voor gewassen is: de oude dag."

„Maar zes-en-vijftig is toch nog niet oud, dan kan je toch nog niet van den ouden dag spreken?"

„Juffrouw, de één leeft meer in veertig jaar dan de ander in zestig" — zei de altijdhaastige man veel-beteekenend, en was alweer vertrokken.

Zoo gingen langzaam, heel langzaam drie jaar voorbij.

. . . .

Trouw kwamen de brieven van Gerard elken veertien daag, meestal aan zijn moeder, een enkelen keer aan Louise.

Dan leefde de oude vrouw op. Maar ze waren niet altijd opgewekt, die brieven. Er schemerde in door van heimweh, van moeilijk kunnen wennen aan de leefwijze, en niet kunnen opschieten met de menschen uit zijn omgeving. Hendrik Bergsma zei dat dit niets ongewoons was, dat alle jongelui daar last van hadden den eersten tijd in Indië. Dat ging wel over, dat wende wel: 't moest slijten.

En 't wèrd ook wel beter na eenigen tijd. Maar de oude vrouw was argwanend geworden; telkens en telkens de brieven herlezend las ze meer tusschen de regels dan een ander. 't Ging Gé niet goed daar in Indië, hij was niet tevreden, de jongen had verdriet.

't Was niet uit haar hoofd te praten: Gerard verlangde naar haar; net als zij zag hij iederen dag uit naar het einde van die vijf jaar om naar haar toe te kunnen komen, ook hij streed met den langzaam-voortgaanden tijd.

Ze beraadslaagde er met Louise over: of 't maar niet beter was dat hij weer terugkwam, ze zouden dan nog goedkooper gaan wonen en zuiniger leven, dat kon best. Louise had er niets op tegen, en mevrouw schreef 't hem onmiddellijk, erbij voegende dat hij er zich niet bezwaard om behoefde te gevoelen, want dat hij er haar gelukkig mee zou maken. 't Was een heele opgetogenheid, ze maakten al allerlei plannen.

Maar zijn antwoord bracht groote verslagenheid: hij wilde er niet van weten, hij moest er zich nu maar doorheen slaan, 't moest nu maar gebeuren. En 't ging nu ook al beter: hij verdiende goed geld, als 't zoo doorging kwam hij over een paar jaar eens over voor een maand of wat, om te zien, hoe ze 't maakte. „Ze moest maar flink blijven" — schreef hij — „den kop boven water houden in de misère. Dat had hij ook gedaan, en dan kwam alles terecht. Moed verloren alles verloren."

Daar bleef 't bij.

Weer gingen twee jaren voorbij. Maar hij kwam niet terug, en er was ook geen sprake meer van in zijn brieven, die veel minder geregeld kwamen. Ze begreep niet: de vijf jaar waren toch om, waarom kwam hij nu niet? Elken brief verwachtte ze, dat hij haar plotseling verrassen zou met: ik kom, over zooveel weken ben ik bij u. Maar geen enkele brief bracht de zoozeer-gewenschte tijding, en in plaats daarvan werden zijn berichten hoe langer hoe vager en onbeduidender. De tijden waren er niet naar — schreef hij, toen ze er eens naar gevraagd had — de malaise in de koffie en de slechte oogsten maakten de verdiensten niet beter, en het leven was duur in Indië. Maar hij hoopte toch: het volgend jaar. . . .

Zij wachtte. Zij leefde àl passiever. 't Was als rekte ze met verwonderlijke taaiheid haar leven om op hem te wachten, hem nog eens te zien. Al dringerder vroeg ze hem in haar brieven nu toch zeker te komen het volgend jaar, als voelde ze dat dit wachten niet lang meer duren kon.

Veertien, vijftien maanden kropen om.

Toen duurde 't eens zeven weken eer er een brief kwam, en een paar malen een maand.

Ze werd ongerust; er moest iets zijn. Er was ook zoo'n vreemde onverschillige toon in z'n laatste brieven. Ging hij haar vergeten? Ze schreef hem erover. Maar eer zij daarop antwoord kon hebben, kwam de oplossing.

. . . .

't Was een donkere gure winterdag in het laatst van November. Laag hingen de grauwe wolken. 't Kon regenen, 't kon sneeuwen worden. Somberder dan ooit lag de Dijkstraat.

Gesteund door kussens zat mevrouw in den leuningstoel bij het raam, waar ze elken dag heen strompelde op den arm leunend van

Louise of van Mina, de meid, en waar ze bleef tot 's avonds de lamp opging. Dan werd ze naar de tafel versjouwd.

Ze was alleen. Louise maakte eenige visites, en Mina werkte achter in de keuken. Nu en dan hoorde ze haar weemoedig hoog-lallend gezang.

Bij haar stond een étagère-tafeltje met medicijnen en een tafelbel om de meid te waarschuwen als de kachel voorzien moest worden of als er iets anders noodig was. Er naast lag een haakwerkje. Maar zij had 't nog niet ter hand genomen dien middag. Dof staarde ze naar buiten, de beverige handen in den schoot gevouwen. Nu en dan zuchtte zij: een diepen zucht, als had ze iets zwaars te dragen dat haar moe, fyziek-moe maakte.

Buiten jachtte het leven voorbij, het leven dat altijd voortging met al z'n misère en moeite, altijd voort, voort . . . soms in langzamen lusteloozen sleur, dan weer in een koortsig-wilde vaart; maar altijd voort, koppig voort, als na-gejaagd door een boozen demon, die 't geen rust liet... tot het moeë einde....

Zij keek ernaar met halve droomende aandacht, en voor het eerst van haar leven misschien trof 't haar dat die menschen er niet ongelukkiger om waren met al hun moeiten en zorgen, en zij ontdekte in zich deze waarheid: dat het drukste leven altijd nog lichter te dragen is dan een leeg leven zooals het hare.

Zooals het hare . . . Ja, haar leven was leeg, leeg . . . Ze zat te wachten, dag na dag op iets dat niet komen zou, . . . voor haar niet tenminste, voor háar niet. . . .

Een groote weemoed welde in haar op, perste tranen in haar oogen. Had ze nog niet genoeg verdriet gehad? Waarom werd haar dit laatste geluk — het eenige wat zij nog vroeg — niet gegund?

Er schichtte buiten een gedaante vlak voorbij het raam. Zij schrok. Dadelijk daarop werd gebeld. Had zij goed gezien: was 't de post? Er kon een brief van Gerard zijn. 't Was nu alweer meer dan vier weken geleden dat de laatste . . . Zij luisterde scherp.

Mina kwam binnen, reikte haar een brief toe: „Voor de juffrouw van meneer Gerard" — lispelde de meid, het handschrift wel kennend.

Ze nam den brief aan, zette haar bril op, en keek half verwonderd half te leurgesteld op het adres. De meid was alweer vertrokken. Ja, Mina had gelijk: de brief was aan Louise. Vreemd: ze had al in meer dan vier weken geen brief van 'm gehad, en nu aan Louise . . . Er zou toch geen brief weggeraakt zijn!

Ze had den brief bij zich op het étagère-tafeltje gelegd. Louise had niet graag, dat haar brieven door een ander opengemaakt werden.

Maar het witte couvert brandde haar in de oogen, ze kon er haar blikken niet afwenden, had er wel door heen willen zien. . . . 't Kon nog wel een uur, anderhalf uur duren, eer Louise thuis kwam. Al dien tijd moest ze wachten. En in dat envelop zat, waar naar ze al dagen, dagen zoo verlangde: nieuws van Gerard. O, ze popelde om te weten wat hij schreef, hoe 't hem ging, of hij nu kwam eindelijk. . . . En alleen dat nare couvert hield haar tegen.

't Duurde niet lang, toen kon zij zich niet meer bedwingen. Ze brak het couvert open, ze moest 't weten, ze had er een standje van Louise voor over.

De bril op, het voorhoofd in rimpels, de wenkbrauwen aandachtig saamgetrokken, begon ze te lezen:

Soember Redjo, 25 Oct. 1903.

Beste Louise,

't Is avond. Ik zit in mijn voorgalerij te schrijven. Dit is de laatste brief, dien ik naar Holland verzenden zal.

Wanneer iemand slechte, onherstelbaar slechte dingen gedaan heeft, en hij tracht die niet langer schijnheilig te verbergen of zich schijnheilig vrij te pleiten, maar komt er rond voor uit, bekent zich àlle schuld, wanneer hij om zoo te zeggen los van het leven is, er mee heeft afgerekend, dan komt er een zekere rust over hem. Hij is te diep in zichzelf afgedaald, dan dat de rest van de wereld hem nog veel zou kunnen schelen, hij ziet hoe nietig alles in het leven is bij die ontzaggelijke, onbegrijpelijke ruimte: de dood.

Daarom durf ik nu tot je te komen met een moeilijke opdracht. En ik hoop en ver-

trouw, dat jij die mij steeds zoo gedienstig waart, ook deze op je zult willen nemen, te meer als je weet dat 't de laatste dienst is, die ik van je vragen zal, die je me zult *kunnen* bewijzen.

Ik wilde wel dat je nu hier was om je alles te kunnen vertellen, want ik vrees maar al te zeer, dat veel van wat ik je nu schrijven ga je onduidelijk en onbegrijpelijk zal voorkomen. Ik vertrouw echter op je goede wil mij wèl te begrijpen.

Louise, er zijn ernstige en leelijke, heel leelijke dingen met me gebeurd.

Nooit heb ik 't ronduit willen schrijven, maar mama heeft 't maar al te goed in mijn brieven tusschen de regels kunnen lezen; en nu ik voor het laatst schrijf, wil ik de waarheid, de volle waarheid zeggen, misschien kan dat mijn gedrag rechtvaardigen. Ik heb hier kwade, kwade, *kwade* dagen doorleefd. O, heimweh is een ziekte, zooals er geen verschriklijker is! 't Is een spook, een nachtmerrie, een sloopende koorts die je niet verlaat, geen dag en geen nacht. En dan te moeten wonen hier op de Kloet tusschen de bergen, kale zwarte aardklompen met niets er op dan kleine koffie-boomen, die niet groeien willen, hier en daar een omgekapte half-verbrande boomstam en overal overal opgegraven brokken kalksteen, die (de vergelijking trof me eens, en is mij daarna altoos bijgebleven) die uit de verte precies doodskoppen gelijken. — De naaste employé's-woning was twee uur, Kesamben, het naaste station vijf uur rijden van mij vandaan. Conversatie had ik niet, of 't had moeten zijn met de paar honderd stomme Javanen die om mij heen woonden. Eens in de maand kwam de administrateur bij mij op zijn inspectie-reis. Dat was de eenige blanke dien ik zag in twee drie maanden dikwijls.

Is dat een bestaan, Louise? 't Leek mij den eersten tijd of ik van de wereld was afgesloten op een onmetelijk groot kerkhof. En daarboven altijd, altijd, dag-in dag-uit die meedoogenlooze felle zon, die je de koorts in je lijf brandde. Kan 't dorrer, kan 't naargeestiger?

O God, de verveling, die ik hier doorstaan heb! Louise, dit leven was mij een *hel*. Veel menschen vermoeden niet eens dat het leven zoo bitter kan zijn.

Als ik beneden, in de kotta, kwam, was mijn eenige toevlucht (ik kende hier natuurlijk niemand) de kroeg.

De kroeg, dat is mijn ongeluk geweest, de eeuwig-vervloekte Indische kroeg.

Ik heb hier kroeggeloopen erger dan in Holland ooit in mijn hersens zou opgekomen zijn. Ik heb gespeeld, gedobbeld. Ik heb de beest uitgehangen, de dolste streken uitgehaald, zoodat ik nu nog niet begrijp hoe ik er ooit toe heb kunnen komen. En alles alles om maar dat verlangen, dat eeuwige verteerende verlangen naar het goede oude Holland te vergeten.

't Heeft mij weinig geholpen. Ik ben van kwaad tot erger vervallen.

Ik heb gespeeld. Ja! Ik speel nog, ik kan 't niet meer laten. Ik heb vandaag nog gespeeld, en . . . verloren.

Dat is niets vreemds Louise. Ik heb al meer verloren, veel verloren. Zóoveel dat ik 't niet betalen kon. . . . En ik móest betalen Louise, ik *moest!* Ik kon ook niet meer spelen of ik moest eerst betaald hebben. Ik had de kas van den onderneming onder mijn beheer, ik had het geld dus zoo maar voor het nemen. Geen haan zou er naar kraaien: er zou toch wel eindelijk eens een keer komen, dat ik ging winnen, en dan zou ik 't weer alles tot de laatste eent aan de onderneming terug geven, zonder dat iemand er iets van gemerkt had. Ik leende dus dat geld.

Maar ik had, zooals meestal, déveine, ik bleef verliezen, al meer verliezen. Het te kort in de kas beliep eenige duizenden.

Op het laatste moment ben ik toen nog tot inkeer gekomen. Ik ben naar den administrateur gegaan, en heb hem alles verteld, en gevraagd of ik het tekort langzamerhand mocht aanvullen door bekorting van mijn traktement.

't Werd toegestaan op éene voorwaarde: dat ik beloofde nooit meer te zullen spelen.

Ik was dankbaar dat ik er zoo af kwam. Een tijd lang werkte ik met toewijding, trachtend een nieuw beter leven te beginnen. — Dat is nu ruim twee jaar geleden. Daarom kon ik in dien tijd niet naar Holland komen.

Zoo heb ik het geheele te-kort weer aangevuld, en het vertrouwen van mijn chef weer herwonnen. — Toen op een avond, nog niet lang geleden, toen ik weer de duivel in mijn lijf had, ben ik weer op nieuw begonnen. Ik *kon* 't niet laten.

Ik heb verloren, natuurlijk verloren, *verloren!!* Ik had weer déveine, ontzaggelijke déveine als altijd. Ik wist van geen uitscheiden: zulke groote bedragen kan je alleen verliezen, maar ook alleen winnen door het spel. Ik bleef dus spelen in de hoop 't terug te winnen. Ik verloor al meer....

Het geld?.... Ik wist immers den weg Louise, van vroeger...

Het te-kort is groot, aanzienlijk grooter nog dan de vorige keer. Tot nog toe heb ik 't weten te verbergen. Maar vandaag of morgen móet 't uitkomen. En als 't uitkomt!... De angst Louise, o God, de onverdragelijke angst, die ik daarom uitgestaan heb! Nu ben ik besloten. Nu heb ik rust. Men zou mij natuurlijk niet nog eens in genade aannemen. Maar bovendien, om die duizenden weer bij te verdienen, ik heb er den moed niet toe, Louise, ik heb er waarachtig den moed niet toe.

Kan je 't je begrijpen, Louise, dat ik ooit hiertoe komen zou? Ik ook niet, m'n God ik ook niet! Maar geloof je me Louise, als ik je zeg, dat de ellende groot geweest moet zijn, die me zoover bracht?

O, de schande, de eeuwige schande als 't ontdekt zal worden!...

Het meeste pijn doet 't me (niet voor me zelf, want zooals ik je schreef: ik heb met het leven afgerekend) maar voor onze goede arme moeder. Dat die ziel dit nu nog beleven moet op haar toch al zoo droevigen ouden dag.

En dat ik, dat ik daar de schuld van ben!

Dit alles is me onverdragelijk, Louise. En daarom... Je hebt 't natuurlijk al begrepen.

Nu wilde ik je vragen, wil jij mama voorbereiden, en 't haar een weinig verzacht voorstellen? Als je 't een beetje begrijpt, hoe ik er door ellende toe gekomen ben, als je een beetje meelij met me kunt hebben, zal je 't voor me willen doen.

Morgen zal 't alles gebeurd zijn.

Ik zal een brief achterlaten, waarin ik verzoek niet te telegrafeeren om mama den schrik te besparen. Je kunt haar nu langzaam voorbereiden, dat is beter.

Vergeef me Louise dat ik dezen zwaren dienst van je vroeg.

Het eenige, waarnaar ik nu nog zou kunnen verlangen, is te weten hoe mama en jij over me zullen oordeelen. Oordeel niet te hard, Louise, ik ben zoo ongelukkig geweest.

Beklaag me niet, want wat me ook te wachten staat, erger dan ik 't gehad heb, kan ik 't moeilijk krijgen.

Wees in gedachte met mama voor het laatst innig omhelsd door je je liefhebbenden broer

GERARD.

Er klonk een zwak gilletje door het halfduister van de kamer, de brief knetterde.

Daarna bleef 't stil.

Toen Louise in het donker thuis kwam, vond ze haar moeder bewusteloos, den brief nog in haar hand.

IJlings werd de dokter gehaald. Denzelfden avond nog stierf zij.

Maar zij kwam niet meer tot bewustzijn.

December 1903.

OP DE LINIE. OORSPRONKELIJKE NOVELLE † † † † † † † † † † † † † † VAN F. DE SINCLAIR.

(Slot).

Vijf minuten later zwaaide 'n licht regelmatig tusschen de boomen. Ergens, diep in 't bosch werd gefloten. 't Licht bleef heen en weer slingeren.

Toen, behoedzaam en snel, tusschen de boomen door, gleden vijf zwarte gestalten in gebogen houding; mannen waren 't die 'n last torschten op hun rug.

„Schiet op, d'r is onraad," fluisterde 'n vrouwestem, „naar 't Zand, is 't veilig."

't Licht verdween.

Stil, onhoorbaar in den zwarten nacht, kwamen de gestalten nader.

„Langs 't pad . . ." klonk 't gedempt en bevelend.

Toen, achter elkaar als donkere schaduwen, verdwenen ze in de duisternis.

„Nou ga 'k weg," sprak Vos, die met Hanneke had zitten praten en lachen.

„Wacht tot m'n moeder weerom is," sprak 't kind, „'k ben bang alleenig."

„Waar is ze dan?"

„Hier ben 'k al," sprak de oude vrouw, binnentredend, terwijl ze de lantaarn op tafel plaatste en op 'n stoel neerviel.

„'k Ben moei . . ." zuchtte ze.

„Nou, ik wensch jullie wel te rusten . . ." sprak Vos, opstaande.

„Goeien avond meneer en bedankt," sprak de oude vrouw.

„'k Zà-je bijlichten," sprak Hanneke, de lantaarn nemend.

Ze traden naar buiten.

„Nou . . . gedag. . . ."

Vos hield haar hand vast; haar frisch jong gezichtje was vlak bij hem.

Ineens z'n arm om haar hals slaande, zoende hij haar op den mond.

Haar lippen kusten hem terug.

„Hanneke," fluisterde hij.

Maar toen duwde ze hem weg.

„Nou vort . . ." beval ze, en tegelijkertijd was ze met 't licht in de hut verdwenen.

Vos liep voort.

Nog voelde hij de bloedwarme lippen op z'n mond en 'n gelukssiddering doortrilde hem.

„Hanneke . . ." er was 'n roerende klank in dat woord, en hij herhaalde 't zachtjes en innig, tot de tranen in z'n oogen kwamen.

Zwart en geruchtloos lag de nacht in 't bosch; door de takken fonkelden de sterren. Maar voor hem, in den donkeren boog van de laan, lag 'n witte streep.

Dat was de Steenweg.

IV.

Er werd geen fraude ontdekt op de linie bij Geesteren.

„Dat gaat altijd zoo," sprak Meertens, terwijl hij met Geerken op Vos' kamer 'n glaasje brandewijn dronk, „dat gaat altijd zoo, let maar es op; as ze zoo klessen, van dàt gebeurt er en dìt gebeurt er . . . dan vind-je nooit niks . . . wat ik je zeg."

„As die kerel 't dan zoo precies weet, laat-ie dan zeggen, waar 't vandaan komt . . . ze kunnen 't wel met de spoor inbrengen ook . . ." mopperde Geerken, die op was van 't dienstdoen en 't stilzitten tusschen de vochtige struiken, want Meertens had hem bij voorkeur naar 'n gedeelte van de grens gezonden, dat bestond uit 'n drassig stuk polderland, waar enkele hazelaarstruiken 's avonds genoeg schaduw gaven om 'n man onzichtbaar te maken.

„Dat heb ik ook al es gedacht," sprak Vos nu, die in z'n leuningstoel droomerig voor zich uit had zitten kijken.

„Och weet-je wat 't is," betoogde Meertens weer, „ons wordt 't gezegd en of je 't nou gelooft of niet, dat blijft allemaal eender, maar as ik nou Inspecteur was, dan zou 'k tegen zoo'n vent zeggen: Ho es effen, kà-je 't bewijzen? . . 'n Jaar of tien geleden had-je in Babberich net 't zelfde; daar komt de Inspecteur, of zoo als 't toen nog was, de Controleur, op 'n goeien dag ook met 'n brief . . . en daar zou jenever gesmokkeld worden . . . afijn, met okshoofden tegelijk! Nou daar had-je toen de Hoofdkommies Geeman, je weet wel, dat 's toch zoo'n onverschillige, en die zeit, Controleur zeit-ie, lâ wij nou es naar dien kerel van dien brief toegaan. Goed, zeit den ouwe, en zij weg.

Kommen ze bij die kerel, 't was zoo'n soort uitspanning, zâk maar zegge, en toen zeit Geeman. „Meneer jij hebt nou in die brief geschreven as dat er zoo veel gesmokkeld wordt, maar hoe weet u dat?"

„Nou zeit den ander, maar ik zeg je dat 't zoo is."

„Afijn, ze klessen d'r over en eindelijk, jawel, toen noemde-ie z'n zegsman, dat was 'n zekere . . . afijn, die kanne jullie toch niet, 'n rijke boer daar in de buurt. Maar wat denk-je nou dat 't was? Geeman had die boer bekeurd, omdat-ie 'n paard te min had angegeven, en nou had die kerel, om ons te pesten natuurlijk, die herbergier opgewarmd, as dat ze zoo veel jenever van Pruisen smokkelde. Nou, en die bang voor de concurrentie,

op hooge beenen met z'n brief naar de Controleur. . . ."

„En ging er niks om?" vroeg Geerken.

Meertens dronk z'n glaasje leeg, schudde z'n hoofd, en zei minachtend:

„Ze hebben d'r nooit niet dàt gesnapt."

Vos schommelde in z'n leuningstoel en had maar half naar 't verhaal geluisterd.

Hij dacht aan den vorigen avond, aan Hanneke en hij overlegde in stilte, wanneer hij weer naar „'t Zand" zou kunnen gaan.

Maar de beweging van Meertens had hem in z'n peinzen gestoord en gul als hij was, stond hij op om het glaasje weer vol te schenken.

„'n Halfje," zei Meertens, wel 'n beetje te laat en dan als vervolg op z'n laatste betoog.

„'t Is allemaal klets, wat ik je zeg."

Op dat oogenblik werd er op de deur getikt en Vos' hospita reikte Meertens 'n dienstbrief over.

„Die is net hier gebracht . . ." Ze verdween.

„Spoed!" las Meertens, 'n beetje onthutst, en besluiteloos de enveloppe van alle kanten bekijkend.

„Nou zâ-je 't hebben!" riep Vos uit.

Geerken keek verschrikt.

Meertens, in z'n agitatie z'n gewone gewichtigdoenerij vergetend, scheurde 't couvert stuk en bekeek het kleine briefje, 'n nota van den Hoofdkommies, blijkbaar in haast op 'n afgescheurd stukje papier gekrabbeld.

Onwillekeurig las hij hardop, 'n beetje stooterig, met nadruk op elk woord, zooals menschen doen, die niet gewoon zijn om voor te lezen:

> Meertens laat de ambtenaren vandaag op den post blijven en haalt gij mij om zeven uur van den trein.
>
> *De Hoofdkommies,*
> De Jong.

Hij zweeg, keek verwilderd naar de twee kommiezen, die hem met verbaasde gezichten hadden aangehoord, zag toen weer op 't briefje, las 't voor de tweede maal hardop, keek toen aan den achterkant, als vermoedde hij, dat daar ook nog iets kon staan en mompelde eindelijk half nijdig, half angstig.

„Wat mot er nou weer an de hand zijn?"

„Komt-ie zelf?" vroeg Geerken, om ook iets te zeggen.

„Zelf?" snauwde Meertens, „'k lees 't je toch voor. . . ."

„O ja . . . ja, dat is ook zoo," stotterde Geerken verlegen, 'n poging doende om over z'n eigen vergissing te lachen.

„D'r is misschien weer 'n zoutzieder, die wat weet," spotte Vos, die zich volstrekt niet agiteerde.

Meertens vertrok even z'n mond tot 'n glimlach, maar hij was veel te ongerust, stond op, stak den brief in z'n borstzak, dronk z'n glaasje leeg, zei tot Vos: Nou, bedankt hoor . . . ik ga gauw naar moeder de vrouw . . ." knikte met 'n kort „besjoer" tegen Geerken en verliet de kamer. Maar dadelijk kwam hij terug, gelukkig te laat om te zien welke grimassen Vos achter z'n rug maakte. Hij stak alleen z'n hoofd om de deur.

„Zeg, jullie blijven in ieder geval thuis hé? . . as 'k je soms mot hebben."

„'k Doe geen stap buiten," riep Vos met stemverheffing.

„Goeie," en Meertens verdween.

„Wat zit-ie in de penarum!" schaterde Vos, toen hij de winkeldeur dicht had hooren gaan.

„Maar wat zou 't wezen?" vroeg Geerken, allesbehalve op z'n gemak.

„Wat kan 't ons bommen . . . hij is dienstgeleider . . . nog 'n borrel?"

„Nee, 'k ga naar huis," sprak de ander opstaande.

„Wat moet je thuis doen?"

„Nou . . . zoo maar . . . je kan niet weten," aarzelde Geerken.

„Godbewaarme, wat 'n vent bè-jij toch . . . afijn. . . ."

„Nou salut . . ." sprak Geerken, blij dat Vos niet op z'n blijven aandrong.

„Salut," antwoordde Vos.

Geerken vertrok en Vos zag hem haastig langs de ramen naar z'n kamers snellen.

Hij lachte en schudde z'n hoofd.

Toen stak hij 'n andere sigaar op, nam 'n krant en begon te lezen. Maar veel belang stelde hij niet in wat hij las.

Na verloop van 'n paar minuten staarde hij over 't blad heen, langzaam zakte de hand, die de krant vasthield omlaag, 't blad lag op z'n knieën . . . gleed op den grond.

Hij merkte 't niet.

Door 't raam keek hij naar boven in de helder blauwe lucht: 'n gelukkige glimlach tintelde in z'n donkere oogen....

Hij dacht aan Hanneke.

Dien avond tegen acht uur kwam Meertens gejaagd en zenuwachtig Vos', kamer binnenstormen.

„We motte direct weg..." riep hij dadelijk, zonder zich den tijd te gunnen om te groeten.

„Heer in den hemel!... wat is er aan de hand?" vroeg Vos kalm, „ga zitten... ga zitten...."

„Nee... geen tijd... ik ga Geerken halen... zorg dat je over 'n kwartier klaar bent... met je revolver..." en op 't zelfde oogenblik bijna was Meertens alweer de kamer uit en hoorde Vos z'n driftige voetstappen langs de ramen.

„Wat zal die goeie Geerken 't op z'n zenuwen krijgen," lachte de laatste, „sjonge sjonge wat 'n alterasie..." en zich geeuwend, uitrekkend, stond hij op, legde z'n revolver klaar, vulde z'n sigarenkoker en wandelde toen met langzame passen z'n kamer op en neer, in afwachting van de dingen, die komen zouden.

't Duurde niet lang of hij hoorde haastige voetstappen, 'n paar korte afgebeten woorden vlak voor z'n ramen, toen rinkelde de winkelbel en even later stond Meertens in de kamer met achter zich Geerken, die schuw en verbijsterd om zich heen zag.

„Neem plaats heeren!" noodigde Vos joviaal, als gaf hij 'n partijtje.

Meertens, bijna ademloos, viel op 'n stoel neer, Geerken aarzelde even, maar bleef staan, op z'n hielen draaiend.

„D'r is wat an de hand," sprak Meertens eindelijk zacht en geheimzinnig, terwijl hij naar de deur keek, als vreesde hij, dat daarachter iemand stond te luisteren.

„Zoo," sprak Vos, „weer 'n zoutzieder?"

„Nee," antwoordde Meertens ernstig, „'t mot nou waar zijn... 't is verrajen.... 'k zal 't je vertellen, we hebben nog wel effen tijd..." en hij keek op z'n horloge.

„'n Glaasje brandewijn voor de schrik?" vroeg Vos.

„'n Halfje dan... maar gauw."

„As de weerlicht!..." Vos vulde vlug de drie glaasjes, die nog van 's middags op tafel stonden.

„Lekker!"... zuchtte Meertens, 'n flinke slok nemend, „nou za 'k jullie zeggen. Gisteren is 't er 'n kerel bij den inspecteur gekomen en die heit gezeid, dat-ie mot had met z'n kameraden en dat-ie ze daarom wou verraje...."

„Wat 'n schobberd!" riep Vos verontwaardigd.

„Stil nou... ze motten 't al 'n week of drie doen, met z'n vijven... maar nou die kerel d'r af is met z'n vieren... elk 'n zak zout en misschien spiritus ook, maar dat wist-ie niet zeker."

„Vannacht?" vroeg Vos.

„Vannacht," bevestigde Meertens; „ze gaan om negen of tien uur van Neuhaus en dan kommen ze over 't Zand naar binnen."

„Motten we daar dan gaan liggen?" vroeg Geerken.

„Là me nou uitspreken," snauwde Meertens, „de inspecteur en de adjunct die kommen ook en dan de hoofdkommies, en nou mò-je es luisteren. Nou hebben we zòò afgesproken. Vos die gaat 't meeste naar voren in 't bosch tot bij dat open vak, je weet wel, Geerken en ik blijven meer achteruit, ik op de hei in de struiken en Geerken net waar dat dennebosch begint rechts, de hoofdkommies die gaat met de adjunct links 't bosch in... liggen natuurlijk en de inspecteur, die zou op de heuvel blijven, dan kon-ie zien als er wat gebeurde."

„O, dat zal helpen..." spotte Vos, „maar wil 'k je es wat zeggen?..."

„Ja, 'k weet er alles van," zuchtte Meertens, „je bedoelt dat je 't niet gelooft, 'k help 't je wenschen... want 'k heb nou al 'n standje te pakken... 'k geef twee rondjes as 't er niks komt...."

„Daar zit je an vast man... ik drink boonekamp...."

Meertens lachte 'n beetje gedwongen en sprong toen ineens op. „Alla Geerken jij vast weg naar paal 36 en daar ga je maar liggen tot ik kom... niet met zoo'n troep tegelijk... want ze hebben misschien wel waarschuwers ook..."

Geerken was de deur al uit.

„Nou wij," sprak Meertens, gejaagd, nog geen halve minuut later.

„Nee, wacht nou effen," kalmeerde Vos, „anders loopen we nòg op 'n clubje."

„Jij hebt toch nooit wat gezien op 't Zand?" informeerde Meertens met 'n toegeknepen stem.

Vos schudde z'n hoofd.

„Nooit... en je kan me gerust gelooven, d'r is niks ook."

„k Mag 't lijen... maar lâ-me nou gaan."

Even later traden de beide kommiezen buiten en volgden Geerken in den zwoelen donkeren zomeravond.

Voorzichtig langs 'n omweg, want je kon nooit weten of ze niet op de loer lagen, slopen ze langs de spoorbaan, klommen 'n eind voorbij 'n wachthuisje over 't ijzerdraad, staken de lijn over en volgden toen snel den weg, die er 'n eind evenwijdig mee liep.

Vervolgens sloegen ze 't voetpad met de bruggetjes in en waren weldra bij 't Zand.

„Ik zie nog geen mensch," fluisterde Meertens, rondspiedend in de duisternis.

Maar op 't zelfde oogenblik hoorden ze vlak bij zich „goeien avond" zeggen.

Ze wendden zich om en zagen den inspecteur, den adjunct en den hoofdkommies op den grond zitten.

„Is Geerken nog niet hier?" vroeg Meertens, na 'n beetje links z'n hoed te hebben afgenomen,

„Jawel, die zit hier ook," sprak de hoofdkommies gedempt.

„Hier," klonk het schuchter op 'n kleine distantie.

„Nou verder niet praten en ieder naar z'n post," gelastte de inspecteur, „zoo snel en stil mogelijk."

„Vooruit!" sprak Meertens, Vos bij z'n mouw trekkend, „kom Geerken!"

Maar Geerken was al opgestaan en had zich bij z'n collega's gevoegd.

De hoofdkommies en de adjunct verlieten stil de plek, waar ze gezeten hadden en verdwenen in de duisternis.

Meertens, Geerken en Vos beklommen den heuvel, daalden aan de andere zijde er af en liepen weldra op de heide.

„Wat doet de ouwe nou?" vroeg Vos fluisterend.

„De inspecteur? Dat weet ik niet, die gaat geloof ik op den heuvel liggen kijken, maar 't plan is zoo", en hij vertelde heel zachtjes, hoe de inspecteur wou, dat ze doen moesten.

„Je kan hier geen steek zien," klaagde Geerken.

„Hou je..." snauwde Meertens, nog veel harder dan Geerken gesproken had.

„Hier motten jullie dan blijven," sprak Vos even later, terwijl hij zich inspande om de plek te verkennen.

„'k Geloof 't ook," sprak Meertens stilstaande, „dan gane we nou hier maar zitten, strakjes komt de maan op; salutjes hoor!" en meteen wierp hij zich voorover op den grond, 'n beweging, die Geerken onmiddellijk navolgde.

„Tot straks," antwoordde Vos zacht.

Hij liep weer over 't zelfde zandpad als den vorigen avond; toen lag nog vage schemer over 't landschap, nu was alles nacht.

De sterren alleen verlichtten zwak den hemel en tegen de lucht zag Vos de bosschen staan, 'n stomme zwarte massa, die iets dreigends had, als snel rijzende donkere wolken op 'n zwoelen drukkenden zomeravond.

Maar vlug stapte hij ze tegemoet.

Bij den boschweg gekomen, bleef hij even staan en tuurde in 't ondoordringbaar zwarte.

Daar verderop woonde Hanneke.

Maar hij hoorde niets, hij zag niets en voorzichtig tastend, omdat 't pad hier ophield en hij nog 'n eind over ongebaande hei moest loopen, ging hij verder.

De grond was daar ongelijk en de erica groeide zoo welig, dat 't aanvoelde of er overal bosjes hooi lagen, waar hij z'n voeten neerzette.

Maar 't bosch was vlak bij; nog 'n honderd passen, toen stond hij er voor.

'n Weg er door bestond niet; wel was er 'n pad, dat uitkwam op den boschweg, waar Hanneke woonde, maar daarlangs gingen de mannen nooit; altijd drongen ze dwars door 't hout heen, naar de open plek, had die kerel tegen den inspecteur gezegd; zou er dan 'n kommies op de loer liggen, dan konden ze vluchten naar alle kanten. Daarom had de inspecteur nu gewild, dat ze 't heele terrein zouden afzetten. Vos vooraan,

links naar achter Meertens en Geerken, rechts de adjunct en de hoofdkommies. Vos zou ze stil laten passeeren, z'n revolver afschieten als ze midden op de open plek waren, dan vluchtten de kerels natuurlijk, of naar den kant van Meertens, of naar dien van den hoofdkommies en dan waren ze, althans 'n paar d'r van, binnen ook.

Vos drong 't bosch in, voorzichtig, met z'n handen tastend vooruit.

De bodem rees daar eensklaps en liep dan weer zacht glooiend af.

Hij voelde of de grond droog was, ging zitten op de helling, leunde met z'n rug tegen 't heuveltje en zoo tuurde hij met spiedende oogen in de geruchtlooze duisternis.

Hij glimlachte.

Ja, of hij nou al keek en keek . . . hij zag toch niks . . . als die kerels 't zonder licht probeerden, vonden ze nooit den weg. De inspecteur, die lag nou op den heuvel te loeren . . . zou ook wel veel zien en dan de hoofdkommies en de adjunct . . . 'n jong kwiek kereltje was dat . . . ook al 'n revolver, als hij z'n eigen maar niet in z'n beenen schoot....

Geerken zou wel liggen beven, zoo vlak bij Meertens . . . o jè, die zat er in . . . dik ook, want as ze nou wat snapten, dan was 't al dikwijls zoo gebeurd. . . .

Nou moest er 'es heelemaal niks gebeuren . . . dan lagen ze daar met z'n zessen . . . 'n komieke boel . . . wat zou Meertens dan 'n lol hebben!

Kijk, nou zag hij toch langzamerhand boomen, jawel, dààr stond er een, en dààr . . . en dààr . . . hij wendde zeker 'n beetje an 't donker. . . .

Ineens werd hij aandachtig, er was iets als 'n dreuning in den grond, en dat werd sterker . . . steeds sterker . . . 'n trein zeker.

Daar floot hij al, nog ver weg . . . maar hij kwam toch merkbaar nader . . . hoor maar . . . in 'n sterk aangezette vierkwartsmaat . . . dzjoem-tè-tè-tè . . . dzjoem-tè-tè-tè . . . nou klonk dat vlak bij . . . daar floot hij weer . . . wat 'n echo. . . !

Met gedempt geraas vloog de trein verder, zwakker cadenceerde 't stootgeluid, tot 't onhoorbaar werd, oploste in 'n verzwakkende dreuning.

In 't bosch was de duisternis langzaam doorzichtig geworden; in 'n zwak blauwig licht begonnen de boomen fluweelzwarte schaduwen te werpen.

Vos zag verwonderd omhoog.

Toen, tusschen de takken door, ontdekte hij de maansikkel, langzaam rijzend uit 'n grijze wolkbank.

Boven hem, door de takken heen, flonkerden de sterren; door 'n opening zag hij juist de Groote Beer en hij keek naar 't dansende sterretje boven de middelste van de drie.

Daar was iets mee . . . wat stond daar ook weer van? . . . och dat vergeet je zoo gauw, maar de poolster, dat's waar, die kon hij nu vinden . . . 'n lijn door de twee uiterste en dat viermaal verlengd of zoo iets . . . afijn, hij kon 't nou toch niet voldoende zien . . . als hij nu onderwijzer geworden was, . . . brrr 'n lam baantje en als je vooruit wou komen, altijd weer studeeren, examens doen . . . les geven . . . goddank, dat-ie daar af was. Nou had-ie ook z'n vijfhonderd en als-ie later kommies-verificateur kon worden . . . dat's niks meer, zeien ze . . . nou ja, hij zou wel es zien . . .

Plotseling richtte hij zich half op.

Werd daar gefloten? Of had-ie 't zich verbeeld? Zoo'n schel bizonder fluitje . . . net als . . . ja dat was waar . . . wat zei die moeder van Hanneke ook . . . uilen . . .

Hij luisterde; 't bleef stil.

Voor zich zag hij nu 'n heel eind 't bosch in.

Groen-blauw lag 't maanlicht op de lage varens en braamstruiken; de dennen rezen daar recht uit op met hun schilferige roode stammen, waar witgele verstijfde harsdruppels op glinsterden

Als 'n damp lag het licht in de verte, grijsblauw, en daar schenen de boomen ook compacter te staan en in nevels uit te vloeien.

'n Nacht voor 'n sprookje met elfen en boschgeesten, die onhoorbaar glijden en tusschen de boomen zweven en opstijgen in ijle blauwe gewaden als maanglans. . . .

Stil . . ! maar nou floten ze . . . nou wist hij 't zeker en 't was dicht bij ook . . . Sjonge, sjonge . . . zou er nou toch . . . ?

Z'n hart bonsde.

Maar hij lag in 't licht, in 't volle licht; ze konden hem zien, van héél ver al.

Voorzichtig stond hij op en zag rond. In de schaduw van dien grooten struik, dat was 't beste, daar half inkruipen tusschen de blaren en dennenaalden.

Snel bukte hij zich en sloop op handen en voeten vooruit.

Zoo, nu was hij veilig en nou uitkijken in de richting van 't gefluit.

Sakkerloot... dat kon wel es spannen. Hoor... alweer!

Schril en scherp klonk 't fluitje en daar ginds bij die groep boomen...

Maar daar bewoog zich iets...!

Vos stak z'n hoofd zoover hij durfde, uit den struik en zag toe.

In gebukte houding naderde daar iemand, voorzichtig sluipend, telkens stilstaand en omziende, 'n zak op den rug.

Recht kwam hij op hem aan.

Ineens bleef hij staan, zette den zak op den grond, ging er op zitten. Toen haalde hij 'n doek uit z'n zak en wischte 't zweet van hoofd en hals.

Vos verroerde zich niet.

De man stond weer op, bukte zich, slingerde den zak op z'n rug en ging snel verder.

Nu kon Vos hem goed zien.

't Was 'n forsche kerel met 'n bleek gezicht en 'n woeste ruige baard. Hij hijgde van inspanning en er was zoo iets moe's en pijnlijks in 't fronsen van z'n wenkbrauwen, dat Vos 'n gevoel van medelijden kreeg.

De oogen van den man spiedden naar den kant, waar Vos zat.

Verbeeldde de laatste 't zich of zag de kerel hem inderdaad aan?

Vos knipte zelfs niet met de oogen en hield z'n adem in.

Maar de man vestigde z'n blik strak in de richting van den struik. Vos probeerde nog even zich nog meer onzichtbaar te maken... trok z'n hoofd terug....

Maar 't was te laat.

De man had 't geritsel gehoord, bleef 'n oogenblik staan, als aarzelde hij, zag nog eens scherp in de richting van Vos, wendde zich dan snel om en ging terug, behoedzaam en stil als 'n tijger.

Vos was opgestaan.

„Halt, rijksambtenaren!" schreeuwde hij, tegelijkertijd z'n revolver in de lucht afvurend. De man voor hem zette 't op 'n loopen, Vos hoorde de droge twijgjes, die hij in z'n vaart afbrak, knappen.

Hij vloog hem achterna.

Maar de vervolging was niet gemakkelijk; elke boom stak z'n takken als versperringen uit, soms waren ze zoo zwaar, dat hij terug moest en hijgend 'n andere opening zocht, waar hij door kon.

Maar ook de man voor hem kon niet vlug vooruit en de zware zak op den rug belemmerde bovendien zichtbaar z'n vlucht.

Vos begon in te halen.

De man voor hem stootte zich tegen 'n boom, struikelde en vloekte, maar onmiddellijk herstelde hij zich, drong met verdubbelde inspanning dieper in 't bosch.

Vos was geen twintig schreden meer achter.

„Blijf staan!" riep hij bijna ademloos, „of ik schiet"!

Hoorbaar hijgend, woest, wierp de man zich tusschen de nauwe openingen, schuurde met z'n lichaam langs de boomen, dat 't schors eraf schilferde en takken krakend wegbraken.

Vos schoot opnieuw in de lucht.

Met een vloek wierp de man zich verder tusschen 't hout.

Toen eensklaps, gebeurde er iets onverwachts; de zak, half van z'n rug gegleden stuitte tusschen twee boomen, hield hem tegen. Hij liet hem vallen, wilde verder vluchten.

Maar met 'n sprong was Vos hem opzij gekomen en greep hem in den schouder.

„Wat heb je daar...?"

„Zout..." bracht de man ademloos uit, „laat me gaan."

Maar Vos, z'n revolver in z'n zijzak stekend betastte den man op 't lijf, voelde 'n harnas onder de kleeren zitten.

„Je hebt daar spiritus...."

„Nee...."

„Laat dan zien...."

„Lâ me dan los...."

Vos trok z'n hand terug, maar op 't zelfde oogenblik kreeg hij 'n stomp tegen 't onderlijf, die hem deed wankelen, doch snel als

de gedachte herstelde hij zich en vloog hij op den kerel, die opnieuw wilde vluchtten, aan.

Deze wendde zich om.

'n Korte schermutseling, toen omklemden ze elkaar.

De adem van den man sloeg heet en stootend tegen Vos' gezicht; onhoorbaar met 'n trilling der pezen spanden beiden hun spieren en knelden de borst van den tegenstander tot stikkens toe.

Beiden zwegen en er was iets ontzettends in dat zwijgen, iets dreigends in die stilte, als zou de verbreking ervan iets rauws en schrils zijn, 'n kreet van 'n wurging, 'n gil van 'n moord.

En of ze beiden 't voelden, dat 't zoo mòèst komen, zagen ze elkander in de felwoeste oogen, die haat en angst bliksemden.

Plotseling schemerde 'n licht . . . 'n lantaarn tusschen de boomen, een . . . twee gedaanten ijlden toe tussehen de zwarte stammen.

Er klonk iets als roepen . . . 'n stem. . . .

Vos hoorde 't, sperde z'n oogen wijd open; 'n vreemde gedachte schoot door z'n hersens, onzegbaar snel . . . die gestalten . . . vrouwen. . . .

Z'n spieren ontspanden zieh in plotselinge verlamming.

Toen wrong de kerel met 'n schorren kreet zich eensklaps los, Vos herkreeg z'n bezinning, stak z'n handen uit tot weergrijpen . . . maar op 't zelfde oogenblik dreunde 'n vuistslag krakend tusschen z'n oogen . . . vuur schoot naar alle kanten . . . in duizeling stortte hij neer.

Doch z'n grijpende hand hield de kleeren geklemd van den smokkelaar, die 'n sehok kreeg, wankelde en met 'n rauwen vloek boven op hem viel.

Toen was 't de worsteling op leven en dood.

Vos, die niets zag, niets hoorde, dan 'n suizende dreuning in z'n hoofd, had maar één gedachte . . . z'n revolver!

Met 'n uiterste krachtsinspanning richtte hij zich half op . . . tastte opzij in z'n zak. . . .

Toen voelde hij 'n hand z'n strot diehtknijpen . . . hij wrong zieh, roehelend al in de stikkende wurging . . . dan viel z'n schot hard, scherp . . . 'n snijdende gil, . . . 'n lantaarn vlak bij z'n oogen . . . verward gesehreeuw dichtbij . . . vreemd eensklaps wegstervend. . . .

Bewusteloos sloeg hij aehterover.

V.

Ze hadden hem binnengedragen in 'n boerderij, op den grond gelegd met 'n kussen onder z'n hoofd en daar sloeg hij ineens z'n oogen op en keek verbaasd rond, terwijl hij overeind ging zitten.

'n Boerin zat op haar knieën naast hem; op 'n zakdoek had ze sterken azijn gegoten en daar liet ze hem aan ruiken.

Maar hij duwde haar hand weg.

„Wat is er met me gebeurd?"

„Zoo, nou komt-ie al bij" sprak iemand in de kamer.

Vos wendde z'n hoofd om en zag Geerken, die blij lachend op hem toetrad.

„Hoe gaat 't Vos?"

„Best" antwoordde deze met 'n onwillekeurige beweging naar z'n hoofd, waar 't zoo wonderlijk leeg voelde, „maar waar ben ik nou eigenlijk?"

„Bij vrouw Harmsen . . . daar hebben we je ingedragen . . . je bent van jezelven gevallen . . . weet je dat niet meer?"

„Jawel . . ." antwoordde Vos, weer naar z'n hoofd tastend . . . „die kerel met z'n zout . . . waar . . . maar waar zijn de anderen?"

„Meertens die brengt de in beslag genomen rommel naar den Ontvanger met Harmsen z'n kar en daar is de Inspeeteur en de Adjunct en de Jong ook mee mee, dan zouden ze meteen 'n dokter voor je halen . . . die komt dan met de kar terug, zie je. . . ."

Vos stond voorzichtig op, hij wankelde, even, de vrouw ondersteunde hem.

„Dank je wel" glimlachte hij flauwtjes, terwijl hij op 'n stoel aan tafel neerviel.

„Ik ben nog 'n beetje . . ." en hij betastte zich . . . „alles nog heel . . . waar is m'n revolver? . . .

„Hier", sprak Geerken, hem 't wapen overreikend.

Vos nam 't aan, keek in de kamers.

„Drie schoten er uit . . . heb ik die kerel nog geraakt?"

Hij stak 't wapen voorzichtig in z'n zak.

„Nee, die kerel niet . . ." sprak Geerken aarzelend, „maar . . . e. . . ."

„Wablief?"

„Nou ja, . . . 't is jouw schuld niet hè . . . wettige zelfverdediging . . . ze maken je niks, zeit de Inspecteur."

Vos was plotseling opgestaan en op Geerken toetredend, pakte hij hem woest bij z'n arm.

Wie ? . . ." vroeg hij heesch.

„Wel . . . die meid . . . d'r waren ommers twee vrouwen met 'n lantaarn . . . wat scheelt je nou ? . . . Jeses . . . Vos, blijf hier, . . . vrouw Harmsen . . . help !

Vos was plotseling spierwit geworden ; met uitpuilende oogen van ontzetting had hij Geerken aangehoord ; toen, blootshoofds, was hij naar de deur gewankeld, had die opengestooten . . . als 'n krankzinnige stortte hij zich naar buiten en verdween in de duisternis..

In de hut op den boschweg stond op de oude tafel de lantaarn en gaf 'n onrustig sidderend licht in 't kale vertrek.

Op de matras in den hoek lag Hanneke, getroffen door den kogel uit Vos' revolver. Ze was dood.

De oude vrouw lag geknield er naast en bad hardop, maar telkens onderbrak ze 't steunend bidden door 'n uitbarstend snikken ; dat bedaarde langzaam en dan bevend en klagend begon de stem opnieuw.

Plotseling zweeg ze.

Buiten hoorde ze gerucht.

Iemand naderde met snelle schreden ; ze sprong op en zag naar de deur.

Deze ging open.

'n Man trad binnen, blootshoofds, 't gezicht, door de lantaarn verlicht, wit, verwrongen.

Ontzet deinsde ze achteruit.

„Wat . . . wil je hier?"

Hij keek haar verwilderd aan, poogde iets te zeggen, maar dan ontdekte hij eensklaps in den hoek de matras en hij kromp ineen.

Toen herkende ze hem.

Haar donkere oogen flikkerden met krankzinnigen glans en ineens haar arm naar hem toestrekkend met gebalde vuist, scheurde ze de haatwoorden uit haar dichtgeschroefde keel.

„O . . . ik wist 't wel, schooier . . . dat jij 't was ! . . . . moordenaar ! . . . . moordenaar !"

Vos had haar aangestaard met vreemde strakke oogen, als 'n slaapwandelaar, maar plotseling scheen hij 't te begrijpen.

„Ga weg . . ." sprak hij heesch, maar bevelend. „Ga weg mensch . . . je weet niet . . ."

Verschrikt, angstig om z'n vreemd doen, ging ze 'n paar stappen achteruit.

Hij trad op de matras toe, bukte zich en keek.

Daar lag ze, 'n doek om 't hoofd gebonden, de oogen gesloten, de lippen en wangen wit, de mond verwrongen in pijnlijken doodstrijd.

„Hanneke !" schreeuwde hij en woest greep hij 't lijk bij de schouders en trok het overeind . . . de doek om 't hoofd gleed af. . . .

Toen zag hij de rauwe open wond tusschen 't blonde haar, dat vastkleefde in donkere bebloede vlijen.

Met 'n gil sprong hij achteruit en dan op de vrouw toewankelend, die bevend terugweek, bracht hij schor stootend uit, terwijl z'n borst hijgend op en neer joeg.

„Ik . . . ? heb ik . . . ?"

Toen week haar angst voor felle haat. Woest drong ze op hem toe, dan spoog ze de woorden opnieuw in z'n gezicht, 't bovenlijf voorover, de armen teruggetrokken met trillende vuisten, al scheller krijschend :

„Moordenaar ! . . . moordenaar ! . . . moorden . . ."

Ineens zweeg ze en deinsde ze terug in 'n hoek van 't vertrek, de starre angstoogen opengesperd.

Vos had zich van haar afgewend en de revolver uit z'n zak gehaald.

'n Vreemde strakke kalmte was plotseling over hem gekomen.

Hij bezag 't wapen nauwkeurig bij 't zwakke lantaarnlicht en bukte zich dan ineens weer over 't lichaam van 't doode meisje.

Z'n mond trok, z'n lippen trilden, als zou hij gaan schreien.

Toen, met 'n snelle beweging, drukte hij de loop tegen z'n voorhoofd, sloot de oogen . . . 't schot knalde . . .

„Jezus Maria !" gilde de oude vrouw.

Zevenaar, Oct.—Nov. 1903.

ROEMEENSCHE VOLKSLIEDEREN.

Vrij bewerkt naar de fransche proza-vertaling

VAN

HÉLÈNE VACARESCO.

I.

Ik heb mijn liefste heen zien gaan
  En 'k vroeg hem — „Ga niet henen!"
Ik sprak hem over 't rijpend graan,
  Bedreigd door hagelsteenen,
Dat hij zou blijven aan mijn zij,
Toch ging hij henen ver van mij.

— En als je hem gesproken hadt,
  O zuster! van den molen,
Dan was allicht gebleve' uw schat,
  Die nu zoo ver ging dolen.
— Ik zei: „Heb meelij, 'k heb verdriet!"
— „Dat spijt mij", zei hij — anders niet.

Mijn zoete lief is heengevlucht,
  Omdat zijn lippen kweelden,
Omdat de menschen in 't gehucht
  Zijn liederen verveelden.
En zingen moet hij altijd door
En altijd vinde' een luistrend oor.

O zuster! had hem maar gezeid
  Hoe ik zijn liedjes liefheb,
Dan was hij wel gebleve' altijd,
  Terwijl ik nu zoo'n grief heb.
Niets nam hij mee, van noode vindt
Hij niets, de hemel is zijn vrind.

Niets nam hij mee uit ons gehucht
  En niets ook liet hij achter
En als wij danse', in de avondlucht,
  Alleen mijn liefde wacht er,
Maar geen zal zegge' uit medelij:
— „Die arme!" want hij leek zoo blij.

Maar geen wou luistren naar zijn lied
  En daarom ging hij henen,
Hij lieft ze en doet hun geen verdriet,
  Maar ik moet eenzaam weenen.
Had hem gezeid de liefde mijn,
Misschien zou hij gebleven zijn!

II.

Alle knapen, bij de dans,
  Hebben me iets ontnomen.
De éene stal mijn gordellint,
Dat wij saam borduurden, kind,
  Rood met gouden zoomen.

De ander nam mijn kralensnoer,
  Dat met gele kralen.
De ander stal het bloempje blauw,
Dat ik plukte, nat van dauw,
  Bij het zonnedalen.

Eén alleen nam niets van mij,
  Weet je wien 'k bedoel, kind?
Hij van wien mijn zwijgen praat,
Als mijn mond geen woordje laat,
  Hij voor wien ik voel, kind!

Zuster, loop hem ijlings na!
  Ga, je kunt niet dolen.
't Water wiegt met blij geruisch
Hem in slaap, in 't kleine huis,
  Bij den watermolen.

Ren maar voort en sta niet stil,
  Waar de schapen weiden.
Toef niet op den heuvelkant,
Breng een bloem hem van die plant,
  Snoer en gordel beiden.

Neem, ze zijn nog mooier wel
  Dan die zijn me ontstolen.
Zeg hem niet dat ik ze zond,
Maar dat gij voor hem ze vondt,
  Bij den watermolen.

Maar blijf niet te lang bij hem,
  Want je zoudt hem lieven.
Weenen zouden we allebei,
Lijden zonder medelij,
  Wreed elkander grieven.

III.

O moeder! ik heb er een knaap gezien,
Die daalde wel uit de sterren misschien.
  O denkt ge dat hij mij lieven zou,
  Als ik áandeed mijn gordel van zilver en blauw,
  Waar de kralen op vonklen als morgendauw?
Of als ik hem aanzag zoo van terzij
Of als ik hem vóorzong mijn liedje van Mei?

O moeder! en als al een andere vrouw
Hem haar harteken gaf, dat hij 't lieven zou?
  Of zou hij wel houden nog meer van zijn paard
  Dan van álle de meisjes die wandlen op aard
  En vond hij geen enkle zijn liefde waard?
En als ik hem vroeg: — „Waar komt ge vandaan?"
Zou mijn stem hem niet klinken als nachtegaalslaan?

O moeder! mijn zuster, die heeft haar man
En de hemel, de zon — en daar stralen zij van.
  Een meisje is gestorve' in den meienacht
  En ze zei: — „Plant er bloemen, die geuren zacht,
  Op het graf, waar ik stil op zijn voetstap wacht,
Dat mijn lieveken zoet er wel gaarne koom
En er ruike in de bloemen mijn ziel-aroom!"

O moeder! en denkt ge, als ik stond vóor het huis,
Dat hij áanzag met liefde de kleine kluis?
  Zoudt ge denken dat, als ik hem water bood,
  Hij wel dorstig zou laven zijn lippen rood?
Als ik zei: — „'k Heb een plaatsje op den drempel bewaard!"
Zou hij moe zijn? en zei ik: — „Laat rusten uw paard!"
Zou hij binden zijn paardje aan een boom, in de gaard?
  Zou hij nemen mijn hartje niet mee op reis,
  Als ik vleide: — „Uw liefde is mijn paradijs"?

IV.

— „O zuster! vertel mij wat je ziet,
Als je de oogen sluit en je ziet mij niet.
O zie je de kamer en 't spinnewiel
En het duifje zoo blank als een reine ziel
En dë anjers zoo rood op het raamkozijn?
Vertel mij, vertel mij, o zusje mijn!"

— „O wat ik al zie met mijn oogen dicht?
Je ranke gestalte en je mooi gezicht
En het wieltje aan het snorren in 't kamerkijn
En dë anjers zoo rood op het raamkozijn.
En een groote hôra zie 'k draaien rond,
Alsof ik er stil naar te kijken stond.
An álmaar draait die hôra rond,
Maar 't is me of zij álmaar stille stond.
Want mijn lief, die danst er mij nabij
En hij danst er met andren maar niet met mij.
En elk die hem toelacht met blij gelaat
Ontsteekt in mijn boezem een vuur van haat.
En ik zeg er aan elk van die meisjes: — „O kind!
Ik wil je wel geven mijn gordellint
En mijn prachtigste halssnoer, dat geef ik je wel
En ik put voor je water, drie dage', uit de wel,
Maar lach mijn lief niet langer toe!
O lach niet! Dat maakt mij zóo droef te moe!
Dat zie ik met mijn oogen dicht,
Maar ik zie ook je lief gezicht
En het wieltje aan het snorre' in het kamerkijn
En dë anjers zoo rood op het raamkozijn".

HÉLÈNE LAPIDOTH—SWARTH.

DE LIEFDE, DIE TE LAAT KWAM. † † † † † † † † † † † DOOR SARA BOUTERSE. † †

„Nou, bonjour dan, tot van avond...."

„Salut, veel plezier."

Gerard van Buren trok, met een slag de deur achter zich dicht, ging fluitend de smalle, donkere trap af.

Op straat, ineens nog wat bedenkend, floot ie 't gewone fluitje.... uit 't open raam kwam 't hoofd van Paul Bergsma, en een korte, wat ongeduldige vraag: „Nou?"

Gerard, midden op de menschen-drukke weg, bleef pal staan, de handen in de zakken, oplachend naar Paul met z'n jolig, blozend gezicht.

„Zèg, je komt toch van avond vast, hè?"

„'k Weet nog niet", kwam Paul mat terug.

„Jezus, kerel, wees nou niet zoo beroerd flauw, een leuke pan wordt het. mot jij daar nou aan ontbreken...."

„Nou, 'k zal wel zien..., misschien doe ik het wel...."

„Fideel, nou salut", en Gerard, met z'n wat knikkende groote stappen-houding, slenterde de straat af, fixeerde de dames, lachte knipoogend tegen de dienstmeisjes, zei soms wat er tegen.

Uit het raam lag Paul hem na te zien, zijn bleek gezicht versomberde weer. „Gelukkige kerel", mompelde ie, met een gevoel even van jalouzie, toen hij hem daar zoo jolig loopen zag, flink, knap in z'n correct grijs pak, de smal-randige strooien hoed wat schuin op 't korte, blonde haar....

....toen, trok ie z'n hoofd in, liet zich mat neervallen in z'n bureaustoel, en zóó, de armen slap langs 't lijf, 't bleeke passiegezicht mat gezonken op de borst, de oogen, donker-somber onder de zware, gefronste wenkbrauwen, bleef ie zitten staren, als krachteloos het forsche mannenlichaam...

Zoo was 't nou altijd, tegenwoordig, er was geen gloed, geen vuur meer in hem, leek 't wel.... dat dàt nou toch ook nog komen moest op zijn leeftijd, als je al negen jaar van fuiven en nachtbraken achter je hebt, god, je bent dan waarachtig geen jongen meer.... hij spotlachte stil voor zich heen, z'n gewoon cynisch lachje dat ie gekregen had in de fuifjaren, zooals ie ze altijd noemde, die jaren, waarin 't beste van hem was ondergegaan, en waarvan 't begin was geweest, nou meer dan tien jaar geleden, toen ie voor altijd het recht genomen had z'n eigen leven te gaan leven.... toen.... toen de nuchtere werkelijkheid doodend was gegaan over z'n jeugdillusies... hij streek zich, ongeduldig, de hand langs 't voorhoofd, nou, ja, god, dat was nu al zoo lang geléden, daar dacht je al niet meer aan... hij wist nou toch immers, dat illusies onbruikbare dingen zijn... hij was nou een man die 't leven kende, tot in de kleinste waarheden toe... hij had toch geleefd, waarachtig geleefd... ja, god, dat leven van hem... verwoest en bedorven was het eigenlijk... soms... jaren geleden al, had ie dat gevoel gekregen, dat hem lamlendig maakte en wee... dat gevoel alsof ie al uitgeleefd had... alsof al wat er nou nog volgen ging eigenlijk lastig overbodig... en god, zóó vervelend was.

De eerste jaren van z'n studententijd had ie pret gehad in 't fuiven, leefde ie er in, was door toevalligheden in handen gekomen van ouderejaars die voor leuke, fideele lui golden, uiterlijk prettige, geestige kerels, inwendig beestmenschen, die zoo door 't ploertige heen waren, dat 't bederven van hun eigen ziel hun niet eens meer genoeg was, dat ze er lol in vonden jongere, zwakke jongens ook gauw te helpen door 't mooie en 't goede van 't leven, tot ze als zij zelf zóó zouden vastgroeien in 't rotte, dat ze 't geloof aan 't mooiere, aan een zieleleven niet eens meer kenden... en Paul, met zijn zwak, de zonde toeneigend karakter, zijn verbitterd zich alleen voelen in 't leven, was meegegaan in de roes... kon er ten laatste niet meer buiten... voortgegaan was ie in een roes, almaar door, almaar door... toen, na de eerste jaren was dat wel wat bedaard... begon ie, met meer ernst, wat aan de studie te doen... maar hij was met het fuifleven zoo één geworden, dat ie er niet meer buiten kon en soms brekend uit alles, dagen lang aan de rol was, om dan weer later, als ie tot stilstand kwam, in te zien het beestachtige,

willooze van zoo'n leven, dat altijd dalend ten gronde liep, ten gronde moest loopen....

Familieleven had ie niet, thuis zagen ze hem liever niet als wel, nou, en wat hem zelf betrof, och, hij voelde al lang niets meer voor hen, en daarin, hij wist het, had ie geen schuld, daar stond nou zijn zonde eens heelemaal buiten... toen, nog weer later was over hem gekomen, levensmoeheid, walging van alles, hij leefde door 't gewone leven, nou ja, omdat 't nou eenmaal zóó was... hij leefde door met haat en verachting voor zich zelf... en toen temidden van die levensmoeheid, dat moeten meedragen van z'n eigen, verwoest lichaam, was het gekomen... d.t... waar 't nou al veel te laat voor was....

Paul knarste met de tanden, toen z'n warrelende gedachten zich allen weer concentreerden op dat ééne punt... dat ééne, dat midden in z'n zondeleven was gekomen, als een laatste, een allerlaatste herinnering aan den tijd, toen hij nog niet wist dat illusies, onbruikbare dingen in 't werkelijk leven zijn....

Aan zee was 't geweest, waar hij, in beroerd ellendig zich voelen, geslenterd had langs 't strand... en toen, ineens, in een badstoel, had ie een meisje gezien, een heel gewoon, jong meisje, heelemaal niet mooi, heelemaal niet zoo'n meisje waar ze 't in de boeken altijd zoo druk over hadden, geen meisje, met glanzende krullen, en lelieblank gezicht of vergeet-mij-niet-oogen... en ook geen feeëngestalte en al die nonsens meer, waarvan ie in de boeken, altijd zoo walgde, maar een jong, frisch meisje, met een kindergezicht, en iets, wat hem aantrok, wèg van z'n zondeleven... en toen, daar aan zee, was ie, god, ja, het onzinnige ervan, verliefd geworden op dat kind, dat, onder z'n blik gloeiend rood werd en toen al, onbewust, had, die blos hem pijn gedaan....

Paul, geheel wèg in zijn soezen... z'n herinneringen, die middag-aan zee, schrok-op in-eens, door 't harde slaan van de gangklok... god, allemachtig, hij zat nog precies eender, als een uur geleden, toen Gerard, was weggegaan.... Als met geweld zich losrukkend uit de knelling van iets machtigs, stond ie op... ging naar de tafel, scharrelde, doelloos, wat in de kranten, die er op lagen... altijd nog vèr weg z'n gedachten, die ie maar niet afleiden kon... toen, toevallig, zag ie, in de spiegel, tegenover hem, z'n eigen beeld en als altijd schrok ie ervan, van 't bleeke gezicht, met de vroeg-oude trekken, die er een uitdrukking van groote moeheid aan gaven... onder de zware, donkere, wat dichtbijeengegroeide wenkbrauwen de grijze, sombere, levensmoede oogen... de rimpels, de vroege, diepe rimpels in 't voorhoofd... hij was niets meer dan een ruïne, een allermiserabelst overblijfsel van vroeger... en tòch, tot hem, hij met z'n bleek, cynisch gezicht, met z'n bijna altijd sombere oogen, hij, met z'n verfuifd lichaam, z'n versjouwd leven, hij, die de zonde, als 't ware in alles met zich droeg... tot hem voelde zich aangetrokken dat kind, dat meisje... toen — van de zee....

Hij wist het... hij wist het, heel, heel zeker, zij was verliefd op hem, dat kind met haar jong, onschuldig gezicht... haar heldere stem, die hij maar even had gehoord en die maar al voort bleef klinken in zijn ooren....

God, wat was ie haar deze zomer veel tegengekomen, 't was als een noodlot, tot ie opeens begrepen had, dat 't geen toeval was... maar dat zij het zelf had gezocht met dat onberedeneerde, dat zuiver-naar-'t-gevoel handelen van zulke jonge meisjes als zij wàs, en toen ie dat begrepen had, kwam er pijn, wondende pijn in hem, en een groote, droeve verwondering over de onschuld, die zich neeg naar het verdorvene... en hij was haar, toen, een paar keer, negeerend voorbijgeloopen... heel onverschillig, als zag ie haar niet... en toen ze voorbij was, toen hij, heel zeker haar gezichtje, dieprood gekleurd zag, om hem, om hem alleen, toen, had ie een gevoel, als moest hij terug-gaan, en vergeving vragen, heel zacht, heel ootmoedig... maar hij was gewoon doorgeloopen, en even later bij een troep studenten aangeland, die fuif-plannen hadden... 's avonds was ie uitgeweest naar den Haag... uitgeweest, om de brandende pijn te dooven, die schroeide in z'n borst, de martelende pijn, om het weten, dat er in z'n verwoest leven een kind gekomen was, die dacht aan hem... en die bloosde .. bloosde voor hem....

Paul was weer teruggezonken in z'n stoel, gloeiend z'n hoofd van dat al maar denken... in z'n borst die doffe, scheurende pijn, waar ie weerloos tegen was... gisteren, gisterenmiddag, dat was het ergste geweest, hij voelde nòg, een steek van binnen, als hij er aan terugdacht... 't was voor 't eerst, dat ie haar was tegengekomen, na de keeren, dat ie haar, negeerend, was voorbijgeloopen.... 't was op een buitenweg geweest... in de verte alleen maar wat wandelaars en anders was 't stil overal... en op den weg, zij, het meisje met het kindergezicht... het meisje van het strand... hij had al, in de verte, haar gloeiend rood worden gezien... en toen het naderen... hij had, niet anders kunnend haar aangezien... en toen,... toen had ze opgekeken naar hem, met haar smeekende oogen van nog-heel-jong-meisje... o, god, die vochtige oogen, die pijn erin, die weerlooze pijn, die ze niet voor hem te verbergen zocht... het droevige van haar jong gezichtje... het lichte beven van haar mond... als kon ze niet langer zwijgen meer... als wou ze uitzeggen tot hem, haar liefde,... want heel, heel zeker wist hij het... hij had haar lief... en zij had hem lief met die liefde, die door de menschen werd ontkend... en waarvan hij nu 't bestaan had leeren kennen... de liefde bij intuïtie... de liefde, die voor hem te laat kwam...... En toen, daar op dien buitenweg, met aan weerskanten niets dan ver-uitstrekkende weilanden, wat boomen hier en daar... en boven, de strak, bleek-blauwe hemel... had ie, in-geheel zich overgegeven, gedroomd van haar... hij stelde zich voor, hoe hij haar hand zacht nemen zou in de zijne... en kijken, heel diep, in die oogen... waar dan die weerlooze pijn uit verdwijnen zou... die betraande oogen, die met zoo droeve vraag hadden opgeblikt...... en ineens, daar, heel alleen, op die eenzame buitenweg, met aan weerskanten de veruitstrekkende, waasgroene landen, had ie gesnikt, kort en heftig, dadelijk weer met kracht onderdrukt... en later was er over hem gebleven een heel weeke, droeve weemoed om al 't verlorene, al 't voorgoed verlorene voor hem... voor haar....

. . . .

Paul, weer opschrikkend, uit z'n droomen, bedacht ineens, dat 't Woensdag was... dat ie haar dan 's avonds meestal tegen kwam, zij, met boeken in de hand, waarschijnlijk uit les....

Hij stond langzaam op, met loome, lustelooze bewegingen, die hij zich aangewend had, met het „wat kan 't mij schelen" over heel zijn wezen, in zijn oogen alleen veel weemoed, veel droevige, grijze weemoed....

Nog even bleef ie voor zich staren... toen zei hij ineens hardop „ik zal 't doen", en terwijl ie 't zich voornam, leek het hem haast al te wreed, niet uitvoerbaar toe... en toen stelde hij zich, duidelijk, nauwkeurig duidelijk voor hoe 't zijn zou... van avond zou zij komen, uit de verte zou hij haar al zien... en naast hem zou loopen een... nou, ja, wie maar wou, op straat kon hij er genoeg....

Nog maar een uur, en dan zou ze 't weten, zou ze zien, wat ze had liefgehad... dat 't niets was geweest dan schijn... illusies... en voor haar, zou, voor korten tijd, wat verdriet komen... en dan zou 't voorbij gaan... zou ze later glimlachen over haar jeugd-illusies... en dan had hij z'n offer gebracht, had ie zich gegeven, zooals ie was... en dan later... grauw en grijs verrees het leven voor hem... eindeloos grauw.

Hij slenterde de straat op, strak de levensmoede oogen voor zich uit.... wachtend, om z'n offer te gaan brengen....

. . . .
. . . .
. . . . . .

Op de lantaarnlichte, stille straat naderden ze elkander, zij alleen, hij, in wit zijn gezicht waarin de sombere oogen donkerden.... en naast hem, een goor, opzichtig meisje, met vermoeid, vervallen gezicht, met schelle, ordinaire stem.... en juist, toen ze haar naderden, lachte ze, een ruwe, schorre, wreede lach. Paul huiverde, maar praatte door, lachte zelf ook.... en het meisje, dat hem voor 't eerst had gezien aan zee, en die gevoeld had, heel diep gevoeld de weemoed van zijn oogen, zag hem nù, droef beschenen door 't flikkerende lantaarnlicht, met een vrouw,

een zonde-vrouw aan z'n arm .... en het meisje dat te lang had gewoond in de stad, om niet te kennen dat droef zondige van het leven, zag het en begreep .... en haar jong blozend gezicht werd bleek .... haar oogen keken .... keken maar al strak en starend.... Paul voelde het, als in physieke pijn voelde ie haar blik .... zag in de halve duisternis haar groote starende oogen in haar jong, wit gezicht.... En toen ze voorbij was, toen hij, omkijkend, haar nog maar heel flauw zag, hoorde ie weer de schelle stem van de vrouw naast hem .... en kort, driftig, in een aanstormende opwelling van wilde, gloeiende haat gooide hij haar hand van zijn arm, ... toen, tot bedaard-zijn zich dwingend, maakte hij nonchalant een praatje nog .... en zei toen op den hoek van de straat: „Nou, morgen zie 'k je dan wel, bonjour," het meisje, verbaasd, bleef hem nakijken, mompelde iets van „verroest" met haar schorre rauwe stem, en toen verdween ze .... In de donkere straat liep Paul door, hij voelde zich verdoofd, versuft .... lei even de hand tegen 't voorhoofd .... en toen ineens snikte ie, krampachtig, met in z'n keel een slikkend geluid .... zooals ie eens had gesnikt op den eenzamen weg, met aan weerskanten niets, dan veruitstrekkende, waasgroene landen....

Wat later, liep ie toevallig Gerard tegen 't lijf, die hem, jolig op de schouder kloppend zei: „Op weg, naar de soos, kerel, fideel van je...." Paul zei niet veel, vertrok krampachtig z'n lippen tot praten .... naast hem liep Gerard, begon met drukke, levendige gebaren te praten, onderbroken door korte kernachtige uitroepen .... gesalueer naar kennissen .... toen gingen ze met z'n beiden de soostrappen op, ... verdwenen ze tusschen het woelige, drukke doen van de lui, die er al waren....

. . . .

.... En het meisje, dat hem voor 't eerst had gezien aan zee, sliep óók niet die nacht, met wijd open oogen lag ze maar stil te staren, heel bleek, heel jong tusschen de witte lakens .... en soms schreide ze, heel zacht, wanhopend droef — en in dien nacht brak er wat in haar, wat later nooit weer is teruggekomen .... iets wat heel droef was voor haar .... want het ergste voor haar volgend leven was, dat in dien nacht haar jeugdvertrouwen wreed is gestorven ...

VAN DE REDACTIE.

INDIË, het land der Geheimenissen, voor Nederland eeuw aan eeuw het land van schatten vol, waarheen zijn gegaan de mannen vol geestkracht, om het te maken tot wingewest, de mannen vol ondernemingsgeest, om ervan te halen wat ervan te halen was, de kereltjes van niets, om er gemakkelijk te leven en er tòch spoedig rijk te worden, een heirleger van ambtenaren om er in dienst van den Staat te arbeiden voor den landgenoot.... Maar de bewoner bleef de Vreemde, bleef Overwonneling, bleef het lastdier, dat men laat werken, de vijand, die men nog eenigermate ontziet zoolang men hem voor gevaarlijk houdt, de inlander, voor wien men niet meer deed dan voor een nuttig beest, dat van een beetje leven kan en zich snel vermenigvuldigt.

Eeuwen aan eeuwen zijn zoo voorbijgegaan zonder dat wij eenigen eerbeid hebben getoond voor het Geloof, de Idealen, de Kunst van de millioenen, die leefden onder onze heerschappij, zonder dat wij moeite deden om dieper door te dringen in hunne begrippen van Recht dan ons noodig toescheen om ten eigen bate ons te kunnen bemoeien met de rechtspleging en nog wêer ten eigen voordeele ons te mengen in aangelegenheden van administratieven aard, waaromtrent het overwonnen volk geen eigen regeling mocht worden toegestaan.

Minachting hebben onze voorvaderen gehad voor die menschen bij hevige begeerte naar dier menschen goed en gulzige exploitatiezucht van hunne werkkrachten. Hoogstens hadden die volkeren, in de oogen onzer vaderen, wel wat gedrochtelijke curiosa, die men naar huis zond om ze te bewaren en uit te stallen, vooral bij wijze van tropheeën, als buit op den heidenschen vijand behaald. We hebben van de vaardigheid sommiger nijveren misbruik gemaakt om in 't verre

Oosten dingen te laten vervaardigen naar Europeeschen smaak en veel gedrochtelijks is aldus tot stand gebracht. Maar voor de ontwikkeling of instandhouding der eigenlijke Indische Kunstnijverheid hebben wij eeuwen aan eeuwen niets gedaan, omdat wij er geen zier voor gevoelden. We kònden dat niet, daar de krachtkerels en de pietermannetjes, die wij daar heen stuurden, geen flauw begrip hadden van het Indische volkskarakter, de Indische intelligentie en de Indische idealen, waarvan de Indische Kunst en Kunstnijverheid de meer of minder volkomen uitingen waren.

Hoe had het anders kùnnen zijn! De geweldige Mystiek, het volkomen gezonde Symbolisme, niet van buitenaf erin gebracht, maar in de Kunstidee van de artistieke inlanders samengegroeid als levenwekkend element . . . wat konden de nuchtere overweldigers, hebzuchtige kooplieden en verongelukte mannetjes daarvoor gevoelen? Voor het beetje, dat zich te hunnent openbaarde in wijsgeerige en godsdienstige geschriften hadden zij niet eens kennis kunnen nemen, laat staan er eenigen indruk van ontvangen. Een der hoofdkenmerken van het Indische Schoonheidsideaal moest die mannen juist afschrikken, of liever, met Westersche zelfgenoegzaamheid er hen mêe doen spotten als met wat alleronmogelijkst barbaarsch.

Maar de tijden zijn veranderd. Al meer en meer beschaafde en algemeen ontwikkelde Nederlanders hebben zich in onze Oost een arbeidsveld gekozen. Bovendien, is in gansch Europa de belangstelling ontwaakt en groot geworden voor de oostersche beschaving. Geleerden hebben haar tot voorwerp van ernstige studie gemaakt en wat zij er aan het, tot wetenschappelijke rijpheid gekomen Westen van meêdeelden, is met de grootste bewondering ontvangen, ja, heeft dadelijken invloed uitgeoefend op de geestesrichting van zeer velen, die Indische Mystiek zijn gaan houden voor een vorm, waarin de hoogste wijsheid ligt besloten.

Kunstenaarsnaturen zijn niet lang bij de geleerden achtergebleven. Onze beschavingshistorie wordt al samengestelder, nu er elementen zijn gekomen in onze moreele en artistieke ontwikkeling, die er eeuwen lang vreemd aan moesten blijven, omdat elk Westersch volk een veel te krachtig nationaal karakter bezat en het gansche Christelijke Westen een veel te sterken afkeer van het Heidensche om invloed van eenige diepte uit het Oosten mogelijk te maken.

Dit alles is wel zeer veranderd. Het Westen is een agglomeratie geworden van volkeren, waartoe millioenen menschen behooren wier geloof en levensbeschouwing eindelooze schakeeringen hebben, die sterk zijn door vrijheid van vooroordeel, maar zwak door gemis aan samenbindende overtuigingen, die de poorten hunner ziel voor ganschelijk vreemde denkbeelden en idealen wijd openzetten, omdat het daar binnen zoo droevig is door twijfeling en ledigheid.

En daarbij komt dat het heerlijke Vrijheidsideaal, spijt alle moderne ellende en leelijkheid, toch al krachtiger wordt en al verder uit gaat stralen, óók over de volkeren in het Oosten, welker knechtschap wij niet meer zóó volkomen wenschen als onze vaderen dat noodig oordeelden. Zeer belangrijke wijzigingen in onze economische verhoudingen tot de koloniën moeten eveneens worden beschouwd als factoren, die de gestaâge verandering meê teweeg brengen.

De beschaafde, artistiek ontwikkelde Nederlander in Indië staat in geheel ändere verhouding tot de bevolking dan de vroegere intelligente schrijvers, die in de gelegenheid waren het een en ander omtrent den „inlander" te boek te stellen. Hij kijkt niet meer uit de hoogte op haar néér en de afstand, die hij nu voelt dat tusschen hem en haar bestaat, schat hij, bedroefd van hart, wel zeer groot; maar in horizontale richting metend.

In den allerlaatsten tijd eerst hebben zeer begaafde Nederlandsche auteurs hun gevoelen omtrent de Indische bevolking artistiek geuit. Lang bleef de Indische roman spelen in de kringen der Europeanen alleen. Multatuli's *Max Havelaar* bewijst groote sympathie voor de Indische bevolking; maar eerst veel en veel later zou de Nederlandsche Letterkunde gaan uiten de erkenning van het geweldige, van de Stille Kracht, welke nog immer leeft

in de geknechte volkeren van het Oosten, die in Nederlandsehe koloniën leven.

Tot de auteurs, die het best hebben getuigd van hun eerbiedige liefde voor den Oosterling, mag zeker worden gerekend Augusta de Wit, wier twee nieuwe boeken ik hier zal bespreken met de bescheidenheid, die past aan hen, wier voeten nimmer den veroverden grond hebben betreden en wier ooren nooit zijn gestreeld door den zang der talen, die zij zoo goed verstaan moet.

Augusta de Wit, die zich al dadelijk na haar eerste optreden (met een werk over Java in de Engelsche taal: *Facts and fancys about Java*) hier veler sympathie verwierf, heeft zieh als Nederlandsch auteur vooral naam gemaakt door haar bundel *Verborgen Bronnen.*

Deze titel van haar algemeen gewaardeerd boek met novellen zou volkomen passen bij den inhoud van haar grooten, Indischen roman *De Godin die wacht*, omtrent welken titel de lezer, het maar niet eens kunnen worden, al schijnt het duidelijk dat de Oostersche godin moet worden geïdentificeerd met het Oosten, dat wacht op vrijheid voor de herontplooiïng van zijn groote eigenschappen, op den bevrijder, die het in staat zal stellen der wereld te geven de rijpheid van een, eeuw na eeuw geweldadig vernietigden oogst. Zal die bevrijder een Westerling moeten wezen? Moet een Europeaan de schoone, geketende slaapster doen herrijzen ...? Of zal een, met de wijsheden van het Westen gevoed Oosterling eenmaal, den overheerseher met gelijke wapenen bekampend, zijn land groot maken door vrijheid? Ik geloof niet dat Augusta de Wit het probleem aldus wil hebben gesteld. Mij dunkt, zij vraagt van den Europeaan dat hij den Oosterling behandele als bondgenoot, dat hij hem daarom allereerst leere doorgronden, leere waardeeren, leere voelen de fijnheid en hoogheid zijner Idealen en de diepte van zijn mystieisme. Zij moet wenschen dat de Europeaan leere begrijpen zoowel den eenvoud van der Oosterlingen reehtsbegrip als de noodzakelijkheid van de kronkelingen hunner paden, die tot de eenvoudige reehtsuitoefening leiden, dat hij den weg leere vinden door het Oostersehe labyrinth van begrippen omtrent zedelijkheid en gewoonterechten, het volk leere verdedigen tegen de sluwheid der niet-Europeesche intriganten die, Oosterlingen evenals hun slachtoffers, nog veel meer en met veel minder moeite en omhaal dan de Westerling uit Indië kunnen halen wat er van hun gading is.

Indië, Nederlandseh Oost-Indië, wachtend op Recht. De Godin der Reehtvaardigheid waehtend op bevrijding, die haar de heerschappij zal geven ... mogen we dit in den titel lezen? Ik hecht er geen overgroote waarde aan. Wel betreur ik het dat dit boek ons geen volmaakt duidelijk antwoord geeft op de bovenaangeduide vragen. De sehrijfster heeft geen klaarheid weten te brengen in het geheel en ik geloof dat het alleen daardoor komt dat de compositie van een roman haar bij den opzet wat al te gemakkelijk is toegesehenen.

Van Heemsbergen zou een geleerd werk over Indische gebruiken en Indisch reeht gaan sehrijven of liever voltooien wat de vader van zijn verloofde op dit gebied was begonnen. Hij gaat als ambtenaar heen en vindt in de Oost alles heel anders dan hij 't zich heeft voorgesteld. Zijn geleerdheid is hem van veel minder nut dan hij had vermoed en voor de ambtenaren heeft hij maar een zeer matigen eerbied. Zoodra hij grondig heeft kennis gemaakt met de wijze, waarop in onze Oost wordt reeht gesproken, krijgt hij er genoeg van. Veel meer indruk maakt op hem de vertegenwoordiger van het aloude ras der kranige exploitanten, die uit den bodem de schatten weten te halen, die er in zitten. Voor den Industrieel, die zoo prachtig weet te bewijzen hoezeer in onze Oost het Geld de bron is van Macht en Aanzien, ontwaakt in hem een nieuwe sympathie. En hij gaat meê zijn knapheid exploiteeren. Hij wint, als advocaat, een zeer lastig te voeren proces en ziet zich een goudmijn op Batavia geopend.

Dit alles wordt zeer goed en duidelijk geexposeerd.

Maar op het gevoels- en liefdeleven van dien Van Heemsbergen is niet het licht gevallen, dat wij noodig hebben. Noch zijne verhouding tot Ada, noch zijn animaal behagen in de danseres Naïla is geteekend met die

duidelijkheid, waarmede een Couperus zijn personen weet te overlichten zóó dat het ons wordt als hadden wij zelf hen in ons leven gehad.

Augusta de Wit, dunkt me, is aan 't schrijven van haar boek begonnen, alvorens de omtrekken van haar verhaal en de psychologie harer hoofdpersonen haar helder voor den geest waren gekomen.

't Gevolg hiervan is dat de uiterst téér behandelde verhouding van Ada tot haar verloofde ons niet genoeg belang inboezemt en het laatste gedeelte van den roman ons meer bevreemdt dan bekoort. Wel een zeer superieur, zeer ruim denkend meisje, die flinke Ada; maar dat Van Heemsbergen en zij nu werkelijk een mooi leven van liefde en heerlijk samen arbeiden tegemoet zullen gaan, na Ada's vergiffenis ... dat die twee menschen behooren bij elkander als gelijk gestemde zielen ... we zijn er niet van overtuigd; want van Ada weten we niet genoeg en Van Heemsbergen staat niet vóór ons als een mensch uit één stuk. Integendeel, wij weten juist niet hoe wij 't met hem hebben. Indien we van iemand in de werkelijkheid wisten wat we hebben leeren denken van dien man, zouden wij misschien een ongunstig oordeel over hem uitspreken, hoogstens dat opschorten tot later. En zoo vèr brengt de schrijfster ons niet. Zij laat ons veel te vroeg los met, als gegevens, allerlei elementen, die zich nu juist absoluut niet gemakkelijk laten samenvoegen tot een duidelijk geheel van psychologischen opbouw.

Doch, wat al prachtige fragmenten! Ik moet er aanstonds van aanhalen, maar wil nu eerst even zeggen wat zij bewijzen. Augusta de Wit is een uiterst gevoelig en zeer hoog staande artiste, in wie kunst-, in 't algemeen schoonheidsimpressies, dadelijk zich kristalliseeren tot een klein werk van letterkundige kunst, een ding van waarde op zich zelf en dan ook met graagte door een beschaafd publiek ontvangen. Waar zij getuigt van haar indruk van schoonheid is Augusta de Wit belangwekkend, altijd, zonder dat zij zich ergens ongelijk aan zichzelve toont. Doch waar zij zelf schept is haar vermogen beperkt. De grens — eene voorloopige, naar wij gaarne gelooven! want haar talent zal nog groeien; de auteur is jong! — de grens loopt nu nog tusschen de zeer eenvoudige schets of novelle en het verhaal van langen adem, dat diepe psychologische studie eischt en lange voorbereiding met zorgvuldige compositie. Zij ziet heel mooi en heel juist eenvoudige figuurtjes, levendige tafereelen etc. etc. Zij geeft nog niet voldoende een zoo samengesteld wezen weêr als een beschaafd Europeeër is. Vandaar dat van dit boek moet worden gezegd dat het een niet geheel gelukt kunstwerk is, waaruit men fragmentarische meesterwerkjes kan lichten. Ik neem nu aan, mede op gezag van anderen, dat hare schildering van Indische toestanden en personen geheel juist mag worden genoemd.

Tot de mooiste en teekenkrachtigste bladzijden, die onze kunst-literatuur over Indië rijk is, behooren al dadelijk die, waar Soember baroe wordt beschreven, dan de prachtig levendige en zoo kranig rijk gedetailleerde beschrijving der vendutie van den houtvester de Marre (pag. 73 van I), beginnend met „de landweg ratelde van de wielen. . . ." Ik teeken voor den lezer even aan dat op pag. 104 van hetzelfde deel op regel 5 v. o. wel zal moeten worden gelezen „gekocht" in plaats van „verkocht."

Minder geslaagd dunkt mij wat de auteur schrijft van 't verlangen naar het Oosten (147). Daar loopt wat spitsvondigheid en rhetorica door heen. Op pag. 175 krijgen wij het bewijs dat Van Heemsbergen al heel gauw zijn belangstelling in het lot van den inlander grootendeels moet hebben verloren. Diep zat het niet bij hem! Pag. 186 krijgen we weêr een zeer bijzondere teekening, waar de schrijfster Kees de Bakker typeert, den kranigen suikerfabrikant, machtig door zijn geld en er koninklijk van genietend. Door den, later in het verhaal verschijnenden Hendriks (218) wordt Van Heemsbergen in de schaduw gesteld als vriend der Oosterlingen. Die Hendriks is man van de praktijk, bij wiens daden de illuzies en droomerijen, die Van Heemsbergen voedt, al een heel treurig figuur maken, zóó erg, dat we op pag. 220 een heel ander man meenen te moeten zien in den held van 't verhaal dan in 't begin. Dat „interesseert u dat nu werkelijk?" doet ons

uit de lucht vallen! Maar erger nog is de ontnuchtering van pag. 231, waar v. H. jaloersch wordt op het succes van een kameraad, wiens antwoord op een prijsvraag werd bekroond en wij zijn eerzucht zien ontwaakt, die hem inéens een andere richting op zal drijven. Dit alles had veel beter moeten zijn voorbereid. Eigenlijk lezen we dat v. H. zijn mooie plannen laat varen en aan advocaterij gaat doen voor den schatrijken suikerstoker, omdat een ander een prijsvraag heeft beantwoord naar den zin van de geleerden, nog een ander is benoemd tot een ambt, dat hij graag had willen hebben en er een geleerd artikel van hem — den held — is geweigerd door de redactie van een Indisch tijdschrift.

Maar, let op de prachtige fragmenten, die we aldoor krijgen! Deel II opent met de gloedrijke beschrijving van Kalimas en den rijkdom van den suikerfabrikant Kees de Bakker; dan komt de schildering van het feest op de velden en om en in het landlandhuis, bladzijden prachtig beschrijvend proza, gevolgd door nieuwe bladzijden, die getuigen van ongemeen hoog te waardeeren talent. Ge leest en leest, al gretiger, tot pag. 48, waar de danseres Naïla opkomt: „Eene als maneschijn in een boschzilverig-groene, als een manestraal slanke gestalte gleed te voorschijn" is nog jammer om dat *schijn* en *schijn*, doch daarna, wat klankschoon proza!

En wilt ge de treurigheid van het regenlandschap? Laat mij enkele regels, eindelijk nu, aanhalen pag. 131:

„Er was geen ander geluid meer dan het geluid van den regen, het sissende, dendende gedruisch dat schijnbaar eentonig is, effen als oceaan-oppervlakten onder den blik van den tusschen wolken drijvenden zeearend, en in werkelijkheid onstuimig en eindeloos verscheiden als de buitelende golven rondom de bruinvisch-school, boordevol duizenderlei klank, murmureering en geroep.

Er was geen ander gezicht dan het gezicht van den regen, voor de ontelbare het donker doorborende oogen, die op uitkijk zaten in het bosch, tegen de heuvelhellingen, tusschen het vlechtwerk van Inlanderhutjes, in de scheuren en barsten van den verdorden grond, onder de rotsbrokken van het ravijn waar de rivier tegenop begon te gulpen.

Niets anders konden zij ontdekken, geen maan, geen ster, geen wolk, geen hemel, geen aarde, geen geboomte, geen heuvel of geen dal, niets anders dan den regen, den regen alleen, de dikke, dichte regenstralen waar haast geen lucht meer tusschen was, de zware loodrechte stralen die wat daar stond of steeg nederpletterden tot steile omlaagvlieting, de alles vervullende stralen, die geen hoogte of breedte of diepte meer op de wereld lieten dan hoogten en breedten en diepten van vallend water,

Zoo regende het tot aan het krieken van den dag.

Toen plotseling zooals het begonnen was, hield het op: de laatste golven van de regenzee waren neergegudst.

De geelgrijze welving, die een weifelige klaarte afscheidde van vlak gespreid bruin, kreeg in het Oosten een scheur waardoor een rossig schijnsel naar binnen glom.

Het werd purper na eenige oogenblikken, en de scheur verwijdde tot een bres, waar straks een somberend driehoekig brok vuur in opschroeide. De ontstoken wolken verbrandden rookerig. Het grijs van de holle sfeer werd wittig, het bruin van wat vlak en laag was verdeelde zich in groen en vaal en blank. . . ."

Het is der moeite waard deze enkele volzinnen nauwkeurig te herlezen, ook om de losheid van elementaire stijlregels op te merken, die dit proza kenmerkt. De klank is vol, maar volstrekt geen streven naar klanknabootsing in woord en woordschikking valt te bespeuren. Integendeel, terwijl de regen gudst, daveren de volzinnen. De auteur versmaadt het indrukken te verwekken van realiteit door de onomatopœïe.

En let dan op haar beeldspraak en haar vergelijkingen in dit blijkbaar zeer verzorgd fragmentje.

„Er was geen ander geluid dan gedruisch." Dat gedruisch is schijnbaar „effen als oceaanoppervlakten onder den blik van den tusschen wolken drijvenden zeearend." De auteur brengt ons van het bekende naar 't onbekende, den

lezer aldus den gewonen weg in omgekeerde richting langs leidend. Maar eentonig wàs het gedruisch niet: „in werkelijkheid was het onstuimig en eindeloos verscheiden...." Schijnbaar is het eentonig, lees: voor wie er niet lang en scherp naar luisteren.

„Dichte, dikke regenstralen... zware, loodrechte stralen," maar toch spreekt de auteur van „golven van de regenzee," nadat zij alle moeite heeft gedaan ons den regen te laten zien als een blok van water, tusschen aard en hemel opstaande. Ik leg hierop den nadruk om u te doen zien van hoeveel meer waarde voor Augusta de Wit soms klank is dan juistheid van beeld en zij soms op het gehoor schrijft. Maar ineens, waar zij 't noodig acht, komt de schilder voor den dag om precies de dingen af te malen. Ge moet denken aan een plastisch kunstwerk bij die slotregels van ons citaat: „Somberrood driehoek brok vuur... etc.

Geen stijl om tot voorbeeld te stellen, maar een stijl, die bij dit werk past en die het verlangde effekt maakt, omdat men er de warmte van ziel in voelt, die van hoog genieten getuigt.

* * *

Een van die, men zou willen zeggen in opperste volkomenheid der kunstenaars-ziel spontaan ontwassen meesterstukjes, gelijk er eeuwenlang zijn blijven leven, heel alléén verkoren tot voortbestaan uit veel werk van denzelfden auteur, is van AUGUSTA DE WIT het kleine verhaal *Orpheus in de dessa*.

't Is niet om te analyseeren, niet om er fragmenten uit te lichten; de uiterste teerheid van samenstel verbiedt dat. Er is hier bereikt een zoo volkomen harmonie van gebeuren en omgeving, van psychologie en omgeving, van psychologie en daad, van vormschoonheid en pathetische poëzie in de gedachte, dat men 't lief heeft als een zoete wijze, die men ongaarne door anderen hoort zingen dan door wien hem ons heeft geopenbaard.

Hier heeft Augusta de Wit wel zeer duidelijk in getoond wat zij lief heeft leeren krijgen in dat Javaansche volkskarakter, mengsel van naïveteit en geslepenheid misschien of ook niet dit precies; want er moeten geen volkomen passende Westersche woorden zijn voor de uiterst fijne schakeeringen van de Oostersche ziel. Ik weet dat geen onzer namen voor deugden en ondeugden de zaak volkomen uitdrukken; dat onze *leugen* wat anders dan Oostersch onwaarheid-spreken is en ons *moedig* een ander begrip uitdrukt dan de Oostersche doodsverachting van krijger of dief, dat, in het Oostersch karakter, eigenschappen kunnen samengaan, die elkander uitsluiten in het Westersch, dat, wie den Javaan wil zien met zoo innige sympathie als Augusta de Wit hem hier heeft geteekend, zich hebbe te ontdoen van de overtuiging dat de Westersche zedenleer zoo maar ruwweg een maatstaf inhoudt voor daden en gevoelens van Oosterlingen.... Maar met ònze Westersche begrippen had de schrijfster toch rekening te houden, in onze schatting had zij haar Orpheus sympathiek te maken, van ònze woorden had zij zich te bedienen. Ook dat zij in dit opzicht zoo volkomen met haar kunstwerk is geslaagd, verdient bewondering en mag wel even worden in herinnering gebracht, waar wij dit kleine novelletje rekenen tot een der juweeltjes onzer moderne literatuur.

NIEUWE BOEKEN.

Noord-Hollandsche Vertellingen is de zeer bescheiden titel van een zeer bescheiden bundel met een zevental verhaaltjes uit het dorpsleven van de streek hoog benoorden het IJ.

GEERTRUIDA CARELSEN heeft ze geschreven en W. L. BRUSSE te Rotterdam gaf ze uit.

De schrijfster kent Noord-Holland en heeft zeker wel eens een praatje gehouden met boeren en boerinnen. Maar ze geeft van hun wezen en doen alleen wat zeer aan de oppervlakte ligt. Eene diep gaande, realistische behandeling van hare onderwerpen heeft zij niet willen geven en evenmin een soort van verpoëtiseering harer modellen. Wat goedige humor valt hier en daar in dit vluchtig gedane werk wel te waardeeren; maar nergens krijgt men, van die vlot geschreven, erg netjes gehouden verhalen, den indruk dat de vriendelijke auteur haar taak heel ernstig

heeft opgevat en meer heeft trachten te geven dan verhaaltjes, waaruit zoo iets van kennis met het boerenbedrijf en zoo iets van bekendheid met het dialect mocht blijken. De boeren en boerinnen spreken wat boersche woorden uit, doch daarom is hun praat nog geen boerenpraat. Geertruida Carelsen zou er zeker voor terugdeinzen de werkelijkheid wat al te zeer in bijzonderheden tot de lezers te brengen. 't Allerkeurigst en allerbenauwdst opgevoede bakvischje mag gerust lezen wat die Noord-Hollanders spreken en doen.

Misschien is de veronderstelling niet al te gewaagd dat dit werk nog afkomstig is uit een tijdperk van ontwikkeling, dat ver achter de schrijfster ligt en zij nu inziet dat, wie wat van beteekenis over de boeren wil geven, dien menschen nader moet staan en zijn onderwerp beter moet aandurven.

Intusschen, nog menige lezeres zal van deze dames-boerennovelletjes met blije instemming genieten, juist omdat ze zoo door en door „fatsoenlijk" zijn en er geen pagina van voor eenigen huisgenoot behoeft te worden verdonkeremaand.

* * *

Mevrouw Jeanne Reyneke van Stuwe heeft, in haar nieuw novelle, dezer dagen bij L. J. Veen uitgegeven, nog weder eens getoond met mannenmoed de neteligste vraagstukken uit het liefde-leven aan te durven.

In *Liefde* is het probleem dit: een beroemd dichter voelt zich eenzaam, diep rampzalig en hatende het leven. Hij ontmoet een jong meisje, dat, thuis bij een akelige tante, diep weemoedig is, bang voor het leven, als hij en dat verzen maakt, onbeholpen van vorm; doch vol gevoel, daardoor den grooten dichter zeer sympathiek.

Dadelijk krijgen die twee elkander lief, terstond gevoelen zij dat ze elkander moeten en zullen toebehooren. Maar, zij vinden het leven zóó afschuwelijk dat zij het niet willen geven. Zullen zij dan scheiden aan de poort van hun liefdeparadijs? Neen; zij zullen samen van het hoogste en volkomenst huwelijksgeluk genieten, totdat een nieuw leven dreigt te worden uit hun liefde en dan zullen zij den dood ingaan, tezamen.

Eenmaal aannemende dat twee jonge menschen, die elkander hartstochtelijk, maar ook diep beminnen, tot zoo'n afschuwelijke afspraak zouden kunnen komen, moet de lezer bekennen dat het geval zeer goed is voorbereid en de dialoog tusschen de gelieven met zeldzame kracht is uitgewerkt. Dat mevrouw Reyneke van Stuwe ons zeer weelderige beschrijvingen van het minnende samenzijn der gelieven geeft.... wij zouden niet anders hebben kùnnen verwachten.

Maar het kranigst van al heeft zij de gevolgen der helsche afspraak geschetst. Daarin ligt verbazend knappe psychologie.

De man weet al spoedig dat het gevreesde weldra zal gebeuren; de jonge vrouw vermoedt niets. We willen over de waarschijnlijkheid hiervan niet twisten. Hij is in afschuwelijken tweestrijd. Zijn vrouw is zóó gelukkig. Mag hij haar zeggen: het einde is nabij; de Dood wenkt ons? Hij kán 't niet. Hij neemt vergif om haar vrij te maken. Hij mag immers niet zóó ingrijpen in haar bestaan! Doch hij herstelt en opnieuw bloeit haar mateloos geluk in volle weelderigheid op. Zóó hoog gelukkig is de jonge vrouw en ook hij heeft nu het Leven in zijn volle heerlijkheid leeren kennen. Hij ziet het niet meer als enkel leed. Hij zou het nu durven geven aan wat hem 't liefste wezen zou, niet het kunnen ontnemen aan haar, die hem met het leven verzoend heeft.

Maar... zij? En hij bespiedt haar in haar geluk.... Eindelijk waagt hij het te zeggen: we moeten leven en leven geven en in wat wij wachten de volmaking zien van ons heil. Ook de jonge vrouw voelt het nu zoo en als een onschatbare gave, namen zij aan, in dankbare devotie, het „leven, dat hun nu, als opnieuw, werd geschonken... het weeldevolle, bezaligende, prachtige leven... het lèven."

De taal van dialoog en beschrijving had heel wat beter kunnen zijn verzorgd; want de jonge auteur gebruikt nog immer van die zoo-maar-gereede bijvoeglijke naamwoorden en uitroepen; haar zinconstructie getuigt van te haastig werken. Maar ge voelt wel dat hier enkel sprake wezen mag van betreu-

renswaardige slordigheid, niet van gebrek aan talent. Neen, dat zèker niet!

Had de zeer talentvolle auteur zich wat minder gehaast, wij zouden veel beter werk nog hebben te prijzen. Intusschen, ook dit verdient een eervolle vermelding.

* * *

Bij de firma van Kampen verscheen *Het Beloofde Land* door Ina Boudier—Bakker. Een roman moet ik het liever niet noemen het is een stuk episch proza in dichterlijken stijl ontworpen, zooiets als een breed geschilderd fresco met een voorstelling, nauw aan de werkelijkheid verwant, maar toch heelemaal niet realistisch behandeld, een Puvis de Chavannes in het litteraire.

Een proloog gaat vooraf en de hoofdstukken zijn van elkander gescheiden door inleidende stukken poëtisch proza, die misschien wel wat grijs van toon zijn gehouden, te weinig hoog voor den dienst, dien zij in de compositie moeten doen. Maar mooie fragmenten zijn nochtans ook daarin.

Het eigenlijke verhaal is eenvoudig en van diepen zin. 't Handelt over Eli Bag, een idealist, die de hei in zijn streek wil laten ontginnen door de bewoners. Hij weet dat het zware werk hun kinderen zal strekken tot zegen; maar dan moeten zijn menschen het geloof hebben, dat volharding geeft. Dit nu missen zij, stumpers in vergelijking met den idealist. Maar Eli mist de kracht om de omstandigheden te beheerschen. Hij moet het opgeven, wordt gesmaad en ellendig. Zelfs komt hij er toe te gaan drinken.

Maar in volmaakt toewijdende liefde vindt hij troost, bij strijd en leed, zoodat hij nog in verrukking mag sterven.

De vrouw — of liever het meisje — want tot volkomen vereeniging komt het tusschen beiden niet — is tamelijk vluchtig geschetst. We krijgen trouwens heelemaal nergens den indruk met menschen te doen te hebben. *Het Beloofde Land* is dan ook geen gewone roman, naar wij zagen Juist dáárom doet wat vreemd aan de huiselijke taal der dialogen. Maar aangezien deftigheid in vertrouwelijke gesprekken niet minder storend zou werken, rekenen wij dit jouen en jullieën tot de helaas! moeilijk meer te vermijden leelijkheden van onze moderne gesprek-schrijf-taal.

* * *

In *Proletariërs* door J. Steynen, (Amsterdam, D. Buys Dzn.) kan ik geen bijzonder talent vinden. Over het leed der misdeelden in onze maatschappij kunnen we niet genoeg hooren Laat de klacht van dichters en machtige romanciers maar klinken, nog weêr opschallen, dan weêr en nòg weêr, 't kàn niet te veel. Laat de eene goed-realistische beschrijving maar volgen op de andere. Onder voorwaarde echter dat men kunst geve, kunst uit de ziel en het beschrijven van werkmansellende geen modetje wordt, dat men gemakkelijk volgen kan doordat er zekere „foefjes" op zijn om pseudo-naturalisch proza te maken. Men kan dat leeren, even netjes als de ouderwetsche huiselijke-haard-dichters konden leeren na-neuriën de verzen hunner, bij 't publiek zeer gewilde voorgangers.

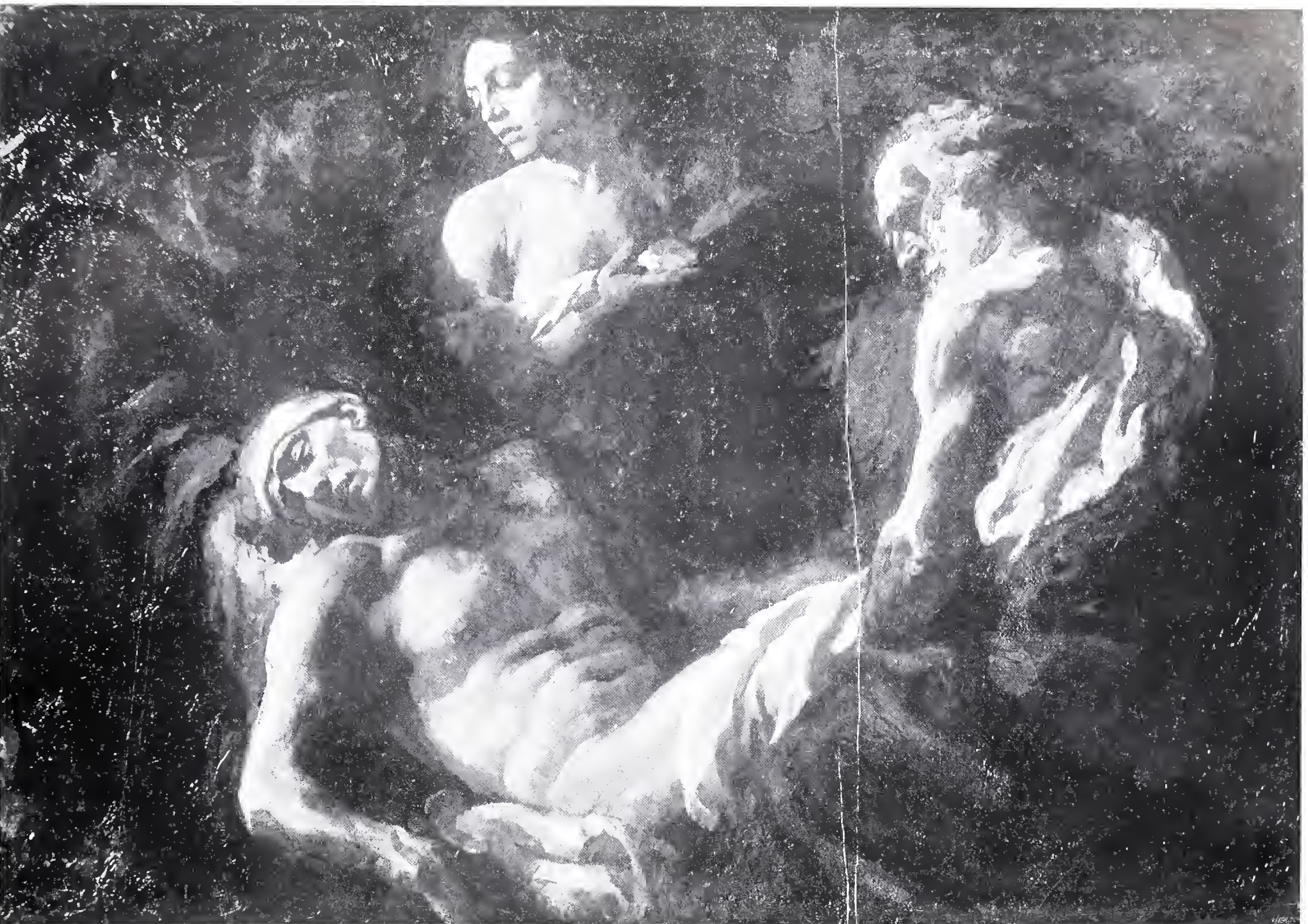
Nu wil ik geen seconde verdenken de liefde van den heer Steynen voor zijn modellen, maar hij is er niet in geslaagd mij te overtuigen dat hij werk van kunst heeft geleverd. *Proletarieërs* vind ik een erg banaal, erg lang, en erg met grove effekten beplakt verhaal; *'n gemeene Jongen* is een viezerig-onmogelijk relaas en de andere, kleinere stukjes hebben zeer weinig te beteekenen. Moet *Biechten* soms beschouwd worden als een strekkingsstukje?

Dat het niet voldoende is om voor den „proletarier" te voelen om kunst te geven, die den proletariër leven doet in een boek... het is te hopen dat de heer Steynen het gaat inzien en, van dit inzicht, ernstiger werk de vrucht zal wezen.

Hebben wij met een eerste boek te doen, welnu, dan mag gezegd dat de auteur volstrekt den moed niet behoeft op te geven. Er zijn er wel gekomen, die met minder werk begonnen zijn.

Als hij zelf maar inziet hoever hetgeen hij gaf nog staat van hetgeen een ernstig kunstenaar moet geven in zoo'n bundeltje....

F. L.

DE BARMHARTIGE SAMARITAAN
NAAR EEN SCHILDERIJ

J. H. JURRES. † † † † † † † † † † † † † DOOR TH. HAMMES.

Gaarne voldoe ik aan de uitnoodiging van *Elsevier's* redactie om een bijschrift te leveren bij het portret van mijn vriend Jurres en bij de reproductie's naar zijn werk. Maar hoewel ik als medicus liever een psychologische studie zou geven, liever hem zou geven in verband met zijn familiaire en hereditaire omstandigheden, liever hem zou plaatsen in een ,,milieu," zie ik daarvan toch hier ten eenenmale af, eensdeels omdat dit populair kunstorgaan niet de plaats is voor een wetenschappelijke bijdrage, anderdeels ook omdat de levende mensch begrijpelijkerwijze niet gaarne ziet, dat zijn intieme leven aan openbare beoordeeling wordt prijsgegeven. Ik wensch dit als standpunt duidelijk voorop te stellen, ik leg mijn medisch psychologisch denken het zwijgen op en zal slechts geven de wordingsgeschiedenis van zijn kunst. Ook als zoodanig blijft 't voor mij een aangenaam werk om den vriend, dien ik hoog waardeer, openlijk mijn hulde te brengen, om zijn streven te verduidelijken aan allen, die de kunst liefhebben en eeren om haarzelfswille, zooals hij de kunst liefheeft en haar tevens eert.

Johannes Hendricus Jurres is den 17den Jan. 1875 in Leeuwarden geboren uit katholieke, eenvoudige, goeie, maar bovenal verstandige ouders. Dit laatste is een feit van groote beteekenis, want hoewel ook Jurres, evenals zoovele schilders, een tijd van groote armoede kende, heeft nooit zijn vader, die onmogelijk de kosten dragen kon van de zoo lange voorbereiding van een kunstenaar, hem in zijn streven bemoeielijkt, al heeft hij hem ook weinig daarin kunnen helpen. Het is steeds, van de eerste levensjaren af, zoowel den vader als den zoon duidelijk geweest, dat er maar één roeping bestond waaraan hij voldoen kon en dat elke dwang daarop uitgeoefend een jammerlijke levensmislukking zou in zich dragen. Want al voor hij lezen of schrijven kon, van den tijd af, dat hij een potlood tusschen de vingers kon vasthouden, heeft Jurres geteekend. En ook toen al openbaarde zich zijn voorliefde voor paarden, die dan ook, 't behoeft nauwelijks te worden aangestipt, de onderwerpen waren van zijn eerste gekrabbel. Van toen af dagteekent ook zijn ingenomenheid met 't werk van de Neuville en Doré, van den eersten vnl. ,,De aanval op den postwagen," ,,'t tweegevecht in de straten van Parijs" en ,,de Septembermoord

te Parijs," zooals hij die als gravures gereproduceerd zag in *De kath. illustratie*, van den laatsten de illustraties in den Bijbel, later ook die der kruistochten.

Het lager onderwijs heeft begrijpelijkerwijze weinig invloed uitgeoefend op zijn vorming als kunstenaar en het waren dan ook meer de daarvan vrije uren, die hem in zijn herinnering zijn bijgebleven door de groote attractie, die 't rijdende element uit de Leeuwarder

DON QUICHOT MET DE GELEIBOEVEN NAAR EEN SCHILDERIJ

kazernes op hem heeft uitgeoefend. 't Eerste teekenonderricht kreeg Jurres onder de hartelijke leiding van den heer Bubberman, leeraar aan de Hoogere Burgerschool.

't Was duidelijk, dat Leeuwarden niet de gelegenheid aanbood om zijn ideaal, schilder te worden, naderbij te komen.

Op 15-jarigen leeftijd ging hij op raad van zijn vriendelijken leeraar naar de kunstnijverheidschool te Amsterdam, daartoe in staat gesteld door een tijdelijke subsidie van den advokaat Hettinga Tromp (en ook anderen), die al vroeg vertrouwen schijnt te hebben gesteld in de toekomst van zijn jongen stadgenoot en die hem ook later nog herhaaldelijk met finantieelen steun heeft voortgeholpen.

Op de kunstnijverheidschool, waar hij in 't geheel 3 jaren bleef, gaf professor Sturm hem schilderles. Toen hij 2 jaren in Amsterdam was bezocht Jurres tevens ook de avondlessen aan de Academie, 't geen hij zoo ongeveer 6 jaar heeft volgehouden. De professoren Allebé, van der Waay en Dake werden nu zijn leeraren, maar hoewel Jurres ook nu nog altijd met groote waardeering gewaagt, zoowel van de Academie als van haren hoogbegaafden directeur, zijn 't toch ook deze leeraren niet geweest, die op Jurres' kunstrichting een overwegenden invloed zouden uitoefenen. Van een bepaalde richting was toen bij den jongen kunstenaar eigenlijk nog geen sprake. Zijn jeugdideaal, de romantiek, voor hem verduidelijkt door Doré en door de Neuville uit diens tijdperk voor hij zijn tafereelen uit den Fransch-Duitschen oorlog schilderde, was bij Jurres in zijn academietijd geheel en al op den achtergrond getreden en nieuwe had hij zich nog niet gevormd. Een bepaald karakter, een bepaald streven droeg zijn werk toen niet. Ik herinner me enkele realistische schetsen uit de jodenbuurt en van paarden aan den Amstel en blauwe koeien in paars gras. Over 't algemeen zijn dit eenige jaren geweest van zoeken en van verdwalen en van rust, veel verdwalen en veel rust. Ieder strevend mensch maakt zoo'n tijd door, wanneer een onrustige begeerte om veel te doen alleen kwelt, niet schept, wan-

neer alles wordt begonnen en niets gedaan, wanneer de richting ontbreekt en de groote kracht wordt versnipperd tot futiliteiten. Vermoedelijk zijn de levensomstandigheden aan die onvruchtbaarheid niet geheel vreemd geweest. Waarschijnlijk kunnen alleen zij, die de schilderwereld van zeer nabij kennen, voldoende beseffen hoe moeielijk het bestaan is van den jongen onbemiddelden kunstenaar, wiens ongerijpte producten hem nog geen materieel voordeel aanbrengen en die zoo hulpeloos staat tegenover de maatschappij met hare eischen en behoeften.

UIT „DON QUICHOT" NAAR EEN TEEKENING

HERDER UIT DE SIERRA NEVADA NAAR EEN TEEKENING

Er wordt veel armoede geleden onder jonge kunstenaars.

En hoewel ik gaarne toegeef, dat te groote weelde en een te gemakkelijk bestaan den drang tot scheppen ongunstig beïnvloedt, ontbering dringt zoo duidelijk de lichamelijke behoeften van den mensch op den voorgrond, dat de geestelijke uiting daaronder onmiskenbaar lijden moet.

Aan Jurres' zoeken en twijfelen en niets doen kwam een einde door den Don Quichot van Cervantes. Aan dien grooten schrijver heeft Jurres veel te danken, want diens machtige creatie van den gekken, romantischen, en edelen philosoof-ridder was de s oot die aan zijn ongeëquilibreerde krachten 't evenwicht teruggaf en den weg wees. Dit was, geloof ik, in 't jaar 1895. Van toen af dagteekent de richting in Jurres' kunst. Het ideaal uit de vroegste jeugd trad in nieuwen en vasteren vorm nu voor goed op den voorgrond. De hartstochtelijke, levendige, nooit sentimenteele romantiek beheerscht van toen af zijn kunst. Toen Jurres de avontuurlijke gebeurtenissen uit de zwerftochten van Cervantes' held in penteekeningen weergaf! kende hij Doré's Don Quichot illustratie's nog niet. En misschien was dit gelukkig, want nu kon ook aan de oorspronkelijkheid zijner opvatting geen afbreuk worden gedaan. Die teekeningen zijn met woeste liefde, met hartstocht, met geweldigen ijver gemaakt. Die teeke-

CHRISTUS EN DE MELAATSCHEN
NAAR EEN SCHILDERIJ

ningen zijn 't eerste werk, dat ten volle 't karakter draagt van den mensch die ze schiep. Ze zijn een afspiegeling van Jurres' beschroomd hartstochtelijke natuur en groote begeerte naar actie. In tegenstelling met Doré, die zijn betrekkelijk kleine figuren met veel toon plaatste in serieuse omgeving, zijn bij Jurres de handelende personen zoo goed als alles. Zijn teekeningen zijn mooi van compositie, vol actie, krachtig opgezet en scherp geteekend. Maar als een lang ingehouden groote kracht voor 't eerst tot vrije uiting komt dan overschrijdt zij de grenzen en zal nooit vrij blijven van buitensporigheid. Ook dit geven de teekeningen met getrouwe nabootsing weer.

De grootschheid is niet vrij van het groteske, de vormen zijn overdreven, de alle uit het hoofd gemaakte teekeningen zijn gechargeerd. Door bemiddeling van prof. Dake, die zich ook later meermalen Jurres' practische vriend getoond heeft, werd een dertigtal dezer penteekeningen geplaatst in een nieuwe uitgave door Holkema en Warendorf van Goeverneur's bewerking van den Don Quichot. Vooraf werden deze op uitnoodiging van Prof. Allebé, tegelijk met paardenstudie's van Dupont en eenige etsen van Monnickendam, geëxposeerd in de gehoorzaal der Academie op de Stadhouderskade. Naast den Don Quichot oefenden de Schelmenromans van Le Sage en van Diego Hurtado de Mendoza, met name de Gil Blas en de Lazarillo van Tormes, hunne bekoring uit op de ontwaakte fantasie van den illustrator. Ook daaruit heeft Jurres vele penteekeningen gemaakt. Ongeveer uit denzelfden tijd stammen ook zijn minder belangrijke illustraties van enkele stukjes uit „Woord en Beeld" en van een paar boekjes van den bekenden kinderschrijver Stamperius. Als opgedragen werk om in levensonderhoud te voorzien, terwijl de tekst moeielijk kon inspireeren tot grootsche uiting, zijn deze echter voor de ontwikkeling van Jurres' kunst van geen belang.

SPAANSCHE BOEREN MET MUILDIER — NAAR EEN SCHILDERIJ

Met opzet noemde ik Jurres zooeven de illustrator omdat de schilder toen nog niet bestond. Wel stammen uit dien tijd ook enkele

kleinere schilderijen, doch ze droegen 't karakter der teekeningen en waren zoo goed als volkomen kleurloos. Ik noem „de dood en de houthakker" naar de bekende fabel van de la Fontaine en „Don Quichot en de galeiboeven."

Zoo langzamerhand kwam naast de waardeering voor de Neuville en Doré een nog grootere voor de Franschen uit het romantische tijdperk van ongeveer 1840—80, voornamelijk voor Decamps, ook Vas Diaz en later ook Delacroix. En hoewel Jurres van deze meesters slechts weinig gezien had, o. a. de „Retour du berger" en de „Ecole de jeunes enfants," twee gloedvolle schilderijen van Descamps uit 't Museum Fodor, was 't toch deze kunstenaar, die Jurres geïnspireerd heeft. Dit moet goed worden begrepen; maar al te dikwijls is men geneigd geïnspireerd worden en navolgen met elkaar te verwarren. Datgene, waardoor een kunstenaar wordt geïnspireerd brengt niet in hem wat er niet in was, doch doet hem bewust worden van 't geen subconscient al lang bestond, doet eenvoudig ontwaken wat sluimerde.

Na veel zoeken en wegsmeeren van kleurlooze dingen maakte Jurres voor 't eerst in den zomer van '99 na een kort verblijf in Zwitserland en Italië, op Hoog Crutz, in 't zonnige, warme Zuiden van Limburg, een klein schilderij, dat den overgang vormde naar de reeks betere, die nu zouden volgen. 't Eigenlijke eerste schilderij met kleur werd vlak daarop gemaakt in Amsterdam en heet „de Bedelaars". Hierop draagt één der vragenden, een man op krukken, den rooden mantel, die ons later meer geacheveerd, beter en sterker van kleur, zoo bekend is in Jurres' composities. Van toen af dateert zijn succes als schilder En naast de meesters Decamps, Vas Dias en Delacroix trad meer en meer op den voorgrond, de groote appreciatie voor Rubens, Rembrandt, Ribeira en Velasquez.

In de nu volgende schilderijen, bijna alle zeer groote, is de richting, 't streven, 't karakter van zijn werk, bepaald en ook verzekerd. In 't eerst nog wat grotesk, wat komisch

DE BARMHARTIGE SAMARITAAN (I) NAAR EEN SCHILDERIJ

grootsch, later in de „Christus met de Melaatschen" en „Petrus en Johannes een kreupele genezend" zuiverder en waardiger. Na de kleine „Bedelaars" maakte hij dezelfde compositie in 't groot en een kleinere „de paardenkoopers" Daarop volgden twee groote „Don Quichots", de eerste met de droevige figuur rechts, in de tweede links. Deze beide dragen nog iets van 't groteske, in de latere is die buitensporigheid, dat over de grenzen gaan, overwonnen.

Het nu volgende schilderij „Spaansche boeren met muildier" werd in 't land zelf gemaakt, in een gehucht in de Sierra Nevada ten Zuiden van Guejar. Zoodra namelijk de schilder door het verkoopen van zijn werk in een beteren finantieelen toestand geraakte, werd dan ook 't eerst verdiende geld besteed om toe te geven aan de bekoring die het lokkende Spanje al zoolang op hem uitgeoefend had. Toch ging de reis niet naar de Mancha. De roep van Andalusie's schoonheid deed de keus vallen op een dorp in de omgeving van Granada. In den zomer van 1901 trok Jurres, met zijn vriend den schilder Hammes, langs Parijs, Bordeaux, Irun en Madrid naar de Moorenstad. Alles komt terecht was ook hun leuze, want weinig geld, totaal gemis aan de kennis der landstaal, absoluut ontbreken van connectie's behalve dan de reispas, 't niet weten wat ze daar zouden vinden, zijn toch maar matig solide waarborgen voor welslagen. Maar blijkbaar hebben de schimmen van Don Quichot, van Lazarillo, van Gil Blas als zoovele leidsterren den weg beschenen, want moeielijk had Jurres zich een beter hem passende omgeving kunnen verlangen.

PETRUS EN JOHANNES, EEN KREUPELEN GENEZEND — NAAR EEN TEEKENING

Hun eenige wegwijzer, de Baedeker van Spanje, werd den reizigers al in Bordeaux ontrold. Irun, de eerste stad op Iberisch gebied, was door hare bizondere schilderachtigheid een bemoedigende belofte en voort ging 't door prachtig bergland en dorre droge vlakten naar Madrid, waar het Prado met zijn schoone kunstschatten en de Plaza de toros met een stierengevecht een welkome afleiding bood. Van Madrid ging de reis met de bekende traagheid der Spaansche sporen verder naar Granada.

Tot zoover was alles goed gegaan, doch hier bleek, dat de bedoeling, een verblijf te zoeken in hare omgeving, door gebrek aan onderkomen eenvoudig belachelijk was. Wat nu! Granada met 't Alhambra, waarvan Hammes een ets maakte, is zeker heel mooi, de in de rotsen uitgehouwen woningen der gitano's en niet te vergeten der gitana's waren zeker interessant, de typische omnibussen bespannen met massa's muildieren, door Doré zoo handig van de rotsen geworpen, waren schilderachtig genoeg, maar ze konden toch moeielijk geacht worden een geëvenredigde belooning te zijn voor hetgeen in Spanje gezocht werd. Nu was Holland in nood, maar nu ook grepen de schimmen van Don Quichot, van Lazarillo, van Gil Blas in en leidden alles ten goede. De consul

wist een mijn-ingenieur en die mijn-ingenieur werd hun redder Een dagreis ten Zuiden van Granada in de Sierra Nevada, langs een in de rotsen uitgehouwen pad, soms niet meer dan een paar voet breed, met den afgrond aan de eene en een rotswand aan de andere zijde, lag een niet meer ontgonnen kopermijn „la Estrella.” Te paard gíng de reis daarheen onder geleide van den opzichter, en in dat gehucht voorbij Guejar stond 't huis leeg waar vroeger de mijn-ingeníeur woonde. Dit, gemeubeld en wel, werd hun door den vriendelijken eigenaar allerwelwillendst ter woon aangeboden, en hier maakte Jurres, naast vele teekeningen, zijn schilderij „Spaansche boeren met muildíer.” Geïsoleerd in een zoogoed als ontöegankelijk bergland vormden deze herders en mijnwerkers juist de types, die Jurres noodig had voor zijn composities, en de ruwe, maar geschikte en hulpvaardige bergbewoners, in hunne kleurrijke kleeding, waren altijd, voor eenige peseta's, tot poseeren bereid. Dat werken in de plaats van handeling zelve, is waarschijnlijk de oorzaak, dat dit schilderij, wat betreft kleur en toon en costumes natuurgetrouwer is dan de anderen. Gewoonlijk toch bepaalt de natuurgetrouwheid bij Jurres zich bij de serieuse teekening zijner figuren, die dan verder gedrapeerd worden in lappen met mooie kleuren, lijnen en plooien, die echter hoogstens eenigszins 't karakter weergeven van 't costuum, dat ze in werkelijkheid waarschijnlijk hebben gedragen. Zoo is 't ook in „de Barmhartige Samaritaan,” die een huis wordt binnengedragen, met een paard links in de compositie. In de „Steeniging van Don Quichot” komt de groote actie tot volle kracht.

VROUWENSTUDIE NAAR EEN SCHILDERIJ

De volgende schilderij heeft, evenals 't Spaansche, haar ontstaan direct aan een reis te danken. De musea van Antwerpen en Brussel, en met name de „Silenus” van Van Dijck in Brussel, heeft Jurres geïnspireerd op de tweede Barmhartige Samaritaan. De bijna levensgroote afgesneden figuren vullen 't geheele kader. De Silenus had een groote impressie gemaakt; denzelfden dag van Jurres' terugkeer werd de Barmhartige Samaritaan aangezet. Toch zou 't niet zoo vlot gaan. Het was het eerste schilderij met zulke groote figuren en dit bracht blijkbaar zijn eigen moeielijkheden mee. 't Gansche werk duurde ongeveer 3/4 jaar, maar 't is eigenlijk tweemaal gemaakt, want de eerste uitvoering, naar studíe's, beviel niet en 't geheel werd, ditmaal direct naar de natuur overgeschilderd. Dit werk, feller van kleur dan de vorige, werd in 't voorjaar van 1903 in Arti geëxposeerd en maakte daar veel opgang.

In de „voorhoede” is de schilder weer meer tot z'n oude opvattingen teruggekeerd terwijl in „Petrus en Johannes” de invloed van Rubens en Van Dijck weer duidelijk merkbaar wordt. „Christus met de melaatschen” is eenigermate Jurres' lievelingsschilderij en ik geloof terecht. De pracht van compositie, de eenvoudige lichtverdeeling en

JOZEF DOOR ZIJN BROEDERS VERKOCHT
NAAR EEN SCHILDERIJ

LAZARILLO VAN TORMES NAAR EEN SCHILDERIJ

de zachte toon is in geen ander zoo mooi. 't Is het rustigste schilderij dat hij nog ooit gemaakt had. Na een „Verloren Zoon" komt de derde „Barmhartige Samaritaan", in opvatting gelijkend op de tweede. Maar beter, vaster, degelijker; 't is minder fel van kleur.„ Jozef, door z'n broeders verkocht", behoort met de „Christus en melaatschen" tot Jurres' mooiste werk. De compositie is mooier en losser, de kleur is sterker en dieper maar de Christus is rustiger.

't Laatste der groote vormt de „Lazarillo van Tormes", gelukkig van compositie en eenvoudig van schildering. De gever is los van actie, 't geheel is diep van kleur en zacht van toon. Ik noemde Lazarillo tenminste voorloopig de laatste groote, of dit juist zal zijn wanneer deze beschrijving uitkomt weet ik niet, want nog onderhanden is „Jacob, die den mantel van Jozef ontvangt"; maar 't is eenigermatige onvoorzichtig om 't hier al te noemen want niet alles wat een schilder aanzet brengt 't tot een voltooid schilderij. Tusschen die groote schilderijen door zijn een aantal als schetsen verkocht, voorstellingen uit Spanje, uit den Bijbel, uit Don Quichot. Tot de kleinere behooren paneeltjes met de voorhoede Don Quichot, Spanjaarden met muildieren, vrouwenstudie, e. a. Verder maakte Jurres zeer vele teekeningen, o. a. ook een paar uit Faust en 't hier gereproduceerde Rebecca. Dit laatste was in 1903 op Arti geëxposeerd.

REBECCA NAAR EEN TEEKENING

't Is dus wel duidelijk, dat Jurres' plaats in de historie der kunst is naast de Fransche romantici. Hier en daar doet het ook denken aan Rubens, aan Van Dijck, aan Ribeira. De groote voorliefde voor schooiers, voor schilderachtige typen, die hij fantastisch drapeert met kleurrijke lappen is overal merkbaar. Naar natuurgetrouwheid wordt zelden, naar 't uitdrukken van sentimenten wordt zoo goed als nooit gestreefd.

Onder de tegenwoordige bekende jonge Hollanders, die zich toeleggen op

't weergeven van natuurstemmingen, staat zijn streven vrijwel alleen. Of dit zoo blijven zal moet de tijd leeren. 't Is niet onmogelijk, dat de vroegtijdige erkenning van den nog jongen kunstenaar voor een deel kan te danken zijn aan de behoefte, die naar dat werk zou gevoeld zijn.

Alle scheppende menschen, schilders, auteurs, componisten zijn voor een groot deel kinderen van den tijd waarin ze leven. Vandaar dat zelden iemand in zijn tijd alleen staat.

De psychische behoefte, 't zij naar romantische voorstellingen, 't zij naar sentimenten, 't zij naar realisme, 't zij naar wat ook is niet de behoefte van één mensch maar de uiting van den tijdgeest.

En wie die uiting begrijpt en vertolkt zal slagen want hier gaan scheppen en waardeeren hand in hand.

Maar dan ook zullen naast en na hem jongeren komen, die 't leven zullen voelen zooals hij 't doet en het dus ook in dien geest vertolken.

Dan zal nieuw leven zich openbaren in nieuwe kunst.

Moge Jurres daartoe de voorlooper zijn.

WAT IK TEEKENDE IN ROME. DOOR G. B. HOOIJER. † †

(Slot).

„Entschuldigen. Erlauben sie dasz ich einmal gucke", hoorde ik achter mij, en toen zag ik in een oud vrouwegelaat met vrij wel ongekamde grijze haren, hangend over het voorhoofd, en sporen van een zekere voorliefde voor spiritualiën in het breede, ronde gezicht.

„Wunderschön" vond zij het.

Om blijk te geven, dat ik het compliment aanvaardde, vroeg ik haar, of ze ook aan teekenen deed. „Ach nein, leider nicht, aber ich liebe die Kunst so sehr! Ich bin Professor of art, you know. Are you English?" „Neen, Hollandsch." „Ach, lieber Gott, die Holländer die sind ja alle Künstler." En toen begon ze te vertellen, dat zij haar bedevaart deed naar de kerk van Santa Sabina, waar het schilderij hangt van Sassoferrato. Of ik dat gezien had en of ik dat niet het mooiste vond wat er in Rome te vinden was?

Ja, op den Aventino kwam zij dikwijls, heel dikwijls. Het was er zoo stil en rustig. Maar niet 's nachts. Dan was het er zoo gevaarlijk. Nog kort geleden had de politie een drijfjacht gehouden en 24 boeven opgepakt. Zoo ging het door van 't een op 't ander, en het werd me, of er een zwarte vogel vloog om mijn hoofd in steeds kleiner en kleiner kringen, die eindelijk op mij neer zou vallen met een verhaal van een arme, artistieke, miskende weduwe en een vraag om zilveren soldi.

Nu heb ik van dit soort kunst-professoren nooit veel gehouden, en als zij zich doubleeren met arme weduwen, dan is er alle aardigheid voor me af. En toch is weigeren weer zoo onaangenaam, als men ziet, hoe zulk een oud mensch snakt naar een borrel bijvoorbeeld. Dus werd het ook hier oppakken en weggaan naar het Castello de Costantine, waar ik uit de restauratie op het terras een mooi overzicht had op Rome en omstreken. Daar schetste ik het kijkje op den Monte Celio met de Albaansche bergen in het verschiet, 't welk ik hierbij overleg als bewijs, dat vergezichten mij te machtig zijn.

Na mijn vlucht voor het schoone geslacht herinnerde me Santa Priscilla, die ik zooeven noemde, aan een mooi plekje in Rome, waar ik niet alleen veilig zou zijn tegen straatjeugd, maar waar ook geen vrouwen worden toegelaten. Het geval is namelijk als volgt. De kinderen van Priscilla, het echtpaar Pudens en Claudia had den apostel Paulus ook gastvrijheid verleend en was met hun beide dochters Pudentia en Prassede door hem bekeerd en gedoopt. Zij richtten zelfs in hun woning een doopplaats in en zij gaven vrijheid aan hun slaven, die zich daar wilden doen doopen.

Paulus werd onthoofd, de ouders stierven en de beide maagdelijke zusters bleven beschermsters der Christenen, toen keizer Antonius voor hen ongeveer hetzelfde bepaalde, wat Paus Paulus IV later voor de Joden voorschreef: afzonderlijk wonen in hun eigen

huizen, zich niet vermengen met de overige bevolking en geen winkels of badplaatsen bezoeken.

Ja, de geschiedenis in Rome neemt het soms gemakkelijk op en herhaalt zich enkel met verandering van etiket, Jood, Christen, Christen, Jood.

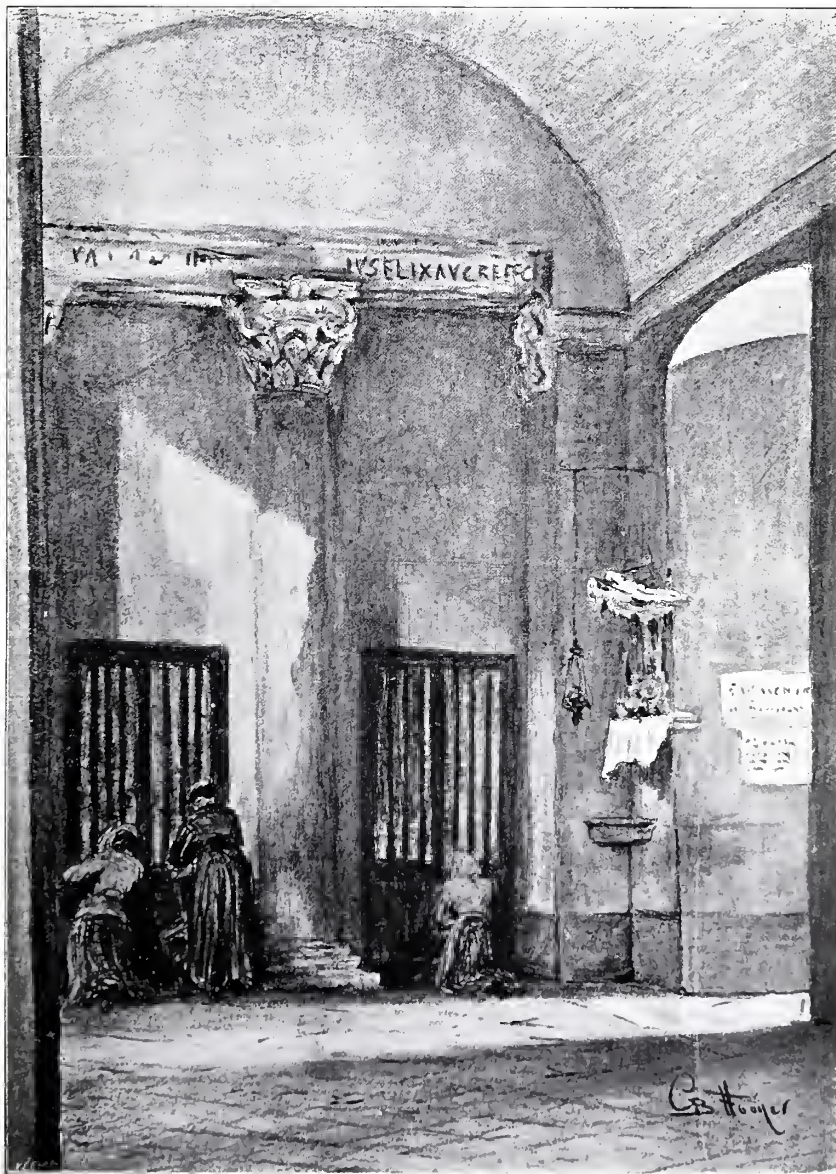
Het was in een reuk van heiligheid, dat Pudentia stierf. Haar lijk werd door Prassede in welriekende kruiden gewikkeld, en gedurende 28 dagen in de tot bid-kapel ingerichte kamer bewaard, totdat er gelegenheid was het naast dat van haar vader in de catacomben harer grootmoeder te begraven.

Drie jaren later barstte de woede tegen de Christenen opnieuw los en vloden zij weder naar Prassede's huis om er een schuilplaats te vinden. Met groote liefde en toewijding werd hun die verleend en al het mogelijke werd gedaan om hen aan het oog der vervolgers te ontrekken.

Maar Prassede was als Christen bekend, door het bouwen van het kerkje in de badplaats van Novatus, die haar tot zijn erfgenaam had gemaakt, en spoedig genoeg waren de speurders bij haar en vermoordden 23 harer beschermelingen onder haar oogen. De lijken begroef zij in haar catacomben, maar het bloed dier martelaren bette zij op met een spons, en die bewaarde zij in den put van haar huis, waarin, twee maanden later, haar door kommer en verdriet ontzield lichaam werd neergelaten.

Paus Pascal I trok boven dien put een oratorium op, dat later tot het kerkje van Santa Prassede werd omgebouwd. En in dat oude kerkje is een kleine kapel de „Orto del Paradiso" genaamd, waarin slechts gedurende de lijdensweek toegang wordt verleend; en in die kleine, heilige kluis hoopte ik de elf eeuwen oude mozaïeken te kunnen nateekenen, die de muren — het gewelf bedekken.

Zoo ergens dan zou ik daar veilig zijn.

SANTA PRASSEDE.

ORTO DI PARADISO.

Maar jawel. „Impossibile," zei me de koster, „vandaag ten minste, want ik heb het te druk voor het feest voor morgen. Kom Vrijdag maar terug, dan zal ik de kapel ontsluiten."

Daar stond ik dus en mijn morgen was bedorven. Ik ging wat zitten naast een der leelijke zuilen, die de oude kolommen vervingen, om de menschen te zien binnenkomen en uitgaan, even een schietgebedje brengend aan den een of anderen heilige.

Toen teekende ik maar, bij gebrek aan beter en bijna van zelf, dat kijkje tegen de gesloten kapel van den vermoorden kardinaal Ancheries, waar de vrouwen voor neerknielden en baden.

Vrijdagmorgen was ik natuurlijk present en moest ik zoowaar weer het „impossibile" hooren, omdat nu de kleine kapel moest worden schoongemaakt. Dat vond ik wat bar en ik begon op mijn manier te mopperen en verzilverde dat gebrom te gelijker tijd.

Open ging nu het ijzeren hekje aan den zij-ingang, waar dat graf van kardinaal Cetti te zien is, en spoedig zat ik op mijn krukje op den nat gedweilden vloer, stijf tegen het voetstuk van de kolom van zeldzaam bloedjasper, waaraan Jezus heet gebonden en gegeeseld te zijn geweest.

Van de heiligheid van die kolom, door Giovanni Colonna van de Sarracenen verkregen, werd ik degelijk overtuigd door het verontwaardigde gezicht van mijn dweilenden koster, toen ik, onschuldig weg, mijn teekenkrijtjes daarnaast op het voetstuk had gelegd. Er af moesten ze, spoedig er af! Zoo kwamen zij terecht op den natten vloer en werden zij gaandeweg vochtig en onhandelbaar.

Ja, een opperheilig plekje is het. Kapelletjes aan den heiligen Zeno gewijd. Paus Pascal zag toch hier binnen den geest van zijn neef door een engel ten hemel gedragen, toen hij een mis bediende voor zijns neefs zielerust en naar binnen keek door het getraliede raampje, dat wat licht werpt op mijn teekening.

Voor datzelfde raampje verscheen zoo nu en dan een geloovige vrouw, die gebeden prevelde en de lippen drukte op het marmeren kozijn, terwijl ik het mozaïek van de vier heilige vrouwen zat te kleuren, van wie de linksche, de moeder van Paus Pascal I, een vierkant aureool om het hoofd heeft, als teeken dat zij reeds tijdens haar leven heilig werd verklaard. Nu die vier heilige vrouwen met zulke groote oogen en zulke starre trekken me zitten aan te kijken, moet me een bekentenis van het hart, die ik anders wellicht verzwegen zou hebben. Ik heb er op gebluft, dat ik in Rome steeds trouw nateekende wat ik zag. Dat deed ik ook met de donkere granieten kolommen, die het gewelf van het grieksch kruis-vormig kapelletje dragen en met de marmeren platen tegen de wanden, het borstbeeld van de maagd Maria in de open nis tegenover mij, zoowel als met de ruwe mozaïek-versiering daaromheen.

Zoo schetste ik ook de schijf van porfier, waaronder 40 martelaren begraven liggen, midden in de hoofdruimte, vóór het altaar in de nis ter rechterzijde. Zoo deed ik ook met den breeden dubbelen rand van driehoekige, wit en zwart marmeren steenen, die daaromheen zijn gelegd. Ja, ik ging tot het uiterste en volgde trouw de gekleurde steentjes, die in een vierkant, in schaakbord vorm, deze cirkels omsluiten. Maar toen werd mij die nieuwerwetsche vloer zoo afschuwelijk leelijk en bedierf mijn teekening op even hinderlijke wijze als hij het in werkelijkheid het mysticke kluisje doet, dat ik mijn gomelastiek nam en den blokjes-rommel wegveegde en er een graf-zerk voor den neef fantaseerde, die mijns inziens beter paste bij het geheel.

Zie zoo, die bekentenis is gedaan en nu kan ik, zonder de gemoedsbezwaren van een falsaris te ondervinden, rustig terugdenken aan dit „Orto di Paradiso," dit laaggewelfde, donkere voorportaaltje, waaruit die neef opsteeg naar het paradijs.

Het was een smoorheete dag, waarop ik, met een boterham in mijn zak en mijn teekenboek onder mijn arm naar de villa Borghese stapte, om daar den ganschen dag te blijven ronddwalen en schetsen. Onder de groote parasol-dennen, die daar staan, alsof ieder voor zich, zonder hulp van menschen, het beste plekje had uitgekozen, gezellig dicht bijeen en toch ver genoeg van elkaar om

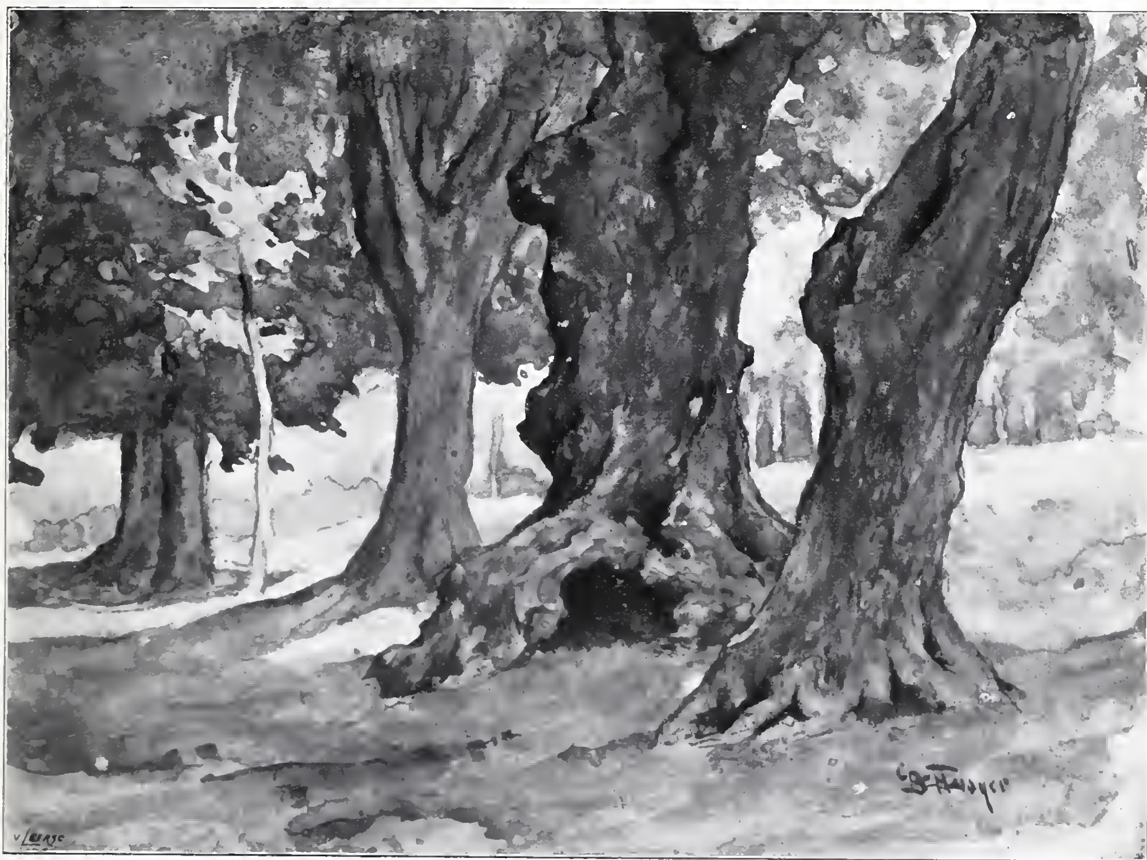
VILLA BORGHESE.

volop van zon en lucht te genieten, was het heerlijk zitten op het malsche gras, in de schaduw van hun kronen.

Wat doen die donkere en toch zacht gekleurde naalden mooi tegen de blauwe lucht, wat teekent zich het geraamte der takken geestig onder den doorzichtigen sluier, die het draagt. Wat heffen de rechte, majestueuse stammen het hoog op naar den hemel en wuiven het zachtkens heen en weer als 'n hulde aan den zonnegod.

gelukkig zoo weinig, dat de natuur zich vrijelijk kon ontplooien.

Heidensche tempeltjes, antieke kolommen, wijde waterbekkens, springende fonteinen werden er toen naar oude Romeinsche modellen opgericht en hebben nu, over hun namaak-oudheid, een eigen kleed van echte, eeuwenoude antiquiteit aangetrokken, Het renaissance-paleis vol kunstschatten, de middeleeuwsche hofsteden, de melkerij met haar stoet van statige, breed-gehoornde koeien.

STEENEIKEN IN DE VILLA BORGHESE.

Ja, het is vreemd, maar in dit katholieke Rome, met zijn 360 kerken, zijn kloosters, zijn Vaticaan en Quirinaal en Lateraan, zijn Kardinaals-paleizen en Bisschops-zetels, denk ik meer aan de oude heidensche godheden dan ergens anders.

En zoo ook hier in dit park, dat sedert een viertal eeuwen maar juist zooveel werd onderhouden, dat het niet verwilderde, en

het amphitheater om het open renperk, de reeksen van grijze, geschonden beelden en tropeeën, dat alles verzinkt in de groote ruimte van de golvende hoogvlakte en verschuilt zich onder het dichte groen van steeneiken, cypressen, dennen en linden, of kijkt geestig uit tusschen boschjes van bloemhout en boven perken van rozen. En overal tusschen de donker beschaduwde breede lanen spreidt

zich het zachte gazon als een kleed van helder groen fluweel, dicht bestikt met madelieven en anemonen, en overal murmelt of klatert het water en maakt de stilte hoorbaar en de rust dieper.

Nu het me toch op den duur te warm wordt op de grasvlakte, ga ik verhuizen naar een laan, waar ilexen donkerte en wat frischheid geven; want de lucht bedekt zich met wit-koppige, paarsch lijvige wolken, en onweer is in aantocht. Ik voltooi er een schets van een paar dier eerwaardige heeren, die wellicht als jonge stekjes Kardinaal Borghese hebben zien rondwandelen door het park, dat hij aanlegde tot heil en vreugd van Rome's bevolking, en dan ga ik zitten op de trappen van het ronde tempeltje, waarin een altaar staat in een kring van slanke kolommetjes.

Daar laat ik de opzettende wind mij door de haren spelen, terwijl ik mijn eten nuttig en van daar bespied ik het jagen der wolken, die zich samenpakken tot één donkere massa, waartegen het woud van zwiepende dennen lichtend afsteekt, terug-kaatsend de felle zonnestralen uit het nog onbedekte deel van den blauwen hemel.

Dan breekt de storm los. Machtige boomen schudden en buigen, takken kraken en ploffen omlaag, wolken van stof jagen over mij heen en afgerukte blâren zwieren door de lucht en regenen op mijn papier.

Zoo was mijn eerste teekendag in de Villa Borghese.

Die zonnige morgen en die stormmiddag bleven mij trouw in het geheugen, terwijl ik ziek lag van de verkoudheid daarbij opgedaan en, toen ik eindelijk weder naar buiten mocht, was mijn eerste rit naar datzelfde mooie plekje, om er mijn daar verloren gezondheid te gaan terugvinden.

Die vond ik aan den liefelijken vijver in den Giardino dellago, den grooten bloementuin in het midden van het park. Daar zat ik aan het ronde groene watertje vol inhammetjes en kreekjes tusschen de kleine rotsblokken langs den oever. En daar zag ik over het water, waarin zich de krans van zwaar geboomte spiegelt, op naar den tempel van god Esculaap tusschen twee, wit marmeren rustende nimfen, op een klein eiland aan het einde van het meertje, half en half geneigd hem aan te roepen en om genezing te smeeken.

Iets wits glimmerde in een dier kreeken Zeven jonge ganzen, schitterend blank van vederdos kwamen daaruit te voorschijn onder druk gekwaak harer geele snebben. Zij schenen raad te houden onder elkander en, toen zij het eens geworden waren, stevenden zij, de een na de ander, in rechte lijn naar het tempeltje toe, een breede, zilverglanzende, blauwgeboorde voore trekkend door het water.

Het was machtig mooi, die zeven stralend blanke vogelen-lijven, als een keten van witte leliën te zien voortzweven over de donkere weerspiegeling van het hooge geboomte. Er was voor mij, stumperd, die ik was, slap en zwak van zenuwen, iets geheimzinnigs en ook iets kalmeerends in haar doen.

Zij leken mij zeven priesteressen, opgaande naar den tempel van de godheid, om haar te eeren, er te offeren en op haar altaar neer te leggen mijn bede om herstel. En zij vervulden mij met blijde hope, want vreugde en vertrouwen las ik uit haar doen, dat ik bespiedde met koortsige oogen.

De leidster van den stoet, de grootste en sterkste, een beeld van reinheid en onschuld, van jeugd en van kracht, schudde zoo vergenoegd met haar witten vederstaart, en uitte zoo vriendelijk en zoo zacht haar driemaal-geroep, dat ieder der volgenden herhaalde op dezelfde wijze en den zelfden zachten toon, zoodat het me voorkwam, of geen harer twijfelde aan het aannemen der offerande, nu zij die brengen gingen.

In sierlijken boog zwaaiden zij rond voor de vochtige, verbrokkelde tempeltreden, waar die, voor het midden van de kolommengalerij, afdaalden in het water. Met een paar flinke slagen harer goud-geele zwemvliezen schoof de hoogepriesteres haar zachte vederborst op de eerste trede en met een krachtig beweeg van haar blank lichaam en met steun van haar sterke vleugelpennen werkte zij zich al hooger en hooger tot zij eindelijk stond op de opperste der drie treden.

Toen stak zij den fijnen kop op den slanken hals hoog op naar het beeld van de op haar slang-omwonden staf leunende godheid, van af haar altaar neerziend naar de plaats van haar voeten, en toen sloeg zij wijd de beide blanke vleugelen uit en klapwiekte drie forsche, aandacht vragende slagen.

En ieder der volgenden deed hetzelfde, ieder op haar beurt, het moeizaam klimmen tegen de treden met verfrommel van veertjes en gespartel van gouden voetjes, het heffen van den blanken hals en het uitslaan der vleugelen.

Gezond ben ik geworden en dankbaar ben ik gebleven aan god Esculaap, wiens beeld staat in den tempel, die zich verdubbelt in het heldere nat van het lago in de Villa Borghese te Rome.

Zoodra ik kon, teekende ik zijn schrijn van uit een schaduwplekje aan den vijveroever, om dat te behouden als herinnering aan de offerande door de zeven blanke priesteressen voor mij gebracht en door hem aanvaard.

Tot slot wil ik vertellen, hoe ik op Goeden Vrijdag door engelengezang uit den hemel verhinderd werd een schets te maken van de boomen, die mij het meest aantrekken onder alles wat er groeit en bloeit in Rome's omgeving.

O, die prachtige cypressen van Frascati! Een matrone uit den Keizertijd kon haar dun gewaad niet aanvalliger plooien om haar slanke gestalte, dan de cypres haar zwart-groen kleed nauw samenvat om stam en takken.

Geen matrone kon zich statiger verheffen boven het gekrioel harer kruipende slaven dan de cypres oprijst boven al het omringend loover.

De cypres geeft een ernstige wijding aan het

DAN BREEKT DE STORM LOS!

landschap en ontneemt daaraan het vulguaire even als een priester, op de treden van het altaar de hostie heffende, een knielenden troep landvolk maakt tot een christelijke gemeente.

Het witte kerktorentje, hoe schilderachtig ook onzen lagen Hollandschen horizont brekend, hoe geestig ook lichtend tusschen onze fijne nevelen, hoe vriendelijk ook sprekend van vrede en gezelligheid, het verdoft toch de stem der natuur, terwijl de donkere cypres, hier en daar opschietend tegen de glooiing der heuvelen diepte geeft aan het landschap, de kleur verteedert van blauwe lucht en van grijzen olijf, van groene weide en bruine rots en de stemming verhoogt, waarin de Italiaansche natuur ons brengt.

Om cypressen te bestudeeren en te teekenen, spoorde ik naar Frascati en begon ik in het stationnetje van dat heerlijke plaatsje mijn rijwiel in gereedheid te brengen, om zoo spoedig mogelijk die slanke kolommen voor mij te zien.

Daar viel ik in handen van vier opgeschoten jongens, die mij de meest verleidelijke proposities deden: „Zal ik uw fiets de trappen opdragen naar het plein, of langs den rijweg opduwen? Zal ik ze brengen naar de villa van Aldobrandini of Conte of Piccolomini? Zal ik u de oudheden toonen van Tusculum of den weg wijzen naar Marino of Albano of Nemi? Willen we opklimmen naar Racca de Papa of den Monte Caro bestijgen?" Dat alles en nòg wat sloegen de jongens mij voor. De een had dit, de ander dat, maar het volle alle Villa Aldobrandini — met rollende r — en het volle A Tasculum — met zuivere oe — voerde den hoofdtoon, slechts nu en dan afgebroken door een „vous parlez Français, do you speak English, sprechen Sie Deutsch" en overstemd door het „primo," waarmede een hunner zijn eerst-geboorte-recht op mijn persoon handhaven wilde.

Want dat er een recht op mijn persoon bestond, dat was ontwijfelbaar. Zij kibbelden over mij als strandvonders kibbelen over een aangespoeld wrakhout, en de eenige kwestie was, wie het wegdragen zou.

En geen strandvonder kan verblufter opkijken, als een golf zijn wrakhout wegtrekt, dan mijn jongens deden, toen ik, opgepompt en wel, in de verkeerde richting wegpeddelde. Het was duidelijk: die vent was hier te huis en van hem viel niets te halen.

Ja, ik sloeg links om, want eerst wilde ik nog een blik werpen op dien Monte Porzio, het stadje aan de overzijde van de vallei, dat daar troont op een steilen heuvel als de kroon van stekelige bladeren op den top van een ananas.

En daar geschiedde het wonder op den breeden slingerenden weg juist tegenover de cypressen-allee, die ter rechter-zijde opvoert tegen den heuvel van Tusculum, met links de vallei en den hoogen Monte Porzio aan de overzijde en de Campagna achter mij.

Daar hoorde ik uit den hooge een plechtig kerkgezang van vele kinderstemmen, begeleid door zware muziekinstrumenten. Van waar het kwam, was en bleef mij een raadsel.

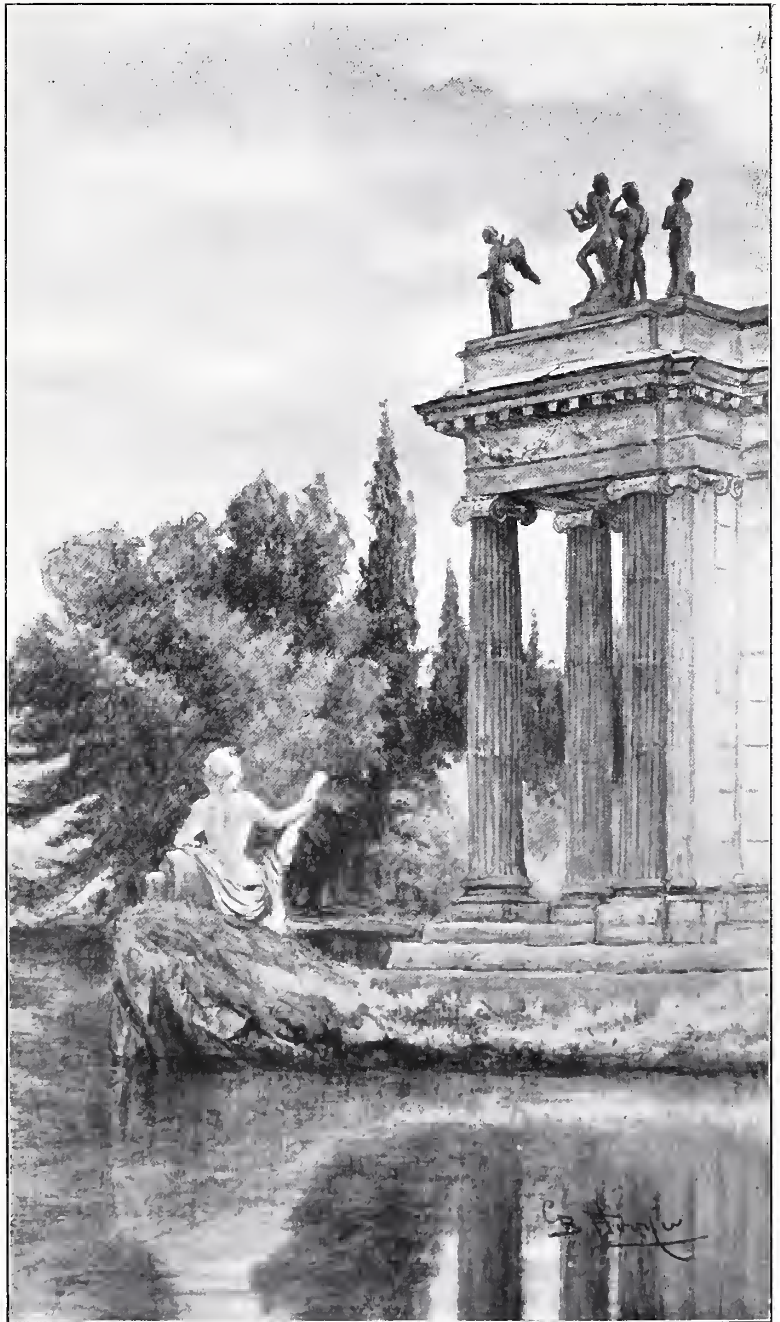
Uit de kerk van het bergstadje kon het niet komen, al verhief die haar tinnen ook nog zoo hoog in de wonder-klare blauwe lucht. Die lag te ver van mij af, en het gezang werd zeker niet aangeheven in een omsloten ruimte, maar in de volle vrije zuivere lucht, daar was geen twijfel aan. Waarheen ik ook rondkeek, nergens bespeurde ik iets, dat die zangerige stemmetjes, tot verzamelplaats kon dienen. Trouwens lang rondkijken deed ik niet. Ik liet het geheim voor wat het was. natuurlijk of bovennatuurlijk, wat maakte dat uit. Ik ging zitten op het steenen muurtje aan de zijde van den weg, en liet het op mij in-werken, keer op keer, als het zich herhaalde, steeds hetzelfde, steeds onbeschrijfelijk liefelijk en plechtig.

Ic luisterde slechts, en genoot en tuurde over de Campagne van Rome, die zich daar uitbreidde aan mijn voet. Over die vlakte, waarover donkere lava-stroomen zich hadden uitgestort voor duizende van jaren, en waarin rivieren en beeken die scherpe voren hadden geploegd, lagen breede vegen van schaduw, door lichtende wolken geworpen. Waar het vocht samenvloeit onder de dunne laag van rijken humus, vierden de madelieven hoogtij en spreiden haar witten sluiër, hier en daar en overal over de uitgestrekte weidevelden. En de blauwe nevel, de toovenaar, die het

sombere landschap maakt tot een der aanminnigste van den aardbol, die alles laat doorschemeren, ieder zon-belicht huisje op uren en uren afstands, en toch alles omfloerst met zijn gaas van violet, verhoogde het heuvel-plateau, waarop Rome ligt en deed het drijven in den aether als een rose getinte droomstad. Ik wist dat het bestond. Ik kende de nauwe straten en zonnige pleinen, de kerken en koepeldaken, de paleizen en krotten, de muren en torens. Ik was overweldigd geweest door de imposante realiteit van den reuzen-koepel van St. Pieter.

En ziet, nu zweefde „de eeuwige stad" daar voor mijn oogen als een fata morgana. Ik was ook overtuigd, dat het gezang, 't welk ik indronk, moest weerklinken van 't een of ander verborgen plekje tegen de berghelling, en toch kwam het uit de wolken boven mij en klonk het als van engelen.

Maar het besef dier realiteit verstoorde den indruk niet. Daarvoor was hij te machtig en te diep. Nu trouw den vorm van boomen te gaan schetsen, daarvoor waren mijn zenuwen te zeer overspannen. Nu verlangde ik slechts nog hooger te stijgen, naar het hoogste punt van Tusculum, om van daar uit de geheele campagna met mijn blik te kunnen omvatten, nu zij trilde onder zoo zeldzaam magisch licht.

DE TEMPEL VAN ESCULAPUS.

Voorwaarts dus, het ruwe bergpaadje op, met mijn fiets in de hand geklauterd tegen steile hellingen en door olijfbosschen.

Alles scheen me nu mogelijk.

Zoo kwam ik al spoedig voor de poort van een kloostertuin, waar oude mannetjes zaten te wachten op het eten, dat monniken hun brengen zouden. Op mijn vraag naar den weg, kwamen er drie kinderen te voorschijn, die mij behulpzaam wilde wezen met mijn rad en het pad wijzen naar boven.

De oudste, een ventje van 13 jaar kreeg het in handen. Ik volgde hem en werd op mijn beurt gevolgd door de beide anderen, die zich ongevraagd bij mij aansloten. De een, een baasje van 11, begreep, dat hij de conversatie moest ophouden en mij op de hoogte brengen van alles wat ik zag. Hij bleef dan ook trouw aan mijn linkerzijde. En de kleinste, 9 jaar oud, wist wel niet precies, hoe hij zich verdienstelijk maken kon, maar rekende op eenig moeielijk plekje, waarbij hij hulp zou kunnen verleenen en op het openen van hekken, zoodat hij welgemoed meestapte achter de fiets, zonder een woord te zeggen den ganschen dag.

Zoo kwam ik dan onder het groote houten kruis, dat staat op de ruïnen van de versterking, die in de elfde eeuw het hoogste punt van de verwoeste stad der oudheid kroonde.

Verdwenen was al de liefelijkheid der campagna. Onder het uur van klimmen hadden zware wolken zich daarboven samengepakt, en nu was de vlakte bijna zwart van kleur en stak het silhouet van Rome en den koepel van St. Pieter donkergrijs af tegen de nog verlichte achterliggende bergen. Van over de zee joegen steeds nieuwe dreigende wolkgevaarten aan, en de Albaansche bergen, die ik van hier te zien moest krijgen, waren weg-gevaagd achter een grauw-paarschen sluier van regen en hagel.

Daar kletterden al eenige hagelsteenen op mij neer, bliksemstralen schoten door de lucht, donder rommelde boven den Monte Cavo, een gierende wind kwam opzetten van die zijde, en haasten moesten wij ons, wilden we tijdig nog een schuilplaats vinden tegen den storm.

De jongens kenden er een, gelukkig, aan den voet der ruïne. Een kleine grot voor een twintigtal eeuwen uitgegraven om als bad- of begraafplaats te dienen. Daar zaten wij dan in het schemerduister en deelden broederlijk het eten, dat ik had medegebracht. Daar vertelden zij mij, hoe oud zij waren, in welke klasse zij zaten; van het schoolfeest, dat voor eenige dagen op Tusculumshoogte door hen was medegevierd, waarbij de kleinste een proëminente rol moet hebben gespeeld, zonder dat ik er achter kon komen op welke manier.

En toen we uitgepraat waren en daar buiten de hagel al harder en harder kletterde en de stormwind al feller en feller gierde, werd het stil in onze, nu bijna geheel duistere kluis.

Toen herinnerde ik mij, dat het Goede Vrijdag was en dat voor negentien eeuwen zulk een storm was losgebarsten over Golgotha, waar op de hoogte een houten kruis had gestaan als waaronder ik zoo even had gezeten, en dat daarvan was afgenomen het lichaam van Hem, die zich opgeofferd had voor de menschheid, en dat zijn lijk was neergelegd in een spelonk als deze, waarin ik zat.

Een rilling ging mij door de leden, toen ik mij omwendde van de hagelsteenen die bij handenvol naar binnen huppelden om te smelten aan mijn voet, en ik in de donkere diepte, heel flauw verlicht, drie ernstige kindergezichtjes zag, die mij denken deden aan de engelen, wakend bij zijn graf.

Langzamerhand werd het lichter en het dansen der hagelsteenen hield op. Als Noach zijn duif, zoo zond ik mijn oudsten jongen ter verkenning naar buiten. Toen hij het bericht bracht, dat het droog was, en het getikkel, dat ik hoorde, enkel de regendroppels waren, vallende van de olijfboomen, toen stonden we op en gingen naar buiten. De gansche berg lag onder een dek van hagelsteenen, bijna zoo wit als sneeuw; waar de Campagna moest zijn, was het een donker grijs gordijn van regen, en van den Monte Caro kwamen zware luchten aanjagen. Zoo snel we konden, daalden we langs de glibberige berghelling, de voeten schrap zettend in de smeltende ijsmassa, die dooide en in honderden waterstraaltjes met ons mede liep. We waren echter nog niet bij het oude Romeinsche theater gekomen, dat een vreemd figuur maakte met zijn steenen zitplaatsen en gebroken kolommen onder het dak van hagelsteenen, of het begon op nieuw te kletteren, haast nog erger dan te voren.

Tusculum is een groote stad geweest, Colo de oude hoorde er te huis en Cicero

had er een villa. Maar van al de paleizen is niets over gebleven, dat beschutting kan geven tegen regen, en wij hadden nog ten minste een uur te loopen, voordat we een woning bereiken konden.

Er is echter de een of andere oudheidkundige geweest, denk ik, die wat gebroken marmeren beelden bewaren wilde ter plaatse, waar hij ze vond, en die ze inmetselen liet tegen een vierkant van muren, waarover hij of een ander een dak liet aanbrengen.

Dat ten binneste buiten gekeerde museum in miniatuur stond op een grasveld ter zijde van den weg, en daarheen holden wij, om tegen den muur ten minste voor de helft droog te blijven, en daarin vonden we een deur, die openstônd.

Waarlijk het was of de gansche dag vol vreemde dingen wezen moest!

In deze verlaten schuur, op dezen onbewoonden bergrug, stond een boer lange takken te schillen, en. om die recht te buigen, had hij een houtvuurtje aangelegd. Wat kropen wij daar lekker bijeen, de drie kinderen en ik. Wat netjes stapelden wij den eenen houtsplinter op den anderen boven het brandstapeltje, dat onze oogen deed tranen. Wat hebben we daar geduldig zitten wachten, tot het weder opklaarde, en wat volgden wij met belangstelling het recht maken van wat krom was.

De kletsnatte voeten werden weer droog en warm, en met nieuwen moed stapten we op, toen zonnestraaltjes weer begonnen onder de deur naar binnen te kruipen.

Nu was de berg nog witter dan te voren, maar het wolkenfloers voor de Albaansche bergen was weggetrokken, en al de schilderachtige plaatsjes tegen de hellingen genesteld schitterden nu in vollen zonneschijn. Over de groote steenen, waarmee de Romeinen hun wegen bestraten, stroomde het ijskoude water met ons mede en de geelbruine grond maakte het tot pap. Maar daaraan stoorden wij ons niet. De zon scheen op de velden, waar margrieten en anemonen stonden te lachen van pret boven de laag van sneeuw en ijs, waarin haar steeltjes verzonken; ieder vogeltje kweelde, de nachtegaal sloeg, en boven onze enkels was het een en al heerlijkheid.

En toen we al verder en verder waren afgedaald langs het amphitheater, voor de Villa Aldobrandini en aankwamen op het pleintje van Frascati, waren ook zelfs die enkels tevreden in onze, vrijwel opgedroogde schoenen, en konden mijn geleiders vertrekken met een belooning in hun handjes, als zij nog nooit in hun leven hadden gehad.

Om een blijk te geven, hoe verleidelijk mooi de Campagna is, wil ik hier nog even constateeren, dat ik niet per spoor naar Rome terug ging, maar lustig naar huis peddelde door de dikke laag van gelen modder, die den geheelen weg bedekte; en dat ik wel honderd malen ben afgestegen, om me nog eens te verlustigen in het goddelijke kijkje op het in avondzon stralende Frascati.

DE FANCY-FAIR IN DE GOTHISCHE ZAAL TE † † † † † † † † † 's-GRAVENHAGE. DOOR PH. J. KETNER. † † †

Fancy-fair, — vanity fair! zeide de een; de Liefdadigheid die de Kunst exploiteert, meende de ander.

En beiden, de cynicus en de kunst-paladijn, gingen huns weegs, de Gothische Zaal voorbij; medelijdend de een, minachtend de ander neêrziende op dat *profanum vulgus*, dat daar binnen ging.

Maar wie wel sympathie gevoelde voor het denkbeeld van een hoogtij der liefdadigheid ter eere van het zilveren feest van Koningin Emma, de Vorstin der Weldadigheid, en geleerd had er in te berusten, dat nu eenmaal in deze wereld het *goede* vaak bereikt moet worden langs een omweg, waar men weet te profiteeren van 's menschen eigenaardigheden, die richtte zijn schreden naar de Gothische Zaal en . . . telde een genieting méér in zijn leven.

Ik voor mij heb er althans nog geen oogenblik spijt van gehad tot die optimisten behoord te hebben. Het zij dan *sancta simplicitas*, maar de geblaseerdheid scheen mij nooit benijdenswaard.

Werd dan in de Gothische Zaal *hooge* kunst geboden, de eenige voorwaarde waaronder

DE BUSTE VAN H. M. DE KONINGIN-MOEDER.

een ernstig mensch, — zooals ik onlangs een bekend hoogleeraar in ruste hoorde beweren — een liefdadigheidsfeest kan accepteeren? Of was het alleen banale kermispret, een beetje deftiger dan waarmeê de „boeren, burgers en buitenlui" zich vermaken, maar dan toch slechts plat en kinderachtig, alleen er op berekend om „geld te maken"?

Voor de fancy-fair, waarvan ik u hier wat wil vertellen, zou ik willen vragen: *ni cet excès d'honneur ni cette indignité.*

Wat zij dan wèl was? Vóór alles: *Haagsch.* Wat dat zeggen wil, verstaat men door heel 't land. Ook in Amsterdam werd dezer dagen met hetzelfde doel een fancy-fair gehouden en daar noemde men die — even Hollandsch als oprecht — „feestmarkt"; in de Residentie dacht men er anders over en gaf men de voorkeur aan een omschrijving, waarin de eigenlijke beteekenis geheel verloren ging; men sprak daar officieel niet anders dan van de „matinées in de Gothische Zaal", als ware de Jagermuziek het hoofdelement geweest; maar de naam deed hier weinig ter zake. Al had men in Amsterdam gesproken van een matinée en in den Haag van een feestmarkt, de zaak zelve zou er niet anders om geweest zijn, want, zooals een Paleis voor Volksvlijt heel wat anders is dan een Gothische Zaal, deel uitmakend van een Vorstelijk Paleis, en een Amsterdamsch patriciër van geheel ander maaksel is dan de *crême* van de „*society*" der Hofstad, . . . zoo is er een hemelsbreed onderscheid tusschen een Amsterdamsche fancy fair en een Haagsche.

Gelukkig, dat die onzalige uniformiteit nog niet alles beheerscht; dat het nog genietbaar blijft zich nu en dan eens te verplaatsen! Ik betaal van harte den gemoedelijken Amsterdammer den tol der bewondering, als hij zegt: „Daar is maar één Amsterdam!" maar ik vraag ook het recht om trotsch te mogen zijn op ons Hofstad-cachet, en de geboren Hagenaar, die het verloochent, staat bij mij altijd in verdenking, als 't er op aankomt, *plus royaliste que le roi* te zijn of erger: van het type een caricatuur te maken.

Wat nu in het bijzonder het Haagsche karakter van de fancy-fair deed uitkomen, dat waren twee dingen: haar voornaamheid, die angstvallig deed uitsluiten al wat naar kermispret zweemde, en haar zoo dicht mogelijk schuilen onder de beschermende vleugelen der kunst. Dit laatste was niet haar geringste verdienste en het bewijst, dat, bij alle aanstellerij, de echte artistieke invloeden in den Haag toch werken; dat men althans zich bewust is van de plicht om zich niet al te ruw te vergrijpen aan het verhevene.

Van goeden smaak en liefde voor versieringskunst getuigde reeds de omlijsting, van zoo veel invloed op het totaal-effect. Strenge lijnen der gothiek laten zich moeilijk vereenigen met losse en wufte roccoco. Maar voor een fancy-fair *il y a des accommodements!* En zoo wist het comité-lid, dat in het bijzonder zich belast had met de inrichting van den bazar, Jhr. Hoeufft van Velsen, — die intendant der Koninklijke Paleizen en een man van smaak is — door een zachten overgang van decoratieve composities het scherp contrast tusschen de statige, sobere zaal en haar onsymetrische, barokke stoffage aanmerkelijk te temperen.

Zóó aangekleed leende het hooge, ruime gebouw zich uitstekend voor het doel en moeilijk viel het niet, voor de beide ontbrekende maar voor deze tijdelijke bestemming onmisbare elementen: een vroolijke verlichting en een aangename temperatuur, voldoende te zorgen.

Hoofdmotief in de zaal-versiering moest natuurlijk zijn de symboliseering van de beteekenis van het feest; daarin slaagde men uitstekend door langs de breede wanden der zaal fluweelen draperieën van Nassausch blauw met de klimmende gouden leeuwen te plooien en deze te bekronen met een troonhemel op de eereplaats, rechts van den ingang, in het midden van den zijwand, geheel in dezelfde kleur, waarvan het baldakijn de gulden jaarcijfers 1879—1904 droeg en waaronder, temidden van sierplanten en tegen een achtergrond van brocaat-zijde, een buste van H. M. de Koningin-Moeder op een voetstuk was opgesteld. Daarmee was het essentiëele van het feest: de hulde aan Koningin Emma, volkomen tot zijn recht gebracht. Bij de aanvulling van dit hoofddecoratief was van vlaggen en banieren het juiste gebruik gemaakt om een goed, niet

overladen geheel te krijgen; de kleuren van ons Vorstenhuis en van Waldeck-Pyrmont domineerden daarin, terwijl onze frissche driekleur daartusschen sprak van de *nationale* beteekenis van dit feest.

Met de rangschikking van de etalages en buffetten was men niet minder gelukkig geweest, hoe groot de verscheidenheid ook was. Onze tweede foto geeft een goed beeld van het geheel, maar toch kan zij slechts bij benadering weêrgeven den indruk van voornaamheid, van rust gepaard aan vriendelijkheid, waardoor men terstond bij het binnentreden zoo aangenaam getroffen werd en die juist geschikt was om tot kalm toeven uit te lokken.

Toch was er nog iets anders, dat het ware leven gaf aan het geheel, en dat was de breede rij van oudere en jongere dames uit de hoog-adellijke, diplomatieke en regeeringskringen der Residentie; — terwijl ook aan een aantal dames uit den deftigen burgerstand de gelegenheid niet was onthouden om in dit liefdewerk de behulpzame hand te bieden — die zich bereid hadden verklaard om de verschillende afdeelingen te besturen en de artikelen te verkoopen. Wat een schilderachtig gezicht, als al die hoekjes en tentjes bevolkt waren met de elegant gekleede dames, die haar prachtigste toiletten niet spaarden bij den drukken arbeid! En wat een routine in die toch ongewone bezigheid! Men kon zich nu en dan denken op een groot tooneel, waar het om *typeering* te doen was. Wat een aanpassingsvermogen in deze vreemde omgeving, zoo ver van de intimiteit der receptie-salons! Ook daarin doet liefdadigheidswerk van aanzienlijke dames een nuttige zijde zien, welke der verstandige en eenvoudige Vorstin, die men daarmee in dit geval wilde eeren, niet anders dan aangenaam kan zijn. Ontplooiing van krachten ook in deze kringen, zij het dan op nog zoo bescheiden terrein, heeft stellig haar waarde, al ware het slechts om te doen zien, dat het een legende is, dat alleen ietwat boersche jonkvrouwen van het platteland, die in haar jeugd wel eens op de knieën van arme pachters hebben gezeten, tact zouden bezitten om met menschen uit andere kringen der samenleving om te gaan.

Neen, dat er een prettige, ongedwongen toon heerschte, zal niemand ontkennen, die iets meer dan een oppervlakkig kijkje nam in de Gothische Zaal op de middagen van 22, 23 en 25 Januari ll. En wat de verkoop der artikelen er door bevorderd werd, wanneer met evenveel ongekunstelde lieftalligheid het kwartje van den eenvoudigen bezoeker in ontvangst werd genomen als het goudstuk van den voornamen diplomaat, dat hij, met beminnelijke onverschilligheid voor het aardsche slijk, reeds productief genoeg geruild vond tegen de charmante bejegening der verkoopster, het gekochte voorwerp alleen maar meenemend als een *souvenir!*

L'or est une chimère! Van die waarheid *moet* een fancy-fair wel de prediking zijn. Want wie zal zich beklagen, dat hij iets gekocht heeft vijftig, honderd, tweehonderd procent boven de waarde, wanneer hij de aangename zekerheid heeft juist daardoor meegewerkt te hebben om arme, zieke stumperds den weg tot herstel en geluk te openen? Wie ondervindt dan niet de nawerking van wat Shakespeare genoemd heeft: „den dubbelen zegen van het weldoen"?

Maar toch was het op deze fancy-fair niet noodig om ook *fancy* prijzen te betalen, waardoor het altaar der liefdadigheid slechts door de rijken zou kunnen genaderd zijn; neen, voor ieder viel er wel een penningske te offeren. *Zóó* had het comité het gewild en het wist daarmee vooral een wensch van H. M. de Koningin te vervullen, die het comité zoo krachtig steunde, niet alleen door de Gothische Zaal beschikbaar te stellen maar ook door een groot aantal voorwerpen te schenken.

Aan Koningin Wilhelmina was ook de *clou* van de fancy-fair te danken. En daarmee wil ik dan ook beginnen, nu ik iets van de détails ga vertellen.

Midden in de zaal was een langwerpige kiosk van luchtig spalierwerk opgetrokken, een allercoquetst tuinhuisje, waarin, onder de leiding van mevrouw Snouck Hurgronje, met veel smaak geëtaleerd was een colleetie van 32 verschillende soorten foto's in drie formaten, allen afdrukken van door Koningin Wilhelmina zelve gedane opnamen, gewaar-

merkt met kroon ennaamcijfer en een stempel, herinnerend aan dit gedenkfeest. Dat was nu wel het aardigste souvenir dat men van deze fancy-fair kon meenemen. Want is er iets bijzonder aantrekkelijks in de groote liefde van onze Koningin voor de natuur, aardig is ook de gedachte, dat onze jonge Vorstin, gedreven door het verlangen om de mooie plekjes rondom *Het Loo* en *Soestdijk* in beeld te brengen, zich met zooveel ambitie op de kunst van photografeeren heeft toegelegd, dat zij werkelijk daarin een benijdenswaardige vaärdigheid heeft verkregen. Geen wonder, dat er om deze foto's storm geloopen werd en zij aardig wat opbrachten voor het goede doel.

Trouwens, in dit tentje werd nog meer aangeboden, dat grif van de hand ging; zoo de gedenkplaat, geteekend door den schilder O. Eerelman, waarop onder een medaillon met het portet van Koningin Emma de bescherming wordt gesymboliseerd, die H. M. aan Oranje-Nassau's Oord, dat aan den voet van de plaat is afgebeeld, verleent (waarvan ook een tot prentbriefkaart verkleinde reproductie verkrijgbaar was) en de bekende bronzen plaquettes, welke ter gelegenheid van het neêrleggen van het Regentschap werden uitgegeven, — vriendelijk door de firma Begeer te Utrecht geschonken.

Waarin deze fancy-fair zich onderscheidde, niet in het groote aantal der étalages; daarvoor was de ruimte te beperkt en dat lag ook niet in de opvattingen van het comité, dat het meer in de *qualiteit* dan in de *quantiteit* zocht. Want al wat er nu verder aan substantieele zaken werd aangeboden, was òf zuivere kunst òf kunstnijverheid. Men zou geneigd zijn het comité bijzonder geluk te wenschen met dien goeden greep, indien men niet wist, dat deze dames en heeren de eersten zullen zijn om eerbiedig deze hulde over te dragen aan Haar, die zulk een werkzaam aandeel nam in het initiatief voor en de voorbereiding der plannen van de fancy-fair, H M. Koningin Wilhelmina zelve, aan Wie het denkbeeld om zoowel de Indische kunstindustrie te doen vertegenwoordigen als om een eereplaats te geven aan de Friesche kunstnijverheid te danken was. Van fijnen tact heeft Hare Majesteit stellig hier weer blijk gegeven, want releveerde Zij er de fancy-fair meê, tevens schonk Zij aan de beide industrieën, die Haar zoo na aan het hart liggen, een nieuwe en gunstige kans om meer bekend te worden.

Aan bekwame voorlichting behoefde het

KIJKJE IN DE ZAAL (IN HET MIDDEN HET TENTJE, WAARIN DE PHOTOGRAFIEËN VAN H. M. DE KONINGIN WERDEN VERKOCHT).

H. M. hierbij niet te ontbreken. In mevrouw de baronesse Van Harinxma thoe Slooten—Collot d'Escury, de echtgenoote van den burgemeester der Residentie, vond Zij een even talentvolle als energieke medewerkster voor de uitvoering Harer denkbeelden. Immers, het was ook aan H. M. niet onbekend, dat de weer opbloeiende Friesche kunstnijverheid nergens grondiger kennis en warmer liefde vindt dan juist bij de echtgenoote van den vroegeren burgemeester van Frieslands hoofdstad, behoorende tot een der oudste en aanzienlijkste geslachten van het roemrijke land der Friezen.

En ook mevrouw Van Harinxma thoe Slooten wist op haar beurt, waar zij zich te wenden had om de plannen te verwezenlijken. Want terwijl zij met de voornaamste beoefenaars dier kunstvlijt voortdurend in relatie staat, en deze eenvoudigen in den lande, die wèl produceerden maar altijd veel moeite hadden om het werk van zoo veel arbeid en kunstzin eenigszins loonend van de hand te zetten, steunt met raad en daad, kon zij in den Haag zelf beschikken over de zaakkundige medewerking van de firma Wesser en C°. (het bekende *Maison Drouot*), die, gelijk bekend is, bijzonder zich interesseert voor de Friesche kunstindustrie, de gelukkige bezitster is van de mooie *Hindelooper kamer* en altijd een uitgebreide en kostbare collectie kunstvoorwerpen, met de hand vervaardigd door de Friesche nijveren, in voorraad heeft.

Oorspronkelijk was men voornemens een gedeeltelijke Hindelooper kamer in te richten op de wijze als deze gecopieerd is in het Rijksmuseum te Amsterdam, doch van dit

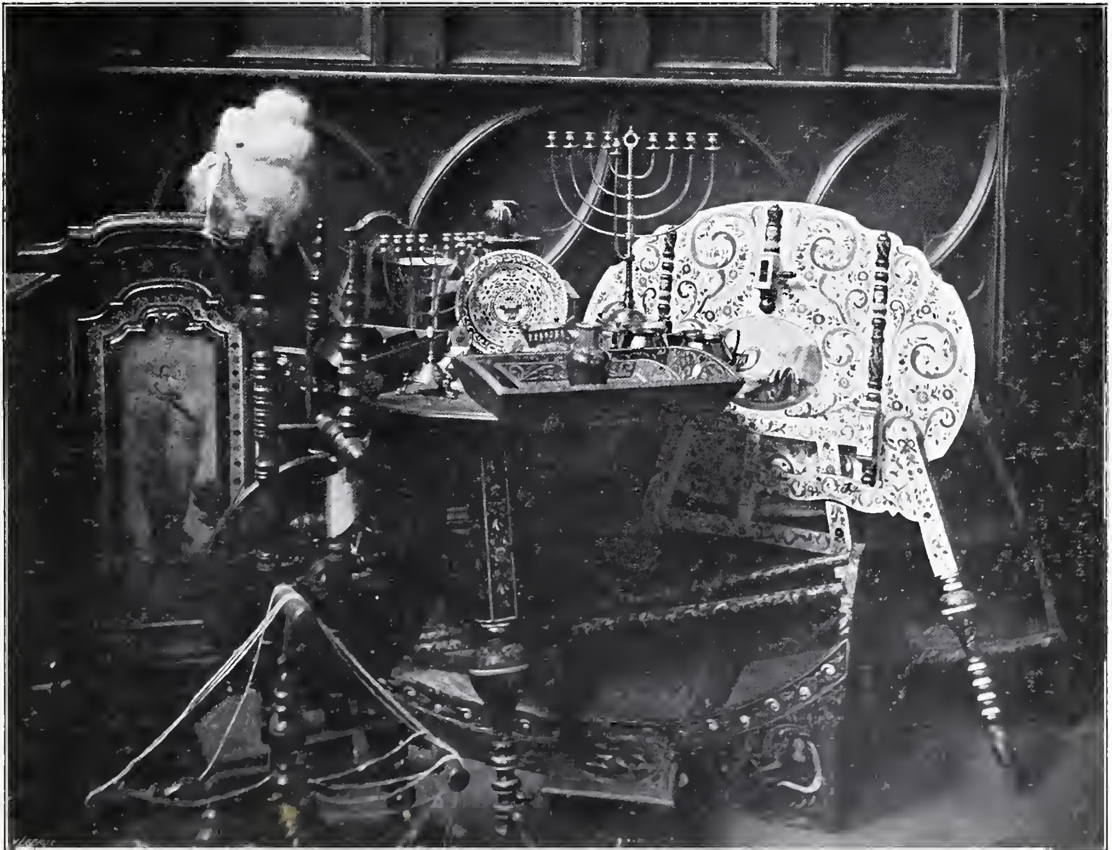

MEVROUW BARONESSE VAN HARINXMA THOE SLOOTEN—COLLOT D'ESCURY IN DE AFDEELING DER FRIESCHE KUNST-NIJVERHEID BIJ DE GESCHENKEN VAN H. M. DE KONINGIN.

plan moest men wegens gebrek aan ruimte afzien. Toch is men er ten slotte in geslaagd op een zeer gunstige plaats, nl. vlak bij den ingang, een heel aparten hoek voor de Friesche kunstnijverheid in te ruimen en daaraan zooveel mogelijk het aanzien van een kamer te geven; op onze foto kan men b.v. zien, hoe zelfs de bekende Hindelooper schouw met het mooie Makkumsche blauw aardewerk, (imitatie-Japansch) niet ontbreekt.

en ten geschenke gegeven aan het comite om weer te verkoopen voor het goede doel.

Op dit eere-tafeltje, op zich zelf een mooi stuk werk (waarvoor mevrouw Van Harinxma zelve de zorg op zich genomen had), zoowel als op de andere tafeltjes, aan weêrszijden, vond men in artistieke wanorde bijeen al die verschillende producten der eigenaardige kunst-industrie van het westelijk deel van

VOORWERPEN UIT DE HINDELOOPER KAMER.

Deze afdeeling, die bijna de helft van den rechterwand in beslag nam, was verreweg de belangrijkste van de geheele fancy-fair, en trok ook dàārom bijzonder de aandacht, dat alles zoo oordeelkundig en met smaak was geëtaleerd. De eereplaats was natuurlijk gegeven aan de inzending van H. M. de Koningin. Op het elegante, mooi-beschilderde tafeltje, vlak voor de schouw, waren de kunstvoorwerpen uitgestald, die H. M. de Koningin uit de verzameling van *Maison Drouot* had aangekocht

Friesland, waarvan weleer de bloeiende Hanzestad Hindeloopen het middelpunt was, en die thans — gelukkig verschijnsel van onzen tijd! — herleeft in een getrouwe en van groote piëteit getuigende nabootsing van al die voorwerpen in koper, zilver, aardewerk en hout, die in den ouden tijd in geen enkele woning van een Hindelooper familie *qui se respectait* mochten ontbreken, en thans zelfs ver over de grenzen van ons land, dank zij ook de Hindelooper-kamer op de wereld-

DE COLLECTIE FRIESCH ZILVERWERK (VERVAARDIGD DOOR DEN HEER A. DE HAAS TE SNEEK).

VOORWERPEN VAN DE FRIESCHE KUNST-NIJVERHEID.

tentoonstelling van 1900 te Parijs, zeer gezocht zijn.

Elk voorwerp, dat men eens nader bezag, bleek een juweeltje op zich zelf te zijn Het waren vooral de zilversmidskunst, de plateelbakkerij, het houtsnijwerk en de houtbeschildering die hier op den voorgrond traden, in een oneindige reeks van vormen: zilveren beugels, lepels, broodmanden, kandelaars, bekers (o.a. de bekende Molenbeker) thee- en koffieserviezen, eikenhouten kistjes, theestoven, geschilderde bloemtobbetjes, schotels (de Kakkerlak en de Kraaikop, twee bekende vormen) enz.

In den hoek bij den ingang waren de grootere voorwerpen gegroepeerd; op onze foto zal men ze terstond herkennen: dat aardige Friesche spinnewiel — weemoediger nagedachtenis voor elk, die, bij erkenning van al het goede van den modernen tijd, nog hecht aan de poëzie van het ouderwetsche huisgezin! — het sierlijke trapje, dat diende om in de soliede bedsteden met de mooi gebeeldhouwde eikenhouten deuren te klimmen; het elegante priksleedje en het lessenaartje, dat altijd in de Hindelooper kamer tegen den binnenwand van het portaal stond, en al die andere kleine meubeltjes, wier fijne, naïeve beschildering in frissche kleuren doet denken aan de collectie zilverwerk van den zilversmid De Haas, uit Sneek, smaakvol was geëtaleerd.

Onze foto van de openstaande kast geeft eenig denkbeeld van de hoogte, waarop deze kunst-vlijt bij uitnemendheid staat, onder wier beoefenaars de heer De Haas een eerste plaats inneemt, maar om eenigszins te kunnen waardeeren de fijne bewerking van al deze voorwerpen, moest men ze zelf in de hand nemen en letten op de zorg, waarmee elk figuurtje tot zijn recht is gebracht.

ZILVEREN SCHOTEL (MET DE HAND GEDREVEN DOOR DEN HEER A. DE HAAS TE SNEEK, NAAR EEN ONTWERP VAN PROF. MOLKENBOER TE AMSTERDAM).

Of dat een werk van geduld is voor die kunstvaardige zonen van het oude Frisia?... Dat bewijst wel het best de *clou* van deze typische bont-beschilderde boerenkarretjes op Sicilië.

Kostte het den leek moeite te gelooven, dat dit alles met de hand is vervaardigd, nog grooter was zijn verbazing wanneer hij stilstond voor de groote zilverkast, rechts van de schouw, naast het uniek-mooie étagère-kastje, dat met zijn inhoud door H. M. de Koningin werd aangekocht, waarin de rijke afdeeling. de groote zilveren schotel, waarvan wij een afzonderlijke afbeelding geven, omdat hij dat ten volle waard is. Dit kunstwerk, uit één vlakke plaat geheel met de hand gedreven, vertegenwoordigt den arbeid van een klein half jaar. Het was de heer A. de Haas, te Sneek, wiens kunstenaarshand dit meesterstuk afleverde, in oud-Hollandschen stijl bewerkt naar een ontwerp van Prof.

NEDERL.-INDISCHE KUNST-INDUSTRIE.
(DAMES-VERKOOPSTERS: MEVROUW VAN DER WIJCK, MEVROUW VAN HEEL EN MEJUFFROUW J. DE KANTER)

Molkenboer. De breede rand prijkt met vijf medaillons, waarin bekende mythische figuren uit de *Metamorphosen* van *Ovidius* uitgebeeld zijn (Vertumnus en Pomona, Cephales' afscheid van Aurora, Circe en Picus, Apollo, de borst van Coronis doorschietende, en Adonis en Venus); de vakken daartusschen zijn met mooie bloemenfiguren aangevuld, terwijl over den bodem zich een lint slingert, waarop dit oude versje is gedreven:

„Het tijdlik goed,
Dat dikmaal doet
Den mensch bekoren,
Wert met moeyt vergaart,
Met zorg bewaart,
Met rouw verloren."

Werd deze schotel reeds met goud en zilver bekroond, ook hier trok hij aller aandacht en in de eerste plaats van de Koningin en Prins Hendrik, die met groote belangstelling zich over het kunstwerk lieten inlichten. Trouwens, de gansche afdeeling viel bijzonder in den smaak van het Koninklijk Echtpaar, dat verscheidene voorwerpen liet koopen, o. a. (behalve het reeds genoemde Hindelooper kastje), een doos van gedreven zilver en een stel Makkumsch aardewerk, enz.

Maar ook de andere bezoekers van de fancy-fair lieten zich niet onbetuigd. Voor een bedrag van ruim *f* 2500 aan Friesche nijverheidsproducten werd er verkocht door mevrouw Van Harinxma en haar trouwen staf van helpsters: mevrouw baronesse M. Van Harinxma thoe Slooten en freule C. M. Van Harinxma thoe Slooten (Leeuwarden), mevrouw baronesse C. Van Harinxma thoe Slooten (Utrecht), mevrouw baronesse Van

GROEP DAMES, DIE LOTEN VERKOCHTEN EN EEN DER BUFFETTEN BEDIENDEN.

Welderen Rengers—Schimmelpenninck (Dronrijp), freule G. van Alphen, freule van Andringa de Kempenaer, mejuffr. J. van Marken en freule L. de Ranitz.

Was dit succes verblijdend voor het doel van de fancy-fair, niet minder was het dat voor de Friesche nijverheid, die niets zoo zeer behoeft — want knappe werkers wien de aanleg in 't bloed zit, zijn er in Friesland genoeg — als den steun van het publiek, dat de nijvere lieden, die dikwijls slechts een schamel stuk brood verdienen, kan houden uit de handen van buitenlandsche opkoopers, die, hun werk slecht betalende, dat dikwijls voor »antiek" van de hand zetten voor hooge prijzen, waardoor dus het loon van den kunstenaar terecht komt bij degenen, die vreemd zijn aan zijn inspanning en tobben.

Dat naast de kunstnijverheid van eigen land die van de inlandsche bevolking in Ned.-Indië een plaatsje kreeg op deze onder Koninklijke auspiciën tot stand gekomen fancy-fair was zeer goed gezien. Ook voor de kunstvlijt in onze Koloniën interesseert onze Vorstin zich bijzonder en het was dan ook weer Koningin Wilhelmina die in *Boeatan*, den winkel van inlandsche kunstvoorwerpen, door *Oost en West* opgericht, een collectie kocht om die hier te verkoopen voor Oranje-Nassau's Oord.

Mevrouw Van der Wijck, echtgenoote van den oud-gouverneur-generaal van Ned.-Indië, geholpen door mevrouw Van Heel en mejuffr. J. de Kanter, nam de honneurs waar bij deze afdeeling, die een plaatsje gekregen had tegen de achterzijde van het voorportaal en een interessante collectie batikwerk, lederen en geborduurde artikelen, kleine pottebakkers- en koperen drijfwerk, wapens, wandversieringen enz. te aanschouwen gaf.

Van de overige ruimte langs de zijwanden was partij getrokken om tea-rooms, buffetten en een champagne-bar in te richten, en zelden geschiedde dit zeker met meer goeden smaak dan daar; vooral de *berceau* links van de Indische afdeeling was een schilderachtig mooi hoekje.

Ik begon met iets te zeggen over kunst en ik eindig er mee, want al heb ik nu met de lezers de Gothische Zaal doorgewandeld, nog rest mij te spreken over de kunstgalerij, die er onmiddellijk aan grensde en waarvan zij den voorhof vormde. Dat onze Haagsche schilders nooit achterblijven als er sprake van is belangeloos iets te doen voor een liefdadig doel, is van algemeene bekendheid. Ook ditmaal kwam dit sympathieke kunstgilde, dat altijd de dingen grootsch opvat, met een daad voor den dag die klonk als een klok. Meer dan 200 fraaie doeken, aquarellen en teekeningen werden door onze eerste schilders en schilderessen beschikbaar gesteld voor een verloting ten bate van Oranje-Nassau's Oord, en onder de speciale leiding van de heeren Bisschop en Tersteeg tentoongesteld in den breeden doorgang van de Gothische Zaal naar het Paleis aan den Kneuterdijk en in het achthoekig zaaltje, dat in het Paleis zelf daaraan grenst. Namen noemen is hier uitteraard niet mogelijk; maar iedere niet geheel oningewijde zal onze foto slechts

even hebben te bekijken om dadelijk goede bekenden te ontdekken en overtuigd te zijn, dat geen onzer grootste meesters op het appèl ontbrak. Zóó bleef de kunst hier op apart, met eerbied betreden terrein en was zij allerminst de Asschepoes der liefdadigheid.

Vormde het geheel alzoo een gelukkige combinatie, het *ware* cachet werd er aan gegeven door de herhaalde bezoeken van de Jubilarisse zelve en Haar kinderen, die daarmee het sein gaven aan de gansche élite der Hofstad, die haar *five o'clock* verplaatste uit haar ontvang-salons naar de Gothische Zaal, en wanneer dan, onder de tonen der vroolijke muziek, dit mondaine gezelschap zich bewoog door de zalen; de dames die loten en bloemen en ververschingen verkochten, handen te kort kwamen, en feestelijke bedrijvigheid en ongedwongenheid zich paarden aan een levendigen omzet der artikelen, stroomen gelds voerende naar het goede doel, dan zoû ik al die landgenooten, die wel eens beweren, dat in het aristocratische den Haag initiatief en organiseerend talent ver te zoeken zijn, wel daar hebben willen noodigen om een eeresaluut te brengen aan het wakkere comité, bestaande uit de dames: mevrouw Hoefft van Velsen, baronesse Snouckaert van Schauburg, geb. baronesse van Pallandt; mevr. Boreel, geb. baronesse d'Yvoy; baronesse douairière Van der Goes van Dirxland—Fransen v. d. Putte; gravin van Limburg Stirum, geb. Van Sminia, en de heeren jhr. Van den Bosch; jhr. Hoeufft van Velsen; jhr. E. van Loon; jhr. mr. W. Röell; baron Snouckaert van Schauburg en Roessingh Udink van Singrave, secretaris, die op zoo voortreffelijke wijze hulde gebracht hebben aan de Hooge Weldoenster van armen en lijdenden.

EEN HOEKJE IN HET KLEINE SCHILDERIJEN-ZAALTJE.

VAN BREJE OPVATTINGEN † † DOOR MARCELLUS EMANTS.

Zijn vader had hem Ludovicus genoemd en schijnt dus ook al een man van breje opvattingen te zijn geweest. Maar in Ludovicus zelf bereikten deze breje opvattingen toch hun volle wasdom; hij stierf dan ook doodarm en kinderloos.

Uit de geschenken, die Ludovicus vereerde aan moeder, zuster en vrienden, bleek zijn aard al vroegtijdig. Nooit kwam hij met iets kleins of mins aan; altijd waren zijn kado's groot, zowel van omvang als van waarde.

Zijn moeder, die in zuinigheid op was gevoed, zag in dit veel-geld-uitgeven een gevaar en berispte hem er over; zijn kennissen lachten er hem later om uit en noemden het dan bluf. Alleen zijn zuster en een paar zeer intieme vrienden begrepen waarom Ludovicus zulke mooie, dure dingen wegschonk. Zij wisten, dat hij aan vertoon in 't geheel niet dacht en van zuinigheid nooit besef zou krijgen. Ludovicus wilde zich zelf tevreden stellen en een ander genoegen doen. Het kopen van iets moois en duurs verschafte hem een genot; het wegschenken er van deed hem nog eens genieten.

Natuurlik bezorgde deze karaktertrek hem warme vrienden; maar later toch nog meer vijanden, daar zij, die niets kregen en zij, die ongaarne een vriendelikheid beantwoorden, zich vereenden in hun afkeuring van zulk een aanstellerige geldweggooierij. Gelukkig voor Ludovicus lette hij die vijandigheid niet op; wat mensenkennis aangaat ging hij het leven door als een blinde. Zijn breje opvattingen waren de stok, waarmee hij rond tastte, soms ook wel om zich heen sloeg — zonder echter ooit iets te vernielen — en die breje opvattingen hielden hem steeds in verzet tegen haast elk gezag van personen, wetten, leerstellingen, vormen, terwijl ze hem tegelijkertijd elk gezag vereren deden, dat zich op breje wijze wist te doen gelden. Als knaap begon hij met in botsing te komen tegen het gezag van personen ... vader, moeder, politie, onderwijzers ... pas later stuitte hij op wetten, leerstellingen, vormen, waarvoor hij toch instinktief iets meer eerbied koesterde. Op school bedankte Ludovicus — aanvankelik algemeen Lu genoemd, een verkorting, waarmee hij zich later niet liet afschepen — er voor alles te leren, wat het leerprogram voor zijn vorming als noodzakelik voorschreef. Daarentegen gunde hij zich zelf veel vrije tijd voor het uithalen van allerlei baldadigheden op straat. Reeds toen bestond een van zijn breje opvattingen in het minachten van alle theorie en het enkel-waarde-hechten aan praktiese — altans hem prakties voorkomende — zaken. Hij werd dus al gauw een vlijtig beoefenaar van vechten, paardrijden, schaatsenrijden, schijfschieten, gymnastiek, biljarten, zwemmen, fietsen; maar een beslist tegenstander van algebra, kosmografie, oude talen, meetkunde, geschiedenis.

Vooral aan geschiedenis en oude talen had hij een broertje dood.

„Wat heb je er in Godsnaam aan," was hij gewoon te zeggen, „je te verdiepen in het gewurm en het gepruts en het geleuter van lui, die nog geen spoorwegen, geen telegraaf kenden, die hun huizen niet behoorlik wisten te verwarmen en hun straten te verlichten, die zich nog uitdosten als harlekijnen en geloofden in allerlei nonsens. De mensen zijn dood gegaan; dat was het verstandigste wat ze doen konden; laat ze nu rusten."

Voor nieuwere talen toonde hij enige ijver in verband met zijn plannen om naderhand grote reizen te ondernemen. Geen reizen als de burgemeester deed, die elk jaar naar Zwitserland ging, of de rijke Weverdingen, die zo dikwels heen en weer naar de Oost trok, of meneer en mevrouw Van Zijst, die zo zoetjes aan — Ludovicus zei 't met minachtende ironie — aardig wat van Europa hadden gezien. Dat was hem allemaal veel te krenterig opgevat. Hij zou op reizen dwars door alle vijf de werelddelen heen en wellicht eenmaal — als er gauw vervoermiddelen werden uitgevonden — ook naar andere planeten. Maar die ijver voor vreemde talen bekoelde toch, in zo verre hij zich weldra bepaalde tot de studie van het Engels, dat wereldtaal was of wereldtaal werd en dus

het leren van andere talen volkomen overbodig maakte.

Dit scheiden van de leerstof in een nuttige en een nutteloze was natuurlik noch zijn ouders, noch zijn onderwijzers naar de zin. De zaak werd hun zelfs tot een ergernis, toen zij tot het inzicht kwamen, dat Ludovicus bloot uit onwil en volstrekt niet uit onmacht enkele vakken geheel verwaarloosde. En dit kwam vooral aan het licht, toen hij op de Hogere Burgerschool plotseling grote vorderingen maakte in de scheikunde, wanende alle levensgeheimnissen daarmee te kunnen doorgronden, en hij tevens onomwonden te kennen gaf gesijfer, lijntjes-getrek, regeltjes-namen-en-getallen-van-buiten-geleer ...... snert te vinden.

Juist daardoor — profeteerden zijn vader en zijn leraars — zou hij 't in geen enkele wetenschap ooit ver brengen, want zijn kennis werd een gebouw zonder fondamenten. Deze redenering liet Ludovicus echter volmaakt koud. Hij bleef de chemie ernstig bestuderen, totdat ook in deze wetenschap het gesijfer, geweeg en gemeet hem tegen begonnen te staan. Toen hield hij zich voor een kenner van de vele vraagstukken, die te pas komen bij voeding en hygiëne en las hij alleen nog ...... kranten.

Onderwijl werkte hij met halters zó zwaar, dat geen van zijn vrienden ze omhoog kon heffen, zwom hij 's winters tussen drijfijs door en bereed hij bij voorkeur een manegepaard, dat haast niemand aandurfde. Bovendien gebruikte hij zijn grote lichaamskracht om de rechtvaardigheid een handje te helpen. Waar hij een zwakkere het onderspit zag delven tegen een sterkere, onverschillig of het vrienden of onbekenden gold, begon Ludovicus altijd met de sterkere op zijn gezicht te slaan, om daarna de zaak te onderzoeken en hem, die ongelijk bleek te hebben, dit nog eens handtastelik te doen gevoelen.

Dat naderhand Ludovicus tot de overtuiging kwam: alleen het Russiese regeringsstelsel deugt en het Russiese volk zou het gelukkigste volk van de wereld zijn als ik maar op de troon zat in plaats van die onbenullige Czar, kan nu geen verwondering meer baren, al blijkt hier uit, dat er breje opvattingen bestaan, die niet door iedereen breed worden gevonden.

Ludovicus was nog op de Hogere Burgerschool, toen zijn vader en moeder kort na elkander stierven en hij alleen bleef met zijn oudere zuster, een zachtzinnig, maar koppig meisje, waarvan hij veel hield zonder presies te weten waarom.

Een broeder van zijn moeder werd voogd; maar Ludovicus wist hem spoedig te beduiden, dat hij wenste meerderjarig verklaard te worden, om nu eindelik zijn leven eens geheel te kunnen inrichten naar zijn eigen zin, wat hem, ontslagen van elk officieel gezag, dank zij het fortuin door zijn vader bijeengegaard en door zijn moeder gekoesterd, niet moeilik zou vallen.

„Ben je dus niet van plan ooit iets te worden?" vroeg zijn voogd.

„Wat bedoelt u, oom, met die uitdrukking: iets worden. Ben ik dan nu niets?"

„Zeker nog geen nuttig lid van de maatschappij."

Een uitdagend hoongelach was aanvankelik Ludovicus' enig bescheid. Toen oom van zijn eerste verbijstering scheen te bekomen, liet zijn pupil er op volgen:

„Heeft u waarachtig gedacht, dat ik levenslang me af zou sloven om een zoodje aandeelhouders aan dividenden te helpen, of me dertig jaar zou laten ringeloren om op m'n ouwe dag een zotte titel en misschien een stukkie lint van een paar senten de el in m'n knoopsgat te mogen dragen, of voor een hongerloon en een pensioentje, op een kruk standjes van de een of andere opgeblazen gek zou gaan zitten afwachten, of m'n beste tijd in een aperokkie zou willen rondlopen om met malle vertoningen op straat domme meiden het hoofd op hol te maken en voor onbruikbaar te worden verklaard als er nog geen grijs haar in mijn knevel te bekennen is? Neen, oom, voor al die onzin heb ik te breje opvattingen."

„Dus minacht jij werkzame mensen."

„Wel neen, oom, es musz auch solche Käuze geben. Ik hou niet van dichters; maar Goethe was ten minste een groot dichter. Werkzame mensen moeten er wezen, al was 't maar alleen om verstandige mensen in

staat te stellen . . . niets te doen, altans niets zogenaamd nuttigs. Voorts zal ik u zeggen, dat er in mijn ogen voor een onafhankelik man maar één menswaardige manier van leven bestaat en die is: vrij rondkijken en doen waarin je lust hebt. Of ik daarmee nog eens keizer van Patagonië word of een middel uitvind om in de oorlog met één enkele handbeweging een heel volk te vernietigen of eindig met de keizerin van China te trouwen . . . dat zal de toekomst u en mij moeten leren."

Oom gevoelde kracht noch lust een strijd aan te binden, waarin hij toch geen overwinning kon behalen; maar Ludovicus ondervond al gauw, dat zelfs de vrijste man er niet altijd in slaagt zijn zin te verkrijgen. Met zijn zuster, Carolien, moest hij zich brouilleren, omdat zij iets deed waarmee een Amsterdammer van zijn breje opvattingen onmogelik vrede kon hebben en omdat zij in zake haar zin te willen doordrijven er niet aan dacht voor haar broer onder te doen. Zij gaf namelik haar jawoord aan een onvermogende luitenant van de infanterie en bekreunde zich in 't geheel niet om Ludovicus' ergernis.

„Carolien," zei Ludovicus. „Jij lijkt heus wel gek en het zou beter zijn geweest als je me tijdig in die zaak gekend hadt. Dat een winkelmamsel verliefd wordt op zo'n mooie man in een kleurig pakkie met goudgalon op z'n schouwers, een pluim op z'n hoofd, een hakmes op zij, een firmament op z'n kraag . . . 't is te begrijpen; maar jij, die toch je vijf zinnen bij elkaar hebt en wat beters kunt krijgen . . . ."

„Lu," antwoordde het meisje lachend, „je bent 'n goeie, beste jongen; maar van liefde heb je geen flauw besef."

„Kind, leuter me nu niet van liefde. Je bent uit pa's eerste huwelik en dus heb je niet veel in de melk te brokken. Dat spijt me voor je; maar juist daarom kan je zo'n gegalonneerde armoedzaaier op den duur onmogelik lief hebben. Liefde met rijtuig en paard, een goeie kelder, elektries licht en een volle brandkast . . . à la bonne heure; maar bij geschilderde osseribben, aqua distillata, petroleumstank, tramwaykaartjes en honderdmaal omgekeerde dubbeltjes kan de liefde niet gedijen."

„Lu, Lu" zei Carolien nog steeds lachend „wat ben je weer vreselik materialisties!"

„Ja, ja; zolang ik in m'n aardse envelop moet rondlopen. . . en ik heb nog volstrekt geen verlangen naar een witte jurk, een harp in m'n hand en engelenvleugeltjes. . . kan ik me niet behelpen met geestelik voedsel, genietingen in m'n fantazie en ideale vervoermiddelen. Maar laat ik je nu één ding zeggen: je bent natuurlik vrij te doen en te laten wat je aanstaat; maar. . . ."

„Gelukkig zie je dat in!" viel ze hem in de rede. „En van die vrijheid, Lu'tje, zal ik gebruik maken om mijn luitenant, die een beste vent en een knap officier is. . . ."

„Hola!" viel Lu op zijn beurt haar in de rede, met breed gebaar van zijn breje hand tot zwijgen nopend. „Knap. . . knap! Een knap man kiest geen soldaatje-spelen voor z'n ambacht. En die reist ook niet half-geld net als de kleine kinderen. Wat drommel. . . als 't nodig is er op los te slaan, gebruik je je knuisten en dat doe je dan nog maar alleen als je niet overtuigd bent zelf op je gezicht te zullen krijgen."

„Heb jij dan niets over voor de eer?" vroeg Carolien."

Een lach, die op leeuwengebrul leek, was Lu's antwoord en toen hij uitgelachen had, voegde hij er aan toe:

„Dat mooie woord heb je natuurlik van je luitenant; maar het spijt me, dat ik 't je zeggen moet: 't is verouderd, schrikbarend verouderd! Weet je wat tegenwoordig zo'n ventje doet als hij geraakt is in . . . z'n eer? Dan haalt hij zijn kameraads er bij. . . dan wordt er een eregericht belegd. . . dan vermorsen de lui flessen inkt. . . dan komt soms de kolonel. . . ja, ook wel eens de generaal er bij te pas en dan is het eind, dat een gewoon burger zich afvraagt: zijn die kereltjes dan helemaal vergeten, dat ze een sabel op zij hebben. Och, kind. . . dat militairisme is ook al. . . snert."

Carolien was intussen ernstiger geworden.

„Het kan zijn, Lu'tje, dat je gelijk hebt; maar je zult er je toch in moeten schikken, dat je zuster van die snert niet afkerig is."

En Ludovicus werd ook ernstiger.

„Zo... zal ik me daarin moeten schikken. Nu... vergeet dan niet, wat ik je bij tijds zeg. Als jelui... ondanks geschilderde osseribben, petroleumlampen, rafelend tafelgoed en omgekeerde dubbeltjes, toch in de berenkuil verzeilt... dan help ik je daar niet uit."

Nu werd Carolien zeer ernstig, zelfs boos.

„Als het eens werkelik zo ver mocht komen, hoef jij ook niet bang te zijn, dat wij jou hulp zullen inroepen."

Had Ludovicus uit gierigheid gesproken, Carolien zou 't hem vergeven hebben; maar juist omdat hij in 't geheel niet gierig was, brachten zijn woorden haar een ongeneselike wonde toe.

En van dat ogenblik af was Ludovicus met zijn enige zuster gebrouilleerd, wat hem erg bleef hinderen, ofschoon zijn breje opvattingen hem steeds in de weg traden, zo vaak hij er over dacht zich met Carolien en haar man te verzoenen.

Zodra Ludovicus zich geheel alleen op de wereld voelde... een toestand, die aanvankelik veel aantrekkeliks voor hem had, hoezeer de brouille met Carolien hem ook speet... trok hij er op uit. Van het opzitten en pootjes-geven bij vrienden en kennissen van de familie, waartoe zijn vader hem nog wel eens had weten te dwingen, moest hij niets meer hebben; zijn vermoeden, dat in Nederland het klimaat zeldzaam bedonderd, de mensen meskijn, traag, suf, de regering flauw, kleingeestig, de nijverheid pietluttig, knoeierig, de handel durfloos, sleurig, in één woord alle dingen allermiserabelst zijn, had zich tot een overtuiging in hem gezet en dus wilde hij zijn hart ophalen aan klimaten, waarin het voor een mens de moeite waard is te leven, aan lui met even breje opvattingen als de zijne, aan regeringen, die weten wat aanzien en gezag is, aan nijverheidsinrichtingen, die hun aandeelhouders tot millionairs maken, aan handelsbewegingen, waarin het je duizelt, in één woord aan al, wat niet afgrijselik petiterig is en een man van zijn ontwikkeling belang kon inboezemen.

En hij bleef vijf jaren weg, vijf jaren, waarin de Amsterdammers, voor zover ze hem gekend hadden, zijn bestaan volkomen vergaten, op zijn weinige zeer intieme vrienden na, die op de hoogte werden gehouden van zijn doen en laten door zijn beste vriend Jan Zagthout, de enige aan wie hij nu en dan schreef een lange brief vol weidse ontboezemingen, vervat in groot geletterde zinnen, alle door uitroepingstekens van elkander gescheiden.

Na zijn terugkeer nodigde Ludovicus zijn oude vrienden dadelik tot een dinee bij Couturier uit, waarop hij aan allen tegelijk zou vertellen, wat anders ieder afzonderlik hem zou dwingen te herhalen, tot hij er wee en ziek van werd.

Voor dit dinee bestelde hij eenvoudig het beste aan eten, wat het jaargetij en het beste aan drinken, wat de Amsterdamse kelders opleverden. De prijs liet hij aan het hoofd der firma over; maar dit hoofd werd met ophanging bedreigd voor het geval een der gasten één gegronde aanmerking zouden kunnen maken.

„En" voegde hij er bij, „geen primeurs, geen liflafjes, geen kalfsvlees. Embryo's van koeien, suikergoed en broeikastprodukten lusten wij niet. Stevige kost; maar alles puike waar, puik klaar gemaakt en de oudste wijnen, die je kunt opdelven. Alleen de champagne moet jong zijn; maar extra dry."

Om behoorlik dorst te krijgen liet Ludovicus vóór het eten een vaatje Duits bier aanrukken. Zijn hekel aan Duitsland en al wat was made in Germany belette hem niet aan echt Beiers bier zijn goedkeuring te schenken; maar toch alleen om een hevige dorst te lessen of een hevige dorst te krijgen. Zonder dorst verwaardigde hij zich slechts Mouton Rothschild en Corton te drinken en dan nog van de beste jaren.

Toen het gezelschap bijeenkwam, kon ieder zich overtuigen van de juistheid der geruchten, die al een poos in omloop waren betreffende Ludovicus van Omswinkels kledij en wie hem op de soos nog niet hadden ontmoet, zagen nu, dat deze geruchten geenszins overdreven waren. Ludovicus' breje opvattingen bleken tans ook uitwendig aan hem waarneembaar. Hoewel zijn Herkulicse gestalte er in het buitenland niet magerder op was geworden, droeg hij met soevereine

minachting voor de mode zulke wijde broekspijpen, dat een spotvogel zijn benen met olifantspoten vergelijken kon. Zijn jas, schoon bij een eerste Londense kleermaker gesneden, hing hem als een zak om het lijf; van zijn hoge boord omlijstten de punten zijn stierenek in de schuinse lijnen van breed uitzwierende schaatsenrijders; zijn daspunten golfden naar weerskanten over zijn machtige schouders weg evenwijdig aan zijn wijd afwapperende, rossige knevelspitsen en van een hoedcirkel als de rand van zijn cilinder beschreef had Amsterdam de weerga nog nooit aanschouwd. En voor elk lijnen-exces gaf hij een hygiëniese, mode-gezag-trotsende reden van doelmatigheid op.

Aan tafel had Ludovicus achter iedere gast een bediende geplaatst. Op het Oosten was hij niet gesteld; maar wat de bediening aangaat, bezaten de lui daar toch breje opvattingen, waarvan hij de eerbiedwaardigheid had leeren kennen.

Toen met de vis de Chateau Yquem verscheen, begon hij op verzoek van Zagthout van zijn reizen te vertellen en werden de vrienden op beschrijvingen en beoordelingen onthaald, die velen oppervlakkig leken; maar niemand alledaags.

Want Ludovicus bezondigde zich nooit aan konventionele mooi- of lelikvinderij, traditioneel gefrazeer of ander nagebauw. Al zagen zijn ogen noch diep, noch scherp, noch veel, al verwerkten zijn hersenen de stof zo goed als in het geheel niet, wat hij beweerde gezien te hebben, was niet tot hem gekomen door ogen en mond van derden; wat hij gaf als zijn oordeel sproot werkelik voort uit zijn eigen brein.

Hij begon met Indië, dat veelgeprezene, geheimzinnige Indië, die bakermat van leven, wijsbegeerte, kunst. Voor hem was 't een verlopen rommel, een versleten lorreboel, een uitdragerij vol onbruikbare antikiteiten en modern prullegoed. Tempels vol gedrochtelike goden; maar nergens een fatsoenlik hotel, waar een beschaafd mens zijn hoofd durft neerleggen en zijn maag onthalen op 't geen hem wordt voorgezet. Aan vorsten en grote hanzen met kleurige lappen om hun lijf, pluimen en tulbanden op hun kop geen gebrek; maar in de straten te weinig politie om de smerige bedelaars van je lijf te houden, in 't geheel geen reinigingsdienst om de krengen van dieren op te ruimen en mul zand of papperige slijk in de plaats van een behoorlik plaveisel."

„En de fakiers?" vroeg Zagthout.

Ludovicus trok zijn schouders op.

„Gekken stoppen wij in een gesticht en goochelaars in kijkspelletjes; maar in het Oosten zijn gekken en goochelaars één en worden ze in of bij de tempels aangebejen door het stomme gepeupel. China, het ouwe China met porseleinen torens, reusachtige paleizen, ouwe kloosters, waar in toverspreuken de hoogste geleerdheid heet bewaard te worden... och herejee... op de keper beschouwd is 't eenvoudig een grote zwijnestal met steden zonder riolen, waar het van afzichtelike zieken krioelt op hopen drek, waar allerlei zwijnerij wordt gegeten, allerlei smeerlapperij wordt uitgehaald en waar de lui zich nog verbeelden de wijsheid in pacht te hebben, terwijl ze niet eens weten, dat er zo iets in de wereld bestaat als chemie en hygine. Maar één ding is in China goed, namelik de rechtspleging. Voor kleine vergrijpen krijgen de gauwdieven een flink pak ransel en voor grote worden ze een kopje kleiner gemaakt. Dat ontslaat de staat van de verplichting al het schorriemorrie in gevangenissen te onderhouwen. Voorts mag je in dat land voor een kleinigheid... ik meen tien gulden... je grootmoeder mollen, wat ook al weer zo kwaad niet gezien is. Wat nu Japan aangaat... ach, Japan is eigenlik een honden en apenspel zonder honden Heel vermakelik om een poosje aan te zien; maar ernstig kan je die kleine, gele ventjes niet nemen. Wie weet, of binnenkort de Europese mogendheden dat land niet gezamenlik exploiteren als een groot kijkspel van automaten, waarin ieder voor een dollar entrée een maand mag verwijlen. Voor de Yoshiwara zullen ze dan wel extra toegang heffen."

„En Australië, Afrika?" vroeg Zagthout weer.

In Australië en Afrika vond Ludovicus het klimaat over het algemeen best en voorts al wat er Engels was, goed; maar de rest over-

blijfselen van de tijden, dat de mens nog minder ver van de dieren afstond, welke overblijfselen tegenwoordig alleen nog voor musea konden dienen.

Zuid Amerika... een stinkend pannetje, waarin negerbloed vermengd met oud Portugees en Spaans schuim op het revolutie-vuur voortdurend stond te sudderen en nu en dan overkookte.

„En dus" vroeg Zagthout weer „is Noord-Amerika zeker jou ideaal, hè?"

Maar Ludovicus antwoordde:

„Ja en neen.... Drinken jelui ondertussen eens uit.... De Yankees hebben breje opvattingen; daar gaat niets van af. Hun huizen van twintig verdiepingen, hun spoorweglijnen, waar doorgaande wagens zeven dagen lang op voortrollen, hun zaken-doen, hun trusts... 't alles flink aangepakt; van ons Hollands kleinzielig gefriemel, gemier en gewurm weten ze daar niets af; maar.... die lui zit nu weer de vrijheid in de weg."

Deze uitspraak van van Omswinkels lippen verwekte algemene verbazing. Al de vrienden schreeuwden dooreen:

Wat?... Dat zeg jij?... Jij bent tegen de vrijheid?... Jij, die altijd het Pruisiese Massregeln zo verfoeid hebt?

Ludovicus was genoodzaakt zijn Stentorstimme, waarop hij zich graag verhovaardigde, te verheffen om verstaanbaar te kunnen spreken in het luide rumoer. En met die Stentorstimme brulde hij:

„Als jelui denken, dat een mens in de Verenigde Staten niet gemassregelt wordt, dan heb je 't mis! Jelui hebt je wijsheid uit kranten en boeken; ik... uit de werkelikheid! In het Central Park van New-York mag geen voetganger op de rijwegen lopen! In Chicago zijn straten, waardoor geen vrachtwagens mogen rijden! Aan de meeste hotelbars worden geen vrouwen toegelaten, zelfs als ze verblijven in het hotel, en er bestaan in Amerika tal van restaurants, waar je de keus gelaten wordt beneden bier te drinken zonder je vrouw of boven te eten met je vrouw maar... zonder bier. Noemen jelui dat vrijheid? En zijn dat breje opvattingen? Massregeln is 't en anders niets? Daar komt dan nog bij, dat in dit land je maag stelselmatig bedorven wordt door ongare taarten, in-vet-gekookte bonen en ijswater. Ook bemoeien de lui zich op hinderlike wijze met je zedelikheid en je matigheid, wat aan de andere kant weer niet belet, dat je nergens in de wereld beter kunt uitspatten dan juist in Amerika, als je maar niet vraagt wat het kosten moet. Dat noem ik humbug en van humbug houd ik niet!"

„Maar" vroeg Zagthout al weer, „welk land is dan eigenlik naar jou zin?"

„Nu" zei Ludovicus, nadat hij met zichtbaar welbehagen, één oog dichtknijpend, zijn glas Corton geledigd had. zo in 't algemeen gesproken... geen een. Van naderbij bezien valt de wereld niet mee. Ik geef toe, dat een beschaafd mens tegenwoordig te Parijs en alleen in Parijs vrij behagelik leven kan. Leven, zie je, leven... what you call: leven. Maar dat belet niet, dat ik het Franse volk een verlopen zoodje vind. In Engeland kan je wel beschouwd in 't geheel niet leven... al was 't maar om het klimaat, het afschuwelike brood en de Zondag; maar... in Engeland alleen weten de lui weer wat aristokratie is. In Londen ontmoette ik eens een man te paard. Dood eenvoudig zag hij er uit; maar dadelik wist ik 't: dat is niet de eerste, de beste. Ik ga een winkel binnen; ik vraag: wie is die meneer.... The Duke of Wellington!"

De naam werd uitgegalmd als kondigde Ludovicus de hertog zelf aan en weer verhief zich een luid stemmen-lawaai.

Waar haal jij je aristokratiese neus van daan?... Ben jij zo'n aristokraat geworden?... Hebben ze je pair van Engeland gemaakt?

En weer moest Ludovicus zijn Stentorstimme verheffen.

„Ik ben geen aristokraat... geworden; maar ik ben altijd aristokraat... geweest. Als jelui niet zulke door en door burgerlike Hollanders waren, met een plebeïese smaak op elk gebied, zou je 't al lang gemerkt hebben!"

„En hoe rijm je dat met je breje opvattingen?"

„Dat rijm ik... niet; omdat ik 't breed opvat! Al erken ik, dat we sedert de Romeinen vooruit zijn gegaan, getuige de

spoorwegen en de telegraaf... de afschaffing van de slavernij is een misgreep geweest. Van de wereldse genoegens kan nu eenmaal maar een klein aantal mensen profiteren en om te maken, dat ten minste die weinigen enigszins behoorlik kunnen bestaan, moet er een grote hoop zijn, die gehoorzaamt en dient.

Wordt die waarheid miskend... zoals tegenwoordig haast overal... dan krijgt ten slotte iedereen het land en komt er ontevredenheid en oproer. Kijk maar om je heen! Filantropie is onzin; socialisme is krankzinnigheid! Macht is recht en recht is macht. Wie zich heerser voelt, doet wel een zweep of een knoet bij zich te hebben en er op te ranselen of er op te laten ranselen, en wie daar geen lust of geen kracht toe heeft, welnu... die moet maar kruipen en dienen en gebrek lijen. Wees goed voor je mensen net als voor je paarden; maar zorg, dat je de baas blijft en laat voor je werken!"

De woeste woordenwisseling, die op deze woorden volgde, belette Ludovicus zijn mening over andere Europese naties ten beste te geven; het feest ontaardde allengs in een schaterend geschetter, waarvan naderhand niemand zich meer veel herinneren kon. Slechts één ding bleef allen bij: op de vraag of hij nu hetzij wederom reizen hetzij naar Parijs verhuizen ging, antwoordde Ludovicus, dat hij noch het een, noch het andere wilde doen.

„Reizen, alias slecht eten, vervalste wijn drinken, in besmette bedden slapen, je op alle mogelike manieren behelpen... het kan zijn nut hebben om je blik te verruimen; maar is die blik eenmaal ruim genoeg, dan wordt 't ook een plebeïes genot. Een man, die begrijpt wat hem toekomt, iemand, die weet te leven, kan er op den duur geen vrede mee hebben overal maar een nummer te zijn. Twee bedrijven van mijn aardse omwandeling liggen nu achter me; in het derde wil ik lekker leven en goeie vrinden om me heen zien. Alleen te zijn staat me niet meer aan; ik word sentimenteel, dat is de eerste voorbode van de ouwe dag."

Dus bleef Ludovicus te Amsterdam; maar niet als Amsterdammer. Hij voelde zich wereldburger en vond de wereld zelfs bitter klein. Hij zou de lui in Holland nu eens tonen wat het zeggen wil een man te zijn van breje opvattingen.

„Wou je in de Gemeenteraad komen!" vroeg hem Zagthout.

„In het bestuur van dat faljiete armenhuis?"

Dat vond Zagthout nu toch lichtelik overdreven en hij achtte zich verplicht zijn vriend onder de ogen te brengen, dat hij zijn breje opvattingen ook wel eens tot heil van de gemeenschap mocht doen strekken.

„Gekheid!" galmde Ludovicus. „Van breje opvattingen is die gemeenschap tegenwoordig minder dan ooit gediend. Over vijftig jaar is de hele beschaafde maatschappij één groot werkhuis met gaarkeuken en hospitaal annex. Dat is nu misschien een groots visioen voor een arbeier; maar voor mij... niet!"

En zo begon Ludovicus van Omswinkel, volgens zijn eigen uitdrukking, aan zijn Capua, nadat hij achter zich, even als Hannibal, een heldentijdperk van reizen had gesloten.

Hij kocht een lap grond, groot genoeg om een villa, stal en koetshuis met een flinke tuin te kunnen omgeven, liet een schilder komen, van wie hij eens gelezen had, dat deze man, brekend met alle heersende opvattingen, een nieuw tijdperk van de kunstnijverheid inleidde en gaf aan deze artiest de opdracht op het terrein naar hartelust te schalten und walten, mits een modern mens van smaak en breje opvattingen zich in zijn schepping behagelik kon gevoelen. En Ludovicus besloot met de woorden:

„Je hoeft niets op een goedkopie te doen; dat wil ik zelfs niet. Daarvoor ben ik te kosmopolities... niet Hollands peuterig genoeg. Maar... mijn huis mag ook geen muzeum worden van onzinnige artistieke grillen. Wat voor kleuren en lijnen je wilt gebruiken... 't is jou zaak dat te beoordelen. Een kunstenaar moet niet gemaszregelt worden; dat snap ik. Als je de dingen breed wilt opvatten; ga je gang. Niets zal me aangenamer zijn. Maar... ik moet het er lekker hebben. Is dat niet het geval, dan laat ik het hele rommeltje eenvoudig... razeren. Ik wil er 's winters niet bevriezen, 's zomers niet stikken en het omgekeerde evenmin. Ik verkies er gasten in te kunnen onthalen zonder

zelf onthaald te worden op hun dampen en uitwasemingen. In verlang er menswaardig in te kunnen eten; maar mijn neus mag niet vroeger dan mijn maag op de hoogte komen van hetgeen mijn kok of keukenprinses heeft klaargemaakt. Ik wil er overal kunnen zien als buiten op een heldere dag ... zelfs wanneer Onze lieve Heer beweert, dat het nacht is en dus tijd om te slapen. Rijtuig en paarden begeer ik te houwen; maar van vliegen en stallucht ben ik niet gediend. Laat nu je fantazie maar werken!"

De geïmproviseerde architekt volbracht zijn taak op een wijze, die zoal geen algemene bewondering, toch wel algemene verwondering opwekte.

Zijn villa kreeg, naar mate men 't nemen wilde, in 't geheel geen gevel of een menigte gevels. Aan alle zijden buikten torentjes, erkers uit, gaapten loggia's, inspringende deuren, kleefden balkons, trappen tegen de muren. Rechte lijnen, hele of halve cirkels ontbraken zo goed als volkomen; de meeste omtrekken golfden alsof ze weerspiegelden in kabbelend water. En tussen al dat geslingslanger door kropen schoorstenen omhoog, wrongen zich ventilatie-kokers naar buiten, terwijl overal een bont kleurenspel het levendig lijnengewemel ondersteunde. Met zijn keuken op de zolderverdieping, zijn lift vlak naast de voordeur, zijn eigen inrichting voor verlichting door elektrisiteit, verwarming door stoom, verkoeling door ijs en koud water en zijn stal bezet met kostbare marmers werd van Omswinkels villa nog vóór de voltooing een geliefkoosd onderwerp van alle gesprekken. Weddingschappen werden aangegaan over de vraag, of Ludovicus de wonderlike kast zou betrekken en die weddingschappen werden eigenlik door beide partijen verloren, daar Ludovicus wel het huis in gebruik nam; maar niet dan nadat hij enige balkons weer had laten wegbreken, bewerend, dat dergelik speelgoed zijn gewicht niet torsen kon, nadat hij drie kamers tot één had laten maken om 's nachts de behoefte aan frissche lucht van zijn machtige longen te kunnen bevredigen en nadat hij alle gekleurde ruitjes had laten verwijderen, voorgevend niet bekrompen genoeg te zijn om de wereldse zaken door gekleurde glazen te willen beschouwen.

Voorts werd de wijnkelder tot de dubbele grootte uitgegraven.

„Zo'n hedendaags artiest" zei Ludovicus „schijnt zich niet meer te kunnen voorstellen wat toekomt aan een gezonde nazaat van de modellen van Van der Helst."

Toen eindelik alle wijzigingen naar Ludovicus' zin waren aangebracht, begon het lieve leventje, dat de eigenaar van Breedzicht een allererbarmelikste reputatie bezorgde; maar een nieuwe hoeveelheid goeie vrienden tevens. Toen leerden alle Amsterdammers, van de rijksten en voornaamsten tot de armsten en schooierachtigsten, Ludovicus van Omswinkel kennen; was 't al niet door de wijnen van zijn kelder, de weelde van zijn salons en de toepassing van allerlei moderne vindingen en uitvindingen, dan toch door de reusachtige afmetingen van kales en paarden, waarmede hij rondreed, de ongewone lengte en breedte van zijn koetsier, de zware bouw van zijn zeldzame hond, de eigenaardige uitdossing van Ludovicus zelf. En ook wel door het sprookjesachtige van zijn giften, waarmede hij vrienden zowel als onbekenden soms plotseling verraste.

De verhalen, die aangaande van Omswinkels leven op Breedzicht de ronde deden, waren zo ijzingwekkend, dat men de moed niet had ze elkander voluit over te brengen. Hoe daar gedronken werd, welke ontzettende sommen er werden gewonnen en verloren, wat voor vertegenwoordigsters van het schone geslacht er verkeerden, zo dikwels de nacht er tot een dag werd gemaakt ... geen mens scheen het presies te willen zeggen; maar niemand twijfelde er aan, dat het was .. nu ... verschrikkelik. Trouwens, niet alleen in zijn villa, maar ook in de soos, die het voorrecht had Ludovicus als lid te bezitten, heerste hij als een vorst en bracht hij zijn breje opvattingen in toepassing. Met alle reglementen dreef hij de spot en de leden, die hem niet op de handen droegen, dorsten zich nauweliks vertonen op de bekende uren, van zijn aanwezigheid. Moest er echter een verbetering of verfraaiing worden aangebracht, waarvoor het kassaldo niet toereikend bleek

of volgens sommigen niet gebruikt mocht worden, dan werd op Van Omswinkels beurs zelden vruchteloos een beroep gedaan, en verkeerde een lid in nood, dan klopte geen vriend te vergeefs bij Ludovicus aan en veranderde menige stille of openlike vijand in een vurige — altans schijnbaar vurige — vereerder.

Wee echter de ongelukkigen, die Van Omswinkels gunst niet wisten of niet begeerden te verwerven! Vooral bloedarme, miezerige aristokraatjes of gedekoreerden, die hun lintje veeleer dankten aan hun ambt of hun relaties dan aan hun verdiensten, werden door Ludovicus op een soort belangstelling onthaald, die de slachtoffers alleen zwijgend verdroegen uit eerbied voor 's mans bekende lichaamskracht en even bekende behendigheid in het omgaan met pistool of degen. Tegenover het aristokraatje veroorloofde Ludovicus zich meestal de aardigheid van, al pratend met anderen, hem allengs in een hoek te dringen, om dan zo lang mogelik met zijn breje gestalte het ventje de terugweg te versperren, net doende of hij van pogingen tot ontsnapping niets bespeurde. En trok de gedekoreerde zijn aandacht, dan sprak Ludovicus hem gemoedelik aan, trok, met zijn hand over de jasklep vegend, het lintje uit het knoopsgat, om daarna met komiek spijtbetuigen uit te roepen, „ach, neem me niet kwalik, ik dacht, dat je jas bij ongeluk een soevenier droeg van je laatste bezoek aan een modiste; maar ik zal je tien meter van dat lint laten t'huis bezorgen, dan heb je voorlopig genoeg voor al je jassen, overjassen, mitsgaders flanelletjes!"

Het slechtst kwamen bij hem de lui er af, die hij van parasitiese neigingen verdacht. Tegen hen bracht Ludovicus zijn berucht glaswerk in het vuur, waarvan de bitterkelkjes even groot waren als gewone wijnroemers, terwijl de Champagneglazen drie kwart fles inhielden.

Uit dergelike bekers werd de zich-opdringende gast vriendelik maar ook instantelik genoopt net zo lang klare, grok of Champagne te drinken, tot het hem schemerde voor de ogen en dan miste het nooit, of de vriend daalde de trappen af op een wijze, die hem de lust benam ze ooit weer te bestijgen.

Dit leven hield Ludovicus vele jaren lang vol en tot grote verbazing, zelfs ergernis van allen, die verkondigd hadden en telkens weer verkondigden, dat geen mens op den duur zich straffeloos zó danig te buiten kon gaan, veranderde hij alleen in zo verre, als zijn omvang aanhoudend toenam, wat hem herhaaldelik noopte zijn kleren evenredig wijder en zijn hoed-omtrek evenredig groter te laten maken. Van een afneming in kracht bleek niet. Nooit lag hij log in een hoek van zijn kales neer; kloek zat hij altijd midden-in rechtop met breed-uit-wapperende knevelpunten, de ongehandschoende grote handen, plat op elkander gelegd, drukkend de gouden knop van zijn dikke, kaarsrecht staande wandelstok. En hij scheen zijn rijtuig geheel te vullen, zo breed breidde zich zijn aanbrallende brasser-gestalte.

Toen gebeurde het, dat zijn kommissionair in effekten hem schriftelik waarschuwde voor de chroniese afneming van zijn maandeliks te knippen aantal koepons, welke waarschuwing vergezeld ging van een opgaaf der in de laatste jaren verkochte papieren. Onmiddellik bracht Ludovicus in zijn kales aan die beheerder van zijn geldzaken een bezoek. Maar de gemoedelik-ernstig verstrekte raad om voortaan wat zuiniger huis te houden sloeg hij terstond hooghartig en ondubbelzinnig in de wind. Hij had het leven altijd breed opgevat en was nu zowel te oud als te wijs geworden om nog smaak te kunnen krijgen in gezeur en mizerie.

„Ergo" zeide hij, „zal ik je eens wat vertellen. Van op-de-kleintjes-passen, tering naar de nering zetten en dergelike brave-Hendrik-fraaiïgheden moet ik niets hebben. Je zegt, dat het zo niet langer gaat. Best; dan zal het anders moeten gaan! Mijn vriend Willemsen is bezig een oesterput aan te leggen in de Scheveningse duinen. Hij beweert, dat de zaak een goudmijn wordt; waarom zou ik me van die goudmijn niet geheel of ten dele meester maken? In Engeland zijn wel Lords, die in steenkolen doen! Je neemt dus zoveel aandelen voor me als je krijgen kunt en...."

„En als die put dan ook niet gaat?"

waagde de voorzichtige kommissionair te vragen.

„Die put moet gaan!" donderde Ludovicus hem tegen en eer de voorzichtige financier van zijn schrik bekomen was, had Ludovicus het kantoor al weer verlaten.

Toch ging de put... niet. Zo dicht bij een mondaine badplaats schenen oesters niet te kunnen leven en in de Scheveningse duinen is 't nog aan een vierkante, half-weer-toegestoven uitholling in de zand-massa te zien, waar Ludovicus' laatste geldmiddelen aan zijn breje opvattingen vruchteloos ten offer werden gebracht.

Toen de mare van de slotkatastrofe der onderneming hem ter ore kwam, liet Ludovicus wederom inspannen en reed hij naar Haarlem, waar zijn vriend Zagthout, die inmiddels getrouwd was, een landgoed had betrokken.

Zagthout vermoedde aanstonds waarvoor Ludovicus kwam; eigenlik had hij zijn bezoek al veel vroeger verwacht.

„En wat nu?" vroeg hij met de half gemoedelike, half sarkastiese glimlach op het gelaat, die hem nog in geen omstandigheid van zijn leven had verlaten.

„Ja... wat nu?" herhaalde Ludovicus droog. „Een fabriek opzetten... zo als jij... boekhouwen... rekensommetjes maken... mooie brieven schrijven... en dan nog op m'n vingers getikt worden door de afgevaardigden van de een of andere or-ga-ni-sa-tie, de representanten van het proletariaat... dank je. Dat zou in minder dan geen tijd uitlopen op handtastelikheden en... je kent me... dan zouwen er slachtoffers kunnen vallen!"

Zagthout gaf 't niet toe; maar sprak 't evenmin tegen. Hij opperde een tweede plan van uitkomst.

„Veel luitjes... heel veel luitjes hebben van jou genoten en getrokken. Het zou dus niet meer dan billik zijn, dat ze nu eens van hun kant..."

Ludovicus' bekend honend-lachen sloot hem de mond.

„Bedelen?... Ik... bedelen?... Bedelen bij de vrindjes om botje bij botje te leggen? En dan een jaargeldje krijgen, waarvoor ik ergens op de hei mag versuffen bij worst, sla, bruinbrood, grauwe erten, gekookte melk, schuiframen, die geen lucht doorlaten, een alkoof, waarin je smoort en de konversatie van dominee, burgervader en ontvanger, die natuurlik allemaal geboren zijn in het jaar nul... het lokt me niet... ik denk er niet aan!"

„Je hebt je zuster nog" mompelde Zagthout, meer voor zich zelf dan voor zijn bezoeker. „Die is tegenwoordig in bonis, sinds haar man de dienst heeft verlaten en die ozonblekerij opgezet."

Een breed gebaar van ver-op-zij-schuiven was aanvankelik Ludovicus enig antwoord. Na een stilte zei hij:

„Weet je, wat het beste zou zijn?... Een revolver nemen of cyankali... zeggen: tirez le rideau, la comédie est finie.... Dat zou een waardig slot wezen... juist iets voor mijn breje opvattingen. Ik heb er dan ook ernstig over gedacht. De revolver heb ik zelfs al eens tegen mijn hoofd gehouwen en mijn ouwe boeken over scheikunde heb ik weer eens opgeslagen; maar...."

„Maar" grinnikte Zagthout, „toen heb je ook gedacht; daar kan ik nog altijd toe komen, hè?"

„Als je dat maar begrijpt!"

Nu grinnikte Zagthout nogmaals en zinspeelde hij op een huwelik.

„Om je de waarheid te zeggen, is me dat ook al eens door het hoofd gegaan" viel Ludovicus uit, „maar... met wie? Van de dames, die ik de eer heb te kennen, komt er natuurlik geen een in aanmerking en... kennismaken... ik vrees, dat het me niet glad zal zitten. Fatsoenlike lui zijn zo langzamerhand in mijn ogen kniesoren geworden en hoe ze wederkerig over mij denken... nu, daar zullen wij ons maar niet in verdiepen. Daar komt bij, dat ik niets weten wil van een jong meisje en zelfs niet van een oud meisje. M'n hof-maken... met soepogen zo'n schaap aankijken... temen van: engel zonder jou zie ik geen kans meer te leven... gearmd met het kind rond wandelen... gepresenteerd worden bij familie en kennissen als een paard op de markt... moeten liefbekken met papa en schoonmama... en dan nog genoodzaakt te zijn moeders trots en vaders oogappel in te wijden in al de geheimzinnigheden van het leven, wat met

allerlei vijven en zessen dient te gebeuren, wil het wurm met die geheimzinnigheden vrede hebben . . . dat is absoluut niets voor mij! Ik moet dus hebben een weduwe en nog wel een weduwe met veel duiten. Want huishouwentje te spelen, potje-koken, samen overleggen . . . en 's avonds uit verveling van je stoel lummelen als je vrouw bek-af van het rekken, vouwen, koken, mazen, stoppen en God weet wat voor snorrepijperijen meer, zit te snurken naast het teeblad . . . vrindlief, dat hou ik ook al niet uit. Bovendien moet die weduwe appetijtelik zijn, want ik heb er geen zin in elk ogenblik te denken: lieve God, daar komt die totebel met d'r sleutelmand weer aan. . . . Ach, ach, man, als je dat alles goed overweegt. . . ."

„Dan" viel Zagthout steeds glimlachend, in „heb ik misschien juist iets, dat voor jou zou passen, bij de hand."

En nu vertelde Zagthout van mevrouw van Rozemalen, geboren Dekkerslei, die ook bij Haarlem een aardige plaats bezat, die rijtuig hield, die er nog best uitzag, en die heel wat gezien had. Als één vrouw ter wereld in staat was zich naar van Omswinkels breje opvattingen te schikken, dan zou zij 't zijn. Dus stelde hij voor, dat Ludovicus met mevrouw van Rozemalen eens bij hem kwam eten op een dag in de volgende week. Een dinee met twee fatsoenlike dames zou wel een corvée voor hem zijn; maar dat moest hij voor de toekomst nu maar eens over hebben.

Ludovicus zei, dat hij inderdaad minder op zou zien tegen een audientie bij de Dalaï Lama dan tegen dit dinee; maar toch gaf hij aan dit dinee weer de voorkeur boven de revolver en de cyankali . . . waartoe hij nog altijd kon komen.

Hij bezat wel geen paasjas, maar die zou hij laten maken.

En weer reed Ludovicus in zijn kales naar Haarlem; deze keer in een geklede jas gestoken, met een extra halsboord en een extra paar mansjetten in zijn zak. Het was warm weer; in de laatste tijd kreeg hij last van doorweekte boorden en mansjetten, die half-weg de avond, zoals hij 't noemde, in katzwijm lagen om zijn brede nek en polsen en . . . mannen durfde hij trotsen, maar voor vrouweblikken was hij bevreesd.

Zijn zenuwachtigheid bij het binnentreden van Zagthouts salon poogde hij te verbergen onder luidruchtig vertoon en al-maar-door galmend:

„O, charmant . . . allercharmantst . . .
wel, 't is biezonder charmant!"

onthaalde hij de dames op handdrukken zó stevig, dat zij geruime tijd nodig hadden om van de pijnlike verbazing te bekomen. En daar hij na die woordenrijke begroeting zelf ook niets meer wist te zeggen, terwijl Zagthout de kunst van gasten op dreef te brengen slecht bleek te verstaan, ving de maaltijd aan met een lang en drukkend stilzwijgen. Dit stilzwijgen stelde Ludovicus echter in staat zich een oordeel te vormen over mevrouw van Rozemalen's uiterlike aantrekkelikheden en tot het besluit te komen, dat de weduwe er nog „smakelik" uitzag. Toen hij dus aan zijn geliefkoosde Corton de nodige vrijmoedigheid ontleend had en het onderwerp „reizen" van zelf in het gesprek was opgedoemd, slaagde hij er in zeer onderhoudend en breed uit te pakken, wat mevrouw van Rozemalen prikkelde tot ontboezemingen, die bewijzen moesten, dat ook zij nu juist niet de eerste de beste was. Gewaagde Ludovicus van zijn strapatzen in Nubië met de zwartjes, die tussen Assuan en Philae zijn dahabie door het schuimende Nijlwater heen tegen de helling van graniet moesten opsleuren, vertelde hij van zijn wedrennen met cowboys onder de rotsen en naast de watervallen van de Yosemite-valley, beschreef hij zich zelf op een Japanse stoomboot in een Taifoen als enige koelbloedige en maagvaste passagier te midden van een bende doodsbange matrozen en zeezieke reizigers, Mevrouw van Rozemalen deed uitkomen, dat zij, ondanks haar onkunde van het Italiaans, van Italiaanse hotelrekeningen kloekmoedig aftrok wat haar onbeschaamd duur voorkwam, gaf voorts een verhaal ten beste van de sluwe wijze, waarop zij in Noorwegen een paar kariolen had bemachtigd, terwijl andere reizigers toekijkend mochten wachten en verdiepte zich ten slotte in een opsomming van de grotere bekoorlikheden van het reizen in Duitsland boven het reizen in Nederland, veroorzaakt

SUZANNA FOURMENT,

NAAR EEN TEEKENING

VAN

P. P. RUBENS,

in de Albertina te Weenen.

SUZANNA EN DE OUDERLINGEN

NAAR EEN TEEKENING

VAN

P. P. RUBENS,

in de Albertina te Weenen.

door lagere prijzen, doelmatigere inrichting der hotels, betere orde in stasions en publieke vermakelikheden en vooral . . . wat zij het hoogste stelde . . . veel grotere beleefdheid zowel van de beambten als van het publiek. En nu was 't merkwaardig, dat Ludovicus, zijn afkeer van Duitsers en Duitsland verloochenend, mevrouw van Rozemalen niet tegensprak en na afloop van het maal op Zaghouts studeerkamer, onder het verwisselen van halsboord en mansjetten, zelfs verklaarde, dat er in die weduwe wel pit zat en zij ook wel breje opvattingen scheen te hebben.

„Me dunkt" zei Zagthout, dat jelui al aardig samen opschieten."

„Vin je" antwoordde Ludovicus.

Zijn toon bewees, dat hij zich gestreeld voelde; maar toch had hij aanmerkingen, die haast medelijdend klonken.

„Wie draagt er nu een broche van barnsteen? Ach . . . ach! Zo'n prul van een paar gulden! Als je geen keukenprinses bent, mijn God, draag dan niets of steek voor minstens duizend gulden op je borst. En dan die moppen van: dat spreekt als een petje . . . dan kruip ik in mijn brillehuis terug. Ai . . . ai . . . ai! Maar . . . die dingen zal ik haar wel afleren. Ze moest ook niet zo schreeuwen. Dat een man nu en dan eens een Stentorstimme opzet . . . het kan nodig zijn; maar een vrouw. . . . Een vrouw, die niet zacht spreekt, wordt dadelik een Megeer. Maar . . . zoals ik zei . . . dat zal ik haar allemaal wel afleren."

Zagthout liet die aanmerkingen maar onbeantwoord, grinnikte eens met half toegeknepen ogen en zei gerustellend:

„'t Is heus een goeie ziel . . . best van humeur en met veel toewijding. Ik geloof, dat ze nog wat graag een man zou hebben. Je hebt dus kans op d'r dankbaarheid en als je het pootje krijgt, ben ik overtuigd, dat ze je voorbeeldig zal oppassen."

De laatste woorden noopten Ludovicus weer eens zijn Stentorstimme op te zetten en zijn vriend te verzoeken op dergelike akeligheden asjeblieft niet te zinspelen.

„Het pootje! Ben jij gek? Schenk me onmiddellik nog een cognacje in; anders geloof ik, dat je voorspiegeling geen ander doel heeft gehad dan me af te houwen van je fles."

Glimlachend schonk Zagthout in; leukweg zei hij er bij:

„'t Is je zesde."

„Misschien neem ik er nog een zevende. Alkohol konserveert. Maar vertel me eerst hoe ik 't nu aan moet leggen om m'n smakelike weduwe aan de haak te slaan. Je weet, dat ik in zulke spiegelgevechten niet bedreven ben. Wil jij ze voor me polsen . . . vragen desnoods? Wat ik kan aanbieden is je bekend. Financieel niemendal; voor de rest . . . de beste voornemens om haar een aangenaam leven te bezorgen Kleingeestig . . . zanekerig . . . zeurig: dat ben ik allemaal niet. Ze kan haar leven inrichten zoals ze verkiest. Ik behoud me dezelfde vrijheid voor. Het huwelik vooral moet . . . breed worden opgevat."

Zagthout vond dit heel goed; maar Ludovicus moest het toch maar zelf aan mevrouw van Rozemalen vertellen.

„Het beste is, dat je vraagt, of je haar buitenplaats eens zien mag. Zoekt ze uitvluchten of probeert ze de zaak op de lange baan te schuiven, dan kan je van verdere pogingen gerust afzien. Zegt ze: graag; stelt ze dadelik een dag voor, dan zou ik maar niet veel omslag maken en op die eerste bijeenkomst met je aanzoek voor den draad komen."

En zo kwam het, dat Ludovicus zes dagen lang zich vermeien kon in het ontwerpen van zeldzaam breje plannen voor een gelukkige samenleving met zijn smakelike weduwe, waaraan het afhuren van een stoomboot voor een huweliksreis langs de kusten van de Middellandse zee de schitterende inleiding zou geven, en dat hij de zevende dag, na zijn reusachtige koetsier te hebben gelast andermaal de weg naar Haarlem in te slaan om tans aan te houden op Lust en Rust, het buitengoed van mevrouw Rozemalen, in zijn kales plaats nam met de onaangename zekerheid van nog altijd niet te weten in welke woorden hij zijn gewichtige vraag zou voordragen.

Groot was de verbazing van Lust en Rust's oude, deftige tuinbaas, die van Omswinkels spui natuurlik heel goed kende, toen de reusachtige koetsier, de grote paarden van

de straatweg afwendend, op zijn bruggetje toereed en de ruime kales de planken overdonderend, het grint overknoerpend, driest op de witte villa aanrolde; maar . . . hij zag mevrouw van Rozemalen voor het huis zitten, opstaan, glimlachen en begreep dus dat alles in orde was.

Vlug voor zijn omvang rees Ludovicus in zijn diepe rijtuigbak omhoog, schommelstapte hij over de trede, hoed in de hand, bepareld voorhoofd glanzend in de zon, op mevrouw van Rozemalen af. En weer neep hij de bemitainde vingers krachtig in zijn brede hand samen.

„Allercharmantst . . . allercharmantst! Mijn koetsier mag zeker wel even onderrijen."

„Natuurlik!" piepte de weduwe niet zonder een pijnlik grimasje „rijd jij maar onder, koetsier; maar uitspannen kan je niet, want voor twee paarden is er in mijn stalletje geen plaats meer. Ja, meneer van Omswinkel, zo ziet u; 't is nooit zo kant of klaar, of 't hapert hier of daar."

Ludovicus grijnsde en dacht: die moppen moet ik haar bepaald afleren.

Naast elkaar voor het huis gezeten babbelden ze nu een poosje over koetjes en kalfjes; Ludovicus deed zo danig zijn best, dat hij herhaaldelik zijn voorhoofd moest afvegen.

Toen vroeg mevrouw van Rozemalen, of hij soms iets drinken wilde.

„Een koppie tee?"

„Tee . . . tee . . . op klaarlichte dag . . ." meesmuilde Ludovicus. „Ach, neen, dank u."

En om 't haar nu maar aanstonds duidelik te maken, waarop het bij hem aankwam, voegde hij er aan toe:

„Ik drink alleen tee, waar de kurketrekker bij te pas komt."

„O! Nu . . . van een glaasje Port ben ik niet afkerig. In dit zwaantje pikt men ook wel eens een graantje."

Opgestaan ging ze binnenskamers aan een schelkoord trekken; Ludovicus begon zich op zijn gemak te voelen en toen zij terugkwam, zei hij:

„Wat een last telkens zo'n wandeling te moeten maken. Schaf u nu een kleine batterij aan, dan kan u zonder op te staan overal bellen, waar u gewoon is te zitten."

„Een batterij . . . een batterij" moppergromde de weduwe „da's een ding van de soldaten."

Ludovicus was aanstonds bereid haar een lesje te geven in de toepassing van de elektrisiteit en besloot met een aanbeveling van de huistelefoon, die nog gemakkeliker was dan de elektriese schel.

„En ik vraag maar: waarom zou een mens 't zich niet zo gemakkelik en zo lekker maken als hij 't maar krijgen kan. Wat zegt u?"

„Nu" zei mevrouw van Rozemalen, „dat weet ik nog zo net niet. Er is voor en tegen. Werklui in je huis . . . ieder ogenblik reparaties . . . het jaagt je allemaal maar op kosten. Neen, ik zal maar aan m'n koord blijven trekken."

„Neem me dan niet kwalik, dat ik 't zo maar ronduit gezegd heb."

„Wel neen! Vragen staat vrij en weigeren er bij!"

Al weer zo'n mop, dacht Ludovicus en grijnsde andermaal.

Nadat ze gedronken hadden, begonnen ze met te tuinen, zoals mevrouw Van Rozemalen het noemde, en bezochten ze het eerst de moestuin of liever het moestuintje.

„Ik had 't wel liever groter gehad," zei de eigenares; „maar de bakker, die lieverkoekjes bakt, is dood en ik ben er al mee tevrejen, dat ik mijn eigen groenten kan eten."

Ludovicus zei alleen:

„Groenten eet ik pas, wanneer ze tot biefstuk zijn geworden."

Schel-schichtig antwoordde mevrouw Van Rozemalen:

„Is 't waar!"

Ludovicus moest zich afvragen: wat zou ze wel denken, dat ik bedoeld heb.

Nu gingen ze samen de bloementuin door, waar tal van bloemen werden gekweekt in kleine bedjes, kleine randjes en een klein broeikastje.

„Niet groot," zei mevrouw Van Rozemalen, „maar . . . klein visje . . . zoet visje. Ik heb toch in alle jaargetijden een bloemetje op tafel en groen in m'n voorhuis. Wat zegt u?"

Ludovicus zei niets; maar knikte, alsof hij een helder inzicht kreeg in de zaak.

Op haar stalletje was mevrouw Van Rozemalen biezonder groots, omdat ze dit zelf had laten bouwen, en ze vestigde Ludovicus's aandacht op het feit, dat ze door de overdekte verbinding van huis en stal haar koetsier ook als huisknecht kon gebruiken, wat haar een zuinige leepheid toescheen.

Nu sprak Ludovicus.

„Ja, ja; maar als uw terrein groter was geweest, had u die vliegenfabriek toch zeker een heel eind verder af geplakt."

„Wel neen!" kraaide de weduwe. „Vliegenfabriek! Ik heb in 't geheel geen last van vliegen! En als... als.... Als oom niet met tante was gaan leven, had ik geen nichten en geen neven."

Grootogig opschrikkend wist Ludovicus niet wat te antwoorden.

„Willen we nu nog eens binnen een kijkie nemen?"

„Met genoegen, mevrouw; met genoegen."

En om wat aardigs te zeggen, dat hem tegelijkertijd nader tot zijn doel kon brengen, voegde hij er aan toe:

„'t Is toch een heel ding voor een vrouw dat allemaal zelf te administreren."

Mevrouw Van Rozemalen dacht, dat hij de gek met haar stak.

„Een heel ding... dat plaatsje? Nu, zeg eens: bak me 'n koekie als ik dood ben."

Neen, dacht Ludovicus, was ze een man... het zou me niet kunnen schelen en ik zou zeggen: hou je bek; maar van een vrouw die moppen met een lachend gezicht te moeten aanhoren.... Doch tevens moest hij denken: jammer genoeg, want al hebben de salons geen elektries licht, al staan de meubels er in het gelid als Pruisiese soldaten, ze heeft drommels mooie antieke dingen. Het leek hem bewezen, dat haar ouders en grootouders of de ouders en grootouders van haar eerste man welgestelde lui waren geweest met breje, aristokratiese opvattingen en het vermoeden, dat zij zelf er warmpjes in zat, kwam hem dus zeer gewettigd voor.

Zou ze soms voor verbetering vatbaar wezen?

Ze had hem tot nu toe biezonder vriendelik behandeld; volgens Zagthout was ze ongetwijfeld „willing"; zelf vond Ludovicus ook wel, dat ze zich lang niet onverschillig toonde voor zijn goede mening... Als hij er eens achter zocht te komen hoe diep zijn invloed reeds ging?

Zij gaf er hem spoedig gelegenheid toe.

„Nu... gaat u nog eens zitten en zeg u me eens hoe u mijn boeltje vindt. U heeft verstand van die dingen.... Salomo is goed t'huis. Maar u moet nu geen al te hoge eisen stellen. U mag niet uit het oog verliezen, dat het tegenwoordig gerajen is te denken: zachjes aan, dan breekt het lijntje niet. Oppassen, dat je moet... oppassen! Iedereen is er maar op uit je te bestelen."

„Daar is iets van aan," zei Ludovicus, „maar, zulke dingen moet een mens breed opvatten. Als ik u was, begon ik jaarliks mijn boek met een paar duizend gulden aan onverantwoorde uitgaven en dan dacht ik daar verder niet over na,"

Mevrouw Rozemalen schokte kaarsrecht in haar stoel omhoog en keek Ludovicus schichtig aan als een kip in een ren, die plotseling een stok door de tralies ziet naderen.

„Een paar duizend gulden!... Zo maar.... Me zo maar laten bestelen?... U denkt er goed over."

„Wel... als je daarmee van het gemaal af bent. Op Sicilië assureren de grondeigenaars zich wel bij de bandieten voor zoveel per jaar."

„Nu ja... op Sicilië," schuddebolde de weduwe, „maar hier zijn geen bandieten en ik zou u hartelik bedanken! Nu... 't is ook maar gekheid. Wat vindt u van mijn plaatsje? Groot is 't niet; maar vindt u 't niet lief? Voor een vrouw alleen, moet u denken."

„O, charmant... allercharmantst! 't Is maar jammer, dat de stal zo dicht op het huis staat. Dat heeft veel tegen; dat zou me niet bevallen."

Mevrouw Van Rozemalen zette een zeer zuinig gezicht.

„Hé? Waarom niet? Ik heb er geen last van. In 't geheel niet. Pas du tout!"

„Maar mevrouw, de vliegen nu daargelaten, begrijpt u toch, dat de voortdurende indringing van ammoniak in de bodem schadelik moet zijn voor uw drinkwater."

„Ammoniak... ammoniak in een stal? Met ammoniak maak je vlekken uit. Wat betekent dat nu weer?"

„Ja . . . als u een beetje aan scheikunde had gedaan. . . . 't Is moeilik uit te leggen; maar mag ik u eens een raad geven?"

„Komaan; geef u me eens een raad. Wat nu met deze kat gedaan?"

Ludovicus liet zich niet uit het veld slaan en deed alsof hij de mop niet hoorde.

„U begint met een van uw buren een flinke lap weiland af te kopen. Die krijg je tegenwoordig voor een appel en een ei. Daar zetten we de stal met het koetshuis op; maar . . . een flinke stal en een flink koetshuis . . . ingericht op zes paarden en een viertal rijtuigen. Dan kan de koetsier wel niet in huis dienst doen; maar dat hoort ook niet. Wie wil nu paardelucht ruiken als hij aan tafel zit?"

„Paardelucht? Ik heb nog nooit wat geroken."

„Zie toch niet op een kleinigheid! Een man meer in dienst . . . een handige knecht . . . is dat nu zo iets biezonders? Een paar honderd gulden en je bent klaar. Bij de stal zetten we de installatie voor elektries licht, die meteen dienen kan voor de telefoon en de schellen. Wat kan dat kosten? Enige lappies van duizend en we zijn er! Wie weet, of we er niet een inrichting aan kunnen verbinden voor de zuivering van het drinkwater door ozon . . . ook wel voor een ventilatiesisteem. Daar zou ik dan met mijn architekt nog eens over moeten praten."

„Zuiveren?" kraaide de weduwe, „wat zuiveren? Ik heb water als kristal zo helder."

„Wie weet hoeveel bakteriën er in zitten, waar u niets van merkt!"

„Welnu . . . wat kunnen ze me dan schelen. . . die bakteriën . . . als ik er toch niets van merk. Ik ben niet bang voor bakteriën!"

„Ik wel," zei Ludovicus, „en dat is nu juist het mooie van elektrisiteit. Heb je eenmaal een installatie van voldoende capaciteit, dan ben je eigenlik op alles ingericht. Je hebt een electricien nodig . . . misschien wel een masjinist er bij; maar dat is dan ook alles."

„Alles . . . alles! U heeft goed praten. Al weer twee mannen meer!"

„En dan, als ik u was. . . dan liet ik dat petiterige moestuintje, dat broeikastje, die perkjes, die randjes . . . dat liet ik allemaal opruimen. Kinderspeelgoed . . . niets dan kinderspeelgoed! Wil je absoluut een moestuin hebben . . . koop er dan nog een paar bunder weiland bij; maar leg in alle geval om het huis heen een flink park aan . . . een Engels park met mooi hout. In aanleg kost dat wel wat; maar . . . stel er maar weer een sommetje voor . . . in onderhoud is 't niet duur. Een paar arbeiers meer en dat is alles. Natuurlik krijgen we dan nog de leidingen in huis . . . de leidingen van lucht en water . . . telefoon, centrale verwarming, ventilatie; maar als je daar dan ook enige duizenden voor stelt. . . ."

Nu werd het mevrouw Van Rozemalen toch al te kras.

„Wel neen! Ik denk er niet aan! Ik stel niets. U heeft goed riemensnijen van een anders leer! Wat denkt u wel? Dat het niet op kan? Ho, ho, wacht eens! U zou me de breeveertien laten spelen! Is me dat omspringen met de duizenden! U ziet op geen aap, u, die komt uit Oost-Indië; maar ik . . . wacht eens een beetje. Zo heb ik 't nog nooit op de viool horen spelen! Herejee! U zou me het vel over de oren halen! En al dat gescharrel! Denk er eens aan! Land kopen . . . huizen afbreken . . . opbouwen . . . masjines . . . leidingen . . . werklui in huis . . . werklui op de plaats . . . arbeiers! En dan die elektrisiteit! Je hebt nog maar kans, dat je in de lucht vliegt. Poef, daar ga je! Pierlala leit in de kist. Wat zou ik moeten beginnen? Er is hier geen brandweer als in Amsterdam! Ik wist niet wat ik liever deed, hoor! Weet u wat ik zeg? Beter bang dan dood, en lieve Keetje wat je hebt dat weet je, maar wat je krijgt dat weet je niet."

Schertsend, met schelle gillachjes tussen de hoog-klinkende woorden in, had ze alles gezegd; maar Ludovicus ontveinsde zich zijn nederlaag niet. En op eens wist hij 't, dat mevrouw Van Rozemalen zich toch nooit met zijn breje opvattingen zou kunnen verenigen en dat van alle dwaasheden, die hij al gedaan had of misschien nog doen zou, een huwelik met zo'n bekrompen, moppentappende juffrouw, al was ze ook nog zo'n goeie ziel, de allerergste zou wezen. Dies maakte hij nu maar met een kwinkslag een eind aan het gesprek, lette 't niet zonder ergernis op, dat het mens de kleinzieligheid had zich net te houden of ze aan de Portfles niet meer dacht.

nam uitbundig-dankzeggend afscheid en reed huiswaarts met het verluchtigend besef van iets heel gevaarliks ter elfder ure, God zij dank, niet te hebben gewaagd.

Toch sliep hij die nacht voor 't eerst in zijn leven zeer slecht. Hij was op Breedzicht niet alleen en toch voelde hij er zich op eens zo akelig eenzaam.

De volgende morgen was zijn eerste gedachte weer: dus ... revolver of cyankali.

Maar toen liep al vroeg Zagthout bij hem op, die eens kwam horen, hoe of hij 't op Lust en Rust er af had gebracht.

„Hoor eens, ouwe jongen" zei Ludovicus „word nu niet boos, dat ik je mooie plannen in de war stuur; maar al is je weduwe nog smakelik genoeg, ... en een goeie ziel er bij ... een schepsel zo rijkelik begiftigd met atavismen van het hofjesleven, dat haar voorouwers geleid hebben ... dat is toch niets voor mij."

Zagthout grinnikte maar weer eens.

„Nu ... dan heb ik nog wat voor 't laatst bewaard. Ik kan wel een tweede boekhouwer gebruiken ... omdat ik mijn zaken wat ga uitbreien, zie je. Een ministers-traktement heb ik geen plan hem te geven; maar wie twee duizend jaarliks te verteren heeft, hoeft al weer voorlopig niet te denken aan revolvers of cyankali. Zou dat iets voor jou zijn?"

Van dat voorstel stond Ludovicus een ogenblik geheel verbouwereerd. Een paar weken geleden zou hij de vriend, die met zulk een redmiddel aankwam, lachend, maar toch met een Stentorstimme, aangeboden hebben hem van alle trappen neer te kwakken als hij 't waagde nog één keer van zo iets te kikken; maar van morgen was hij — dit viel niet te loochenen — veel zachtzinniger gestemd, veel bereidwilliger zich te laten overhalen, veel gereder van aannemen.

Hij dacht zelfs een lange poos zwijgend na, aldoor Zagthout van ter zijde beglurend zónder zelf te weten waarom hij dit deed en ook aldoor tandenknersend, wat in de laatste tijd een zenuwachtige hebbelikheid van hem was geworden.

En eindelik zei hij half nijdassig, half gekscherend:

„Hou jij een fabriek voor de filantropie?"

„Ben je dwaas! Business, man ... alleen business! Wat ik nodig heb is een eerlike kerel. Veel verstand hoeft hij niet te hebben. Van jou weet ik, dat je eerlik bent; van anderen moet ik het nog eerst onderzoeken en dat kan me geld kosten."

„Weet je van mij ook, dat ik niet veel verstand heb?"

Zagthout grinnikte andermaal.

„Te veel zeker niet."

„Je bent wel vrindelik; maar ... je biedt me dus geen verkapte aalmoes aan?"

„Ben je niet fris!"

„En ... als ik mijn werk niet goed doe?"

„Nu ... dan ga je de laan uit."

„Meen je dat?"

„Ik wil je m'n hand er op geven en mijn woord van eer ook."

Weer dacht Ludovicus tandenknersend een wijle na om dan te zeggen:

„Eén ding snap je: je krijgt een bediende en je verliest een vrind."

Zagthout beweerde daar in 't geheel niets van te snappen, noemde 't zelfs belachelik; maar Ludovicus hield vol.

„Neen, neen, neen, neen! Je krijgt een bediende en je verliest een vrind. Daar hoeven we geen doekjes om te winden. We moeten dat nu maar dadelik allebei breed opvatten. Buiten zie je me nooit meer."

Zagthout vond dit in alle geval een zaak van later zorg; maar Ludovicus toonde zich vast besloten op dit punt nimmer toe te geven. Voor 't eerst in zijn leven voelde hij zich ondergeschikte en dit gevoel ontnam hem op eens zijn eigenaardig op-niets-berustend besef van superioriteit. Voortaan zou hij zich voor de mensen gaan schamen; niet wijl hij zijn geld had verbrast; maar omdat met zijn onafhankelikheid zijn bluf was verdwenen. Zijn moed om een hoge toon aan te slaan was weg; wat deed hij dus nog in een gezelschap?

Dat Zagthout loog ... dat hij geen boekhouder nodig had; maar zuiver uit filantropie dit baantje in het leven riep ... Ludovicus twijfelde er geen sekonde aan; maar insgelijks voor 't eerst in zijn leven kostte 't hem geen moeite zijn overtuiging te smoren. Zelfs zijn dankbaarheid kon hij niet uiten, ofschoon

hij oprecht dankbaar was en hoopte, dat Zagthout hem niet van ondankbaarheid zou verdenken . . . Ook verzocht hij voor de vorm om een paar dagen bedenktijd; maar in zijn binnenste binnenste zag hij zich dadelik simpel boekhoudertje op een salaris van twee duizend gulden.

En dit visioen gaf hem zulk een afkeer van zich zelf, dat hij niet goed inzag hoe voor de rest van zijn leven zijn eigen gezelschap te kunnen verdragen. Wel fluisterde hij zich toe: es musz auch solche Käuze geben; maar zijn enige troost, dat hij ten minste in zo verre vrij man bleef, als hij niet van zijn stoel zou behoeven te lummelen onder het spelen van een domino'tje met een moppen-tappende vrouw, schonk hem toch geen vrede met de aanneming van Zagthout's edelaardig aanbod.

En toen begon hij aan het laatste bedrijf van zijn leven, het bedrijf, dat zijn benijders en vijanden een poos spreken deed van een drama, waarvan de titel had kunnen wezen; Schuld en berouw of het leven van een verkwister en dat na die poos de breje man met de breje hoed en de breje opvattingen eerst uit hun ogen en allengs ook uit hun geheugen deed verdwijnen.

Zodra Ludovicus Zagthout's voorslag had aangenomen, schoot hij zijn grote hond dood en gaf hij aan de laatste vrouw, met wie hij Breedzicht had bewoond, de grootste helft van de effekten, die hem restten. Zo nam hij van beiden afscheid. Bij de dood van zijn hond voelde hij weer iets van zijn verwenste sentimentaliteit.

Toen daarna inboedel en huis waren verkocht en hij een paar gemeubileerde kamers had gehuurd, vastbesloten zich voortaan aan niets meer te hechten, ging hij op de tweede morgen van het nieuwe jaar naar Zagthout's fabriek en nam daar — zoals hij 't zelf bitter beklemtoonde — plaats op een kruk, meneer . . . de kruk, waarop hij nu ten einde toe in miezerig gesijfer moest verslijten al wat er nog aan fut in hem over was.

Op die kruk zat hij van 's morgens vroeg tot aan etenstijd en soms ook nog in de avonduren. Naar die kruk sjokte hij in het gure voorjaar, op smoorhete zomerdagen, in smerig najaarsweer, over gladheid en door sneeuw, en nooit verscheen hij een minuut te laat, nooit ging hij een minuut te vroeg heen, nooit vroeg hij een dag verlof, nooit maakte hij misbruik of zelfs maar gebruik van redenen van gezondheid. Geblakerd en verschroeid door de Augustus-zon, die de brede ruit vlak-voor-hem doorzengde, doorijzigd en versteend door de Januarie-wind, welke diezelfde brede ruit in een ijsplaat herschiep, zat Ludovicus op zijn kruk zonder ooit één enkel overbodig woord te spreken, doende met kleingeestige nauwgezetheid wat hij achtte de plicht te zijn, waarvoor Zagthout hem betaalde. Op die kruk verwijlde hij dag aan dag in de bakteriënvolle uitwasemingen van vier klerken en de verpestende walm van vier drie-sents-sigaren; op die kruk at hij om twaalf uur uit een papier zijn broodje met kaas of worst, 't verdraaiend in een bierhuis een plat du jour te gaan halen; op die kruk rookte hij, na het verorberen van dat broodje, zijn eigen dure sigaar, in grimmige ergernis zich zelf vervloekend, niet om der wille van zijn zedeloos verleden, maar om het misselik heden, waarin dit verleden verlopen was; op die kruk eindelik broeide hij in vrije ogenblikken de gallige opmerkingen uit, die hij ten beste gaf de hoogst zeldzame keren, dat 's avonds een van de oude vrienden hem nogeens in zijn armoedige kamers bezocht. Ze opzoeken . . . die oude vrienden; dat verdomde hij ten eeuwigen dage! Welk een ingekankerde haat hij aan de eenzaamheid ook had, nog liever zat hij avond aan avond alleen, juister gezegd: trok hij avond aan avond al om acht uur naar bed, dan bij één van de vroegere getrouwen vergelding te gaan zoeken voor genoten gastvrijheid. Daagde een enkele uit eigen beweging eens bij hem op, dan had hij nog lang enige lekkere flessen bewaard uit zijn goede tijd en bovendien de zeldzame glazen, waaruit deze wijn gedronken wilde worden; maar toen de bezoeken hem al te zeldzaam waren geworden, gaf hij de wijn weg aan zijn hospita en verklaarde hij zich voor niemand meer t'huis, alleen meneer Zagthout uitgezonderd.

En als deze enig overgebleven vriend, die geen wijn meer drinken mocht, aankwam, werd hem niets gespaard van Ludovicus' geknor over de beroerde lammenadigheid, de jammerlike meskijniteit, de ellendige kleinzieligheid van al wat in Nederland iets te zeggen of te bevelen of te leiden had en over het gepruts, het gescharrel, het geknoei van ieder, die hier iets deed, tot stand bracht, schiep.

Sinds hij voor zijn soos bedankt had, las Ludovicus alleen nog de kranten, waarop zijn hospita was geabonneerd; maar nooit onthield hij daaruit één enkele loftuiting op wie of wat ook, en altijd wist hij wonderlik juist wat er in werd afgekeurd, gehekeld, beschimpt. En kneep Zagthout bij die aanhalingen zijn ogen grinnikend toe, om daarna te grommen:

„Geloof toch niet wat in zo'n krant staat. Die vork zal ook wel heel anders in de steel zitten . . .",

dan zette Ludovicus weer zijn Stentorstimme op en brulde hij:

„Wat... anders? Twijfel jij er soms nog aan, dat het Nederlandse volk een misselik zoodje mispunten is? Vin jij het gezeur en het gebazel in ons parlement niet om wee van te worden? Voel jij ontzag voor onze zogenaamde eerste lui? Kan jij iets flinks, iets groots, iets breeds ontdekken in onze handel, onze nijverheid, onze kunst? Zijn wij op enig gebied anderen vooruit of zelfs maar met anderen gelijk? Is al ons miezerig gescharrel, geknutsel, geknoei, gepruts iets beters waard dan zo gauw mogelik van de aarde te verdwijnen? Ben jij wat biezonders, ben ik 't? Vin je ergens in ons land een groot man . . . op welk terrein je maar wilt? Niet eens op een grote schurk kunnen wij trots zijn! Klein . . . klein . . . 't is alles klein!"

Tot enig antwoord bleef Zagthout dan maar zachtjes grinniken. Hij wist wel, dat schimpen voor Ludovicus een laatste middel was om zijn breje opvattingen, die hem erg hinderlik waren geworden, eens te luchten en met de man, die zich 's morgens als ondergeschikte in zijn dienst zo angstig beijverde nooit een verwijt of berisping te verdienen, had hij te veel medelijden om 's avonds niet te willen verdragen zijn onschadelik gebas.

Maar eindelik was 't ook met dat bassen gedaan. Het gebeurde, dat Ludovicus niet op tijd het kantoor binnentrad, dat hij zelfs in 't geheel niet opdaagde en er tegen twaalf uur bericht kwam van zijn op-straat-door-en-duizeling-overvallen-neerstorten-en-per-draagbaar-naar-zijn-kamers-teruggebracht-zijn. De breed-gerande hoed was hem daarbij van het hoofd gevallen; maar spoedig in het bezit van zijn eigenaar weergekeerd. Vroeger zou er voor dit bekende hoofddeksel geen eerlike vinder te vinden zijn geweest.

En zo begon het laatste bedrijf van Ludovicus' leven, dat gelukkig niet lang meer duurde; want al behield hij zijn Stentorstimme ten einde toe, alleen om de dienstmeisjes van omliggende huizen te doen uitbarsten in schaterlachen en elkander toeschreeuwen van lol kon dit orgaan zijn meester nog dienen. Woorden-vinden vermocht Ludovicus al gauw in 't geheel niet meer. Telkens drongen verkeerde klanken naar zijn lippen en ergerde hem zijn machteloosheid, dan brulstootte zijn mond nog slechts nijdige, onverstaanbare geluiden uit met driftige bulderschreeuwen afgewisseld.

Van de oude kracht was binnen korte tijd ook weinig meer over; met bevende handen en op trillende benen moest de zware Herkules van voorheen, ondersteund door meid en juffrouw, voetje voor voetje, schuifel-strompelen van zijn bed naar het venster en van het venster terug naar zijn bed. Zijn krantlezen werd leeg starogen; allengs begon hij een breed geraamte te lijken in een wijde zak van diep plooiend vel gehuld.

Met zijn vergrauwende haren was het enige, wat nog bij hem groeide, zijn sentimentaliteit, die hij verwenst had van het ogenblik af, dat hij zich van deze zwakheid bewust was geworden. En die sentimentaliteit bleek nu het duidelikst, de zwijgende verknochtheid van een beest voor zijn meester gelijk, in een stom-dierlik gehecht-zijn aan de hospita, die zich voor haar goede zorgen bij voorbaat schadeloos stelde door hem zo veel mogelik op alles te bestelen.

Zolang die vrouw bij hem zat of de kamer doordrentelde was hij tevreden en rustig, volgde zijn zwak-schelende blik haar gaan

als een magneetnaald omzwervend metaal. Maar verdween ze uit zijn gezichtskring, dan begon hij angstig op zijn stoel heen en weer te schuiven, ving hij aan te grommen, zelfs te grienen en eindigde hij met het huis te doen daveren van zijn gebrul. Totdat de juffrouw wild-gebarend weergekeerd met woede-gekrijs zijn Stentorstimme overschetterde en het stoute kind terugschuchterde in zijn verdoofd denksuffen en woordenloos geknor. En dan duurde 't niet lang, of hij stootte onsamenhangende lettergrepen uit, huilend tot ze hem troosten kwam met lieverige verkleinwoordjes en klopjes op zijn brede schouderplaat, of tot ze hem dreigde met voor altoos te zullen heengaan als hij zich voortaan niet beter gedroeg. Naast zijn slordige juffrouw en haar smerige meid gold zijn sentimentaliteit alleen Zagthout, die tot zijn dood het boekhouders-salaris hem uitbetaalde en elke Zaterdag de aangedikte sijfers van zijn huishoudelike uitgaven kwam nazien en schouderophalend verzilveren. Zolang mogelik vertellend van zijn eigen zaken, van oude vrienden, die vervielen en heen gingen, van veranderingen in de stad, hield Zagthout hem dan telkens een uurtje gezelschap. Toen Ludovicus eindelik ook deze verhalen niet meer te volgen scheen, bepaalde Zagthout zich er toe hem een sigaar van drie senten te laten roken, die de kindse man dan met innig welbehagen genoot als een nog-uit-zijn-goeie-tijd. Roken was de enige uitspatting door de dokter hem gelaten; daarom schold Ludovicus stamelend die geleerde voor oud... meskijn... lor uit, totdat hij ook deze woorden niet meer vormen of vinden kon en zich tot een nijdig tandenknarsen moest bepalen.

Als hem ten slotte de ogen voor immer waren gesloten, trof Zagthout op de soos geen drie luisteraars meer aan, die horen wilden hoe Ludovicus van Omswinkel was heengegaan en vond hij in het hele land slechts één neef, Caroliens zoon, die onder voorrecht van boedelbeschrijving de erfenis dorst aanvaarden. Achter de kist ging Zagthout met die neef en bij het zandgraf prevelde maar één paar lippen: „'t was toch zo'n goeie vent."

BAILES NACIONALES.*) † † † †
DOOR HENRI VAN BOOVEN.

Aan het einde van het Prado gaven hooge boomen veel schaduw nog. Verder, waar een klein pad verrassend gauw verbinding maakte met den grooten weg naar San Isidro, begon de harde tegenstelling van het ruime landschap-naakt; er was geen enkele struik buiten de boomen van den tuin achter het witte paleis ter rechterzijde, hier golfde de bodem voort, streng en statig verbreed tot het tintelend voorname van gazonachtige, hellende vlakken onder het tartend vitale blauw van de lucht. Alleen de Manzanarez die laag uit de Cassa del Campo aanstroomde, verbrak de groene rijen van het land bescheidenlijk maar toch voornaam ook.

Dit landschap wachtte in den lateren dag.

Het was feest in San-Isidro. Langs den grooten weg kwamen al veel menschen terug, het stof dat ze voortbrachten nevelde om hen en doezelde grijzig uiteen in de veel meer verwijderde en ijlere wolking, die de plaats aanduidde waar in het dal op de weiden gedanst werd.

Het rommelde langzaam voort op de oude brug, eeuwen-grauw. De steen er van scheen aangevreten als de huid van een melaatsche en de ijzeren staken, waar eens lantaarns aan vastgemaakt waren, stonden nu al lang af te roesten, te wachten tot ze ganschelijk van ouderdom verschilferd zouden zijn.

Madrid, achter op de hoogte, kleinde weg. Het lag daar neergesmeten op de heuvels met zijn toevallige boomen, waarachter de huizen zich schuil hielden. Wat leek het stoffig en droog daarboven en onwerkelijk als een luchtspiegeling, het glazige wit van het paleis en van enkele gebouwen witte asch van een vuur, dat juist gebrand heeft, en dan dat blauw van den hemel er vlak op, er bijna ingedrukt, sterk, koel, dringend hemelstaal.

In het Noorden helderde heilig de Sierra de Guadarama, klaarden de volgesneeuwde toppen in rustige, hoog-verre koning-lijkheid,

*) Nationale dansen.

met een tint van goud als wijdende voorhang, goud-tint die ook wonderlijk benedijde de dalen, waar feest gevierd werd en waar een zalige atmosfeer van droomen en mijmeren woonde.

De wegde buigde rechts, langs de velden, omhoog naar San Isidro tot bij de kapel, waar weer boomen stonden.

Bij het kapelletje vertoonden de boomeschaduwen zich onverwacht, kleine oase in de zonne-woestenijen. Het bidhuisje zelf was wit en laag, met weinig lage vensters. Op de nu gesloten donkere deur was een aankondiging gebracht, waarboven een klein, zwart kruis gedrukt stond. De geelsteenen trappen, die naar die deur reikten, vertoonden zich danig beschadigd en afgesleten. Havelooze mannen en vrouwen met kinderen op den arm, donkerbruine gitana's met zwartzwarte haren en oogen, groote ringen in de ooren, blinden en ongelukkigen met akelige wonden en vreeslijke uitslag op het gezicht, en lammen en kreupelen, magere schepsels die bijna niet voort konden, die hoestten en op den grond spuwden. Het was een lange rij van het armste en vuilste onder menschen, dat bij de kapel van San-Isidro ging drinken aan de bron.

Tusschen door de boomen, wat hooger de heuvels op, schetterde klaar huize-wit van het dorp. Beneden in het dal op de weiden danste het volk.

En een gonzend leven propte zich op boven het dal, geklap van handen bij zingen en gitaar bonzen, gekletter van castagnetten, geroep van kooplui in de kramen, van waar uit ook een slechte walm wegtrok, en dof verwarde klankhuppeling van veel piano-orgels.

Hoog uit de menigte stonden onbeweeglijk de witte paarden van de alguacils, maar soms plotseling stormde er een woest op en rende tusschen de menigte heen.

Op den weg naar het Noorden, die rechts naar Madrid toebuigt, scheen de zon weer onbevangen, dalend tot den avond al; alleen wat magere boompjes schrapten hun schaduw nietigjes neer op het stofwit van den bodem....

Het was avond geworden. Rood gloeide het licht van de lampen in de kraampjes, maar nog altijd duurde het feest voort, tierden de vroolijkheids-geruchten gonzend rond.

Een jonge man stapte voort op den weg naar Madrid. Hij kwam tegen zonsondergang bij de eerste boomen van het Prado. De schemering was begonnen. Aan het einde van de acacialaan zag hij de wit-steenen fontein midden op de Plaza de Madrid, en het grijzige blauwen van de straat onder het late licht.

Over de Plaza de Madrid ging hij links af langs de Spaansche Bank en kwam op de Calle de Alcala. De wandeling in de Recoletos was gedaan; op den grooten weg in het midden ging het gedraaf niet meer van de duizende rijtuigen, de fijne équipages met de zindelijke, glimmende paarden er voor, kostbare eigendommen van fabel-rijke hertogen en markiezen. Het was stil op de Recoletos. Alleen de trolley-trams brachten er wat leven met haar verraderlijk aangroeiend gerucht, boven aan de draden de blauw-witte vonken knappend. Rechts, achter de boomen, rezen er de paleizen, wit, grootst van al het prachtige palacio de la Bibliothecia del Reij.

De avond-paseo werd nu voortgezet op het breedste gedeelte van de Alcala, dat de Plaza de Madrid met de Puerta del Sol verbindt.

Hij wandelde rechts langs het hek van het Ministerie van Oorlog.

Daar zat op zijn blok hout tegen den muur die havelooze ongelukkige weer in elkaar gedoken. Altijd zat hij in dezelfde houding en kraste wat nare tonen van zijn viool. Op zijn knieën lag het gedeukte blikken bladje, waar nooit geld op gelegd werd, het was altijd leeg. Het gezicht van den man kwam nooit te zien, want hij hield het hoofd zeer voorover gebogen.

Achter het hooge hek hoorde hij de schildwachten op en neêr stappen in het kiezel van de paden voor de gazons.

Verderop werd het drukker, daar straalden breede lichten uit de winkels en de cafés. Het *Teatro Apolo* was nog niet verlicht, dat begon ook eerst later in den avond.

Veel vrouwen wandelden er op de Alcala. Zij droegen bijna zonder uitzondering de mantilla, zwart en wit. Hare haren, onbe-

rispelijk gekapt, waren welriekend, een zoetigen geur van heliotropen en violen.

„Bij de liefde van onzen Heiligen Vader die in de Hemelen is, Signorito . . . geef me wat. . Signorito, ik heb honger."

Een bedelaarster liep naast hem. De hoeveelste? Ze waren er bij honderden. Als de politie een oogenblik niet waakzaam was dan zwermden er om de lediggangers heen. Ze waren als klitten, zoo hielden ze vast. Er was maar één middel om ze weg te krijgen, ze te bezweren met haar eigen woorden.

Dat deed de jonge man.

„Bij de liefde van God, laat me met rust, vrouw!"

De vrouw bleef staan als geslagen. De twee uitgestrekte handen vielen langs het lichaam terug. Toen riep ze 'm nog na, kwaadaardig sarcastisch: „Weet de Signorito wat honger is?"

Even vóór de Puerta del Sol ging hij links af, een warnet van nauwe straatjes in. De verlichting was er slecht, de straten waren schandelijk geplaveid, iedere klinker geleek een spijker.

O, die bestrating van Madrid! Wat had hij er op gevloekt. Tusschen Burgos en Madrid had hij op de heenreis een lang gesprek gehad met een Spanjaard. Die had de Spaansche hoofdstad zoo opgehemeld. Het was alles uiterst modern in Madrid, net als in Parijs. Had de Signor wel eens een afbeelding van de Puerta del Sol gezien, een goede fotografie? Had hij het netwerk van de tramdraden boven het plein opgemerkt en het asphalt van het plein? Het was overal zoo! had die meneer gesnoefd. Het was hem geweldig tegengevallen, al dat gerieflijke van de stad Madrid. Asphaltbestrating, electrische verlichting, 't bleef bij de Puerta del Sol en de onmiddellijke omgeving daarvan. Alleen de tramverbindingen die waren goed, de Spanjaard, van nature wat lui, rijdt graag en daar was rekening mee gehouden.

Maar de bestrating, geen grooter kwelling dan met dungezoolde, witte schoenen een wandeling door Madrid op de straatsteenen. Dit was echter niet het voornaamste. Het voornaamste was de algemeene indruk, en die was wonder, wonder-heerlijk en voornaam.

In een van de nauwe straatjes was in de verte een groote lantaarn te zien. Dat was de lantaarn van het *Restaurant Inglès.*

Binnen was het vol, maar het was er gelukkig niet benauwd. Dicht bij den uitgang vond hij een plaats. Aan een tafel tegenover hem zat een vrouw, die hij een week geleden in het *Circo de Parish* had gezien. Zij zat met een dik heer met een vuurrood hoofd. Zij aten hun dessert en dronken champagne. Links zag hij weer de aardige vrouw met de twee mooie, jonge kinderen. De kellner kwam met een flesch Val de Piños, die altijd bij een diner cadeau gegeven wordt. Weinig later at hij.

De ruimte van het *Restaurant Inglès* was schaarsch verlicht, het was er bijna ongezellig. Maar toch voelde hij er zich behaaglijk, want het was er warm en er waren kleine zaken die vroolijkheid brachten in die atmosfeer, zooals de bloemgeuren die door de open ramen uit den tuin naar binnen waaiden, het tikken van een groote klok, de uiterste beleefdheid van den bediende en de goudachtige muurschilderingen boven de houten betimmering van de wanden.

In de verte hoorde hij de klok van het stadhuis op de Puerta del Sol half negen slaan. Nu zouden de secties in het *Teatro Japonès* weer beginnen. Daar was de Signorita España Martini met hare canciones españolas, Lola Rodriguez en Emilia Santi met hare bailes nacionales. En ook in dat andere kleine café-chantant, op de Alcala herbegonnen de secties. De bioscoop die de stierengevechten nabootste, La bella Chicita en Imperio die den fandango dansten. Nu begon de Madrid-bevolking zich tot twee, drie uur in den nacht te vermaken in dien warmen plezierstroom van de vele theaters en café-chantants en van den lateren Paseo tusschen Plaza de Madrid en Puerta del Sol. Hij had nu gedaan met het dessert, bestelde koffie en stak een sigaar op.

Opeens stapte een jonge man tusschen de tafeltjes door snel naar hem toe.

„Goeden avond" zeide die.

„Zóó! Meneer Hubert. Ben je alweer te vroeg. Dat bezoek bij Consuelo.... Hè.... Zeg... dat duurt. Maar ook niet langer dan

strikt noodig... il aime trop toutes les femmes, pour en bien aimer une."

„Toe, toe, laat me met rust. Ik heb honger. Wil je nog wachten. Je kunt gaan ook, Madrid staat nu wagewijd voor je open."

De jonge man zweeg. Dit was de ware stemming weer niet. Al twee weken waren ze nu samen en 't ging maar niet. Soms een oogenblik was de oude vriendschap er ruim en warm en plotseling, bijna zonder dat ze wilden, kwamen de conflicten.

Zij zaten nu alleen. De een rookte en de andere at. Hij rookte aandachtig en blies voorzichtig met kleine pufjes uit, telkens zuinig de uitgeblazen walm met de eene hand naar zich toe wuivend om er meer genot van te hebben.

Toen zeide hij: „Zullen we weer naar un Marido gaan?"

„Ach God, daar heb ik nu ruim genoeg van."

„En je beloofde me zoo hartelijk mij Madrid goed te laten zien, 'k moet zeggen dat je woord houdt."

„Ja, ja, Madrid, Madrid. De avond en de theaters zijn Madrid niet."

„Was dan tenminste van middag met me mee gegaan."

„Van middag, onmogelijk."

't Was stil, een poosje, tot Hubert vroeg: „en waar was jij van middag?"

„San Isidro, de feria."

Toen spraken ze een heelen tijd niet meer.

Bij 't verlaten van Inglès zei Hubert nog: „En die feria, was daar veel belangrijks?"

„Genoeg belangrijks...."

„Morgen is de Armeria del Reij in het palacio open. Ik wil je die wapenrustingen wel laten zien."

„Wat een arrogantie. Meneer Hubert wil me iets laten zien. Ik heb er nu genoeg van, ik wordt er misselijk van. Dank je, ik heb je niet meer noodig."

„Supérieure organismen zijn niet te beleedigen," tergde Hubert kras, maar meteen sloeg hij een zijstraat in en verdween.

Als altijd, opeens was 't uit.

Hij stond nu alleen. Dicht bij het Prado, tegenover het standbeeld van Cervantes. Om het standbeeld waren, tusschen de boomen, smalle wandelpaden aangelegd. De boomen ruischten over het stille plein.

Verder op wandelde hij den Salon, kwam opnieuw langs de Bank en stond opeens weer midden in de drukte van de Alcala, maar nu aan den anderen kant, tegenover het ministerie.

Sterk helde op dit gedeelte de straat. Trams gleden gierend naar beneden, anderen klommen zachter naar boven. Weinig rijtuigen waren er, die er stonden langs de kanten, wankelend tegen den trottoir, schenen niet voor het algemeen gebruik bestemd, ze stonden er onwaarschijnlijk met de koetsiers in diepe rust in elkaar gezakt op den bok, de paarden met kromme voorpooten duttend.

Aan alle huizen merkte hij palmtakken op die tusschen de ijzers van de balkons onder ieder venster waren aangebracht. Uit sommige vensters hingen ook roode fluweelen draperieën, met gouden versierselen geboord.

Op de breede trottoirs slenterde een drukke menigte af en aan. Bijna elke man rookte, de vrouwen praatten veel onder elkander. Zij waren meest alle donker gekleed met zwarte mantilla's over de zwarte haren. De winkels werden gesloten en hun lichten werden een na een gedoofd. Nu kwamen de, eerst onopgemerkt gebleven lichtreclames van de theaters meer te zien. Eerst rechts het Teatro Apolo en links na het groote café het Teatro Japonès. In een zijstraat ergens bij de Calle Maconero Romanos daar waren nog zeer vele plaatsen van denzelfden aard. Daar dansten mannen en jongens wilde dansen, daar werden bij gitaren woeste canto's gezongen, daar werd gevochten en geplunderd.

Voor het Teatro Japonès werd queue gemaakt. De eerste sectie „A las nueve y tres quartos" zou beginnen. Hij was in de voorste rijen en stond al in de vestibule tegenover de deuren die nog gesloten bleven. De wanden waren er bedekt met groote fotografieën van de artisten en hooger op, tegen de witte muren, stonden caricaturen geschilderd. Het was er warm van menschen, mannen die luidruchtig met vrouwen grappen maakten en vrouwen met mantilla's die coquet deden en druk haar waaiers wuifden. Meest

alle mannen hadden grijze, breed-rand hoeden op, maar er stonden ook enkele heel fijn aangekleede heertjes met glimmende hoedjes en laarsjes en beknopte, kostbare wandelstokken in de handschoen-overtrokken vuistjes. Er stond ook een enkel stierenbevechter in zijn nauwsluitende zwarte kleeren met den korten boléro over het helderwitte hemd. Achter op zijn hoofd bengelde de coleta onder zijn grooten hoed uit. Hij werd door iedereen druk besproken maar hij deed alsof hij dat niet bemerkte.

Met een slag vielen achter de deuren, ijzeren bouten weg, toen werd de toegang geopend, de menigte stommelde naar binnen en zocht plaatsen.

Het was een popperig klein zaaltje waar links op een verhooging, vlak tegen het tooneel aan een piano stond, op diezelfde verhooging stonden stoelen. Dat moesten de beste plaatsen zijn, daar gingen de fijne heertjes zitten.

Het ruimtetje was op Japansche wijs versierd. Er hingen aan de wanden kakemono's en maskers en zijden draperieën waartusschen zwaarden met gesneden ivoren heften. Het behangsel rood met gouden lelies. Op het tooneelgordijn waren weer Japansche figuren geschilderd.

Er kwam een lange, donkere man binnen die zijn hoed aan een spijker in den muur hing en toen voor de piano ging zitten.

Achter zich hoorde hij praten:

„Komt ze van avond weer?"

„Wie?"

„Lola Rodriguez."

„Ja, ik hoorde ze is weer beter."

„Vindt je haar mooi?"

„Te jong nog, pas vijftien."

„Maar wat een charmes heeft ze al!"

Op de piano werd *Don Tancredo* gespeeld.

Hij keek op het programma en las: Funciones para hoy Viernes 24 de Maijo de 1901, primera seccion a las nueve y tres Cuartos. Sinfonia. El celebre Trio Alpinos, Bailes nacionales Emilia Santi y Signorita Rodriguez. Srta: España Martini. Het was een lang, geel papier waarop bovenaan in Chineesche karakters slecht gedrukt stond: Teatro Japonès. Toen ging het scherm naar boven; op het tooneeltje zaten drie kleine jongens met guitaren: het Trio Alpinos.

Maar het glansrijkste van den avond was toen Lola Rodriguez met Emilia Santi ging dansen.

Prachtige, jonge, donkere vrouwen, bijna kinderen nog.

In het zaaltje was bij haar verschijnen groot rumoer gekomen. De heertjes kletsten slappig in de handjes en zeiden alsof ze voor zich zelf spraken, gewichtig: „Que guapa! Que bonito!" In de achterste rijen werd hard geklapt, snel en hartstochtelijk, en harde roepen van Anda! en Oleh! gingen daar. Andere smakten er onhebbelijk met de tong, alsof ze iets lekkers proefden.

Maar alles zweeg stil toen de lange man voor de piano de Sevillana begon te spelen.

Eerst hadden Emilia en Lola naast elkaar stil gestaan in haar zijden Andalousische dracht, wit en rood beschenen door de electrische voetlichtlampjes, luisterend meetikkend op de kastagnetten al den maat en kijkend de zaal in alsof ze een mooi mannengezicht zochten, een man die ze zouden kunnen behagen en dol maken met haar passiedans.

Het begon.

Met een ruk van het middenlijf weken ze een paar passen van elkander, stampten met den linker voet, de armen van ivoor vloeiden omhoog en wierpen den rijken lijfdoek met de netachtig geknoopte, lange-franje-versierde randen achteruit, stonden een oogenblik stil en dan danste het, danste het wonderlijk met de maten van het klankgerij uit de piano.

Zij dansten licht met groote gemakkelijkheid in een volkomen beheersching van haar lichamen. Dikwijls tripten ze, met de hoofden zacht op zij en lachend op elkander toe en lieten de voeten met lichten slag neertikken, waarna zij, een been zacht op naar voor tillend, de rokken in plooien uitwierpen, dan bij een sneller omzwaai onmiddellijk daarna spiraalden de gewaadvouwsels heerlijk om de meisjes-tengere slanke dijen, en de fijn sterke kuiten, in de geel zijden, dunne kousen, kwamen een oogwenk coquet naast elkander staand te zien. Maar het volgende moment waren beiden weer schuin voor elkander naar voren gekomen, de voetpunten even gestrekt

en ze zwenkten zoo opnieuw, een wijle het bovenlichaam achterover, met lichte trilling van het bekken. En de armen, ivoor, met de vingerspitsen rose tegen het ronde, zwarte ebben van de kastagnetten dansten mee, hoog gespreid en wijd vorstelijk buigend omlaag tot den even sterk staanden, kleinen voet, mee in de wild bevangende, gierende, bloedzware rythmen van de Sevillanawijze.

De kleuren van het gele en rood zijden kleed dwarrelden sneller en sneller dooreen. Een oogenblik staarde hij, zonder de figuren te zien naar het gekleur alleen. Het waren zoo gele en roode vlammen tegen den bleek groenen achtergrond van de beschilderde tooneelwanden, op de hel geel getinte planken, in een vierkante, rood-zwarte lijsting van het onverlichte zaalmuurgedeelte.

De dans was bedwelmend, dat gewentel en zwieren van lustkleuren, het kwam zeer ver af te staan, alsof hij het bezag door een tunnel henen, achter een zwaren damp. In verten zag hij ook de poppenschedeltjes, gelig belicht, van de heertjes en het zilverig geglim van een wandelstokknop die een tegen zijn wang gedrukt hield. En de kleuren verschoten en warden en vervlamden, zich stuk rukkend en opnieuw tot elkaar gevoegd ... tot hij plotseling weer het vleesch en bloed zag, de hijgende lijven van de twee jonge vrouwen, vlak bij het fijne bruine vel over de vaste borsten die sterk trilden, vlak bij de stevige mooie beenen, het weinigje zweet onder de oogen bij den neus en boven de lippen en vlak bij de oogen, het levenvolle, zwarte schitterrond.

Donker bleven soms de pianoklanken in mineur en de lijven bewogen zich ingetogen dan. Het voetgetik ketste zachter maar wachtend-ongeduldig, totdat de wijze steeg en steeg, heerelijk heffend zich, de zijlings gebogen rompen torden en gleden op en af langs zich zelve, heviger weer, de armen, ivoor bogen omhoog, omlaag, de vingers voerden de kastagnetten-tikkingen mee het vurige, prachtige van de danswijze in, en de zijden lange franjes zweepten zich om de lijven.

Hij kon den geur ruiken van hare welriekende kleederen als ze, bij even onbewegelijk staan, het hoofd negen om te zien hoe de soepele stof slinger-spiraalde om hare jeugdige, krachtige beenen, een wel-lustigen geur van reine, levende vrouwenhuid; de ruimte van het kleine, roode zaaltje was er van vervuld; hij voelde de begeerten opgolven in zijn lichaam machtig zwellend als de zee; achter in brulden ze: Anda! Anda! en klapten de handen sneller, opgewondener, daar rekten de halzen en startuurden de beestig verlangende oogen, inslurpend iedere beweging van de rood-gele vrouwen op het tooneeltje.

Maar in een razend tempo dreigde de Sevillana naar het einde, de lange man voor de piano die telkens naar Lola en Emilia had opgekeken, werkte nu met groote aandacht, keerde nauwkeurig snel het laatste blad muziek.

De kastagnetten klepten, de lichamen zweefden naar elkander toe en zwenkten, de kleine voeten tikten den grond, de armen dwaalden omhoog, omlaag, het was een schitterende stroom, een val van verbijsterende mouvementen ... tot bij een laatste stamping opeens roerloos naast elkander ze stonden, terwijl door de kracht van de eindzwenking de losse zijden kleeden zich om hare lichamen wonden.

Nog waren de armen geheven, hielden de pure vingers aan geel zijden koorden, de ebben kastagnetten. Op de frissche bruin-rose gezichten glinsterde onder de oogen, bij den neus een weinigje meer zweet, de borsten hijgden zwaar, hij hoorde het zuivere snuiven van haren adem, zij hielden de roode lippen wat geopend en de neusvleugels stonden fijn uitgezet.

Een roode bloem door het dansen uit haar kapsel losgeraakt, tuimelde langs Emilia's bloote schouders, bleef hangen onder in haar kleed...

Het zaaltje was, tot scheurens, vol van uitbarstende, lang ingehouden bijval-schreeuwen en losknallend, hartstochtelijk handgeklap.

Emilia en Lola bogen en voetten langzaam, trotsch terug, dankend met de lachend-levend zwarte oogen; de wenkbrauwen tevreden rondend daar boven, zusterkoninginnen voor een devoot aan-biddende, onstuimig, geestdriftige menigte....

Het Teatro Japonès liep leeg.

Op de Alcala was het nu drukker, hoe later het werd hoe meer menschen er begonnen te wandelen. Toen hij tot de Puerta del Sol gekomen was, ging hij leunen tegen den muur van een café en liet het leven langs zich gaan. De trams reden niet meer en het netwerk van de draden over het plein hing als een lachwekkend reuzenwebbe te bogen boven het asphalt. Zonderling, maar hij liep heel ongraag over het plein, het kon toch gemakkelijk gebeuren dat een gedeelte van dat dwaze net inzakte, want dat was wel eens voorgekomen, er waren toen menschen en muilezels gedood. Wanneer het niet zeer noodig was, bijvoorbeeld om een tram midden op het plein te nemen voor de Plaza de Toros, als er op halteplaatsen, om de volte, niet gestopt werd, dan zou hij er niet op gaan.

Wat wandelden er weer veel vrouwen op de trottoirs, geen eene droeg andere hoofdbedekking dan de zwarte mantilla, hare haren waren zwart en glimmend, stevig gekapt, zij waren niet groot, maar volmaakt goed gebouwd en zij hadden alle regelmatige gezichten. Wat krijtachtig-doods leken die in het witte electrische licht, maar de wenkbrauwen gaven er leven in, en de zwarte oogen glansden met wilde schitteringen.

Overal stonden ook groepjes menschen, mannen en vrouwen te praten en te rooken. Geel met donkere silhouetten plekten de lichtvlakken uit de cafés, boven in den violetten nacht sidderden de sterren.

Hij dwaalde wat rond om het plein en liep toen de Alcala af tot hij kwam aan een café-chantant. Hij wist niet hoe het heette, altijd werd hij er naar gelokt door het onophoudelijke razen van een venijnig electrisch belletje. Hij had er voor het eerst Imperio zien dansen en la Bella Chicita. Ha! Dat was de moeite waard! Imperio, dat prachtige dier, een panter was ze!

Een nieuwe sectie zou beginnen. Het belletje lokte, velen liepen er te hoop en wachtten rumoerig tot de deuren opengingen

Een lange, zeer smalle ruimte als een doos met een nauwen ingang, waar de bezoekers zich moesten door persen. De muren wit, vol onbeholpen teekeningen in kleuren met dubbelzinnige aardigheden en uitleggingen er bij geschreven in zwart krijt, verlichting van gloeilampen langs de smerige muren. In het midden van de zoldering hing een ventilator die snorrend de lucht ververschte en verkoelde.

Over de piano een armoedig gekleed man, vlak met zijn oogen tegen de muziek, in de rug van zijn glimmende jas was slordig een winkelhaak gestopt. Naast hem, op eén tabouretje lagen ingenaaide muziekboeken, sommigen met losgeraakte bladen, beduimeld en vol ezelsooren, er half uitkreukend. Hij tastte naar een bril die bovenop het gesloten klankbord van de piano lag, zette de bril op, dat gaf hem zijn gezicht weer, een van de beduimelde muziekschriften nam hij voor zich „Espada" stond er op met barokke blauwe letters en daaronder in zwart een houtsnee, heel slecht, van een kereltje voor een stier. Smerigjes streken toen zijn vuile vingers een lucifer aan, met het knappende wasje stak hij de kaarsen op de piano in brand

Het liep gauw vol in de smalle ruimte; volk van de derde sectie was het, van las once y cuarto, veel jongelui met meisjes, studenten die nu pas losbraken na een dag slaap van misschien wel tot zes uur, luitjes zooals hij er veel kende, van die het daglicht niet zagen.

Voor het roode tooneelscherm werd een wit laken neergelaten. Alle licht ging opeens uit. De man bij de piano begon te spelen, de marsch die de stierengevechten inleidde. Het leek tooverij toen er opeens een zilvergrijze, ronde lichtplek op het laken kwam, de bioskoop. En het sidderde neer op het doekvlak de rare vertooning van de bloote juffrouw die gebaad werd door een zwarte, lachende negermeid, van de gezichten trekkende Pepe. De stierengevechten beleedigend onduidelijk, er striemden telkens strakwitte strepen als telegraafdraden door heen en soms verschrikte een witte plek een witte inktvlek, maar er kwam toch een seconde emotie toen de stier op een picadore losbotste vroolijk als een speelsche rat, en toen het bloed spoot, vóór uit de magere paardenborst.

In eens, flats was 't uit, en de jonge man zat beteuterd om de donkerte te kijken naar

de wippende kaarsvlammen die braafjes en goeiig meer licht beloofden.

De man voor de piano speelde nog even tot het licht weer was aangeschokt.

Hij nam nieuwe muziek voor zich, ditmaal een rood cahier met een, in hartvorm geknipt, étiquet er opgeplakt. De jonge man las op dat étiquet : Concepcion Mercedes Imperio.

Achter de coulissen ontdekte hij Imperio al, ze stond nieuwsgierig de zaal in te gluren.

De man voor de piano bukte van zijn tabouret af naar den grond, nam een klein, vierkant, wit stuk bordpapier waarop het nummer twee in zwart, en plaatste dat nummer in een standaard op de piano. Dadelijk daarna sloeg hij het roode boek open en begon te spelen. Achterin floten ze mee de Fandango-wijze. Het was een uitdagend-lokkend-ironische deun, die begon met de driemaal herhaling van zes langzame, lacherige klanken. Naderhand kwamen er nieuwe, snellere harmonieën, duister, in mineur, en het volk achterin rythmeerde mee met klein geklap in de handen.

Toen ging het komen.

Imperio, in gele zijde, als een kat zoo traag sloop ze van achter de coulissen. Zij hield de beenen in de knieën gebogen een weinig, de naakte armen zacht bewegend gespreid met lichte trillingen weg rillend naar de handen. Zoo, het bovenlichaam meestal recht toch, maakte ze kleine stapjes en stampte ze telkens met de hakken op de planken. Zij had geen kastagnetten, die zouden straks gebruikt worden, nu bracht ze een tikkend geluid voort met de vingers van beide handen mee in de maat van den dans. Als ze de armen naar voor bracht, loerde ze schuin over haar ellebogen. Bij die langzame bewegingen kon hij het ritselen hooren van haar zijden kleed. Een grijs vilten hoed met breeden rand hield ze achterover slordig op haar hoofd.

Het was een heerlijke behaagzucht van Imperio dat ze altijd een bloem tusschen de lippen droeg wanneer ze lachend naar voren kwam.

Zeldzaam was ze.

Groot en sterk met breede schouders en kleine borsten en prachtige beenen in roode kousen. Hare oogen waren niet zwart, er moest bruin in zijn en blauw maar ze toonden donker violet. Hare haren waren zwart en hoog opgemaakt van achter tegen een zilver beslagen schildpadden, breede kam, van voren droeg ze het haar in het midden gescheiden en gegolfd. Haar mat gezicht was ovaal, met zeer zwarte wenkbrauwen die aan Moorschen afkomst deden denken. Haar lichaam was slank als van een jongen man, niet het plomp breede in het bekken. Hierdoor geleken haar bewegingen meer streng en uiterst gracelijk afgerond. La bella Chicita was bij haar niet te vergelijken, die was klein en plomp, bruin van vel, met vette armen en beenen en zware, hangende borsten.

Imperio's armen waren roomkleurig. Ook uit behaagzucht misschien, droeg ze geen ringen aan de vingers noch om hare armen.

Het oogenblik dat Imperio dansen zou keerde de jonge man, die in een der eerste rijen, vlak bij het tooneeltje, was gaan zitten, zich in zijn fauteuil om en keek naar de bezoekers.

Dan zag hij de mannenhoofden rij aan rij gluren, de donkere oogen hongerig bijna, handen in elkander geklauwd, steunend op de stoelen van de menschen vóór hen. Een enkel floot nog op de vingers schril een bruut welkomstbewijs, of een laatste Anda! klonk. Er zaten ook vrouwen, die keken zoo quasi onverschillig, enkele met domme hanglippen, glansloos, zwart gestaar.

Op het tooneel ging de dans van langzame tot snellere beweging over. Imperio had zich uit hare half-gehurkte houding getild, nu stond ze hoog, slank, tot een blijde, zonnige gebeurtenis, rechtop in haar kleed van gele zijde, de rechtervoet vooruit, één hand steunend in de heup en de rechterarm geheven.

Zij tikte den grijzen hoed zijlings van haar hoofd weg en nam haar kastagnetten.

De muziek was wilder, hartstochtelijker geworden.

Nu wierp Imperio haar bovenlijf naar achter, strekte één been, in de opwaarts gebrachte handen bewogen de kastagnetten; zij danste éénmaal om, boog voorover, de armen laag gezwaaid, den schoonen kop geheven, de violette oogen vol wild verlangen ....

„Que rico!" riep er een.

Dansend nam ze haar bloem uit den mond, wuifde er mee heen en weer, als hadde zij het

in den zin een van de kijkers er mee te treffen; maar ze wierp de bloem in een hoek en ketste de hielen neer, zoodat haar rond-sterke beenen trilden. Haar lichaam was een schatkamer van gratiën, het was een tuin van lusten, een urn vol kostbaren passiewijn.

Wulpsch krulden hare lippen, hoe meer de dansroes haar beving, hoe meer ze zich dronken dronk aan eigen begeerten, te bespeuren begon den geheimen rondgang van de passies die ze uitgaf, die haar één maakten met de menigte.

Zij danste nu het onstuimigste Fandango-gedeelte, dat den diepen zwijmel in opperst genieten vooraf moest gaan, geven zou in brandende lijflusten de felste gelukzaligheid van het vleesch.

Een kleine krul van haar gegolfde haren was bij haar voorhoofd in wanorde geraakt en wuifde nu telkens vóór haar oogen.

Toen begon de dans weg te kwijnen, weer terug tot de traagheid van de bewegingen waarmee Imperio had aangevangen. Onmerkbaar was ze in elkaar gedoken, hare kastagnetten had ze verborgen, ze bracht opnieuw het tikkende geluid met de vingers voort.

De zijden shawl omhing haar in voornaam-glinsterende plooien en alleen de franjes trilden.

Zij herbegon het vreemde deinen met de armen, zooals zij dat in den aanvang van den dans gedaan had, uitdagend met gefronsde brauwen turend over haar ellebogen, terwijl de vingers tikten. En onderwijl tilde zij de voeten en ketste zij zacht met de hakken, als ware zij eene katte die de pooten klauwt in den grond en stillekens met de nagels krabt, zoo spel bedrijft van groot behagen.

Opeens ving zij aan haar middenlijf zacht te bewegen.

Zij was dieper in elkaar gedoken en haar middenlijf deed ze heen en weder gaan. Mannen achter riepen, lachten, floten, hitsten de dansende vrouw op met Anda's en Olch's. Imperio danste voort, het middenlichaam bewoog ze sneller.

Uit de piano gingen de dikwijls herhaalde, uitdagende zes klanken, zachter nu, geheimzinnig bijna. . . .

De jonge man liep laat in den nacht naar huis.

Dicht bij de Puerta del Sol kwam hij uit een nauwe, donkere straat op de Alcala terug. Het was er nu geheel verlaten.

In het Oosten, boven de paleizen van de Recoletos, zag hij een zwak licht aan den hemel, nog een uur misschien, dan zou de dag komen.

Op het benedenste ruime gedeelte van de Alcala, met de breede trottoirs aan beide zijden, waar de Plaza de Madrid begint, was het doodstil; toen hij langs het hek van het Ministerie van Oorlog ging, hoorde hij den schildwacht stappen in het kiezel. Nergens was een sterveling, maar tegen den muur, op zijn blok hout, zat nog de man met de viool, een armzalige hoop vodden. Het blikken blaadje was op den grond gevallen.

Hij kwam onder de acacia's van de Recoletos. Geen blad bewoog, overal de stilte, alleen de wagensporen op het middenpad, dat nu hard geworden was, deden aan leven en beweging denken.

Onder de acacia's geurde het naar bloemen.

Toen hij de Recoletos overgegaan was, kwam hij in de Calle de la Concordia, en stond stil vóór het huis No. 4. Aan de overzijde tegen den muur geleund stond een man met een lichtje boven aan een stok.

„Hallo, Hombre!" riep hij, en keek naar boven, waar de sterren al begonnen te verbleeken.

De man schrikte, liep direct naar het huis.

„Buenos nochas," zeide de man en stak een groote sleutel in het slot.

De deur draaide geruischloos open.

Binnen gaf de man hem een lange waslucifer, die hij met het vlammetje boven op zijn stok aanstak.

De jonge man begon de trappen op te klimmen, terwijl achter hem de deur werd toegetrokken.

Langzaam ging hij naar boven. Op iedere verdieping staarden doodsch de zwijgende bruine deuren, strak, vierkant, in het schaarsche licht van de waslucifer.

Kaal vlakten de grijze hooge muren, de stilte erin vastgezogen.

Hij opende voorzichtig een deur, heel boven in het huis.

De lucifer was afgebrand en hij stond nu in het donker.

Hubert sliep al, hij hoorde hem ademen.

Op de vloermat gloeide de lucifer nog na, hij zette er zijn voet op en sloot de deur.

Toen tastte hij door den donkeren corridor....

VAN DE REDACTIE.

HET MODERNE JAPAN. — In deze dagen kan het misschien velen onzer lezers aangenaam zijn even te worden herinnerd aan de voornaamste feiten uit de nieuwste geschiedenis van Japan, dat waarschijnlijk bestemd is een groote rol te spelen in de wereldgeschiedenis. Wij geven hieronder eenige aanteekeningen zonder de minste pretentie, enkel voor het gemak van hen, die geen gelegenheid hebben in boeken en tijdschriften te zoeken naar hetgeen toch iedereen wel belang inboezemt. In hoofdzaak volgen wij het zeer geprezen werk van den markies de La Mazelière: *Essai sur l'histoire du Japon* (1899), maar ook van andere. als betrouwbaar bekende boeken is gebruik gemaakt.

* * *

De omwenteling van 1868 had een einde gemaakt aan het Shogunaat. Den 6en November van dat jaar werd een nieuw ministerie gevormd naar Europeesch model met een eersten minister en departementen van buitenlandsche zaken, binnenlandsche zaken, financieën, oorlog, marine, justitie, landbouw en handel, post en verkeer en openbaar onderwijs. Men noemde den nieuwen tijd Meyi (of van de verlichte Regeering) en de jonge mikado Mutsuhito legde in 1869 de verklaring af dat men zou krijgen een beraadslagende vergadering, dat alleen de openbare meening zou beslissen, dat alle gewoonten, strijdig met de moderne beschaving zouden worden afgeschaft, dat de staatkunde zou worden gegrondvest op rechtvaardigheid en onpartijdigheid, die men vindt in de werken der Natuur. En hij voegde daaraan toe: men zal de gansche wereld doorzoeken om de kennis en het verstand te vinden, noodig voor het grondvesten van den nieuwen Staat.

De mikado verklaarde te willen regeeren als constitutionneel vorst met (aan hèm) verantwoordelijke ministers. De feodaliteit werd afgeschaft; eerst werd nog de schijn behouden, maar 29 Augustus 1871 werden bij keizerlijk decreet alle prinsdommen veranderd in prefecturen. De daimio's verloren hun grondgebied en werden voor $^1/_{10}$ van hun inkomsten schadeloos gesteld. Het land werd verdeeld in drie fu's (de groote steden) en 72 ken's of prefecturen, grootendeels met dezelfde grenzen als de oude provincies. In 1876 werden 't er 35; later 45, zoodat van de oude prinsdommen weldra zelfs de heugenis verdwijnen zal. Nog veel ingrijpender hervormingen moesten na de afschaffing der feodaliteit volgen. 't Ging verwonderlijk snel in zijn werk, dat hervormen van Japan! 1871—74: afschaffing van den staatsgodsdienst (het buddhisme), secularisatie der goederen van de geestelijkheid; 12 October 1871: het huwelijk tusschen personen van verschillende klassen toegestaan, afschaffing der klasse van eerloozen; 1873: afschaffing van de gerechtelijke pijniging en de wetten tegen de Christenen, verbod om obsceene platen uit te geven, zich te tatoeeeren, kinderen aan bordeelhouders te verkoopen, invoering van de Gregoriaansche tijdrekening; 1871: vrijheid om het land naar goedvinden te bebouwen, opheffing der vrijstellingen van belasting; 1872: algeheele vrijheid om te koopen en te verkoopen, vrijheid voor 't geheele binnenland om handel te drijven, zelfs in rijst; 1873: opheffing van het verbod van uitvoer betreffende rijst; 30 October 1872: invoering van kadaster en eigendomsbewijzen. Een geheel nieuw grondbelastingstelsel werd ingevoerd 28 Juli 1873, waarbij 3 pCt. (op 4 Januari 1874 veranderd in $2^1/_2$ pCt.) der waarde van den grond werd géëischt en de boeren eigenaars werden van den bodem.

De Japanners werden tevens verdeeld in

drie klassen (1871): Kwazoku's (de kuge en daimo's), Shizoku (Samurai's) en de Heimin (burgers), waarvan de twee eerstgenoemden staatspensioenen kregen. De daimo's kregen $^1/_{10}$ hunner inkomsten, maar zij werden ontheven van de verplichting om de ambtenaren, soldaten en samurai te betalen. Zij waren dus vrij goed af. De samurai daarentegen, een massa van $2^1/_2$ millioen, konden hun ambt behouden, werden door den staat daarvoor bezoldigd; maar kregen slechts weinig, indien zij dit niet verkozen en de meesten wilden noch dit, noch, op het voorbeeld der vooruitstrevenden, in nijverheid, handel of bankwezen hun geluk beproeven. Zij vegeteerden op de kleine pensioentjes, die hun door de Pers nog werden misgund. Deze liet ook niet na te fulmineeren tegen het onderscheid in straffen, dat voor verschillende klassen nog was blijven bestaan.

Vandaar nieuwe ontevredenheid, welke verergerde toen den Samurai (28 Maart 1876) werd verboden hun sabels te dragen en hun pensioenen werden ingetrokken, waarvoor zij staatspapieren in ruil kregen. Een burgeroorlog brak uit, die zeven maanden duurde en eerst 24 Sept. 1877 eindigde met de overwinning der keizerlijken.

De hoofden van den opstand pleegden allen zelfmoord (harakiri).

Nu moet nog de regeeringsvorm worden vastgesteld.

Ook dit gaat niet zonder hevige onlusten. De keizer waarschuwt dat zijn onderdanen te hard vooruit willen (proclamatie van 12 Oct. 1881) zonder te bedenken dat slechts wel overlegde en goed voorbereide hervormingen duurzaam kunnen zijn en belooft dat in 1891 een parlement zal worden ingesteld. Reeds in 1889 werd de nieuwe grondwet afgekondigd, voorafgegaan door een verklaring der rechten van den mensch. Voor het eerst werd bij die gelegenheid in een Aziatischen Staat geproclameerd dat de burgers vrijelijk zich overal konden vestigen, alle beroepen uitoefenen, dat zij slechts konden worden gevangen genomen om te worden geoordeeld en slechts konden worden veroordeeld volgens de wet. De grondwet waarborgde onschendbaarheid van het domicilie, het briefgeheim, de vrijheid van drukpers, van vereeniging en vergadering en in de uitoefening van alle eerediensten. Er kwam een Kamer van edelen, samengesteld uit de vertegenwoordigers van den nieuwen adel, die 1884 was gesticht en bestaat uit hertogen, markiezen, graven en baronnen, 113 leden voor het leven door den keizer te benoemen, en 44 leden te kiezen door de 15 hoogstaangeslagenen van elk district.

De Tweede Kamer telt 300 leden onder de 30 jaar, gekozen voor vier jaren per district en bij openbare stemming waaraan deel mogen nemen alle onderdanen, die den leeftijd van 25 jaar hebben bereikt en 15 yen per jaar aan belasting opbrengen.

(In 1890 waren er reeds 300,000 van die belasting kiezers.)

De Eerste Kamer moet eenmaal 's jaars bijeenkomen, de keizer bepaalt den dag van opening en sluiting der zitting, hij kan de Tweede Kamer naar welgevallen aanhouden of ontbinden. De ministers hebben toegang tot beide kamers, maar zijn slechts den keizer verantwoordig schuldig. De Eerste Kamer keurt de begrooting goed, maar mag buiten toestemming der regeering noch verwerpen, noch verminderen de posten voor administratie, oorlog en marine, noch uitgaven afkeuren die uit reeds bij stemming aangenomen wetten voortvloeien.

De macht van den mikado is dus van geheel anderen aard en veel positiever dan die der Westersche constitutioneele vorsten.

Een eindelooze reeks van crises was van al deze hervormingen 't gevolg. Herhaaldelijk moest, in korten tijd, het eene ministerie voor het andere plaats maken, vóór 1900 werd driemaal de Tweede Kamer ontbonden, uitgaven werden op de begrooting verdubbeld; de colonisatie van Formosa bleek kostbaar en moeilijk, een speculatiekoorts maakte zich van de handelaars en particulieren meester, bankroet op bankroet was daarvan 't gevolg.

Maar wat is er al niet tot stand gekomen met dit al!

De Staat begon met den aanleg van spoorwegen in 1870; particuliere maatschappijen begonnen in 1888 en op 31 Maart 1898

had de Staat 1065 en hadden de particuliere maatschappijen 3682 K.M. in exploitatie.

In 1869 kwam de eerste telegraafkabel, 1870 de eerste postdienst. De oude munten werden in 1868 reeds vervangen door de *yen* verdeeld in 100 *sen*. De munt te Osaka dagteekent van dien tijd; het ministerie van financiën van 1871, de eerste begrooting van 1873. Met 1 October 1897 werd tot standaard genomen de gouden yen; in 1873 komen de Europeesche uniformen, wordt de vaccinatie ingevoerd.

Sedert 1872 is de militaire dienstplicht algemeen en persoonlijk; de wet is 21 Jan. 1889 herzien. De diensttijd is drie jaar in 't leger en vier op de vloot en duurt van het 21ste tot het 40ste jaar (reserve, landweer etc).

Het Japansche Strafwetboek is van Januari 1871, herzien Mei 1873 en Juli 1880. Sedert 1 Januari 1882 heeft het kracht van wet, het wetboek van strafvordering dateert van 1878 en 1890; dat van burgerlijke rechtsvordering werd afgekondigd 1 Januari 1891. Met het Burgerlijk Wetboek werd nogal gesukkeld; maar het kon toch 28 April 1896 worden afgekondigd. Het Wetboek van Koophandel is bij gedeelten ingevoerd, voor een gedeelte 1 Juli 1893 en voor een ander op 31 Dec. 1896.

Al deze wetboeken ontleenen grootendeels hun artikelen aan de Fransche *codes*, gelijk die door latere wetten zijn aangevuld. Eveneens werd een schrander gebruik gemaakt van de jurisprudentie en de commentaren der meest gezaghebbende schrijvers. Maar de Japanners hebben (o.a. ook volgens het oordeel van de la Mazelière) veel te veel overgenomen en de heer Boissonnade, die er de ontwerpen voor maakte en uitgaf te Tokio (1882—1892), heeft al te zeer vergeten dat een volk niet zoo maar ineens kan worden pasklaar gemaakt voor het wettendwangbuis eener volkomen vreemde natie. De Japansche wetgeving was wel een prachtstuk op het papier; maar in de praktijk bleek zij slecht te voldoen. De publicist Masujuna verweet den voorstanders van het Fransche recht meer waarde te hechten aan de zoogenaamde beginselen van het natuurrecht en aan hun theorieën daaromtrent dan aan de praktische waarde en de rechtvaardigheid van elk wetsartikel voor een speciaal geval. Japan zal er toe moeten komen zijn geheele wetgeving te herzien en daarbij de organisatie zijner rechterlijke macht.

Wat het administratief recht aangaat, ook op dit gebied heeft men veel aan de Franschen ontleend. Er zijn in Japan departementen (Tusho en Kensjo), met prefekten (Chiji) en een prefectorale raad, verdeeld in vier secties, arrondissementen (Ku, Kori of Gun) met onderprefecten aan het hoofd (Kucho) en die ambtenaren zijn machtiger dan hun Fransche collega's, want Japan heeft geen gemeentelijke regeering.

De beginselen van het staats-socialisme worden sedert eenige jaren in toepassing gebracht. De regeering centraliseert, zooveel zij maar kan. De geheele politie ressorteert onder het rijk. Alles is gedaan om de noodlottige macht der edelen te fnuiken en aan de bevolking de Westersche beschaving in den kortst mogelijken tijd op te dringen. Onder de zegeningen daarvan mag zeker worden gerekend het steeds toenemen van het aantal staatsambtenaren, die na vergelijkend examen hunne betrekkingen deelachtig worden. De liefdadigheid wordt door den Staat bijna niet en door particulieren weinig beoefend. Wel zijn er te Tokio en in andere groote plaatsen gasthuizen gesticht, maar op het platte land is de toestand treurig.

Ook materieel is Japan een wonderlijk land. Om den economischen toestand duidelijk te schetsen, zou men een boekdeel noodig hebben. Oud en Nieuw leeft nog naast elkander voort. Bij geweldige bankgebouwen, hôtels, magazijnen, ministerieele paleizen, vindt men houten huisjes met papieren ruitjes; de polytechnische school, de universiteitsgebouwen zijn opgericht in de nabijheid van tempels vol gedrochtelijke godenbeelden; tusschen mannen en vrouwen in Europeesche kleederdracht, ziet men nog menschen in nationaal kostuum en met gelakte tanden; tusschen de allermodernste vervoermiddelen, draven de halfnaakte vrachtdragers door. Het oude Japan is nog lang niet verdwenen. Het land wordt volgens de aloude manier bebouwd

en is in 't bezit van tal van kleine boertjes. In het Noorden, waar de grootste grondbezitters wonen, heeft iedere boer gemiddeld één bunder, in het Zuiden veel minder. Men kan den Japanner niet overtuigen dat zijn land voordeelig bebouwd kan worden volgens de wetenschappelijke methode. O.a. Tsuda Sen heeft daarover geschreven en proefondervindelijk aangetoond wat hij bewijzen wilde, doch te vergeefs. Over 't algemeen is de toestand van den landbouwer ongunstiger geworden. De geringe grondbelasting drukt hem, omdat zij zoo geregeld moet worden betaald, onverschillig hoe de oogst uitvalt. De veeteelt, vroeger natuurlijk gering, omdat het Buddhisme het gebruik van vleesch verbiedt, neemt snel toe in den laatsten tijd; melk wordt weinig genuttigd, paarden worden niet veel gebruikt. In den landbouw is alles nagenoeg bij het oude gebleven. Desgelijks in de kleine nijverheid. De landbouwer maakt zelf 't meeste van hetgeen hij noodig heeft en oefent er vaak nog een ambacht bij uit. Men vindt in het klein speciale industrieën in sommige provinciën nog altijd uitgeoefend: zijde, papier, flanel (Wakayama), katoen (Astikaga en Yamato) en porcelein (Ovari). In de steden zijn de oude gilden blijven bestaan en de werkman vervaardigt nog het geheele voorwerp (in de klein-industrie dan). De landman, de mijnwerker en de handwerksman leeft nog als voorheen in dezelfde huizen en hij draagt dezelfde kleeren.

De organisatie der *Mura* is dezelfde gebleven, die der familie desgelijks; de voorvaderen hebben dezelfde kapellen, de goden denzelfden tempel; de boeren vieren dezelfde feesten en zeggen dezelfde gebeden op. Maar dat alles moet veranderen. De nieuwe verkeersmiddelen doen daar al het hunne toe.

De groot-industrie heeft een vreemde geschiedenis. De nieuwe Japansche Regeering heeft getracht haar zoo maar ineens naar Europeesch model in te voeren. De Staat zou beginnen met ongeveer van alles te doen.

Vooreerst organiseert hij de middelen van vervoer te land en ter zee, sticht fabrieken voor wapens, een munt, een fabriek van postzegels en bankbiljetten, een groote fabriek van uniformen voor het leger. Maar men gaat verder. Om den Japanners te leeren hoe de grootnijverheid in Europa werkt, gaat de Staat op groote schaal aan 't fabriceeren van papier, zijde, katoen, cement. Niemand heeft bedrijfskapitaal en verstand van zakendoen. Ongelukkig, weet de Staat zich niet goed te redden. Vreemdelingen worden te hulp geroepen, ontslagen, weêr ontboden. Ambtenaren stelen zich rijk, geen enkele onderneming levert winst op, en als eindelijk de staatsfabrieken beginnen te rendeeren doet men ze voor weinig geld van de hand. Nu worden er tal van vennootschappen opgericht, maatschappijen op aandeelen vooral. En toch (altijd *Oud* naast *Nieuw*) ziet de Regeering zich gedwongen het gildewezen, dat in de praktijk bleef voortbestaan, te reglementeeren (1894 en 1898). Als er vier vijfden van de handelaren of neringdoenden, die ongeveer dezelfde „branche" hebben, den wensch te kennen geven een gilde te vormen, dan moet het andere $^1/_5$ willens of onwillens tot dat nieuwe gilde behooren. Men ziet in dat herlevende gildewezen een gevaar voor Japan's welvaart. De Japansche werkman is er slecht aan toe en met zijn moraliteit is het treurig gesteld. Hij verdient weinig en op zijn arbeid in fabrieken wordt zeer onvoldoend toezicht gehouden.

Japan's handel heeft zich voorbeeldeloos snel uitgebreid, maar is hoofdzakelijk in handen van vreemdelingen gekomen. De Regeering doet al het mogelijke om daarin verandering te brengen en zij zal ongetwijfeld slagen. Tot heden is de invoer veel grooter dan de uitvoer geweest. Men bedenke, als men de statistieken nagaat, dat Japan zich voor millioenen *yen* oorlogs- en spoorwegmateriaal heeft aangeschaft, terwijl de nieuwe fabrieken invoer van nog weêr eens millioenen aan machinerieën hebben noodig gemaakt. Over Japan's financieën zullen wij 't hier niet hebben. Evenmin over zijn strijdmacht. De dagbladen hebben u omtrent een en ander volkomen op de hoogte gebracht. Ge weet hoe moeilijk de toestand voor de Japansche Regeering is en hoe erg het crediet is geschokt door herhaalde faillissementen. Ge weet ook hoe Japan lang heeft geaarzeld in

den vreemde geldleeningen te sluiten uit vrees dat het daardoor te eeniger tijd zijn onafhankelijkheid zou kunnen zien bedreigd, maar toch niet zonder vreemde hulp een eind heeft kunnen maken aan den zeer nijpenden geldnood.

Wij moeten nog een enkel woord in herinnering brengen omtrent Japan's intellectueele ontwikkeling.

* * *

Aan 't hervormd Japan liggen Oostersche èn Westersche denkbeelden ten grondslag. De Keizer heeft over zijn land den vaderlijken macht (Chineesch); volgens den Japanner is de mensch van nature goed en moet hij worden geregeerd door goedheid om hem te brengen tot deugd. Het hoofddoel der Regeering moet zijn bevordering van den materieelen welvaart des rijks.

Aan den anderen kant, erkent men de overheerschende waarde der Europeesche begrippen van vrijheid en gelijkheid. Maar op godsdienstig gebied blijkt de invloed van het Westen betrekkelijk zeer gering. Het shintoïsme is naast het buddhisme blijven bestaan onder de oude regeering en is machtiger dan het buddhisme geworden onder de nieuwe. Soldaten en geletterden zien thans in het shintoïsme den eeredienst van het vaderland en van de helden. Het Keizerlijk Huis behoort daarbij. 't Volk ziet daarin de feesten, de oude gebruiken, het dierbare bijgeloof, de vereering der voorouders, vat het poëtisch op. Maar het buddhisme leeft ternauwernood nog in Japan. Sommigen hebben er in willen mengen de beginselen van Schopenhauer en Hartmann, de theosophen hebben ook in Japan van zich doen hooren, maar het geletterde Japan minacht het buddhisme, waarvoor het volk niets voelt omdat het er niet bij kan.

Dat shintoïsme heeft men meenen te moeten zuiveren van buddhistische bijmengsels, maar 't is niet gegaan. De ceremoniën des huwelijks behooren tot geen eeredienst; die na de geboorte tot het shintoïsme, maar in het geval van ziekte en na het overlijden van een bloedverwant, toont de Japanner zich weer buddhist ook.

De beginselen van het confucianisme beheerschen nog immer de wijsbegeerte en de hoogere samenleving. Het oude positivisme versmaadt het religieuse element, de methaphysica, het begrip van God en de onsterfelijkheid der ziel. Maar de ritus is gebleven. De Japanner moge de zeden en gewoonten en de kleederdracht der Europeanen al hebben overgenomen, hij heeft het aloude, zoo samengestelde ceremoñieel in den omgang behouden, hij is nog altijd even angstvallig op het *point d'honneur*, en nog altijd even angstig om het geringste van zijn gevoelens te laten raden. Patriarchaal is, naar wij zagen, de inrichting van het familieleven in Japan gebleven en patriarchaal gaan de Japanners nog met elkander om. De toestand der vrouw verandert, over 't geheel genomen, bijna niet merkbaar en de stand- en klasse-vooroordeelen zijn nog niet aan 't verdwijnen.

Op het gebied der wetenschap voelen vele verlichte Japanners zich inferieur. Een hunner, Takei Tamotsu, schrijft dit toe aan hun onvermogen om zelfstandig te denken. Hun assimilatievermogen moet zich ten koste van hun productief denkvermogen hebben ontwikkeld. Dat zij echter de beginselen der Europeesche wetenschap met groot talent en prachtig doorzettingsvermogen weten toe te passen, hebben zij in den laatsten tijd herhaaldelijk bewezen. Een Japanner ontdekte de pestbacyl! En hoe zij met ons, zoo uiterst samengesteld oorlogstuig weten om te gaan, hoe mooi zij manoeuvreeren met onze allernieuwste drijvende forten en torpedo's . . . dat leerden ons de telegrammen uit het allereerste begin van den oorlog reeds.

Over het artistieke Japan behoeft hier niet gesproken te worden. Geen beschaafd Europeeër weigert meer te erkennen dat de Japanners in zeer vele opzichten artistiek onze meerderen zijn en dat reeds eeuwen lang. Maar met de waardeering hunner verstandelijke en zedelijke ontwikkeling is het anders gesteld.

Japan is er zich altijd van bewust geweest eene zending te hebben. Het heeft immer

van zijn beschaving en van zijn wereldbeschouwing grooten invloed verwacht op de toekomst van het menschelijk geslacht. Het confucianisme heeft het zwaartepunt doen leggen in de studie van het verleden, dat het geheim moet hebben bezeten om gelukkig en deugdzaam te zijn. Het shintoïsme doet de heerschappij der aloude goden betreuren en het buddhisme spreekt over het heden als over een decadentietijdperk zonder geloof. Maar de moderne Japanner, die vroeger zoo trotsch was op zijn trouw aan de overlevering, droomt nu van eindelooze overwinningen op het gebied van wetenschap, handel en nijverheid en hoopt weldra alle volkeren te overtreffen door zijn wetenschappelijke uitvindingen en staatkundige en economische hervormingen. De poëzie moet plaats maken voor een, tot het uiterste doorgevoerd utilitarisme.

Terstond na den burgeroorlog, heeft de Meiji-regeering staatsonderwijs ingevoerd en leerplicht voor alle kinderen, jongens en meisjes, van zes- tot veertien jaar. De eerste drie jaren wordt onderwijs gegeven in moraal, lezen, schrijven en rekenen, zingen en gymnastiek, dan weêr gedurende drie jaren in de genoemde vakken, benevens geschiedenis en aardrijkskunde, teekenen en natuurlijke historie (in het naaien voor de meisjes) terwijl daar dan bijkomen, voor de laatste twee jaren de beginselen der scheikunde, physiologie, meetkunde en staathuishoudkunde (koken en huishouden voor de meisjes). In sommige scholen worden dan nog onderwezen de beginselen van landbouw, verschillende takken van handswerksnijverheid of handelskennis. Op de Japansche Hoogere-Burger-Scholen wordt een westersche taal onderwezen (Engelsch), Japansche en Chineesche letterkunde, wiskunde, natuurwetenschap, staathuishoudkunde enz. Meisjes hebben nochtans veel minder gelegenheid om M. O. te ontvangen dan jongens. De Regeering is ook voor haar te hard van stal geloopen en heeft het aantal meisjes-H. B. scholen zeer moeten verminderen, zoodat er in 1893 nog maar 18 over waren met even 3000 leerlingen. Hooger onderwijs is te genieten te Tokio (met vier faculteiten: Letteren, Natuurwetenschap, Rechten en Medicijnen) en aan de Polytechnische School.

Twee Bonden van particulieren steunen de Regeering, die nog al eens geld te kort komt om haar onderwijs-programma uit te voeren en wel eens genoodzaakt is geweest uit geldgebrek scholen te sluiten (o. a. vele H. B. scholen in 1887, toen 't aantal leerlingen van 32,781 op 10,177 terug ging!) De bonden zijn de Liga voor Onderwijs en Opvoeding (1880) en de *Gâkusjàkajin* (1878). Ook heeft Japan een *Vrije Universiteit* in den geest der Brusselsche, gesticht door Fukazawa. De voornaamste vrijzinnige staatslieden van het moderne Japan hebben daar gestudeerd. Fukuzawa studeerde in China en Nederland, ook in Amerika keek hij rond, vertaalde belangrijke Westersche wetenschappelijke werken en schreef een beroemd geworden werk over den *Vooruitgang der Opvoedingsmethode Gakumon no Susume*, waarin de volgende uitspraak voorkomt (vertaling d. l. Mazelière):

»De dieren hebben dezelfde zintuigen als de menschen, maar twee hoedanigheden onderscheiden den mensch van het dier: zijn verstand en zijn vrijheidszin. Individueele vrijheid daar hebben China en Japan nooit van willen hooren. Vrijheid, dat is geen losbandigheid, maar de vergunning om alles te doen wat anderen geen schade kan berokkenen. Van die vrijheid moet de vader genieten; maar het kind zoo goed als de vader; de heer moet haar deelachtig worden; maar de knecht zoo goed als de heer; den man komt haar toe, maar aan de vrouw moet even goed die vrijheid worden gegeven als aan den man. Allen moeten vrij wezen, allen moeten geheel vrij zijn: dat is rechtvaardig. Eerst wanneer elke provincie, elk gezin, elk individu deze vrijheid deelachtig is, mag het land zich een vrij land noemen, eerder niet."

Natuurlijk werden dergelijke uitspraken niet zonder protest vernomen.

Tegen Fukuzawa werd geschreven door zeer knappe publicisten o. a. door Masujima (*Modern Japanese Legal Institutions*), die vond dat Japan den laatsten tijd eerst het verleden vernietigt, dan alles naar vreemd

model nieuw opbouwt en eindigt met al dat nieuws gedeeltelijk weer af te breken.

Deze Masujima voorzag dat Fukuzawa en zijn volgelingen in ,,Japan een socialistische partij zouden doen ontstaan, samengesteld uit jonge, onervaren droomers, die van hun wezenlijk niet geringe kennis toch geen partij kunnen trekken voor zich zelf en den staat ten verderve zouden voeren. Een ander, Kurimoto-Jovun schreef: »Overal. scholen! Rijk en arm kan lezen en schrijven. Maar de ouders laten hun kroost verwilderen, nu de Regeering voor alles wil gaan zorgen." *)

,,Scholen voor de jeugd, een goede Dagbladpers voor de volwassenen!" was de leus der vooruitstrevende Meiji-regeering. Maar vlot ging het niet met de ontwikkeling der Journalistiek. Er kwamen wel kleine periodieke blaadjes, geïnspireerd door de hoven van Tokio of Yeddo en een zoogenaamd onafhankelijk orgaan, doch dat waren geen dagbladen zooals het Westen die bezat. 't Eerste dagblad dateert van 1872 en sedert nam het aantal dagbladen en tijdschriften zeer snel toe. In 1881 waren er 253, in 1887: 470, in 1897: 755, in 1898 meer dan 900, voor veel meer dan de helft dagbladen.

Maar de Pers, eerst middel tot vulgariseeren der nieuwe denkbeelden door de beste Japansche schrijvers, werd al gauw strijdmiddel der staatkundige partijen. In de dagbladen werden persoonlijke aanvallen meer en meer regel. De leerzame vulgarisatie-artikelen werden voor de tijdschriften en boeken bewaard. Te Tokio verschenen in 1890 al 20 staatkundige dagbladen en 118 periodieken. De wetten op de dagbladpers werden herhaaldelijk herzien. Ze zijn streng en de Regeering verbiedt telkens heel wat bladen en tijdschriften. In 1891 b v. alleen gedurende het eerste halfjaar niet minder dan 34!!

Japan heeft zelfs een dagblad (althans dit bestond nog tien jaar geleden), waarin geregeld de Japansche vrouwen-quaestie wordt besproken. Bepleit wordt (werd?) daarin de staatsburgerlijke gelijkheid voor de vrouw met den man. Het heet (heette?) *Dsjidsji Sjimpo.*

*) Ik bekort het citaat. F. L.

Vele tijdschriften zijn geïllustreerd, hebben een feuilleton en kosten slechts 2½—3½ cent (Ned. Cour.) per nommer. Ook verschijnen er in Japan vele humoristische bladen. Het voornaamste politiek-satyrieke weekblad is de *Maru Maru Sjimbun,* waarin alleraardigste spotprenten voorkomen op den modernen Japanner, o. a. een skelet van een modern Japanner met, op het hoofd, een Engelsch hoedje, voor neus een zakkammetje, voor handen twee vorken, voor beenen twee parapluies, en voor voeten twee shag-pijpjes(echt-Engelsch model). De Japansche humoristische teekenaars steken trouwens gaarne den draak met al dat nieuwerwetsche. Fukurokuju, de wijze god met 't enorme hoofd, krijgt daar van den teekenaar Kiosaj een kachelpijp-hoed op; dezelfde artist laat de geluksgoden in een modernen omnibus plaats nemen. Zijn kunstbroeder Yosi-tosji laat Masakado fotografeeren, post- en telegraaf-Tengu tegen elkander aanvliegen boven een telegraafkabel ... en zoo wordt er heel wat meer gesold met Oud en Nieuw door teekenende spotvogels. Die prentjes maken op den Europeaan een allerwonderlijkst verrassenden indruk.

De Japansche boekenmarkt is belangrijk en zeer eigenaardig. Er wordt in Japan veel geschreven, ook veel vertaald. Geschreven worden voor 't meerendeel wetenschappelijke werken en compilaties, al of niet in den vorm van woordenboeken. Het genre encyclopedie is zeer geliefd. In 1887 verschenen er maar even 5228 van die groote en kleine woordenboeken en overzichtelijk geschreven werkjes over wetenschap.

Vertalingen van Europeesche werken zijn het eerst ondernomen door Fukuzawa, Nishi Shu, Kato Hiroyuki, Toyama Masakazu. Vooral wijsbegeerte en staathuishoudkunde vielen in den smaak. Stuart Mill, Spencer, Smiles *(Self-Help),* Schopenhauer, Hartmann, Comte, etc. werden geheel of fragmentarisch overgezet. Men vraagt zich af, in hoeverre de Japansche taal woorden heeft voor de zeer subtiele Westersche begrippen, die in de meeste dezer werken zijn neergelegd, en zou wel gaarne willen nagaan hoe, waar dit niet het geval was, de schrandere vertaler zich heeft gered! Ook letterkundige werken zijn

vertaald, b.v. van Goethe, Victor Hugo, Thackeray, Dickens en andere schrijvers, vooral uit de eerste helft der negentiende eeuw. Maar ook oorspronkelijke werken worden er bij massa's geschreven.

Voor de minder ontwikkelden (waaronder de vrouwen) schreven Yamanda en Osaki historische en naturalistische romans. De Japansche romanciers behandelen de wonderlijkste stof, b.v. den opstand der Carlisten in Spanje, de geschiedenis van Epanimondas, en dergelijke. Van den modernen Japanschen roman schijnen wij ons niet veel te moeten voorstellen. Maar geroemd worden de wetenschappelijke werken, waaronder zeer goede, die met de beste Europeesche kunnen wedijveren: o. a. het genoemde van Masujina, dat van Sjimada Saburo *(Kaikoku Sjimatsu* dat is *De openstelling van Japan)*, van Nitobe *(Japanners in Amerika)*, van Inujeki Manjeko *(Japan en de Stille Zuidzee)*, van Tokutomi *(Het Japan der Toekomst: Sjorai no Nihon)*, van Mikami en Takatsu *(Geschiedenis der Japansche Letterkunde: Nihon Bungaku Shi)* etc. etc. etc., werken geschreven volgens de beste Europeesche methoden.

Om nu nog even op de literaire werken terug te komen, de Mazelière teekent daaromtrent aan:

„De Japansche Letterkunde verkeert nog in het tijdvak van zoeken en aarzelen. Een stijl ontbreekt allereerst. Men heeft de taal der Motoori verworpen om zich weer van het Sino-Japaneesch te bedienen; maar weldra zal men de Latijnsche letterteekens en een geromaniseerde spelling gaan gebruiken; voor het meerendeel der Chineesche woorden, zal men Europeesche equivalenten moeten zoeken. Bovendien, zijn de lange volzinnen en omzettingen van het Japansch al zeer ongeschikt voor den stijl van den journalist, den zakenman en zelfs voor dien van den schrijver van zedenromans; er moet een groot schrijver komen die, zich inspireerend op Motoori, den syntaxis hervormt.

Daarenboven, is de verwarring van Oostersche en Westersche denkbeelden in het hoofd van den modernen Japanner nog groot. Geen volzin, ook niet de banaalste, zou de modernen auteur in volle oprechtheid kunnen neêrschrijven, zonder alle beginselen der oude maatschappij tegenover die der nieuwe op losse schroeven te zetten. Daarom kan er in Japan wel een genie opstaan, doch er zich daar nog geen literatuur vormen. Evenwel, wanneer die er eens komen zal, moet zij ons verbazen door de stoutheid en het nieuwe harer oordeelvellingen over onze zeden en onze meeningen, die onze eigen grootste denkers niet onpartijdig kunnen beoordeelen, daar zij worden weêrhouden door de algemeene vooroordeelen en verblind zijn door de gewoonte."

We moeten het hierbij laten. Een politiek overzicht te geven over de Japansch-Russische quaestie ligt niet in ons plan en is voor den trouwen dagbladlezer tamelijk overbodig. Maar 't Is toch wel de moeite waard er op te wijzen, dat reeds in 1900 Henri Cordien, in zijn helder hoofdstuk over Japan in Lavisse et Rambaud *Historie Générale*, Tome XII, pag. 835, den huidigen oorlog heeft voorspeld en dit zeer positief:

Waarheen zal het machtige Japan zich nu wenden? vroeg hij. Niet tot China, want dat is niet te japoniseeren; niet tot Engeland, want daarvoor zal het zich niet de handen binden, omdat het nu weet, sedert den Transvaal-oorlog, dat het wel eén machtige vloot, maar geen leger heeft. Japan zal dus liever vrij blijven. Tot Amerika, dan? Er is geen denken aan, want er zijn te veel tegenstrijdige belangen (Philippijnen, Hawaï). Tot Rusland? „Dat is de dreigende donderwolk aan den horizon. Hèt is duidelijk dat de mogendheid, die zich in Mantsjurije heeft genesteld, handelend naar gelang van omstandigheden, Corea vroeger of wat later zal willen opslokken. Zullen de Japanners trachten den Russischen Colossus tegen te houden? Ongetwijfeld zullen zij, gedreven door hun ridderlijke voortvarendheid en hun ijver van, door hun revolutie, pas-bekeerden tot de politieke denkbeelden van den vreemdeling, den worstelstrijd aanvaarden. Of zij zullen slagen? Dat is een andere zaak!"

F. L.

ATELIER-INTERIEUR
NAAR EEN SCHILDERIJ (1891)

S. MOULIJN. † † † † † † † † † † † † † † † DOOR MARIE MARX KONING. † † † † † † † † † †

Weinig opdrachten kunnen me zoo aangenaam zijn als die, iets te schrijven over Moulijn.

Wie mijn sprookjes kent, zal begrijpen, dat ik zeer veel voel voor schilderkunst, en vooral voor het genre waarin Moulijn uitmunt.

Maar „verstand" heb ik er niet van!

Schrik niet menschen! Wanneer ik de onafzienbare rij zoo eens langs kijk van hen die zeggen er wèl „verstand" van te hebben, ben ik hier trotsch op!

Het is niet zoo heel moeilijk „verstand" te vertoonen van kunst in 't algemeen. Getrouw bezoeken van tentoonstellingen — mij een gruwel: ik zie gaarne een of twee stukken per dag van één meester! — van concerten — mij een plaag: ik zou gaarne alleen in onzichtbare ruimte onzichtbare muziek hooren, zonder dus om me heen damesboa's, gelegenheidslachjes en kunstploertgedoe! — getrouw lezen van critieken — voor mij, die walg van de tegenwoordige onridderlijke wijze van critiseeren, en die gaarne zèlf oordeel, overbodig — en men is er: al gauw heeft men de gijkte termen in 't oor als over schilderkunst „toets" en „toon" en „stemming" en „sentiment"... (ik zou de critieken der „verstandhebbers" er eens op moeten naslaan om de rest te vinden) over muziek... ja, die heb ik zóó lief dat nooit één „term" tot me doordrong, dat ze alle over mijn hoofd, dat na-zong, heenschetterden; over literatuur een half dozijn „ismen", „groote" en „kleine" kunst, „bewuste" en „onbewuste" kunst, poëzie die „poëzie" is en poëzie die géén „poëzie" is... enz.

Resumeerend: ik heb dan de kunst zóó lief, dat ik er geen „verstand" van, wel gevoel voor heb; en heb dit gevoel zóó lief, dat ik er trotsch op ben.

En niet zonder reden!

De groote dichter en redelijke mensch, Goethe zelfs, heeft na veel en lang verstandelijk overwegen gezegd: „Gefühl ist alles."

En is niet altijd het Gevoel van den harmonischen mensch alle verstand ver vooruit? Is niet het Verstand, het later zich bewustgeworden Gevoel: het Gevoel dus het eerstsprekende, het leidende, het zich later klaar wordende in Verstand?

En is niet het Verstand waarin Gevoel geheel tot bewust-zijn kwam, het verdorde, het conventioneel-gewordene, dat, wat juist niet meer in staat is frisch te oordeelen?

En is niet het „verstand" van de meeste „verstand-van-kunst hebbers" juist dit dorre, dat een ontleedmes zet in het krimpende lichaam van Kunst, zonder er bij te schreien?

Ik merk — wat ik trouwens al vooruit kon weten — dat ik in een biografie van Moulijn niet de bescheidenheid zal kunnen betrachten van den biograaf: niet over mezelf te spreken; daartoe voel ik mijn Zelf te veel opleven in sympathie en bewondering voor den mensch-kunstenaar Moulijn. En nogmaals, wie mijn sprookjes kent, zal zich niet verbazen over die sympathie-bewondering, die, dit zij hier even aangestipt, niet

alleen voortkomt uit dankbaarheid voor de toewijding waarmee Moulijn wel zoo vriendelijk was die sprookjes te illustreeren, maar vanzelf bestaat in het feit dat er harmonie

„GELUK"   NAAR EEN SCHILDERIJ (1894)

is tusschen die sprookjes en 't werk van Moulijn, waaruit blijkt, dat wij de natuur op dezelfde wijze zien, er denzelfden eerbied voor voelen, en er beiden vooràl de mooie stilte in liefhebben, die wij beiden trachten uit te beelden.

Maar niet altijd is dit bij Moulijn zoo geweest. Ik ben blij dat ik hem leerde kennen in een tijd toen hij zich gevonden had, en niet in tijden toen hij worstelde òm te vinden; al getuigt dit worstelen op zichzelf ook van een sterken geest die Zich vinden wil, die een Zich te vinden hééft.

Nu Moulijn's tegenwoordig werk glanzend van volmaakte kalmte, roerend van eenvoud, streng van doorgevoerden wil, in mijn bewonderend denken staat, moet ik, al is 't ook — dit wil ik nogmaals herhalen — met waardeering voor zijn vroeger worstelen naar de oppervlakte, glimlachen, als ik het toch ook al zoo knappe werk uit vroegere periodes zie.

Ik schrik daar, nu ik het woord „knap" neerschrijf, een uitdrukking al te veel misbruikt door „verstandhebbers" voor dor, dood-gepeuterd, of brutaal, en door verwrongenheid onklaar werk; want Moulijn's werk was nooit dor, en zelfs in zijn symbolieke periode helder van uitdrukking. Met „knap" bedoel ik, die geen „verstandhebber" ben: goed geteekend werk, dat tuigt van eerbied voor den vorm.

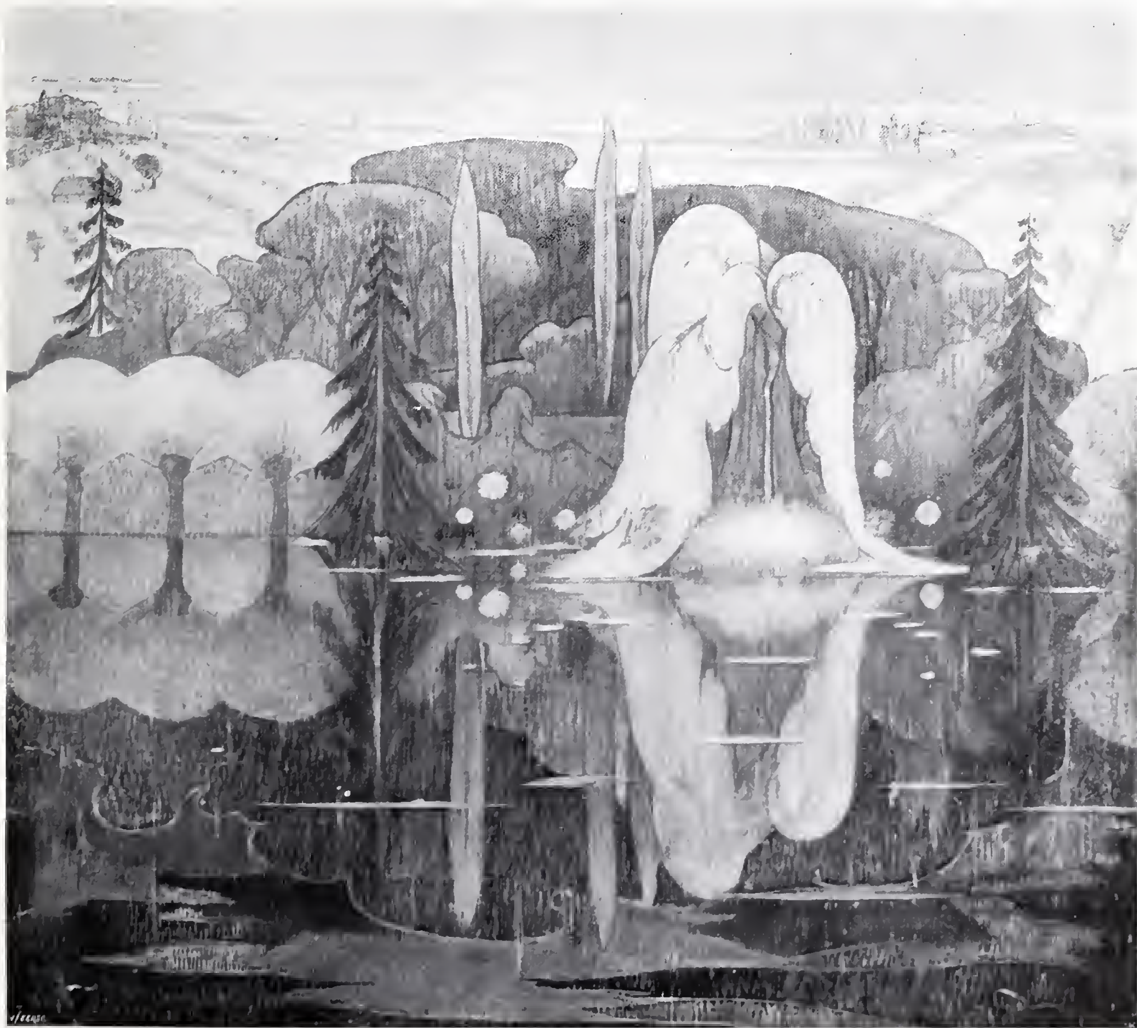
Want 't impressionisme zoowel als de symboliek heeft heel wat talenten bedorven, onder doen gaan in verwildering; en in Moulijn's leerjaren was 't impressionisme „de" richting, en hij moest door de symboliek heen, om, misschien onbewust geholpen door de primitieven, naar het nu gevondene te komen.

En mij is dit nu-gevondene, dat geheel Moulijn zèlf is, liever dan de impressionistische kunst, zoolang men die uiting nog bij dit afbakenend woord noemen kan.

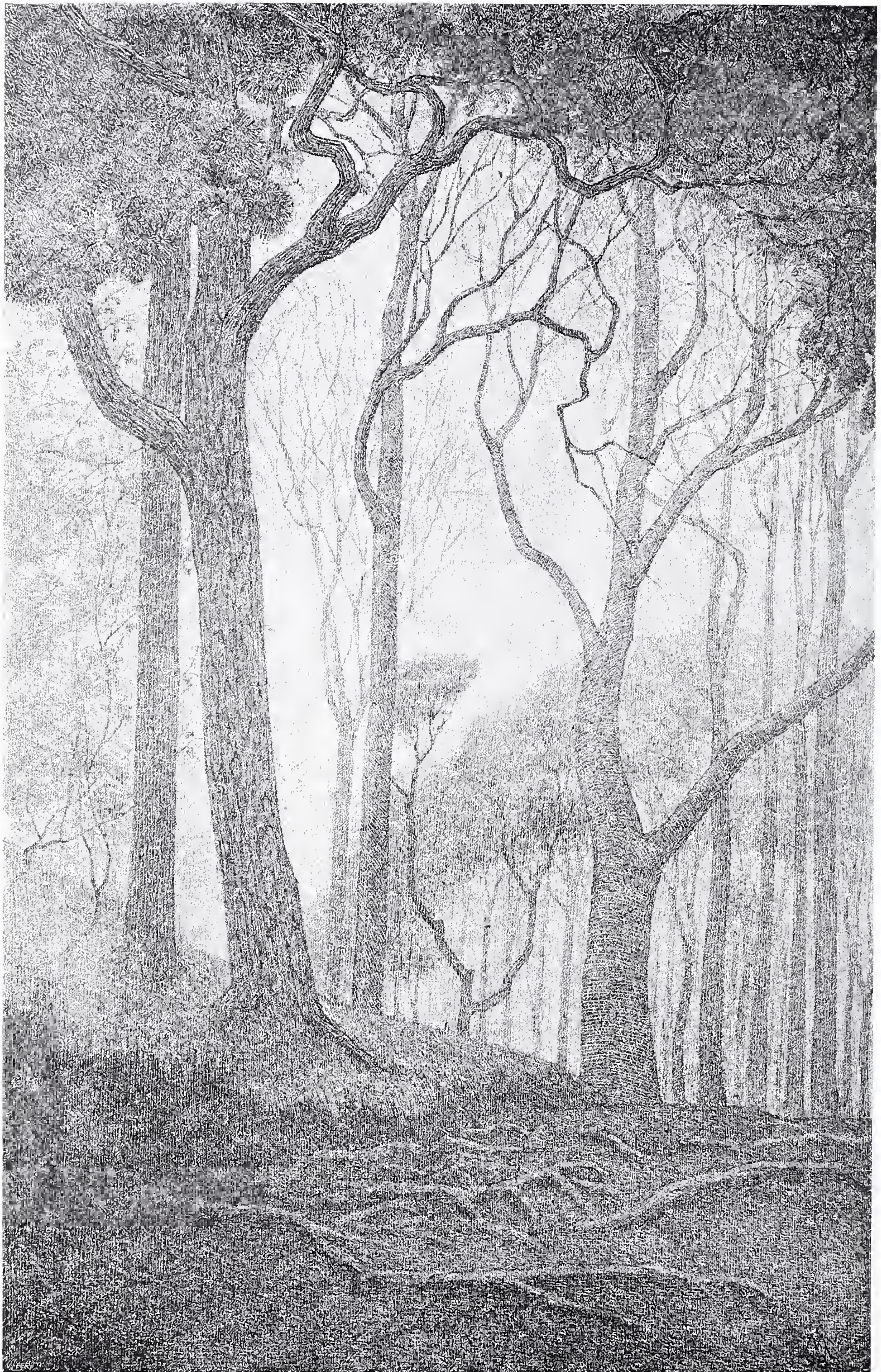
S. Moulijn.

Ik bewonder zeer Jacob Maris. Als iets bijna heiligs herinner ik me den indruk die over me viel op de tentoonstelling van zijn werken in Den Haag, toen ik, met voordacht vroeg gekomen, alleen was in de zaal, alleen met zijn daar rondwarenden geest, dien ik achter, boven, voor me, overal tegenwoordig voelde in zijn werk. Maar hoewel de „verstandhebbers" dit werk onder de impressionistische kunst rekenen, mij heeft het bewezen dat de grooten in elke richting de materie zoo volkomen beheerschen dat ze in dit opzicht elkaar naderen, waardoor Jaap Maris in zijn mij meest-sympathieke stukken zijn broer Thijs, den geest kunstenaar nadert, die nergens meer aan verf doet denken, of aan „hoe 't gedáán is"; maar die met geur, met essence, met ziel, met licht- en schemer-stof schijnt te hebben gewerkt, die inplaats van tastbare verf-kleuren, mist, zonnestof, lucht-aether en menschenzielen op zijn palet moet hebben gehad . . .

Maar hoe weinigen bereiken dit, en hoe vele zich noemende impressionisten, blijven er niet, minder of meer rake kleur-kwakkenkletsers, of in verf-wegspoelers, of 'n aardig plaatje makende, 't publiek met trucjes trekkende allemansbelievers. En hoeveel hooger stel ik, met mijn eerbied voor de natuur, dan niet de getrouwe teekenaars, de minutieuze lijnen-volgers, die zich niet als bovengenoemde kleurenkwakkers boven, maar beneden de natuur plaatsen, die er in ontzagvol pogen tegen opzien, en die soms, van louter vrees

OCTOBER NAAR EEN PASTELTEEKENING (1895)

BOOMEN
NAAR EEN LITHO

haar door wildheid te beleedigen, verlegen en houterig blijven.

Maar niet omdat Moulijn, minutieus werker — soms door die hem niet begrijpen ten onrechte bij hierboven genoemde verlegenen geplaatst — is, stel ik hem zoo hoog. Ik vereer hem omdat hij, in enkele van zijn litho's en schilderstukken evenzeer de materie beneden zich laat. Als voor mij bizonder sprekend voorbeeld hiervan haal ik aan „Lentenacht" (*) (als proeve van illustratie hier gereproduceerd) „Avond" en „Dorpsstilte" beide schilderijen, en verscheiden van zijn later gemaakte litho's. Hier is elke gedachte aan steen en stift, aan doek en verf uitgesloten: de „Lentenacht" schijnt gedaan met tot materie maanlicht en stilte, de boomen lijken er zielen van boomen weg-droomend in die stilte: het is de lentenacht zooals de boven 't aardsche uit zwevende ziel hem ziet in één oogenblik van hoogste schoonheid voelen, het is die nacht, bewust geworden voor altijd in 't beeld dat Moulijn gaf. Zoo zijn ook „Avond" en „Dorpsstilte" — beide eveneens hier gereproduceerd — als gekomen van een palet met avond-waas, maanklaarte, kalmte, en teederheid voor 't slapen-liggende leven. . . .

Moulijn wordt, schoon wèl erkend, niet gewaardeerd en begrepen zooals ik vòèl dat hij gewaardeerd en begrepen mòèt worden. Veel heeft daaraan schuld zijn grenzeloos-eerlijke schuchterheid als mensch, zijn fijnvoelende bescheidenheid, die hem altijd belet zich op den voorgrond te dringen, heel zijn teere, 't leelijke van 't leven ontwijkende natuur, die hem te zeer doet afwijken van den bruten gemeenschaps-mensch zooals die in onze treurige geldmaatschappij den boventoon voert, en van den kunstbroeder die, voor eigen werk staande, uitkraaiend eigen verdienste, zelf-prijst om te verkoopen. Op tentoonstellingen lijkt zijn werk stil-verdwaald

NAAR EEN KRIJTSTUDIE

(*) Uit „Het Beeld op de Rots" van Marie Marx Koning. Uitgave C. A. J. van Dishoeck te Bussum.

LENTENACHT — NAAR EEN LITHO
ILLUSTRATIE UIT „HET BEELD OP DE ROTS" DOOR
MARIE MARX—KONING, UITGAVE C. A. J. VAN DISHOECK TE BUSSUM.

tusschen vaak om attentie-schreeuwende dingen, en de „verstandhebbers" schijnen van louter verstandigheid niet meer te voelen, dat dit „stil-verdwaald", dit eenzaam lijken, een bewijs is van eigenheid, en van alleen däárom al supérioriteit.

Want Moulijn volgt niemand; zoekt alleen zichzelf, zal, steeds meer verfijnend, steeds dieper wordend, dit zelf eindelijk naar de oppervlakte brengen.

Maar hij heeft wèl volgers, die beter reclamemakers, doen vergeten soms, hoe hij hun meester was, en die meer dan hij zoekend effecten, zijn werk stil-verdwaald doen schijnen van trucloze eerlijkheid.

Want èn als kunstenaar èn als mensch is Moulijn weergaloos eerlijk. In zijn werk offert hij de waarheid nooit op aan mooi-, in zijn woorden offert hij haar nooit op aan liefdoenerij.

Soms komen daar in 't dagelijksch leven de grappigste conflicten uit voort; vooràl grappig voor wie hem begrijpen.

Zoo herinner ik me dat ik eens een jong schilderend mensch aan Moulijn moest voorstellen, waarvan ik vooruit wist dat hij niet in den smaak zou vallen, alleen al door zijn Salon-Tyroler-achtig uiterlijk. Moulijn scheen dan ook, hoewel hij naast hem zat, niets te kunnen vinden om tegen hem te zeggen; en ik, dit als wat pijnlijk voelend, zei aanmoedigend:

— Mijnheer X is een collega!

— Wat zegt u? vroeg Moulijn zichtbaar verschrikt.

— Ja, óók schilder, antwoordde ik.

Maar nu, nog verschrikter, schoof Moulijn een ietsje van 't schilderend mensch af, ontsteld-schuchter zeggend:

— Ik bèn geen schilder....

Waarmee hij natuurlijk bedoelde dat hij niet kòn of wòù zijn wat die „mooie" mijnheer was.

Niemand begreep dit, gelukkig; en later begon Moulijn iets te zeggen.

Maar véél zegt hij nooit, daar hij alleen wat zegt, als hij iets hééft te zeggen.

Ook liet ik hem eens een fotografisch portret zien van iemand die me heel na bestaat en die me heel lief is.

— Hoe vindt u dat? vroeg ik.

Hij keek.

— Leelijk.

Dit antwoord vond ik, na even weifelen, en begrijpend dat hij natuurlijk 't portret als „portret" bedoelde, bepaald prettig, daar 't me de zekerheid gaf, dat Moulijn nooit iets zeggen zou dat hij niet meende; een eigenschap door mij zeer hoog gesteld, maar zóó zeldzaam dat ik haar nog nooit vond dan bij grove naturen, die er niet om geven of ze een ander pijn doen.

En uit grofheid komt deze pijnlijke eerlijkheid bij Moulijn zéker niet voort: hij kàn alleen niet anders, en doet, al voelt hij zèlf de pijn, zóó, als de waarheid hem dringt te

doen. Daarom zie ik in zijn eerlijkheid juist de uiting van kracht, van alleen durven staan, die ik zoo zelden vond en zoo hoog waardeer.

En deze krachtige eerlijkheid, dit alleen durven staan, vindt ge in zijn werk ook. Hij zoekt niet te behagen, hij geeft zich en zijn werk zooals ze zijn, evenals de natuur zich geeft zooals ze is.

Zooeven sprak ik — in schitterende „verstand-hebbers" opzij strevende „ismen" — met figuur als landschap, en voelde zich als alle jonge menschen van dien tijd zeer aangetrokken tot de toen „de" richting aangevende Fransche kunst die kwam na de romantiek der Barbison-school, tot de werken der conventioneele academiciens die alle jaren hun „Salon" maakten, en daar hun knap-geschilderde naakte of aangekleede juffrouwen exposeerden: Meissonnier, Henner, Cormon, Bouguereau en anderen.

„ZOMER" NAAR EEN SCHILDERIJ

(Eigendom van den heer Mr. G. A. van Haaften te 's Gravenhage).

een enkel woord van de vroegere kunstperiodes die Moulijn te doorworstelen heeft gehad; en deze waren vele, en 't is zeer interessant ze na te gaan.

Op zestien-jarigen leeftijd, dus vroeg al bewust van 't schilder-willen-worden, ging Moulijn, wonende in Rotterdam, daar naar de academie van B. K. en T. W. In hem openbaarde zich toen geen voorliefde voor een bepaald genre: hij teekende even gaarne

Er werd hard en met enthusiasme gewerkt; maar van de toen-medestrevenden zijn er weinigen overgebleven.

Al gauw voelde Moulijn de behoefte 't leven eens wat breeder, wat buiten engen kring te zien. Hij ging dus naar Amsterdam, werkte er op de Academie van B. K. onder leiding van Wijnveld en Allebé.

Maar na anderhalf jaar naakt-schilderen begon het zitten in duf lokaal hem al meer

„AVOND"
NAAR EEN SCHILDERIJ

NAZOMER — NAAR EEN TEEKENING IN KLEUREN

te benauwen, hij verlangde naar buiten, en ging naar buiten, naar Drenthe.

Toen op twintigjarigen leeftijd zag hij eigenlijk pas voor 't eerst de natuur in al haar heerlijkheid. Hij was als kind in Rotterdam opgevoed, in een streek arm aan natuurschoon, en voelde, niet sterk van gestel zijnde, zelfs niet de kracht er uit te breken, om het conventioneel Hollandschmooi van weiden, waters, molens, bruggen en plassen rond Rotterdam te zoeken. Nu zag hij voor 't eerst wat de natuur was en wat zij van hem wilde.

Maar op zijn palet met interieur-kleuren vond Moulijn geen verven die hem bevredigden bij 't weer-willen-geven van wat hij voelde; en verlegen stond hij voor het rijke, wijde, ongerepte schoon, waar niet door menschen gemaakte, maar als vanzelf gevormde en daardoor met het geheel van verte, horizon en wolken harmonieerende lijnen verrukten.

Alles wat hij maakte, leek triest en grauw en dood naast de natuur, wier levende blijheid hem wel doortintelde, maar die hij niet wist weer te geven, beïnvloed als hij zich voelde door academische geleerdheid.

Dit drukte en deed hem wanhopen; en om bevrediging te vinden ging hij weer intérieur schilderen, maakte schetsen en schilderijtjes, waarvan hij 't eerste in Arti geëxposeerde verkocht. Hij bleef toen, weer terug te Rotterdam, drie, vier jaar intérieur schilderen.

Uit deze periode (1891) hangt op zijn atelier een studie „atelier-interieur" hier gereproduceerd, die zeer goede kwaliteiten vertoont; maar zoozeer afwijkt van de richting die hij naderhand vond, dat niemand het als een „Moulijn" zou herkennen.

't Was toen de bloei van de Haagsche school, die de Marissen, Mesdag, Mauve, Israëls, Breitner e. a. vormde, en in die richting trachtte Moulijn toen, als allen, mee te gaan. Ook verlangde hij uit Rotterdam weg te komen, Rotterdam vindend een stad waar ieder die geen „zaken" doet, aangezien wordt voor half mal, waar een rijk geworden schacheraar in vee heel wat hooger aangeschreven staat dan een in smart van streven opgaand kunstenaar. Hij snakte er naar te komen in een plaats waar de kunst gediend en vereerd werd als iets heiligs, waar erkend werd dat een kunstenaar méér is dan een

DORPSSTILTE NAAR EEN SCHILDERIJ

gewoon mensch, en omgeven dient te worden met de voorkomendheid die hij rond zich noodig heeft, om zich niet miskend te voelen, die hij behoeft om tot volle uiting te komen; en zoo'n plaats leek hem Den Haag.

Want Moulijn's wezen is in harmonie, en heeft daarom ook behoefte aan harmonie rond zich. Bij hem heeft men mensch en kunstenaar niet te scheiden; er is tusschen deze beiden geen grens te vinden; en ook dit doet me hem zoo hoog stellen.

Ik behoor niet tot hen die meenen dat een kunstenaar maatschappelijk gemeten moet worden naar de nu eenmaal door 't gros als goed aangenomen maatstaf. Wagner, Rossetti of Multatuli zijn mij als mensch niet in disharmonie met hun kunstuitingen omdat ze niet precies leefden als elke kantoorklerk. Maar wat ik háát in den kunstenaar is, als ik hem op een gegeven oogenblik zijn artistenpak uit zie gooien, en hem te voorschijn zie komen als menschelijken bruut; en ik kan mij nooit losmaken vande idee, dat die bruut op een of andere wijze wegschuilt in zijn werk; dat daar, al is 't maar in een ondoordacht hoekje, in een banaal kleurtje, 't mooie pak afviel vóór den tijd en dat daarom door den tijd zijn werk minder in waarde zal worden.

Want wat de tijden weerstaat zal altijd doorgeurd zijn van 't ideale, zal altijd zijn de uiting van een individualiteit boven 't gewone niveau. En een dergelijke individualiteit kan ook als mensch geen bruut zijn. 't Is mogelijk dat hij in schoonheids zinbedwelming ontrouw wordt aan menschgemaakte wetten; maar hij zal nooit b.v. een vrouw slaan. Ik kan me denken dat hij, idealist, meenende eenmaal schatten te kunnen verdienen, schulden maakt om zich te omgeven met weelde; maar ondenkbaar lijkt 't me, dat hij een valsche handteekening zet en er een vriend voor laat gevangen nemen.

Want idealist is een waarachtig kunstenaar altijd.

De kunst, die hij dient, is in haar wezen niet zelfgenoegzaam, maar draagt zich op aan iets hoogers, aan iets dat de kunstenaar, hoe hoog hij zelf ook steeg, altijd als iets onbereikbaars zal blijven voelen; en wat er ook geschermd moge worden met objectivisme en realisme, 't verheerlijken, telkens weer van den kunstenaar die zijn werk het onzienbare: de ziel, opdroeg — Botticelli, Thijs Maris, Maeterlinck, Rossetti en ook zelfs Vincent van Gogh — bewijst, hoe ook in dezen alle theorie „theorie" blijft.

Moulijn, de kunstenaar, de idealist, ging dus naar Den Haag, waar minder prozaïsche geest hem aanvankelijk aangenamer milieu verschafte. Daar werkte hij onder den invloed van de Haagsche impressionisten nog door in de Drentsche landschappen en intérieurs, tot de oprichting der Haagsche Kunstkring.

Hij was een der oprichters en later een der bestuursleden daarvan.

Op de Kunstkring werden voor de eerste maal in Holland geëxposeerd Toorop en Thorn Prikker in hun moderne uitingen, Vincent van Gogh, Henri van der Velde en Van Rijsselberghe, die een frissche luchtstroom jaagden door 't suf naloopen van enkele geslaagde grooten als Maris en Israëls.

Toen meende ook Moulijn dat hij, van een anderen tijd dan de genoemde Meesters, zijn kunstideaal in een andere richting te zoeken had. Bij 't ter zijde laten van de Haagsche impressionistische school, die — natuurlijk onbewust en vanzelf — stukken gebracht had ter versiering van salons, gemeubeld en behangen naar de duffe, conventioneele, onpersoonlijke wijze van zestig jaar geleden, rees ook de behoefte om het intérieur zelf te verfrisschen, in harmonie te brengen met de moderner kunst-uitingen en die kunstuitingen zelf decoratief toe te passen.

Een tijdlang heeft Moulijn gemeend daar alle kunst aan dienstbaar te moeten maken. Hij schilderde toen decoratieve dingen; maar die tegelijk mystieken zin hadden.

In dien tijd kwam onder anderen als gast op de Kunstkring Sar Peladan, Grand-maître de la Rose †, die velen onder de bekoring van een moderne mystiek bracht. Moulijn, jong, nog altijd niet geheel zichzelf, hoorde onder de door dezen literairen kwakzalver met 't talent van een décadenten schoonheidszoeker bekoorden, en kwam toen (1893) met de allerzotste kunstproducten voor den dag, onder anderen met een halve koe, gedreven door een moe-gebaarde, afgesjouwde boeren-

vrouw, tegen een achtergrond van stijve huizen- en boom-contouren; waarmee niet die vrouw en die koe bedoeld werden, maar het onzichtbare leven in die vrouw en in die koe, uitgedrukt door de lijnen die hen zichtbaar maakten.

De schilderij had om zijn zonderlingheid groot succes. Op de tentoonstelling stonden de menschen er aan troepjes bij te grinniken en in *De Spectator* kwam er o. a. een spotprent over.

in de natuur de uitdrukking van de gedachte die zij op een gegeven oogenblik in hem wekte. Boomen zag hij met naar 't licht sidderende takken opworstelen uit de aarde die hen vasthield (een beeld van eigen ziel). Hij zag hun loof laaien naar de zon, bang krijten naar de maan, hij zag ze huiven, angstig, over huizen waar onheil dreigde, en trachtte dit weer te geven.

Nog een zeer curieus schilderij is uit dien tijd overgebleven „Een Elegie van Boomen

HUISJE TE LAREN NAAR EEN ONUITGEGEVEN LITHO

(Eigendom van den heer S. L. van Looy te Amsterdam).

aan de Maan", waarin met enkele breede, omtrekken aangevende lijnen de gedachte ligt vastgegrepen.

Maar de conventioneele, gezeten schilders schrikten en ergerden zich: zou dàt nu de schilderkunst der toekomst zijn?

Moulijn zelf was gegriefd en verwonderd dat men zijn ernstig-bedoeld streven om los te komen uit conventie zóó opnam; maar niet ontmoedigd, nog altijd meenende 't nu „gevonden" te hebben, ging hij in dezelfde richting voort, maakte mystieke boomen, mystieke huizen, mystieke wolken, zonnen en manen, zocht, wat toen de „clou" was,

Ook bestaat er uit dien tijd nog een schilderij getiteld „Geluk" (hier gereproduceerd), iets meer uitgewerkt; een vrouwtje met een kind op den arm en rond zich grazende schaapjes met symetrisch neergezette bloempjes er tusschen voorstellend, dat eigenlijk een Madonna met het Kind moest verbeelden, die door de aarde bewierookt werd met

DE WEIDE VAN HET KASTEEL NAAR EEN SCHILDERIJ

bloemen; een, genaamd „Majesté", dat hooge, trotsch-gelijnde boomen tegen forsche wolkenvormen geeft; en een, genaamd „l'Eglise", gemaakt te Oirschot in Brabant, beeldende 't dorre van een dood geloof dat alles voortdrijft naar een dood symbool: de kerk.

Tot dit schilderij werd Moulijn gedrongen door een oud, reusachtig brok kerktoren te Oirschot, dat door zijn massalen vorm, en overal in den omtrek zichtbare grootte, de heele streek scheen te beheerschen; en voor mij is het wel het meest sprekende uit die periode.

Toen kwam, met de opvoeringen van diens drama's door Lugné Poë in de Kunstkring, ook Maeterlinck in zijn leven. De angst, die Maeterlinck vooral in „La princesse Maleine" zijn personen deed voelen voor de natuur, voor 't gedrochtelijke van avondboomen, 't geheimzinnige van wolken, onweer en storm trok hem aan. Hij maakte dan ook een zeer mooie teekening bij „Intérieur", gevende het huisje waarboven 't voorvoelen van onheil zweeft.

Maar ook het Haagsche leven met zijn „Schwärmerei für" zijn nageäap en hol geschetter begon Moulijn tegen te staan. Hij voelde dat hij in Den Haag blijvend, onder zou gaan in een manierisme dat is als een muur waartegen men zijn Ik doodloopt, of als een steeds zwarter wordende ruimte waarin men eindelijk geen Doel meer ziet. In de natuur wilde hij zijn zich verliezende individualiteit weervinden, en in Mei 1895 ging hij in De Steeg wonen, waar Edzard Koning later bij hem kwam.

Hier ontsloot zich voor Moulijn de weg die hem terug zou brengen naar de Natuur; en schoon nog niet geheel los van het decoratieve principe, vond hij meer en meer bevrediging in eenvoudig afbeelden van het eenvoudig-geziene.

Het resultaat waren twee teekeningen in kleur: „October" en „Mei" — waarvan 't eerste hier gereproduceerd — waarin de Sar Peladan-invloed geheel, de Maeterlinck-invloed ten deele verdwenen is.

Maar deze uitingen waren altijd nog te literair, nog te veel de beeldende kunst dienstbaar gemaakt aan de gedachte, dus aan iets dat door woordkunst veel beter uitgedrukt kan worden. 't Waren als weergave van 't geziene nog onzuivere uitingen: 't was de natuur die uit de motieven gegroeid kwam, en niet wat het zijn moet: de motieven groeiende uit de natuur.

In De Steeg maakte Moulijn ook voor de eerste maal het plan zich toe te leggen op lithografie. Hoe hij later dit plan ten uitvoer bracht bewijzen zijn lithografieën, waarvan enkele hier gereproduceerd en die hem zeer veel succes brachten. Mij lijkt het altijd tooverij den ruwen, brossen steen zóó te bewerken als Moulijn dit doet, zóó, dat de daarvan afgedrukte litho's sprookjes van stille teerheid zijn.

Het is interessant Moulijn aan 't werk te zien; hij werkt niet alleen uiterst ernstig en conscientieus, maar vooral gespannen kalm. 't Lijkt of in zijn hersens een vast beeld aanwezig is waarnaar hij werkt. Daarom weet hij ook niet van transigeeren met zijn onderwerp. Eenmaal zag ik hoe een bekend schilder van een als zonlicht begonnen doek een maanlicht maakte. Zooiets is bij Moulijn niet mogelijk; hij brengt iets in beeld geheel volgens zijn oorspronkelijken wil en niet afgeleid door later of onder 't werken opgedane impressie's.

Misschien juist daardoor hebben zijn litho's en ook zijn later-gemaakte schilderijen die stilheid, die den groven mensch niet trekt, maar die den diepvoelenden schrei-blijde bewondering afdwingen.

Door familieomstandigheden daartoe gedreven ging Moulijn uit De Steeg weer tijdelijk naar Den Haag en leefde daar op de impressie's buiten opgedaan en werkte er de studie's uit, buiten gemaakt. Onder anderen ontstonden daar de litho's „Bij een Kasteel" en „Wilgen en Populieren" (beide zeer bekend), waaruit de literaire drang geheel verdwenen is.

Ook werkte hij daar aan een plafondschildering voor Mr. Van Valkenburg te Rotterdam, die in 1898 voltooid was.

In 1898 kwam Moulijn te Renkum, waar ik kennis met hem maakte, en zijn persoonlijkheid mij een geestelijke oase werd in een woestenij van geldploertendom waartusschen ik mij zeer arm voelde.

Ook had ik nog nooit een werkelijk kunstenaar gesproken. Het toeval had mijn leven altijd zóó geleid, dat ik verkeerde in kringen waar ik niet thuis hoorde en me niet thuis voelde. Moulijn's fijne persoonlijkheid was dus voor mij een vondst, het komen op zijn atelier, waar ik allerlei moois zag, het spreken met hem die me in een heel andere wereld bracht, onwaardeerbare genoegens, die er toe meewerkten voor een groot deel, om me aan mezelf te openbaren.

Moulijn houdt veel van literatuur en heeft een goed oordeel. Schuchter liet ik hem dus mijn in stilte gemaakte sprookjes lezen, bang voor zijn oordeel, en blij als 't gunstig was.

Zijn goedvinden van dit werk spoorde me voor 't eerst aan, ernstig — evenals hij ernstig — te gaan werken.

Hij teekende in Renkum veel buiten en maakte er o.a. zijn welbekende litho „Boomen" (hier gereproduceerd) en versierde er in 1900, in opdracht van den heer Dekker te 's Gravenhage een kamer met eenige décoratieve paneelen.

Waar Moulijn nu woont, te Laren, maakte hij de hier gereproduceerde litho „Huisje te Laren", de schilderijen „Zomer", „Avond", „Dorpsstilte", de teekening „Nazomer" en de groote schilderij „De Weide van het Kasteel" bestemd voor de expositie te St. Louis.

In zijn modern ingericht Cottage bezocht ik hem daar, en weer viel het mij op hoe geheel Moulijn is die hij schijnt, hoe zijn huis, zijn meubels, zijn atelier, zijn tuin u doet zeggen: dit, dit-alles-bijeen is Moulijn, en dat dit zoo is, toont zijn waarachtigheid, de in hem wonende behoefte om uiterlijk en innerlijk in harmonie te leven.

En hiermee hoop ik gezegd te hebben, zoo eenvoudig en begrijpelijk mogelijk, maar zonder er „de zwiepende biezen van mijn bewustzijn" of „de mijn krakende voorhoofdsbeenderen uit willende bewonderingstrillingen" bij te hebben gehaald — zooals ik laatst een paar „verstand-hebbers" zag doen — wat ik in Moulijn's streven voel en waardeer, en hoe ik geniet in zijn fijn, stil, door en door eerlijk werk, zooals ik geniet in de natuur zèlf.

En dat is veel!

En dat is voor mij àlles!

Vaassen, Febr. 1904.

DE KANTVERVAARDIGING IN NEDERLAND EN BELGIË. † † † DOOR ANTOINE CARLIER. †

I.

De kunst der kantvervaardiging vindt haren oorsprong in het borduren en als zoodanig staat zij met de kunst der oudheid in verband. *)

Jezaja spreekt van sierlijke netten en het boek der Koningen van netvormige vlechtwerken. Op oude Egyptische grafsteenen vindt men afbeeldingen van met goud-, zilver- en purperdraad gezoomde kleederen.

Men herinnere zich de harde les door Minerva aan hare mededingster Arachinea gegeven, omdat zij hare handwerken had trachten na te maken. Fraai borduursel uit Phrygië werd opus phrygianum genoemd; hiervan drong de faam tot Rome door, zooals dit een bevallig Dianabeeld, als een voorname romeinsche vrouw gekleed, te Portici ontdekt, bewijst. Engelsche koningen plachten den kerkvoogden en anderen hooggeplaatsten geestelijken opus anglicanum, door Angel-saksische vrouwen geborduurd, ten geschenke te geven.

*) Zie: „Histoire de la dentelle" door Mme Bury-Palissez.

In het Guimet-Museum te Parijs bevindt zich de mummie eener borduurster der oude Oostersche landen, die, omringd door al hare borduurbenoodigdheden, werd opgegraven.

Het was echter eerst in de Middeleeuwen, dat men de geborduurde en met franjes afgezette stoffen door het weeldeartikel van opengewerkt linnen verving. *)

Men borduurde met points coupés, à fonds clairs, daarna met draden over fraai hollandsch linnen getrokken. Dit was het begin der kantvervaardiging. Geborduurde netten waren algemeen in zwang, en werden met arcanes en lofwerk bewerkt; de vervaardiging daarvan was de geliefkoosde bezigheid der kamermeisjes in de vrouwenvertrekken. Isabella de Katholieke in Spanje, Catherine de Medicis van Frankrijk, koningin Berthe au grand pied, Catherina van Aragon in Engeland, zij allen beroemden er zich op. Toen de graveer- en boekdrukkunst was uitgevonden, begon men

*) Zie: „Broderies et dentelles" door Lefébure.

PRENT UIT HET KANTBOEK VAN SIBMACHER.

POINT-COUPÉ, VERVAARDIGD VOOR DE HOFDAMES VAN HENDRIK III, NAAR ONTWERPEN VAN VINCIOLO.

de borduur- en kantwerkpatronen tot bundels te vereenigen en uit te geven.

Zie hier de overdruk eener geestige plaat, die de titelplaat vormt van een dergelijk werk, met toestemming van Z. H. den Paus uitgegeven.

Zij draagt een oud-duitsch onderschrift, dat luidt als volgt:

Zij die van borduren houden,
Geven er zich geheel aan over,
Zij die het met smaak door dit boek zullen leeren,
Verdienen eer en lof.

Hans Sibmacher, de samensteller, geeft ons door eene zinnebeeldige voorstelling de zedelijke strekking, die hij met het uitgeven van zijn werk beoogde, te kennen.

Industria (de nijverheid) afgebeeld als ijverig jong meisje, is in een sierlijk aangelegden tuin, aan den voet van eenen boom, gezeten, geheel in haar geliefd borduurwerk verdiept. Zij wordt dan aangesproken. Een lichtzinnige jonge vrouw, Ignacia geheeten, op weelderige wijze getooid, treedt op haar toe en tracht haar over te halen hare genoegens te komen deelen. Doch terwijl Industria weigert, verschijnt Sophia (de wijsheid) onverwachts, die in een ernstige toespraak Industria aanmoedigt en Ignacia duchtig vermaant, die, geheel onthutst, zich gedwongen ziet zich te verwijderen.

De ontwerper, gesticht door dit tooneel, dat hij, achter eenen dichten rozenstruik verborgen, ongezien bijwoont, haast zich Sophia's wijze lessen ten uitvoer te brengen. Hij zet zich onverwijld aan het werk en ontwerpt dadelijk honderd zeventig patronen, bestemd om de ledigheid, door den Heiligen Ambrosius des duivels oorkussen genaamd, te bestrijden door die liefhebberij voor handwerken, door koning Salomo in zijne spreuken, den roem van het schoone geslacht genoemd, te onderhouden.

Deze plaat, den kamermeisjes der XVI^de^ eeuw opgedragen, is voornamelijk daarom belangwekkend, omdat zij ons met haar kleederdrachten en met de wijze, waarop in dien tijd de tuinen werden aangelegd, bekend maakt.

Het eerste boek, uitsluitend aan kant gewijd, werd op aansporing van Catharina de Médicis in 1589 uitgegeven. Het was aan de Koningin opgedragen en had tot titel: „Les singuliers et nouveaux pourtraits du Seigneur Fredéric Vinciolo, vénitien, pour toutes sortes d'ouvrages de lingerie." De kanten uit dat tijdperk zijn er naar bewerkt en nemen een steeds sterker uitkomend karakter van oorspronkelijkheid en van kunst aan.

Sommigen hebben met hun loofwerk en hunne bladeren en bloemen uit de noordelijke plantenwereld een zuiveren duitschen stijl behouden, terwijl bij anderen, met hunne gothische bogen en hun los gebladerte, waartusschen mythologische visioenen, minnegodjes, van pijlen voorzien, en engelen, die afwisselend de fluit en den vedel bespelen, geheel de Italiaansche stijl gevolgd is.

De Mediciskanten maken den meesten opgang ten tijde van Hendrik III. Door den Koning, steeds zinnend op vertoon en opschik, werd hun gebruik aan de dames van zijn hofhouding voorgeschreven; hij liet kantpatronen teekenen met de wapens en cijfers van zijn huis; en dreef de ijdelheid zoo ver, dat hij er toe overging, zelf de halskragen van zijn vrouw met een plooiijzer te pijpen.

De sedert de XV^de^ eeuw bekende Veni-

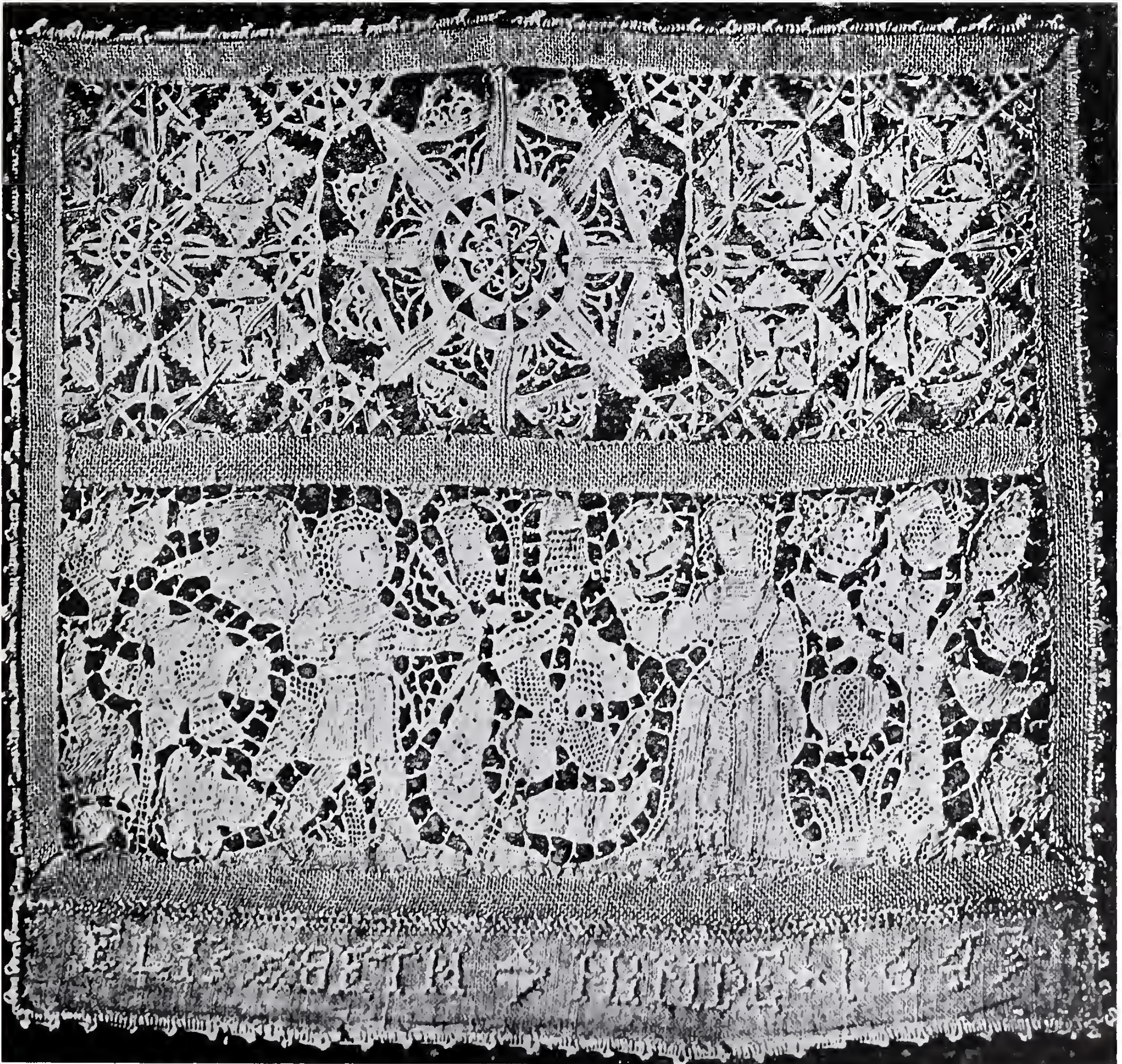
tiaansche steken werden: „a reticello", „a tagliato", „in aria", „tagliato a flogliami", „a grappi", „a maglia quadre et burato" genoemd.

Van deze kant werden aanzienlijke bestellingen gedaan door Blanca Capello, ter gelegenheid van haar huwelijk met François de Médicis, in 1578. Onder de beschermsters der venitiaansche kant-industrie behooren genoemd te worden Dandola, echtgenoote van den doge Pasquale Malipiero, en Morasina Morosini, vrouw van den doge Marino Grimani.

Toen Cosmus III, hertog van Toscane, in 1664, het klooster van „San Zaccaria" bezocht, werden hem sierlijke altaarstellen en prachtige kanten, voor een fransch edelman bestemd, door de kloosterzusters vervaardigd, getoond.

De geschiedenis der kantvervaardiging met de naald kan men bijna geheel terugvinden in de reeks van mooie venetiaansche portretten der hovelingen van beider geslacht met hunne in orgelpijpen geplooide halskragen, „als krulkool geplooid en als een molensteen zoo groot," die den dragers beletten het hoofd om te wenden. Ja, men vertelt, dat koningin Margot eens op een diner zijnde, zich verplicht zag een, van een tweevoet langen steel voorzienen lepel te doen halen, ten einde de soep te kunnen eten....

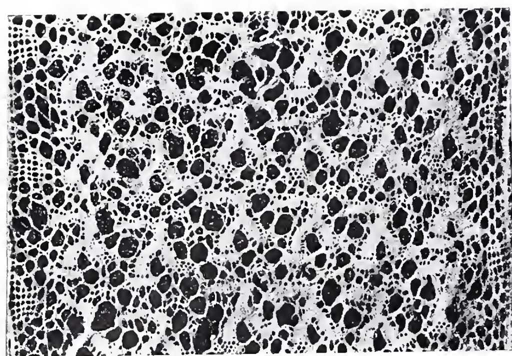
Ten tijde van Hendrik IV ondergaan de

OUDE NAALDKANT VAN 1643 (GETEEKEND ELISABETH HINDE).

kanten een merkbaren invloed der vlaamsche schilderkunst.

De kragen „gelijkende op krulkool en zoo groot als molensteenen," worden tot platte randen verkleind, eene nieuwigheid, die gedurende de geheele regeering van Lodewijk XII in zwang blijft.

KLOSJESPASSEMENTWERK UIT DE 15E EEUW.

Onder Lodewijk XIV eindelijk, begint de eeuw der groote decoratieve kanten, het tijdperk der in majestueuse plooien neervallende beffen.

Gedurende de minderjarigheid van den grooten koning begaf zich een rijk Engelschman naar Venetië ten einde daar een kanten kraag te bestellen, die voor de kroningsfeesten moest dienen. Dit werk werd in twee jaar voltooid en kostte de niet onaardige som van twintig duizend francs.

De val der alvermogende Republiek had het verval der kantindustrie ten gevolge.

Lodewijk XIV, bijgestaan door Colbert, liet enkele werksters naar Frankrijk komen. Zoo schiep de Venetiaansche — de Fransche steek, die de Parel der Adriatische zee grootendeels te niet deed gaan,

Vorenstaande plaat geve een begrip van de kantvervaardiging in de Nederlanden te dien tijde. Dit fraai bewerkte stuk draagt de onderteekening der bewerkster: Elisabeth Hinde. Het herinnert aan den gothischen stijl door zijne regelmatige rozetten, terwijl de loofwerken en de drachten der figuren het vlaamsche karakter dragen.

De XVII eeuw mag als het schoonste tijdperk der kanten met de naald beschouwd worden en werd gevolgd door dat der kanten met het klossenwerk vervaardigd, blijkbaar in België uitgevonden.

Het overheerschende karakter der kanten met klossen vervaardigd, is volgens Charles Blanc in „l'Art de la Parure," het ineensmelten der omtrekken; de naald staat hier tot de klos, als het potlood tot den doezelaar; de teekening, die door het klossenwerk verzacht wordt, komt door de bewerking met de naald beter uit.

De uitvinding van het klossenwerk dagteekent reeds van de XIe eeuw, doch eerst in de XIVe eeuw zien wij deze bewerkingswijze tot een zekere ontwikkeling komen. De oorspronkelijke kanten op deze wijze verkregen, stonden onder den naam van passements bekend; zij waren slechts een verbetering van het passementeriewerk, want het vlechten van de talrijke koorden door middel der vingers bracht de werksters op de gedachte van het klossenwerk.

Men begon met het kantnet door middel van kussens en klossen te vervaardigen om de „jours" door de naald uitgevoerd na te maken; daarna werden er door middel van een naald grofgaren bloemen opgeborduurd, die met „toile en jours" gevuld werden; vervolgens kwam men er toe het toile en de jours, tegelijkertijd met den grond op een kussen voort te brengen en eindelijk werden de entoilages, insgelijks door middel der klossen, met een groven draad omgeven.

Karel V stelde het kantonderricht in scholen en kloosters verplichtend; hij zelf droeg onder zijn kroon een muts van netwerk, die men in het Cluny-museum te Parijs tentoongesteld vindt.

Na den dood van Philips II, zoon van Karel V, in 1598, en daarna sedert de Oostenrijksche heerschappij in 1714, strekte de kantvervaardiging in de Nederlanden zich uit van Brugge tot Rijssel en van Valenciennes tot Brussel.

Het kenmerk der plaatselijke flora zal niet meer uitgewischt worden tot op den dag waarop de revolutie, met het vernietigen der oude maatschappij, tevens de kunst der kantvervaardiging in hare verdere ontwikkeling plotseling stuit. Geen hommen, geen halsdoeken, geen lobben meer, geen hoofdpach-

ters, geen altaars! De Vrijheid, op antieke wijze gedrapeerd, zegeviert, en de kant, dat luchtige modekind, verbergt zich als eene bannelinge!

II.

De kantvervaardiging is tegenwoordig in België gemonopoliseerd. Men telt er tot 48.000 kantwerksters, waarvan zich twee derden in Vlaanderen bevinden en de anderen in de omstreken van Brussel, in de provincies Antwerpen en Henegouwen, verspreid zijn. In die streken hebben schier alle dorpen een weeshuis of een werkplaats, waar kant vervaardigd wordt. België alléen bezit 160 van zulke instellingen, die bijna uitsluitend door nonnen bestuurd worden.

De meisjes worden er van hun prilste jeugd af toegelaten; het is daar, dat zij onder het stamelen der eerste letters, hun teere handjes tot het maken van steken en netten ontwikkelen. De getrouwde vrouwen werken thuis voor rekening van een klooster of van een factoor. Hieronder verstaat men personen die de werksters en de fabrikanten in betrekking met elkander brengen; volgens de laatste industrieele volkstelling, zijn er tegenwoordig niet minder dan 919 van zulke lieden.

Sommigen hebben zich met der woon in de dorpen gevestigd, waar zij den handel in kanten, met die in kruidenierswaren bijv. vereenigen. Anderen leiden een zwervend leven en bereizen de groote steden ten einde er de bestellingen der fabrikanten af te leveren of te ontvangen.

Veel tusschenpersonen, wij erkennen het, zijn een der oorzaken van het verval der kantindustrie, want zij verkoopen zonder kennis van zaken, verlagen den marktprijs, onderdrukken de werksters, en vernielen de kunst van het kantmaken in haren oorsprong hetgeen men aan de middelmatige voortbrengselen kan zien.

Geheel anders toch zou hun rol moeten zijn, daar echte kant in zooverre slechts reden van bestaan heeft, dat zij zich door meerdere schoonheid van de fabriekskant onderscheidt.

Ongelukkerwijze verzet zich de inrichting zelve der industrie tegen het afschaffen dezer tusschenpersonen. De groote fabrikanten hebben ze noodig, teneinde in verafgelegene plaatsen hunne bestellingen stipt en prompt te doen uitvoeren. Deze concentreeren trouwens de kantproductie en hebben buiten het bezit van eigendommelijke scholen ook nog gevestigde en zwervende tusschenpersonen in gebruik.

De meeste kantwerksters zijn in alle soorten bedreven, zoodat de specialiteit, waarin de Brusselsche werksters zich indertijd mochten onderscheiden, in onze dagen gedeeltelijk verdwenen is.

Het loon der kantwerksters is slechts gering en bedraagt gemiddeld zelfs niet 1.— franc per dag.

In Vlaanderen legt men zich voornamelijk op het vervaardigen van torchons, cluny's, guipures, duchesses, binches en valenciennes toe; in Brabant en in de andere provinciën worden vooral lilles, malines, points à l'aiguille, applications, points de Paris bewerkt.

BRUGGE, DE DROOMENSTAD, IS BIJ UITSTEK HET LAND DER KANTWERKKUNST.

Brugge, de eens zoo bloeiende stad, is bij uitstek de streek der kantvervaardiging. Zes à zevenduizend vrouwen en meisjes, werken er in de oude wijken. Men ziet er slechts werkplaatsen in de open lucht, waar jongen

BIJ DE WALLEN. WERKPLAATS IN DE OPEN LUCHT.

KANTWERKSTER VAN BRUGGE MET DE LOKALE MANTEL.

en ouden in groepjes gezeten op den drempel hunner armzalige huisjes de klossen met jeugdigen ijver om honderden spelden winden.

Op het land, zijn het voornamelijk de bejaarde vrouwen, die in België de artistieke overleveringen der kantvervaardiging handhaven. Die goede oudjes bewaren die kunst, als het ware in het bloed; zij prenten haar hunne kinderen en kleinkinderen in. Ver leven zij van het geroezemoes der groote steden, onder strooien daken, naast de oude molen van een onbezorgden molenaar of rond om den ouden klokketoren, die hunne voorouders zag leven en sterven. Zij zijn bescheiden, onbewust van haar talent, maar hare werken getuigen er van. In hare dunne stoffen japonnen, tegen lagen verminderden prijs bij een opkooper gekocht en met hunne kleine geplooide mutsen zien zij er diep rampzalig uit en haar zonderlinge opschik wekt somtijds medelijden. Met mistig weêr dragen zij een langen zwarten mantel, waarvan de kap herinnert aan die, welke door de vrouwen der Azorische eilanden gedragen wordt.

Hun woningen zijn uiterst eenvoudig ingericht; enkele stoelen, een houten tafel, een kast en een groote klok maken gewoonlijk

de geheele meubeleering uit. Soms zijn de wit bekalkte muren, door eenige oude verweerde lijsten met heiligen of verwanten versierd, die het vertrek een ietwat vroolijker aanzien geven; maar tot zoover strekt zich ook de weelde van het huisraad uit.

In deze schamele woningen schaart zich in de lange winteravonden het heele gezin rond om een olielamp, waarvan het schijnsel door een bokaal water speelt, ten einde het licht, dat op de kantkussens valt, te verzachten. Hier is het, dat onder het toezicht der oude grootmoeder de wonderfijne kanten en ragfijne weefsels, die men door feeënhanden vervaardigd zou wanen, gesponnen worden, en terwijl het regelmatig getik der groote klok eentonig de uren telt, huppelen de klossen onafgebroken, in gelijkmatig geklepper, lustig door elkander. Men zou vele schilderachtige bladzijden kunnen schrijven over de zeden en gewoonten der kantwerksters....

Alles is even teer in het spinnen van kant: de keus van teekening en draad, het overzetten op het karton en het opprikken der spelden, de wijze van aantrekken en het winden der steeken, de wijze waarop de „reliefs en jours" verkregen worden zijn zooveel uiterst nauwkeurige handelingen die de kunst uitmaken, en waarin kunstenaressen zich nimmer vergissen.

Wij hebben reeds gezien, dat de kunst der kantvervaardiging twee groote afdeelingen omvat nl. de kanten met de naald, en de kanten met het klossenwerk vervaardigd. Om de eersten uit te voeren, is slechts weinig gereedschap noodig: een naald, spelden, een schaar, garen, een stuk perkament en een stuk vrij stevig papier zijn toereikend.

Eenmaal hiermede toegerust, begint de werkster de teekening op perkament of op papier over te brengen. Is deze echter te groot om in één stuk uitgevoerd te worden, zoo verdeelt zij het patroon in bewerkbare stukken, die later, als zij eenmaal in kant zijn overgebracht, langs de motieven aan elkander worden geheeht. Nu gaat zij een aantal gaten in het papier of het perkament prikken, die als uitgangspunten voor het samenstellen der steken zullen dienen, om vervolgens onder het patroon een stuk linnen te naaien, dat het eerste rijgsel moet ondersteunen, en tevens dienen moet om het werk los te maken, door het tusschen het perkament en het linnen door te knippen, als de kant eenmaal voltooid is.

Deze methode stelt de Belgische kunstwerksters in staat door het samenstellen der steken, prachtige kanten voort te brengen, welke in voorkomen verschillen naar gelang van de steken, die men voor de vervaardiging gebruikt.

Zoo verschillen de point de Venise, perles de Venise, points de rose en „points de de Burano" van de gewone points à l'aiguille, door met kunst en behendigheid geschikte reliefs, bevallig doorvlochten met grootsche, goed uitkomende bladeren, steelen en bloemen, waaruit rijk vertakt loofwerk, door ontelbare trensses à points pleins verbonden, zeer schoon te voorschijn treedt.

In het begin der XVII[de] eeuw, begon men de kanten in dezen geest te bewerken en sedert dien tijd is het steeds in zwang geweest.

De „point de Burano" is als doorweven met „cordonnets," die hem een zeer karakteristiek uiterlijk geven. Hij wordt in stijl uitgevoerd en past uitmuntend bij de statige en majestueuse donker fluweelen toiletten, die vrouwen met godinnengestalten voegen.

Op achterstaande plaat ziet men een prachtig altaarkleed der XVIII[de] eeuw, uit „point de

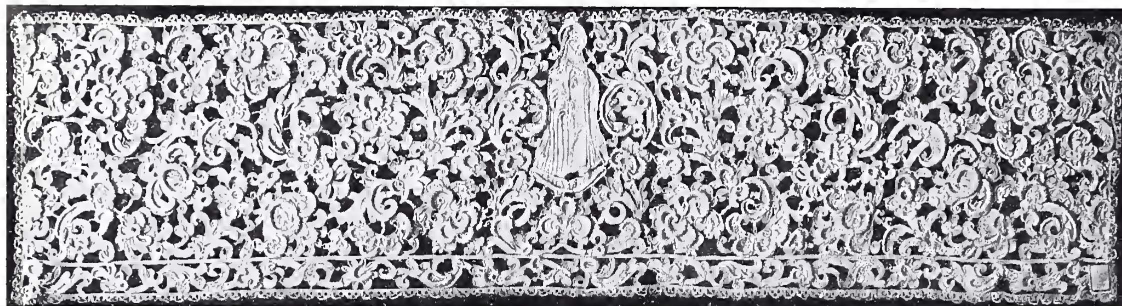
DOORGEPRIKT PATROON VOOR NAALDKANT.

Burano" vervaardigd. Deze kant van zeer artistieke teekening stelt de Heilige Theresia voor en behoort aan den heer Forges.

De laatste tentoonstellingen hebben ons nog enkele goede namaaksels getoond, van echte points de Burano, op het kleine eiland

Volgens Zénon d'Odine, werd in de XVIIIde eeuw, door keizer Joseph II, een stel dezer kant besteld, waarvoor 30,000 florijnen werd betaald, en het merkwaardigste moet zijn geweest, dat ooit vervaardigd werd.

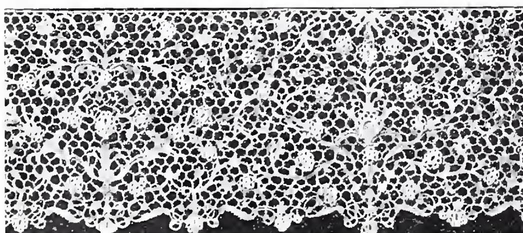
De points de France en de points Colbert

ALTAARKLEED VAN POINT DE BURANO UIT DE 18E EEUW (DE MIDDENFIGUUR STELT DE HEILIGE THERESIA VOOR).

van dien naam uitgevoerd. Men staat soms verbaasd van den fabelachtigen prijs, die rijke Amerikaanschen voor deze kantsoorten betalen. Zoo kocht mevrouw Celia Wallace onlangs een japon, waarvoor zij, zooals dagbladen gemeld hebben, 200,000 francs betaalde.

De hedendaagsche points de Venise komen, wat de teekening en den geest van bewerking betreft, geheel met de vroeger vervaardigde overeen. De points de rose of perles de Venise zijn kanten, met de naald vervaardigd, die op koraal-kralen gelijken. Wil men geloof hechten aan eene Venetiaansche legende, dan heeft deze kant een zeer treffenden ooroorsprong. Een jonge matroos bood aan zijne

STROOK VAN POINT DE ROSE OF PERLES DE VÉNISE.

verloofde een takje zeewier „Mermaids lace" (feeënkant) genoemd, aan; het meisje, door de bekoorlijkheid dezer zeeplant getroffen, bootste haar met de naald na, en slaagde er in, de fraaie kant uit te voeren, die sedert steeds in de mode is gebleven.

verschillen slechts door hun stijl van de points de Venise en de points de Burano. Het zou een oningewijde, van kunstbegrippen ontbloot, lastig vallen ze te rangschikken. De points de Burano en de points de Venise zijn de eenigste, waarvoor soms van paardehaar gebruik gemaakt wordt ten einde de reliefs meer vastheid en stevigheid te geven.

De points gaze, points d'Alençon en points d'Argentan, bestaan uit een luchtig tullen net, geheel met de hand vervaardigd, met motieven en bloemen van allerlei soort ingelegd.

De point d'Argentan onderscheidt zich van den point d'Alençon, waaruit hij is voortgekomen, door zijne kleinere bloemen. Want kantwerksters der in 1665 door Colbert gestichte werkplaats van Alençon richtten die van Argentan op; de uitvoering dezer twee soorten is bijgevolg dezelfde.

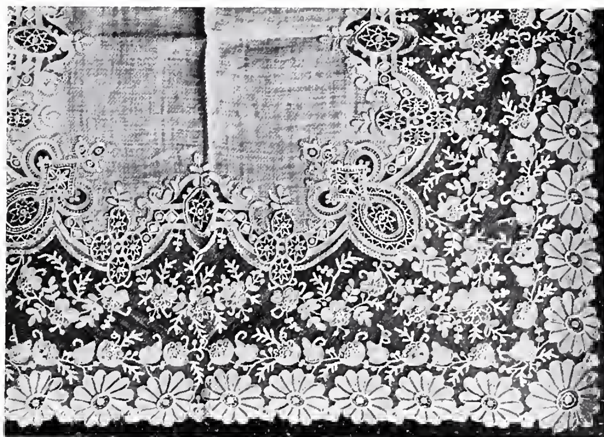
De point d'Alençon is decoratiever dan de point d'Argentan; zijne bloemen zijn dichter en zijn dikwijls versierd met motieven en bloemen „en relief", ten einde de waarde der teekening te verhoogen en beter te doen uitkomen.

De japon die door de hertogin van Orléans, bij gelegenheid van haar huwelijk gedragen werd, was van point d'Alençon vervaardigd en kostte meer dan 30,000 francs

Het garen, dat voor de uitvoering dezer

kanten gebruikt wordt, is soms ongeloofelijk fijn. Men verhaalt, dat de kantwerksters van Venetië, toen zij voor een kraag, die voor Lodewijk XVI bestemd was, geen paardehaar van voldoende fijnheid konden vinden, hun eigen haar gebruikten; voor deze kraag betaalde men niet minder dan 250 gouden kronen.

Mevrouw de Sévigné schrijft in een harer brieven naar aanleiding van een toilet van point à l'aiguille, dat door mejonkvr. de Blois gedragen werd, dat zij was: „Belle comme un ange avec un tablier et une lavette en point de France."

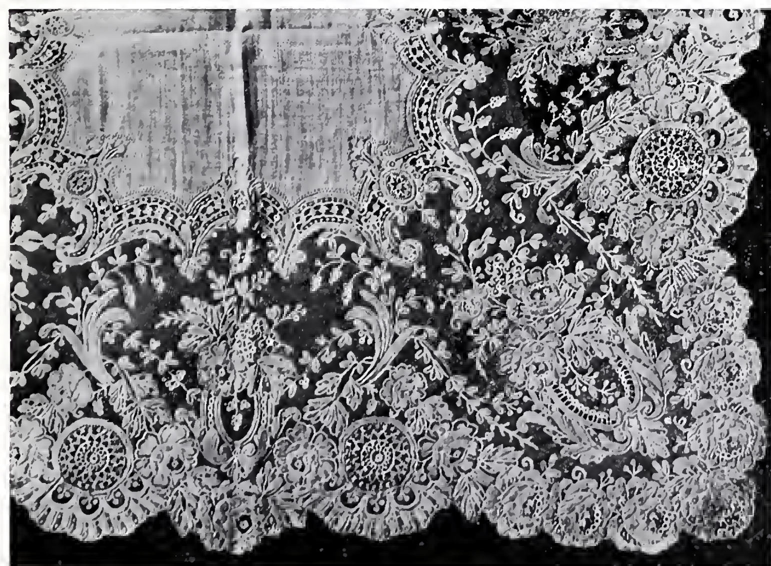
ARTISTIEKE NAALDKANT.

De verzameling van mevrouw de Montéfiore Lévi in het musée du Cinquantenaire, te Brussel (afdeeling kunst-nijverheid) en die welke zich in het Grunthuse te Brugge bevindt en door Baron Liedts aan de stad vermaakt werd, bevatten fraaie voorbeelden van allerlei points à l'aiguille. Men zou ze met een vergrootglas moeten onderzoeken om te kunnen begrijpen tot hoever de kunst der naald reiken kan.

De points de Burano en de points de Venise met cordonnets worden voornamelijk gebruikt om japonnen en altaarkleeden te sieren, de points à l'aiguillle met tullen grond, ofschoon zij door hun teerheid niet geschikt zijn om over zwaar linnen gedragen te worden, zijn wellicht in de vrouwelijke kleeding nog meer in zwang. Er worden pélérines, oplegsels, berthes, dassen, sjerpen, kragen, borststukken, zakdoeken en vooral waaiers van groote waarde van gemaakt.

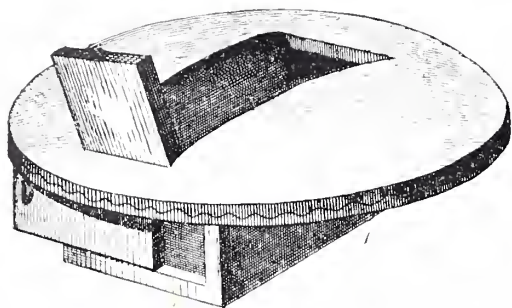
Beroemde teekenaars en schilders hebben dikwijls hun talent ten dienste dezer bevallige versierselen van het toilet der vrouw gesteld. Zoo kan men er vinden die door Watteau, Lancret, Moreau, Fragonard, Eisen, Gravelot geteekend zijn.

Mevrouw de Rothschildt bezit een door Watteau beschilderden kanten waaier van onschatbare waarde. De hedendaagsche waaiermakers hebben die kunstoverleveringen niet verloren, en ook nu nog zien wij dikwijls onze meest bekende schilders (door fraaie schilderstukjes) de verdienstelijke voortbrengselen onzer kantwerksters, versieren en aanvullen.

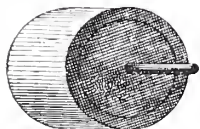
ZAKDOEK VAN ALENÇON-KANT.

Een voorbeeld vindt men in den prachtigen waaier van point à l'aiguille van Belgisch fabrikaat, waarvan wij hier eene afbeelding buiten den tekst inlasschen. De compositie en de uitvoering van dit stuk, dat op de tentoonstelling van 1900 met een gouden me-

KANTKUSSEN.

daille werd bekroond, toonen ons de vermaardheid van het huis Duvelleroy te Parijs, waaraan het toebehoort. Aan deze firma werd de vervaardiging van den waaier opgedragen, die bij gelegenheid van het bezoek van het Russische keizerpaar aan de keizerin werd aangeboden, en die een waarde van 12,000 francs vertegenwoordigt. Doch het fraaiste en het fijnste stuk, dat ooit van point à l'aiguille vervaardigd werd, behoort aan koningin Margareta van Italië. Het is een zakdoek, ter waarde van 150,000 francs, waaraan drie kunstenaressen gedurende een tijdperk van twintig jaar gewerkt hebben; hij is zóó licht, dat men met gesloten oogen de aanraking met de hand niet bemerkt en zóó fijn, dat hij in een gouden koker van den vorm en de grootte van een snijboon, geborgen kon worden.

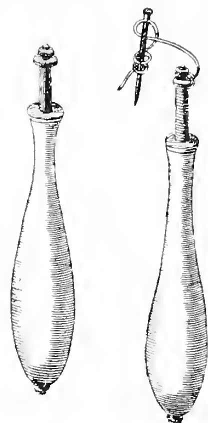
CYLINDER.

Het voornaamste middelpunt van de vervaardiging der points à l'aiguille is Brussel en zijne omstreken.

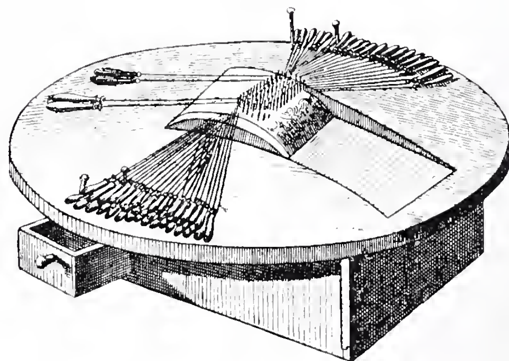
III.

Het vervaardigen van kant door het zoogenaamde klossenwerk maakt den gewichtigsten en den belangwekkendsten tak der kantindustrie uit. Men bewerkt ze op een soort weefstoel, die den vorm heeft van een afgeplatten bol van 30 tot 45 cM. middellijn. Deze weefstoel, bekend onder den naam van kantkussen, bestaat uit een vierkante of langwerpige opgevulde bank of tafel, die met stof overdekt is, welke in het midden van insnijdingen is voorzien, ten einde den cylinder te kunnen opnemen, welks as door een aan de beide zijden van een houten doos, het middenstuk, aangebrachte opening heen steekt. De houten cylinder is met op elkander gelegde stukken laken omwonden en door een strak gespannen stuk linnen of stof overtrokken, alzoo een kussen vormende, waarop de werkster de spelden prikt.

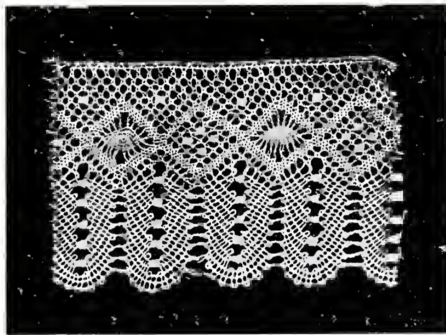
Deze kussens verschillen van naam en vorm naar de streken, waar ze in gebruik zijn. De Portugeesche kantwerksters uit Vianna, Castillo en Péniche werken op groote langwerpige kantkussens, die zij in een korf plaatsen ter hoogte van hunne blanke en vlugge handen. In Frankrijk, voornamelijk in het departement Haute-Loire, bedienen zij zich van sierlijk opgevulde kussens. In Italië en Saksen is een rolvormig kussen in gebruik. In België is het kantkussen plat en rust het op een houten voet, waardoor het eenigszins op een tafel gelijkt. Elk kussen is voorzien van een grooter of kleiner aantal klossen. Deze kleine werktuigen bestaan uit drie deelen: n.l. het handvatsel, het middenstuk en het kapje. Het handvatsel is, zooals de naam aanduidt, het gedeelte dat vastgehouden wordt; het kapje, dat waarom de draad wordt opgewonden en afgespannen; het middenstuk eindelijk bevindt zich tusschen de beide deelen in. De Italianen noemen deze benoodigdheden „fusilli"; in Noord-Frankrijk worden ze „bloquets" of „broquelets" genoemd; de Engelschen duiden ze met „bones" of „lobins" aan.

KLOSJES.

KANTKUSSEN MET OPGEZET PATROON.

„GUIPURE", GENAAMD „TORCHON BELGE".

Wanneer de teekening van de kant eenmaal op een patroon geprikt is, rolt de werkster dit op den cylinder, en prikt zij er zooveel spelden in, als er steunpunten in de gaatjes aanwezig zijn. Door op deze wijze de steken van de kant te tellen, weet zij hoeveel klossen noodig zijn om ze te vervaardigen. Daar het patroon zich op den cylinder tot in het oneindige toe afwint, volgt daaruit, dat zij er zooveel meter kant op kan weven, als zij zelf maar wenscht. Steeds winden op dat patroon de draden der klossen zich om de spelden heen, die er door de kantwerkster ingeprikt zijn en kruisen zij elkander om de inslagen te vormen, waarvan de teekening slechts het ontwerp is.

Naarmate zij haar kunst meer lief heeft, zal zij zich beijveren de bijzonderheden fijner en bevalliger te bewerken; de schaduwen beter in elkander vloeiend en levendiger voor te stellen; en met geduld en behendigheid zal het haar gelukken de rijkste en fraaiste kanten te weven.

De kanten die door middel van het klossenwerk vervaardigd worden, noemt men:

1. de „guipures de fil," (garen kanten).
2. de „points de Milan."
3. de „duchesses," (bloemen kanten).
4. de „applications de Bruxelles of points d'Angleterre," (Engelsche kanten).
5. de „points de Paris."
6. de „binches."
7. de „valenciennes."
8. de „malines," (ijsgronden).
9. de „lilles."
10. de „chantilly's."
11. de „blondes".

Wij zullen trachten, met behulp van enkele figuren, elk dezer bevallige sieraden te beschrijven.

De „guipures de fil" zijn van alle kloskanten het gemakkelijkst uit te voeren; hiermede beginnen de leerlingen zich te oefenen. Zij worden weder in „guipures tirettes," „torchon du Puy," „torchons belges" en „cluny's" onder verdeeld.

De „tirettes" vormen een kantsoort met enkelvoudige slagen vervaardigd, waarvan de uitvoering niet meer dan 25 klossen behoeft.

De „torchons du Puy" worden van sterk garen gemaakt, en zijn van eene middelmatige kwaliteit.

De „torchons belges" onderscheiden zich door het fraai witte garen, dat voor hun vervaardiging gebruikt wordt.

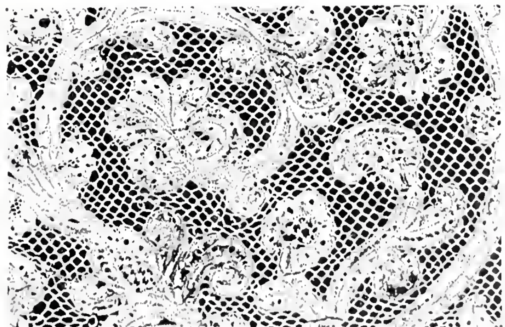
Men verstaat onder „cluny's" de guipures, die uit enkelvoudige en dubbele staafjes zijn samengesteld, welke haar een bevallig, het oog streelend uiterlijk geven.

De steken die bij de vervaardiging der guipures kunnen voorkomen zijn: de gewone slag, de spin, de „réseau nid d'abeilles," de halve slag, „point d'esprit," enkelvoudige en dubbele stokjes, „points de boutonnière" of „picots"

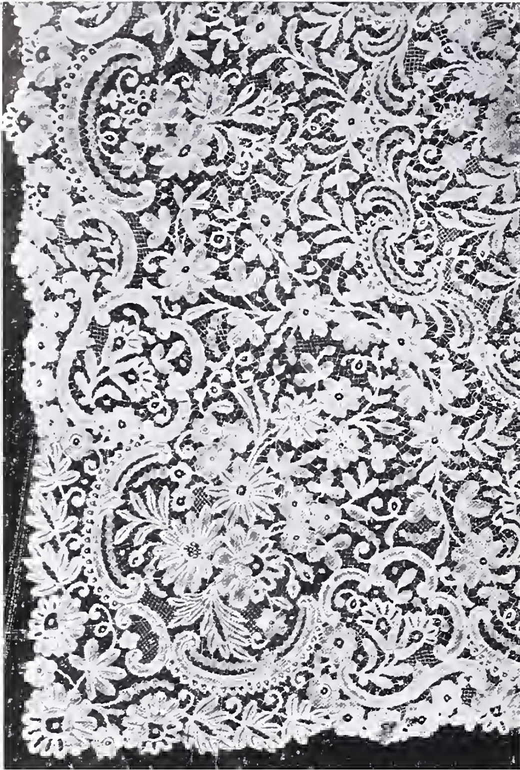
De Fransche kantwerksters werken voornamelijk met sterk garen, terwijl Belgische zich een gerechtvaardigden roem verworven hebben met het bewerken van fijnere artikelen.

Puy, het centrum van kantfabricatie in Frankrijk, bezit een museum, aan „guipures" gewijd, waardig om bezocht te worden.

Men verstaat onder „point de Milan" een soort „guipure" met eenigszins rondgaande aderen en ontloken bloemen, die aan den stijl

MILANEESCHE NETKANT.

BEDSPREI VAN BRUGSCHE KANT (DUCHESSE DE BRUGES).

der „points de Venise" herinnert. Die steek, afkomstig uit Cantes, verscheen in Vlaanderen omstreeks de XVIII^de eeuw. Aanvankelijk werd hij bewerkt zonder netwerk of grond, doch tegenwoordig worden zijne „arcanes" door een ronde steek verbonden, eenigszins overeenkomend met de valenciennessteek. Enkele fabrikanten duiden deze kant met de namen van „vieille Flandre" of „dentelle Renaissance" aan.

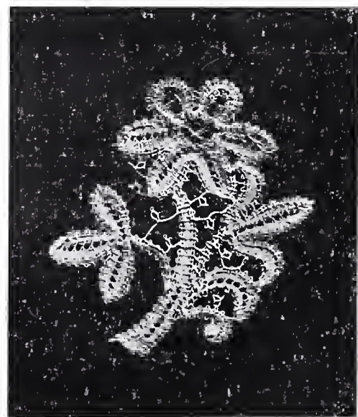
De „duchesse" is een kant met bloemen en ruikers bezaaid, waarvan het versieringsthema aan een enkele bloem ontleend is. Dikwijls komen elliptische schikkingen uit den overvloed van bevallige bladeren te voorschijn. Deze kant verdient haren naam in den echten zin van het woord. In de omstreken van Brugge en Brussel worden verschillende soorten „duchesses" bewerkt. Die van Brugge onderscheiden zich van de Brusselsche door de dichtheid der „mats." Aan het Venetië van het Noorden komt de eer toe, reeds in den aanvang der XVII^de eeuw, deze bekoorlijke kant uitgevonden te hebben.

Verscheidene werksters werken mede aan hare uitvoering; de eenen: de „drocheleuses" belasten zich met de gronden; anderen: de „plateuses" vervaardigen de bloemen en de platte gedeelten; de derden: de „founeuses", de versiering; de vierden de „attacheuses" schikken het werk aan elkander. Deze verschillende werkzaamheden worden opgegeven door de „patronneuse" die met de pen de teekeningen schetst, welke in kant overgebracht moeten worden. Zij prikt daarna de motieven op het perkament, knipt dit in later weer aan elkander te voegen stukken, en deelt deze stuk voor stuk aan elke bijzondere werkster uit.

De bloemen der duchesse worden door gevlochten „brides" of „barrettes à point de boutonnière" aan elkander verbonden. De „duchesses" uit Brussel worden dikwijls met een door middel van de naald vervaardigd netwerk ingelegd; zij vormen dan zoogenaamde gemengde „duchesses" die met tweeërlei soort steken vervaardigd zijn. Andermaal plegen de werksters de bloemen met een „cordonnet ficelle" te omgeven ten einde de kant meer bestendigheid te geven.

De menigvuldigheid der verrichtingen, noodig om groote stukken uit te voeren, noodzaken meestal de tusschenkomst van een frabrikant.

De „applications de Bruxelles" of „points d'Angleterre" vormen een samenstelling van bloemen op fabriekmatig vervaardigde tulle gelegd. Eertijds kochten de Engelschen te Brussel versierselen, die door middel van het klossenwerk uitgevoerd waren en die zij ten

FLEUR DUCHESSE À CORDONNET.

einde hunne fabrieken te bevoordeelen, op handige wijze op mechanisch vervaardigde tulle wisten te leggen en ze daarna als eigen fabrikaat verkochten. Hiervan is afkomstig de naam van „points d'Angleterre" voor „applications de Bruxelles."

WAAIER VAN BRUSSELSCHE APPLICATION.

Vóór de uitvinding der mechanische weefstoelen werd de tulle, waarop deze met klossenwerk vervaardigde versierselen gelegd werden, geheel met de hand uitgevoerd; deze tulle stond bekend onder den naam van „drochel." Omstreeks een eeuw geleden had de stad Tulle, hoofdstad van het departement van Corrèze, nog de specialiteit dezer weefsels.

De „applications de Bruxelles" worden met dezelfde verscheidenheid van werksters uitgevoerd als de „duchesses" De verschillende versierselen worden afzonderlijk bewerkt en naarmate zij voltooid zijn, van het patroon losgemaakt om daarna op tulle, gewoonlijk netvormige, aan elkander gevoegd te worden volgens de lijnen der teekening.

De samenstellingen, die men verkrijgt door motieven van „duchesses" op tulle te leggen zijn zeer verschillend. Men kan ze vermengen met „points à l'aiguille" en „point de Venise," in één woord, toepassingen van allerlei soort en vorm voortbrengen.

De schatkamer der St. Nicolaaskerk te Brussel bevat een prachtigen sluier van „application," die haar door het gilde der kantwerksters der parochie, aan het einde der XVIIIe eeuw geschonken werd. Een kantsoort, die in de provinciën Antwerpen en Henegouwen sedert de XVIIIe eeuw vervaardigd wordt, en waaraan de uitvinding, aan de stad Parijs, die haar in zwang bracht, moet worden toegeschreven, is de „point de Paris." Deze kant bestaat uit een duidelijk geruit net; het thema is sober en hare eenvoud toont aan, dat haar eerste doel is, praktisch te zijn. Zij wordt vervaardigd van gebleekt of ongebleekt linnen, garen of van zwarte zijde. Enkele soorten van gemengd netwerk gelijken op het spaansche kanttype door de gebogen lijnen, die aan de versierselen der kleederdrachten van dit land herinneren.

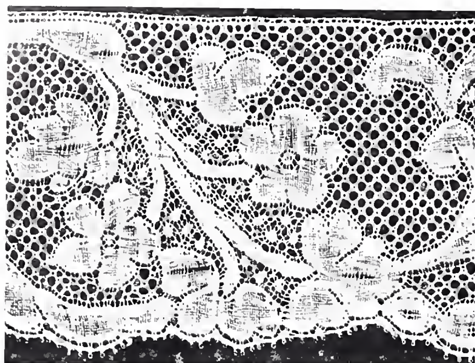
De stad Binche heeft haar naam geschonken aan eene „guipure" met stervormigen grond, van een sneeuwachtig voorkomen. De vroegere „binches" bestonden uit kleine rondjes, die „fond de neige" vormden. Later werd deze grond door de vlaamsche kantwerksters in een dubbel geruite steek veranderd. Deze wijziging gaf den „binches" den naam van „point de Flandre" waarmede zij in onze dagen wel eens verward wordt. Omstreeks een eeuw geleden, schijnen de „binches" zeer in zwang te zijn geweest. Men vertelt zelfs, dat de Gilden er hun carnavalkleederen mede versierden en dat aan deze gewoonte de carnavalfeesten van Binche voor een deel hunne vermaardheid te danken hadden. Tegenwoordig telt Binche nog slechts een tiental kantwerksters, die reeds meer dan 60 jaar oud zijn. Deze industrie heeft opgehouden te bestaan.

Een andere kantverscheidenheid die in België insgelijks op groote schaal vervaardigd wordt, vormen de „valenciennes."

(POINT DE PARIS).

Eerst in de XVIIIe eeuw verkregen de „valenciennes" haar eigenlijken naam. Ziehier enkele aanteekeningen betreffende haar oorsprong en hare geschiedenis.

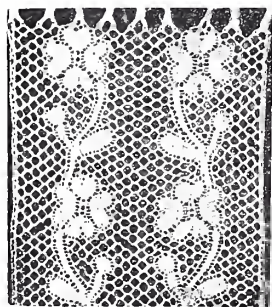
In 1646, begaf zich een bedreven kant-

BINCHE OF VLAAMSCHE KANT.

werkster, mejuff. Badar, met eenige jonge meisjes van Antwerpen naar Valenciennes ten einde aldaar een kantschool op te richten. Na menigvuldige goedgeslaagde pogingen, nam de inrichting op aansporing harer Directie een bijzonderen grond aan, die weldra eene billijke gunst genoot. Dank zij het uiterst fijne garen dat men er gebruikte en waarvoor soms meer dan 3000 francs per pond werd betaald, was de school weldra wijd en zijd beroemd. Dit garen dat getwijnd was, kon zich niet losdraaien, daar de werksters in kelders en lage vertrekken werkten. Deze bijzonderheid verklaart ook het zoo dikwijls aangehaalde verschijnsel, dat de kanten die binnen de stad uitgevoerd waren, zichtbaar mooier waren, dan die welke uit de omstreken kwamen en bastaarden genoemd werden. Ongehoorde prijzen werden er voor besteed; voor een bef van echte „valenciennes" betaalde men 2000 livres, voor een paar handlobben 4000 livres.

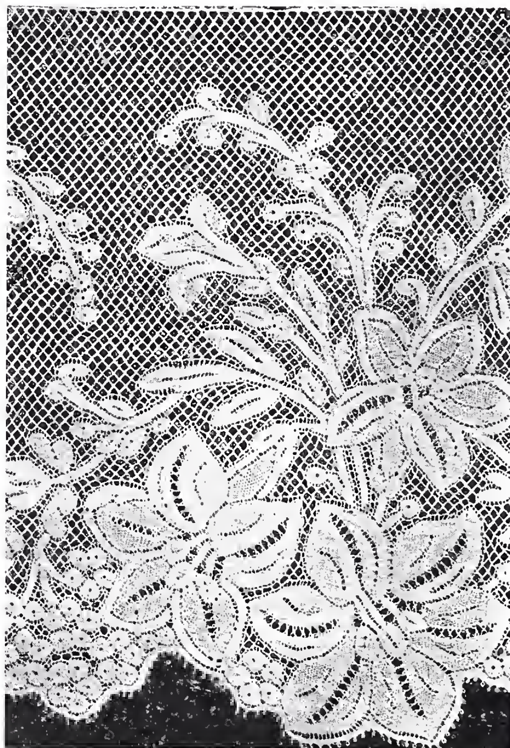
Als oude „valenciennes" zijn er twee vooral zeer merkwaardig, de eene door Pierre Chauvin, de andere door Ignace Harcut uitgevoerd.

ENTREDEUX VAN VALENCIENNE-KANT.

Als geschiedkundige stukken gewaagt men van een koorhemd, uit de XVIIe eeuw, dat eenen franschen kardinaal werd aangeboden en door de nonnen der Visitatie-orde te Puy in Haute-Loire bewaard wordt. Tot de nieuwerwetsche valenciennes behoort het kapsel, door mejuff. Glairo vervaardigd, en in 1840 door de stad aan de hertogin de Nemours bij gelegenheid van haar huwelijk aangeboden. De laatste kantwerkster van Valenciennes die levende voor haar kunst, voor hare vroegere liefdesmart afleiding zocht, is eenige jaren geleden gestorven. Met haar verdween voor goed uit Frankrijk de industrie der valenciennes. In Vlaanderen wordt nog door een twintig duizend werksters Vallencienneskant gemaakt.

Men kent vier soorten valenciennes: de valenciennes met ronde steek; de valenciennes

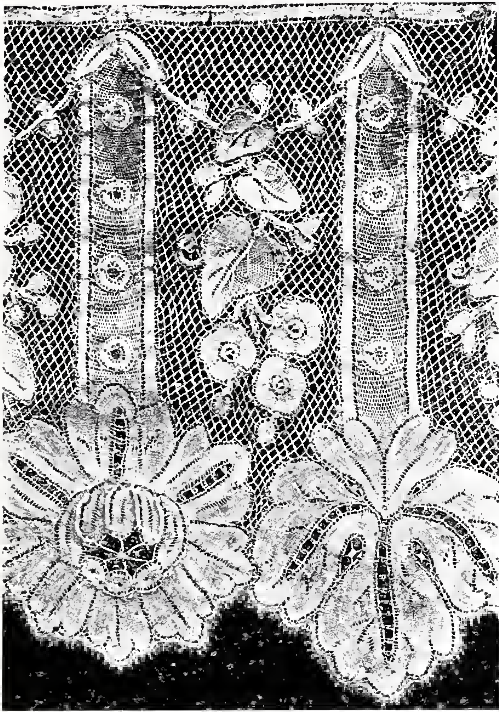
MOOIE EN RIJKE VALENCIENNE-KANT OP VIERKANTE MAZEN.

met vierkante steek; de gemengde valenciennes Brabant à relief.

De valenciennes met ronde steek onderscheiden zich:

1°. door den zeshoekigen vorm van het netwerk; 2°. door het matte der motieven of bloemen, die minder uitkomen dan bij de valenciennes met vierkanten steek.

De valenciennes met vierkanten steek kenmerken zich door hare ruitvormige steken, het doorschijnende der „àjours" en door de vastheid der „mats".

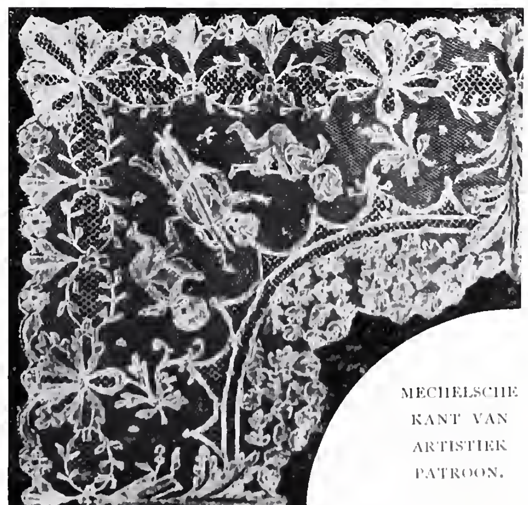
BRABANTSCHE VALENGIENNE-KANT MET RELIEF. WORDT ALS BERTHES EN ALS STROOKEN VERVAARDIGD.

De gemengde valenciennes vertoonen zooals de naam aanduidt, zoowel de eigenschappen van het ronde als van het geruite netwerk; het zijn fantasie valenciennes, gemengd met netwerk aan andere soorten ontleend.

De valenciennes Brabant à relief verschillen van de anderen door de versieringswijze der motieven waarop de reliefs gelegd worden. Deze kanten dragen den naam van Brabant, doordat zij door fabrikanten dezer provincie uitgevonden werden, omstreeks een vijftig jaar geleden. Zij zijn vooral geschikt voor groote stukken. Om ze uit te voeren maakt de werkster eerst het loofwerk, daarna de steken, die de tusschenruimten vullen. Is het bekend dat deze bevallige sieraden door wanklinkende namen aangeduid worden? Geschiedkundigen leeren ons toch dat in de XVI eeuw de bijnamen „heks" en „doodshoofd" gegeven werden aan zekere kanten met meer dergelijke verwijten overladen. Waarom die verwijten? Een feit is het dat onze kleine onschuldige valenciennies nu nog bestempeld worden met de namen van: zaag, garnaal, nier, pastoorshoed, vischoog, en viool! En fraaiere valenciennes met de namen van appel, boer, wiel en pluim! Maar, het waren daar vrij platonische verwijten, want kwam een nieuwe erfgenaam een huisgezin vermeerderen, dan was het de gewoonte, dat de gehuwde kinderen aan de grootmoeder een wielpalm of pluimkant, met zooveel „semés" als ze kleinkinderen had, ten geschenke gaven. Zou dit de reden zijn waarom onze grootmoeders zich met valenciennes van zulke achtenswaardige afmetingen kapten? Men mag het veronderstellen.... Wat er van zij, de strooken en „berthes" kwamen ter juister tijd om al te veel gemaakte mutsen te voltooien. Er worden nu nog zeer fraaie valenciennes vervaardigd. Nochtans wat zijn wij ver van de prachtige valenciennes, die ten tijde van Lodewijk XV gedragen werden! Men kan er zich van overtuigen in het museum van Versailles waar zich het door Nattier geschilderde portret van Mejonkvr. de Beauplais bevindt, die op haar hoepelrok een boezelaar van valenciennes droeg, waarvan de bloemen en tuilen, zoo nauwkeurig nagewerkt zijn, dat men ze voor echte bloemen zou aanzien.

Is het reeds zoo gesteld met de „valenciennes," wat dan te zeggen van de „malines," die om haar wonderfijne bewerking door de dichters der XVII' eeuw, de koningin der kanten genoemd werden.

Het netwerk, even doorzichtig als Boheemsch kristal, is bezaaid met rozen, jasmijnen, seringen, en leliënruikers naast de luchtigste figuren, als waren zij minnegodjes! Ten einde de

MECHELSCHE KANT VAN ARTISTIEK PATROON.

omtrekken van dit weefsel even onvoelbaar als een wolk, te doen uitkomen, heeft het vernuft der kantwerkster de vormen met een platten eenigszins glimmenden draad omgeven, die de teekening verheft; zoodoende verkrijgt zij licht- en schaduwgedeelten gelijk aan die eener schilderij.

Deze prachtige kant had tot bakermat het oude begijnenklooster der stad, wier naam zij nog bewaard heeft. Slechts één werkster voerde haar uit.

De edelen der XVIIIe eeuw hielden haar in groote eer, zooals de dichter Eustache Lenoble ons leert in een zeldzaam gedicht, waarin hij de kleeding van een ver van het hof levend saletjonker beschrijft. *) Hij laat een aap optreden, die zich als meester wil verkleeden :

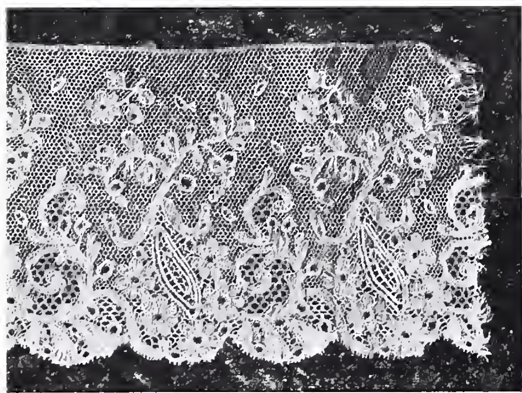
Révant donc aux moyens d'en prendre le parure,
Après avoir rôdé chez cent jeunes galants,
Enfin chez un d'entre eux, il vit par aventure
La garde-robe ouverte, et, se glissa dedans.
Après qu'une fine chemise
Riche d une malines à patron tout nouveau,
Eût couvert sa vilaine peau,
Bas rouges bien tirez, et la culotte mise
D'une veste à fonds d'or, l'estomac fût paré
C'est-à-dire qu'au dos ce n'était pas de même :
Dessus just' au corps bleu très bien fait et doré,
D'une magnificence extrême.
L'ondoyante steinkerkque †) enfin passa ses bouts
Par la sixième boutonnière ;
Et la perruque de bon goût,
Retroussée à la cavalière,
Pût, à noeuds allongez, se rejetter derrière.

*) Zie „La vie privée d'autrefois par Alfred Franklin.

†) Das van malines.

CURIEUS FABRIEKSMERK.

„LILLE FLEURIE".

Wie zou ooit gedacht hebben, dat dit voorval het schaduwbeeld van het zonderling dier, dat er de held van was, om zoo te zeggen historisch zou maken doordat enkele fabrikanten, die een aanprijzingsmiddel zochten, het als fabrieksmerk aannamen? Zoo ziet men op sommige firma's, een aap afgebeeld met een grooten hoed met veeren, statig gezeten op een verwarden hoop kanten.

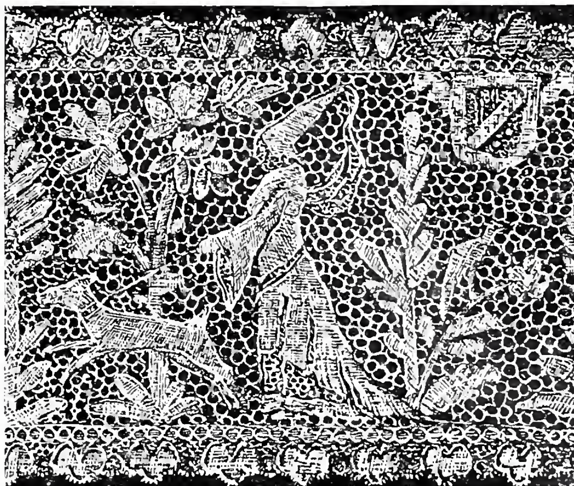
De vervaardiging der „malines," die ten tijde van Lodewijk XV zeer in zwang waren, schijnt op het oogenblik onvermijdelijk verloren te gaan, bij gebrek aan vaardige patronneuses. Soms ontwaart men nog in de zand- en heidestreken Van de Kempen, een dier kunstenaressen, door den ouderdom gerimpeld, wier witte muts als een laatste overblijfsel aan deze stervende industrie herinnert. Napoleon was een groot bewonderaar der „malines," want toen hij te Antwerpen den domtoren aanschouwde, riep hij uit: „Hij is als van malineskant vervaardigd."

Bestudeeren wij thans de zusteren der „malines," de lilles, de chantilly's en de blondes, die te Gerardsbergen, St. Truiden, Leuven en in de noordelijk gelegene dorpen der provincie Antwerpen worden vervaardigd. Deze laatste kanten verschillen van de malines door de omtrekken der steken, die langs de randen minder getwijnd zijn en minder weerstand bieden aan de aanraking.

Er worden twee soorten lilles geweven, die met gebloemde en dichte teekeningen, en die welke naar de stad Arras genoemd worden en met „semés" bezaaid en met bloemen omzoomd zijn. Deze teekeningen worden door de werksters met kluchtige namen bestempeld, o.a. vos, sikkel, diamant, pieterselie, adder, rups, augurk, de heksenmeester met de steel, spinnenslang, verwikkelingen, wolfsklauwen, doodsbeenderen, preutsch verwulfsel en „potkant."

Deze laatste onderscheidt zich van de anderen door hare „semés" in „point d'esprit" en door hare gebloemde vazen, die herinneren aan die welke in de pottenbakkerij gebruikt

worden. Zij is zeer gezocht door hollandsche boerinnen, die er hare mutsen mede versieren. De „lilles" verschillen van de chantilly's en van de „blondes" van zwarte of roomkleurige zijde, die tot sluiers, sjerpen, shwals, beffen, strooken, „berthes" en waaiers bewerkt worden, door het garen dat voor hunne uitvoering gebruikt wordt. Niet lang geleden bewonderden wij een oude in de omstreken van Caen vervaardigde chantilly, een burchtvrouw voorstellende het hoofd met een hennin getooid tusschen bloemperken wandelende, terwijl zij eenen fraaien hazewindhond aan den leiband houdt. Eenige centimeters van het hoofd af, bevinden zich hare wapens. Wellicht heeft dit wonderfraai stuk aanleiding ge-

[OUDE CHANTILLY-KANT VAN CAEN.

WAAIER VAN BELGISCH CHANTILLY (MODERN).

geven tot het bewerken van sluiers met wapenschilden, die vroeger voor adelijke jonge bruiden vervaardigd werden. Die sluiers droegen in de hoeken de vereenigde wapenschilden der jonggetrouwden. Het was trouwens een zeer gezochte en aristocratische gewoonte en het kan zijn, dat dit de reden is, dat men aan de jonggetrouwden edelknapen toevoegt; want de jongentjes, die met het dragen van den sluier belast waren, lieten steeds den hoek met de wapens uitkomen.

Wij mogen deze korte beschrijving niet eindigen, zonder nog met een enkel woord van de blondes te hebben gewaagd; witte en zwarte blondes, zoo geliefd door Marie Antoinette, die men reeds om den oorsprong, die hun wordt toegeschreven, zou beminnen.

Een burchtvrouw, moeder van een bevallig meisje van 16 jaar, verliest n.l. het aangebeden kind. Alvorens haar in het graf neer te leggen, knipte haar de diepbedroefde moeder het welige blonde haar af, dat zij als een laatst aandenken aan het lieftallige schepsel, dat zij beweende, wenschte te behouden. En door ze daarna elken dag te kussen, kwam zij er toe, ze te vermengen en ze als een sluier met gouden weêrschijn te bewerken.

Dit meesterstuk van moederliefde werd nagevolgd; de goudgele haren werden door zijden draden vervangen en de kanten die er mede vervaardigd werden, ontvingen den naam van blondes.

Is het wonder, dat de treffende en teedere herinneringen aan kanten verbonden, tot hun vermaardheid en gebruik bijgedragen hebben? Haar aesthetica verbindt zich dikwijls met een aandoenlijke poëzie? Elk harer vertolkt eene gedachte, een poging of een verwachting! Door de kanten in dit daglicht te bekijken, zal men ze wellicht nog meer leeren waardeeren.

„BLONDE DE SOIE".

SAWA LOENTO. † † † † † † † † DOOR E. C. ABENDANON † †

De laatste avond aan boord zijn we wat laat na blijven praten, en niet geheel welkom komt de stoomfluit ons reeds vóór vijven wekken. Weldra zijn alle passagiers op dek om de binnenkomst in de Emmahaven in den vroegen ochtend te aanschouwen. Tusschen reuzenbouquetten van groen gaat het langzaam in het nog-schemerdonker vooruit. Dit laatste uurtje van spelevaren over het spiegelgladde binnenwater tusschen zoovele fragmenten van Insulinde's natuurweelde, doet ons de uren van zwaar weer der zeereis geheel vergeten. Slechts noode zien we het oogenblik naderen, waarop onze overtocht ten einde zal zijn, terwijl al het schoone thans óm ons, doet verlangen naar meer op déze wijze, waarbij men zich zoo geheel behagelijk kan voelen. Trouwens de reis is ditmaal niet ver geweest: we gingen van Batavia naar Padang ...

AANKOMST IN DE EMMAHAVEN.

Langzaam, heel langzaam, maar gestadig verdwijnt de afstand tusschen het schip en den wal en ... een loopplank heeft ons verbonden met Sumatra's vaste land.

Vóór ons liggen de hangars, waartusschen een doorgang ons voert naar het station, vlak bij. Reeds is een lange trein kolenwaggons aangerold door een dapper fluitend locomotiefje, iets, waarin vrijwel alle locomotieven op deze Sumatra-lijn uitmunten (namelijk in fluiten en kolenwaggons voortrollen).

Het zijn de Ombilinsteenkolen!

En voor de eerste maal krijgen wij het gevoel van industriëele zelfpraestatie in de koloniën. Het doet goed, en in onze verbeelding hooren wij al reeds de hard rythmische en eentonige werkgeluiden uit Europeesche industriecentra, en zien den strijd van forsche werklieden, gesteund, waar mogelijk, door machinale hulpmiddelen, tegen de rust in aardrijk's binnenste. Een harde strijd! in welken bij 's vijands uitvallen al menig offer sneefde.

Echter zijn we nog ruim acht uur sporens van de kolenontginning te Sawa Loento. Dus ongeveer de afstand van 's Gravenhage naar Coblenz! O, neen! Want al zijn we niet meer zoo geheel en al in den oertrekschuittijd; met zoo'n vaartje gaat het toch ook nog niet. Waaraan voornamelijk de groote terreinondulaties, die dezen ijzeren slinger om het meer van Singkarah en de vulkaan Merapi tot hoogten van ruim 700 en 900 metér opvoeren, schuldig zijn, wijl in de steile gedeelten van het terrein van een tandradbaan gebruik is gemaakt.

Van de »Emmahaven" rijden we eerst naar het station „Padang", waarna de tocht naar de bovenlanden begint. De trein voert ons eerst door de lage kustlanden naar de halte „Kajoe Tanam". Daar begint de tandradbaan. We zullen spoedig nu genieten van al de tooverpracht in de Anei-kloof: een, door de Anei-rivier in de helling van de Merapi diep uitgesneden dal, dat zich afwisselend verbreedt en versmalt; en vol verrassingen van kleurig-pittoreske uitzichten is.

DE ANEI-BEEK VAN UIT DEN SPOORWEGWAGGON.

En de Directie, wel wetend, dat een ieder van dit stukje natuur ten zeerste zal genieten, staat hare eerste klas reizigers welwillend de voorplaats van den trein af. Geheel achteraan is de locomotief, die puffend en blazend ons steeds hooger ópkronkelt; en op het bordes van den waggon vooraan gezeten, kijken wij naar al het schoone, dat ons te gemoet komt en voorbijtrekt.

Het is niet vroolijk in zijn geheel: dit landschap van donkere kleuren! En toch overweldigt en boeit het ons zoozeer... door de ruwe kracht van zijn oerwouden langs de bergmassieven; door de weelde en majesteit, waarmee dit alles is neergeplaatst; en ook door de bergbeek temidden van al die groote wijze dingen, als een rein wit kind voortsnellend, zich verschuilend en weer te voorschijn dartelend, steeds spelend tusschen en om die harde onverwrikbare gewrochten met al de schalkschheid van het niet-weten.

Ook hier ontbreekt een „pièce de résistance" niet: het is de waterval in de Aneikloof. Hooger-op moet hij nog mooier zijn... het betrekkelijke der dingen!

DE WATERVAL IN DE ANEIKLOOF.

Nog een helling en een kronkel, en we zijn te „Padang Pandjang". Een druk station als punt van samenkomst der lijnen van de kust naar „Sawah Loento" en van „Pajakombo" over „Fort de Kock".

Gaarne zouden we hier even rekening houden met den inwendigen mensch. Er is álle tijd voor, overigens. Maar bij het ontbreken van de tweede noodige factor in deze aangelegenheid (wij waren niet ingelicht en hadden dus niet laten wéten, dat een samengaan van een middageten met de natuurgenietingen in dezen ons niet te veel zou zijn geweest), zien we verder af van een bevrediging van alle partijen. En blijkt ten slotte ook dàt mogelijk.

Precies op tijd gaan we verder, wat we apprecieeren! Want al hebben we gezien, dat bij de voorbereidende werkzaamheden hiertoe, veel stoom noodig was: het komt ons voor, dat er weinig of geen bij gebruikt is.

We dalen thans den rug der Merapi af;

en zien reeds lang voordat we er zijn het meer van Singkarah vèr beneden ons liggen... in z'n lichte kleur samensmeltend haast met de lichtblauwe bergen, die het omranden, en de lucht! Vlak bij ons dalen ook de geele rijstvelden naar het groote water af. Donkerder, groene plekken van bosschen, en lichte dorpjes er tusschen! Verder aan den horizont dichte bosschages met hunne diep-ultramarijne schaduwen en achter ons de twee bergreuzen: Merapi en Singgalang... Wat een rijk mooi land!

De halte „Batoe Tabal" ligt aan het meer van Singkarah. De stationschef doet net alsof hij niet weet, dat we hunkeren naar den rit langs het vroolijk-vriendelijke meer. Eindelijk moet hij wel: 't stáat op de dienstregeling. En in sneller tempo nú rijden we door Zwitserland: het meer van Luzern! Wel is hiertoe eenige kennis van het Zwitsersche landschap noodig en een zekere mate van voorstellingsvermogen, maar dan ben je er ook: d. w. z. langs het meer van Luzern en in Zwitserland langs het meer van Singkarah. En toch is in de kunstmatige uiterlijke stoffeering het meer van Luzern de rijke broer, dat van Singkarah het arme zusje.

Wel een uur volgen we de bochten in de oostelijke kust van 't meer: het is schoon als 't verhaal van geluk van jonge geliefden....

Doch ook dat gaat voorbij en het meer van Singkarah ligt achter ons. Van uit Zwitserland komen we echter, na de wijde vlakte van „Solok" overgestoken te zijn, in Duitschland: het dal van de Moezel, dat over 't geheel wel vriendelijker is. Hier de Siloengkang, soms in harde naakte rotsen, dan weer ook in vriendelijk-groenen tooi, kronkelend steeds tusschen de heuvels, die een weinig breed dal openlaten. Geheel tusschen heuvelruggen ook ligt „Sawah Loento." We kunnen het niet bereiken dan door een tunnel en de belemmerende muur, die niet omvergegooid kon worden, werd doorboord en verloor zijn actie stremmende macht.

We zijn door den tunnel: nog even een paar draaien en met een laatste goede zijn we te Sawah Loento!

Sawah Loento: het uitgangspunt van een opkomende groot-industrie ligt voor ons!

. . . .

Sawah Loento is gelegen in een lengtedal van de Loento, zijrivier van de Ombilin, welke, zich ontlastend uit het meer van Singkarah, in hoofdzaak van west naar oost stroomt, om zich, verder onder den naam van Indragiri-rivier, in de Riouwsche wateren uit te storten. Van alle zijden omsloten door heuvelreeksen, die slechts ter doorlaat van de rivier tot groote diepte zijn ingesneden, ligt de plaats grootendeels in een kom; grootendeels zeggen we, daar ook menig onder-dak reeds langs de hellingen, dus boven 't niveau van 't dal werd gebouwd.

Daarboven o. a. ligt, ongeveer in het midden van de westelijke lengterichting, het station. Een trap voert ons omlaag, doch eerst blijven wij er een oogenblik staan om, geholpen door 't geheele overzicht dat we hier hebben, ons te orientéeren in Sawa Loento's inhoud. Want waar vroeger de verbreeding van het Loentodal toeliet, dat de bevolking in dit overigens weinig daartoe geschikte terrein, weer een plekje {vond voor hare rijstvelden, en een paar hutjes de

DE BINNENKOMST VAN SAWA LOENTO.

eenige, van menschelijke hand komende, stoffeering aanboden, is thans een stadje verrezen, gestadig zich uitbreidend onder 's menschen vernuft, dat de natuur steeds nieuwe stukken afhandig maakt ter uitbreiding van het bouwterrein.

DE MARKTPLAATS OF „PASSER".

Recht voor ons nu: de Inlandsche marktplaats, een straat van grootere inlandsche en chineesche winkels, zich verbreedend tot het langgerekte eigenlijke marktplein. Een rij boomen in 't midden en aan weerszijden geflankeerd door Inlandsche huizen, beneden tot uitoefening van het bedrijf ingericht, terwijl een eerste verdieping ook woon- en slaapgelegenheid aanbiedt. Een curiositeit deze huizen met één verdieping! te voorschijn geroepen door 't plaatsgebrek aan bouwterrein. Iederen dag is hier een drukte en passage, als men op andere plaatsen hoogstzelden aantreft; maar 's Woensdags en vooral op een Zaterdag, wanneer de mijnwerkers hun loon uitbetaald krijgen (wat eens in de twee weken geschiedt) is hier een levendigheid en een gekrioel in de dicht opeengepakte menschenmassa, dat men er zich voor z'n plezier liever niet tusschen beweegt. Op zoo'n dag wordt er heel wat gesnoept, en menig min of meer zuur verdiend loon in louter zoetigheid omgezet. (De zuurheid van 't verdienen zit 'm meer in den aard van den werkman dan wel in dat van het verrichte werk). Een luidruchtige opgewekte toon heerscht er, en na het werk in de donkere mijngangen genieten zij thans eens zooveel van den zonneschijn hunner vrije dagen, nu de beurs niet ontzien hoeft te worden, en de lekkernijen maar voor 't grijpen liggen.

DE LAAN VAN DE MARKT NAAR DE WONING VAN DEN CONTROLEUR.

Aan het andere eind, waar o. a. een filiaal van een Hollandschen winkel staat, gaat de markt over in een heerlijk beschaduwde laan van tamarinde boomen, welke, evenals de markt zelf, evenwijdig loopt aan de rivier. De langgerekte ruimte tusschen laan en rivier vertoont ons een parkaanleg in miniatuur. Waar de boomen eindigen, buigt de weg zich over de Loento, om op te loopen naar eenige

Hollandsche huizen, waaronder het fraai gelegen woonhuis van den contrôleur. Van uit de voorgalerij of den voortuin zien we, van af het meest zuidelijke punt, het gansche dal vóór ons liggen. Zondags en bij feestelijke gelegenheden, zooals hoog-bezoek enz., wappert op het ruime voorerf onze driekleur.

Wij gaan thans weer omlaag en over de brug, doch volgen nu een weg vlak langs de rivier. Aan de overzij tegen de helling van een alleenstaanden heuvel op weinigen afstand, die zich een honderdtal meters boven het dal verheft, ligt de aanleg van de werkliedenloodsen, der hospitalen hoogerop, van de apotheek en eenige woonhuizen van de Javaansche doktoren. Wij gaan er straks heen, doch letten nu eerst op de Inlandsche woningen ter linkerzijde. Vele vertoonen meerdere geriefelijkheden van Westersche meubileering, terwijl ook de betere constructie, waarin de huizen gebouwd zijn, van een goeden welstand der inwoners getuigt. Het zijn meerendeels Maleiers.

Rechts over de rivier voert de weg door het vroegere race terrein naar de hospitalen en arbeiders-loodsen. Op de plaats, waar vroeger op nationale feestdagen voor de werklieden sportfeesten werden georganiseerd, verheffen zich thans ook weer rijen van woningen, die vier aan vier onder één dak vereenigd tot logies van Javaansche contractanten-families zullen dienst doen. Het zijn zeer nette huizen; voor Inlandsche behoeften zeer ruim van afmetingen. Ook hier dus is ter wille van de uitbreiding van de kolenontginning weer geofferd moeten worden. Niet weinig droegen deze hippische sportfeesten bij tot uitspanning en opmontering der werklieden, terwijl zij ook steeds door menige potsierlijke race der mijnpaarden met dwangarbeiders als jockeys en andere dergelijke vertooningen, de Hollandsche toeschouwers in een vroolijke stemming brachten. En wel is dus het verdwijnen dezer vermakelijkheden te betreuren.

De arbeidersloodsen of tangsies zijn ruime lange lokalen: zeer luchtig van binnen, opgetrokken in gevlochten bamboe en met gecementeerde vloeren. De dubbel-britsen, ter breedte van 1.40 meter, liggen op afstanden van ongeveer een halven meter van elkaar, terwijl in iedere loods twee rijen van 18 dubbel-britsen aanwezig zijn, zoodat in deze loodsruimten van 7 bij 36.60 meter 72 menschen een nachtlogies vinden. Om de tangsies is veel ruimte, waar de lieden zich kunnen ophouden buitendeurs. Ook de hospitalen zijn in dit zelfde genre gebouwd. Voor vrouwen is een apart gebouw; ook één voor besmettelijke ziekten. Ten slotte vermelden wij nog van dit loodsencomplex voor de werklieden, ruime badkamers met steeds volop water.

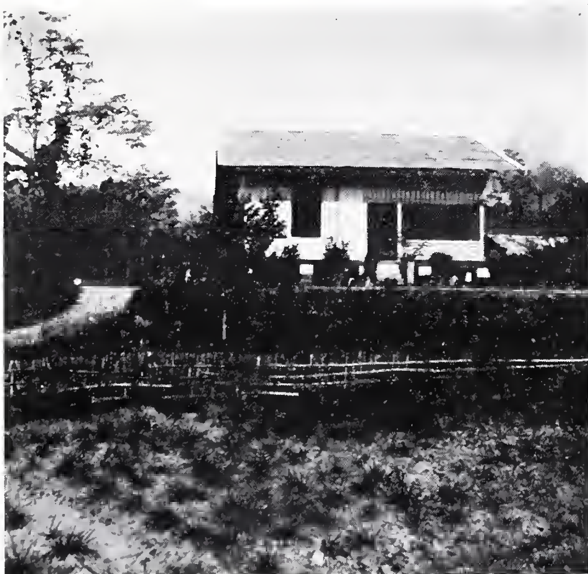
HOSPITAAL-ZAAL.

Keeren wij nu weer omlaag over de brug, dan komen we voorbij het zeer ruime huis van den Hollandschen dokter, en het hôtel, beide gebouwen aan weerszijden van de straat. Naast de dokterswoning staat vlak tegenover marktweg en markt de sociëteit „Glück auf!"; achter 't eerste gebouw, de Hollandsche school, waar een vijftigtal kinderen door twee onderwijzers opgeleid worden in de wijsheid hunner vaderen.

Een minder gunstigen indruk maakt de sociëteit, uitwendig zoowel als inwendig, door den vervallen staat, waarin het gebouw tijdens zijn voorgaande bestemming gekomen is. Dat het plaatsen van een flink net sociëteitsgebouw geen overdaad zou zijn, behoeven we hier slechts terloops éven te melden. Echter zullen er wel nog heel wat steenkolen Sawah Loento moeten verlaten, voordat dit in direct verband zal kunnen worden gebracht met 't sneller overgaan tot het opzetten van een vroolijk uitziend, de mijnplaats waardig, clublokaal. Laten we echter niet nalaten te getuigen van de vele keeren, waarop Sawah Loento's inwoners 't eens waren met 't:

We voelen ons in dit
leelijke huis
Wèl thuis.

Hebben we zoo van een industrieplaats de attributen bezocht, wier ontstaan een direct gevolg is van een dergelijk arbeidscentrum: thans zullen wij ons begeven naar 't eigenlijke mijnwerk en reeds dadelijk hebben we daartoe de kom der Loento-beek te verlaten om op te stijgen langs de helling van den berg, aan welks massief de kolen ontnomen worden. Enkele beambtenwoningen liggen links en rechts van den weg; 't laatst dat van den Ingenieur-Directeur der mijnen, waarna we het mijnbureau voor ons zien liggen. Rust hierover in 't algemeen een groote kalmte, alhoewel de bedrijvige harde geluiden van vele kanten er heen komen, tweemaal in de maand ontwikkelen zich hier de levendigste tooneelen en wel op de betaaldagen. In den loop van een dag stroomen de 2500 werklieden der mijnen hier samen en zetten zich neer in groot geduld, totdat hun ploeg aan de beurt komt van loonontvangen: Maleiers, vrijpostig en welbespraakt; Niassers, klein van stuk en met kleine schrandere guitige oogjes; Javanen, beleefd en ingehouden, fijner van doen en gelaatstrekken dan alle anderen; Chineezen in luid geschetter tegen elkaar met woorden snel heen en weer springend, als iemand, die hard moet loopen over een veld, dat-ie belegd ziet met voetangels en klemmen.

EEN WONING VOOR HET PERSONEEL.

Achter het kantoor voert een horizontale weg ons naar den aanleg der „steenbakkerij", waarvan bij eersten opzet en volgende uitbreidingen steeds in het oog is gehouden, dat alle constructies meer van tijdelijken aard zouden zijn; iets, wat ons dan ook opvalt tegenover de zorgvuldiger en duurzamer opgerichte loodsen van andere emplacementen. Door de aanwezigheid van goede grondstoffen en goedkoope brandstof is men in staat gesteld alle benoodigde bouwmaterialen, als gewone roode steen en gewelfsteen, pannen, cement en kalk, voor zeer geringe kosten zelf te vervaardigen. Hieraan zijn een honderdtal werklieden, voor het meerendeel Maleiers, te werk gesteld. Van dit niveau ook, dat op ongeveer 270 meter boven het oppervlak van de zee ligt, dringt de zoogenaamde hoofdtransportgalerij in de heuvels, welke de koollagen bevatten. Het wordt een ruime galerij, die ingericht zal worden voor het grootste deel van het transport onder den grond, dat dan door middel van tractie met electrische locomotieven zal geschieden.

Op onze schreden terugkeerend, komen we weer voorbij het kantoor, waarachter nog te vermelden het kleine, toch in zeer doelmatige afmetingen opgezette laboratorium. Thans voert de weg in vrij steile helling in

INGANG DER MIJN „PANDJANG".

We zijn bij de mijn „Pandjang." Slechts weinige machinerieën voor ventilatie en luchtcompressie staan hier; het bureau der opzichters en de verdere loodsen zijn van geheel tijdelijk uiterlijk; in één woord: het valt ons direct op, dat we nog niet op het hoofdemplacement van de ontginning kunnen zijn. Inderdaad werken in deze afdeeling der mijnen ook slechts een kleine honderd werklieden, meest Javaansche contractanten, die voorbereidende werkzaamheden verrichten, opdat later in vollen omvang gewerkt kan worden, d. i.: het ontginnen der steenkolenlaag op vele plaatsen tegelijk kan geschieden. Tevens zijn we hier aan den voet van een helling van een tiental meters vertikale hoogte, waarlangs de mijnwagens met steenkolen gevuld, afgeremd worden. Het is een druk punt, waar het remtransport, langs een helling, overgaat in een ander, langs horizontale baan. Een ketting zonder eind, rollende over twee eindschijven, welke door stoomkracht in draaiende beweging worden gebracht, neemt de wagens verder mee.

Onafgebroken, op drukke momenten, volgen de snel omlaag rollende treinen van 6 à 8 wagens elkaar op. De vlugheid van menschenhanden combineert zich hier met de kracht van trekpaarden; en zoo komen steeds volle wagens van boven om door de transportketting te worden opgenomen; en worden er leege wagens door aangevoerd om te worden getrokken naar den voet van de helling, waarlangs de volle wagens hen opvoeren. Beide wagenrijen zijn dan verbonden aan een stalen koord, dat boven om een schijf loopt. De produkten van veler arbeidskrachten ginds, aankomende in conglomeraties van ettelijke wagens, worden overgegeven aan de ketting, die ze, één voor één, op bepaalde afstanden van elkaar verder zal voeren. Oogenblikken van rust: de pauzen in den voortdurenden aanvoer van boven, zien

zigzag opwaarts, gaande dwars door een aanplant van jonge djattieboomen, welke later voor eigen gebruik in de mijnen van zeer groot nut zal zijn. Links van ons, zien we door den djattie-aanplant, de mijnwagens naar beneden komen. Onhoorbaar haast schijnen ze omlaag te glijden bij het groote gerommel en roffelend gedruisch in het zeefhuis, waar we later heengaan. Het is het kettingspoor, dat de wagens meevoert op deels horizontale, deels sterk hellende baan.

Na een 68 meter geklommen te hebben, zijn we op het niveau, waarop een mijnveld in voorbereiding is. „Pandjang" heet 't, welke naam „lang", „uitgestrekt" beteekent en afkomstig is van een achttal vlak tegen elkaar gebouwde woningen voor Hollandsch personeel, die aldus een blok van 40 meter lengte vormende, den naam hebben gekregen van „Roemah pandjang" (Lang huis). Vriendelijk doet ons dit blok aan, en waar geen plaats was voor aparte tuinen hier, doen ons de vroolijk-sierlijke voordosch der huisjes den bloemenmin hunner bewoners kennen. Na den harden arbeid onder den grond kleuren de bloemen in hun rijke schakeeringen den huiswaartskomenden blijde toe. En voor hem, die slechts het worstelen zag tegen de schaarsch verlichte steenkolenmassa's, vele uren lang, krijgt 't leven dan ook weer andere kleuren.

we door de werklieden niet ongebruikt voorbij gaan: een beeld van dolce far niente is in onbegrijpelijk korten tijd en met de grootste vaardigheid weer hersteld.

(Wordt vervolgd).

DE KNECHT UIT HET VEERHUIS. DOOR L. KLAVER † †

Blauwzwart van 't glij-en over slijkerigen veenbodem, donkerend tegen 't effen wit van besneeuwde uiterwaarden, schuift de rivier haar vadsig-loome water door 't diep van grillig-kronkelende bedding. Wiebelend op zwakke deining, drenst licht schokkend de veerboot tegen de logge pont, breed en plomp gevaarte, nijdig krakend tegen de veerketting. Vochtig soepelige sneeuw, groezelig-grijs als de ruw gekalkte muren en triestige dooilucht, dekt als een wollige kap het lage veerhuis, diep weg gedoken onder de zilverige kruinen van oude beuken. Over den ruw geplaveiden veerweg met de hooge olmen, traag de pruikerige sneeuwkoppen opbeurend naar beklemmend-grauwe lucht, golft aan droef-klagend gebrom van de doodsklok. Nu breekt uit het witte veerhuis een zwart-golvende slinger van menschen: twaalf mannen aan het hoofd, met zwart-gesluierde hooge hoeden, torsend op de schouders een lijkbaar, met korte pasjes glissend over den klebberigen weg, dan de man van de doode, Jelle uit het veerhuis, het huilerig gezicht met een trek van vroom berusten en lijdelijk dragen, dan andere mannen in lange zwarte jassen, den blik neergeslagen en achteraan de vrouwen met roodgekreten oogen en breede, dof-zwarte linten op de hoeden.

Onder 't zilverig grijs der olmkruinen, waaruit bobbels van dooitranen neerdruipen op sluiers en strikken, kruipt de zwarte slinger traag voort over 't vuil wit van natte mieserige sneeuw.

Bart de veerknecht staart het na, de ruwe eelthanden in de diepe broekzakken, den groven kop forsch op vierkante schouders, zwaar van romp, van verre als een bonkige steenen paal.

Nu het droevig zwart zich oplost in donkerte en menschenwirwar van de dorpsstraat, schouder-schokt het hoekige lichaam en klotst op de zware klompen door sjoeksende sneeuwkloeder het huis binnen, naar het keukentje, waar Ant de meid koffie zet en krakelingen stapelt op platte borden, in de gelagkamer voor de tapkast en langs de wanden geschuifel en gesleep met tafeltjes en stoelen, een druk geroezemoes van begrafenis-bereddering.

Bart, met den rug naar het brandende fornuis, kijkend naar het drukke gedoe van de knappe frissche Ant.

— Ze is vort Ant. Nou benne ze al an de gang, met 'r onder den grond te stoppen, we zien 'r niet weerom, de lammerd het zijn zin, 't was er hem om te doen. Op het stoere gegroefde gezicht komt een trek van nijdige smart.

Ant zegt er niks op, pookt geweldig in 't fornuis, 'r heele gezicht rood van gloeihitte en den wasem van 't kokende water.

— Doodgetreiterd het ie 'r. Onze Lieve Heer mos hem een beroerte doen krijgen en dan mot zoon vrome kwezel nog psalmen zingen en bidden, hij bedriegt onze Lieve Heer, bedriegt ze allemaal. Got o got wat huilde ie; larie was 't, niks as larie.

Dan Ant weer: — Wat hebben wij er nou mee te maken, ieder mot maar weten wat ie doet.

— 'k Zeg toch, dat ie 'r treiterde, de valsche loeder, de kerel besjoechelt 't heele dorp.

— Wat kan dat jou nou schelen? Mij niks. Voor ons is ie toch niet kwaad, wel?

— Daar past ie voor op. We zouen kunnen wegloopen en hem over de tong brengen. Dat weet ie wel. Dood getreiterd het ie 'r: benauwd keek ze den heelen dag, niks dorst ze te zeggen, as hij er bij was; geknepen en gestompt het ie 'r

— Dat zijn leugens.

Bart schokte met de schouders.

— Ga je mee, vort, bij dat kreng vandaan?

— Vort? Waarom? 'k Denk er niet an. 'k Heb het hier goed. Nergens krijg ik het beter. Mij zal ie geen kwaad doen.

— Mos ook eens 't hart hebben. Toe nou, gà nou mee.

— Waar naar toe? Je bent mal.

— We mossen maar trouwen Ant, we passe best bij mekaar, jij hebt niks en ik heb niks, we benne even rijk; jij werkt hard, ik ook, dat klopt meteen. We zullen er best komen en dan kan Jelle stikken.

Ineens houdt Bart op, wacht dan in spanning, wat Ant zeggen zal.

Ant pookt geweldig in het vuur.

— Je bent gek. Mot je dat nou vragen, nou ze nog met 't lijk van de vrouw onderweg benne. Je kon er toch nog wel wat mee wachten? Je wilt me opzetten tegen de baas, dat doe je al zoo lang en nou zit je al weer op hem te hakken. Je ben't gek. Trouwen? 'k Denk er niet an. Je kunt gauw genoeg in de armoed' kommen. 'k Vin het niks lekker, armoe te lijen en dat zouwen we motten.

— 't Hoeft niet, as jij een beetje meehelpt.

— 'k Zou je danken. Als jij geen vrouw kunt onderhouen mot je niet trouwen As ik mee poot-àn mot spelen, blijf ik liever mijn eigen baas.

— Geef je dan niks om me?

— Niks? Zeg ik dat nou? Ik geef wel een heeleboel om je, maar daar kunnen we toch niet van eten, wel? 'k Wil er niet bijloopen as een sloof, as zoo'n mensch uit een slop, waar zoo niks in komt, met gaten in der kousen en een rok en jak an, of ze van de bedeeling komt en dan later 't gedrens van een troep kinders om je heen, 'k zou je danken. As ik niks om armoed' gaf, had ik al lang kunnen trouwen; 'k mot het beter krijgen dan nou, anders pas ik er lekker voor.

— 'k Zou toch goed voor je wezen Ant.

— 't Kan wel, maar je kunt het niet van je rug snij-en, as je niet hebt.

Ant gaat weer aan 't werk.

De lui komen nou weerom van 't kerkhof, net gaat de veerbel aan den overkant, Bart sjokt naar de boot, smakt er de ketting in, steekt van wal.

Als ie weerkomt is de gelagkamer vol van mannen en vrouwen, in strakke rijen van zwart Voor de tapkast zit domine en naast hem Jelle, met stijf geplakte haren, snokkend bij de woorden van troost en rouwbeklag, schuddend zijn dikke ronde hoofd met de dofgrijze oogen en ie neemt domines handen met zenuwachtig schokken van zijn dikken buik en korte beentjes.

Zwaar drukt het zwijgen van zooveel menschen, die daar roerloos neerzitten met somber angstige gelegenheidsgezichten, slurpend de heete koffie en plechtig bijtend in de broze krakelingen.

Bart sluipt de gang door naar achter. 't Bloed vliegt hem naar den kop om al die valsche larieboel. Onder al die wijven is er niet een, die weet, wat een best mensch de vrouw was en wat ze het moeten lijen van zoon sloeber en nou zitten ze allemaal om 'r te huilen, in der leven keken ze niet naar der om, larie, comedie, niks as comedie. Met plezier zou ie Jelle door mekaar kunnen rammelen, hem op zijn huid kommen, hem toeschreeuwen, dat ie de vrouw vermoord het. Vermoord het ie 'r. Met eten en drinken mos ze hem naloopen as een fijne menheer, en dan was het nog niet goed, mopperen en grauwen dat kon ie. 's Zondags kon ze nog niet eens uitrusten, tweemaal mos ze naar de kerk met den vromen kwezel, as een arme sloof liep ze in de kleeren en dan kon ie 'r nog uitschelden, of ze een sloerie was. Ant mos in de herberg bedienen, de vrouw mos met der zieke lichaam altijd maar poot-àn spelen, hij deê niks as lanterfanten en wat leuteren met 't volk in de gelagkamer, de luiwammes.

Nijdig ging Bart naar de schuur, nam een bijl en kloofde hout, dat de stukken in 't rond vlogen, hoorde nou gelukkig niks meer van dat gefemel in huis.

Avonddonker zonk over den ebbenden stroom, die zachtkens voortgleed in mysterieus gonzende stilte, met suizend gekabbel van rimpelgolfjes en ruischend geritsel van wuivend oeverriet. Als een reusachtig zwarte vogel streek over het dofglanzige water een zeilschip dicht langs den wal, waar de zware beuken en het veerhuis samendonkerden tot een berg van zwart met een gelig lichtvlekje aan den voet, den lantaarn aan het eind van de uitstekende krib.

Schel klingelt de veerbel aan de overzij, ruw-schokkend de doodsche stilte; knarsend piept de schuurdeur, dof klossen de klompen

op den oever. Het „te voet of te peerde" van Bart klinkt als een noodschreeuw in 't donker en 't antwoord van de overzij als een echo, zwakjes voortgolvend op het kille nachtkoeltje.

't Soesde in Bart nog na, 't begrafenis gedoe, 't gekissebis met Ant. Met schokken schiet de boot door 't donker, met klagend gepiep schuren en knarsen de riemen in de roestige pennen, dan bonst de boot met een plompen schok tegen 't bruggetje. Broekers de mulder van 't dorp kom thet trapje af, laat zich neervallen op 't achterbankje.

— Genavend!

— Genavend, Bart!

Nou zal ie wel gauw weer over 't geloof beginnen, denkt Bart. Broekers is diaken en schat je, as een boer zijn koe, of je vast bent in de leer of niet, redeneert, of ie er alles van weet. Klets! denkt Bart, weet er net zoo min van as ik, de stommerd kan net lezen en schrijven, klets!

De riemen maken diepe slagen met veel geraas van de ijzers in de pennen.

— Nare dag voor je baas, Bart.

— Dat is 't, bromt Bart.

— Je mot toch erg met hem te doen hebben.

Bart mompelt een paar onverstaanbre woorden.

— Maar toch niet murmereeren.

— Welnee, bromt Bart slaperig.

— Kracht mot je vinden in je geloof.

— Zoo is 't.

— Jelle het de waarheid.

— Kan wel.

— De man het er zeker erg onder gelejen.

— Nou!

— Watte?

— Niks, schreeuwt Bart door het donker.

— O, zegt Broekers, smakkend aan zijn pijpje.

— Een beproeving van de Heer: Goed zijn brood hebben, goed in zijn doen en dan zoo te pas kommen. Allemaal hebben ze met hem te doen, allemaal, braaf mensch je baas.

Bart zegt niks meer, plompt de riemen al maar krachtiger in 't water.

— Vijanden het ie niet. Ze motten hem maar diaken of kerkeraad maken, dat is ie weerd.

Met een schok stompt de boot tegen den wal, dat Broekers bijna achterover slaat.

— Genavond Bart!

— Genavond!

Nou zal ie maar gauw weer in bed kruipen in het afgeschoten hokje van de schuur, zijn kamertje, waar ie zijn eigen baas is.

Zachtkens komt een motregen met zwak gesuizel glijden door de kale beukentakken en Bart voelt de kitteling van de fijne druppeltjes, sprietsend lekker koel op zijn gezicht, nog warm van 't snelle roeien. Aan het end van den veerweg ligt het dorp met de wazig gele lichtjes van straatlantaarns. Met de handen in de zakken staat ie nog even voor zich uit te staren in 't donker. De nachtwacht doet de rondte van éenen. Een ravenpaar schiet op uit het geboomte met klappende vleugels, bang voor den hollen klank van de ratel. Verrast ziet Bart naar de gesloten blinden van de zijkamer; een zwak schijnsel valt door éen breede reet naar buiten.

Jelle nog op? Nieuwsgierig gluurt ie naar binnen. 't Bloed stijgt hem naar den kop, die dreigt te barsten. Verdomme! Ze zitten te vrijen, Jelle en Ant! Ant al op zijn knie en zijn vrouw nog geen dag onder den grond. Verdomme Bart wou het wel uitschreeuwen: Ant, wat doe je nou, ben je gek, mot je zoon loeder zoenen, een sloerie was ze, een sloerie. Verdomme!

Met de vuist sloeg ie op de blinden, dat ze rinkelden in de scharnieren, dan holde ie den hoek om, de schuur binnen, kroop in zijn bed.

Vroeg in den morgen kwam ie bij Ant in de keuken, zei niks, ging bij de tafel zitten, begon zijn brood te eten. Jelle sliep nog. Ant schilde aardappels.

Onverschillig keek ie door de ramen naar buiten, dan zag ie haar opeens strak in 't gezicht, begon ruw te lachen.

— Ben je erg geschrokken Ant?

— Geschrokken?

— Gisteravond, toen je met Jelle zat te vrijen en er een op de blinden sloeg? De vrouw dee het; ze het gespookt om het huis, ze had geen rust in der graf om de gemeenigheid van jou en Jelle.

— Jij dee het, riep ze, jij sloeg op de blinden, ik wist wel, dat jij het dee.

Bart lachte. De vrouw was het; ze zal nog wel meer kommen spoken.

— Jij dee het, maar 't kan me niks schelen. Jelle en ik gaan trouwen, dat zeg ik je maar vast en 't kan me niks schelen, wat je er van zegt.

— Niks, stoof ie op, nee niks kan 't je schelen, je hebt niks met Bart te maken, je laat hem netjes loopen, hoor; — die kan je niks anders dan droog brood geven, daar mot je armoe mee lijen, maar Jelle, zoo'n gemeene loeder, die mot je hebben, die is best, omdat ie geld het; — die wordt diaken, en dan ga je 's Zondags met hem naar de kerk en dan hei je een mooie hoed op met veeren en de gouden ketting van de vrouw krijg je om de nek en der ring aan je vinger. En dan kijken ze jou na en ze zeggen: daar hei je Ant, de vrouw van de veerbaas, die is maar goed af, die het geboft, maar niks zeg je dan en je loopt as een pauw over de straat. Je bent een sloerie, een sloerie, je verkoopt je voor geld....

Nou kon ie niet meer. Zijn gezicht was blauw van drift, zijn oogen stonden wild; 't was, of ie in de woorden zou stikken.

Ant stond te beven op de beenen. Schuw week ze naar de deur, ze werd bang voor Bart.

— Je bent niet wijs, zei ze bevend, je bent gek, 'k mag toch nemen, wie ik wil, 'k ben toch mijn eigen baas.

— Dat ben je. Neem jij Jelle maar, die zal jou ook wel doodtreiteren.

— Nee! mij niet. Jelle hield niet van de vrouw en toen treiterde ie 'r, dat doen de mannen altijd, als ze niet van der vrouw houden. De vrouw was sukkelig en dan wordt een man humeurig, dat is altijd zoo. Jelle houdt wel van mij.

— En geef jij ook om hem?

— Meer as om jou, nou weet je het, maar wat gaat het jou ook an, immers niks. Bemoei jij je met je eigen, ik zorg wel voor me zelf.

— Je liegt het, schreeuwde nu Bart, je geeft niks om Jelle. Je geeft alleen wat om zijn geld, je neemt hem om het lekker te hebben, een sloerie ben je, je verkoopt je, een sloerie.

Bart stormde naar buiten, trillend van drift en opwinding.

Ze waren getrouwd. Met effen-strakke gezichten gingen ze plechtig de blauwsteenen stoep van het stadhuis af. Ant had een gouden ketting met slot om den hals, de ketting van de vrouw, der hoed zat vol met bloemen en zwarte strikken droeg ze op heur verlakte schoentjes, waar der spierwitte kousen met een randje boven uit staken. Ze was in glanzig zwart en maakte stijve draaipasjes naast Jelle. Verlegen keek ze voor zich op den grond om dat fluisteren van vrouwen en kinderen. In groepjes stonden ze aan den ingang van stegen en dwarsstraatjes hen an te gapen. Daar komen ze, daar hei je ze. Ant zag niks as de puntige keien van de straat, het schemerde haar voor de oogen, ze dorst niks te zeggen, dorst niet te kijken naar Jelle, die groote passen maakte. Ze kon hem haast niet bijhouden. Nou was ze de vrouw van Jelle. Waarom ook niet? Niks minder was ze as een ander. Op den hoek van de straat stonden een paar arbeiderswijven te glimlachen; de grauwe werkschorten voor, de handen in de zakken, knikten ze heur toe, nou ze voorbij gingen. Die Ant was maar goed af, eerst meid, nou opeens de vrouw van den veerbaas, dat was een sprong van belang.

Op den veerweg was het stil; zwijgend liepen ze naast mekaar voort, Jelles gezicht stond nog even strak, 't was nog geen zier veranderd.

Ant had behoefte wat te zeggen.

— Nou benne we getrouwd Jelle, nou benne we man en vrouw.

— Nou, dat weet ik ook, daar hoef je geen professor voor te wezen, om dat te weten.

't Was, of ze een klap in der gezicht kreeg. Wat zei ie dat gek. Een windje suizelde door de olmtakken, ze schrok even, 't was ook zoo'n raar geluid. Opeens dacht ze aan de vrouw en drong dicht tegen Jelle aan. Ze wou zijn hand vatten, maar Jelle trok ze terug. Ze klemde zich vast aan zijn arm, ze wist zelf niet waarom; ze had een gevoel, of ze ergens bang voor was.

— Doe nou niet zoo mal, zei ie, de menschen zouen ons uitlachen. We benne niet in de twintig.

't Was of ze haar koud water over 't lijf gooiden en alweer suizelde de wind zoo gek door de takken.

— Jelle! Met huilerig gezicht keek ze naar hem op, tranen had ze in de oogen.

— Stel je nou niet zoo an, zei ie grimmig. We benne nou getrouwd en dan wordt het zoo heelemaal anders. Dat mos je toch weten. Voór je trouwen mot je heelemaal uitvrijen, maar as je man en vrouw bent, mot dat uit wezen. Een getrouwde vrouw mot anders doen dan een vrijloopende meid.

— Maar hoe dan? vroeg ze.

— Ze mot niks anders doen dan wat ze op 't stadhuis en in de kerk an de domine en der man het beloofd. Je kan niet altijd vrijen, dat deden de godsvruchtige vrouwen, waarvan je leest in den bijbel, ook niet. Zoo wil het onze Lieve Heer ook, want die vrouwen waren goed in zijn oogen.

Nou wist ze niet, wat ze zeggen mos.

— Dat kan ik ook, zei ze, maar....

— Nou, dan is 't immers goed. As je 't niet doen wou, had je 't niet motten beloven.

— Maar as ik je nou wil laten zien, dat ik van je hou.

— Dat hoeft niet meer, zei ie met een zoetsappigen glimlach. Dat mot zoo wezen, anders had je me wel laten loopen. Gods woord zal je nou verder wel zeggen, wat je doen mot.

— Maar Jelle, waagde ze nog eens, andere getrouwde vrouwen lezen ook wel in Gods woord en die doen toch ook niet zoo. Benne die dan allemaal slecht?

— De menschen bennen verbasterd en verdorven door de zonde, ze benne op een dwaalweg, ze benne ziende blind. Onze Lieve Heer het de man sterk gemaakt om 't brood te verdienen, de vrouw mot hem helpen en dienen, 't staat allemaal in Gods woord.

Het schemerde Ant en nou ze met Jelle den drempel van het veerhuis overging, was het haar net, of ze voor eeuwig een gevangenis introk, maar tegelijk nam ze zich voor, een andere te wezen as de vrouw, die er dood gegaan was.

Beschroomd voorjaarszonnetje kittelt den stroom met snelle flikkerstraaltjes; ontelbare schitterpunten strooiend over 't mollig zwart van vriendelijk golfgerimpel. De oude beuken van verre als reusachtige koppen groen door de volte van jonge blaadjes, zich lekkertjes verkneukelend in het zachte zonnetje, omhuiven het veerhuis, de grauwe kalkmuren met tal van scherp omlijnde licht- en schaduwplekjes. Tusschen rustig groen en glanzige uiterwaarden met effen blauw van wazigen voorjaarshemel erboven, verliest zich de rivier in breede kronkels aan den verren horizon.

Traag schuift de pont met schurend knarsen langs de veerketting; Bart met zijn maat — noodhulp voor de Zaterdagsche weekmarkt — doen met zwaar klompengeklos en forsche rukken het logge platte gevaarte over den stroom glijden, de halster om den nek, het lichaam voorover, de kin op de borst.

Op den grintweg aan den overkant komen aanrijden een lange rij van boerenwagens, knerpend over de harde kiezel; de knokelige afgeleefde paarden zeulen ze voort met knikkende koppen en stijfstrakke pooten, zwoegend onder de lompe voertuigen, bezwaard met aardappels of groenten, pijpjes rookende boeren en dikke boerinnen, omklemmend met beide handen de oude groene parapluie of mand met boterkluiten of eieren, daarnaast voortsjokkend in plompe vettige schoenen de armere sloovende boertjes, een doornstok in de grove eelthanden, het vaal duffelsche buisje, fladderend in luchtig voorjaarskoelte.

De pont bonst tegen den wal, de lip smakt schokkend neer en Bart grijpt de dampende beesten bij den teugel, sjort ze met rukken over de krakende planken, kromt den rug onder het achterstuk van de wagens, werpt ze op zij, dicht op mekaar, tot alles is opgevuld en vol gepropt en dan glijdt het kluwen van wagens en menschen zachtkens naar de overzij.

Bart zegt niks, doet niks dan sjorren en zeulen aan de ketting. De menschen benne hem allemaal onverschillig, Ant kan hem niks meer schelen, zoon sloerie. Weg had ie willen gaan, maar niks was er van gekommen, was toch nieuwsgierig, hoe dat gaan zou met Ant en Jelle.

In de gelagkamer, een groot vierkant donker hok, met maar één raam in den

gevel, is het vol boeren, de lucht verpestend met den rook van stinkende tabak, lebberend en slurpend met kleine teugjes, de slechte jenever van Jelle, luidruchtig schetterend onder mekaar over marktprijzen. Voor de tapkast zit Jelle op een hoog krukje in te schenken, onderwijl rondglurend en stiekem noteerend, wie nog betalen mot. Ant brengt als vroeger de jenever en brandewijn bij de boeren rond. Ze het het land. Den heelen morgen mot ze maar draven en sjouwen net of er niks anders te doen is; lekker dacht ze het te krijgen; maar nou mos ze dubbel werk doen. Ze verdraait het langer; nou ze de vrouw is, wil ze een meid houwen!

— Ant!

— Schreeuw maar toe. Ze doet net, of ze niks hoort.

— Ant! schreeuwt Jelle, schel boven 't gewauwel en geroezemoes uit.

Nou zal ze zich net eens niks haasten, kalmpjes an.

Als ze bij de tapkast komt, begint Jelle op te spelen:

— Je lijkt wel doof.

— Gelukkig niet, ketst ze weerom, 'k heb maar twee handen en twee voeten.

— Je mot wat harder loopen.

— Kun je denken.

Als Jelle even later nog eens roept, het ze nog wat minder haast.

— Leelijk wijf, sist ie tusschen de tanden, 'k mos je de deur uit trappen.

— 'k Zal wel weggaan.

— Ben je gek, wou je er mij alleen voor laten zitten, mal wijf dat je bent.

— Nou, kom jij ook maar eens van je krukje, 'k ben zoo moe as een hond, mijn beene benne as lood en 'k heb nog zoo'n hoop achter te doen.

— Luiwammes, gromt Jelle, 't hoofd rood as een kreeft.

De boeren krijgen erg in het ruziegevalletje, ze zeggen niks meer. . . .

Als de torenklok twaalf sloeg, kwam de stroom van wagens en menschen terugschuiven over den veerweg, in de gelagkamer een stijgend geroezemoes, dan een langzame verzwakking van rumoerig gerij en luidruchtig boerengeschreeuw, dan komt er vredige kalmte over veerweg en veerhuis.

Jelle, in het zijkamertje, sorteert zijn ontvangst, maakt er nette rolletjes van. Bart en de noodhulp komen binnen stommelen, krijgen hun geld en Zaterdagmiddagbittertje, dan schreeuwt Jelle door de deur: Ant!

Ze komt uit de keuken met vuile handen, 't grauwe werkschort voor, de haren in de war; onverschillig wacht ze, wat ie zeggen zal, klaar om van zich af te bijten.

— Nou, wat mot ik!

— Je geld voor de week. Daar! Met een ruk schuift ie het naar haar toe; kijkt haar niet an. Ant staat te trillen op 'r beenen; ze was toch geen hond.

— Hei je niks anders? Mos je me daarvoor van mijn werk roepen, 'k heb het nog zoo druk. Dat geld zou niet wegloopen. 'k Mot sloven, as een arm mensch. Daar mot nou eens een end aan kommen, 'k bedank er voor. Der was hier altijd een meid, der moet er weer een kommen, 'k bedank er voor om me dood te werken.

— Zoo! Nou hooren, wat ie zeggen zal.

— 'k Kan 't niet betalen.

— Dat lieg je; toen de vrouw leefde kon het, dan nou ook.

— Trui was ziek. 't Was toen inteeren.

— Je liegt het, lachte ze schril.

— 't Is jou er om te doen, met de handen in mekaar te zitten, maar jou vlieger gaat niet op.

Ant beet zich op de lip. — Jij bent een luiwammes. ik niet, een gemeene luiwammes ben je.

Dan begon ze zenuwachtig te huilen.

Even grinnikte ie. — Schei daar maar mee uit, dat ken ik. 'k Zal me niet kwaad op je maken, 't is zondig om je te ergeren over de menschen, de goddeloozen mot je schuwen, de ongerechtigheden zwijgen, bid, dat de Heer je anders maken mag, je ziel zuiveren mag van het booze, dat in je is.

Daar hadt je het weer, 't vrome gefemel, waar ze niks op wist te zeggen, maar dat heur altijd prikkelde.

— Gek ben je, lachte ze zenuwachtig, gek. Anders wist ze niet te zeggen, zou hem wel kunnen anvliegen.

— Eens mot je rekenschap geven, Ant en dan zal de Heer je de roe niet sparen.

Trillend op heur beenen, zocht ze naar woorden, vond ze niet.

Ze kon er niet tegen op. Met een uitgestreken gezicht zat ie 'r an te kijken, 't maakte haar stom dat gefemel over zonde en goddeloosheid.

Met een ruk draaide ze zich om, kletste de deur achter zich in 't slot, stoof driftig naar de keuken; door 't zijraampje zag ze Jelle, kalm-kuierend over den veerweg naar het dorp.

Als een dolle liep ze heen en weer, smeet met emmers en tobben, was half gek van nijdige wrevel; ze hoorde niet eens, dat Bart de keuken in kwam.

— 'k Mot water halen, zei de baas, hei je een emmer vrouw?

Verschrikt keek ze op.

— Waarom mot dat?

— Weet ik dat nou?

— Waarom zeg je niet Ant?

— Je bent toch de vrouw.

— Vroeger zei je Ant.

— Vroeger is nou niet, zei ie weer.

— Maar nou mag je toch ook wel Ant zeggen, je mot toch je heele leven niet kwaad blijven.

— 'k Ben niks kwaad.

— Benne we dan weer vrinden, Bart. Zacht pakte ze zijn hand, met een duw rukte Bart de hand op zij.

Ant werd bleek.

Bart nam een emmer, ging dan bedaard de deur uit.

Het hoofd op de tafel, huilde Ant lang achtereen.

Bart lag in het gras op de dijkhelling achter het veerhuis en staarde droomerig voor zich uit. Donkere vooruitschietende wolkstrepen, als zwarte linten, met breede strooken blauw ertusschen, stonden onbeweeglijk boven 't nevelig grijs van verren riviermond. Wazig rood van ondergaande zon drong door 't wolkenzwart als door scheuren van een uitgerafeld gordijn. Grazende koeien kropen als zwarte beweeglijke vlekjes over 't lichtgroen vlak van drassig weiland, schel klonk getier van kijvende en vechtende spreeuwen uit de twijgpluimen van lage knotwilgen, verweg over den rivierdijk rolde een wagen met dof geratel van schokkende planken en krakende wielen.

Lekker rustig lag je hier, lekker kon je hier overdag slapen in de schaduw van de beuken of zoetjes dommelen in het hooge gras met de langgesteelde weegbreeën en scheerlingen, ook tegen den avond als er een frisch windje woei; 't knapte je heelemaal op, as je suf en moe was van je werk en de warmte.

Gedempt gillen sneed opeens door 't beklemmend stille van den schemeravond.

Bart vloog op. 't Kwam uit het huis. Wijd open zijn oogen, nieuwsgierig, wipte ie geheimzinnig-voorzichtig het schuurtje binnen, ging dan voort gejaagd-ijverig met het teeren van 't dekzeil, waar ie straks mee opgehouden was, onderwijl de ooren spitsend.

Ruzie in huis, ze ranselden mekaar, mooi zoo.

Scherp stond ie te luisteren, de teerkwast in de hand.

Dan vloog open de achterdeur. Ant kwam naar buiten stormen, het plaatsje op naar de pomp, de haren wild neerhangend in den nek, bloedvlekken op 'r gezicht; bleek zag ze van drift, der oogen schoten vonken.

Bart schrok ervan. Zoon lammeling! Hij het 'r geranseld.

Ant zag hem daar staan, keek hem an met een gezicht vol van ellende.

— Daar gaat ie. Naar 't dorp. Hij het me geslagen, huilde ze.

Nou ze sprak, vloog weg opeens zijn meelij.

— Je mot weeromslaan, zei ie laconiek.

— 'k Heb hem in 't gezicht gekrabt.

— Dat kan ook, zei ie weer, en dan mot je mekaar maar weer afzoenen.

— Hem? vroeg ze, naar achter wijzend. Afzoenen?

— Dat doen ze wel meer, glimlachte ie. Dat mot je nou zoo krek niet nemen, vrouw, 't komt wel terecht.

— Een gemeene kerel is ie.

— Dat wist ik nog eer dan jij, vrouw.

Altijd weer dat „vrouw", dat 'r zoo stak; net of ie 't zei om te treiteren.

— Had ik jou maar geloofd Bart.

Bart trok met zijn schouders. Je mot nou maar zoo'n beetje schipperen, vrouw.

— Zeg nou niet altijd vrouw, Bart. 'k Kan het niet hebben, niet van jou. Je hebt me uitgescholden voor sloerie, 'k heb er zoo'n last van gehad.

Weer trok ie met zijn schouders, zei niks.

— Hoor nou eens Bart, 'k zal je zeggen hoe 't kwam. 'k Heb zoo'n armoe gelejen, vroeger. We mossen de smederij verkoopen, dat weet je, de boel was op; vader ging dood, toen moeder ook van verdriet. Je weet het immers allemaal. Toen de boel verkocht was, mosten we dienen, Christien en ik, we mosten meid worden. As ze me nou voorbij gingen, mijn kennissen van vroeger, met der gouden kappen op en bellen in de ooren, as ze dan net deden, of ze me niet zagen, dan was ik jaloersch, almachtig jaloersch. Christien gaf er niet om, maar ik . . . o Bart.

Heftig begon ze te snikken; der lichaam schokte zenuwachtig, 't stokte heur in de keel of ze heur tranen wou inslikken heelemaal vol van ellende.

't Greep hem an, maar dan zei ie weer koud:

— En toen hei je je maar verkocht.

— Nee, zei ze schril, zoo mot je dat nou niet zeggen. 'k Wist wel, dat ie de vrouw sloeg, dat ie 'r treiterde, maar ik dacht, dat ie niet van der hield. En dan was ze altijd sukkelig, daar worden de mannen humeurig en driftig van. As ie nou van mij hield, zou ie tegen mij heel anders wezen, dan. . . .

Ze kon niet verder. Door haar huilen heen kermde ze:

— Je mot niet zeggen, dat ik een sloerie ben, 'k heb me niet verkocht, nee, dat heb 'k niet, 't kwam allemaal van die armoe en mijn grootschigheid en 'k dacht al maar, dat ie van me hield. 'k Hield wel van jou Bart, maar 'k was zoo bang, dat 'k weer armoe zou lijen, 'k dorst niet, door mijn grootschigheid wou 'k het beter hebben, al maar beter en toen. . . .

Bart zei maar niks, keek strak naar der ellendige gezicht, dan draaide ie zich om, met een ruk en ging het schuurtje in, kwam dan weer even bij 'r terug, ging dicht bij 'r staan.

Ant wou zijn hand nemen, maar hij week achteruit.

— Je mot bij je man blijven, dat wou 'k nog zeggen.

Nou ging ie heen.

Ant drukte heur brandend hoofd tegen den kouden muur.

— Gotogod, zuchtte ze.

Dan ging ze naar de pomp, wiesch zich de bloedvlekken van 't gezicht.

Als uit verre landen kwam loome zomerhitte onzichtbaar aanglijen door lauwe lucht; moe van eigen zwaarte zonk ze neer, gretig inzuigend als een roofdier, 't warme vocht van puffenden kleibodem, teer petieterig gras en benauwd zuchtend geboomte. Loodzwaar hing ze op de matte lichamen van menschen en vee, dat het zweet uitborst langs kleffe haren en klamme huid. 't Veerhuis, in schauw van de dofstarende beuken, lag lekker te dutten in een bed van warme lucht, beschermd tegen de venijnige lichtflitsen, die nog somwijlen kwamen schieten door de spleten in 't fletse bladloof. Roerloos stil lag de veerweg in gloeihitte onder een laag van heet stof, in een zee van helgeel zonnelicht, triestig, eenzaam; als doode lichamen dreven over tragen vlakken stroom de enkele schepen met slappe zeilen, als kruipend over onbewogen water, wee van 't felle licht en de loome hitte.

Als 't bruinruwe gezicht van Bart door 't stekend zonneflitsen glom van droppels zweet, de strakke spieren zich mat ontspanden op de grove beenderen, de heete lucht als een band om zijn nek lag, groeide in hem 't meelij, dat den avond in hem begon op te komen, toen ie bloed zag op heur gezicht en al maar sterker werd het in hem, als ie ruzie hoorde in huis, als ie merkte, dat Ant niet tegen Jelle op kon door dat lamme treiteren, waar je niks op zeggen kon. Woest kon het hem prikkelen, dat ie er naar snakte de deur open te trappen en Jelle op zijn huid te slaan.

— 'k Kan niet meer Bart, 'k mot het opgeven, zei ze tegen hem. 'k Wou graag dood wezen; as ik maar dorst, dan ging ik me verdrinken. Ik heb nou, wat ik hebben

mot. Je mot me maar niet ankijken, want dan schaam ik me zoo, je mot maar niks tegen me zeggen, la me maar loopen, dan ben 'k eerder dood. Als ik maar niet zoo bang was voor de dood, ging ik me van kant maken.

Dan balde Bart de vuist binnen in zijn broekzak, maar hij zei niks.

Nou er twee nieuwe leden in de kerkeraad mosten wezen werd Jelle nog wat vromer. Lijzerig benepen, als uit den mond van een zelfbewust verdorvene, kwamen de weinige woorden over de kwezelachtig vooruitgestoken lippen; druk hielden ze 's Zondagsavonds oefening in de mooie voorkamer van het veerhuis, waar Jelle voorging in het gebed, met blerkstem, uitgalmend de psalmen, het kleine troepje bekeerden hem volgend met lijzerig draaien of zwakke piepgeluiden.

— Je mot wegloopen, zei Bart, toen Ant hem weer eens met heur triestig gezicht aankeek.

— Kan niet, zuchtte ze; — kan me weer laten ophalen, je mag niet wegloopen van je man, al slaat ie je half dood.

Bart mompelde een vloek. Nijdig klemde ie de tanden op mekaar, as ie Jelle in de gelagkamer zag kwebbelen met een domme stijve boer over de verdorvenheid van de menschen en het ware geloof, as ie hoorde zijn diepe zuchten, zag zijn gekke draaien met zijn oogen; woest was ie as ie Jelle 's Zondags zag gaan naar de kerk met zijn bijbel onder den arm en as ie met Jelle de pont overtrok, keek ie hem an met vinnige oogen, zei al in geen dagen een woord tegen den valschen schijnheiligen loeder; dorst het te doen, omdat ie wist, dat Jelle hem niet missen kon, veerknecht wezen kon niet iedereen en Jelle had ook geen trek om 't zelf te doen.

Er was nou al in dagen geen ruzie meer in huis. Ant zwierf rond om en in de kamer met strak gezicht of schuw kijkend naar alle kanten.

— Ze is er nou echt geweest, fluisterde ze eens op een morgen tegen Bart.

— Wie? vroeg ie.

— De vrouw. Van nacht is ze er geweest, 'k heb er gezien, ze lachte om me; met der bleeke gezicht lachte ze.

't Begon te koken in Bart.

Most 't nou met Ant gaan, as met de vrouw. Mos ie Ant nou ook nog doodtreiteren. Wel verdomme!

Eens hoorde ie weer gillen. Hij erheen, wierp de deur open. Jelle stond daar, rood van drift, Ant bleek in een hoek bij 't fornuis.

— Mot je 'r vermoorden, zeg.

Jelle keek hem woedend aan, was toen de deur uit geloopen. Toen had ie een heele week geen ruzie meer gehoord, maar Ant werd bleeker, al maar bleeker, al maar suffer keek ze uit der oogen.

Was er dan niks an te doen. Was er geen gerechtigheid. Mocht dat nou maar zoo. Weg was ie gegaan, al lang, as ie niet was gebleven om Ant, maar nou zou ie den loeder in 't vizier houden.

Maar zijn machteloosheid werd hem een kwelling.

Al maar dacht ie aan Ant en der bleeke gezicht.

's Nachts wierp ie zich om en om, kon niet slapen, as ie weer der bebloede wangen voor zich zag.

En dan begreep ie, dat ie toch nog van der hield en dat ie Jelle doodelijk haatte en ie wist ook, dat 't opeens kon uitbarsten en dan zou ie niet meer weten wat ie deed.

Stil en somber bij triestig betrokken lucht kwam de herfst, onmerkbaar als een, die in 't geniep wou kwaad doen. Kilvochte lucht bracht hij mee en hij strooide ze wijd uit, ver over de lage weien en eenzame velden. Een huivering ging door beuk en olmkruinen en 't dorre riet langs het diep stond te ritselbeven. Vochtwasem goot hij uit, dreef ze voort met ijzige hand, tot ze stolde en neerdroop langs glibbervieze boomstammen en groezelige muurvlakken. Kwaadaardig riste hij de schrompeloude bladeren bij honderden van de takken en zwiepte ze voort over den veerweg. Nijdigjes glisten ze over en tegen mekaar, tolden rond en wielden over zand en steenen, kletsten neer in waterplasjes, plat uit, heelemaal dood.

Leegte lag droevig stil als over uitgestorven land. Lange schaduwen vloden haastig als doodschimmen over de weeke vochte klei-

gronden langs de knoestige koppen van lange rijen knotwilgen, hoog opbeurend de ranke twijgen, slakend een klachte van droeve verlatenheid. Bleekgrijze dampen als golvende lijkwaden dreven over 't naakte diep of hupten de lage kaden over, de uiterwaarden in, over alles heen zwaardrukkend 't naargeestig grijs van egaal betrokken lucht.

In bleek doolde Ant door het veerhuis, moe starend in 't holle donker van wijde gang, slap neerhangend de armen; onhoorbaar sloop ze om en om, schrikkend als Jelle 'r riep. Bang, dat ie heur ranselen zou, week ze schuw naar 't plaatsje, as ze hem hoorde komen, omdat ie heur daar niet stompen dorst voor de menschen.

't Somber trieste, dat dreef in de lucht en over land en water, dat zwaar drukte op menschen en dieren en boomen, kwam vaak achter Bart aan, greep hem vast in den nek, hing op zijn rug, klemde spotachtig sarrend zijn borst samen.

Toen kon ie zich niet meer inhouden.

Ze stonden voor het huis en keken mekaar in de oogen; valsch lachten de oogen van Jelle, hij zag het, wist dat de loeder lachte, omdat hij, Bart, niks doen kon, niks. Toen vloog ie op Jelle af; met zijn grove handen greep ie hem vast, sloeg hem met de vuist in 't gezicht, dat het bloed kwam druppelen uit den neus, Jelle neer smakte op den grond.

— Als je heur nog eens ranselt, trap ik je in mekaar en scheur je an flarden.

Jelle krabbelde op, flauwtjes lachte ie valsch.

— Morgen krijg je je centen en dan kun je ophoepelen.

Dan wipte ie vlug in huis, bang dat Bart hem nog eens zou aanvliegen.

Bart schokte zijn schouders, 't kon hem niet schelen, maar dan schrok ie, nou ie dacht an Ant. Den heelen middag zag ie weer der bloederige gezicht, der bange oogen en hij zag ze nog, toen 't al lang donker was en ie in bed lag,

Midden in den nacht werd er gebonsd op de schuurdeur, een troepje arbeiders mos over. Er ging een sterke ebbe.

Heftig bonsde Bart op de ruit van de zijkamer.

Jelle kwam voor 't raam, schoof het op.

— Wat is er nou?

— Je mot mee, schreeuwde Bart, der gaat ebbe, de boot komt vol.

— Je kan het best alleen.

— 'k Verdom het, 'k ga niet alleen, je mot mee.

Jelle ging mee; aan de overzij verdwenen de arbeiders in 't donker, zachtjes roeiden ze terug naar den wal.

Nou begon Jelle weer te mopperen, dat ie 't wel alleen had kunnen doen, hem niet had motten roepen.

Barts vuisten lieten plots de riemen los, in ziedende drift vloog ie op, plofte met zijn zware lijf op Jelle, greep hem vast, klemde hem in zijn armen als een ijzeren schroef, slingerde hem in 't diep.

Een heftig plonsen, dan werd het stil.

De boot gleed kalm naar den wal.

Bart naar de schuur, pakte zijn boeltje bij mekaar, trommelde dan heftig op de ruiten.

— Ant! kom deruit Ant!

Een gedaante in wit nachtgoed schoof op het raam.

— Je man leit verzopen in 't diep.

— Bart! schreeuwde ze hem na.

Met zijn bundeltje onder den arm, sprong ie in de boot, roeide over, schopte de boot terug van den wal, verdween dan in het donker van den nacht.

EEN IDYLLE. DOOR JEANNE C. VAN LEYDEN. † † † † † † † †

Dit werd dus misschien de idylle in haar leven?

Te voren had zij dit gedroomd met Richard, maar ook met Richie alleen. En nu?....

Het werd nu de zevende maal, dat zij een man ontmoette, die haar veertien dagen geleden nog volkomen vreemd was, wiens bestaan zij zelfs niet kon vermoeden, evenmin als de mogelijkheid, dat zij Richard en haar liefde voor hem zouden willen verloochenen.

Wat zij te voren nimmer mogelijk achtte, wilde zij nu zéér beslist. Nam zij zich niet met kracht voor, zich van haar droombeeld betreffende Richie los te maken, dan zou

haar houding tegenover hem steeds pijnlijker en moeilijker worden. Tijdens hun langdurigen omgang was zij van hem gaan houden en vond zij zich toch nog plotseling voor dit feit. Richard gaf niets om haar, vond haar alleen een aardig meiske, een gezellig vriendinnetje, meer niet. Dit *te* duidelijk feit bleef een scherpe ontgoocheling, die telkens haar willoos een anderen kant uitgaande droomerijen onderbrak en het maakte haar de toch begrepen waarheid steeds pijnlijker. Veertien dagen geleden had zij het manmoedig besluit genomen. Toch ook scherp gekwetst in haar eigenliefde, had zij zelfs smadelijk geglimlacht; er waren wel meer mannen dan Richard Lemke. Er wrong zich iets samen binnen in haar en de tanden opeen klemmend, kon zij snel opkomende tranen bekampen. Het alles bedwingend, smadelijke glimlachje kneep haar lippen samen tot een rechte lijn, bij de neertrekkende mondhoeken wat omlaag gebogen. Haar eerste poging had reeds schitterend succes.

Dreven haar gedachten, niettegenstaande haar sterken onwil hiervoor toch naar Richard, dan wilde zij dit benutten, om zich te harden. Allereerst moest zij aan hem kunnen denken en door haar moeder over hem hooren spreken zonder het weeë samenkrimpen van haar hart; want nu voelde zij het bijna tot fysieke pijn worden, zijn beeld uit haar intiem leven en denken weg te rukken.

Allereerst moest zij afleiding zoeken. Dit ging moeielijker dan zij eerst bedacht. Er waren wel bezigheden die haar gedachten afleidden, maar daarna moest zij in allereerste plaats zoo min mogelijk thuis blijven. Eerst toen zij trachtte, niet aan hem te denken, merkte zij pas, hoe zijn wezen vervlochten was in bijna alles wat haar omringde en beroerde. De eenzaamheid zoekend van haar kamer, was dit niet anders, dan een alleen-zijn met Richie. Er waren kleine cadeau's, nietigheden, maar die allen zijn beeld vastbonden aan haar naaste omgeving. En wegnemen wilde zij die niet, vooral ook zijn portret niet. Zij *wilde* immers beslist heenkomen over haar neiging en eerst wanneer het haar kon gelukken, onverschillig de dingen te beschouwen, die aan hem herinnerden, zou zij daarin geslaagd zijn. Toch werd het haar althans in het eerste begin te machtig. Dan was het beter te ontwijken, wat zij onmogelijk bedwingen kon.

Alleen regendagen hielden haar thuis. Zij maakte tot gewoonte, 's morgens al vroeg uit te gaan met een boek en als iets ongewoons genoot zij nu van heerlijke zomerdagen, het spijtig vindend, die gezonde morgenuitgangen niet vroeger te hebben bedacht.

In de vroege morgenuren nog niet de overdrukke kinderspeelplaats van 's middags, had zij in de Boschjes haar eigen prettig plekje, waar zij ongehinderd lag te lezen In matige beschaduwing van half hooge dennen, vond zij het juist prettig, alleen haar boek voldoende beschaduwd te hebben en op haar lijf te voelen de warme, prikkelende zonnegloed, waarbij zij eindigde met niet langer lezen en maar languit liggen, met het boek als kussen onder haar hoofd en de zonnebrand warm fluweelig gloeiend op haar gesloten oogleden. Prettig dicht, als een zacht aanvoelend iets, voelde zij de zonnewarmte aan zich. Het wat dor-drooge gras wasemde kruidig uit, wat haar met de drooge harsgeur der dennen slaperig moest maken. Droomerig verwijlden dan haar gedachten bij het gelezen gedicht of een of andere oude sage in gezond krachtig proza, dat zij daar, in vrije natuur beter dan ooit tot zich voelde spreken en dat zij verkoos boven eenige moderne mondaine roman of een naar het liederlijk laagste, walgelijk menschengedoe meesleurende schetsenbundel.

En wat haar misschien toch een wat te groote eenzaamheid zou zijn geweest, werd haar gezellig vervroolijkt door Blackje, dien zij trouw meenam op haar wandelingen, en die een aardige gezelligheid gaf door zijn ongedurige speelschheid en aanblafferige kittigheid van klein kefhondje. Zijn speelsche joligheid liet niets ongemoeid, tot zij hem, wat voor den leus beknorrend, terug moest roepen, als hij kleine kinderen nazette, die door zijn driftig meehollen beangst, luid schreiende kelen opzetten voor zijn kefferig, niets beduidend boos doen. En zij moest lachen om het even gedwee doen van zijn klein hon-

denlijfje, slechts een korte poos in bedwang gehouden. Soezend tusschen half droomen en waken hoorde zij hem prettig gezellig rond zich scharrelen in het gras, een driftig krabben en graven, tot het stuk bijten en fijn knauwen van een dennenappel hem een poos lang te doen gaf. Wanneer de zon bij wisselend weer een poos lang wegtrok van haar eenzaam-rustig plekje, voelde zij zich kinderlijk ongelukkig en ongeduldig verdroeg zij het onbehagen over zich, tot, steeds voortschuivend, de licht-duisterende wolk boven haar hoofd verdween.

Vroeger haastte zij zich 's morgens weg, om elke minuut te winnen voor haar nu al tot onontbeerlijk genot geworden wandeling en een regendag gaf haar knorrig booze ontstemdheid, als zij de heerlijke morgenuren nutteloos en genotloos zag voorbij gaan. Een doorbrekende zonnestraal deed haar haasten, om nog een uurtje te winnen van den verloren tijd. Maar als anders was het niet. De regen, die den grond doorweekte, belette haar het lui-heerlijk liggen op haar verkoren rustplekje en zij moest zich met een bank vergenoegen, die spoediger droogde dan de zwaar doorregende zandgrond.

't Was zulk een dag en Zondag, toen zij tegen elf uur nog te ontsnappen wist en blij bemerkte, hoe de regen voor goed scheen af te trekken van de lucht.

Als door den regen nog verhelderd, straalde het blauw en het natte gebladerte wasemde in de zon zijn vochtig frisschen geur uit.

Maar het was overal te nat en zij koos de bank, die het dichst stond bij haar geheel in 't groen verborgen rustplek. Niet de rust van anders kon zij daar verwachten, omdat de bank stond bij een kruispunt en tevens vergat zij den Zondagmorgen, die veel vroege wandelaars bracht. Het telkens komen van voorbijgaande menschen verdriette haar, toen zij er zat. Eén enkel uurtje, waarbij zij op Zondag beter had gedaan, maar heelemaal thuis te blijven, in plaats van uitgaan met de illusie van nog wat prettig te lezen. Kinderachtig driftigde ontstemming in haar bij elke nieuwe nadering en zij vergenoegde zich met alleen het opensnijden van een nieuw boekwerkje. Als onder invloed van het verkeerde dien morgen, was ook Blackje lastig en telkens weg, pas terugkeerend op herhaaldelijk roepen, waarbij hij modderig vuil tusschen de struiken uit verscheen en haar weer verveelde door met zijn bemodderde pootjes tegen haar op te springen, dreinend om een zitplaatsje op haar schoot, tot zij hem vanzelf weer wegjoeg met gegrom.

Haar gedachten onder zulke omstandigheden moeilijk bepalend bij een boek, merkte zij met verveling op wie er passeerde, bij uitstek Zondagsche burgerluidjes in deftigdoende Zondagsplunje. En zij keek op haar horloge of misschien de tijd reeds om was, een kwartier zitten was haar nu al lang geweest. Verlangend bladerde zij het boekske, dat zij meegenomen had door en las een regel, waar zij het opensneed, terwijl de zoele vochtige warme atmosfeer toch genietelijk tot haar wezen indrong.

Toen bemerkte zij, alhoewel juist neerziende in haar boek, het langskomen van een heer, die haar in het voorbijgaan scherp fixeerde. Opkijkend zag zij hem alleen in profiel. Voelde zijn scherp kijken meer intuïtief, want zijn aandacht scheen nu alleen te zijn bij het Nieuwsblad, dat hij gaande te lezen liep. Zij zag hem in zijn lectuur verdiept en in haar verduidelijkte een denken, dat zij zich zijn brutaal in oogenschouw nemen van haar persoon, verbeeld had. Zij zag hem buitengemeen lang en van opvallend figuur, zijn afgezette strohoed met een elastiek bengelend aan een jasknoop. Even lette zij op, niet verder geïnteresseerd.

Waar zij zat, voerde de weg driehoekig achter haar om en het was na een minuut of vijf, dat zij achter zich het knirpen hoorde der schelpgruizels onder, naar zij vermeende, denzelfden langzamen voetstap.

Toen lette zij op, geanimeerd. Dat werd brutaliteit! Zij zag hem juist op hetzelfde oogenblik, komend van het grintpaadje linksachter en met even aflichten nu van zijn hoed vroeg hij verlof voor een zitplaats op de bank waar zij zat en nam hij plaatst op den versten hoek, de banklengte tusschen hen in.

Zijn snel, overlegd handelen en de situatie die nu volgde, wekte een oogenblikkelijken lachlust in haar op. Hij zag er niet onknap

uit en in haar alleen-zitten vond hij dus verlof, zoo te handelen.

Overigens las hij met denzelfden aandacht voort, in naar voorgebogen houding, met de ellebogen rustend op zijn knieën.

Zij moest nu opstaan en weggaan. Maar zij durfde een klein grapje wel aan en wel beschouwd behoefde zij zich, waar zij geen zichzelf bewuste aanleiding gegeven had, niet te storen aan een onhebbelijkheid, die alle strikt-preutsche vrouwelijke welopgevoedheid moest verjagen. Zij mocht hem gerust gelegenheid geven, zijn dwaling in te zien en zelf op te staan, als hij opmerken kon, dat haar aandacht strak gevestigd bleef bij haar boek.

Maar het onwillekeurig zien, van een nauw verborgen spottrekje op het gezicht van een voorbijganger, joeg haar één snellen blos naar de wangen. Weggaan, terwijl op dit oogenblik niemand passeerde, zou het den vreemdeling juist gemakkelijk maken, haar met een snel gevonden verontschuldiging aan te spreken. Bedwongen ongeduld fronsde haar brauwen samen, waar zij in het minst den lust niet voelde, zich door een impertinentie te doen verjagen.

Blackje was in het struikgewas nergens zichtbaar en eerst na het herhaald roepen verscheen hij met vochtig bemodderde pootjes, om zonder verwijl met de meest voorkomende hondenvriendelijkheidheid op den vreemdeling af te stormen.

— Hier Black, gebood zij kort, boos om zijn allemans vriendschap, die hij niet verleerde.

Maar een onverwijld gehoorzamen behoorde evenmin tot zijn deugden en driftig gebood zij ten tweede male :

— Hier Black!

Met leedvermaak zag zij den vreemdeling het vuil van Black's modderpootjes van zich afkloppen, waarna hij glimlachend zei :

— U bezit daar een bizonder mooi diertje. juffrouw. Nog een heel jong beestje, dunkt mij, is 't niet?

Zijn kalm beleefde toon was zonder de minste indringerigheid, eer merkte zij op een kleine schuchterheid in zijn wezen.

— Ja, antwoordde zij wat stroef.

— Een hond is een aardige kameraad, niet waar? vervolgde hij.

Hij sprak met opvallend vreemd accent, dat zijn toch zuiver hollandsch alleen verzachte in den woordklank.

Zij dacht met bevreemding, of hij, zoo zuiver sprekend, inderdaad een vreemdeling was of niet.

— Ik zou zelf ook een hond willen hebben, maar het is mij niet mogelijk, het is te lastig er een te houden, wanneer men niet lang achtereen op dezelfde plaats blijft. Ik heb kort geleden prachtexemplaren gezien op een tentoonstelling in Aken. Misschien is u wel zelf daarheen geweest?

— Neen, zeide zij, en toegevend aan een belangstelling, die hij onwillekeurig in haar wekte, vroeg zij:

— U is geen Hollander, niet waar?

Hij lachte.

— Zeker wel! Maar ik ben lang in den vreemde geweest, mijn halve leven. Mijn betrekking brengt dit mee.

Zij glimlachte in een plots komende vooronderstelling.

Misschien eenvoudig een commis-voyageur!

Hij zag er overigens uit als een heer.

Het spotlachje over die komende gedachte verborg zij in het te voorschijn halen van haar horloge, waarna zij opstond.

— Het is uw tijd voor lunch, denk ik? vroeg hij beleefd. En met een snelle beweging zijn porte-feuille te voorschijn halend, zei hij:

— Ik ben u een beleefdheid schuldig. Mag ik u mijn kaartje geven?

Verrast las zij zijn naam: H. Walden.

— U is de zanger Walden?

— Neen, dat is mijn neef; ikzelf ben violist.

Hij maakte een kleine buiging, die zijn wat stakerig magere lengte een aardige losheid gaf.

— Een artist dus, zei zij, opeens van elken slecht denkenden twijfel omtrent zijn persoon ontheven.

— U wilde dit niet verraden?

— Neen, neen, om godswil, waarom is dat altijd noodig.

U maakt dan een zeldzame uitzondering, zei zij met nu toeschietelijke vriendelijkheid.

Even aarzelend, of zijzelve haar naam zou noemen, vond zij dit onnoodig. Zij legde het kaartje in haar boek.

— Dag mijnheer Walden.

Hij boog met onberispelijke hoffelijkheid, met den zwier {van een middeneeuwsch ridder.

— Dag juffrouw.

Zijn kaartje lag in haar boek en zij bekeek het thuis nog eens, zijn naam herlezend: „H. Walden." Hij had begrepen, een domheid te hebben begaan en gedacht, dit door een beleefdheid te herstellen. Zijn bizondere hoffelijkheid herdenkend, glimlachte zij.

— 'n Artist. . . .

't Was, of dadelijk iets vriendschappelijks tusschen hen was geweest, toen zij dit wist, een gelijke aantrekking.

Zeker zou zij hem nu op een of ander concert weleens zien en weer ontmoeten.

Twee regendagen hielden haar thuis. Den derden dag met haar morgenwandeling wat verlaat, ontmoette zij omstreeks op dezelfde tijd en plaats Walden. Zijn komst van den haar tegenovergestelden weg, gaf haar een plotselingen schok. Zij vond dit niet aangenaam, matigde onwillekeurig haar gang met stijve terughouding, die te merkbaar moest zijn.

Maar met een snellen groet ging hij voorbij. Zij glimlachte, zijn groet had een stijve linksheid door verlegenheid.

— Zijn eigen schuld, zei ze schouderophalend. onwillekeurig hardop zeggend hetgeen zij dacht.

Op haar mosplek tusschen spichtige dennestammen wierp zij het boek voor zich neer op den grond. De reeds gloeiende morgenzon van een warmen dag had den zandgrond al snel weer gedroogd. Black, die het plekje herkende, snuffelde dadelijk rond. Harsachtig droog gloeide nu de zon bijna te sterk, door de schrale beschutting der naaldkruinen. Gloedwarmte brandde op haar gezicht, terwijl zij wat lusteloos lag, de saamgevouwen handen achter haar hoofd, haar hoed naar voor geschoven. Te lui om een schaduwrijker plekje te zoeken, bleef zij liggen, liet zonder besluit het boek gelsoten naast zich. Ongedurigheid krieuwelde haar onrustig in de leden, maar voor zichzelf deed zij, als voelde zij dit niet. Dat werd te gek! Maar 't was tòch zoo, haar rust was verstoord. De zon vlak schijnend op haar gesloten oogleden, maakte een rose schemering daarachter, waarin zij het bewustzijn behield van veel licht, hel gloeiend, vroolijk licht om zich heen. En daarin, in die kleurige tint van een zomermorgen, met het vroolijke groen van nog pas afgeregende, afgestofte boomen, zag ze zwart en lang, de magere figuur van Walden.

Gekke indruk kreeg ze toen. Nu zij hem weergezien had, was hij haar in 't geheel niet meer sympathiek als gisteren. Diep in haar was het ontevreden gevoel, dat hij niet gebleven was door háár schuld. En toch voelde zij zich verlucht ook, een vreemde warring van gevoelens. Toen sprak ze hardop haar duidelijkste gedachte:

— Net 'n Svengali-type.

Ze lachte dadelijk, met even een griezeling. Impressie had hij sterk op haar gemaakt. Haar rust ook had hij verstoord, want nu lag zij aan hem te denken en de sterke lust daarvoor even bekampend, voelde ze toch wel, niet rustig te kunnen gaan lezen. Toen richtte zij zich op en zei balloorig:

— Wat moet ik hier dàn doen?

De tijd kroop om en zoo werd de dag eindeloos tot morgen. Zelf betrapte zij zich op het verlangen naar den volgenden dag, of hij er weer zou zijn 's morgens.

Ze wist van *ja*.

Toen lachte ze met griezelig gehuiver weer even.

— Svengali! . . .

Maar neen, zij had vanmorgen te hooghartig afgewezen. En nu hij daarom niet meer komen zou, moest het bij haar ook dadelijk goed uit zijn en haar tegenlust bedwingend ging zij zitten lezen. Maar na een oogenblik steunde zij door een gloedhitte van transpiratie.

— 'k Kan 't hier niet uithouen.

De ongedurigheid dreef haar op; dan maar een ander plaatsje zoeken.

— Kom Black, waar ben je, kom mee.

De hond, die dacht dat zij weg ging, sprong tegen haar op, blij dat ze weer ging loopen.

En onder een eikeboom viel ze weer neer in het gras, wilde daar nu in alle ernst lezen

en niet denken. Maar een voorbij snellend uur van anders, verlengde zich nu in traag voorbijgaande kwartieren en zij genoot niet van de heerlijke, zwoelige kruidengeur om zich heen.

En kribbig boos voelde zij de volgende morgens ook bedorven wanneer zij hem nog telkens wachten zou.

Maar den volgenden morgen zag zij hem reeds van ver, zitten op de bank. Toen bekroop haar een vreemd gevoel van tevredenheid, dat haar hart deed kloppen. Toch hield ze haar pas in, niet wetend, wat nu verder.

Maar hij stond al op, had haar ook reeds gezien en machinaal gehoorzamend aan een drang uit haar zelf naar hem toe, liep zij voort, met verlegen opslag van haar oogen, toen hij vlak bij haar was.

Nu kwam hij met eerbiedige hoffelijkheid, zijn hoed in de linkerhand en zijn uitgestoken rechter naar haar toe.

— Is u erg boos, dat ik weer gekomen ben, juffrouw?

Zij glimlachte, zei eenvoudig:

— Neen.

Te eerlijk om te huichelen. Zijn hoffelijkheid trok haar dadelijk weer aan en van ter zijde keek ze eens naar hem op, hij was meer dan een hoofd langer en zij zelf was geen kleine vrouw. En zij vond hem wel knap, manlijk flink en een gentleman. Hij mocht immers wel komen, nu zij door een toeval op aardige manier kennis hadden gemaakt.

— Is u er erg op gesteld te blijven zitten, juffrouw? Ik zou anders zeggen, laten we liever wat wandelen, als u mij tenminste wilt toestaan, u wat gezelschap te houden?

Hij deed heel aardig haar onderdanige dienaar en zij zei nu vriendelijk gewoon, dat het heel goed was om te wandelen. Zij gingen toen naast elkaar en het gesprek vlotte wel. Hij vertelde over zichzelf zonder veel bepaaldheid, dat haar oppervlakkig toch wel een beeld gaf van zijn doen en laten. Hij maakte deel uit van een orchest, was niet zooals zij eerst dacht, een bekend wordend virtuoos, die op concerten speelde. Even gaf het haar teleurstelling, dat hij niet supérieur was, maar wàt deed het af aan zijn artist-zijn?

Zij ook, sprak zonder veel terughouding en alleen dacht ze 't gek-grappig, dat zij zoo gezellig liepen te praten en hij nog niet eens haar naam wist.

In de boschjes was het stil van wandelaars en zij volgden de slingerpaadjes, die gelijkvormig hen in cirkelgang konden brengen op dezelfde punten waar zij geweest waren. Zij haalde haar horloge uit.

— Ik moet letten op de tijd.

— O, maar 't is nog vroeg, zei hij. Zeg als 't u blieft, hoe u de weg nemen wilt.

En zij berekende knap aan den tijd, tot hij zelf er ineens van schrok, dat 't al zoo laat was.

— Laten we zóó gaan, ik moet me nu ineens haasten, zei ze.

Hij liep nog mee en in het laatste laantje zei hij:

— Ik zal u hier verlaten, vindt u dit goed?

— Ja, zei ze en even weer vond zij die morgenwandeling eigenlijk niet goed geweest. En dadelijk daarop met onverschillige onafhankelijkheidszin dacht ze: waarom eigenlijk. 't Deed er niets toe en 's morgens waren in de boschjes weinig wandelaars. Zij reikte hem haar hand.

— Dag mijnheer Walden.

— Dag juffrouw.

Zij vond het weer aardig, dat hij boog als een oud ridder. Glimlachend zei ze:

— Nou weet u nòg m'n naam niet.

Hij glimlachte ook.

— Neen, die weet ik nog niet.

— Juffrouw Hooijer.

Zijn hand drukte stevig de hare. Toen vroeg hij:

— Mag ik morgen weer komen?

— Ja, zei ze, het zelf aardig vindend, ook, om zich nu eens niet te storen aan wat eigenlijk volgens conventie niet mocht, dat zij geregeld met een heer zou wandelen in de boschjes. En met prettig verlangen keek zij den volgenden morgen tegemoet. Toen vroeg hij het ineens voor volgende dagen.

— Als u alleen is, mag ik u dan 's morgens altijd gezelschap houen?

Even aarzelde ze, toen zei ze eenvoudig:

— Ja, als ik alleen ben.

't Zou heelemaal nog een veertien dagen zijn, dat zij 's morgens zou kunnen komen. Dit stelde vanzelf het grenspunt.

Eens vroeg hij:

— Waar is nu eigenlijk uw lievelingsplekje?

Maar dit wilde zij hem niet doen weten. Op zijn nog eens aandringen, zei ze;

— Neen, dat zeg ik u niet. Het is zoo verborgen, dat u mij niet zoudt vinden. Van den weg af is 't niet te zien.

— Ik *zou* u wel vinden, schertste hij.

Toen bekeek zij vroolijk zijn lengte en zei:

— De takken zijn er zóó laag, dat *u* er niet zou kunnen zijn.

— Ik wil 't toch probeeren.

— Nee, nee, mijn geheim plaatsje zeg ik u niet.

Zij nam nu 's morgens een boek mee voor de leus, àls hij er eens niet zijn zou, kon ze lezen. Maar ze wist, dat hij er altijd wèl was. Eens, dat zij nog vroeger, dan gewoonlijk was gegaan, zag zij hem niet en schrikte onaangenaam op, dat zij hem niet vond wachten op de ontmoetingsplaats. Zich beheerschend, dacht zij dadelijk: „'t Is te gek, ik moet er onverschillig voor blijven.'' Maar toen ze hem komen zag, klopte haar hart van stille voldoening over zijn komst.

— U is matineuzer dan anders, zei hij met altijd dezelfde hoffelijkheid.

Die twee morgenuren vormden het eenige belangrijke deel van haar dagen, die zij verder doorbracht in een stille verwachting van den volgenden ochtend. Zij loochende dit niet voor zichzelf, maar wilde niet doordenken. Er was het verlangen, héél duidelijk, dat haar geen morgen zou doen thuis blijven, indien het weer gunstig was. En toch diep in haar een kleine tegenstand. Zij begreep wel, dat hij kwam, omdat hij haar aardig vond en dan werd het eigenlijk spelen met vuur.

Maar het pikante hield haar nu stevig vast en zij haalde de schouders op.

— Maar eenvoudig laten gaan.

Zij vond, dat hij er uit zag als een heer en dit ook wàs. In stand stond hij feitelijk beneden haar. Toen hij daarop zinspeelde, vond zij het dwaas, je moest de menschen beoordeelen naar wat zijzelf waren. Dat hij artist was, vereffende trouwens alles, ten minste in haar oogen. Toen hij sprak over familie, stond de hare er wat stijf, afgepast in rang boven; haar vader, nu sinds jaren dood, kolonel ter zee en gelijke officiersrangen in de overige familie. Hij stond daartegenover vreemd met ook weinig interesse voor den officiersstand. Werkelijk was zij te verstandig en oud genoeg om niet te oordeelen naar een beteren persoonlijken maatstaf. Hun gesprek was er vriendschappelijk vertrouwelijker door. Haar ongedwongen toenadering, kon zij als een zeldzamen, vrijmoedigen durf voor een meisje, door hem gewaardeerd achten.

— 't Was dus uw gewoonte, hier 's morgens te komen? vroeg hij, doelend op haar alleen uitgaan met haar hond.

— Ja, zei ze, bedenkend, wat haar daartoe gedreven had. Maar Richard Lemke was nu een nevengedachte in haar hoofd, een verschil van het tegenwoordige en het verleden. Walden was het „tegenwoordige''. Het beklemde haar wel even, zoo te denken, maar 't wás zoo. Beklemmender was het, dat zij zoo lang van Richard had gehouden, zonder dat hij van zijn kant zelfs aan haar dacht. Aan hem denkend klemden zich haar lippen tot een dunne streep opeen. Zij wilde *zelf*, dat het was, zooals het nu werd. En later zou zij erover heen zijn. Zij zag Walden niet duidelijk in haar verder leven en wist ook niet recht wat zij hierover voelde, spijt of verademing. De gedachten schoven en gleden door haar hoofd, terwijl zij zwijgend naast hem liep. Toch trachtte zij op zuiver terrein te blijven, 't is doorgaans niet voor vriendschap, dat een man het gezelschap van een vrouw zoekt. Toen zei hij:

— Ik ben óók altijd alleen.

Nu keek zijzelf wat vreemd op. Had hij dan geen vrienden onder zijn collega's? Maar sprekend met eigen overtuiging, zei ze:

— De eenzaamheid weegt dikwijls tegen het twijfelachtig aangename van menig gezelschap op.

— Wat erg pessimistisch voor een jong meisje, lachte hij. Maar ik hou ook van de

eenzaamheid. Ik kan trouwens niet omgaan met mijn collega's. Ik ben met hen op den besten voet, dat is waar, maar zij hebben andere belangen, gaan in café's, waar ik niet van hou en hun vrouwen zijn het ergste. Ik zou nooit met zoo een willen trouwen niet waar, wat zal ik u daarvan vertellen. Zij hebben goeie beste vrouwen, maar van een slag waarmede ik niet kan opschieten. Zij zijn, heel goed en geschikt voor hun huishouden, maar . . . 't Is trouwens niet gemakkelijk om de vrouw te vinden waar men van houdt. En als ik met een vrouw trouw, zou ik van haar willen houden. 't Moet dunkt mij, te vrééselijk zijn om te trouwen, als men elkaar niet waarlijk lief heeft. Ik zou dat niet kunnen verdragen. Mij dunkt, ik zou snel mijn biezen pakken en zeggen, dat ik een engagement had hier of daar. Verbééldt u, iederen dag, tegenover elkaar te zitten zonder liefde, dat is onmogelijk, vindt u niet?

Zijn gemaniereerd vreemdelingen-hollandsch amuseerde haar verbazend, nu hij in vuur geraakte.

— Heel vrome voornemens, lachte zij.

Hij ook, lachte hartelijk.

— Zeg mij eens, waarom is u niet getrouwd?

De vraag mishaagde haar zonder bepaalde gemotiveerheid.

— U zegt zelf, dat het moeielijk is, de vrouw te vinden, waar u van zoudt kunnen houen, zei zij wat scherp.

— U hebt dus nog van geen man zooveel gehouden, dat u met hem zoudt willen trouwen?

— Neen, zei zij kortaf.

Het onderwerp beviel haar niet. Bezwarend overkwam haar ook opeens het gevoel iets te doen, dat zij liever had moeten laten, dit soort vrijmoedige onafhankelijkheid voor een meisje kon niet alleen als weinig passend worden beschouwd, maar had ook onaangename gevaren.

Waarschijnlijk merkte hij wel haar plotselinge terughouding. Maar een glimlach speelde op zijn gelaat met dezelfde uitdrukking, die haar den indruk had gegeven, dat hij een Svengali-type was. Hem beter kennend, voelde zij niet zoo sterk het onaangename van die gezichtsuitdrukking, maar iets had haar onwillekeurig afgeschrikt. Zij had niet kunnen zeggen wàt.

— Ik denk, dat 't mijn tijd wordt, zei zij, haar horloge uithalend.

— U komt morgen weer, niet waar? vroeg hij.

— Zeker, wanneer het goed weer is.

't Kwam haar stijver van de lippen, dan haar wil was.

— O, 't zàl mooi weer zijn. U zult zien, dat wij een mooie nazomer zullen hebben.

Zij liep wat snel door en bleef het eerst staan op de plek waar hij altijd afscheid nam.

Hij nam haar hand met stevigen druk in de zijne en die even vasthoudend vroeg hij:

— Mag ik u morgen wat rozen meebrengen?

Haar antwoord draalde een oogenblik besluiteloos. Toen dacht zij het slechts inbeelding, dat het iets anders, dan een aardige hulde van hem was. Waarom zou ze hem dan onaardig kwetsen en weigeren.

— Heel graag, zei ze, plots besloten.

Zij trachtte toch even te vorschen op zijn gezicht na haar korte wijfeling van een moment, maar met alleen onderdanigheid wachtte hij haar antwoord. Boog toen met zijn altijd diepe buiging, het gezicht neer over haar hand en zei eenvoudig:

— Dank u.

Zich van hem wegkeerend, liep zij snel den weg naar huis.

Den volgenden morgen haastte zij zich niet als anders. Eenmaal op straat, liep zij ook trager, dan gewoonlijk, met een kleine ontstemming, die zij niet bizonder overpeinsde.

— Toch aardig dat idée van bloemen.... dacht ze hardop. Toen overwon iets anders haar besluiteloosheid en zij liep sneller door.

Toch was zij hem dezen morgen vóór. Hij was er nog niet. Zij keek rond zich, of zij hem misschien komen zag. Met ontevreden bevreemding zei ze een dadelijke gedachte ook hardop:

— Misschien komt hij wel in 't geheel niet.

Zich toen met een gedecideerd rukje omkeerend, ging zij een gedeelte van haar weg terug en zocht tusschen het groen haar vroegeren rustplek.

Zij riep haar hond.

— Hier Black en bij de vrouw blijven.

Black zou haar tegenwoordigheid verraden als hij naar den weg liep. Zij nam haar boek en bladerde erin. Toen strekte zij met een soort gerust welbehagen haar leden uit op het gras. Zij bemerkte, dat zij, hoewel zelf volkomen verborgen, tusschen het sparregroen door een vrij uitzicht had op den weg.

— Zou hij komen?!

Zij lachte met een stille behaagzucht. Indien hij kwam, zou zij misschien aan een nog twijfelende wensch gehoor geven en blijven waar zij was. Zij vestigde haar aandacht op haar boek, maar tegelijk wilde zij kijken ook. Hij was ongewoon laat, over half elf reeds.

Toen zag zij hem ineens komen en al dicht bij.

Hij had voor de warmte zijn hoed afgezet, die bengelde aan een jasknoop en liep met groote, langzame passen. In de eene hand hield hij een groot bouquet rozen en met de andere streek hij zijn zakdoek herhaalde malen over zijn voorhoofd met sterken hinder van de warmte.

Toen zij hem zag, voer een schok haar door de leden met dezelfde vreemde mengeling van voldaanheid en halve ontevredenheid. Eerst richtte zij zich dadelijk op en liet zich toen opnieuw terug vallen in het gras.

— Ik blijf nog hier, zei ze gedecideerd.

En zij bleef, uitstellend na elke vijf minuten, dat zij nu maar wilde gaan, tot nog een nieuwe vijf minuten. Toen drong een kleine beschaming over haar onaardig-zijn haar tot gaan, na een half uur. Met diplomatiek overleg, kroop zij langs anderen weg onder de takken door eruit; een lastigen gang, waarbij hoed en rok telkens vast haakten aan boomstronken en houtstekels. Grassprieten en dennenaalden hechten zich aan haar kleederen en met verhoogde kleur van klein schuldbewustzijn trad zij Walden tegemoet.

Eerst toen zij dicht genaderd was, stond hij van zijn zitplaats op, waar hij gewacht had op haar komst.

— Ik begon aan uw komst te wanhopen, zei hij, haar begroetend.

Hij keek haar scherp in de oogen, die zij even verlegen neersloeg onder dien blik.

— En mijn arme rozen dan, vervolgde hij, terwijl zij niet dadelijk iets wist te zeggen. U heeft mij met opzet laten wachten, is 't niet? Ja, zoo doen de vrouwen!

— Ik ben in slaap gevallen, jokte zij ineens brutaal. U was er niet en toen heb ik mijn oude plekje opgezocht.

— Wèrkelijk? Hebt u daar geslapen in 't gras? Maar ik had u dan moeten zien!

— Nee, nee, wat denkt u! Natuurlijk is mijn geheime plek van de weg af niet te zien.

— 't Spijt mij, dat ik 't niet geweten heb; ik had u dan willen zoeken.

— Gelukkig weet u het niet, zei zij wat bits, door zijn woorden een weinig verlegen.

Hij keerde terug naar de bank waar hij gezeten had en nam het bouquet rozen.

— Mag ik u deze geven? Tot mijn spijt kon ik geen mooiere krijgen, door de regens der laatste weken.

— Zij ruiken verrukkelijk, zei ze, haar gezicht in de bloemen verbergend. Hartelijk dank.

Hij trok zijn horloge te voorschijn.

— 't Is nu al zoo laat, zei hij verwijtend. Ik had u vandaag naar *mijn* lievelingsplek willen brengen, een prachtig afgezonderde bank. Weet u wel, dat ik juist weg wilde gaan, toen u kwam? Ik dacht zeker, dat u niet komen zoudt.

— 't Spijt mij, maar ik kon het niet helpen, jokte zij nogmaals. Maar nu ben ik er tòch, niet waar?

— Ja, ja u wilde mij doen verlangen, hield hij vol.

De geur der rozen genietend, vermeed zij een antwoord.

— De bank, die ik bedoel is niet zoo ver, wilt u er heen?

— Zeker, zei zij, 't is te warm om veel te loopen.

Dat de plek eenzaam was, vond zij aangenaam. Het gaf minder gevaar voor bekenden.

— Verrukkelijk is 't hier, zei zij, de koelte genietend van de schaduwplek waar de bank stond. Zij trok spelend aan de ooren van Black, die op haar schoot lag. Toen schoof zij hem van haar schoot weg.

— Ga in 't gras liggen, 't is me veel te warm hoor.

Hij scharrelde er dadelijk wat op, een vies, verdroogd been.

— Geef hier Black, gebood zij, bah! Je zoekt altijd vieze dingen op.

En het been ver weg werpend, wreef zij stevig met een zakdoek haar vingers af.

Walden had dadelijk zijn hoed afgezet, lijdend onder de vroege morgenwarmte. Nadenkend bekeek hij haar handjes, die blank en teer waren. Toen nam hij haar linkerhand en zei:

— Geef mij je hand eens, wil je?

Hij had reeds meer keeren het stijve „u" weggelaten. Maar zij was er niet wederkeerig op in gegaan, vond het wel wat brutaal van hem zonder haar gegeven toestemming.

Haar hand in de zijne, bracht een nerveuse trilling over haar, waarbij het bloed plotseling opsteeg naar haar gelaat. Hij had zich over haar hand gebogen en bekeek de lijnen en haar nerveusheid verbergend in een lach vroeg zij:

— Bestudeert u de occulte wetenschappen?

— Ja, antwoordde hij, ik wil zien wat daarin staat. Ik kan je feliciteeren, er ligt een groot geluk in, mariage d'amour.

— Och kom, zei ze, haar hand terug trekkend.

Het gevoel, dat haar bij zijn aanraking doorstroomd had, wilde zij niet herhaald hebben en met haar hand in de zijne, die groot en tot op de vingers behaard was, scheen het of hij een bepaalde macht op haar zou kunnen uitoefenen. Maar voor hypnose was zij niet vatbaar, ze had wel eens de proefneming daarvan toegelaten, maar altijd zonder succes. Dit vertelde zij aan Walden met de natuurlijke animo voor zulke geheimzinnige zaken.

Hij had zich een weinig naar haar overgebogen en keek haar scherp in de oogen. Die blik had bijna dezelfde uitwerking als de aanraking van zijn hand. Het verwarde eenigszins haar denken terwijl zij sprak. Het maakte haar verlegen en zij vroeg:

— Waarom kijkt u me zoo aan?

— Niets, niets, zei hij, ik zal u niet meer aanzien, want ik kan dan niet letten op hetgeen u zegt. Ik moet een vrouw liever niet aankijken, het is waar.

Zijn antwoord deed haar even bevangen zwijgen, toen sprak zij nerveus door.

Hij luisterde glimlachend naar haar betooging over hypnose en haar ongevoelig blijven voor suggestieve krachten.

— Misschien zou ik u tòch onder mijn invloed krijgen, zei hij. Bij een vrouw helpt een groote factor somtijds mee, wanneer zij namelijk reeds gevoelig is voor de aanraking van een man. Wilt u, dat ik het eens beproef?

— Neen, waar denkt u aan! Ik geloof niet, dat u zoo'n gevaarlijke macht over mij hebt, antwoordde zij een weinig koel, haar nerveuse bevangenheid bestrijdend. Zij voelde een onaangename ontstemming over zich heenglijden, die zich als een plotselinge verwijdering tusschen hen in stelde. Toch scheen zij de eenige die dit opmerkte. Zij vond het opeens niet aangenaam meer, iederen morgen zoo door hem in beslag te zien genomen.

— Zult u morgen vroeger komen? vroeg hij, toen zij opstond om naar huis te gaan.

— Morgen?... draalde zij... ik zal morgenochtend denkelijk verhinderd zijn.

— Dat valt uitstekend, zei hij. Ik moet een dezer dagen een dag voor zaken uit de stad en ik zal dan morgen gaan. U komt dus niet... maar overmorgen?

Zij begreep het onvermijdelijke en dat hij voor goed weg zou blijven verlangde zij niet.

— Overmorgen weer wel, zei ze.

— Tot Zaterdag dan, niet waar? zei hij afscheid nemend.

Dien voorgaanden Vrijdag genoot zij een eigenaardig gevoel van verlost-zijn, van een ongebonden, herwonnen vrijheid. Zij lachte stil, dubbel genietend van den heerlijken zomermorgen om haar heen. Zij kon nu weer eens ongestoord genieten van een paar uurtjes lang uit in het gras liggen lezen.

— Gek! zei ze, prettig te vinden dat hij niet komt.

En achterover liggend in een geliefkoosde houding, overpeinsde zij de laatste week. 't Werd nu bijna veertien dagen, dat zij Walden voor het eerst ontmoette. De tijd, dat zij hem kende, scheen haar reeds veel langer. Zooals altijd, vond zij het behagelijker, wanneer hij niet bij haar was en zij alleen aan hem denken kon. Of was dit verbeelding en vulde alleen haar denken den vervelend ledigen tijd van zijn niet-bij-haar-

zijn? Maar dat was ook te gek! Dan zou zij van hem moeten houden en zij wist niet, wat zij dan ooit te voren voor Richard Lemke gevoeld had. Maar daarover wilde zij allerminst meer denken. 't Was een lange tijd, weken lang, dat zij Richard voor het laatst had gesproken. Toen zij toch snel het aantal weken berekende, verwonderde het haar, dat het aantal niet het dubbele bedroeg.

Toen zij een drie kwartier later op haar horloge keek, dacht zij het reeds veel later; de morgen ging niet zoo snel om als anders. 't Kon nu toch even heerlijk zijn als toen zij Walden nog niet kende. Zij *wilde* het nu eens juist weer zoo prettig voelen als toen, maar een lustelooze ongedurigheid bedierf het ware genot, zij vond het nu vervelend, alleen te zijn.

Den volgenden dag zou hij er dus weer zijn en zij moest zorgen, zich niet te verraden, wanneer hij zou vragen, wat zij den vorigen dag gedaan had.

Zij was vroeg gegaan met een kleine verwachting. Als hij er nog niet was, zou zij weer eerst naar haar oude rustplekje gaan. Met dit voornemen liep zij snel door.

't Was drukkend warm, de zwoele, onweer broeiende hitte, die de frischheid van den morgen bedierf. Lauwe dampwolken dreven langs de lucht, zich langzaam samentrekkend. Een komend onweer, dat een dag lang broeide.

Reeds uit de verte zag zij met teleurstelling, dat Walden er al was. Hij zat te lezen en zag haar nog niet. Zou zij er van profiteeren? Zij was heel vroeg en nu hij haar niet zag, was het eigenlijk hetzelfde. Met een snel besluit boog zij onder de boomen door.

Maar door de haast vermeed zij niet voorzichtig genoeg de stekelige sparretakken, waarin zich haar voile hopeloos verwarde. Nog was zij in het zicht van Walden en zenuwachtig snel poogde zij haar voile los te krijgen, die haar hoed mede vastbond, toen zij bijna voorover viel door het vasthaken van haar rok aan een scherpe taksplinter. Toen was het te laat, zij zag Walden met groote stappen en een spotglimlach op zijn gelaat aankomen. Zij begroette hem verlegen. Toen probeerde zij haar houding te redden:

— 't Is nog zoo vroeg, dat ik u nog niet hier dacht en ik wilde zoolang mijn eigen plekje opzoeken.

De spottende glimlach verdween niet van zijn gezicht.

— En wat wil je nu? Hier blijven?

— Neen natuurlijk niet, zei ze bits, boos om zijn houding, die zij opeens anders vond.

— Maar 't is hier heerlijk, zei hij, laten we wèl hier blijven.

Laat mij je eens even helpen.

Hij sneed met zijn zakmes het bezemband door, dat van haar rok was afgescheurd. Toen met een onverwachte beweging zijn arm om haar heenleggend, boog hij zich om haar te kussen.

— Mijnheer Walden! . . . stiet zij hem boos van zich af.

— Nu wat is 't, mag dat niet?

Zij keerde zich zonder antwoord van hem af.

— Is u boos? vroeg hij haar niet meer naderend.

— Ja, antwoordde zij scherp.

Een warreling van gedachten duizelde door haar hoofd. Daar had je 't nou! Het groot succes van haar eigen domheid. Ze zag het nu heel duidelijk. *Hij* had dit van begin af voorzien en zij had een tijd lang werkelijk geloofd, dat hun vriendschappelijk samengaan voor hem de weldaad was van een omgang met een beschaafde vrouw. 't *Was* niet te doen voor een vrouw, een man zoo vrijmoedig tegemoet te komen als zij gedaan had. Zou hij nu heengaan, indien zij dit vroeg? Zij vreesde van neen. Zij voelde wel een valsch standpunt ook door eigen schuld, omdat zij in haar zoeken naar afleiding zonder veel doordenken had gehandeld.

— Kom wijs mij nu eens je geheime plek? vroeg hij, haar ontstemming negeerend.

Maar zij liep zonder antwoord door, een beteren uitgang zoekend voor den weg. Hij volgde haar met groote passen.

— Toe hol nu toch zoo niet. Ben je werkelijk zóó boos?

— Ja, zei ze nogmaals.

— Maar dat spijt mij.

Een betere uitwerking van zijn woorden

bedierf hij echter dadelijk weer, door te trachten haar hand op zijn arm te leggen. Hij wilde haar het snelle doorloopen beletten.

— Kom kom, schertste hij, dàt is toch niet erg.

Toen nam hij haar voorzichtig bij den mouw van haar blouse en zei:

— Laten we nu hier wat zitten.

Voortdurend loopen in die hitte was inderdaad onhoudbaar.

— 't Is *te* drukkend, lachte hij. Wil je hier zitten? En kom dan alsjeblieft in een beter humeur, hè?

— Och jawel, zei zij, met een minachtend schouderschokje, het vervolg van zijn vraag negeerend.

Loopen of zitten was hetzelfde en zij overdacht een plan.

Hij ging dicht naast haar zitten.

— Wilt u dat niet doen? vroeg zij koel.

Hij vond haar preutschheid niet aardig meer. Daarvoor zou zij niet zóó begonnen zijn, als zij gedaan had.

— Om 's hemels wil! Ik ben toch niet te veel? Dan zou ik heen gaan.

Zij antwoordde niet dadelijk, het antwoord genoegzaam te kennen gevend. En hij begreep dan ook.

— Ben ik werkelijk te veel en u onaangenaam?

— Ja, zei ze, ik heb liever dat u heengaat.

— Alors il faut le faire, zei hij hoffelijk.

Snel liep zij in tegenovergestelde richting met het vreemd-dwaze gevoel van een nederlaag.

Toen wond het alles haar op tot schreiens toe bijna.

— Vulgair, bah, hoe vulgair is hij en dàt heb ik nooit gemerkt, snikte zij half.

Thuis gekomen, zei haar moeder, die zelf de deur open trok:

— Richard is er.

— Richie! . . .

Zij had zijn fiets, die in de gang stond niet dadelijk herkend en gedacht, dat haar neef er was.

Een opstormende gedachte van heerlijkheid wekte een plotselingen jubel, dien zij nauwelijks bedwingen kon. Zijn zeldzame bezoeken, den laatsten tijd dikwijls op ongewone tijden, waren daardoor nog korter en vluchtiger.

Zij vond Richard bizonder opgewekt en een vraag drong haar naar de lippen, waarom hij er wel zoo blij gestemd uitzag.

Maar een plotselinge gevoeligheid sloot haar lippen dicht.

Wat had *zij* te maken met zijn vreugde of zijn verdriet?

Hij kon trouwens wel uit zichzelf spreken en vertellen welk voordeeltje hem zoo vroolijk stemde.

— Was je er al lang vroeg zij.

— Nee, een oogenblik voor dat je thuis kwam. Ik kom jullie groot nieuws vertellen.

Hij ging altijd aardig gemeenzaam met mevrouw Hooijer om.

— Ik zal 't maar dadelijk zeggen ook, ik ben compagnon van mijn oom Frits geworden.

Zijn gelaat straalde van een jongensachtig plezier.

— Wat zeg je ervan moedertje! En jij, Nellie, is dat geen bof!

Mevrouw Hooijer wenschte hem geluk.

— Maar ik dacht, dat z'n zoon Karel . . .

— Die heeft nooit in de zaak van zijn vader gewild en een stille hoop heb ik altijd gehad, dat oom mij, als familielid, zou stellen boven een vreemde. Nu ben ik er, hoor!

Hij sloeg zijn arm om Nellie heen en trok haar met zich rond.

Zij lachte om zijn uitgelatenheid, die haar tegen wil en dank in de stemming dwong, ook omdat zij iets anders verwacht had, dat nu als een verademing van haar afgenomen werd.

Maar de vroolijke stemming bleef bij haar momenteel.

Richard zag eruit of hij nog iets te zeggen had en dat niet deed. Hij kon maar kort blijven, zei hij, moest dadelijk weer weg, koffiedrinken bij oom Frits, die een boodschap aan zijn huis had doen weten.

— Laat je me uit, Nel?

— Ja, zei ze onverschillig.

Na het gebeurde dien morgen, liet overspanning haar een kinderachtige gevoeligheid toonen voor iedere kleinigheid.

De zwoele onweersatmosfeer maakte het alles nog ondragelijker. Zij zou het kunnen uitsnikken, als 't niet *te* dwaas was.

Midden op de trap bleef hij dralend staan, maar liep toen weer door, zonder iets te zeggen.

Scherp herinnerde zij zich opeens al de keeren dat hij haar gekust had. Nu was er iets, dat hem mijlen ver van haar verwijderde. Bij intuïtie voelde zij wel, dat het iets belangrijks was, hetgeen hij wilde zeggen en weer verzweeg. Zij kon het niet tegengaan, dat er iets samenwrong om haar hart wanneer ook maar het geringste doelde op zijn werkelijke onverschilligheid voor haar.

Toen vroeg hij opeens:

— Waarom fietsen wij eigenlijk nooit eens samen?

Zij trok de schouders op met een kort, wat minachtend lachje, waarbij haar mondhoeken onmerkbaar trilden.

— Je hebt nooit gewild, denk ik.

— Foei foei, zei hij bestraffend, maar hij noemde geen geldiger reden.

Was hij maar liever niet gekomen, juist vandaag niet.

Zij stond op de laatste traptrede met een slap ellendig gevoel over zich. Zij reikte zoo een weinig boven hem uit, hij scheelde niet bovenmatig in lengte met haar.

Haar scherp antwoord scheen hem onaangenaam te zijn, maar een trek van minachting trok haar mondhoeken ietwat omlaag.

Een opstuwende drift weekelijkte weer weg in slapheid. Zij had een ondeelbaar oogenblik lust hem te zeggen, dat hij liever nooit lievigheden en vriendelijkkeden meer moest zeggen, zonder die te meenen. Blind voor alles dacht hij inderdaad, dat zij lust had zijn zusje te zijn, zijn werkelijke zuster vond hij niet aardig. Hij deed beter weg te blijven voorgoed, dit wilde zij hem zeggen.

Maar dat was alles dwaze en gekwetste eigenliefde in haar. De tranen drongen haar zoo tegen de oogleden, dat zij ze even sloot en zij trachtte een benauwd opdringen van iets in haar keel weg te slikken.

Ga nu maar heen, toe, ga nu heen. . . .

Dat te zeggen, drong haar in wanhoop naar de lippen, die zij stijf opeen drukte.

Iets overleggend, keek hij naar de punten van zijn schoenen, die hij op en neer bewoog.

— Laten we vanmiddag fietsen, heb je lust?

— 't Is te warm en 't gaat regenen zei' ze.

— Heb je géén lust? vroeg hij, snel opziende. De warmte is het minste en onweeren doet 't wel niet voor vanavond.

Hij sprak koel en blijkbaar gekrenkt.

Het deed haar schrikken en alles overheerschend kwam het verlangen zijn zin te doen. Zij vermande zich tot een luchtig schertsen.

— Och! natuurlijk heb ik lust. Kun je niet tegen een plagerij?

— Soms niet, zei hij ernstig.

— Sinds wanneer ben je zoo'n brombeer?

Hij lachte.

— Ik zal je om half twee komen halen.

Zooals altijd, had Richard gezegevierd.

Wanneer hij er niet was, kon zij het plan opvatten, niet meer voortdurend aan hem te denken. Dan herinnerde zij zich al zijn nalatigheden, zijn dikwijls lang wegblijven en allerlei kleine onhartelijkheden, die zij op een goudschaaltje wierp en die alle meer dan voldoende te verontschuldigen waren, omdat zij eischen stelde die een gewone vriendschap te boven gingen. Maar zij leed eronder.

En het ergste was, dat Richard er weinig of geen schuld aan had. Vriendschap, die werkelijk verder gaat, dan een goede, maar oppervlakkige verstandhouding tusschen een man en een vrouw, is altijd een gevaarlijke proefneming.

Richard had daar misschien nooit over gedacht of het gevaar voor een valsche verhouding voorkomen, door ronduit te verklaren, dat hij niet aan trouwen kon denken, omdat hij geen positie had, die hem daartoe in staat stelde. Een huwelijk met een rijk meisje zou hij nooit willen aangaan zonder liefde. Hij had hooge en vaststaande ideeën omtrent het huwelijk en de vrouw.

Dat Nellie Hooyer van hem was gaan houden, was de natuurlijkste zaak ter wereld. Maar in stede van een groot geluk, bracht het haar een verlies. Door die liefde verloor zij in hem den vriend. Hetgeen hen dichter tot elkaar moest brengen, verwijderde haar

nu mijlen ver van hem. 't Was niet die liefde, die in schijnbare vriendschap berusting vindt. Daarom *wilde* zij zich van hem en haar hopelooze neiging losmaken Maar het was niet gemakkelijk over haar liefde te zegevieren. 't Ging alles goed, zoolang zij Richard niet zag, maar als hij er was, werd zij zwak en voelde zich hulpeloos in haar tegenstand.

Dan kon zij alleen nog maar willoos verlangen, dat hij haar als altijd, lief en aardig vond, als een vriendinnetje, waarmede hij niet stijf en vormelijk behoefde om te gaan.

Daarin lag ook zijn schuld. Het had een droom in haar gewekt, als een mooi sprookje van geluk, waarin zij droomde, dat, indien fortuin hem eens gunstig mocht zijn, hij het geluk van zijn leven reeds gevonden zou hebben bij haar.

De zware neveldampen van dien morgen hadden zich verdund, toen de zon er nog door heen gebroken was en het onweer voorloopig had opgeschort. De wolken pakten zich nu onmerkbaar samen en bedekten een klein deel van de lucht als een onheilspellend teeken. Maar het zou een onweer zijn, dat de zware; zwoele dampen uit elkander dreef en de lucht verreinde.

Nellie bekeek de lucht en zei: „Richard heeft gelijk, 't zal niet onweeren voor van avond". Zij kleedde zich zoo luchtig mogelijk. Nu en dan nevelde de zon weg en de bedekte lucht maakte het wat minder ondragelijk warm.

Richard was precies op tijd.

— Je hebt gelijk, zei hij, 't is verbazend drukkend, maar wij zullen niet te ver rijden en ergens gaan zitten waar 't koel is. Niet naar Scheveningen, daar is 't te vervelend druk.

— Laten we toch ergens de zee opzoeken, is Kijkduin te ver?

De lucht bleef gedekt, met de zon als een witte, weinig warmte meer afstralende bol. Plotseling stak een frisschere wind op, die de atmosfeer merkbaar verkoelde. Zij reden den Loosduinschen weg.

— Prachtig, riep hij, het onweer zal hier nog overdrijven en ergens anders neerkomen.

Nellie was niet spraakzaam, kon 't niet zijn. Een reactie na al hetgeen de twee laatste weken haar ziel en denken had gerukt uit den sfeer van helder doordenken en verstandig oordeel. Fietsende, bepaalde een gesprek zich trouwens bij gezegden over en weer, daar zij verplicht waren, tekens achter elkaar te rijden.

De weg was niet meer op zijn mooist, toch al niet in het voordeel zijnde, half stad-, half buitenweg. Een stil, troebel grachtwater links, met langzaam voortdrijvende zandschuiten en niet veel oogelijker vaartuigen vast gemeerd liggend aan de kanten. Aan de overzij een frisscher uitzicht op een groententuin of een bloemisterij na het stadsgedeelte. De boomen van de gracht met reeds vergeelde blaeren in het midden van den zomer en verscheidene, al door vroegere voorjaarsstormen verfomfaaide kruinen, die nooit terecht kwamen en sprietig schraal nu stonden met een enkelen zwaren tak. En gevaarlijk versmalde zich de weg bij de tolbrug, als de stoomtram er wild aanstellerig langs rumoerde, als een zwart afstoffend monster, dat wolken van stoom en kolendamp uitpufte bij de halten. Rechts de huisjes, kleine stadswoningen, verdeeld in boven en beneden woning, voor 't meerendeel benut door kleine neringdoenden. Dan een eind verder de nettere met popperig afgemeten tuintjes aan de voorzijde en het stadsdeel ook hier afgedaan, volgden weilanden en als twee statig oude parken, de begraafplaatsen van Nieuw en Oud Eik-en-duinen.

De stoffige weg hier en daar besproeid, reden zij dit alles voorbij zonder eenig bizonder genot, dat eerst komen kon, nadat zij Loosduinen bereikt hadden en het Westland naderden. De zijweg naar Kijkduin was vlak en bij gloei-hitte een afbeulend zon-eind, maar de atmosfeer was hier aanmerkelijk afgekoeld en frischheid van de zee dreef hen tegemoet.

Zij lieten hun fietsen in het badhuis achter. Het strand was er leeg met een zevental badkoetsjes en ver van elkaar verspreide strandstoelen. De badgasten die daar waren, genoten er de waarlijk gezondheid sterkende rust van een kleine zeebadplaats. De duinen grensden verderop dicht aan zee.

— Laten we liever dáár een plaatsje zoeken, stelde Richard voor.

Zij klommen een paar duinen over, tot Nellie zei:

— Hier is 't mooi.

Het strand was er smal en de zee strekte zich majestueus uit aan den voet der duinen. Schaduwen wisselden er over heen door de wolken, die geleidelijk wegschoven van de zon, die dan weer bedekkend. De zeewind verfrischte zich meer en meer. Het badhuis een aardig eind achter hen, waren zij er alleen, zee en duinen als een groot natuurpanorama om hen heen, waarboven de lucht langzaam blauwde tot helderheid. Veel helm hield er het zand steviger bijeen voor een zitplaats.

De handen losjes gevouwen om haar schoot, tuurde Nellie zwijgend voor zich uit. De mouwen van haar dunne blouse flapperden slapjes in den wind, die spelend de uitspringende haarlokjes onder haar matelot bewoog. Een weinig lager dan zij, zoo, dat hij, sprekend, tegen haar op moest zien, lag Richard gemakkelijk in het zand. Steunend op zijn linker arm keek hij naar haar op, zonder dat zij dit bemerkte, een oogenblik geheel weg in haar gedachten. Toen haar zwijgzaamheid bemerkend, brak een glimlach de ernst van haar gezicht en een licht rood overtoog haar wangen toen zij zijn blik ontmoette.

— Zeg Nel, klinkt dat niet aardig: Bogaert en Lemke, in effecten, coupons, incasso's etc.

Overmoedig blijde trots glansde uit zijn oogen. Zijn stralende opgewektheid moest wel een weerklank vinden bij haar, maar het enthousiasme was bij haar kalmer, zij was er niet zóó met hart en ziel in. Er was iets van stompe onverschilligheid in haar voor alle dingen die haar nu weer gingen beroeren. Maar die onverschilligheid betrof meer haar eigen gevoelskracht, dan de deelneming in hetgeen Richard betrof.

— Je hebt groot gelijk gehad, niet aan de domme kansen van het geluk te wanhopen, zei zij.

— Maar 't werd tijd, kijk eens — hij lichtte zijn hoed af — 't wordt daar al aardig dun.

— Vrééselijk, schertste zij.

— We zijn nu allen gebaat. Karel heeft nu verlof om te schilderen zooveel hij wil. Hij heeft altijd gezegd, zijn zin te zullen doorzetten en nu het geen levensbestaan geldt, kan zijn kunst een werkelijk genot voor hem zijn. Ik zal den eersten tijd dikwijls reizen. Oom heeft een kiesche manier om iemand een plezier te doen. Hij zei: „Ik denk in jou iemand gevonden te hebben die mijn zaken, die nu tevens de joue zijn, goed behartigt, zoodat ik van m'n welverdiende rust kan profiteeren. Denk er om, ik heb altijd zaken en genoegens gecombineerd, daarvoor moet je natuurlijk zelf zorgen."

Er kwam een ietwat strakke uitdrukking op haar gezicht. 't Was goed zoo, heel goed; zij behoefde zich verder geen moeite te geven. Hij merkte het afwezend zijn van haar gedachten bij hetgeen hij zei en een schaduw van driftige teleurstelling trok over zijn manlijk, open gelaat. Hij hief zich een weinig hooger op langs de duinhelling, dichter naar haar toe. Haar rechterhand was nu dicht onder zijn bereik en hij moest zich bedwingen, die niet brutaal te nemen en er een kus op te drukken. Toen zei hij, ondanks zichzelf ontroerd:

— Ik heb je een ernstige vraag te doen Nel, maar geef mij eerst je hand, voor je op die vraag zult antwoorden.

Zij kon het niet helpen, dat de opgewektheid waartoe zij zich gedwongen voelde, niet geheel natuurlijk was. In den droomblik van haar oogen, die weer uitzagen naar de zee, terwijl haar gezicht van hem afgekeerd was, lag iets droevigs, dat een vochtige glans aan haar oogen verleende. Bij zijn plotselinge ernst wendde zij met een schokje het hoofd om en hem aankijkend, voer een trilling door haar leden. Zij voelde zijn hand met stevigen druk de hare omvatten.

— Nel, er is één ding, waar ik altijd op vertrouwd heb, maar de omstandigheden waaronder ik verkeerde, hebben me als eerlijk man steeds het zwijgen opgelegd. We zijn altijd goeie vrienden geweest, maar ik... ik heb altijd wat anders voor je gevoeld en nu kan ik 't je vragen, of je mijn vrouw wilt zijn?

Hij sloot zijn vingers vaster nog om haar handje, dat bijna wegschool in zijn groote mannehand.

— Wil je Nel?...

Zij keek hem niet meer aan. Een gewaarwording van groote veiligheid en een onnoemelijk geluk doorstroomde haar. Het uitte zich alles in het enkel zeggen van zijn naam:

— Richie. . . .

— Zeg 't Nel, héél duidelijk, wil je?. . .

— Ja Richie, ik hou van je, zooals ik maar van één man op de wereld kan houden.

— Hoezee! riep hij op een aardige, jongensachtige manier, die hij bij de grootste voldoening over een zaak kon aannemen.

Toen liet hij haar hand los en richtte zich uit zijn half liggende houding op.

— Is daar naast je plaats Nel, en mag ik daar zitten?

— Nee, je blijft waar je bent hoor, we zijn hier niet alleen!

— Toch wel, riep hij, er is niemand die ons ziet.

Naast haar, sloeg hij zijn arm om haar heen.

— Richie . . . weerde zij af.

— Kom, ze mogen wel een gelukkig paartje zien!

De eenige, die hen bespieden kon, was een oude visscher, die beneden hen de zee doorwaadde, een breed garnalennet achter zich voortsleepend. De wisseling van licht toonde meer en langduriger de zon, wier stralen breede goudvegen legden over de zee, vroolijk afstekend naast de donkere weerkaatsing van een steeds meer afdrijvenden wolk. De witte schuinstreep der golven legde zich telkens verder op het strand bij de opkomenden vloed.

Haar hoofd rustte op zijn schouder. Indien zij daarin niet gehoorzaam zijn wil deed, zou hij haar ten aanzien van wie ook kalm op zijn schoot nemen, had hij gedreigd.

Met een schelmsche uitdrukking in haar oogen hief zij haar hoofd van zijn schouder op en zei:

— Nee, nee, 't is onmogelijk. . . .

— Wat is onmogelijk?

— Dat ik ooit van een anderen man zou kunnen houden, dan van jou.

Ze zei het schertsend in een behoefte om haar jubelend geluk te uiten, maar er kwam een vochtig waas in haar oogen en zij eindigde bijna met een snik.

— Natuurlijk is dat onmogelijk, zei hij overmoedig.

— Ik heb 't toch geprobeerd Richie. Zie je . . . 't was te wreed, dat je maar altijd deedt of je niets om me gaf. Toen heb ik heusch geprobeerd om van een ander te houen.

Hij lachte, heelemaal overtuigd, dat het alleen zoo kon zijn als nu en nooit anders. Hij sloeg zijn arm vaster om haar heen, voelend, hoe zij dicht en dichter tegen hem aandrong.

— Richie, Richie, wat heerlijk, dat je eindelijk gekomen ben, fluisterde zij.

Nu hoorde hij toch den kleinen, ingehouden snik. Op eens begreep hij, dat in haar woorden een ernst lag, die hem noodlottig had kunnen zijn.

— Nellie, m'n meiske . . . vleide hij, even verschrikt, maar haar toen wild tegen zich aandrukkend zei hij hartstochtelijk:

— Je bent nu van mij . . . *mijn* vrouw. . . .

En zijn kussen deden haar de zaligheid genieten van haar groot, lang gedroomd geluk.

VAN DE REDACTIE.

EEN GESCHIEDENIS VAN HET DRAMA EN VAN HET TOONEEL IN NEDERLAND, door Dr. J. A. WORP. (Groningen, J. B. Wolters, 1904.) De schrijver begint zijn voorrede met de verzekering, dat het een grootendeels onbekend terrein is, dat wij met hem zullen betreden.

Hij doet zien den geweldigen omvang der taak, die hij zich heeft gesteld en de wijze, waarop hij zijn stof heeft bewerkt. Weinigen, dunkt me, zullen hem, na lezing van zijn eerste boekdeel over dit onderwerp, verwijten dat hij niet genoeg heeft gelezen, of niet genoeg feiten heeft genoemd en stukken ge-analyseerd. Maar wèl kan de vraag worden gesteld waarom, nu we toch al zoo lang bezig zijn aan het critisch inventariseeren van hetgeen in Nederland op het gebied van Kunst en Letteren is gepraesteerd, tot nu toe een boek als dat van dr. Worp moesten ontberen. Deze vraag is al eens kortweg beantwoord met de verzekering dat geen mensch moeite heeft gedaan om een vrij volledig overzicht te geven

van onze dramatische letterkunde, daar zij zoo allerbedroevendst weinig te beteekenen heeft. (H. L. Berkenhoff in *Het Tooneel* 1904). Dit kan wel de meening zijn van het grootste gedeelte der lezers van dit werk; maar 't is daarom nog niet de eenig verdedigbare. Wat, toch, is historisch „niets" of „niets-belangrijks?" Dat hangt geheel af van de uitvoerigheid, waarmede men een onderwerp behandelt of van het standpunt, waarop men zich plaatst. Had dr. Worp een boek willen schrijven over de beteekenis der Nederlandsche tooneelliteratuur in verband met de wereldletterkunde, dan zou hij zeer zeker hebben gefaald door zóó uitvoerig te zijn. Doch, gesteld dat zijn werk zou bewijzen de akelige armoede van het Nederlandsch Tooneel, dat het dus zou bevestigen de meening van het groote publiek, dan nog zou zijn werk historisch heel wat beteekenen. Hij zou bewezen hebben, wat werd vermoed; hij zou hebben aangetoond tot in bijzonderheden de juistheid van een zeer algemeen vermoeden. Ik zie niet in waarom het grondig constateeren van armoede minder verdienstelijk wezen zou dan het aantoonen van rijkdom. Geheel iets anders is de voldoening, die men als historicus hebben kan. Aangenaam is de taak van dr. Worp niet geweest en een zeer groot aantal menschen zal hij door de nauwgezette vervulling daarvan waarschijnlijk niet aan zich hebben verplicht. Doch recht op den dank dergenen, die sedert jaren hebben verlangd naar eene meer bewijzende dan bespiegelende geschiedenis van ons geheele tooneel, zoowel in tijden van armoede als in perioden van rijkdom, heeft dr. Worp zeer zeker en ik acht mij verplicht hem dien dank voor mijn deel althans openlijk te betuigen.

* * *

Dr. Worp heeft eene keuze moeten doen tusschen verschillende manieren om zijn stof te behandelen. Hij heeft wel de ondankbaarste genomen. Wie de historie van ons Tooneel wil beschrijven, kan boekdeelen vullen met alleraardigste beschouwingen over ons volksleven, over den invloed van vreemde beschavingstoestanden op onze geestelijke en zedelijke ontwikkeling, van vreemde smaken op onzen smaak en zelfs van politieke gebeurtenissen op de mode in Nederland en die der mode in 't algemeen en in bijzondere gevallen op de dramatische kunst van een volk, dat zoo weinig spontaan voor het tooneel heeft gevoeld als het onze en welker dichters zoo weinig in wezen oorspronkelijke dramatische werken hebben voortgebracht. En, bij tal van onderhoudende hoofdstukken over deze onderwerpen, zou hij er niet minder aangenaam te lezene kunnen voegen over de vreemde literaturen, die meer of minder direct in onze behoefte aan dramatische voortbrengselen hebben voorzien, hetgeen weder aanleiding had kunnen geven tot historisch-critische overzichten van bloeitijdperken der dramatische kunst in Griekenland, Rome, Italië, Frankrijk, Engeland, Duitschland.... En dan de aesthetisch-critische beschouwing der hoofdwerken onzer eigen tooneelliteratuur! Tal van pagina's had dr. Worp kunnen geven over onze klassieken. Hij heeft het niet gedaan. Hij is zeer beknopt geweest, waar hij handelde over Vondel, bijvoorbeeld. Uit onkunde? De veronderstelling zou belachelijk wezen. Uit gebrek aan sympathie? Ook daaraan valt niet te denken. Maar hij heeft willen geven wat we nog niet bezaten, niet willen overdoen wat anderen reeds goed hebben gedaan.

Intusschen, over den invloed van het volksleven op het tooneel en omgekeerd, had hij uitvoeriger kunnen zijn, ja moeten wezen, dunkt me. Aan al die zeer nauwgezet bewerkte schema's van meerendeels onmogelijk vervelende stukken, zou hij wel hebben mogen toevoegen eenige proeven van verklaring waarom zij zoo zeer in den smaak vielen, wat ons volk niet vroeg aan 't drama en wat het een eerste vereischte vond en hoe dit zoo kwam.

Van den schrijver eener geschiedenis van het nationaal tooneel wordt met meer recht nog gevergd een verklarende zedenstudie dan van den historicus der plastische kunst van een volk. Immers, het tooneel spreekt dadelijk tot een verzamelde menigte en de wisselwerking tusschen dramaturg en tooneelspeler aan de ééne — en het publiek aan de andere zijde van het voetlicht is van het grootste

belang. Belangrijker, zou ik meenen, is de invloed van volksovertuiging, volkswil en volksgeestdrift op de dramatische kunst dan op eenig andere artistieke uiting. Wat het Tooneel in een land is geworden mag beschouwd worden als voor een niet onbelangrijk deel het werk van de toeschouwers, die 't laten leven, niet alleen, maar die het door toejuiching of afkeuring, opkomst of onthouding zeer zeker in eene bepaalde richting zich kunnen doen ontwikkelen. Het schilderij, dat niet behaagt aan den tijdgenoot, heeft heel wat meer kans om bewaard te blijven en door een later geslacht te worden gewaardeerd dan een gevallen of niet eens tot opvoering gekomen tooneelstuk, tenzij 't van een beroemd geworden dichter mocht wezen. Wat het groote Publiek, het allergewoonste „uitgaande" publiek niet wil, dat komt in de tooneelliteratuur niet tot leven en bloei.

Van het zeer vele dat in verband met onze godsdienstige en zedelijke opvattingen is te zeggen over onze dramatische letterkunde, geeft dr. Worp zeer weinig.

Van de wijze, waarop de tooneelwerken hier te lande worden opgevoerd vertelt dr. Worp wel het een en ander. Voorzichtiglijk houdt hij zich op een grooten afstand van het gebied der gissingen. Wat hij niet uit hem volkomen betrouwbaar dunkende bronnen weet, zal hij zeker niet meêdeelen. Minder fantazie dan in dr. Worp's soliede werk zal men in geen enkele historische studie vinden. Dat is een groote deugd van het boek; maar er is toch wel wat tegen te zeggen dat ook niet even voorzichtiglijk onder het noodige voorbehoud, iets meer werd gegeven over de tooneelinrichting, de kostuums, den duur der voorstellingen enz. Mij dunkt dat met omzichtige gebruikmaking van studies over dit onderwerp met betrekking tot het oude tooneel in Frankrijk, Duitschland, Engeland wel het een en ander méér te geven geweest zou zijn dan de dorre, incompleete aanwijzingen, waarmede wij 't nu moeten stellen. We hebben nu wel aldoor vasten grond onder de voeten, doch maar zulke kleine stukjes. Niet over een weg, leidt ons de historicus, maar over zeer ver uit elkander liggende stukken fondament. We moeten zien te springen van 't éene stuk op het andere, onbekommerd over het barre ledig daartusschen. Misschien is dit alles wel een gevolg van de omstandigheden, waaronder dit eerste deel moest verschijnen.

Dr. Worp had willen geven een groot, rijk geïllustreerd prachtwerk over het Tooneel en het Drama in Nederland. Wellicht had het groot aantal grafische documenten, dat hij te behandelen zou gekregen hebben, den geleerde er toe gebracht, zij het dan veronderstellenderwijze, over de materieele zijde van zijn onderwerp meer te geven dan hij nu heeft gedaan; misschien ook heeft hij zich, nu 't plan wegens gebrek aan belangstelling niet kon worden uitgevoerd, verplicht gerekend tot eene zoo groot mogelijke zuinigheid door beknoptheid.

Hoe het zij, de lektuur van dit eerste deel is nu juist geen ontspannende bezigheid te noemen. Droge inhoudsopgaven van zeer onbeduidende werken, die haast niemand kent en geen sterveling zal wenschen te leeren kennen, na wat hij er door dr. Worp van vernomen heeft, gaan vooraf aan even dorre analysen van niet minder ongenietbare stukken. Wij zouden wel graag wat meer verhaal en nog veel liever eenige aanhalingen hebben gehad. Voor 't kluchtspel hebben wij wel de bloemlezingen van v. Moerkerken (*Nederlandsch kluchtspel in de 17e eeuw*, 2 dln) en v. Vloten (*N. K.* van de 14e—18e eeuw, 3 dln) maar we zullen vooreerst wel niet dergelijke bloemlezingen krijgen uit onze drama's en treurspelen, die zeker niet zoovele leerzame en vermakelijke fragmenten bevatten.

* * *

Dr. Worp heeft zijn uitgebreide stof op oorspronkelijke wijze ingedeeld. De perioden zijn juist en helder door hem gekenschetst. Volgens dezen geleerde, vormen de eerste twintig jaren der zeventiende eeuw een afzonderlijk te beschouwen tijdvak, mits men Vondel's *Pascha* gelieve uit te zonderen. Wij zien daarin den vorm der classieke tragedie de overhand krijgen op dien van het classieke en van het bijbelsche spel der 16e eeuw. Immers, de treurspelen worden in be-

drijven gedeeld en in de meeste drama's treedt althans één koor op en, nu en dan, worden er reien ingelascht. Er is een streven merkbaar om te gehoorzamen aan de wet op de eenheid van tijd, doch het pogen daartoe slaagt niet immer. Naar eenheid van plaats heeft men waarschijnlijk niet getracht, omdat het tooneel evenzoo was ingericht als in de 16e eeuw, toen al de plaatsen der handeling op het podium tegelijk waren aangegeven naast elkander, zoodat men van Nederland naar 't land der Turken kon overstappen of van hemel naar hel zich begeven zonder decorverandering noodig te maken.

Proloog en epiloog zijn nog niet verdwenen, allegorische figuren nemen een plaats in naast menschen van vleesch en bloed; meermalen treden nog de *Sinnekens* op, vele treurspelen vertoonen nog de spreuk, den zin, die de leering bevat.

Ook mag wel worden gewezen op het hoofdstuk over het Latijnsche schooldrama ten bewijze van de grondigheid waarmeê de schrijver ook de minst aantrekkelijke gedeelten van zijn onderwerp heeft behandeld. Daaruit ziet men tevens welke ontzagwekkende voorstudies hij zich heeft getroost om zijn werk die dege degelijkheid te geven, waardoor 't een zoo groote waarde heeft voor hen, die het als legger willen gebruiken. 't Is een standaardwerk, dat met vol vertrouwen kan worden geraadpleegd. Ook, omdat de schrijver zoo voorzichtig is. Het aangename van den vorm is resoluut opgeofferd aan het minutieuze van den inhoud. Dr. Worp is bang voor 't gebruik van den categorischen stijl. Hij wijst herhaaldelijk op duistere vraagstukken en schroomt nooit te erkennen dat het een of ander hem niet duidelijk is geworden. Juist omdat hij nergens eene beteekenis fantaseert voor feiten, waarvan hij die niet kent, maakt hij den indruk van volmaakt betrouwbaar te zijn, waar hij in stelligen zin zich uit.

Waar hij tamelijk bekende tijdvakken behandelt, doet hij 't droogjes — naar reeds werd gezegd — maar levert hij het bewijs met de uiterste zorgvuldigheid te hebben kennis genomen van hetgeen door anderen reeds werd geschreven, zonder daarom zijn bronnenstudie te verwaarloozen. Zoo is b. v. *Het drama der rederijkers*, een der onderwerpen, waarover hij een ontzaggelijke litteratuur heeft moeten verwerken en dat hem jaren lange voorstudies moet hebben gekost. Toch heeft hij de expositie helder weten te houden. Van de ontzaglijke hoeveelheid materiaal voor het hoofdstuk over de 17e eeuw is er misschien al te veel rauwelijks in de compositie gekomen. Daardoor valt er diffuus licht op de hoofdpersonen, wier werken al te woordenboekachtig werden behandeld. Wij vinden in dit niet zeer gelukkige hoofdstuk ook nog een zeer ongelukkig zinnetje (pag. 243): „Nu door de geweldige schokken der 16e eeuw het volk geheel verjongd was, terwijl het tegelijk met het katholicisme ook vele andere tradities over boord had geworpen ..." een nare phrase, waarschijnlijk aan des schrijvers pen ontsnapt en bestemd om te verdwijnen bij eventueel volgende uitgaven van dit boek, dat door geen partijdige voorstelling en ergerniswekkende uitlating mag worden ontsierd.

Ik wees er in 't begin dezer aankondiging reeds op, dat dr. Worp gereedelijk had kunnen uitwijden over de vreemde tooneelliteratuur, die op de onze van grooten invloed is geweest. Hij doet het wel wat te beknopt en misschien ook wat te zelden. Doch volmondig worde erkend, dat de grens tusschen noodig en overbodig zeer moeilijk is te trekken geweest. Een grondig onderzoek naar de Engelsche dramaturgie in verband met de onze b. v. zou den schrijver wel zeer ver hebben kunnen voeren. Alleen, toch, over de uiterlijke vertooning der Shakespeare-stukken in 't *Globe-Theater* worden nog immer tal van werken gepubliceerd, waarin mede uit de schaarsche tooneelaanwijzingen wordt geconcludeerd tot het aanwezig zijn van die en die inrichtingen of accessoires op het tooneel en, — wat den invloed van vreemde drama's aangaat en de historie dan weêr van dien invloed, — Jusserand, die eens wilde nagaan wat Shakespeare is geweest voor — en naar de schatting der Franschen onder 't *ancien Régime* (dus tot de Revolutie, dus lang vóór Charles Hugo, die de eerste redelijke vertalingen zijner werken

bracht!) Jusserand vulde, al op schrijvende wat hij vond, een boekdeel van 350 bladzijden!

* * *

Hier moet ik mijn fragmentarische aankondiging eindigen. Voor détailcritiek is op deze bladzijden geen plaats.

Met de grootste waardeering zullen vooral vakmenschen dit werk ontvangen. Wat er dors en droogs in is zal niet hen afschrikken. 't Is een boek als een overvolle voorraadschuur, waarin de gulzige weetgraag uren aan uren naar hartelust kan snuffelen zonder moê of teleurgesteld te worden. Wie er, na Worp, nog mocht willen bouwen, vindt hier een rijken voorraad gerangschikt materiaal.

NIEUWE BOEKEN.

Ter aankondiging ontvangen: eenige afleveringen van een nieuw boek over *Onze Huisdieren*, rijk geïllustreerd met kunstplaten en tal van fotografieën naar de Natuur. Er komen er 750 in 't heele werk, dat in 12 afleveringen compleet zal wezen. Elke aflevering *met gekleurde plaat* kost nog minder dan een halven gulden! De tekst is geschreven onder leiding van den heer Gos. de Voogt met medewerking van de voornaamste fokkers, dierenliefhebbers, *sportsmen*, veeartsen etc., deskundigen, die een naam hebben op te houden en wier hulp op den hoogsten prijs mag worden gesteld. 't Is niet een eigenlijk wetenschappelijk werk, vol geleerdheid, waarvoor 't publiek, dat er van op de hoogte komen wil, van zelf naar andere boeken grijpt; 't is evenmin een compilatie van speciale boekjes over honden en hunne kwalen; paarden en hun dressuur; kippen of de kunst om ledig te gaan met zes hennen benevens één haan; konijnen of een goudberg op den onvruchtbaarsten heigrond.... Het is ook niet een uitsluitend humoristisch boek over de plaats, die het huisdier inneemt in de hedendaagsche samenleving en die het vroeger daarin moet hebben ingenomen; noch is het één groote psychologische studie over het wezen der aantrekkelijkheid van huisdieren voor menschen, ook geene uitsluitend anecdotisch-historische maar het geeft wel volkomen betrouwbare anecdoten uit den mond van ooggetuigen opgeteekend, verlevendigen den tekst. Ze zijn volkomen juist te pas gebracht

Wij weten eigenlijk zoo bitter weinig van de ware manier om met beesten om te gaan. Wij weten eenerzijds doorgaans niet hoe er 't meeste voordeel van te trekken, andererzijds maar zeer onvoldoende (in den regel) hoe de dieren, waarvoor wij op ons genomen hebben te zorgen, het best te voeden, te huisvesten, te beschermen tegen hun vijanden, te behoeden voor allerlei plagen en kwalen. Allerongelukkigst wordt er vaak omgesprongen met honden, paarden, hoenders, koeien, ganzen, volière-vogels, etc. Veelal wordt de veearts gehaald, wanneer het te laat is; meermalen is geld verloren met 't houden van pluimvee b. v. terwijl bij goede verzorging een aardig duitje daarmeê zou kunnen zijn verdiend. Vandaar dat de samensteller van dit prachtige boek er ook op bedacht is geweest, niet alleen onderhoudend te keuvelen, maar vooral kort, duidelijk en verstandig van raad te dienen voor de meest voorkomende gevallen.

't Spreekt wel van zelf dat hij niet kompleet wezen kon en dat zijn prachtwerk niet alle mogelijke speciale handboeken zoo maar ineens overbodig maakt. Ge gaat er natuurlijk niet in zoeken een volledige handleiding voor paardenfokkerij en paarden-dressuur, benevens een volledig uitgewerkte theorie van de rijkunst onder den man en van den bok, om nu maar een voorbeeld te noemen. Doch hem, die als liefhebber van paarden omtrent al deze dingen wel 't voornaamste wil weten, komt het op aangename en doeltreffende wijze te hulp. 't Vertelt van de verschillende rassen, verklaart de gebruikelijke termen van den fokker en geeft een geschiedenis van het paardenras, tal van typen, de inrichting van fokkerijen, 't een en ander omtrent dressuur en rijkunst, het karakter van het paard, de inrichting van wedrennen.... kortom, hetgeen door de meeste menschen wordt verlangd en op een wijze, die door niet-specialiteiten volkomen kan worden begrepen.

Trouw aan het programma, wordt aldus over honden, katten, hoornvee, pluimvee, gevogelte etc. ook gehandeld.

SPREKEN DE HONDEN . .

De schrijver van de inleiding mag nu eindelijk zelf wel eens aan 't woord komen, al houden we hier ook niet van woordelijk citeeren.

Hij merkt op:

„De vaklitteratuur komt niet in alle handen. Iemand die één hondje houdt vult zijn bibliotheek niet met de standaardwerken over honden; evenmin zal hij om zijn ezeltje op stal een boekenrek met ezellitteratuur aanleggen. Maar over dat hondje en dat ezeltje is toch nog veel te vertellen en zeker niet weinig wat den eigenaar belang inboezemen zal en hem misschien een anderen kijk op die dieren geeft.

„Hun geschiedenis is, evenals die der andere huisdieren, van zeer ouden datum en nauw verwant of parallel aan die der menschheid. Hun lichaamsbouw, eigenschappen en eigen aardigheden zijn onderwerpen waarbij zeer merkwaardige vergelijkingen te maken zijn. Zeer talrijk zijn de overleveringen, anecdotes en feiten, die doen uitkomen tot welke buitengewone ontwikkeling het verstand van sommige exemplaren is gekomen, hetzij van zelf, hetzij door oefening of leering."

En hij zegt ter toelichting van zijn programma omtrent de beknoptheid:

„Ook de eigenlijke *sport*, bijv. de hondensport en paardensport, meende de hoofdredactie niet zóó uitvoerig te mogen onder handen nemen dat een afdalen tot het noemen der talrijke kennels, renstallen, prijswinners en eigenaars daarbij te pas moest komen. De sportbladen in alle landen schenken daaraan steeds overvloedige aandacht en dit werk moest internationaal zijn, hetgeen een eenigszins volledige opsomming van al die sportsmen en sportswomen op het gebied der dierenfokkerij, ook onmogelijk maakte."

Over wat hij geeft over 't fokken nog dit:

„Het fokken van nuttige en mooie rasdieren is een wetenschap geworden, die feitelijk een onderdeel van de zoölogie moest heeten. De zoöloog, d. w. z. de

. . . OF FLUISTEREN ZIJ MET ELKAAR?

beoefenaar der zuivere zoölogie, zou vermoedelijk nog veel meer nut kunnen trekken van de rasfokkerij van honden, paarden en gevogelte wanneer tusschen die twee wetenschappen een inniger verband kon tot stand komen en het studeervertrek geheel open stond naar den kant van kennels, stallen en hokken!

„De dierkunde is de theorie voor de praktische fokkerij, want zonder een nauwkeurige kennis van het dierenlichaam bereikt geen fokker ooit zijn doel om nieuwe vormen te scheppen of beproefde eigenschappen te volmaken. Maar de praktijk van het leven en van het leven geven is niet uit de boeken te putten. De fokker steunt voornamelijk op ervaring.

„Uit zulke ervaring zal men achterstaand allerlei staaltjes kunnen vinden, na eerst een blik in het intieme leven der dieren geslagen te hebben.

„Want, wie zal het tegenspreken, wij menschen, zijn tegenover de dieren tamelijk zelfzuchtig. De lusten willen wij er gaarne van hebben en zien, maar de lasten.... basta! En men kan van beiden een groote portie krijgen door alles maar aan het toeval over te laten. Eenige kennis van de beste wijze van opvoeding, verpleging, verzorging en dressuur der dieren zal echter vele lasten doen verdwijnen en de

KLIMOEFENING.

balans sterk doen overhellen naar het aangename van dieren te houden."

* * *

Dit werk, dat in verschillende talen tegelijk verschijnt en wordt uitgegeven door onze Maatschappij *Elzevier*, die ook het prachtige boek over *De Levende Dieren* heeft doen verschijnen, met zoo menig werk van internationale beteekenis, waarop onze vaderlandsche boekhandel trotsch mag wezen, dit werk is er een voor de huiskamer. Ik heb al aangetoond wat het is voor den belanghebbende, voor den lezer, die er nut van wil hebben. Maar 't is ook een vermakelijk, in den besten zin des woords populair boek. Vrouwen en meisjes zult ge er met een glimlach van genoegen in zien bladeren, als de kinderen 't (liefst onder toezicht; want het is een prachtwerk op mooi plaatpapier gedrukt!) mogen bekijken, zult ge hen hooren juichen van pleizier. Alle kinderen zijn immers dierenvrienden. De Voogt heeft het in zijn inleiding terecht opgemerkt: het meest geliefkoosde speelgoed is het houten paard, het schaapje op rollen, de ark vól beesten. Maar de hond, de kat, de bok, de ezel, de konijnen en marmotten... zijn de beste maatjes van het gelukkige kind, dat dieren mag houden en al zeer jong leert voor een afhankelijk schepsel te zorgen en de treurige gevolgen van nalatigheid te constateeren als de konijntjes treurig zitten te kijken achter een leeg ruifje, als 't vogeltje dik zit bij een leêg drinkensbakje of — o! gruwel, o! nooit te vergeten ramp! — door slordige sluiting van 't marmottenkasteeltje de diertjes ten prooi zijn geworden aan een of ander roofdier.

Wat heerlijkheid is het huisdierenboek voor zulke kinderen!

HET KLEINSTE PAARD TER WERELD.

En voor de anderen, de in dit opzicht minder gelukkigen, die in de stad wonen, op een bovenhuisje wellicht, voor die is het Huisdierenboek óók een heerlijkheid. Het is een *Artis* in huis, het is de prachtige aanvulling op wat zij „buiten" wel hebben gezien en de lektuur der talrijke anecdoten zal hen een weldadig genot verschaffen.

* * *

Om al deze redenen werd dit werk hier wat uitvoerig aangekondigd. Maar hiermeê alléén zou het doel niet zijn bereikt. We geven ook nog eenige prentjes om den lezer een goed denkbeeld te geven van de rijke en zeer mooie illustratie, *geheel uit fotografieën naar de natuur bestaande*, uitgezonderd de prachtige, gekleurde kunstplaten, waarvan men er een in elk der twaalf afleveringen aantreft. Daarvan kon hier geen specimen worden gegeven.

F. L.

BRUILOFT TE VOLENDAM
NAAR EEN SCHILDERIJ

RINK IN PULCHRI. DOOR P. A. HAAXMAN JR. † † † † † † † †

„Die hem goed kenden, weten dat Rink werkte voor de vreugd van den arbeid zelf, met echten hartstocht, en zij zullen gevoelen dat hij een tijd van waar geluk doorleefde, dat slechts het deel wordt van hen, die met zekerheid hun weg gevonden hebben."

Deze woorden van P. de Josselin de Jong in diens voorwoord voor den catalogus van de Paul Rink-tentoonstelling in *Pulchri Studio*, karakteriseeren uitmuntend den indruk dien men van het werk van dezen vroeg ontslapen kunstenaar kreeg. De vreugd van den arbeid zelf spreekt en jubelt uit al de uitingen van die echte kunstenaarsziel. Dat stoere, zelfbewuste, door en door persoonlijke karakter was ook de groote bekoring van de tentoonstelling van Rink's werken in Maart j.l. in de zalen van *Pulchri Studio* gehouden. Er hing hier geen maakwerk, moeizaam saamgeknutseld om in het gevlei te komen van het grillig publiek; ook niet werk dat een staalkaart lijkt van geleende veeren van beroemde tijdgenooten; neen, werk van een kunstenaar, die een hoog ideaal nastreefde, die de kunst lief had om haar zelf, haar beoefende met ernstige, energieke volharding en eerlijke zelfbewustheid. Tenauwernood herinner ik mij een tentoonstelling van het werk van een zelfden meester, die aan zooveel oorspronkelijkheid tevens zoo groote veelzijdigheid paarde. Toen ik enkele jaren vóór Rink's dood een causerie over den jongen meester in dit zelfde maandschrift schreef, *) meende ik een vrij volledig beeld van zijn werk in de opvolgende tijdvakken van zijn jong leven in mij opgenomen te hebben Maar hoe was ik verrast door deze verzameling in *Pulchri*, die door zijn treurende weduwe met piëteit en liefdevol herdenken werd bijeengebracht en geschikt. Bij al wat ik vroeger reeds zag en mij de bouwstoffen leverde voor evengenoemd opstel, was hier nog zoo veel bijgekomen, zoo veel dat Rink weer van geheel aparten kant deed kennen, zoo veel dat met al het overige wedijvert om den toeschouwer te geven den indruk van arbeid om de vreugde van den arbeid.

Hier was compleet zijn dweepen met de primitieven, zijn neiging tot het mystieke, duidelijk waarneembaar in het etherisch vrouwenbeeld *Iris*, wier teer, wazig coloriet samenvloeit met het vreemde blauw der waterbloemen; hier zag men in zijn naaktstudies den strengen, in de regelen en de techniek der kunst volleerden academicus, gerijpt en ontwikkeld door eigen temperament en inspiratie; hier kreeg men een volledig overzicht van zijn arbeid op zijn reizen in Spanje en Italië, van zijn knappe impressies van arena's, loges, Andalusische vrouwen, toreadors, van de zonneweelde en den gloed van zuidelijke passie en hartstochtelijke actie; en eindelijk al die vroegere uitingen overstemmende, Rink's laatste periode, het leven

DE VISSCHERMAN NAAR EEN AQUAREL

*) Elsevier's geïllustreerd maandschrift, Februari 1901.

AAN DEN DIJK — NAAR EEN AQUAREL

van de visschers op Marken, te Volendam, Monnikendam, Urk, afgewisseld door zijn stads- en dorpsgezichten, havens en landschappen en de zonnige tafereelen van stoeiende en bloemplukkende kinderen in de kleurige weilanden.

Rink's laatste werk van beteekenis had de eereplaats op de tentoonstelling. Zijn „bruiloft te Volendam", met de veertien bijna levensgroote figuren, maakt den indruk alsof Rink hier zijn studie van vele jaren naar dat eigenaardig volkstype, de Zuiderzee-visschers, heeft willen resumeeren in een machtigen greep. Die opgaaf is hem volkomen gelukt. Het schilderij munt uit door groote rust, eenheid en samenhang in de compositie. Rink is voor dit werk gaan staan als de bouwmeester, die elke lijn, elken steen moet weten te verantwoorden. Zooals hij zijn figuren gezien en in zich opgenomen heeft, modelleerde hij ze op het doek, stoer en soliede, de werkelijkheid nabij in gang en houding, in karakter en wezen. Merkwaardig van juiste observatie zijn de hoofdpersonen, de bruid en de bruigom, zij de grof gebouwde, kloeke visschersdochter, toch schuchter bedeesd te midden van de kijkers, haar dorpsgenooten langs den weg; hij de rijzige jonge man met iets kranigs en glorieus in houding en hoofdgebaar; achter het paar de familie, de oudere boerin en een paar visschers, met iets geheel aparts weer op de blije gezichten; vlak voor de jongelui een allerliefst groepje, een klein meisje, dat een nog kleiner zusje aan de hand voortsjokt, een prachtige lichte noot in de schilderij, die aan de compositie iets ongemeen bekoorlijks geeft; en dan misschien nog wel het meest reëele en karakteristieke, de opgeschoten knapen, waarvan er een de klok luidt en in wier gelaat en houding volmaakt is uitgedrukt, dat zij in het geval een opdringerige, brutale, echt gannef-achtige belangstelling aan den dag leggen. Vooral de jongen die tegen den paal staat geleund, is naar het leven getroffen.

De gave, compleete indruk dien men van dit schilderij krijgt, wordt door niets gestoord. Alles is even voornaam: de mooie lijnen der

compositie, het modélé der figuren, het karakteristieke loopen en staan dat die menschen doen, de juist afgekeken manier waarop zij in hun kleeren zitten. Daarbij is het zoo mooi buiten geschilderd en komt het tafereel van masten en zeilen, frissche buitenlucht en vroolijke feeststemming zoo geestig achter en tusschen de figuren doorkijken. Een voortreffelijk museum-stuk, dat groote werk van Rink, een stuk land- en volkenkunde door een schilder van groote gaven populair op doek gebracht. Zeer zeker zou bij onze zuiderbroeders of in Frankrijk een dergelijk monumentaal werk reeds lang een plaats in een openbare verzameling hebben ingenomen.

't Gebeurt anders niet veel, dat men zooals op dit kapitale doek, het visschersleven bij Rink op z'n Zondags ziet. Hij pakt het meestal te midden van het zwoegen voor het sobere dagelijksch brood. De zware arbeid onder alle weer en wind spreekt uit hun tanige, van rimpels doorgroefde gelaatstrekken, uit hun gebogen ruggen en hun enorme, knoestige handen. Er zijn kerels bij, wier zuidwester in strakke lederstugheid wedijvert met de hoekige plooien om den mond en die zoo echt uitrusten als zij gehurkt tegen de havenkade hun stramme ledematen koesteren in de zon. Een apotheose van den arbeid is dat andere museumstuk: de „stuurman," een reusachtige teekening, waarop een oude visscher is afgebeeld, zittende aan het roer. Uit een lucht van zware donderkoppen giert en vlaagt het rondom de boot. Maar in volmaakte rust zit daar die oude. Zijn vel, hoekig en lijnig, plooiig en rimpelig, gaat haast onmerkbaar over in de plooien van zijn pijekker. Met dat onaandoenlijke gezicht, als gemaakt voor het ruwste weer, schijnt hij de elementen te tarten om des noods nog geweldiger te razen en te tieren. Hij zit onwrikbaar; schijnbaar al zijn kracht, ook zijn intellectueele, is overgegaan in de enorme vuist waarmede hij het roertouw omklemd houdt. Alle allegorieën van den arbeid geef ik cadeau: hier is het reëele beeld van den zwoegenden mensch. Onder de illustraties zijn eenige van die voortreffelijke studies van Rink opgenomen. Daar is „de visscherman," naar een van die twee knappe teekeningen, de andere man aan

VISSCHERS THUISKOMST NAAR EEN AQUAREL.

't roer „bij stormweer," die op de tentoonstelling in de kleine zaal dicht bij elkaar hingen. Ook hier het imposante beeld van den arbeid, waarbij men onwillekeurig denkt aan het karig bestaan dat ten koste van zooveel inspanning wordt verkregen. Zelfs als men die visschers ziet rusten, dringt zich de overtuiging op van hun moeitevol leven. Zie de afbeelding van drie op de hurken gezeten

oudjes „aan den dijk." De middelste smookt; de andere doen niets dan uitrusten; vooral de ontzaggelijke handen doen niets; zij zijn behagelijk over de knokige knieën uitgestrekt. Zij verspillen hun rusttijd niet met praten, echte filosofen die zij zijn. Deze uitmuntende teekening herinnerde mij aan een compositie van Rink: de dorpsfilosofen. Hij had namelijk op heeterdaad betrapt drie zwaar met elkaar redeneerende, bejaarde Hattemsche ingezetenen en ongemerkt van het drietal op de humor, bittere humor in die betiteling: aan den dijk! Het geheele wezen van die afgeleefde oude tobbers wijst op een leven van zwaren arbeid, die straks aan den laten levensavond beloond zal worden door een brok genadebrood.

Uitmuntende door compositie en teekening is ook de aquarel „visschers thuiskomst," waarin geen spoor van conventioneele bijvoegsels en zonderling onware vertooningen, zooals men vroeger zag op dergelijke tafe-

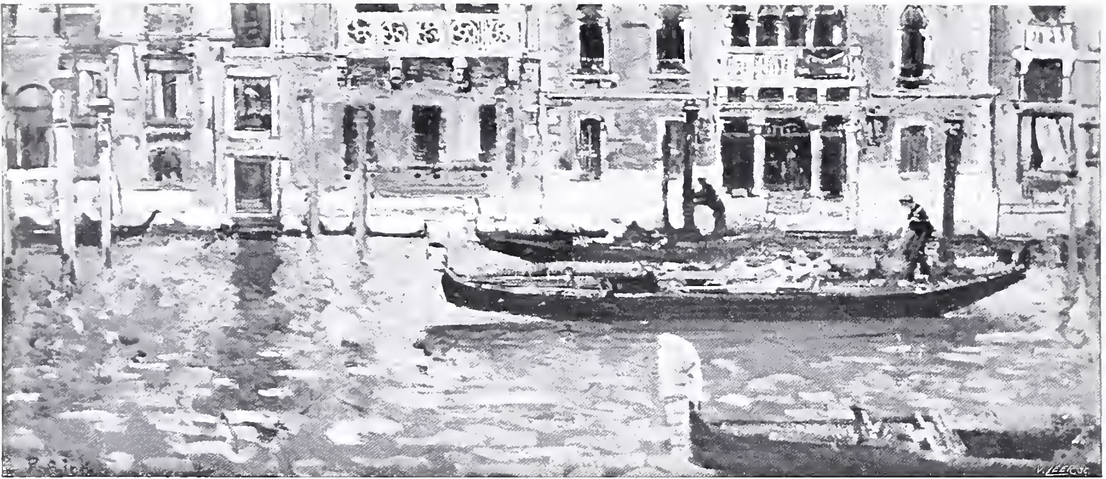
VAN HET MELKVEE KOMENDE — NAAR EEN SCHILDERIJ

openbare straat een schets gemaakt. Blijkbaar loopt het intiem, gezellig gesprek over dorpsaangelegenheden. De houding van de koppen, het gemoedelijk ernstige op de gezichten, de dorpswijsheid die uit het geheele wezen spreekt, is prachtig van realiteit. Er is in dit drietal, zooals Rink ze geteekend heeft, een kostelijke humor. Zij hebben natuurlijk niet voor den artist geposeerd, hun houding zou dan veel gedwongener zijn geweest.

Niet minder merkwaardig is het bovenbedoelde drietal oudjes „aan den dijk." Er is reelen van thuiskomende of vertrekkende visschers. Hier precies zooals het werkelijk gebeurt: de jonge man slentert langs de haven van Volendam zooals hij altijd geslenterd heeft, aan de jonge vrouw kan men volstrekt niet zien of zij iets bijzonders voelt nu haar man weer thuis is. Het mensch heeft volkomen gelijk. Als zij haar Maarten iets te zeggen heeft, zal zij dat thuis wel doen. Men vergelijke de sentimentaliteit van vroegere schilderwerken eens met deze gezonde realiteit. Ook op deze teekening ziet men weer de

VISSCHERSWEDUWE MET KIND
NAAR EEN AQUAREL

GONDELVAART (VENETIË) NAAR EEN SCHILDERIJ

hurkende Volendammers op den achtergrond.

Ik dacht ook aan den enormen vooruit-

VENETIAANSCHE PORTIEK NAAR EEN SCHILDERIJ

gang in natuur en waarheid, toen ik stond voor Rink's „visscherweduwe met kind." Hoe geheel anders zou men dat vroeger uitgebeeld hebben, hoe voortreffelijk naar de realiteit hier. Dat meisje is prachtig van rastype en daarbij zeer knap gemodelleerd.

Zijn „bruiloft" daargelaten, zijn Rink's tafereelen uit het visschersleven over 't algemeen nog al aan den zwaarmoedigen kant. Louter zonnige blijheid is het meeste werk, dat hij tijdens zijn verblijf te Hattem maakte en is ook het werk dat als herinnering aan zijn reis in het zuiden op de tentoonstelling aanwezig was. In zijn schilderijen „in de Mei," „Korenbloemenplukken," „Kinderen buiten," „Tusschen het koren," en andere tafereelen vol zomerwarmte, is in de zonneplekken het jubelende en klaterende, het alles met koesterende warmte doordringende en overgietende, zoodat de toeschouwer zich onmiddellijk in het blijde geval verplaatst. En met hoe weinig middelen bereikte deze groote technicus zijn doel. Hij was zoo vertrouwd met de menging van kleuren en met het effect dat men verkrijgt als men de veegen op hun juiste plaats weet te zetten, dat hij de hoofdkleuren uit het licht slechts behoefde aan te smeren om op een afstand ze als licht en kleurige warmte te zien trillen en glanzen. Een voorbeeld daarvan hing in de onmiddellijke nabijheid van zijn „bruiloft," het was een klein, onaanzienlijk plankje, voorstellende een meisje die een broertje door het korenveld draagt. Dicht

bij kon men dat niet eens goed zien vanwege de ruwe verfvegen, die Rink hier geklodderd had. Maar op een afstand, hoe begon dat schilderijtje te leven, van warmte te trillen. Het was maar een schets, doch een koninklijke.

Een zelfde effect deed het tamelijk groote schilderij in een der hoeken van de groote zaal, „van het melkvee komende." Een aantal melkmeiden op den voorgrond en daarachter het van warm licht blakende weiland, waar men het roodbonte vee met stroomen zonnegoud zag overtogen. Het fonkelde van myriaden lichtvlekken en lichtpunten in die strook aan den horizon. De runderen waren heel ver, dus maar heel klein, en toch hoe raak getikt die roode, witte en enkele bruine vlekken van de vachten. Als colorist stond Rink hier zeer hoog. Raak was de sensatie van den zwoelen Juli-dag, zoo raak als Willem Maris wel niet intenser ooit bereikte. En dan de realiteit in die dubbele rij melksters, jonge en oude, een enkele knaap er tusschen. Wat kwam hier naast den colorist, de teekenaar naar voren, in de uitbeelding van het echte doen van die boerinnen, het zetten van de hand in de dij, het drukkende van de melkjukken, het zwoegende loopen. Dicht bij leek het wit van de mutsen, de vleeschkleur van koppen en handen wel geboterd en gemetseld op het doek. Maar op eenigen afstand werd alles dun, subtiel, vol stralend buitenleven.

Hetzelfde jubelende aspect van zonnewarmte hadden zijn pittoreske beelden uit Venetië: de „gondelvaart" en „venetiaansche portiek." Wat sprekend naar voren komt hier de architectonische luister van die oude gevels, waarop het zonlicht geestig vonken spat. Het oude, verweerde van den steen, waaronder de mooie constructie nog niet geleden heeft, werd door den artist met liefde geschilderd: niet moeizaam, maar vlug en dartelend, door het licht den weg gewezen.

Diezelfde geestige toets in het Groote kanaal te Venetië, in zijn „straatje te Verona," waar de locale kleur en de constructie der gebouwen wonderlijk juist met enkele vegen zijn uitgedrukt. Geen colorist — zegt men wel eens van Rink — zie dan zijn vruchten- en bloemenmarkt te Verona, het is louter kleur, licht en warmte of liever de sensatie van deze koestering. Men zie dan zijn „stierengevecht te Madrid" (uit de collectie van den heer Hidde Nijland te Dordrecht, die Rink reeds aanmoedigde toen niemand in hem nog een toekomst zag) van uit de loge der Madrileensche schoonen, weelderige jonge vrouwentypen, die Rink te schilderen wist met het sentiment en den gloed van een zuidelijken kunstenaar. Of wil men liever Hollandsche tafereelen, dan zij herinnerd aan de schets van een „feestelijken optocht" op een Oranje-dag in

STIERENGEVECHT TE MADRID — NAAR EEN SCHILDERIJ

't een of ander vaderlandsch dorp. Hier was, met verwaarloozing van elk detail, dat storend kon werken, alleen vastgehouden de essence van de woelige drukte, de uitstroomende en uitschaterende blijheid van een feestelijk gestemde menigte.

Een ander coloristisch meesterstuk is het hoog opgevoerde schilderij „Zondagmiddag te Volendam," *) waar men eenige visschers in hun Zondagsche pak ziet rond slenteren en op hun hurken zitten op de kade in de nabijheid van hun altijd trouwe klok en op den achtergrond het bosch van masten en zeilen. Vlak vooraan staat een jongen met de pijp in den mond, met een uitdrukking op gelaat en in houding alsof hij reeds ik weet niet welke ondervinding als visscherman achter den rug heeft. In dit tafereel is Rink krachtiger van coloriet en warmer van toon dan in de meeste zijner visschersfiguren.

ZUIDERZEEHAVEN NAAR EEN STUDIE IN OLIEVERF

Ook zal men zich herinneren eenige pittoreske dorpsgezichten, raak van locale kleur en stemming, o. a. een prachtige studie van een sluisje, met huisjes in 't verschiet, die glanzen in de helderheid van een klaren zomerdag, en ook de heerlijke buitentoon en de kalme rust in het ophaalbrugje te Monnikendam. Wat waren die twee juweeltjes van sentiment, van kleur en stemming echt Hollandsch.

Als tegenhanger van die vredige stemming in onze Hollandsche visschersdorpen op stille Zondagen zag men in *Pulchri* van Rink ook den ruwen, gevaarlijken kant van het dagelijksch bedrijf der visschersbevolking. Zoowel het een als het ander greep hem aan, hij vond het beiden even interessant en hij vertolkte die contrasten met even groote realiteit. Een paar voorbeelden van het impressionisme in Rink's kunst mogen hier nog even ver-

DE POP NAAR EEN AQUAREL

*) Eigendom van den heer Bakker in Den Haag, die ook eenige van Rink's voortreffelijkste aquarellen bezit, o. a. „de oude visscher" waarnaar een uitmuntende reproductie genomen werd voor dit maandschrift (Februari-aflevering van 1901).

GRIJS WEER NAAR EEN STUDIE IN OLIEVERF

TANGER NAAR EEN SCHILDERIJ

meld worden, ook ter wille van de zeer goede reproductiën, die hier van deze beide werken gegeven worden. Het eene is getiteld „grijs weer." Een aschgrauwe lucht hangt somber over de haven, waar visschers in volle bedrijvigheid bezig zijn visch uit de schuiten op de kade te dragen. Op den voorgrond staan twee visschers, in hun leeren pakken en de zuidwester op, naar het geval te kijken. Het lijken wel titanen die met alle weer spotten. Enkele lichtflitsen doen de somberheid van het zwerk nog meer uitkomen. Op den achtergrond een vaartuig, dat klotsend den nauwen haveningang binnen komt. Er is een dramatische kracht in dit tafereel, een uitbeelding van het visschersbedrijf zooals het werkelijk is, maar zooals men het zoo zelden door de kunst vertolkt ziet.

PORTRET VAN MEVROUW B.

Een dergelijken indruk maakt ook Rink's studie „Zuiderzeehaven," een sterk lichteffect nog even vóór een zware bui uit zee op de ter reede liggende vloot zal komen neerbeuken. Men ziet dat en krijgt er de sensatie van.

Ook hier is de colorist Rink weer in zijn grootste kracht. En nu nog even de teekenaar, de gevoelige uitbeelder van het karakter en het wezen van de groote en kleine menschen om zich heen. Ook van de kleine menschen. Wat zegt gij bijv. van die aquarel „de pop," die het voorwerp is van de innige belangstelling van twee kinderen? Het groote vermogen van Albert Neuhuys om de naïeve verstandhouding tusschen kinderen uit te drukken is hier geëvenaard, zoo niet overtroffen. Vooral die dreumes met zijn slobberbroek, de handen in de zakken, is het leven afgekeken. Hier geen hulpmiddeltjes van wazigen toon of toevallige kleurstemming, maar louter het sentiment van de lijn. Diezelfde gave van zuiver profileeren komt zoo voortreffelijk uit in „de geur," het mooie, bijna idyllische meisjeskopje, met den sprookjesachtigen lichtkrans om het met marguerites doorweven haar, zich voorover buigende naar de roos wier geur zij inademt Geheel in stemming met het aanvallige sujet, is dit werk in zachtblonde tonen geschilderd.

Weer krachtiger komt de colorist naar voren in het portret van Rink's schoonmoeder, mevrouw Boellaard, waarin hij de moeielijkheid om een kleurrijk kleed in toon te schilderen en het gelaat het meest te doen spreken, op zeer gelukkige wijze te boven is gekomen.

Zoo hebben wij op deze tentoonstelling Paul Rink bewonderd als teekenaar, colorist en zeer veelzijdig kunstenaar, die bij al zijn nuchterheid in het uitbeelden van de dingen

DE GEUR — NAAR EEN SCHILDERIJ

om hem heen, zijn kunst wist te adelen door een persoonlijke, dichterlijke opvatting.

GRIEKSCHE † † † † † † † † † † † TERRA-COTTA BEELDJES. *) DOOR DR. N. J. BEVERSEN.

Het mag een goede dertig jaar geleden zijn dat men voor het eerst in de fraaiste winkels onzer groote steden zekere terra-cotta beeldjes zag, die door een Duitschen kunsthandel de wereld waren ingezonden. Het waren voor het meerendeel beeldjes van vrouwen, Grieksche vrouwen in bevallige houdingen, beeldjes gracieus van lijn en bescheiden van kleur. Later kwamen ook dergelijke reproducties uit Denemarken en, vergis ik mij niet, dan zijn niet lang geleden er weer nieuwe uit Duitschland tot ons gekomen. Niet uit alle fabrieken waren de reproducties even fraai en in elk geval bleef er een groote afstand tusschen origineelen en reproducties.

De bewuste beeldjes — Tanagraatjes genoemd naar de plaats waar het meerendeel was gevonden — waren kopieën van beeldjes, die al sinds vele jaren in Griekenland werden opgegraven en die de archaeologen een geheel nieuwen en verrassenden kijk gaven op de Grieksche kunst. Tanagra is een stadje in Midden-Griekenland, in het oude Boeotië — en sinds tal van jaren werden vooral daar in den omtrek door boeren bij het bewerken van het land oude graven ontdekt met vazen en statuetjes. Die voorwerpen — in klein aantal gevonden — kwamen langs zóovele omwegen in Europa (zooals de Grieken zeggen) dat elke juiste aanwijzing omtrent de herkomst ontbrak. Het duurde tot 1870 eer de onderzoekingen met eenige leiding begonnen te geschieden. Een Griek van Corfu, Giorgios Anyphantis, meer bekend onder den naam Barba Jorghi (= oom George) was in die dagen bezig heimelijk de doodenstad van Thespiae te onderzoeken. Hij hoorde spreken van de vondsten in de buurt van Tanagra, vestigde zich daar, en dank zij zijn ervaring in dergelijke onderzoekingen ontdekte hij veel fraais. Tot dusver waren er bijna alleen graven uit zeer archaïschen tijd ontdekt, schaars voorzien van grafvoorwerpen. Barba Jorghi had het geluk te stuiten op graven van veel jonger datum, veel rijker voorzien van voorwerpen, waarin hij al spoedig een voordeeligen handel dreef. Aangemoedigd door dit verlokkend voorbeeld lieten de boeren hun gewone werk in den steek en begonnen druk te graven, met dit gevolg dat men weldra in de uitstalramen der Atheensche antiquiteiten-handelaars allerliefste terra-cotta's zag, die voor grof geld verkocht werden, terwijl de prijzen steeds meer stegen. Tal van boeren werden op deze wijze rijk. Het geheele grondgebied bij Skimatari — in de buurt van Tanagra —

*) De gegevens voor dit artikel heb ik voor een groot deel te danken aan:

C. A. Hutton. Greek Terracotta Statuettes, London 1899.

Marcus B. Huish. Greek Terracotta Statuettes, London 1900.

Ch. Diehl. Excursions archéologiques en Grèce, Paris 1890.

E. Pottier, Les Statuettes de terre cuite dans l'antiquité, Paris 1890.

Furtwängler, Die Sammlung Sabouroff, Berlin 1883—1887.

werd omgewoeld en men moet zich verbazen dat de Grieksche regeering er niet aan dacht geregelde opgravingen te organiseeren, dat het Archaeologisch Genootschap te Athene zich niet verwaardigde na te gaan of wat daar in Boëotie werd opgegraven ook wetenschappelijk belang had. De doodenstad was letterlijk geplunderd door onwetenden, die eenvoudig op winst uit waren. Eindelijk kwam de overheid tot het besef dat de opgravingen niet geautoriseerd waren en het genootschap zag, tot zijn groot leedwezen, dat de mooiste stukken naar het buitenland gingen. Het berouw kwam vrij laat. In 1873 werd naar Tanagra een afgevaardigde van het genootschap gezonden met een detachement troepen om heimelijke opgravingen te beletten, maar veel mooie dingen waren en bleven voor Griekenland verloren. In de jaren '73, '75 en '76 heeft het genootschap stelselmatige onderzoekingen laten doen, maar het streefde er in de eerste plaats naar: de vitrines in het museum te Athene te vullen en het wetenschappelijk onderzoek bleef achterwege. Er werden 8000 à 10,000 graven onderzocht, tal van allerliefste beeldjes en snuisterijen werden gevonden, maar zij, die met het onderzoek belast waren, verzuimden juiste aanwijzigingen te geven omtrent de ligging en inrichting dier belangrijke doodenstad.

FIG. I. (BRITSCH MUSEUM).

Toch — met behulp van inlichtingen ter plaatse ingewonnen, met behulp van aanwijzingen van sommige knappe bezoekers, die toevallig bij opgravingen tegenwoordig waren, heeft men zich eenigermate rekenschap kunnen geven van de omstandigheden waaronder de inhoud der doodenstad is opgegraven, en in 1888 werden er nieuwe, echt-methodisch wetenschappelijke opgravingen gedaan, die heel wat meer licht hebben verspreid. Bovendien werd van 1880 tot 1882 door de Ecole Française d'Athènes de doodenstad van Myrina bij Smyrna onderzocht, waar bij de 5000 graven werden geopend.

De groote musea van Europa en rijke verzamelaars betwistten elkander al heel spoedig deze mooie beeldjes. In 1875 had het Louvre het geluk tal van merkwaardige stukken in zijn bezit te krijgen — ook verschillende particuliere verzamelingen werden met kostbare beeldjes verrijkt. Later heeft ook het Britsch museum veel aangekocht, het museum te Berlijn kocht de schitterende collectie Sabouroff, maar Frankrijk bezit toch de schoonste verzameling in het Louvre. In 1878, op de retrospectieve tentoonstelling in het Trocadéro werden deze schatten aan het groote publiek geopenbaard.

Misschien is bij den lezer de vraag gerezen: hoe komen die beeldjes in de graven? Van godenbeeldjes is het nog te begrijpen, maar die genre-beeldjes, blijkbaar toch menschen voorstellende in hun dagelijksch leven: hoe staat het daarmee? Deze vraag is een brandende kwestie geweest en is het nòg. In deze staan tegenover elkander twee partijen: de eene schrijft aan *al* deze beeldjes een religieuse en symbolieke beteekenis toe en meent dat onder het wereldsch uiterlijk de groote en geheimzinnige godinnen der onderwereld verborgen zijn. De andere partij ziet er eenvoudig genre-beeldjes in en spoedig zal duidelijk worden hoe zij de aanwezigheid dier beeldjes in de graven verklaart. Het zou te ver voeren om de argumenten van beide partijen uitvoerig te bespreken, maar het is niet te stout om te vooronderstellen dat ook hier de waarheid in het midden ligt. Wij kunnen vrij wel vaststellen dat de beeldjes voor drie doeleinden dienden: 1°. als wijgeschenk aan de godheid, 2°. in dienst van den dood, 3°. als ornament in huis. Toch blijft het een moeilijk probleem. Tal van beeldjes zijn er gevonden op plaatsen waar tempels en huizen stonden, maar aangezien Pompei vrij wel de eenige stad met Grieksch karakter is, die gespaard bleef, zijn de aanwijzingen slechts sober.

Wat het eerste punt betreft: dit is een zeer eenvoudige zaak. Bij de opgravingen in tempeldomeinen heeft men tal van terracotta beeldjes gevonden en het is — ook uit klassieke schrijvers — bekend dat aan

de godheid dergelijke beeldjes werden gewijd. Zoo leest men in Plato's Phaedros (het is Socrates die spreekt): „Bij Hera, een mooi plaatsje om te rusten. Want die plataan is lommerrijk en hoog, en de hoogte en de beschaduwing der wilgen is zeer schoon, en zij staan in zoo vollen bloei, dat zij de plek vervullen met geuren. En onder den plataan vloeit de lieflijkste bron met koel water, als men zijn voeten mag vertrouwen. Naar de statuetten en figuren te oordeelen, schijnt dit een heiligdom te zijn van Nimfen en Achelous".

FIG. 2. NIKE.
(BRITSCH MUSEUM).

Tal van voorwerpen, ook gebroken, zijn er gevonden. Van tijd tot tijd moest door de tempeldienaars opruiming worden gehouden. De metalen voorwerpen werden dan versmolten om er bekkens en schalen voor den tempeldienst van te maken, de terra cotta's werden weggeworpen, maar, om te voorkomen, dat zij ontheiligd werden, eerst in stukken gebroken.

Al die beeldjes kunnen in het ruwe verdeeld worden in twee klassen, n.l. die waarbij het dadelijk in het oog springt dat ze iets te maken hebben met tempelvereering en die waarbij dit niet het geval is. Onder de eerste kategorie kunnen wij rangschikken de voorstellingen van plaatselijke godheden of andere goden, van personen en dingen in verband staande tot den tempeldienst en eigenlijke wijgeschenken (nabootsingen van dieren, ledematen enz.) Onder de tweede kategorie: groteske figuren, genre-beeldjes en voorwerpen van verschillenden aard. De verhoudingen dier groepen zijn zeer verschillend, maar wanneer wij b.v. twee opgravingen (bij het heiligdom van Demeter en Kore te Tegea en den tempel van Athena Kraneia te Elatea) nagaan, kunnen wij dit feit vaststellen: *elk beeldje was een geschikt geschenk voor de godheid.* Eigenaardig zeer zeker is het, dat een beeldje van een andere godheid even geschikt geschenk is als het beeld van de godheid aan wie gewijd wordt. Zonder twijfel waren menigmaal deze beeldjes voorstellingen van de plaatselijke godheid van den pelgrim. Eigenaardig is het, dat men te Elatea, dus aan Athena, gewijd vindt: beeldjes van Eros, Psyche, Leda, Dionysos, Demeter, Aphrodite. En derhalve: de bedoeling van den offeraar maakte alles tot een geschikt wijgeschenk.

Die bedoeling wordt b.v. gelegd in de poppen en het speelgoed, dat meisjes vóór haar huwelijk aan de godinnen wijdden, in voorwerpen die persoonlijk eigendom van gever of geefster waren geweest: gespen, haarpennen, wapens, kostbare steenen. Hierbij kan men nog voegen de statuetjes die een bijzondere techniek aanwijzen of bijzondere artistieke verdiensten hebben. Maar toch blijven er tal van beeldjes, wier wijding niet om *dergelijke* redenen kan verklaard worden, b.v. de honderden beeldjes, aan Athena aangeboden, voorstellende een Grieksche vrouw uit het dagelijksch leven.

Dikwijls hing de keuze min of meer van het toeval af. Een jongen, die op school een prijs met schrijven heeft gekregen, n.l. 80 bikkels, offert in zijn dankbaarheid aan de Muzen een grappig beeldje.

Onze kennis van het gebruik der terracotta's in gewone huizen berust geheel op de opgravingen te Pompeï. Omtrent het gebruik in de

FIG. 3. NIKE.
(BRITSCH MUSEUM).

FIG. 4. (BRITSCH MUSEUM).

de verandering in smaak, die leidde tot het gebruik van metaal liever dan van klei (zelfs voor vazen) en in een aardbeving van 63.

In de huizen der rijken stonden de statuetjes in nissen, hetzij in het atrium (d. i. de groote binnenzaal), de binnenvertrekken of in den tuin. Soms waren die nissen in den tuinmuur aangebracht. De meest gewone plaats was het atrium, waar men ze vindt in gezelschap van kleine bronzen die aanwijzen, dat de nis het *lararium*, het heiligdom van den *lar*, den huisgod was. Behalve in deze nissen vond men er boven de binnendeur van het huis, blijkbaar om het huis te stellen onder de hoede der goden. De genre-figuurtjes, blijkt het bij onderzoek, zijn de eenige die als bepaald ornament gebruikt worden, maar hun aanwezigheid in de lararia bewijst, dat ze ook dienst deden als wijgeschenken aan den huisgod. En uit de aanwezigheid dier beeldjes in de Pompeïaansche huizen mogen wij zonder bezwaar besluiten, dat ze ook in Grieksche huizen te vinden waren, alleen: een besluit huizen in Griekenland weten wij vrijwel niets. In zooverre is die kennis onvoldoende, dat er geen middelen zijn om onderscheid aan te geven tusschen plaatselijke en algemeene gewoonten, iets wat van groot belang is in deze kwestie, want al kunnen wij met volle recht Pompeï tot de Grieksche steden rekenen, de voorwerpen die men er vindt, hooren voor het meerendeel thuis in het midden van de 1ste eeuw v. Chr. Eenige weinige zijn prae-Augusteisch, maar geen enkel kan vroeger gedateerd worden dan het einde van het Hellenistisch tijdperk.

In Pompeï nu heeft men ± 200 terracotta's gevonden, vooral in de huizen der minder gegoeden, waaruit dus zou blijken, dat ze omstreeks 79 n. C. bij de rijken wat uit de mode waren. Een groot getal vond men in de buitengebouwen (waarschijnlijk de slavenvertrekken) van een der groote huizen. Vindt men ze in de paleizen, dan verklaart de bijzondere techniek of de fraaie stijl hun aanwezigheid. Dat ze betrekkelijk zoo schaarsch zijn, vindt zijn verklaring in

FIG. 5. (BRITSCH MUSEUM).

trekken betreffende de onderwerpen valt moeilijk. Zonder twijfel waren vele religieus en waarschijnlijk waren er minder zuiver genre-beeldjes, want de smaak voor realisme is karakteristiek voor den Romeinschen tijd. In Pompeï vinden we niet de beeldjes, die een verbinding vormen tusschen het religieuse en het profane type. Hier geen gevleugelde jongelingen en meisjes, maar mannen en vrouwen in Romeinsch kostuum, krijgslieden en zwaardvechters. Karikaturen van slaven, barbaren en acteurs vervangen in de 2de eeuw v. Chr. de Silenen en de groteske naakte figuren der 5de en 6de. Het verschil in nationaal temperament maakt het onmogelijk om uit den inhoud van een Pompeïaansch huis eenig besluit te trekken betreffende het type van figuren die men in een Grieksche woning kon vinden, maar dat ze er waren kan men met zekerheid aannemen.

Er blijft nu over iets te zeggen over de beteekenis dier genre-beeldjes in de graven, waarbij vooraf even dient te worden opgemerkt dat blijkens de opgravingen het volstrekt geen onveranderlijke gewoonte is om beeldjes in de graven te plaatsen.

Bestudeert men den inhoud der oudste Grieksche graven, dan vindt men dat ze alle sommige voorwerpen bevatten, die er opzettelijk voor gemaakt zijn (men denke aan de vrouwenbuste van Kamiros, de vergulde terracotta knoopen en de sieraden van bladgoud), maar bovendien hieratische beeldjes (d. i. van gewijden aard), genre-beeldjes en groteske statuetjes, en verder persoonlijk eigendom, (als: gespen). Tempelschatten en de inhoud van graven verschillen alleen in omvang, in soort zijn ze hetzelfde. Zij vertoonen ook dezelfde verandering in de aangeboden terra-cotta's.

In de 5de en 6de eeuw zijn ze bijna zonder uitzondering hieratisch en grotesk in type en de beteekenis is betrekkelijk duidelijk. Zij dienden als amulet om den doode tegen booze invloeden te beschermen, — zoo aanstonds kom ik hierop nog terug. Na de 5de eeuw verdwijnen van lieverlede de hieratische typen, de Silenen en de naakte gehurkte beeldjes en worden vervangen door bevallige vrouwenfiguren, die op hare beurt worden gevolgd door zwevende jongelieden en meisjes en figuren uit den Dionysischen kring. Karikaturen van tooneelen uit het dagelijksch leven vervangen de groteske figuren en het is niet langer mogelijk in het meerendeel der beeldjes een zweem van religieus motief te vinden, alleen: tot de laatste periode is toch gewoonlijk een voorwerp van hieratisch type

Er is dus van lieverlede een verandering in de verhouding van hieratische en profane voorwerpen, totdat in het begin der 1ste eeuw de laatste de meerderheid hebben. Vergelijkt men nu vroegere en latere graven, dan blijkt het dat in de eerste de wereldsche voorwerpen in den regel geen terra-cotta beeldjes zijn, maar spiegels, schelpen, zwaarden, speelgoed, vazen enz., terwijl in de latere, behalve dergelijke voorwerpen, ook nog voorkomt het steeds toenemend getal vrouwenbeeldjes van dat onbepaalde type dat de Grieksche schrijvers in den regel *korai* „meisjes" noemen. Deze onbepaaldheid van type maakt het onmogelijk hun aanwezigheid te verklaren door de theorie dat ze den doode beschermen. Doch eenige plaatsen bij Vitruvius en in testamenten geven hier licht en maken het zeer waarschijnlijk dat eenvoudig de bedoeling was om die voorwerpen, waaraan de overledene bij zijn leven het meest gehecht was, mee in zijn graf te leggen. Men kent de gewoonte dat vazen die gediend hadden als kampprijzen, mee in het graf werden gegeven — toch waren ze niet voor dat doel vervaardigd. Niet onwaarschijnlijk waren ook vele dier beeldjes geschenken van vrienden, zoo ongeveer als bij ons bloemkransen.

Hierboven doelde ik op de beeldjes als amulet. Het is hier de plaats om iets, hoe vluchtig dan ook, te zeggen over de denkbeelden der Grieken aangaande het leven na den dood. Evenmin als voor andere volken in de oudheid hield voor de Grieken het leven plotseling op met den dood. In de geheimzinnige stilte van het graf werd het voortgezet, met alle behoeften, alle genoegens, alle begeerten die de menschheid had, en zelfs toen — geloof van later tijdperk — de Grieken zich alle zielen der dooden vereenigd dachten in een onderaardsch verblijf: Hades, ook toen vatten zij dat toekomstig leven op als een herhaling van het aardsch bestaan. Aan dien doode,

die aldus voortgaat te leven in het graf, moeten de levenden voedsel brengen: wijn, koeken, melk. Daarom houdt men op zekere jaardagen lijkmalen, waaraan de schim van den gestorvene onziehtbaar deelneemt. Bovendien moet die doode in de eenzaamheid omringd zijn door de voorwerpen die hij

FIG. 6. APHRODITE. (BRITSCH MUSEUM).

heeft liefgehad, vandaar begraaft men mèt hem zijn wapenen, zijn spiegels, zijn gymnastiek-werktuigen, zijn zalfdoozen, zijn reukdoozen. Maar niet alleen het noodige moet hem worden meegegeven, neen — hij moet overvloed om zich vinden. In het leven hiernamaals moet hij bij zich hebben zijn metgezellen om de aardsehe genoegens op nieuw te beginnen: daarom begraaft men met den doode zijn paarden en honden, daarom ook offert men in primitieve tijden hem menigmaal zijn slaven en slavinnen. Later, als de zeden iets zachter worden, verdwijnen die barbaarsehe gewoonten. Minder bloedige offers, gebeden en muziek komen er voor in de plaats. Altijd eehter blijft de idee dat men de eenzaamheid van den doode moet veraangenamen, dat men droefheid van de sehim verwijderd moet houden. Maar ook: men moet den doode besehermen tegen gevaren op zijn geheimzinnige reis. Daarom b.v. legt men in Egypte grafstatuetjes in de tombe, die op de roepstem van den doode antwoorden om hem te helpen de hemelsehe velden te bebouwen, en hem tot gezelschap en geleide te strekken, en die terzelfder tijd voorstellen den god die de onsterfelijkheid waarborgt. Sinds Egypte voor de Grieken was geopend, werden dergelijke beeldjes „*ushabtiu*" (antwoorder) genaamd, ook veel naar Griekenland gezonden.

Ook de Assyriërs leggen in de graven statuetjes om de boosheid der vijandelijke maehten te bezweren. En om diezelfde reden dan ook die beeldjes in de doodensteden van Tanagra en elders, maar de kwestie wordt hier iets ingewikkelder: al naar mate men vaststelt wàt het *overheerschende* denkbeeld is: de behoefte om den doode te besehermen, of de wenseh om hem gezelsehap te geven in het graf.

De groteske figuren dienen, volgens een zeer aannemelijke opvatting, om de niet-gunstig gestemde goden aan het laehen te te maken.

* * *

Belangwekkend is het, de methoden na te gaan die men volgde bij het maken dezer beeldjes. Ze zijn natuurlijk van verschillende afmetingen, maar altijd sehommelende tusschen 6 tot 8 en 38 eentimeters. De meeste zittende figuren hebben een lengte van 20, de geknielde van 12 tot 17, de staande van 20 tot 25 centimeters.

In den regel is alleen de voorkant met

zorg gemodelleerd, de rug is eenvoudig een geronde oppervlakte, waarop vormen en drapeering zeer summier zijn aangegeven. In het midden is meestal een vierkant gat, een luchtgat, uitgespaard in het beeldje als de klei nog zacht is, en dienende om onder het bakken de uitwaseming te vergemakkelijken. Vele beeldjes staan op een dunne plint, die aangebracht is eer het beeldje in den oven gaat. Sommige rusten op een hoog voetstuk, één geheel vormende met het statuetje. De meeste zijn uit vormen gegoten. De met de hand geboetseerde zijn de oudste, trouwens later gebruikte men deze methode ook voor het maken van goedkoope voorwerpen: poppen, speelgoed, en ook voor de groteske figuren.

FIG. 7. (BRITSCH MUSEUM).

Het is de moeite waard den arbeid der *koroplathen* of *koroplasten*, zooals de makers dezer beeldjes genoemd werden, wat nauwkeuriger te beschouwen. Het is merkwaardig dat, terwijl de Grieksche vazen meestal met den naam van den maker geteekend zijn, slechts bitter weinig terra cotta's den naam van den vervaardiger dragen — een bewijs dat de koroplasten een zeer bescheiden plaats onder de kunstenaars innamen, wat wèl opmerkelijk is, want de beeldjes behooren mede tot het beste wat in Griekenland op kunstgebied is gemaakt. Elke groote verzameling terra-cotta's kan aanwijzen beeldjes die ruw zijn, of met wat minder zorg bewerkt, of naar onze denkbeelden onbetamelijk, maar nooit getuigen ze van slechten smaak.

Hierboven schreef ik over het uit de hand boetseeren, overal en ten allen tijde de eerste manier van beelden maken. Ook in Griekenland vinden wij beeldjes die ons doen denken aan den tijd, toen wij als kleine jongens poppetjes van stopverf kneedden. De eerste menschenfiguren uit Griekenland zijn niet veel meer dan een klomp klei met een driehoekig brok er boven tegen aan gestopt en met twee aanhangsels als armen. Bij zittende figuren werd de klei gebogen en ze kregen van onder een stut, staande liepen naar onderen dikker uit. Een eerste verbetering was, dat men het bovenste stuk den vorm van een gelaat gaf, en — schoon nog ruw — het een beetje afrondde, een tweede dat men voor den geheelen voorkant een stempel gebruikte en zoodoende een groot stuk klei kreeg, waarop de figuur in relief stond.

Naar alle waarschijnlijkheid is men overgegaan tot het gieten van beeldjes uit vormen, omdat men te strijden had met de moeilijkheid een groot stuk klei te bakken zonder dat het kromp. Men heeft tal van vormen gevonden. Figuur 1 is een afgietsel van een vorm uit Tarentum: het bovengedeelte van een gedrapeerde vrouwelijke figuur met de handen boven het hoofd.

De vormen onderstellen natuurlijk oorspronkelijke voorwerpen, die als modellen dienden, maar wij vinden bij de oude schrijvers geen melding gemaakt van deze modellen. Plinius vertelt ons wel dat de kleine kleimodellen (proplasmata) van den beeldhouwer Pasiteles hooge prijzen deden bij kunstliefhebbers, maar de buitengewone goedkoopte der Grieksche beeldjes en de volstrekte onmogelijkheid om een noviteit gepatenteerd te krijgen, bracht dergelijke modellen buiten het bereik der koroplasten. In onze dagen worden nog dikwijls dergelijke modellen gemaakt op een houten geraamte dat bij het bakken wegbrandt en het beeldje hol laat — waarschijnlijk werd in den klassieken tijd de zelfde methode gevolgd. De vorm was gemaakt van hardgebakken klei, daarin streek de werkman zorgvuldig een dun laagje fijne vochtige klei, en legde er volgende laagjes overheen tot de vereischte dikte was verkregen. Nu werd de vorm te drogen gezet en het krimpen door verdamping maakte dat het gegotene spoedig uit den vorm kon worden genomen.

De achterkant, zagen wij reeds, werd nooit zoo nauwkeurig gemodelleerd als de voorkant. Waar dit wèl het geval is, zijn de beeldjes navolgingen van bronzen — ze komen niet zoo veelvuldig voor. Gewoonlijk is de achter-

kant gevormd door een convexe massa klei, die aan den voorkant met wat leem is verbonden. Voor den achterkant der betere beeldjes was er een tweede vorm, aangevende de algemeene omtrekken, zorgvuldig werden deze beide afgietsels dan met een beetje vochtige klei aan elkaar gesoldeerd.

Natuurlijk zijn de beeldjes met één vorm wat stijf en hebben ze meestal een gedwongen houding. Ze zijn meer behandeld alsof het reliefs zijn dan figuren in het ronde. Het hoofd zit aan de schouders vast òf met het haar òf met het hoofdtooisel, en stukjes van den achtergrond heeft men overgelaten waar het weglaten de veiligheid van het gietsel in gevaar zou brengen. Het resultaat is een hiëratische stijfheid en het is dus begrijpelijk dat men tot in late tijden die eerste methode toepast voor beeldjes die als wijgeschenken moeten dienen.

Voor de meeste der latere beeldjes, ik bedoel in en na de 4de eeuw, worden meer vormen vereischt en een meer ingewikkelde methode van gieten. Alle deelen werden afzonderlijk gegoten, dan zorgvuldig aan elkaar gepast en saamgevoegd met vochtige klei, alle oneffenheden verwijderd en het geheel daarna te drogen gezet.

Men zou zich vergissen, als men dacht dat zoo'n koroplast, daar hij voor één beeldje soms wel 13 vormen noodig had, een merkwaardig groot assortiment behoefde voor de fabricatie. Niets is minder waar. „In de Grieksche kunst", schrijft Miss Hutton, „is niets karakteristieker dan de buitengemeene zuinigheid in methode: de beeldhouwer, in plaats van nieuwe typen uit te denken, ontwikkelt en wijzigt oude; de koroplast, zijn nederige navolger, maakt van de oordeelkundige samenvoeging van eenige weinige vormen een half dozijn verschillende beeldjes". Soms ook wel eens een beetje onoordeelkundig; door deze methode komt het dat men dikwijls armen of hoofden vindt, te groot of te klein voor de beeldjes.

FIG. 8. (BRITSCH MUSEUM).

Een aardig voorbeeld hoe de koroplast verschillende vormen combineerde kan men zien bij fig. 2 en 3. Voor het lichaam is dezelfde vorm gebruikt, maar voor hoofden, vleugels, armen en attributen verschillende vormen, en zoo is niet alleen het type maar ook de houding der beeldjes veranderd. Herhaaldelijk vindt men het motief: een verliefd paar. Maar door verandering van een hoofd of een attribuut weet de koroplast telkens dit paar andere personen te doen voorstellen: Aphrodite en Eros, Aphrodite en Adonis, Dionysos en Ariadne enz. Als een vorm opgebruikt is, neemt de koroplast dikwijls van een goed verzorgd afgietsel een nieuwen afdruk en zoo kan men weer kleinere beeldjes van hetzelfde type maken.

De combinaties van vormen zijn natuurlijk niet altijd even gelukkig, maar in den regel wèl, dank zij het gevoel voor schoonheid dat, om zoo te zeggen, in de lucht zat.

Als nu het beeldje in elkaar zat en gebakken zou worden. werd het eerst geretoucheerd, opgewerkt. Ik moet er bijvoegen: dit geschiedde alleen te Tanagra en andere plaatsen waar goed werk werd gemaakt.

Dáar was het retoucheeren zelfs het voornaamste deel van het werk, en werd dikwijls toevertrouwd aan kunstenaars die met het mouleeren niets uitstaande hadden gehad. Zóo kreeg ieder beeldje iets individueels. De kunstenaar gaat met een graveerstift over het beeldje, oneffenheden verzachtende, détails verscherpende. De waarde van het retoucheer-proces is zeer duidelijk te onderscheiden bij twee beeldjes van

denzelfden vorm (fig. 4 en 5). De voorstelling is: Eros een vlinder (Psyche, ziel, beteekent ook: vlinder) verbrandende. In fig. 4 zijn de détails moeilijk te onderscheiden, het geheel is zwaar en zonder leven, terwijl het tweede vol leven en bekoorlijkheid is. Wat het onderwerp betreft: mocht men soms denken dat dit beeldje is gemaakt onmiddellijk naar aanleiding van het bekende mooie sprookje van Amor en Psyche, dat later door den Latijnschen schrijver Apuleius zoo verrukkelijk is verteld *), dan zou hij zich vergissen. Eerst in de 1ste eeuw v. C. vinden wij in de letterkunde van dit sprookje melding gemaakt. En toch zullen wij wellicht tot de letterkunde moeten terugkeeren om daar de inspiratie tot deze voorstelling te zoeken.

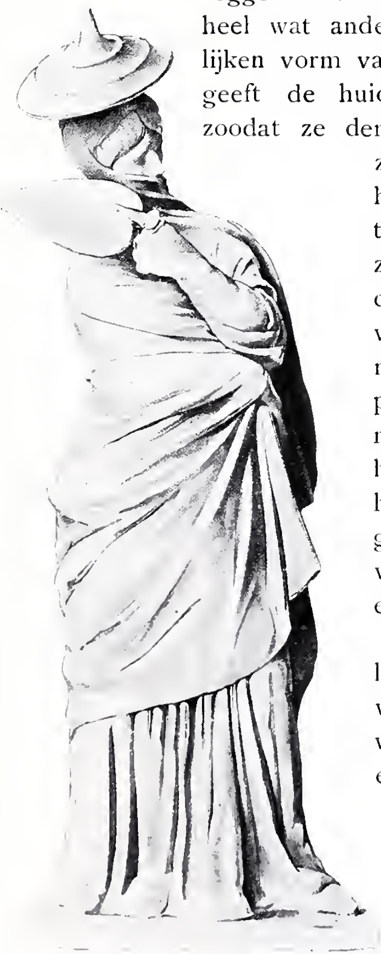

FIG. 9. (BERLIJN).

Als Plato in een zeer beroemd geschrift schildert hoe de oorspronkelijk gevleugelde ziel door het zoeken en innig streven naar het schoone deze vleugelen weder herwint, hoe zij alles willig op zich neemt, hoe zij lijdt in haar hartstochtelijk zoeken naar de schoonheid, hoe dan — als zij eindelijk de schoonheid ontwaart — zaligheid haar doortrilt, en hoe dit alles, leed en vreugde, de liefde is, — lag het niet voor den plastischen kunstenaar voor de hand, om naar deze beschouwing het beeld te vormen van het gevleugelde meisje, Psyche, nu eens in vlinder-gestalte wreed gekweld door Eros, dan weer met Eros gelukkig vereenigd? Het zou niet het eenige voorbeeld zijn, dat Plato's onsterfelijke dialogen invloed hadden uitgeoefend op de kunst. †)

* * *

Bij het opwerken doen zich allerlei gevallen voor: natuurlijk kan de retoucheur door kleine wijzigingen het gelaat een vroolijke of droevige, een droomerige of coquette uitdrukking geven. Het eene beeldje geeft hij een waaier, het andere een spiegel in de hand. Een curieus geval hebben wij bij een beeldje in Athene: toen het uit den vorm kwam, stelde het een jong meisje voor, dat bloemen plukt. Door een gril — wie zal zeggen: hoe? — maakt de retoucheur er heel wat anders van. Hij laat den vrouwelijken vorm van de buste zooals die is, maar geeft de huid allerlei ruwe inkrabbingen, zoodat ze den indruk maakt van harig te zijn, tusschen de schouders zet hij een grijnzend hoofd met puntigen baard en lange ooren, en zie, het jonge meisje is veranderd in een satyr. Op het lijf van een jongen man bekleed met een chlamys zet de koroplast verschillende hoofden, en nu eens geeft hij hem een plat hoofddeksel, dan weer een punt hoed. Op een zekeren dag geeft hij hem een muts met vleugels en de ephebe wordt een Hermes.

Het bakken geschiedde onder lage temperatuur. Na het bakken worden de accessoires die apart werden gebakken, er aan gezet en dan wordt het beeldje met een witte lijmstof bestreken tot de opwerking met kleuren, wat wel noodig was, daar ander de poreuse klei al de kleur ingezogen zou hebben. Nu heeft ongelukkig die lijmlaag dikwijls losgelaten en de kleur meegenomen, zoodat wij niet dikwijls vinden een beeldje waarbij de oorspronkelijke tinten ongeschonden zijn bewaard gebleven. Bovendien verloren vele beeldjes de kleur, nadat zij aan het licht waren blootgesteld. Bij de kleuren hadden rood en blauw de overhand. Bij Lucianus zegt iemand die zijn vriend aanraadt degelijk te studeeren: „anders zult gij, zonder dat gij het zelf weet,

*) Hem die geen Latijn verstaat, wijs ik op Boeken's vertaling (Apuleius' Herscheppinge, bij S. L. van Looy). Walter Pater gaf een schitterende vertaling in zijn *Marius the Epicurean*.

†) Zie Furtwängler, S. S. bij plaat CXXXV.

zijn als het werk van den pottebakker, van buiten blauw en rood geverfd, maar van binnen van klei en broos." De goedkoopere beeldjes zijn ruw gekleurd, maar de fraaiere met zorg: meestal roodbruin voor het haar, rood voor de lippen, rose voor de vleeschtinten, rose en blauw voor de drapeering, groen voor de randen en patronen van het gewaad, geel of goud voor snuisterijen. In eigenlijk Griekenland komen groen en goud zelden voor, meer in Klein-Azië.

Somwijlen gaf de kunstenaar zich nog de moeite om zijn schilderwerk te bedekken met een doorschijnend laagje, dat de gekleurde deelen het aspect van email gaf en ze tevens duurzamer maakte. Dit is o.a. het geval bij den Hermes van het Louvre.

In elk district waar deze beeldjes gemaakt werden, volgde men dezelfde methoden, maar bijna elk middelpunt van productie heeft eigenaardigheden in de fabriekatie en een voorliefde voor bepaalde klassen van beeldjes, wat o.a. sterk uitkomt bij de Tanagraatjes. Bij zorgvuldige studie der ruwe figuren die op de een of andere plaats zijn uitgegraven, kan men de locale typen bepalen, omdat die ruwe figuren op de plaats zelve zijn gemaakt, en niet onwaarschijnlijk zijn mooier statuetjes van hetzelfde type locaal werk. Als resultaat van dergelijke zorgvuldige vergelijking zijn we nu in het bezit van een zeker getal typen, waarvan men zonder aarzelen als Boeotisch, Attisch of Corinthisch kan spreken, maar toch stuit men daarbij op allerlei bezwaren: er was een geregelde export-handel in vormen en beeldjes, en gegeven de vorm en de bekwaamheid in het retoucheeren, was er niets dat een pottebakker in Klein-Azië verhinderde om een Boeotisch beeldje (met locale eigenaardigheden en al) te reproduceeren. Voor het meest geoefend oog is het dikwijls heel moeilijk het onderscheid te bepalen. Soms geeft de klei aanwijzingen, maar ook hierbij moet men voorzichtig zijn. Niet alleen verschilt de aard van de klei binnen een klein bestek, maar ze gaat er ook heel verschillend uitzien bij de verschillende behandeling die ze ondergaat, hetzij door den duur van het bakken of de temperatuur waaraan ze is blootgesteld. Klei van Nineveh die licht gebakken wordt en voor het meerendeel vermengd wordt met stroo, kan gemakkelijk onderscheiden worden van Grieksche klei, doch, om maar iets te noemen, bij de opgravingen te Myrina was het heel lastig iets met zekerheid te bepalen: niet alleen werden ten minste 9 verschillende soorten van klei gebruikt, maar dezelfde maker combineerde verscheidene soorten. Als wij dit groote middelpunt van fabriekage als voorbeeld nemen, kunnen wij alleen met eenige zekerheid vaststellen, dat de beeldjes van Myrina in den regel bister gekleurd zijn. Tanagraatjes zijn in den regel licht bister.

Wat verder nog de bepaling van de plaats waar de beeldjes vandaan komen zoo be moeilijkt, het zijn de Grieksche wetten, die op het punt van uitvoer van opgegraven voorwerpen zeer streng zijn, en zeer aanmoedigend voor heimelijke operaties. Vandaar dat de meeste echte beeldjes die ter verkoop worden aangeboden, op de laatste wijze gevonden zijn: de vinder heeft alle reden om de juiste plaats van zijn vondst geheim te houden en zoo wordt het onderzoek lastig.

De echte beeldjes, die ter markt komen, zeg ik. Het is eigenlijk onnoodig er bij te voegen dat er ook heel wat nagemaakte zijn, en hier staan wij ook weer voor allerlei moeilijkheden, omdat de namakers dikwijls zoo merkwaardig knap zijn.

Natuurlijk is de kwestie van herkomst er eene van zuiver archaeologisch belang, men kan kunstgenot smaken zonder al die bijzonderheden te kennen, en zelfs kan men kunstgenot hebben van nagemaakte terra-cotta's, beeldjes, bevallig van vorm, fraai van bewerking, waarvan soms archaeologen, ontbloot van allen smaak, met éen oogopslag beweren dat ze niets waard zijn. Wij kunnen, in het ruwe, die nagemaakte onderscheiden in moderne afgietsels van oude vormen, en moderne afgietsels van moderne vormen. Voor den fijngeschoolden archaeoloog openbaart zich het bedrog gewoonlijk doordat de namaker bij het retoucheeren wat àl te knap is. Een eigenaardig voorbeeld hiervan deed zich drie jaar geleden voor. Toen de collectie Hoffmann te Parijs werd verkocht,

kwam in den catalogus ook voor de reproductie van een beeldje: een krijgsman. Terstond zag de heer Cecil Smith, een der onderdirecteuren van het Britsch Museum, een treffende gelijkenis tusschen dezen krijgsman en een figuur op een schaal van Sosias. Het bleek echter dat de moderne navolger verschillende dingen aan die figuur niet had begrepen en zoo werd bewezen dat het beeldje namaak was. Toch was het uit artistiek oogpunt zeer fraai.

Er blijft nu nog over een en ander te zeggen over de ontwikkeling der terra cotta's, om dan ten slotte even stil te staan bij de beeldjes die wij Tanagraatjes noemen.

De archaïsche beeldjes, die in de 6de en 5de eeuw, gelijk hierboven werd opgemerkt, als tempelgaven dienden en in de graven werden gelegd om de dooden tegen booze invloeden te beveiligen, zijn meestal voorstellingen van vrouwelijke godheden en groteske mannelijke figuren. Bij nader onderzoek vindt men dergelijke beeldjes in alle streken en ziet men dezelfde fundamenteele idee bij al de figuren dier godheden. Twee typen hebben de overhand: een zittende vrouw, gekleed in lang gewaad, met een huive over haar schouders afvallende van het hoofdtooisel, de voeten rustende op een bankje en de handen stijf in den schoot, (fig. 6) en dan: staande figuren. Deze houden één voet vooruit, één hand op de borst gelegd, met de andere trekken zij den zoom van het lange kleed weg, waarover zij een eigenaardig geplooid manteltje dragen. Het gelaat is vol en vleezig, de oogen staan schuin en de mond vertoont den stereotiepen glimlach dien wij ook bij archaische standbeelden vinden.

Bij deze hiëratische beeldjes is de invloed te bespeuren van Phoenicië en de Phoenicische kunstnijverheid was onder den invloed van Egypte en Assyrië. Vele dier beeldjes vertoonen Egyptische en Assyrische motieven tegelijk. Zoo vond men te Kamiros een beeldje uit een Phoenicische werkplaats op Cyprus. Gelaat en pose komen vrij wel overeen met die van vele *ushabtiu's*. Egyptisch is ook de poging om het modelleeren van het lichaam te laten zien, maar Assyrisch is de tulband en het lange gewaad, benevens de driedubbele halsketting, schoon die bestaat uit lotosknoppen. Met de Assyrische kunst waren de Grieken in aanraking gekomen door Lydië. De Lydische kunst vertoont een streng Assyrisch karakter: een rijkdom van decoratieve détails,

FIG. 10. (BERLIJN).

technische vaardigheid en een onhandelbare conventie in stijl en onderwerp.

Deze Oostersche elementen werden gecombineerd met tweevoudig materiaal: de overblijfselen der Myceensche kunst en de kunst op de Aegeische eilanden

Dat de godheid die mee in het graf werd

gegeven, een vrouwelijke was, niets is natuurlijker. Want diep in den geest van alle primitieve volken is er een instinctief idee der Moeder-Aarde, het principe der vruchtbaarheid, het type van voortdurende geboorte en dood. Willen zij dus dit denkbeeld in concreten vorm uitdrukken, dan kiezen zij natuurlijk een vrouw als type. Bij de Assyriërs heet deze godin Astarte, en de voortbrengende kracht der aarde wordt voorgesteld door een ruwe symbolische naakte figuur — de Grieken kiezen een gedrapeerd type en geven de godheid aan door den hoogen hoofdtooi, maar Grieken en Assyriërs hebben geen bezwaar hun goden onder andere vormen te herkennen.

In den regel stellen de Grieksche beeldjes voor: Demeter of haar dochter Persephone. Demeter, die van lieverlede de godin der onderwereld werd. De bustes die men vindt en die den indruk maken dat de godin uit de aarde oprijst, werden natuurlijk in verbinding gebracht met de Persephone-mythe.

Het staande type wordt gewoonlijk voor Aphrodite gehouden. Men vergete hierbij niet dat Aphrodite eenvoudig een andere naam is voor de voortbrengende kracht der Moeder-Aarde, waarvan het jonge haasje in de handen van vele beeldjes een teeken is.

Van de groteske figuren wil ik dit alleen zeggen, dat een der meest gewone typen is een naakt, baardeloos figuurtje, ontleend aan de voorstellingen van den Egyptischen god Bês, en een gebaarde figuur, ontleend aan de voorstelling van Silenus, eigenlijk een Assyrischen jachtgod. Bij het Egyptische ritueel waren de beeldjes van Bês een symbool van blijdschap en werden daarom veel gebruikt om kleine reukfleschjes te vormen. Figuur 7 vertoont zoo'n beeldje, waar wel, in navolging van het model, een mond aan het vaasje is, maar geen correspondeerende holte in de figuur. Dit type komt vooral voor op Rhodus, in eigenlijk Griekenland werd degebaarde Silenus als geliefkoosd amulet gebruikt.

De niet-hieratische figuren uit de archaische periode, zijn voorstellingen van onderwerpen uit mythen, uit het werkelijk leven, poppen en speelgoed, maar in allen gevalle tot het eind der 6de eeuw is er een scherpe afscheiding tusschen deze beide kategorieën.

In het begin van de 5de eeuw heeft er een verandering plaats in de Grieksche wereld. Als het centrum van de hegemonie zich verplaatst naar Athene, na de Perzische oorlogen, krijgt ook het beeldje een ander karakter. Athene had het meest van de vijanden te lijden gehad, de stad was verwoest en moest op nieuw verrijzen, en zóó

FIG. 11. (BERLIJN).

FIG. 12. (BRITSCH MUSEUM).

kwam het, dat tal van beeldhouwers en kunstenaars op ander gebied naar Athene stroomden. In dien tijd ontwikkelt zich de schoonheid in de beeldhouwkunst, en dit heeft ook invloed op de terra-cotta's. Er heeft een gradueel proces van humaniseering plaats: de godinnen verliezen de attributen, nù zoekt men haar goddelijkheid in: meer dan menschelijke schoonheid, bevalligheid, waardigheid. Van lieverlede gaat de godin over in de vrouw.

Nu, als de pottenbakker zijn inspiratie begint te ontleenen aan rechtstreeksche studie van het werkelijke leven, bepaalt hij zich niet langer tot vrouwelijke figuren, al blijven deze overheerschend — beeldjes van mannen, voorstellingen ontleend aan mythen, navolgingen van bekende standbeeldjes vinden wij. Zijn studies naar het leven echter zijn te verdeelen in twee zeer scherp gescheiden soorten: de realistische voorstelling van het individu en de idealistische van het type. Van de eerste noemen wij: koks, voedsters, oude vrouwen en mannen, tot de idealistische behooren de meisjes, jongelingen en kinderen in hun dagelijksch bedrijf, maar dan typen van schoonheid en bevalligheid. In de 4de en 3de eeuw staan deze beeldjes technisch en artistiek op hun hoogtepunt, maar bij den achteruitgang van Griekenland, in het Hellenistisch tijdperk, krijgen de realistische figuren de meerderheid en verdringen de idealistische zooals deze het de hieratische hadden gedaan.

In het midden van de 4de eeuw wordt het middelpunt der fraaie pottebakkerskunst: Boeotië, preciezer: dat deel van Griekenland, waarin wij vinden: Eretria, Aulis, de steden van Boeotië en de Opuntische Locriërs. En dàn krijgen we de beeldjes die wij in den regel Tanagraatjes noemen.

Dit Boeotië stond niet in goeden reuk. In de Perzische oorlogen had het meerendeel van de bevolking met de Perzen geheuld en bovendien, de Atheners beschuldigden de

FIG. 13 (BRITSCH MUSEUM).

Boeotiërs van botheid en ruwen smaak. Niets wettigt echter dit oordeel. Pindarus, Griekenland's grootste lyricus, de dichteressen Corinna en Myrinna kwamen er vandaan en de Boeotische terra-cotta's kunnen bezwaarlijk ontstaan zijn bij een volk, dat van allen smaak ontbloot was.

Tanagra was de hoofdplaats van een pottebakkersdistrict en is dat gebleven tot zelfs in de 2de eeuw n. Chr. De beeldjes die daar gemaakt werden kwamen zeer en vogue en kregen het monopolie op de markt. Daarom worden de beeldjes van het Boeotisch type gewoonlijk genoemd naar het district waar ze het eerst in groote hoeveelheid verschijnen.

Wat de algemeene opvatting der beeldjes betreft, zijn ze te vergelijken bij den stijl van Praxiteles. Bij voorkeur koos deze voor zijn standbeelden die onderwerpen, die zich door schoonheid en bevalligheid onderscheidden, en wèl liet hij zich inspireeren door het levend model, maar koos daaruit die algemeene en expressieve trekken, die een volmaakt werkelijk maar toch volstrekt schoon type konden opleveren. Deze geïdealiseerde menschelijke typen dienden uitnemend voor beelden van jongere goden. Aphrodite, Eros, Apollo en Dionysos, en de Boëotische pottebakker gebruikt ze om af te beelden de bevallige vrouwen, de forschgebouwde athleten, de aardige kinderen. De aantrekkelijkheid dier beeldjes ligt deels in hun menschelijkheid, deels in de volmaaktheid der techniek. Ook in de grootere vrijheid van houding en gebaar. De eenige fout — niet van den bakker, maar van de periode — is dat ze wat eentonig zijn, omdat ze *type*, geen *individu* geven.

In andere middelpunten van productie zijn de Tanagraatjes herhaaldelijk gevolgd. De gevleugelde kinderen, de kleine Erotes zijn de prototypen van al de zwevende figuren uit andere werkplaatsen. Op Aegina, te Eretria, te Myrina vindt men de navolging. In deze laatste plaats ontwikkelt zich de kunst zelfstandiger, hier schept men zich een eigen stijl, en hier is het ook dat men voor het eerst een overvloed van die gevleugelde jongelingen en meisjes vindt, welker populariteit die van de eigenlijke Tanagraatjes welhaast evenaarde. Bij deze beeldjes kan men ook duidelijk uit den oorspronkelijken stijl een geleidelijke splitsing van de beeldjes in twee hoofdgroepen nagaan: de mythologische en de genre-groep, die van lieverlede in karikaturen verloopt.

Eros verschijnt daar in twee vormen, maar nooit als god: òf als een gevleugelde jongeling, òf als een ondeugende jongen.

De figuren uit het dagelijksch leven zijn genomen uit de wereld der werklieden en acteurs en zeer levendig gemodelleerd. In den regel zijn ze niet geretoucheerd, de pottebakker had meer het werkingsvolle op het oog, dan volmaaktheid in techniek en détails. De figuren zijn voller en ronder, de trekken weeker, de houdingen bewuster dan bij vroeger Grieksch werk.

Wat nu de mooiere beeldjes betreft: de mannelijke stellen meestal voor jongens of jongelingen beneden de 20. Allerlei illustraties zijn het van het leven der Grieksche jongens:

we zien hoe ze schrijven leeren, hoe ze met bal en hoepel spelen, hoe ze naar school gebracht worden, hoe ze op een ram, gans of haan paardje willen rijden, hoe ze met de hanen naar de hanengevechten stappen, en — als ze wat ouder worden — naar het worstelperk met olieflesch en krabijzer. En we zien ook jonge, krachtige krijgslieden.

Maar het aantrekkelijkst zijn nu eenmaal die Tanagraasche dametjes, waarover een Grieksch reiziger in ouden tijd al in geestdrift raakte. „Haar grootte, schoonheid, en bevallige houding", schreef hij, „maakt ze tot de schoonste en elegantste vrouwen van geheel Griekenland".

Hier zien wij de Grieksche vrouw van stand: hoe zij zich kleedde, hoe de snit, de kleur, de val van haar toiletten was, hoe behaagziek en op hoe tal van wijzen zij een dracht wist te schikken, die in zichzelf altijd uiterst eenvoudig bleef. Immers: wilde men uitgaan, dan deed men over den *chiton*, het onderkleed, het *himation*, een groot stuk rechthoekige stof, nu eens *peplos*, dan weer *kaluptra* genoemd Het is vrij moeilijk, het juiste onderscheid tusschen de beide termen aan te geven, vooral omdat de Grieksche dames niet minder dan de dames van den tegenwoordigen tijd telkens nieuwe modes volgden. Het schijnt dat de *kaluptra* fijner en kleiner was, de *peplos* dikker en wijder. Welnu, om deze stof, ter breedte ongeveer van 1.50 M. en 2 à 2½ maal langer — die nu eens wit en dan weer rose, of met purperen of zwarte randen omzoomd was — te dragen, had men tal van manieren. Men begrijpt dat hier alles van persoonlijken smaak afhing. Zich goed drapeeren was voor een mondaine een zaak van het grootste belang. Elk nieuw jaar, elke verandering van temperatuur, elke levensomstandigheid bracht redenen voor een verschillende drapeering. Was het wat warm, wilde men het zich gemakkelijk maken, dan liet de Grieksche vrouw de kaluptra achter zich wapperen in plooien ter lengte van haar lijf, nam ze over den arm en liet de einden daarover neerhangen of éen er van achteloos over den schouder. Wilde zij het kleed wat correcter dragen, dan trok zij het over haar hoofd, liet den rechtertip over haar linker schouder vallen en achter zich neerhangen (fig. 8). Somwijlen, zooals vooral te Thebe gewoonte was, werd een gedeelte over het onderste deel van het gelaat getrokken, zoodat alleen de oogen zichtbaar waren (fig. 9).

In later tijden was dit kleed kleiner en gemaakt van een dunner weefsel, dat zich aan de vormen aanpaste: het was mode dit rond de heupen saam te trekken en in den regel ziet men het met den onderrand in schuine richting rijzen van de rechterknie naar de linkerheup. Deze behandeling gaf aan het beeldje den indruk: te versmallen in de hoogte, de schouders waren saamgetrokken onder het kleed, de heupen fraai afgerond, en naar het voetstuk verwijdde zich alles. Zeer zeker was er in deze mode iets zeer elegants, maar het geheel miste de groote schoonheid waarnaar de oudere kunst streefde, door een drapeering meer in overeenstemming met de gansche gestalte, voornamelijk door het ruimer houden van het kleed om de borst en den eenvoudiger en grandioser val van de drapeering.

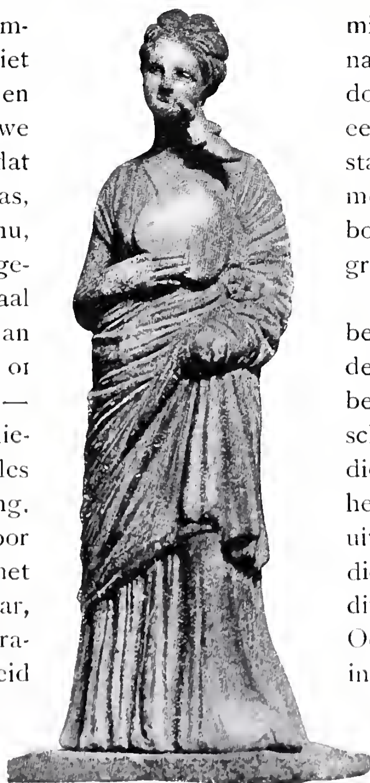

FIG. 14. (BRITSCH MUSEUM).

Alles wat wij aan deze beeldjes betreffende het dagelijksch leven der vrouwen opmerken is des te belangrijker, omdat de klassieke schrijvers ons zoo bitter weinig dienaangaande vertellen. Omtrent het leven der Grieksche vrouw uit den tijd der Homerische gedichten en Aeschylus weten we dit: dat ze volstrekt niet in Oostersche afzondering leefde — in het tijdperk nà de Perzische oorlogen is dit anders geworden onder den invloed der Oostersche denkbeelden. Toch is die afzondering

sterker geweest in Athene dan elders. Athene was toen het middelpunt der wereld en de straten waren vol Grieksche en vreemde zeelieden en handelaars, en zóó kwam het dat de Athener het wijzer oordeelde dat een vrouw thuis zat, behalve bij godsdienstige processies en ceremoniën, waar ze beveiligd waren tegen beleedigingen. Elders is deze afzondering — zooals blijkt uit de Tanagraatjes — nooit zoo sterk geweest.

Vóor de ontdekking dezer beeldjes hebben wij nooit geweten welk een belangrijk deel de waaier uitmaakte van het uitgaans-toilet eener dame *), evenmin kenden wij den juisten vorm van den grooten strooheod, de *tholia*, waarvan sprake is in een bekoorlijk gedicht van Theocritus, de Adoniazousai (fig. 13).

Onder die beeldjes zijn er van meisjes bezig met balspel, bikkelen, met de *encotyle*, een eigenaardig spel: men moest met steenen of ballen een doel treffen. Wie verloor, moest de andere zóó dragen dat haar ineengestrengelde handen de knieën der andere opnamen. Of ook wel: de verliezende bij het balspel moest een tijdlang de overwinnende op haar schouders dragen (ephedrismus, zie fig. 11).

FIG. 15. (BERLIJN).

Elders zien wij een zittende figuur met een appel in de hand. Men heeft zulke figuren wel eens gehouden voor beeldjes van Aphrodite. Ten onrechte. Het zijn eenvoudig meisjes, die om haar liefde te verklaren iemand een appel willen toewerpen. Ergens bij Aristophanes (Wolken, vs. 996) wordt een jongmensch de raad gegeven om nooit een danseres op te zoeken, want het kon eens zijn dat als hij haar met open mond zat te bewonderen, de jonge dame hem een appel toewierp en hem zoo zijn reputatie deed verliezen. Verschillende dichters uit de oudheid hebben het beeld van het toewerpen van den bal of den appel gebruikt en ook Goethe heeft het fraai uitgewerkt in een zijner Suleikaliederen:

Freude des Daseins ist grosz,
Gröszer die Freud'am Dasein.
Wenn du, Suleika,
Mich überschwenglich be- [glückst,
Deine Leidenschaft mir zu- [wirfst,
Als wär's ein Ball,
Dasz ich ihn fange,
Dir zurückwerfe
Mein gewidmetes Ich:
Das ist ein Augenblick!

Allerliefst zijn die twee dames, met elkaar babbelend (fig. 12), dat moedertje, haar kind in slaap zingend (fig. 13), dat meisje met een duif (fig. 14). Is het niet of de teedere Albert Samain naar aanleiding van dit beeldje dit bevallig vers schreef *):

Amymone en ses bras a pris sa tourterelle,
Et la serrant toujours plus doucement contre elle,
Se plait à voir l'oiseau, docile à son désir,
Entre ses jeunes seins roucouler de plaisir.
Même elle veut encor, que son bec moins farouche
Cueille les grains posés sur le bord de sa bouche,
Puis, inclinant la joue au plumage neigeux,
Et toujours plus câline et plus tendre en ses jeux,

*) Ten minste in het Hellenistisch tijdperk — op Grieksche vazen, zelfs in werk van het laatst der 4de eeuw treft men hem nooit aan, wèl op vazen uit Beneden-Italië, alleen niet in bladvorm.

*) Men vindt het gedichtje in zijn bundel: Aux flancs du vase, blz 51.

FIG. 16. (BERLIJN).

Elle caresse au long des plumes son visage,
Et sourit, en frôlant son épaule au passage,
De sentir, rougissant, chaque fois d'y penser,
Son épaule plus douce encore à caresser.

Zoo de bescheiden koroplasten in Griekenland als kunstenaars waarschijnlijk niet voor vol werden aangezien, de nieuwere tijd heeft hun werk recht laten wedervaren.

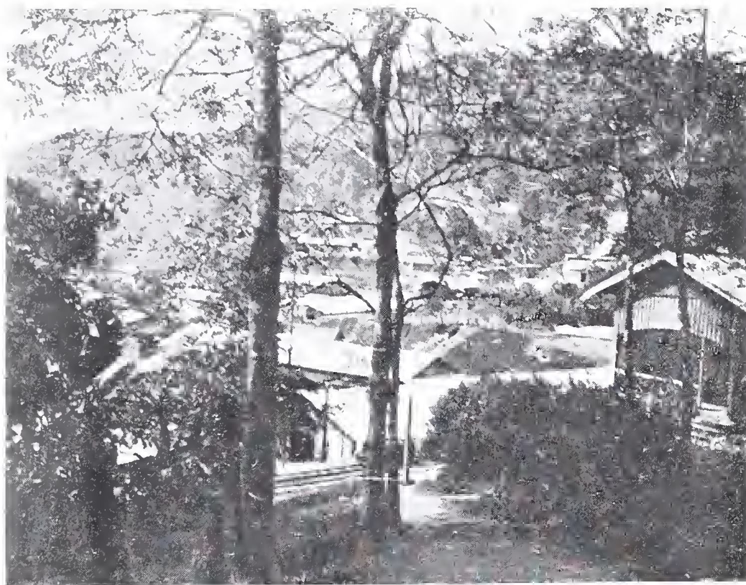
SAWA LOENTO. † † † † † † † †
DOOR E. C. ABENDANON † †

Het laatste horizontale eind, ter lengte van iets meer dan een kilometer, voordat we 't hoofdemplacement „Doerian" bereiken der eigenlijke ontginningen van thans en de eerstvolgende jaren, leggen we af, gezeten op het vlakke platvorm van een electrische locomotief. Een paar dozijn mijnwagens volgen achter ons met het vlugratelend geluid van de vele kleine wielen als het geruisch van een snel vliedende bergbeek. Nog slechtsweinige maanden geleden heeft de electrische tractie op deze baan een karbouwen- en paardentransport vervangen. Alleszins is dit een verbetering.

Dáár, plotseling bij 't buigen om een heuvel, zien we den geheelen aanleg vóór ons liggen: de koelieloodsen en paardenstallen, woningen van opzieners, de electriciteitscentrale en het ventilatorhuis, de magazijnen en de werkplaats van kleine reparaties, het kantoor van ingenieur en opzichters, enz. enz.: het àl van den opzet eener kolenontginning op grootere schaal.

We zijn te laat voor 't zien ingaan der mijnwerkers: het drukke morgenuur, wanneer, in groepen opdagend, steeds meer lieden zich om het opzichterskantoor verzamelen om, nadat hunne presentie door hun opzichter is aangeteekend, met lampen en werktuigen in de donkere opening te verdwijnen, die het begin is van den donkeren weg, die hen voeren zal naar hun werk. Vroeg in den ochtend, als de zon nog onder de kim is en vandaar wolken en lucht met louter liefelijke tinten tooit, als een laatste groote ster in een liedje van verlangen nog door blijft stralen, en de koude pure bergenlucht, die zachtkens om ons drijft, longen en spieren krachtig op doet zwellen: dan maken zij zich allen op: de werklieden en hunne leiders!, om een nieuwen dag van strijd te beginnen, ontworstelend aan der berggeesten rijkdom, zooveel als hunne meerdere krachten dit toelaten. . . .

Wij volgen thans hunnen weg met de mijnlamp in de hand, die onze schreden bijlicht, en voor ons uit steeds voortdurende duisternis in oneindige gangen doet vermoeden. Zoo loopen we voort, gebukt in lage gedeelten, rechtop, waar menschen- of meer dan menschenhoog het gesteente zich boven ons sluit. Want grillig zijn de wachten in deze

. . . . ZIEN WE DEN GEHEELEN AANLEG VOOR ONS LIGGEN. . . .

zich niet boven ons neerlaat, etc! Het oog is thans geheel gewend aan de duisternis en bij de schemerlichten der mijnolie-lampen of waar het gevaar voor ontplofbare gassen buitengesloten is, bij het veel sterkere acetyleenlicht, kunnen we thans duidelijk op de verschillende werkplaatsen al den arbeid zien, welke noodig is om heel de aanwezige steenkolenmassa te halen van hare duistere bewaarplaatsen en in 't licht te brengen.

Om ons strekt de kolen laag zich uit; op vele plaatsen wordt zij aangetast en van haren kolenvoorraad ontdaan. En temidden van het zwarte goud staan de werklieden! in noesten arbeid met kracht uit gezwollen spieren, en door vernuft, neergelegd in de verpletterende overmacht van springmiddelen schudden zij het op uit zijne eeuwenrust, waaruit het zich slechts bij stukken en brokken laat onttrekken.

onderaardsche steenmassa's, weerhoudend soms zooveel zij kunnen, dan weer milde gevend, te veel, veel te veel naar den wensch der menschen, die door deze gesteentelagen heen, doordringen willen naar de kolenlaag, welke in hunne verbeelding tot ongekende horizonten zich voortkimt.

Af en toe passeert ons een trein van mijnwagens vol steenkolen: een negental achter elkaar, getrokken door 2 paarden à flèche. De mijnlamp van den paardenvoerder gaat den trein vooruit, die ratelend dan volgt. Dan weer hooren we niets dan onze stemmen en stappen. . . .

De tunnel, waarin we gegaan zijn, buigt of splitst zich; ieder dezer wegen gaat voort in nieuwe bochten of vertakkingen; en zoo, door dit kruisnet van hooge en lagere galerijen, komen we op de plaatsen, waar het eigenlijke mijnwerk begint. Het boren in de kolenmassa, het laden der boorgaten met springmiddelen, die met doffe harde slagen de brokken kool neerwerpen, het loshakken van nog samenhangende kolenmassa's, het verzamelen der gewonnen kolen in de gereed staande mijnwagens om ze naar het daglicht te brengen, het vervaardigen van de noodige ondersteuningen in eenvoudige constructies van hout, het opvullen der opengekomen ruimten met waardeloos grondmateriaal, opdat de berg

Op sommige plaatsen is 't warm, héél warm; en waar de een door de lage galerijen reeds den moed lager laat zakken dan hij het hoofd reeds moet doen, daar geeft een ander met meer vermogen van volhouden het op in de warmere deelen der mijn, terugwenschend in snelheid van gedachte de vrijheid buiten. En zoo zijn voor den oningewijde op dezen onderaardschen tocht onaangename met vele interessante dingen verbonden.

Wij zullen dus nu weer het daglicht opzoeken, keeren daartoe niet op onze schreden terug, doch volgen min of meer den weg, welke de door ventilatoren ingeblazen lucht neemt, welke ter verversching dient der lucht in de mijnen.

Grootendeels loopen we door galerijen in de kolenlagen, en stijgen dus met deze lagen mee onder een hoek van ongeveer 8 gr. Als we ten slotte op den rand der kolenheuvels te voorschijn komen, merken wij, dat hier over grootere uitgestrektheid de kolenlagen aan den dag treden, d. i. ontbloot liggen. De

omstandigheden laten hier bijwijlen een ontginning van de steenkolenlagen in de open lucht toe.

Dat deze arbeid veel voordeelen aanbiedt en veel gemakkelijker is, ligt voor de hand. Echter is zij hier slechts bij uitzondering toe te passen.

We zijn een klein kwartier verwijderd van het Doerianmijnemplacement. Beneden ons liggen de beambtenwoningen, arbeidersloodsen enz., welke de vierde en laatste nederzetting vormen, ontstaan door de kolenontginning. Naar een kleine beek is ze „Ajer Karoeh" genoemd. Voor ons golft een uitgestrekt panorama in lage heuvels steeds verder weg: eentonig in z'n weinige stoffeering en boeiend toch door lijnen, en tinten van enkele kleuren.

MIDDAGDRUKTE OP HET EMPLACEMENT DOERIAN.

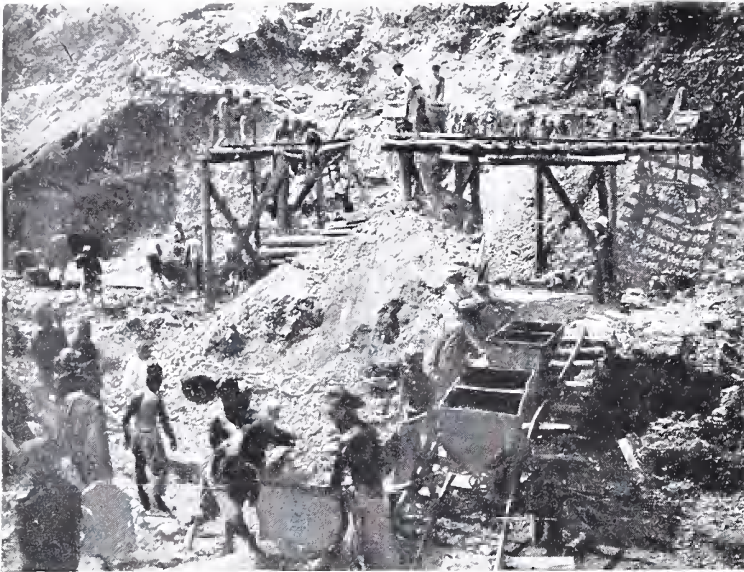
Als wij op het Doerian-emplacement terugkomen, is het middaguur reeds een paar uren voorbij; de nachtploeg komt die van overdag aflossen. Bij groepen komen de dagwerklieden van hunne verschillende werkplaatsen naar buiten. De grootste drukte heerscht voor het opzichterskantoor, waar de vertrekkenden evenals de aankomende „gerold" worden. „En van de eersten," min of meer moe van taak- of dagwerk, „is 't het eenige moment van den dag, dat zij haast hebben," wordt ons niet onaardig opgemerkt. Het is een levendig tooneel, dat een uurtje duurt, en het amuseert ons zeer....

„Dat zijn toch geen dwangarbeiders, die hier gedwongen worden in de mijnen te werken, waar zij hunnen dood kunnen vinden? Die menschen zijn toch niet ter dood veroordeeld?"

DE HOOFDINGANG DER DOERIANMIJNEN.

„Ja zeker zijn 't dwangarbeiders (men noemt ze ook wel „kettingberen"), gestraften, maatschappelijke rustverstoorders, die thans gedwongen worden werk te verrichten, waarbij zij niet anders kunnen dan welvaren. Rustverstoorders, gestraft niet met den dood en daarom ten onrechte gedwongen arbeid te praesteeren op plaatsen, waar direct levensgevaar bestaat; zeer terecht echter daar, waar hunne krachten der gemeenschap ten dienste komen, en dan wel meer dan grassprietjes trekkend uit 't erf van den bestuurs-

HET ONTGINNEN AAN DEN DAG DER KOLENLAGEN TE „AJER KAROEH".

dat gaan we nog verder. Aan ons is niet alleen het recht, maar op ons ligt de verplichting de millioenen, onder ons gezag geschaard, op te leiden tot een meerdere levensactie, zóó, dat zij ophouden naar onzen begrippen loom en lui te zijn. Het is het eenige wat hen in den strijd om 't bestaan der volkeren staande kan houden, het eenige, waar zij 't recht van bestaan aan kunnen ontleenen. Vermeenen wij een schoone taak in onze Koloniën te vervullen te hebben; dit is een der grootste lasten, die zij ons oplegt. Is daartoe, behalve vrije concurrentie met de kleine lieden onder de kolonisten (wij hebben 't recht niet den luien Inlander te beschermen tegen den noesten armeren kolonist; wèl den Inlander, die zich laat leiden tot vermeerderde productiviteit, die zich laat opwekken uit zijn loomen stilstand van eeuwen), is daartoe nog dwang noodig, dat er dan dwang zij van wíjze bestuurderen. Zóó lastig is 't ook niet de grenzen der redelijkheid daarbij vast te stellen. Dat daarbij nog de rottan gebruikt wordt, ook maar voor niet-nakoming van werkcontracten door de werklieden, moest geheel niet meer gebeuren kúnnen in onzen tijd".

ambtenaar. Wel blijft deze strijd in de donkere mijngangen tegen de glinsterende harde kool een bedrijf, waaraan steeds gevaren zijn verbonden, maar bij eene rationeele ontginning van een staat, niet uitgaande van 't grootst mogelijke winstbejag, ongeacht de bescherming zijner arbeiders, maar waar noeste vlijt gepaard kán gaan met een oordeelkundige leiding der werkzaamheden, worden deze gevaren tot een minimum gereduceerd."

„Gevaar is er dus en ook dwang; het blijft alzoo af te keuren."

„Maar is dan de dwang op grondslagen van rechtvaardigheid door den staat met zijn prestige zoozeer te laken ten opzichte van den haast nog bandeloozer dwang van 't kapitaal, dat de menschen in de donkere mijngangen voert? Een bewering, dat zware ambachten, waarbij de mogelijkheid van levensgevaar bestaat, slechts vervuld moeten worden door hen, die zich vrijwillig daartoe aanbieden, houdt geen steek, daar van vrijwilligheid hierbij nooit sprake kan zijn. Een dwang is er steeds. Wèl is een groot euvel, dat om dezen dwang kracht bij te zetten, zooveel nog met 't rietje: 't staatsriet wordt gewerkt. In 1900 werden 185 lieden op zoodanige wijze getuchtigd, dat hunne opname in het hospitaal noodig werd. D. i. dus om den anderen dag één. Maar zonder

. . . .

Al onder 't praten, zijn de laatste kolenwagens van de dagploeg te voorschijn gekomen. En eindigt daarmee ook tijdelijk de bedrijvigheid op 't emplacement, als gevolg van 't steeds op- en afgaan van treinen volle en leege wagens. Totdat de kolen van de nachtploeg weer regelmatig gaan uitkomen,

Volgen wij thans de wagens met steenkolen gevuld. Van af het mijnemplacement worden zij in treinen van 24 wagens door een elektrische locomotief langs een baan van iets meer dan een kilometer voortgetrokken. Door de omstandigheden van het terrein ligt deze baan in vele bochten. Bij haar eindpunt wordt de lange trein losge-

sehakeld in kortere van 6 à 8 wagens, welke over een tiental meters (in vertikale hoogte) afgeremd worden, waarna zij, als reeds gemeld, door de transportketting één voor één langs horizontale baan verder gevoerd worden tot het zoogenaamde „kop kettingspoor". Hier heeft het transport dan ten slotte langs een heuvelrug plaats, waarna de wagens in het aldus genoemde „zeefhuis" aanlanden. Aan de ketting, welke tusschen beide rails loopen, zijn op gelijke afstanden sehakels bevestigd: meenemers, welke de volle wagens, bij hunne assen tegenhoudend, naar beneden voeren, terwijl zij op het nevenspoor de leege wagens, eveneens bij de assen, opvoeren. Op deze wijze kunnen per uur gemakkelijk een 150—180 wagens omlaag gebracht worden, en even zoovele omhoog.

't Is avond nu en maneschijn. Beneden ons schitteren de lichten van Sawa Loento, als heldere alleenstaande geele vlekken, wier schijnsels niet tot een enkele te zamen vloeien. Tusschen het donkere „fond" van tuinen en bosschages komen de mat-witte vlakken der zinken daken uit als besneeuwde huizen in den maneschijn. Verrassend is de aanblik zoo over het dal en z'n inhoud, in herinnering brengend een avond-beeld van een havenplaats, uit zee gezien.

Ons rest nog de bezichtiging van het zeefhuis. Hier is 't, dat eene zifting der kolen plaats heeft in zulke, welke gewasschen dienen te worden en andere die dit niet behoeven. Het wasschen geschiedt in roteerende flauw hellende cylinders, waarin de kolen door een doorloopenden richel gedwongen worden eenigen langeren tijd in deze waschtrommels te verwijlen, gedurende welken tijd ze met water besproeid worden. Beide soorten van kool worden door middel van zeeven naar grootte gescheiden in gemengde kool en gruis. Onder den ijzeren vloer van 't zeefhuis zijn groote trechtervormige bakken aangebracht, in welke de verschillende soorten kool verzameld worden en in deposito blijven, tot ze in gereedstaande spoorwegwaggons afgetapt worden.

Teneinde de kolen van mogelijke onzuivere bijmengingen te bevrijden, zijn twee banden-zonder-eind van ongeveer 1 meter breedte ieder, aangebracht, waarop de kolen in dunne laag over een vijf- à tiental meters vervoerd worden, alvorens in de voor hen bestemde trechters te storten. Langs deze banden, in langzaam tempo loopende over twee eindwielen, zitten eenige werklieden, die de slechte stukken kool of kolensteenen verwijderen om zoodoende de hoedanigheid der kolen te verbeteren. Onafgebroken vloeien als in twee beken de glinsterende stukken kool ons voorbij: uren lang! Het is 't beeld van assidu onvermoeid werken, van een voortdurend-productieven arbeid.

De mijnwagens door het kettingspoor in 't zeefhuis gebracht, worden door werklieden in ontvangst genomen tot verder vervoer naar de omstortinrichtingen. En in de uren, dat de productie in de mijnen haar maximum bereikt heeft en de kolen regelmatig afgevoerd worden, is 't ook druk in 't zeefhuis, waar de volle wagens dan achter elkaar steeds door binnenkomen, terwijl het kettingspoor de leege henenvoert. Zelfs de rustige Inlander wordt dan meegesleept door de groote ratelende geruchten van de vele mijnwagens over den ijzeren vloer van 't zeefhuis, boven de trechters-kolendepôts. En een pretje is 't hem mee

HET UITZICHT VAN „KOP KETTINGSPOOR" OVER SAWA LOENTO.

te werken tot nog meer lawaai door met z'n ijzeren wagen hard te loopen naar de omstortinrichtingen. En zóó opgewekt wordt hij zelfs, dat-ie de wagens, volle en leege, tegen elkaar doet botsen, op zij springt om zich niet te bezeeren, dan z'n wagen weer aanvat om hem verder te sturen, zoo mogelijk met nog een paar botsingen tegen de wagens van z'n kameraden, tot ze fermweg in de omstortinrichtingen zijn gedeponeerd. Na omwenteling hiervan vallen de kolen kletterend omlaag in de trechtervormige kasten, terwijl een ookferme zet van den volgenden vollen wagen den thans leege-voorgaanden weer in vrije circulatie brengt. Het vormt een zeer bedrijvig geheel en nu wij er zoo dichtbij staan, trachten we ook maar niet al dit groote lawaai te overstemmen. Later, als we een heel eind weder verder weg zijn, hooren we 't als 't geloei van de zee, als van golven, aanrollend met hun steeds groeiende geluiden, totdat deze in grootsten omvang knetterend uiteenspatten in snelle rijen van korte harde slagen. We kijken nog eens om en plotseling dan, brengt ons 't schitterende weemoedige licht van de groote petroleum-gloeilichtbranders ('t zoogenaamde Washingtonlicht) ons verre, héél verre: in wijde straten-van-wereld-stad, waar heel het mondain vreugdeleven op eenigen afstand even hel en even weemoedig verlicht is.

Ook 's avonds wordt dus gewerkt in 't zeefhuis; echter niet in de vlak daarbij zijnde werkplaatsen voor reparatie in metaal en hout, de „winkel" genaamd, en in het hoofdmagazijn. Slechts overdag gaan de harde metalen werkgeluiden van hier in afwisseling samen met de groote geruchten uit het zeefhuis.

En ten slotte kunnen we vermelden, dat met een uitbreiding van den „winkel" reeds een aanvang is gemaakt; dat in een der naastbij gelegen heuvels de bewaarplaats der schietmiddelen is; en dat aansluitend met het zeefhuis eerlang de brikettenfabriek opgezet zal worden.

. . . .

En zoo hebben we een groot werk gezien, getuigend van Hollandsch kúnnen, van Nederlandschen industrie-geest, nu eens in zijne Koloniën. Het heeft ons blijmoedig gemaakt, en de gedachte bij ons opgewekt, dat de tijden verdwijnen gaan, waar de Nederlandsche mijningenieuren bijna zonder uitzondering tot de conclusie kwamen, dat Nederlandsch-Indië bij gebrek aan ontginbare afzettingen, in 't algemeen geen land was voor mijnbouw (waarbij men dus wel moest aannemen, dat de natuur 't er op toegelegd scheen te hebben hier en daar met groote willekeur waardevolle minerale zelfstandigheden in deze landen rond te strooien, echter er steeds voor zorgende, dat de hoeveelheid te gering was voor eene deugdelijke exploitatie). Om plaats te maken voor nieuwe, waar zij, de hand reikende aan het particulier initiatief, mee zullen gaan doen aan de opsporing en ontginning van de groote rijkdommen aan ertsen in Indië's ondergrond, die er zijn móeten:

omdat er geen enkele reden bestaat, waarom deze landen door de natuur minder bevoorrecht zouden zijn dan andere van gelijken geologischen opbouw en gelijk uiterlijk, en omdat zoovele sporen en aanduidingen, reeds bekend, hier te duidelijk opwijzen.

Dat er naast enkele tastbare resultaten nog zoovele decepties zijn, ligt zeker niet aan de armoede van de natuur. Grilliger dan de petroleum zijn weinig delfstoffen in 's aardrijks binnenste verspreid. Kundige mannen, mannen van volharding, hebben bewezen, dat men, strijdend tegen de willekeur van de natuur, tóch tot een glorieuze uitkomst kan komen.

. . . .

* * *

We zitten in huis nu. Ver is alle werkgedruisch! Over het dal rust éven een witte nevelsluier en te vrediger en kalmer is 't nu hier in den Indischen lichten maannacht, waarin slechts een koor van krekels hunne langgerekte nasale trillers, rythmisch afbrekend en weer herhalend, tot cadens van ontelbare geluiden maakt.

ROEMEENSCHE BALLADEN.

Vrij bewerkt naar de fransche prozavertaling van

HÉLÈNE VACARESCO.

I.

HET LIED VAN DEN HEIDUCK.

Zie je groeien het groene koren
Wel uit den bodem zwart?
Neen, je ziet het niet groeie' en toch groeit het
En zoo groeit er de liefde in het hart.

De heiduck, die had op zijn lippen
Den kus van zijn lieve bruid.
En de wind, die wilde hem stelen,
Er mee spelen als met een buit.

— „O geef mij dien kus!" zei de wind toen,
„En ik zal er van maken een ster."
— „Nooit geef ik den kus van mijn liefste,
Die drong mij in 't bloed te ver!"

En hij toog met dien kus op de lippen
De heele wereld rond,
In dorpen waar meisjes dansten,
Al onder de mane blond.

Hij toog al over de bruggen,
Die zien er de stroomen gaan,
Al onder de goudenen zonne,
Al onder de zilveren maan.

En ten leste kwam de heiduck
Op een veld zoo zuiver blank,
Als hadden er pluimen van duiven gesneeuwd,
Veel dagen en nachten lank.

En daar zag hij een blanke vrouwe
En die stal hem den kus van zijn bruid
En die stak zij in haar gordel,
Als een bloeiende rozebuit.

Toen strekte de droeve heiduck
Zich onder de aarde uit,
Wijl die blanke vrouw, in dat blanke land,
Had gestolen den kus van zijn bruid.

II.

HET TRANENSNOER.

Het meisje wou rijgen een zilveren snoer,
Dat blonk als de maan en de zilveren vloer
Van het manebevonkelde water bij nacht.
En zij vroeg aan de maan: — „Geef me uw blikken zoo zacht!"
En zij vroeg aan het water: — „Eén golfje krijg ik?"
Maar de maan zei: — „De nacht heeft van noode mijn blik."
En het water: - „Het veld heeft van noode mijn vloed."
En zij wilde haar snoer toch van zilver vol gloed.
En toen gaven de menschen den dauw van hun hart
Hun ziltige zilveren tranen van smart.
En elk gaf het kind voor haar lievelingstooi
De traan die hem 't liefst was — en 't snoer werd zóo mooi.
En de tranen verheugden zich onder elkaar
Dat zij tooiden dat meisje zóo wonderbaar.
En de éene traan zei tot de andere wel:
— „Wie zijt gij, o zuster! uit welke wel?"
En elke vertelde van 't leed van een hart
En elk' vond zichzelve de volste van smart.
En het meisje, dat had er een halssnoer aan,
Een halssnoer van tranen, dat blonk als de maan,
Een halssnoer van tranen zóo zilverklaar
Of het water beglansd door het maanlicht waar.
Maar wanneer zij dat snoer om haar halsje deed,
Vertelden de tranen verhalen van leed.
En de tranen die werden zóo zwaar, zóo zwaar
Dat zij bogen het kind naar de doodebaar.

III.

IK BEWEEN HEM NIET.

Mijn lief is dood en ik beween hem niet,
Wijl hij mij zeide, ik moest hem niet beweenen.
(Het water zinkt, zoodat men 't zand al ziet
En meisjes wade' er gordeldiep doorhenen.)
'k Beween hem niet, want liever was hem 't graf
Dan ik en 'k wil zijn slaap hem niet benijden,
Maar 'k zeg: „Hij 's de uwe en 'k sta hem willig af."
Maar, niet tevrêe met d' ootmoed van mijn lijden,
Nam ook het graf mijn blijen stemmeklank,
Mijn lichten stap, mijn lach. En, wijl die heen zijn,
Vraag ik: — „Geef die mij weer en 'k zeg u dank!"
Maar 't graf zegt: — „Neen, dan zou uw lief alleen zijn."
En 'k roep: — „O lief! word wakker! geef mij weer
Mijn glimlach en mijn vroolke stem van vroeger,
De veerkracht van mijn stap, zoo licht weleer!"
Maar ach! hij luistert niet naar wat ik vroeg er
En ik zal dalen moeten in zijn graf
Om hem ze weer te vragen en te halen.
Maar ik weet wel, zoo 'k daal er éénmaal af,
En 'k zie mijn lief, die moest in donker dalen,
Dan zal ik willen blijven daar altijd,
En met mijn stap, die zweefde van verlangen
En met mijn stem, die zong van zaligheid
En met den lach, die bloesemde op mijn wangen.

HÉLÈNE LAPIDOTH—SWARTH.

TOEN TOOG DE DEEMSTRING....

DOOR

ADOLF HERCKENRATH.

Toen toog de deemstring onverwacht ter reis,
met breeden stoet, langs d' avondlijke kaden.
getooid in vlammen-roode feestgewaden,
en leek een voorbode, eindeloozer peis.

De stilte scheen te luistren, hoe een wijs
van laten vogel, langs de hemelpaden,
verlaten neerstreek, als ontzade zaden,
en dauw voor jonge vruchten werd tot spijs.

Het was een oogst voor de oogen, 't deemstrend Westen,
met zijn kleinooden loomend aan de boomen,
te zien gelijk een lichter-laaie veste.

Zoo heb 'k met teedre zorg, het kleuren-kleed,
waarin de nacht reeds purpre gaven gleed,
en 't lied van warend leven opgenomen

POESENGESCHIEDENIS. DOOR ANS SALOMONS. † † † † † †

Toen ze pas „aangekomen" waren — zóó van meisjes-onder-moeder-heerschappij opeens onafhankelijke studenten — hadden ze, dronken van vrijheid, hun huishoudentje tot 'n soort paradijsstaat willen terugbrengen, en toen Bep gemerkt had, dat er muizen achter het behangsel huisden, had ze voorzichtig stukjes kaas en spek in hoekjes op den grond gelegd, en telkens gingen ze zachtjes kijken, of er al aan geknabbeld was, en hun grootste vreugde was, als ze zoo 'n klein wijsneuzig grijs beestje met z'n lange staart, juist bezig zagen 'n stuk weg te nemen. In hun blijheid te lèven, wilden ze elken mede-lever goed doen. Maar inplaats van in bescheidenheid dankbaar aan te nemen, werden de muisjes erg brutaal; 's nachts ravotten ze zóó achter het behangsel, dat de meisjes er niet van slapen konden; niet tevreden met wat hun gegeven werd, knabbelden ze aan alles, tot aan Titi's dictaatcahiers toe, wat vooral fnuikend was, omdat het 'n duidelijke aanklacht was, dat die nogal eens lang ongebruikt bleven liggen, en Lou, die dicht bij 'n gat in 't behang sliep, beweerde, dat ze ze zelfs eens over haar kussen had zien loopen.

„Als we 's 'n poes namen," raadde Tiet.

Maar Bep was triestig. „'t Is net de arbeiderskwestie," zei ze, „jaren onderdrukt . . . en dan zijn ze de vrijheid niet meer waard . . . maken misbruik."

„Ik weet wel iemand, die jonge katjes wacht," brak Lou, die practisch was, de philosophie af.

„Wàcht! dat kan nog zoo lang duren."

„Ja maar," zei Bep, „als de poes de muisjes dan eens opeet."

„Wel nee, we zullen 'm vegetarisch opvoeden, dan maakt hij ze alleen maar bang."

. . . .

En op 'n avond, laat al, kwam Bep in 'n klein rammel-coupétje van 't station naar huis schommelen, 'n met-'n zak bekleedde mand op haar schoot, waarvan het bovenvlak telkens in golvende beweging kwam

Tiet was alleen thuis (want Lou was bij haar zuster te logeeren) en deed direct de deur open, in opgewonden spanning: „Hèb je 'm?"

„Ja, 'n heele sjouw," en voorzichtig zette Bep de mand op den grond, „'t mensch woonde wel 'n kwartier van 't statton — en toen de reis — en toen weer hierheen, hij was gelukkig nogal kalm."

„Hoè is-tie?"

„O, snoezig, zwart en wit . . . niet precies symetrisch, maar erg aardig . . . het wit loopt als 'n japon, die op zij dichtgaat. . . . Maar je kunt 't zelf zien, heb je 'n schaar?"

Ze knielden samen bij de mand, waarvan juist de bekleeding weer druk bewoog, Bep zocht 'n opening om met lostornen te beginnen, toen Tiet opeens bang haar hand op haar arm legde: „Zeg Bep, zou 't niet gevaarlijk zijn? Zoo'n lange reis . . . als hij 's wild was en je naar je keel vloog. . . ."

Bep weifelde: „Ik heb nooit 'n poes bijgewoond," zei ze, „ik heb er geen verstand van."

„Was Lou er maar, die weet wel met poesen om te gaan," jammerde Tiet zenuwachtig, „nee Bep, nièt doen, ik ben bang."

„Nou, dan ga 'k Lou even halen; dat beest kan er van nacht toch niet in blijven zitten; ik ben zóó terug. . . ."

Tiet bleef alleen naast de mand, en ze was angstig; er kòn wel niets gebeuren, maar ze had toch aldoor visioenen van reusachtige katers, zwart met fel-groene oogen, die opvlogen tegen haar aan en 't leek haar, dat 't veel beter zou geweest zijn, als ze maar rustig tusschen de muizen waren blijven voortleven. Het luchtte haar bepaald op, toen Lou verscheen, die 't geval eer grappig scheen te vinden. „Waar is het monster?" spotte ze, „ga allemaal op zij; ik zal alleen m'n leven wagen."

Onder 't scheuren van het touw, langzaam in de rondte, stond alles bewegenloos in de kamer; Tiet hield haar hoofd éven achterover, dat hij tenminste niet direct in haar gezicht zou springen. „Pas op je handen Lou," waarschuwde Bep, „hij zal toch zeker krabben."

Lou sloeg den doek terug met 'n gebaar, of ze 'n standbeeld onthulde: stil snorrend lag poes in de rondte gerold en knipoogde vriendelijk tegen het licht.

„O," zei Tiet, „dat had ik noòit gedacht."

„De juffrouw zei ook, dat 't 'n bizondere poes was . . . kijk 's," en Bep haalde 'n vettig pakje uit haar zak. „Dàt heeft ze me meegegeven: 's ochtends om acht — 's middags om twaalf en 's avonds om zes moet hij zoo'n kalfsoestertje hebben, en hier is ook nog de franje van 'n stoel, waar hij zoo graag mee speelde."

„Hoe idioot," vond Lou, maar Tiet ging de franje direct aan 't gordijn vastbinden, terwijl Bep de oester begon te snijden.

„Nou mìn werk is afgeloopen," zei Lou, „dàg jongens, dag poesje . . . ik raad jullie alleen, verwen het beest niet te veel, dàg! tot morgen!"

— Toen poesje gegeten had en van z'n melkje gedronken met korte likjes van z'n klein rozig tongetje, gingen Tiet en Bep naar bed. De muizen ravotten naar hartelust, maar Bep lag er nu trotsch naar te luisteren. „Niet lang meer," dacht ze blij.

Toen opeens hoorde ze zachte krabbeltjes aan de deur van de zitkamer . . . de poes. In 'n oogenblik was ze uit bed: wat scheelde 'm, hàd-ie wel alles? Ja, alles was in orde, en nu ze bij 'm was, snorde hij weer — ze keek rond — de kamer was wit van maneschijn, o, nu wíst ze, wat hij wou.

„Tiet, Tiet . . . hoor 's, toe nou, Tiet, je moét wakker worden, Tiet dan toch!"

„Nou . . .?" droomerigde Titi.

„De poes krabbelt zoo aan de deur en de maan schijnt. . . ."

„Wat zou dat dan?"

„Poesen wandelen graag in de maan . . . zal 'k 'm er uit laten."

„Wel nee," zei Tiet, „ga maar slapen."

„Weet je 't zeker! Ben-je wel wakker?"

„Ja, níet er uit laten."

Bep ging nog eventjes poes in haar armen nemen: „Je mag niet, poesje, 't is niet goed voor je als je naar buiten gaat . . . de vrouw zou ook wel willen, maar 's nachts moeten we slapen, nacht poes, ga nou stil liggen."

Toen ging ze weer in bed; maar ze bleef met wijd-open oogen in 't witte licht staren — buiten werd het langzaam aan heel stil — soms knarste 'n sleutel in 't slot en dan schrikte ze overeind, denkend, dat 't poes was; gerustgesteld hoorde ze dan er na weer de klap van de deur — stilte. . . .

„Als hij maar niet al te erg verlangt," zuchtte ze even, „want verlangen is zoo'n naar gevoel."

. . . .

Ze waren al gauw zóó aan poes gewend, dat ze zich niet meer begrijpen konden, hoe hun leven vòl was geweest zonder hem; vooral Bep, die, als 't slecht weer was, dikwijls thuis bleef van college om haar hoest, had zich erg aan hem gehecht: ze kamde hem, waschte soms z'n pootjes met lauw water, leerde 'm opzitten; ze maakte werk van z'n gezondheid, constateerde, dat hij koorts had als z'n neus droog was en vertroetelde hem dan als 'n kindje. Z'n kieskeurigheid was al zóó ver overwonnen, dat hij in den laatsten tijd ook wel biefstuk wilde eten, waar Bep erg blij over was.

Maar op één morgen gebeurde er iets vreeselijks.

't Was negen uur en Lou, lekker frisch gewasschen stond in haar onderlijfje iets aan haar japon te naaien voor den spiegel; Bep lag nog in bed, en speelde piano op 't behangsel: „Toe, Bep, kom er nou uit," drong Lou, „'t is negen uur . . . nee, 't is er al over . . . om tien uur hebben we college — toe nou Bep. . . ." En toen er geen beweging kwam, even later: „Als je nou niet opstaat, ga ik je bed afhalen . . . ik trek gewoon alles van je weg."

Bep knuffelde zich nóg lekkerder onder de dekens: „Ik zou wel opstaan," zei ze met 'n lachje, „maar ik wou eerst iets zoo graag."

„Nou, wat dan!" vroeg Lou haar japon toehakend.

„Dat je poesje even haalde."

Lou ging en keek in de zitkamer: Poes was er niet, ze vroeg aan Tiet: nee, die had 'm niet bij zich; toen belde ze de juffrouw: „De poes, juffrouw." Tiet, die in haar onderrok op de gang kwam, begon hard — hoog te roepen: „Mollie, hannesje, poes, poes, poes, katje, poesje, waar ben je dan."

Hard — opeens sloeg Bep's deur open: „Waar is die?" vroeg ze bleek, en vloog 't portaal over.

De juffrouw, verlegen, stamelde ekskuzes:

„Ze kon 't heusch niet helpen, 'n winkel, hè, iedereen gaat in en uit, je kon toch niet aldoor op zoo'n beest letten — en dan met Maart — dan wouën alle katten naar buiten."

„O, ja?" vroeg Tiet, gauw getroost.

Maar Bep zei met bevende lippen, dat ze 'm nooit terug zou zien.

„Wel zeker," troostte de juffrouw, „dat 's secuur, poezen komme altijd terug — gerust — wij hadde thuis ook 'n kat, en die 's nooit weggebleven."

„Ga je nou aankleeën, Bep," kalmeerde Lou, „ik zal je helpen," en toen ze samen waren:

„Wist je dat, dat met Maart poesen altijd wegliepen?"

„Nee," zei Bep peinzend, „maar ik herinner me wel, dat we op college wel 's gehad hebben: Maartsche katten... dat is het zeker."

„Ja, hadden we maar beter op 'm gepast...."

„Och, als 't zoo hoort, ben 'k maar blij, dat hij gegaan is," zuchtte Bep.

. . . .

's Ochtends en 's middags uit college holde Bep naar huis om te kijken, of hij misschien teruggekomen was: z'n eerste kalfsoestertje, zorgvuldig gesneden, en z'n melk stonden onaangeroerd; toen 's middags bij 't uitpakken van 't koks-eten de drie oestertjes voor den volgenden dag te voorschijn kwamen, kreeg Bep moeite met haar tranen. Ze vond het zélf idioot, 't was toch pas 'n halve dag, de juffrouw had gezegd: het kon dagen duren, maar terug kwámen ze, alleen dat angstige voorgevoel....

„Ik ga 'n advertentie zetten," zei ze 's avonds opeens.

„'n Huwelijksadvertentie?" vroeg Tiet, die in Han z'n baard krulletjes zat te draaien. Sinds haar engagement publiek was, kwam Han bijna elken avond bij hen.

„Nee, natuurlijk over de poes... hoe zet je dat? Weggeloopen: groote poes, wit met zwart, luisterend naar den naam...."

„Hannesje, molletje, dot van de vrouw, dikkie," viel Tiet in.

„Nee, Poes, dat is z'n officieele naam," vond Lou.

„Misschien doen er dat meer," waagde Henri.

„Nou ja, dat doet er ook eigenlijk niet toe, als je 'm wat lekkers voorhoudt, luistert hij naar elken naam. — Terug te bezorgen tegen groote belooning. Vin jullie 't goed zoo?" vroeg Bep, die ernstig bleef.

„Perfect, nóu komt hij zeker terug."

„Ik ga 't dan zelf maar even wegbrengen" zei Bep, blij, „dan staat 't er morgenochtend in." Ze had opeens 'n licht gevoel, alsof hij er al weer was: dit zou natuurlijk helpen; andere katten kwamen zelfs wel zonder advertentie terug, hoeveel te zekerder deze.

Twee keer liep ze onderweg naar iets donkers toe, dat ze zag op den grond: maar eerst was 't hondje, en toen 'n kleine jongen, die pieren zocht.

Vroolijk ging ze naar bed: „Ik gun 'm nog best, dit eene vrije nachtje, als hij zich morgen maar weer aanmelden komt," zei ze moedig tegen Lou.

. . . .

Er was den volgenden ochtend geen college, en daarom hadden ze 't zich echt gezellig ingericht: Tiet was eventjes koekjes gaan halen na 't ontbijt en de zak lag tusschen hen in op tafel; Bep zat op de canapé 'n doos met oude brieven op te ruimen, Lou was bezig de maandrekeningen van den kok en de juffrouw na te zien en Tiet verstelde haar rok.

„Veertien Februari, vier porties, wat was dat, Bep?" vroeg Lou.

„O, toen hebben Guus en Wim bij ons gegeten — je weet wel die keer, dat ze zoo vervelend waren en direct na 't eten weggingen... ze mochten 't eigenlijk zelf wel betalen...."

„Dames, er is iemand om u te spreken," kwam de juffrouw zeggen.

Tiet liet verschrikt haar rok vallen, de naald er nog in, en Bep stak haar hand al uit om 't kaartje aan te nemen: „Hoe heet hij? vroeg ze.

„Nee," lachte de juffrouw, „zóó iemand is het niet... niet 'n meheer, die kaartjes heeft... maar 'n man met 'n pet op en 'n zak bij 'm... op 'n advertentie komp-ie, zegt-ie.

Bep was met één sprong bij de deur: „De poes, de poes, hij heeft 'm," en hard aan de trap roepend: „Man, kom boven, hèb je 'm?"

„Dat 's gaúw hè," zei Lou, „hij kan 't nauwelijks gelezen hebben."

Er kwam 'n groote breede kerel naar boven met 'n zak in z'n hand, die wat verlegen bij den ingang van de elegante kamer staan bleef.

„Kom binnen," drong Bep zenuwachtig, „waar is-tie?"

Maar de man wilde eerst z'n klaargemaakte inleiding afdraaien: „Ik kom zooveel als na aanleiding van 'n advertentie, die 'k in de kerant heb geleze."

„Jawel, jawel," ongeduldigde Bep, „héb je 'm?"

„Ik heb nou zooveul als 'n katje meegebroch — dat ik heb gevonde." Bep stak haar hand al uit naar de zak. „Laat kijken," drong ze heftig; de man òpende de zak, en met 'n kreet van afkeer wendde Bep zich af: „Ajàkkes!"

„Hij 's rood," zei Tiet.

„Er stond toch in de advertentie 'n poes wit met zwart," merkte Lou rustig op.

„Wel, wel, is-tie 't niet? Da's jammer," bromde de breede kerel; „wit met zwart... jewel, maar der zit wel wit en zwart an 'm en de menschen stellen 'n avvertensie dikkels zoo raar."

't Is 'n mónster," zei Bep en rilde van afschuw.

„Dus u wil 'm niet," stond de man nog te dralen, „da' spijt me... heelemaal bij Oegstgeest heb ik 'm gevonde... en toe mee na huis gesjouwd... en nog melk gegeve ook... ik dach da ik de dames er plezier mee zou doen."

„'t Is heel vriendelijk van je zoo dadelijk te komen," zei Lou getroffen.

„'k Heb der nog 'n krabbel van op me hand ook," zieligde de man. Tiet en Lou hadden 'n blik gewisseld en Tiet nam haar porte-monnaie: „We danken je in elk geval wèl voor je goeie bedoeling; jij kunt niet helpen, dat hij 't niet is, hier heb je 'n kwartje voor je moeite."

Tevreden ging hij met 'n tikje aan z'n pet.

„Wat 'n mormel," bromde Bep nog na, „hij was scheel."

„Je ziet toch maar, dat de advertentie ingeslagen heeft," vond Lou, „hij zal wel komen."

De advertentie hàd ingeslagen; 'n half uurtje later kwam 'n vrouw met 'n „dot van 'n poes," zei Tiet, „toe laten we die maar houën."

Bep weifelde even; 't was 'n allerliefst fijn kopje, snugger en zacht — en ze vóelde, dat Mol, verloren was; zou ze... „Nee," zei ze toen beslist, „nooit 'n ander."

's Middags kwamen er ook nog menschen met poesen en de belooningen, die Tiet voor hun welwillendheid uitreikte waren steeds kleiner: „'t Is ruineerend," zei ze, „dacht jullie dat er zooveel poesen in 't wild liepen." Ze hadden eigenlijk niet de minste verwachting meer, dat iemand „de" poes brengen zou en bij elk nieuw bezoek, dachten ze er alleen maar aan, hoe 't weer weg te krijgen. Lou maakte zich bovendien ongerust over Bep, die van zenuwachtigheid benauwd hoestte in haar zakdoek, akelig schril.

Eindelijk kwam er 'n kerel, die niet weg wou zonder de „flinke belooning." Hij kon toch niet helpe, dat 't 't eigeste beest niet was, híj had toch moeite genoeg gedaan, de kat was netuurlek gevild; maar dat had híj toch niet gedaan.

Tiet en Lou wenkten van toegeven, maar Bep, obstinaat van narigheid, bleef ijzig hem de deur wijzen, tot hij te schelden begon; toen gooide Tiet, van angst bijna huilend, 'm 'n gulden toe, en grommend verdween hij.

„Wat 'n rijke Nederlandsche taal had die vent; zoo 'n middag is opvoedend voor ons," lachte Lou om Bep wat op te vroolijken, maar Bep bleef gevoelloos staren.

Tiet stond nerveus bij 't raam: „Daar gaat-ie goddank, o, we zijn niet veilig hier, sinds die advertentie... ik ga Han halen."

„Als we maar eten genoeg hebben, overlegde Lou huishoudelijk, maar Bep viel bitter in: „Er zijn drie kalfsoesters van vandaag en nog twee van gisteren...." Toen scheurde ze 'n papiertje van 'n bloc-note: „Ik ga den kok even schrijven. dat ze niet meer noodig zijn; dan is dat afgedaan."

.... Toen Han er was, was al de angst en droefheid van Tiet weer over, en 't maal verliep lawaaiig, met gelach en geplaag en gehaast, omdat ze dien avond allemaal uit moesten: Tiet en Han naar 'n partijtje bij

haar broer, Lou en Bep naar 'n letterkundige club. „Hoe vervelend," zei Han, terwijl ze de schalen weer in de bus borgen, „laten jullie mij nou alleen zitten, terwijl jullie je verkleedt."

„Nou," zei Lou goedig, „ik wil wel bij je blijven, tot Tiet klaar is, dan haasten we ons maar wat meer." Het werd 'n druk heen en weer geloop en geroep van kamer tot kamer. Bep, die eerst mat en bleek had zitten pozeeren tusschen de vroolijkheid, voelde in 't licht, onder 't zorgvuldig zich kleeden de opwinding komen, ze had wijn gedronken aan tafel om haar melancolie te verdrijven, en nu voelde ze 't krachtig spannen van haar zenuwen, het stuwen van haar bloed.... Ze deed bloemen aan, bespoot zich met parfum, en vermooide haar uiterlijk met allerlei kleinigheden, tot Han binnenvallen kwam, door Tiet naar haar kamer gestuurd om z'n handen te wasschen. „O, pardon, ik dacht, dat dit Tiet haar kamer was."

„Nee, die 's hier over, maar 't is niets... wil je 'n bloem?"

En Titi, heelemaal in wit en roze, schitterend, kwam binnenstormen, en riep luidruchtig, dat Bep Han het hof maakte, en Lou kon haar ceintuur niet vinden, en vroeg er een aan Bep; toen had Titi weer geen handschoenen... lachend en druk stoven ze door elkaar, allemaal in feestkleed, jong en frisch, tot ze opgewonden de trappen afstommelden.

. . . .

Bep was dien avond op de bijeenkomst weer eens echt, ouderwetsch-leuk geweest. Sinds ze ziek was geweest, die keer, dat ze bloed op had gegeven, was ze altijd wat stil, wat vreemd gebleven; maar nu had zij alleen weer de heele vergadering gedragen, was alle vreugd, alle verrukking uitgegaan van haar. Voor haar was de beurt van de improvisatie en opgestookt door Lou hadden ze haar als onderwerp „de advertentie" opgegeven. Slap achterover hadden ze allemaal liggen huil-lachen om de dwaze ondervindingen, en vlug-koket was Bep, toen 't uit was, weggesprongen naar de slaapkamer van den gastheer om haar goed te halen. „Blijf nou, toe blijf," smeekten ze allemaal, maar Lou zàg wel, hoe woest-opgewonden ze was en drong ook tot weggaan. Nog even had Bep gedanst in 't nauwe gangetje tusschen de meubels; toen neergeploft op 't bed, had ze vlug de wijk genomen, terwijl de gastheer nariep: „M'n sprei, m'n mooie sprei," en haar danseur verbaasd de melodie nog stond door te zingen.

Nu thuis kwam de reactie, Lou had haar direct helpen uitkleeden en haar 'n peignoir aangedaan; ze wou niet naar bed, eerst moest ze kalmeeren, en zwaar lag ze te ademen op haar divan, dwingend haar borst rustig-langzaam op en neer te gaan om de trillende bevingen te stillen.

Lou, echt gezond, zat te knipoogen van slaap in 'n laag stoeltje; ze had 't licht uitgedraaid. Zoo wachtten ze samen op Tiet; ze praatten niet; Bep zag nog de lachgezichten en de vreugde van dien avond; was het oneerlijk zoo te zijn, zoo woest-blij om te overstemmen je droefheid, of was 't goed! Ze was er zoo in geweest, dat ze geen oogenblik huichelarij had gevoeld, — wel soms even denken aan de geslagenheid van haar lijf nà zoo'n opwinding.... Wat hindert 't? 't Was wat blijheid, en beter worden kon ze toch niet... Die Lou had nou slaap, hoe rustig, en Tiet zou frisch thuis komen en morgen zou je niets aan haar zien; gek; zij alleen zoo zwak; nu zakte 't toch al weer, de opwinding; alleen haar hoofd... Tiet zou wel gauw komen... wat was de kamer donker, wel rustig, dat 't licht uit was... ze kon zelfs bijna niets van Lou zien, want de lantaarnschijn viel over haar zelf... zou Lou al slapen... o, haar hoofd...

Kort knarste de sleutel en er klonken stappen op de trap van twee paar voeten door elkaar, lichte en zwaardere; „daar zijn ze," schrikte Lou en de deur ging open.

„O, hemel, wat is 't hier náár donker; zijn jullie er niet?" en toen Bep ziende vloog Tiet op 'r af: „O, Bep, buiten zoo akelig..."

„Wat is er?" vroeg Lou, die nu merkte, dat Tiet bleek was.

„'n Poes in 'n boom, vlak bij... hij schreeuwt zoo; hij kan er niet uit."

Bep was al op en bij de deur: „Bep, Bep, wat ga je doen?" waarschuwde Lou, „je ben

niet aangekleed, Bep . . ." Ze hoorden 't lichte neerglijden aan den trap en 't openrukken van de huisdeur; Han en Tiet waren in 'n oogenblik weer achter haar aan; Lou 'n mantel nemend, volgde. „Zoo akelig," vertelde Tiet, „Han en ik hebben er 'n heele poos bij stil gestaan . . . Hij gilde." Zoodra ze buiten waren, hoorden ze de schrille kreten. Bep stond sidderend onder den boom: „Hij moét er uit," zei ze beslist.

„Maar hij ìs het niet," wierp Lou tegen, „'t is niet z'n stem . . ."

„Dat kan me niet schelen, 't is 'n poes."

„Je kan der niet inklimmen," zei Han, „de stam is veel te recht."

„Van Berg heeft 'n boekentrap . . . ik ga 'm vragen," en Bep ging resoluut naar den overkant van de straat, waar 'n student woonde, die ze wel van college kende.

„Misschien is die al naar bed," waarschuwde Lou.

„Wel nee, 't is pas half twaalf."

„Hij heeft lui bij zich," zei Han, „hoor 's wat 'n lawaai; laat míj gaan Bep, misschien zijn ze dronken."

Na 'n oogenblik was de stille nachtstraat vol geluid en vlugge gestalten; de jongens, vroolijk, gedienstig, herrieden heen en weer met de trap en lange stokken, riepen elkaar en maakten geluiden om poes te lokken; Tiet en Lou gingen direct mee op in de vroolijkheid, maar Bep was bleek bij den boom blijven staan: „Juffrouw Rossen, u vat kou, gaat u naar binnen, ik zal heusch alles doen wat ik kan om 'm er uit te krijgen," drong van Berg.

„Edi, Edi, daar komt je trap," gilden de jongens, en Bep liep hen al te gemoet: „Ik ben niet koud," zei ze kort, „zou hij hoog genoeg zijn?"

Toen trok hij z'n jas uit en hing 'm haar om. „Toe Bep, anders wor-je ziek, ik klim zoo makkelijker." En vlug was hij op de trap, die de vrienden vasthielden; heesch zich op aan 'n tak en klom vàst verder; maar poes, die onder de belangstelling stil was geworden, vloog hooger op, toen hij de gestalte hem naderen zag, tot hij in den bovensten top van den boom zich wiegde, waar de takjes zóó fijn waren, dat ze zelfs bogen onder de lichte vracht. Edi klom door, en onder z'n voeten begonnen de takken te kraken. „Edi, van Berg," riepen ze bang van beneden. En opeens klonk heel hoog Bep haar stem er door heen: „Kom terug!" Toen bleef hij staan, en stak 'n lucifer aan, waarmee hij lichtte: „Hij is grijs," zei hij. „Des avonds als het donker is zijn alle katjes grauw," begon Han te neuriën.

„Wat 'n weggeloopen poesen!" lachte één, aan wien Lou juist het advertentie-verhaal had gedaan, maar Tiet legde uit: „Dat komt, omdat het Maart is, dan willen altijd alle poesen naar buiten."

Edi stond naast Bep; „Hij vluchtte, ik kon niet hooger,"

„Dank je," zei ze rillend, „'t is niet mogelijk."

„Wil ik nog eens gaan? misschien doe 'k 'et nu handiger."

„Nee, nee," zei ze heftig, „ik ben blij, dat je terug bent."

„Wat 'n eenige avond," praatten ze in 't vroolijke troepje „echt lente-begin . . . je voelt het . . ."

„Ga dan naar huis, Bep," drong hij zacht, opeens zich intiem voelend met haar, die hij toch weinig kende.

Ze weifelde: „Maar als we weggaan, blijft hij heelemáál alleen en dan gaat hij weer zoo zielig jammeren."

„Laat ik nòg eens gaan."

„Nee, nee, ik gá al," zei Bep nerveus, en vlug liep ze weg van den boom; de anderen volgden langzaam.

„Zul je nu niet ongerust meer zijn?"

„Nee, nee," huiverde ze.

„Zul je gaan slapen?" Ze waren voor de deur en Bep wilde uit doen de jas.

„Niet doen," zei hij bezorgd, „je zou 't laatste oogenblik kou kunnen vatten; laat me even met je mee gaan om 't licht op te steken."

Ze keek even om naar de anderen en te slap om te weigeren wankelde ze de trap op, in de donkere kamer bleef ze bewegingloos staan bij 't raam. Hij rammelde met lucifers, maakte licht; toen zag hij haar doodwitte gezicht. „Ben je ziek?"

„Nee," en ze probeerde de jas uit te doen.

„Kan 'k je helpen?" vroeg hij zacht.

Toen opeens gooide ze'm uit met 'n ruk: „gà nu," zei ze ruw-bijna.

't Sloeg twaalf uur. . . .

Tiet, Han en Lou kwamen bovenstormen.

„M'n huis uit," lawaaide Tiet, „geen mansvolk na middernacht," in de gang volgde 't luidruchtig afscheid.

„Stil toch wat voor de juffrouw," bromde Lou.

„Net of die niet al lang wakker is; nacht mannie! nacht schat! dàg! slaap lekker!"

Bep had nog aldoor bewegingloos gestaan.

„Ga nu naar bed, kindje," zei Lou, 't is al laat."

„Nee 'k blijf hier zitten," antwoordde Bep, zóó vast, dat er niets aan te veranderen was.

„Wil 'k bij je blijven?"

„Nee, liever niet."

Lou en Tiet gingen samen, er bleef nog kort wat stemgeluid.

„Tiet, zet jij de roep-klok even!"

„Hoe laat!"

„Laat als je blieft! Twaalf!"

„Nee zeg, geen formeele slaapfuif."

„Maar 'k ben zoo moe . . , elf dan. . . ."

„Goed, nacht!"

„Nacht, slaap lekker."

Even nog klappen van laarzen buiten-zetten. Toen werd 't stil.

Bep schoof het raam open en ademde diep de lucht in; 't wèrd lente; ze rook het, ze voelde het; de lentenacht lag over de slaap stad, de stad met al het jonge leven, met al z'n illusies — en teleurstellingen, met z'n levensvreugd en z'n wanhoop; stad van blijheid en tragedie, jeugdstad.

. . . Aan den overkant in de lichte kamer was 't feest al weer begonnen, luid klonken de vroolijke drinkliederen door de stille straat — en er dreunde lachen en blije uitroepen — en dan telkens opeens schril er door heen jammerde de angstkreet van de poes in den boom, de gil van 'n beest in lenteverlangen en levensnood. . . .

DE LEGERAANVAL OP ONS DORP. DOOR JOH. H. BEEN.

I. WELKE VREEMDE EENDVOGELS ER LEVEN IN DE BROUWERIJ BRACHTEN.

De zomer was al lang en breed voorbijgegaan; de winter stond voor de deur, de winter op het platteland. Als men 's avonds — en het was al zoo gauw en zoo lang avond — even een luchtje ging happen, loopende langs de kanten der paden die middenop onbegaanbaar werden, zag men overal de vuren flikkeren van het varkensbranden. Maar het mooiste gezicht was als men donkere maan had en dan een lichtje in de verte in het oog kreeg. Dat was zoo'n huiselijk gezicht. Men voelde zich als Klein-Duimpje in het woud, en men geloofde dat de menschen van dat lichtje, ginds in den polder of hoog op den dijk of verloren in het duin, wel zeldzaam gelukkig moesten zijn. Men kreeg een gevoel van rust en veiligheid. Dadelijk zou men bij zijn eigen lichtje zijn, bij de wezens van wie we nu wisten dat we ze liefhadden. Ach ja . . . allen zijn we, als de Robinson Crusoë onzer kinderjaren, schipbreukelingen, op een verlaten eiland aangespoeld, de een wat meer door de omstandigheden begunstigd dan de ander, zeker; maar àllen ook komen we vroeg of laat tot de ervaring, dat wij het minst van alles *de menschen* kunnen missen, dat zij ons boven alles dierbaar zijn. En we sluiten ons bij hen aan, onze eigen verlangentjes wat op zij schuivend. Maar dat we ons toch nog véél te weinig bij de menschen aansluiten, . . . dàt zeiden de Heilssoldaten, die een ledigstaand gebouw gehuurd hadden, en in ons dorp hun veldtocht begonnen waren.

Wel, . . . alle goeie machten hadden die Heilssoldaten gezonden, juist nu de winter zou beginnen. 't Is waar, men zit zelfs op het platteland niet als een uil in doodsnood wanneer het winterleven gekomen is, dat met de maan op en neer gaat. Want met volle maan heeft men nutsvergadering, en het is compleet een wonder hoeveel sprekers de meester, die er natuurlijk voorzitter van is,

weet op te snorren En dan, na afloop van de toch altijd wat deftige lezing, die kostelijke „bijdragen." Daar had men toeh altijd zulk een schik in. Vooral als er een leuke baas van de haringvaart met een visschersmop aankwam. En de kleurige, door en door gezonde boerendeerns, die de levenslustige jongens van de visseherij wel mochten omdat er over die vroegere stijve harken van arbeidersjongens een jolige losheid gekomen was, gilden het al uit als er een op den katheder kwam. Waaruit men nu niet af moet leiden, dat de heele haringvloot op het gestoelte kwam. Het waren slechts een paar pikeurs, . . . maar die waren ook van het bovenste plankje!

Nu, de meester kon z'n nut wel opdoeken voor dit seizoen. Want het Heilsleger was gekomen. Dat ging me daar van tararaboemdijee. De kapitein blies op een trompet en de luitenant maakte er een helsch lawaai bij; 'n mensch z'n hart ging open als je 't hoorde. Het was eehter in de bus blazen, leelijk hoor! Op de mooiste avonden hadden ze zooveel als rangen; den eersten een dubbeltje, den tweeden vijf centen. Maar als je bekend stond voor een dronkaard — dáár waren ze dol op! — of voor een arme-drommel, kwam je er voor niemendal in. Dat is te zeggen: *die* ontkwamen net zoo min als de rest aan de eollecte. Want bedelen?... 't was eigenlijk schandelijk zooals die Heilssoldaten dat konden. En . . . toch lieten ze je er bij lachen.

De eerste avonden zat de notaris er, met zijn familie ook, en de andere grootheid er bij. De burgemeester vond het beter om neutraal te blijven, maar was toeh in zijn kwaliteit als hoogste en opperste rustbewaarder even een kijkje komen nemen. En als de avondschool uitkwam — wat je door heel ons dorp hooren kon — krabbelde de meester er ook naar toe. De een van die geletterde menschen had gelezen dat het een goeie instelling was dat Leger des Heils, voor allerlei raar slag van volk namelijk; en de ander had gehoord dat ze zieken oppasten voor niemendal. Maar van den dominee moest men in deze dagen wel zeven mijl afblijven, behalve in de kerk natuurlijk, waar men gelukkig geen antwoord behoefde te geven en de standjes op den rug van zijn buurman kon sehuiven. Dominee was in het geheel niet te spreken over die zonderlinge bijeenkomsten, en sprak er toch den ganschen dag van. In zijn preek liet hij dezer dagen zoo het een en ander doorvloeien, wat je proeven kon, alsjeblieft! De wethouder had bij zoo'n por eens naar den burgemeester gekeken en die had hem een knipoogje gegeven, en toen hadden beiden even geglimlacht en een beetje gekueht en gesnoten. Als het op die manier doorging, zou het in de kerk even onstichtelijk worden als in het Leger.

Dat Leger, dat Leger! Men had er een paradijs mee op aarde. Men praatte er den godganschen dag over, men riep elkaar „God zegen je" toe, en het was van den morgen tot den avond „halleluja". En vooral dat *amen,* dat ze heel anders uitspraken dan de dominee en ieder ander redelijk schepsel. Men hield elkaar staande op den weg om het voor en tegen te bepraten. En 's avonds dwaalden enkele notabelen zooals de slager en de bakker, die zich niet dadelijk gewonnen wilden geven omdat je nooit weet of zoo iets je een klant doet verliezen, 's avonds dan dwaalden die „bijna bewogenen" om het lokaal heen als de vliegen om de stroopkan. Bakker Hanekam was er door in een leelijk perikel gekomen. Buiten het lokaal, waarvan het bovengedeelte der ramen wijd geopend was, had hij stiekem staan luisteren. Omdat hij met zijn linkeroor het scherpst hoorde, had hij dit zoo dicht mogelijk bij het raam gebracht en was toen met het boordje van zijn boezeroen blijven hangen aan een pin van het ijzeren vlechtwerk, dat de matglazen ruiten van buiten beschermde. Toen het ongeluk gebeurde, stond hij op de teenen, en kon dus niet hooger om zieh los te wippen. Schudden wilde hij ook niet, in de eerste plaats voor het lawaai, en verder omdat hij bang was zijn boezeroen te scheuren waarover zijn vrouw niet te best te spreken zou zijn. En toen . . . hadden de jongens van de avondschool het ontdekt, die in het kozijn geklauterd waren om toeh maar zoo dicht mogelijk bij die opening daarboven en met hun ziel in de zaal te zijn. Ze hadden eerst elkaar aangestooten, gegieheld en gegrijnsd,

en toen ze zagen dat bakker Hanekam daar boos om werd, hadden ze victorie geroepen. De veldwachter, die in de zaal was en tegenwoordig een leventje had als in Abrahams schoot omdat al de lui waar hij een pik op had óók in de zaal waren, was naar buiten gekomen. Onder zijn autoritairen blik en met zijn hooge goedkeuring, was er toen getrokken en gesjord om den bakker los te krijgen. De luitenant was er bij gekomen en had den armen Hanekam, die bijna een beroerte van drift kreeg, een vermaning gegeven van raakt 'm. En de kapitein, die het gauw genoeg te weten kwam, had van het platvorm af gezegd, dat die meneer daar buiten hem deed denken aan een heilige uit den kalender die in een boom klom om den Heer te zien, en er was nog wat bijgekomen van den bakker die met Jozef in de gevangenis zat — en meer dergelijke ongepaste aardigheden...."

Maar, al had men nog zooveel schik in het Heilsleger ... naar het zondaarsbankje kwam er niet één, en dáár was het den kapitein voornamelijk om te doen. Hij kreeg een paar varkenslapjes of een mooi zootje kluifjes omdat het in den tijd van het vetprijzen was en over het algemeen de Heilssoldaten er bij de menschen nog al in mochten, ... maar hun ziel kreeg hij niet. De menschen vonden dat de Heilssoldaten vrij onschadelijke wezens waren. Ze deden geen kwaad, en zorgden voor een opgewekten geest in den tijd van de lange avonden. Ze hielden de lawaaimakers van straat, omdåt ze zelf zoo veel lawaai maakten. Alles goed en wel. Maar al grepen ze hier en daar iemand in het hart, niet een was zoo dwaas om naar het zondaarsbankje te komen. De oproeping werd als een na-mopje beschouwd. Dàn de zegen ... en men ging naar huis met *de Oorlogskreet*, zooals toenmaal nog *de Strijdkreet* heette, waarin men kon lezen hoeveel kranten er in het dorp werden verkocht. En het was een eer dat het dorp op zulk een flinke wijze in den wedstrijd deelnam; dat kon men door heel het land lezen. Vervolgens bekeek men nog even de prentjes... en dan naar bed, waar men, tusschen de geeuwen door, aan moeder de vrouw van die rare sinjeurs te vertelien had. Als het mooi genoeg was, zei moeder: „God zegen je!" en vader antwoordde lachend „amèn!" En met het aangename gevoel van schik in zijn leven te hebben, sliep men in.

II. Van het meisje dat er eerst niet heen mocht.

Neels was er nog niet naar toe geweest. Ze woonde bij haar oom en tante, en die waren heel vroom. Oom vooral, die altijd zei dat hij voor Neels vader en moeder tegelijk was, wat tante door een hoofdknik bevestigde. Om nu uit te leggen wàt oom tegen het Heilsleger had, ja dat laat ik liever aan oom zelf over. Zoo iets moet je te diep ophalen, en als je het nu over Neels hebt, te drommel dan staat je hoofd niet naar een diepzinnige verhandeling. Neels was een aardig kind, geen schoonheid, maar een klein, poezel, gevuld wezentje met een kuiltje in 't ronde kinnetje, een nieuwsgierig neusje, en daartusschen in een mondje, waar elke Heilssoldaat, mits hij nog een frisch jonkman was, met plezier een klinkenden halleluja-zoen op gedrukt zou hebben. De zacht blauwe oogen van Neels, waarin iets vriendelijk vertrouwends lag, zouden dat echter afgeweerd hebben. Want ze had d'r Jan, die ook soldaat was geweest, maar een echte, een aardsche, een van het Nederlandsche leger, een buurjongen met wien ze als kind gespeeld had, en met wien ze trouwen zou. Vandaag niet en morgen ook niet, maar gebeuren zou het toch, dat stond bij Jan en Neels als een paal boven water. Jan was nu geen soldaat meer; hij had eenvoudig zijn militie-plicht vervuld. Neels had hem een knappen borst gevonden in zijn uniform, en angst had ze uitgestaan, omdat een jongen als d'r Jan aan elk van zijn tien vingers een meisje kon krijgen. Ten minste dat dacht Neels, want ze vond hem de volmaaktheid in persoon. In waarheid was Jan maar een doodgewone jongen, zooals er dertien in een dozijn gaan, gezond en sterk en met de levenslust zijner jaren. Maar Neels kon hem niet genoeg bekijken. En als zijn bruin verweerde kop dicht bij haar gezichtje was en zij de prikkeling voelde van zijn ont-

luikend snorretje, terwijl zijn arm haar omvatte omdat ze van hèm was, en zijn zware stem allerlei lievigheidjes in haar oor bromde, doortrilde haar een geluk zoo groot, dat zij er bang van werd. Volmaakt gelukkig mag geen schepsel zijn. Dat had ze van tante, of eigenlijk van alle menschen gehoord. Als je het bent, dan word-je zwaar gestraft en volgt er een groot ongeluk. Maar als zij tegen d'r Jan leunde, wàs ze volmaakt gelukkig, en dáárom werd ze angstig. Ze had het tegen hem gezegd. Voor hem had ze niet een harer gedachten te verbergen. En hij had haar uitgelachen, en haar z'n klein bijgeloovig en zenuwachtig vrouwtje genoemd. Maar ze wilde niet dat hij spotte. Toen had hij geantwoord dat haar angst juist een bewijs was van een onvolmaakt geluk, en ze had geglimlacht om d'r Jan, die àltijd uitkomst wist.

Die Neels nu was nog niet naar het Heilsleger geweest. Niet omdat het gebod van oom zoo uitsluitend was. Och, zij klein, nieuwsgierig nest, zou er wel eens heen gesnapt zijn aan den arm van Jan, . . . als juist *die* het haar niet ten strengste verboden had. Waarom? — dat wilde hij niet zeggen. Hij zelf, die in een groote stad in garnizoen had gelegen, was heel dikwijls in de bijeenkomsten geweest. „Voor mannen kunnen ze niet erg veel kwaad, Neels; als die maar een beetje hard zijn en vast in hun schoenen staan. Maar 'n opgewonden poppetje als jij . . . neen, die moet er maar van daan blijven."

Neels keek een weinig boos. Niet omdat Jan de baas over haar speelde; dàt was zoo erg niet. Maar ze vond het altijd vervelend als hij haar opgewonden of zenuwachtig noemde. Was ze een stadsjuffie? Wel neen, immers! Ademde ze niet van den vroegen morgen tot den laten avond de zware zeelucht in? Had ze niet een paar handen, waarmee ze zoowel een koe kon melken en een pan uitschuren, als Jan er een draai mee om de ooren geven wanneer hij weer met die malligheid aan kwam? Lachend sloot Jan die booze handen in zijn twee grove knuisten, en hij keek haar diep in de mooie, zachte oogen. En bij het kuiltje in haar kin, voegde zich in elke wang nog een ander, en ze onderwierp weer haar willetje aan den sterken jongeman, dien ze aanbad.

Neen, Neels ging niet naar het Leger; maar Jan wel. Dat had haar nooit zulk een pijn gedaan, als op een stillen, zachten Novemberavond, toen ze hem wachtte en hij niet kwam. Ze was even naar buiten gewipt om uit te kijken. En daar stond ze in dien vreemden herfstavond, vol wazig licht om boomen en boerderijen en duinen. Als een schuitje hing de maan aan den zuidwestelijken hemel. Een buurman, die om z'n stal heengeloopen was, riep haar van den overkant toe: „zie je wel, Neels, hoe de maan op z'n rug ligt? . . . nou krijgen we slecht weer!" Neels had wat teruggeroepen, *wat* wist ze eigenlijk zelf niet. Toen was buurman naar binnen gegaan, en 't werd heel stil om haar heen. Zelfs de zee ruischte niet. Ze keek het pad op, waarlangs Jan moest komen, het pad dat in bruinachtig licht zich voor haar uitstrekte, tot het verdween in waas en nevel. En van zelf zochten haar oogen het lichtende schuitje aan den zuidwestelijken hemel; en aan dien hemel, waarin de sterren flauw te zien waren, strekten zich drie heel lange, uitgerekte, donkerpaarse wolken uit, die, in haar oneindig trage verschuiving naar de maan, donkergele plekken kregen onder het nu als opbollende paars. Eindelijk kwam een er van onder de maan, en at er ongelooflijk langzaam een stuk van af. Toen werd het in de verte donker op het pad, alsof er van daar een doodsche stilte zichtbaar naderde.

Maar plotseling in die stilte klonk een verwijderd gezang van vele stemmen, telkens met lange halen de wijze weer uit de diepte naar boven slepend. Dat kwam uit het Heilsleger, waar nu haar Jan zat en haar vergat. In haar hart kwam er boosheid tegen dat Leger. Dat moesten daar slechte menschen zijn, die Jan van haar afhielden. Doch op Jan was ze niet boos. Een jongen mag wel wat hebben, vooral Jan, die zulk een tijd in de stad had gewoond en het nu hier zoo eentonig vond. Daarmede verontschuldigde zij zelve hem, toen hij zich den volgenden avond begon te verontschuldigen. En ze verzweeg hem hoe in-bedroefd ze was

geworden onder die zonderlinge, in de lucht hangende maan, die door de stille, loerende wolk langzaam was opgegeten....

Maar op den avond, die met groote plakkaten en met strooibiljetten op rood papier was aangekondigd, zou Neels met Jan naar het Leger gaan! Dan was het een heel fatsoenlijke boel, zei Jan, met entree om er de klaploopers buiten te houden; drie stuivers op den eersten en een dubbeltje op den tweeden rang. Oom werd maar buiten het plan gehouden, anders zeurde hij er zoo lang over. Tante evenwel wist er van, en die zou als het noodig bleek het wel met haar man in het reine brengen. Jan zelf had haar gerustgesteld. Heel de grootheid zou komen, had hij gezegd, dames en al. En als er nu zulke menschen geen kwaad in zien, kon tante dat toch ook niet doen. Dat was zoo duidelijk als iets. Neels kon gerust gaan. Hij, Jan, stond er voor in.

En zeker – het *zou* een zeer bijzondere avond zijn! Er zou een adjudant komen, die heel het land doorreisde. In *De Oorlogskreet* kon men zijn zwerftochten volgen. Overal waar hij sprak — en tot meerdere geruststelling van tante stond er altijd bij, dat hij 't over het Maatschappelijk werk had — waren er stampvolle zalen geweest. Hij moest ook een goed spreker zijn, eigenlijk het meest voor de chieke lui. De kapitein — en die zou er toch niet goedsmoeds om staan te jokken! — vertelde wonderen van hem. Gestudeerd had hij — niet zuinig! Hij was nog jong, maar toch verstond hij ik weet al niet wat. Talen — zei de kapitein met een breeden zwaai van zijn arm. Ook had hij een goeie positie weggegooid. Nu, dáár keken de menschen, die naar zulke opgewonden profetieën van komende heerlijkheden met open mond zaten te luisteren, al niet meer van op. Want de kapitein en de luitenant hadden ook een goede positie weggegooid; dat hadden zij niet ééns maar wel een paar dozijn malen zelf verteld. Alles offerden de Heilssoldaten aan het Leger, halleluja!... en de luitenant zei er amen op. Wat wil men meer?

En dan, zoo vertelde de kapitein al verder, de komende apostel had *den* man gezien, dien met zijn krommen neus en grooten baard, den stichter van het Leger, den overal bekenden generaal Booth, die veel met den adjudant ophad en hem een poos bij zich gehouden had in Engeland, om het Maatschappelijk werk te zien en te onderzoeken. Heusch, het zou een avond uit duizenden zijn.

Ja maar, als er nu zulke groote stukken afgevuurd worden waar notaris en burgemeester en dames en al bij te pas moeten komen, dan zou men zoo zeggen dat de menschen van vier duiten wel thuis kunnen blijven. Maar... het Heilsleger weet wel wat het doet! Er zouden ook vrouwelijke soldaten komen met halleluja-hoeden op en sjerpen om en tamboerijnen in de hand, en dan nog kadetten van de opleidingsschool. De een bespeelde dit en de ander weer wat anders. Bovendien zou de luitenant „zijn afscheid geven," een plechtigheid die men in ons dorp nog niet had bijgewoond. Wel — tot zelfs de kasteleins spraken af om dien avond in het Leger te komen, omdat ze toch hun zaak wel sluiten konden.

Heilssoldaten nu reizen meest op de apostelpaarden, en zoo kon er geen grooter oploop zijn, al kwam de Koningin in hoogst eigen persoon, dan toen adjudant en kadetten en vrouwelijke officieren hun intocht hielden. Dat was een vroolijk troepje; het zong en het joedelde en de menschen deden mee, de jongens vooral. En de duivel was er ook bij, want die blies den lieden in, dat er op de heele wijde wereld geen leelijker dingen zijn dan die malle halleluja-hoeden.

„Hoor's Griet," zei Krelis tegen zijn vrijster, die in haar bloote armen een melkemmer uitschuurde en nu net bleef staan als de vrouw van Lot, „hoor's, Griet... als je zoo'n hoed op je hoofd had, dan zei ik je af!"

„Waarom?" vroeg Griet, en ze keek per slot van rekening toch nog liever naar haar vrijer dan naar al die malle menschen.

Krelis lachte, en zorgde eerst dat hij met Griet achter de groote deur van de schuur kwam. Daar zoende hij haar en zei, dat je dàt een frissche deerne niet kon doen als ze zooveel dak op het hoofd had. Griet lachte en wilde hem een veeg uit de pan geven, maar hij kneep ze nog even in haar dikke

armen, en liep toen gauw het halleluja-troepje achterna om er het zijne van te hebben.

III. Van vele stemmen die vergaan; van eene stem die blijft.

Voor geen geld van de wereld had Neels het aangedurfd om alleen de zaal van het Leger binnen te gaan. Zelfs nu, met Jan dien ze stevig vast hield bij haar, voelde ze zich beklemd. Het was haar of ze iets deed, dat niet goed was. Iets veel ergers dan het in slaap vallen van vermoeidheid eer men God gedankt had voor den afgeloopen dag, een geschenk Zijner genade. Niet omdat Neels een huiverigen angst voor God gevoelde. Neen, juist omdat zij Hem liefhad, gelijk een kind dat kan hebben, dat heel zijn hartje voor het goede Wezen openlegt met een vertrouwen als van den eenen speelmakker tot den anderen — en het is een groot leed, waarvan het lang duurt eer men ook daaraan gewoon raakt, om dàt vertrouwen te moeten herleiden . . . tot iets anders. Neels was bevreesd dien goeden Vader verdriet te doen door hier te komen, waar men Hem anders aanbad dan zij gewoon was. Maar toen zij altemaal vroolijke gezichten rond zich zag en de menschen zich bijna evenzoo gedragen alsof zij een komedievoorstelling zouden bijwonen, toen gleed ook van haar dat huiverige en angstige af en glimlachte zij tegen Jan, die zelf zat te schudden van den lach.

Het was ook zoo zot! Achter haar zat de zoon van den ontvanger te zingen van een lamp die omviel en wel precies op een Heilssoldaat z'n krant. De luitenant „gaf" een lied „uit," waarin men zevenmaal achter elkander zong dat men blij was; en als men nieuwsgierig werd waaròm dan toch, zei men zelf: „daar is redding voor mij." En achter dat „mij," schoot de luitenant ineens met z'n stem naar de hoogte om weer bij dat „ik ben blij" te beginnen. Daarop zei hij, dat hij naar Den Helder ging, en òveral zou hij heen gaan waar het Leger hem riep; — wat een tamboerijn-gerinkel en geroemzoem en een halleluja-geroep en een amèn-gekakel ten gevolge had dat de luitenant er zelf door in de war geraakte, en, bij een stoute woordspeling over Den Helder en de hel, per slot van rekening vertelde dat hij „over" ons dorp, royaal naar de hel ging. Daar had men in de zaal veel schik in, en de luitenant zou er leelijk mee ingezeten hebben, als al die tambourijnen en halleluja's hem niet te hulp waren gekomen. De notaris, die wel wist hoe het hoorde en niet voor niemendal op jaren gekomen was, wilde uit ergernis al opstaan, en dan zou heel de grootheid zijn voorbeeld wel gevolgd hebben. Doch een duo van twee halleluja-meisjes, gezongen op dien zoeten, weeken toon, waarmede de vrouwelijke Heilssoldaten haar publiek weten te pakken, tooverde een doodsche stilte in de zaal. „Mooi, hè?' fluisterde Jan zijn meisje toe. Maar Neels antwoordde niet. Ze had de handen over elkaar gevouwen en hield den adem in. Want daar rees, bij dat weeke kruislied, voor haar de bleeke gestalte op van Jezus, wonderlijk, om er angstig van te worden. 't Was haar alsof een groote brand in de verte woedde, en nu, bij het opstijgen en het verflauwen der vlammen — en er was altijd afwisseling van licht — allerlei wapperende en flakkerende schijnsels en schaduwen over het hoofd met den doornenkroon sloegen. Opkijken naar Jan durfde ze niet, maar nu toch had ze graag zijn blik gezien, en ja, *nu* zijn altijd zoo rustige en zekere stem gehoord. Want dat lied deed haar pijn.

't Leek een liefde van die vrouwen, welke aardsch en zinnelijk was, een liefde voor den Verlosser waaromheen de vlammen van de hel speelden. En tòch was het iets anders. Maar ook Jan luisterde thans, en àllen deden dat. Want er was iets zonderbaars om dat lied, alsof het gedragen werd door een machtigen zang die uit de diepte oprees. En toch onderscheidde niemand in de zaal *dien* zang, omdat hij àllen om de zinnen bruiste: het lied der branding, die in dezen doodstillen, zwartomwolkten Novemberavond, grauw van zwaar-omhuld manelicht, witschuimend kookte langs het strand. Zachtkens, meer zoemend dan zingend, gaven alle Heilssoldaten het koor aan. Toen stond de adjudant op.

Het was een gezellige, geruststellende verschijning, die jonge man, heel wat anders

dan de afschildering van den kapitein had doen vermoeden. Wondervreemd keek Neels op, toen Jan haar aanstootte en toefluisterde dat dàt nu de adjudant was, waarvoor al de menschen vanavond gekomen waren. Ze kon het haast niet gelooven. Want ze zag een jong manspersoon, eenvoudig en zonder de minste overdrijving naar voren komen. Hij leek in 't geheel niet op een dweper, zelfs niet op een Godsman zooals zij zich dien altijd voorstelde. Zijn donker haar omschaduwde in dikke lokken zijn gezond, blozend en opgeruimd gelaat, mannelijk uitkomend boven het kraagje van de donkerblauwe, geheel dichtgeknoopte legerjas, en de blinkende **S**-jes op dien kraag gaven hem iets hoog militairachtigs. Hij sprak vlug, gezellig en zonder te dikwijls naar een woord te moeten zoeken, op beschaafden toon. Binnen enkele minuten had hij zijn gehoor geheel onder zijn invloed en leidde hart en zinnen naar zijn welgevallen.

Hij sprak, gelijk aangekondigd was, over het Maatschappelijk werk van het Leger des Heils, en hij deed het als iemand, die door en door thuis is in hetgeen hij behandelt en daardoor de droogste en vervelendste dingen aan zijn publiek smakelijk kan maken. Af en toe weerlichtte een glimlachje om zijn mond, vooral als hij iets had te vertellen van de viesheid der holen waarin hij gekropen was en waarvoor hij, met het oog op het sterk vertegenwoordigde vrouwelijke gedeelte van zijn gehoor, de meest kiesche woorden wist te vinden.

Met de hoffelijkheid van een tandarts, die een dame naar den martelstoel leidt, scheen hij zich te exeuseeren over de vuilheid en smerigheid van de krotten — toch verblijfplaatsen van menschen — waarheen hij zijn publiek bracht. De notaris kreeg er jeuk van; maar zelfs hij, die zoo voor welvoegelijkheid was, ergerde zich niet. 't Was of men in een gezellig salon een mooie plaat naar Israël bewonderde: oude, afgetobde lieden in een visschershut. Men vindt zulk een voorstelling oneindig diep gevoeld, en men spreekt met eerbied over de gave van den schilder op wien Nederland trotsch is, over de fijnheid van de teekening en over de kostbaarheid van de encadreering. Het ging hier ook alles zoo vanzelf en zoo gemakkelijk, en straks zou men wat meer in de collecte-bus geven dan men eerst van plan was. Want dat het ten slotte op een aanval op ieders geldbeurs zou uitloopen, begreep zelfs de domste. Het Heilsleger staat bekend door zijn gebedel. Welnu, wat die àndere zonderlinge lieden met hun gekniel en hun levenmakerij bedoelden, dàt zou men laten voor hetgeen het was. Maar déze uiting van het werk der Heilssoldaten kon men steunen, en daaruit het recht ontleenen om, in een niet al te ongezellig lokaal, een geruime poos te luisteren naar een stem uit de diepten der ellende.

Maar — gelijk de tandarts met al zijn hoffelijkheid toch zijne patiënte pijn doet, scheen de luchtige, aangename causeur het niet te kunnen verhelpen even, even slechts, zijn publiek in de ziel te branden. Al menigvuldiger werden die momenten, en, schier ongemerkt verstierf alle luchtigheid in een diepe, al machtiger wordende ernst. Het geloof ging door hem getuigen. Eerst het geloof in den verlorene, in den verlatene van de menschen; . . . toen *het* geloof.

Ach, dacht Neels, toen ze dat alles hoorde, wat ben *ik* toch, wat heb ik voor m'n medemenschen gedaan? En omdat ze gevoelde haar geluk, en niet wist welk een goed, medelijdend hart ze bezat en hoe haar oom en haar tante en zelfs die stevige klant naast haar niet meer buiten haar konden, buiten haar, die zichzelve altijd het laatst rekende en aan anderen het eerst dacht; — omdat ze gevoelde dat er vrede was geweest in in haar rustige ziel, meende zij nu een groote zondares te zijn. Ach arme, wat kon *zij* doen, nu ze zich plotseling geplaatst zag voor het groote leed dezer maatschappij? Haar Jan... Plotseling kwam er iets gruwelijks, iets als een akelige koude over de geheele toewijding harer liefde Waarom had die jongeman op het platform wèl, maar haar Jan nooit tot haar gesproken van de verdoemden der Maatschappij, die in hun staat van gezonkenheid en dierlijkheid één groote, samengedrongen aanklacht werden, ook tegen haar?

Haar Jan, die geklaagd had en gemur-

mureerd over allerlei groote en kleine ongemakken van de militaire loopbaan en in de kazerne ... de kazerne die gelegen was in diezelfde groote stad waarvan óók de adjudant — maar hoe heel anders! — gesproken had? Ze beefde van ontroering. Wat kon zij ... alleen?

Toen vroeg ze redding aan den boetprediker op het platform, die een Godsgezant ging worden. Ze vroeg het met haar oogen, met heel haar wezen, en het was of dàt verlangen van een blanke ziel de menschenklanken die aldoor de zaal bleven vervullen, tot zich trok, en de woorden van vervloeking omtooverden in witte rozen, gelijk in het sprookje een kus der onschuld de padde veranderde in een bloem. Daar hoorde ze getuigen, hoe over vele gaven en talenten de koude, nevelige nacht van de sleur des dagelijkschen levens lag. Gaven en talenten, zij? Maar toen juichte het van den vroolijken vogel die zijn lied zingt, en hoe de zon haar kleuren mengelt in de regendroppels en de donder zijn wee-u neerslingert over de kleinzieligheid der aarde — en dat alles was ter eere Gods. En de mensch ... heeft *buiten* zich dat lied van den vogel, dat wonderweefsel der zonne, die majesteit van het onweer. Dat alles komt tòt hem, en het moet vàn hem komen. En wie dien drang in zich voelt, weersta die stemme Gods *niet!*

„O m'n God," bad Neels, „ik voel dien drang ... maar ik weet niet wat ik doen moet! ...."

Toen leidde haar de roepende stem van den jongen Heilssoldaat langs dat moeilijke pad. Ze zag den mensch die uitgaat naar het heil der wereld. Heuvelen schaarden zich rond hem, en daarboven rugden zich de bergen, en dáárboven stapelden zich de wolken. Het scheen wel onmogelijk zich uit dien kring los te breken.

Ontzet drong Neels vaster tegen de bankleuning achter haar. Jan zag haar aan en fluisterde iets over de warmte in de zaal of over wat anders; ze wist het niet, ze hoorde niets dan die stem van het platform. Het scheen haar, of het lamplicht zachtkens-aan verduisterde, en een wonderlijk roode gloed begon er voor haar te glimmen over het povere houten getimmerte aan het einde der zaal, waar de zondaarsbank was. Ze werd bang, kinderachtig bang. En aldoor omgolfde haar die stem. De worsteling van den éénen, die uitging om te redden, was al begonnen. Hij had geschreeuwd aan God om hulpe, en toen had hij de arme menschheid nòg armer en ellendiger gezien, nòg meer vervloekt het kroost van Adam, nòg walgelijker de wonden der maatschappij, nòg geweldiger het wee dat op het huidige geslacht neerligt als een berg geworpen op den verdoemde. Maar toen had hij gevoeld, dat hij niet meer zag met de oogen van allen dag. En tot den berg had hij gezegd: „wijk van mijn broeder," en toen die berg niet wilde wijken, had hij gevoeld dat het lag aan de kleinheid zijner liefde.

En wie dat beseft....

Die drukt zijn warm menschenhart tegen het koude gesteente van den berg, of dit niet doortinteld zou worden door een gloed grooter dan die in het binnenste der aarde, welke immers de hardste gesteenten doet smelten? En al zou hij stukje voor brokje van dien berg los moeten breken en er bij sterven, profeten wekken profeten, en een jongere broeder of zuster zal met frissche krachten uw plaats innemen. Want daar moet, daar moet verlossing komen; het lijden der menschheid *is* niet meer uit te staan. Vrouw en kind klagen en roepen wee, en de sterke man meent niet anders meer te kunnen doen dan knarsetanden. Daar moet, daar moet verlossing komen; het is de dag der dagen die aan gaat breken, die aan *moet* breken. Alles rond ons is bedorven. De vloek, die over de menschheid ligt, is doorgedrongen tot allen en alles. Het is die vloek dien we eten en drinken, dien we inademen met elken ademtocht. Het is die vloek — die ons verpletteren gaat....

Met ingehouden stem waren deze hartstochtelijke woorden uitgesproken, en de jonge geestdrijver had de handen langs het lichaam gestrekt, het hoofd half achterover. Wijd waren zijn oogen geopend, en hij zag over zijn hoorders heen. Het leek hun, of hij iets vreeselijks, iets angstwekkends ontwaarde; iets dat dreigend naderde om dood en vernietiging te brengen over allen. Angst was

op zijn gelaat, en toch een wonderlijk soort van angst; zooals van een broeder, niet voor zichzelf, maar voor zijn broeder. Ademloos stil was het in de stikheete zaal; en nu werd het geluidloos, want de jonge Heilssoldaat zweeg. Een angstige, beklemmende stilte, duldeloos, ellendig, om geen seconde langer meer uit te staan, en die toch werd uitgestaan. . . .

En . . . toen opeens . . . voelde men dat het *niet* stil was, dat er een andere, zware stem gromde van wee en ellende, van iets geheimzinnigs dat komen zòù en verschrikkelijk zou zijn, maar dat aantrok . . . aantrok, eeuwig aantrok, gelijk zij zelve het menschenkind tot zich trekt en nooit meer loslaat. Zwaar; — aanzwellend alsof er een hoogtepunt zou komen, en dat nooit bereikend omdat het er was; — breede armen van geluid langzaam uitstrekkend om het gebouw, en dan de handen vouwend, dat alles omhuld werd in een golvend fluweel-donker gewaad van rouw; — altijd één van toon, en toch niet eentonig . . . loeide het lied der zee. O, mijn God! . . . dat had nog niemand zoo gehoord; dat joeg een doodsche kou door koonen en langs ruggegraat, dat was — dat was om bang te worden als het kind na een sprookje van heksen en booze toovenaars; doch het kind heeft zijn lieve moeder die het engelenkopje tegen haar borst drukt en zoete woordjes zoekt en altijd vindt om weer licht te brengen over dat hoofdje waarop Gods zegen rust. Dat was om bang te worden als het kind — maar zonder vertroosting, zonder hulp, zonder erbarmen, zonder genade, zonder mededoogen. Het was Gods vloek die naderde, die áánkwam als de twee lichten van een locomotief, bliksemsnel grooter wordende; het was niet uit te houden; het was om krankzinnig te worden. . . .

„Jezus! . . ." fluisterde het zacht door de zaal; het was een der halleluja-meisjes die op de knieën gevallen was en in verrukking het hoofd ophief. Zoetjes zoemden de Heilssoldaten tusschen het brandende Jezus-geroep door . . . en nog altijd stond de jonge man daar stil en onbeweeglijk, héél zijn ziel in den doodenzang der zee. . . .

Een gil . . . toen gestommel, een haastig oprijzen van velen, een gemompel, gepraat, geroep, geschreeuw; vrouwen die worstelden om weg te komen; mannen die de vuist balden; woorden van haat . . . van háát vooral. . . .

Wat daar vooraan in de zaal gebeurd was, men wist het niet recht. Een gerucht was tot hen gekomen die meer in het midden gezeten waren, als zou er een bekeering hebben plaats gehad, een akelig neerbonzen van een wanhopende op de zondaarsbank. Maar dadelijk bij het vernemen van dien gil, was midden in de zaal een jong meisje opgestaan, Neels, bleek, den mond een weinig geopend, als in de nabijheid van iets ontzaglijks, en met angstig starende oogen. Die bij haar zaten, hadden ruimte voor haar gemaakt, vermoedend een ongesteldheid door de groote warmte veroorzaakt. Maar . . . óp-gesprongen, stond Jan naast haar, den eenen arm om haar lijf slaande en met de andere hand haar twee bevende handjes omsluitende.

„Neels! . . . wat is er?"

Ze trachtte zich los te wringen. Ze zag vóór haar het wee en de ellende der wereld, ze had gehoord den kreet om hulp — en ze wilde dringen, voorwaarts, door alle hindernissen heen, naar dien man op het platform, wiens glanzende oogen nu de hare schenen te zoeken . . . en te vinden.

Tòen begreep Jan haar.

Een zware vloek barstte over zijn lippen, en dreigend stak hij de vuist naar het platform uit. Maar haast terzelfder tijd voelde hij het arme kind zwaar tegen hem aanleunen, en wanneer hij ze niet in zijn sterke armen opgevangen had, zou ze over de leuning vóór haar neergeslagen zijn. Nu kwam er een woede in hem, als hij nooit gekend had. 't Was of ze hem zijn lieveling ontroofd hadden. Zijn mes, het altijd gereede, had hij willen trekken, en het bloed willen zien opspatten, waarvan de nevel ook voor hem de zaal ging vervullen. Te midden van het geweld van de vluchtende en in wanorde zich uit de zaal spoedende lieden, klonk zijn gehuil als dat van een wild beest. Maar zijn lieveling, die als in tweeën geknakt in zijn armen lag, drukte hij wild tegen de borst, en hij sleurde ze, ruw als een dier dat zijn prooi wil be-

houden, uit het lokaal, dat hij vervulde met zijn vervloekingen. . . .

IV. Hoe de veldtocht afliep.

Eenige weken later zaten er al acht bekeerden op het platform; want als één schaap over den dam is, volgen er meer. Dat eerste schaap echter zat er niet bij. „Het was altemaal rapalje", zei de grootheid van het dorp, „schuine klanten en een raar slag van meiden, die zich laten oprapen door het Heilsleger; en bij zulk een zootje . . . daar hoorde het arme, zenuwachtige kind, dat onder den invloed gekomen was van al die comedie, niet bij." Ze zat nu goed en wel in een heel andere streek van ons vaderland, bij haar familie, die, met behulp van een verstandig dokter, haar zenuwen weer een beetje op stel moest brengen.

Haat was er gekomen tegen het Heilsleger, en liefde ook; de liefde van den geloofsijveraar. Ruzie en tweespalt kwamen er in de huisgezinnen. De meisjes waren over het algemeen voor het Leger, en toch een weinig bevreesd er voor. Maar de broers zeiden, dat ze een ongeluk aan haar zouden begaan als ze weer in dien troep kwamen. Want een troep was het. Welk mensch met een beetje gezonde hersens zou zich daar neerzetten om te luisteren naar de getuigenissen van lieden, die men niet in z'n huis zou toelaten? 't Was of men zich het hart in het lichaam voelde omdraaien, als men daar zoo'n klant hoorde belijden van een ganschelijke omkeering des gemoeds en met allerlei grimassen — welke een staat der hoogste gelukzaligheid moesten afbeelden — fatsoenlijke menschen hoorde opwekken om te komen tot de zondaarsbank. Eens had een pas bekeerd meisje — met een hooge kleur en een van angst bevend stemmetje haar eerste getuigenis afleggende — verklaard dat zij door God „opgeheschen" was, en een ruw gelach was achter in de zaal opgegaan. Daar in de zaal echter bleef de kapitein de baas, en de veldwachter, die binnen dat drietal weken een andere wereldbeschouwing ten opzichte van het Heilsleger gekregen had, omdat hij er meer onrust door kreeg dan hij vroeger ooit in ons dorp gekend had, beduidde onder druk ophalen der schouders dat men een bijeenkomst van het Leger des Heils had te beschouwen als een godsdienstige vergadering, welke men niet willekeurig verstoren mocht, zonder met de politie en wat daar verder volgt in aanraking te komen. Maar toen het brutale Heilsvolk ook buiten de zaal met allerlei rarigheden begon, de pas bekeerden aan het colporteeren der *Oorlogskreet* zette, de jongens tot het dragen der uniform en de meisjes tot het opzetten der malle halleluja-hoeden dwong — liepen oud en jong te hoop, scholden en vervloekten, en een schooljongen trommelde met zijn stok op een halleluja-hoed dat het daverde. Die schooljongen wist dat de Heilssoldaten niets terug mogen doen, en dat vond niet hij alleen maar elk goed Christenmensch te mal om los te loopen. Men haalt zijn haar terug, dat spreekt toch als een petje en als je bijgeval in de wereld een zonderling ontmoet die daar geen plan op heeft, wel dan trekt de schooljongen zoowel als elk goed Christenmensch daar partij van, dat spreekt ook van zelf.

Wie gaarne als een ijverige Saulus het werk der vervolging zou opgevat hebben, was wel onze vriend Jan. Hij deed dit echter niet. Wel schold hij ze uit dat de honden er geen brood van gegeten zouden hebben, maar zijn bedreiging dat hij den eerste den beste van die bende die in zijn handen viel den nek om zou draaien, bracht hij niet in vervulling. En dat niet alleen omdat zulk een aardigheid altijd min of meer gevaarlijk is, maar ook om zijn arme Neels. Dat kind kon het niet aanhooren als hij zoo raasde. Ze had zijn spot gevreesd, en slechts één keer had hij, na dien akeligen avond, haar plagend het heilsmopje toegezongen van „bijna bewogen." Toen had ze hem zoo smeekend aangezien, dat hij haar hoofdje tegen zich aangeleund had en gezegd:

„Wel, goeie God, Neels! . . . hebben ze je lief kopje zóó in de war gebracht?"

Ze had neen geschud, maar hij was toornig zich gaan aanklagen, dat hij, lompe kerel, z'n goed kindje in de verleiding had gebracht bij die goochelaars en komedianten. En Neels had hem met haar zachtheid willen

bedaren, en gezegd dat *hij* geen schuld had, en dat niemand schuld had.

„Toe, Neels... zeg dan eerlijk dat het alleen van de warmte in de zaal was!"

Maar Neels had haar gezichtje verborgen aan z'n breede borst, en met zijn kin had hij gestreeld over haar glanzende haren, en als een stoute jongen die aan z'n moeder vergiffenis vraagt, gebeden dat ze toch nooit meer denken zou aan dien avond. En Neels hàd het beloofd, eerlijk en oprecht, maar Jan moest dan die menschen niet meer uitschelden.

„Ze doen toch zooveel goeds, Jan.... En... zeg, Jan... is het heusch waar, dat er zooveel akeligheid op de wereld is?"

„Och, kind!" had Jan al die bedenkingen weggemaaid, „akeligheid is er altijd op de wereld geweest... àltijd, Neels.... Vraag het aan je tante, vraag het aan je oom... en de dominees preeken er ook van.... En als je zooals ik in een groote stad geweest was, zou-je er niet naar vragen...."

„Waarom heb je er dan niet over gesproken?" vroeg ze schuchter.

Toen lachte hij zijn ouden, vroolijken lach.

„Zou zoo'n saaie vrijer je geleken hebben, Neels?... Sapperloot, ik heb wel wat anders met je te beredeneeren, hè, kind?"

En hij drukte ze tegen zich aan, greep met beide handen haar hoofdje en zoende haar met al de warme liefde, die hij voor zijn speelmakkertje van vroeger, zijn mooi, zacht meisje van heden, in zijn eerlijk jongenshart gevoelde.

„Ik hou van je, Neels," vleide hij, en het was aandoenlijk voor haar dat goeie gezicht van dien grooten, stevigen boy vol leven en toewijding voor haar te zien; „ik hou zielsveel van je, m'n lief meisje, m'n zoet kindje. En al kwamen al de Heilssoldaten... en al het leed waarover ze spreken er bij, ik zou je niet loslaten; en ik wil niet dat een ander je krijgt,... *ik* heb je;... m'n vrouwtje zal-je worden... en dan, Neels — dan zullen we altijd bij elkaar zijn... en als dat leed komt, dan zal het me thuis vinden, vlak bij m'n wijfje... en o!... ik *wou* dat er iets kwam om me van je af te scheuren, dan zou-je zien, Neels, *hoe* ik van je hou!..."

Nu was hij weer de oude, de brutale, de krachtige. Wel hield hij met den eenen arm haar omklemd, maar zijn vrije vuist balde hij, zijn oogen flikkerden, zijn wenkbrauwen trokken zich samen, en twee rimpels groeven zich langs zijn neus. O, dat was d'r Jan! Ze voelde dat ze niets lief op de wereld had buiten hem. Zij, arm, zwak kind, wat kon zij? Maar met hèm — àlles! En ze zou hem lief blijven hebben boven zichzelve. Aan dien sterken arm zou ze zich steunen, één met hem, als het leed kwam. En God zou ze bidden haar Jan zachtheid in het hart te geven, om samen met hem... wie weet... dat leed op te zoeken, gelijk de adjudant gezegd had. Want dien avond vergeten zou ze nooit. Ze kòn het niet... als ze alleen was. Dàn gevoelde ze een angst, alsof de Meester geroepen had en zij Hem niet gevolgd was. Dàn... verlangde zij naar de oogenblikken dat de sterke armen van Jan haar omvingen, d'r Jan, aan wien ze eenmaal met ziel en lichaam zou toebehooren — en die haar wel nooit alleen zou laten in het leven, alleen met haar gedachten aan dien vreeselijken avond...

Ach ja, zoo had ieder door die gebeurtenis in het Heilsleger zijn verdriet. Ook de goeie boer, die altijd zoo'n schik in het Leger had, moest den terugslag van den ommekeer ondervinden. Zijn vrouw wilde er niets meer van weten, en omdat hij gaarne goeie maatjes met haar bleef, kropte hij zijn gevoelens op. Wat had hij gaarne noch eens willen lachen! Al die wonderlijke versjes, welke hij in de bijeenkomsten meegezongen had, telkens even ophoudend omdat hij de wijs kwijtraakte, bleven naklinken in zijn hoofd. Als hij, volgens ingestelde patriarchale gewoonte, des Zondags langer te bed bleef dan gewoonlijk — wat toch niet héél lang was! — en zijn vrouw het eerst opstond en een kopje thee voor hem zette, lag hij onder de dekens te luisteren naar haar dreunend gestap door de kamer. Dan gingen eensklaps de dekens in kleine schokjes op en neer, omdat hij, met de hand voor den mond, lag te schudden van den lach. Want dan dacht hij aan het liedje: „iedere stap van den weg, o Heer!" — en hij moest erkennen dat zijn vrouw een voetje had om in korten tijd een heel eind van dien weg af te leggen.

Het best van allen was eigenlijk de luitenant nog af, die „over" ons dorp naar Den Helder vertrok. Want de nieuwe luitenant was, evenmin als de kapitein, bijzonder te benijden. Er kwamen geen varkenslapjes meer en geen lekker zootje kluifjes. Ze konden nu eten wat er op den schotel kwam van de lieden die bekeerd waren, en dat was niet veel bijzonders. En al heeft men een hallelujamaag — een mensch blijft een stoffelijk wezen zoolang hij op twee beenen rondloopt. Eigenlijk was het voor den nieuwen luitenant het ergst, omdat hij nog heel jong was, in de dagen dus dat men letterlijk alles verorberen kan en haast nooit verzadigd wordt.

Ook de bijeenkomsten werden allengs minder bezocht. De grootheid van ons dorp trok zich geheel terug, maar dààr houdt een Heilssoldaat half en half rekening mede. Doch het óverige getal der belangstellenden nam gaandeweg af, en dat was erger. Eerst was men nieuwsgierig geweest naar de getuigenissen der nieuw-bekeerden. Elken avond kwamen die wel terug, maar, hoe afgewisseld ook, ze bleken een weinig te veel baksel van 't zelfde deeg. De kapitein liet toen een Turksche trom komen, om den duivel te verjagen zooals hij zeide. Maar als hij niet gauw een einde aan die aardigheid gemaakt had, zou hij niemand minder dan zichzelven verjaagd hebben. Want de bewoners van de nabij liggende panden gingen klagen. En hoewel iemand in zijn eigen huis mag doen wat hij wil, al krijgt hij het in het hoofd een concert op een stoomfluit te geven; — de Heilssoldaten hebben te veel te maken met allen die in hoogheid gezeten zijn, dan dat zij geen rekening zouden houden met zekere wenken die uit die hoogere regionen aan hen gegeven worden.

Eindelijk vertrokken kapitein en luitenant samen uit dit gezegende oord. Hun afscheid vulde nog eens de zaal, want de oude sympathie voor den kapitein was nog niet geheel verstorven. Toen zij evenwel vervangen werden door twee vrouwelijke officieren, was de bot gansch en al vergald. De meidekens van ons dorp vonden het héél gek dat vrouwen kwamen preeken, bidden en zingen en tot den val op de zondaarbank uitnoodigen. Voor de broers was het geval uiterst lastig, want, of ze wilden al dan niet, ze moesten om het behoud van hun manwaardigheid bij hun vroeger geuite meening blijven, hoewel ze heel gauw opgemerkt hadden, dat onder den halleluja-hoed van de kapiteine een verduiveld aardig gezichtje verborgen was.

Omdat nu de zaak zienderoogen verliep en er in plaats van bekeerlingen afvalligen kwamen — misschien omdat er daaronder zusters waren die het minder goed met elkander vinden konden en ook niet mak voor de kapiteine en haar medegenoote waren — kwam er nog eenmaal verandering. Weer zag men twee mannelijke officieren resideeren in het gebouw, waarvoor de kras hooge huur ternauwernood opgebedeld kon worden. Het was toen in het voorjaar, in het begin, wanneer het zoo koud is, er niet veel te werken valt en dus groote armoede geleden wordt. Dit bracht de officieren op de gedachte om het nu eens met het maatschappelijk werk te probeeren. Ze gingen daartoe bij de ingezetenen rond en slaagden in zooverre, dat ze op enkele dagen in de week kosteloos warme spijs verschaffen konden aan die armen, welke zich daartoe bij den kapitein aanmeldden. Het maal werd genoten in het vereenigingslokaal, en dat het onder het genot der aardsche spijzen niet aan hemelsch manna ontbrak, behoeft niet gezegd te worden. Dadelijk na afloop van den maaltijd, werd het lokaal weer voor de oefeningen in orde gebracht. Maar het publiek bestond voornamelijk uit die bedeelden. Andere menschen bleven weg, omdat zij bang waren voor vlooien zeiden zij.

Goed! . . . de Heilssoldaten preekten en baden en noodigden uit, maar een gevulde maag schijnt geen gunstige voorwaarden voor een bekeering te zijn, want er kwam niet één meer op het zondaarsbankje waarom het toch in hoofdzaak te doen was. En toen de booze dagen voorbij waren, de wonderlijk prikkelende aardlucht van het groene voorjaar over de wijde, zonomglansde velden ging, verliepen ook die liefdemaaltijden. Misschien minder om het gezegende van de lente, want ik geloof haast dat er wel altijd menschen te vinden zijn die trek hebben, zoolang er te schransen valt. Maar van lieverlede verminderden de

geldelijke bijdragen en hielden eindelijk zoo goed als geheel op — en toen werd de zaak gesloten voor de lekkerbekken.

Nog niet *de* zaak, het worstelen om zielen te winnen voor den Heer, het eigenlijke, het ware van het Heilsleger. Maar stoelen en banken hebben geen ziel, en daar moesten de arme lieden in deze dagen voor spreken. Ze moesten ten slotte wel eieren voor hun geld kiezen, toen gansch en al de onmogelijkheid bleek om in ons dorp de harten als waterbeeken te leiden. Op het platteland schijnt voorloopig geen plaats of gelegenheid voor een voortdurenden kamp met den booze.

En zoo geschiedde het, dat de twee laatste officieren, die het schraal genoeg gehad hadden en bovendien nog standjes kregen in *de Oorlogskreet* omdat zij geen kranten genoeg verkochten, ook hun afscheid nemen en onbegeerd henen tijgen. Alleen de herinnering aan het Leger leeft nog voort in de liedjes die de straatjongens fluiten, en in een paar huwelijken die onder de bekeerde, maar later weer afvallige, broeders en zusters gesloten werden. . . .

En dit is nu wat ik u te vertellen had van den Legeraanval op ons dorp.

STERVEN. † † † † † † † † † † † † † † † † † DOOR CERTI FINES.

Een schemerlampje onder licht-dempende groenzijden kap brandde in een hoek van de kamer op een klein tafeltje.

Het schijnsel spreidde zich wat in het rond waar zij sterven ging. Ze dachten dat zij sliep en hadden haar alleen gelaten, ze wisten niet dat het zóo gauw zou gaan.

Maar nu voor de koorts weer te branden aanving voelde zij het hoe 't laatste van wegstervende krachten oplaaide in groot gewilde levensvlam.

Die moest éens nog uitslaan voor zij losgemaakt ter ruste ging.

Niet zij was bang van den dood. . . .

Op de ruiten stompte de wind als met zwaar omwoelde vuisten, het uithangbord van den winkel zong een hooge g-noot op verroeste scharnieren in den storm, stem-geluiden woeien door de straat òp van de levende menschen beneden.

Dat leek ver en vaag en vreemd.

Stijf en stil lag ze onder rechtgelegde dekens, verward slingerde het lange zwarte haar zich over het kussen.

Het gelaat was zeer bleek en rustte; alleen in de zwarte oogen begon het te branden weer na den dag die het vuur erin had gedoofd. Die wisten niet van tranen en zelfbeklag om zoo jong sterven, om een scheiden dat hun geen scheiden was.

Zij kruiste de handen onder het dek en wachtte, en staarde terug in het afgelegde, nu gansch àf te leggen en over te geven leven dat maar levensbelofte was geweest.

De vruchten zagen alle groen aan haar levensboom.

Zij had geen hoop en verwachting van wat nu verder gebeuren zou na den laatsten stap in het donker die er te gaan was, of was het in 't licht? Zij zou wel weten als het er was.

Zij was niet bàng van den dood. . . .

Stil stonden de dingen er rondom. Maar de windbonken op de ruit die dreunden door haar hoofd.

Wat stapten de menschen hard door de straat, wat gierden de scharnieren hun hoogen toon, dat waren de geluiden van het leven, — — die gingen ook heen, alles verzonk en stortte ineen en gruizelde weg . . . maar zij bleef staan en zag ernaar en verheugde zich dat alles viel en verging en hol was en leeg, en zij alles wéer vulde met eigen geluiden van haar sterke vreugden en haar felle smarten en heel het levensoproer van haar wilde zinnen die zich schiepen een wéreld alleen. . . .

Ze ontwaakte uit het staren van haar oogen.

Het èven weggegleden bewustzijn keerde weer en keerde zich tegen haar, glinstertandend als een dier naar zijn prooi, en ze kromde zich onder 't zien van de waarheid dat háár het vergaan en verzinken zeer nabij was en het àndere bleef en leefde: de wind wellustig aandreunde uit het vlakke land en het spelletje van eigen tepletterslaan speelde, het uithangbord zingen bleef in den storm en de levende menschen beneden voortstapten in trotseerende

kracht tegen de vlagen... terwijl zij geen armen ter afweer kon strekken, armen die lagen als lood langs haar neer, armen die nooit het volle leven hadden geprangd aan haar borst in hevig omvatten....

Bang voor het léven was ze geweest, niet bang van den dóod.

En nu laaide het op in een brand van begeeren, een koortshitte van willen en verlangen, een schrijnend herinneren van veel roode passie-bloemen die bloeiden langs alle wegen welke zij was gegaan.

En die ze voorbij was gevloden met angstige oogen of trotsch gericht hoofd, en die ze, verdroogd, had beweend met heete avondtranen van angst en verlangen en vaag verwachten van alles wat komen zou nòg.

Nu kòn niets meer komen, en er was niets geweest.

Het leek wel gedroomd, heel ver, heel vaag, het had niets beroerd, het had niets òntroerd dan een oppervlak, het had niet diep haar geschud en gegrepen, niet hóog haar vervoerd, niet néergesmeten; het had getokkeld even praeludium, losse klanken samengeregen tot een snoer van begin, nimmer de volle sonate waar wijd de rust uit neerzeeg aan het eind.

O, haar vergeefsche leven, voor niets, voor niets.

Al haar liefde ging heen naar wat het had moeten wezen, al haar haat naar de bitterheid van het niet-vervulde, in háar handen verdroogde, verschrompelde, zij die niet tijdig áangevat had.

Want alles was làngs gegleden, làngs gevlogen, langs haar verwaaid... al de bonte zeepbellen, de schijnschoone beelden, die de woelende koortsgloed optooverde uit haar verlangen.

En vàsthouden wilde zij met grijpende handen, indrinkende oogen en hongerend hart, — — dat het niet héen zou gaan, dat haar wil er langs òp kon ranken met laatste ingespannen vurigheid, om aan te blazen en òp te jagen de levensvlam....

De rijpe rozenblos van haar wangen gloeide tegen het donker van 't haar en 't scherp-witte kussen.

De klamme handen boven de dekens gingen nerveus-trillend, beefden heen en weer over 't laken in onbewust grijpend beweeg. In het laatste geleef van haar jonge lichaam gingen de voeten mee in korte schokjes op en neer.

Brandende diepten van gloed waren de oogen die rusteloos zochten en joegen de schoone aansnellende beelden tegemoet.

De zoet òmvloeiende intimiteit van de kamer voelde ze niet meer, de kamer vol stille doodsgedachten al lange dagen, gedachten van sereene rust en weldadig koel voor brandend leven als sneeuw vèr gehaald onder den starkouden ijs-tintelenden nacht, van wijdbesneeuwde velden, wijd wit tot in verre nog wit-lichte verten....

Nu leek de sneeuw zelfs te branden geslagen tot heel witten vlammengloed, en het zachte schijnen van de groen-omkapte lamp drong niet meer door tot haar bewustzijn dat alles vlammend en laaiend zag, roode, witte en gele vlammen brandden en knetterden wild om haar heen.

En het was als ging zijzelve verstijven en woester danste al dat licht in een vurige processie henen, — — nàder wilde zij het, nàder, om vast te houden, op te nemen, in te zwelgen tot eigen groote levensvlam die den dood verjagen zou.

Vaag maar vermoed had zij de kleurenweelde van het leven, dat zijn stemmingen uitgiet in vlamgespeel, sidderend in de donkerte van een open hart, dat het er vuurgloed van wordt en vergaat.

Even maar làngs haar had geschrijnd het bloedige rood, een schram, niet de volle wonde had zij weggedragen ervan.

Niet levens-open was zij geweest, zij, als weggescholen in een kloostertuin van angst, achter een hoogen werenden muur, maar zonder de rust en de strenge devotie, reikende met handen die stuitten altijd op eigen gebouwde wering, niet verder durfden, niet verder wilden, en altijd machteloos waren als nu om te grijpen 't voorbij-huiverend leven.

O, zij was bang van den dood waar haar innerlijk verstijven heen voerde, nù voelde zij dien donker, kil en koud als haar verstarren zelf.

Sterven.

Hoe licht was het leven, het lichte laaiende leven, wit, geel, maar rood nog het meest....

De roode lichten van het leven dat ook langs haar had geleefd, schenen op uit het duister als bloedende herinneringen, en de koorts woelde en warrelde ze dooreen — — àlle tegelijk kwamen ze en waren niet te òmvatten voor haar hunkerend starenden blik:

passie-rood leven van de straten door wier avond-schroeiing zij wel was gegaan met brandende lippen in de duisternis.

Die zagen de menschen niet en zij zag ze niet van anderen, maar wist ze in haar verbeelden als rijpe zonne-rozen zóo in den gaard van een menschengelaat.

Het rood van woorden in avond- en nachtstraten onder rood-geel licht van eenzame lantarens, en papaver-vuurrood brandden de kussen in duister van nacht overal òp, door regen noch nevel van dampende zwart-stille grachten gedoofd.

Het krijtende rood van schrijnende tranen vergeefs in den nacht om wat verloren of niet werd gevonden, en niet als dood kan betreurd maar hartstocht'lijk beweend moest als lèvend, toch nièt;

Het rood van de Kreutzer-sonate die klinkt tusschen dofgroene palmen in rood-gedrapeerden salon, dat opleeft en danst en in gloeden slaat menschen naar een moeras, als een hevig groot dwaallicht.

En het rood in de kerken dat hangt overvloediglijk neer, van altaren en beelden, en over de zuilen het licht uit een flonkerrood boograam....

Al het rood dat zou geschenen hebben in haar niet uitgeleefd leven, van passie, van liefde, van smart en extaze der zinnen vlamde jubelend voorbij, maar voorbij in den nacht, voorbij aan haar hulpelooze onmacht tot gloeiend omklemmen....

Half opgericht in bed staarde zij ze aan en staarde ze na en wou leven, o leven het krijschende leven dat daar floot in haar ooren en duizelde aan blikken voorbij, en òpgaan erin en het prangen vast aan zich dat haar lichaam één werd ermee en iedere harteslag leven beduidde in jubel of nood, in vlijmen van aandoening.

Haar zijn een wijde vlakke vijver die iedere beroering beroerde wéer duizendvoud....

Zóo te weten wat leven is in het uur van den dood; zwart brandden de koortskringen onder de zwarte oogen. Op haar wangen bloeide de blos van zomer-zonneroos. Zij zonk achterover en langzaam na koortsfantazie voelde zij zich terug in de stille intimiteit van de slaapkamer waar het matte schijnsel van schemerlampje brandde en de avondwind loeide tegen de ruiten van over het plein.

Maar het leek wel veranderd, er leek iets gekomen dat zij niet gekend had de lange dagen vooraf.

Het loerde uit de hoeken met onzichtbare oogen, het strekte ongeziene klauwen en nam maar tot zich en dronk maar in het nog warme leven dat klopte en àl langzamer vloeien ging.

Huilde de wind nog of was het dat onzichtbare, sterk gevoelde iets, gierde dàt op dien hoogen luguberen toon, o, waarom stapten de menschen beneden zoo onverschillig voorbij, dat ze hielpen dan toch het verjagen — — kermisliedjes bralden ze bruut door de straat, gèk leken ze, — — en dat zwarte loerde maar, loerde maar... wáar was het toch nièt? overal voelde ze stekende blikken en verstarrende pijn die de warmte uit haar lichaam haalde.

Ze wou gillen en kon niet, en de stamelende kreet van haar lippen reikte niet door de open slaapkamerdeur tot aan de trap beneden waar ze de gedempte stemmen der huisgenooten hoorde die dachten dat ze sliep.

Het ritselde in de overgordijnen voor de ramen en het licht flikkerde als onder een zwaren adem die door de kamer ging.

Zij lag roèrloos en wachtte. Er was geen ontkomen, zij voelde zich glijden en gaan eindeloos, eindeloos, en de kreet van verzet brak op verstijvende lippen.

Met wijdgeopende oogen zonk zij bodemloos.

Toen werd alles doodstil binnen. Maar de wind gaf telkens een woedenden bons op de ruiten en monotoon knerste het uithangbord.

WINTER.

DOOR

JOHANNA W. BAKKER.

I.

Waarom toch zijt gij tot mij ingegaan,
o bleek gelaat, o handen droef en stil?
Nu zien me uw vragende oogen altijd aan,
dat ik mijn hoofd wel van u wenden wil....

Mijn huis was warm en licht.... het lampken scheen....
O blijde vlam, die lang verglommen is!
Nu is 't mij dag noch nacht.... ik zie alleen
uw oogen staren in de duisternis.

O arm onrustig Lief! vraag toch niet meer....
Ik heb mijn ziel vermoord met eigen hand,
want Dood is niet zoo zwaar als 't stil verteer
der wanhoop, dat diep in uw oogen brandt.

II.

De witte winter dekt mijn bloemen rood
die moede van al 't felle bloeien zijn.
De vlokken zijn gevallen, kalm en rein....
Nu slapen ze-àl den zachten winterdood.

De witte winter is zoo stil, zoo goed
als 't diepe graf voor wie daar moede zijn.
De koele sneeuw verzacht de felle pijn
der wonde leden, rood van brandend bloed.

De witte winter is zoo stil en goed....
de lichte vlokken dale-in zachten val....
Maar 'k weet, dat lente toch weer komen zal,
en 'k zie mijn bloemen branden, rood als bloed!

III.

Mijn hart is zwaar.... de lente is wêer gekomen....
de lente met haar luwe, loome dagen,
die listig nadersluipen en de boomen
dwingen tot bloeien en weêr vruchten dragen.

Mijn hart is zwaar.... de lente is weêr gekomen....
de lente.... en 't àl-eeuwige verlangen,
dat 'k dood reeds waande, als al mijn vreugdedroomen,
wil weêr met vleiende armen mij omvangen.

O winter, met uw veil'ge witte dagen,
hoe wordt uw vrede wreed van mij genomen!
Hoe moeilijk wordt nu 't leven om te dragen....
Mijn hart is zwaar.... de lente is al gekomen....

VAN DE REDACTIE.

MEJ. G. H. MARIUS van wie wij in dit tijdschrift meer dan eens een artikel over een modern kunstenaar mochten plaatsen, is er toe gekomen een groot werk te schrijven over *De Hollandsche Schilderkunst in de negentiende eeuw*, dat Martinus Nijhoff te 's Gravenhage heeft uitgegeven. 't Werk is royaal, over 't algemeen zeer goed geïllustreerd, keurig gedrukt en gebonden, naar het uiterlijk mag 't er dus zijn.

Allereerst komt men er toe zich af te vragen of de tijd om een zoodanig boek te schrijven reeds gekomen is. De negentiende eeuw ligt achter ons, dat is chronologisch waar; doch historisch lijkt het er niet op. Of de negentiende eeuw als periode van kunstproductie is al een kwart eeuw geleden geëindigd, òf wel zij mag volstrekt niet als een afgesloten tijdvak worden behandeld. Over tien, twintig jaar, niemand is in staat te voorspellen wanneer, zal wellicht het tijdvak zijn gesloten, dat mede voor de schilderkunst nagenoeg in 1870 al geopend is. De zedelijke, wetenschappelijke en artistieke ontwikkeling stoort zich al evenmin aan chronologische mijlpalen als het gewoonste leven van het individu en daarom is eene geschiedenis der schilderkunst in de 19de eeuw niet logischer dan zou wezen een levensgeschiedenis van een beroemd man tusschen zijn 20e en 30e levensjaar. Men moet op een willekeurig punt beginnen en eindigen op een ander punt, dat evenmin met het natuurlijk verloop der ontwikkeling iets te maken heeft. Op pag. 103 noteert de auteur zelf, dat „het niet gemakkelijk (is) den oorsprong te vinden eener schildersperiode." Ik weet wel dat de Duitschers tal van werken hebben uitgegeven over dit en dat in de 19e eeuw, maar dat motiveert deze uitgave allerminst. Ik weet ook dat Dr. A. Bredius een overzicht heeft geschreven voor de *Nieuws*-premie *Eene halve Eeuw* van de schilderkunst tusschen 1848—1898 . . . maar 't bewijst niemendal omdat een overzicht heel wat anders is dan eene geschiedenis.

Mej. Marius begint wel handig haar Inleiding: „toen met het jaar achttienhonderd ook voor ons vernederd Nederland een nieuwe eeuw aan brak, waren er, zoo men de boeken naleest (bedoeld is „gelooven mag"), schilders te over, maar er was geen schilderschool." Eene duidelijke omschrijving van hetgeen de auteur verstaat onder het woord schilderschool ware niet onnut geweest; daar deze uitdrukking tegenwoordig in veel minder volstrekten zin wordt gebezigd dan dien waarin de kunsthistorici haar gemeenlijk gebruiken. We wachten nu op het ontstaan eener vroeg-negentiende-eeuwsche schilderschool, maar we kunnen lang daarop wachten.

We geven ons nu verder gewillig over aan de schrijfster, die in haar tweede hoofdstuk de historieschilders behandelt. „Men zou de geschiedenis der Hollandsche schilderkunst in de negentiende eeuw niet kunnen schrijven, zonder Jan Willem Pieneman als den grondlegger daarvan aan te merken, al was het alleen maar als den zeer gewaardeerden leermeester van Jozef Israëls." De bewering dat de leermeester van een beroemd kunstenaar mag worden beschouwd als de grondlegger van een bepaalde kunst vind ik even bedenkelijk als nieuw. Gelukkig krijgt Pieneman verdiender lof: we mogen hem de eer geven „dat hij door de kracht zijner persoonlijkheid de schilderkunst tot een zelfstandige kunst opvoerde." Tot onze niet geringe verrassing wordt de Hulde aan Pieneman door . . . J. J. L. ten Kate aangehaald; alweer gelukkig komt na hem Israëls aan het woord. Hij vindt „dat Pieneman een genie was, belemmerd door een slechte opvoeding en opgegroeid in een onartistieken tijd."

Met Pieneman, dus, begint de 19e eeuw voor onze schilderkunst. Gaarne zij nu erkend dat Mej. Marius op zeer verstandige manier de oudere schilders recht heeft laten wedervaren zonder zelf anders te oordeelen over hun werk dan met een enkel, zelden véél zeggend woord. Veel moet in deze bladzijden ontleend zijn aan herinneringen en appréciaties van ouderen dan zij. We kunnen haar niet op den voet volgen, doen daarom slechts een paar grepen. Van Cool getuigt zij dat hij „was een van die schilders, die met een

gelukkigen aanleg in een ongelukkigen tijd aankomen." Dan veralgemeent zij haar bewering: „Tweeslachtig, zooals de meeste schilders van toen, had hij het hoofd vol van literaire onderwerpen, noch plastisch, noch in kleur denkend en concipieerend, maar in het uitbeelden van een onderwerp de aandacht nagenoeg uitsluitend gericht op de literaire gedachte, was hij zelden in staat die aanschouwelijk te maken. Zij waren, wat van buiten af en vooral door de kritiekschrijvers dier dagen zoo hoogelijk geacht werd: ontwikkelde menschen, meestal van een goede familie uit den middenstand en toegerust met een opleiding, die hun gesprek zeker ten goede kwam, maar aan hun schildersopvoeding eer schade deed." Cool had tien jaar later geboren moeten worden, al zou hij ook dan geen groot man geworden zijn. Inderdaad, heeft de kunstkritiek van die en van nog veel latere dagen erg veel op haar geweten. Zeer overwegend was de invloed eener merglooze literatuur op de slappe schilderkunst, welke onder voogdij heeft gestaan van belletristen, die graag mooie zinnetjes maken wilden over schilderijen met, hun meer of minder sympathieke voorstellingen. Daar moest een bladzij rhethorisch proza op kunnen slaan of een vers bij passen of een historische verhandeling bij aansluiten. Juffrouw Marius is wel goed, dat zij de vroegere critiek niet nog veel meer veroordeelt en afstraft. Een groot deel der eeuw is zij een blijvend gevaar geweest voor de vrije ontwikkeling der jongeren.

Zeker zou 't niet de moeite loonen uitvoerige aanhalingen te geven, maar een paar voorbeelden hadden mogen worden genoemd. De auteur teekent over die schilders nog verder aan dat „zij misten alles, wat de meesters van de zeventiende eeuw in zoo hooge mate onderscheidde, en wat de schilders na hen terug vonden, dat wil zeggen ... het leven. Alles was goed en mooi, edel en deftig, maar het was dood. Heel en al dood, de interieurs, de historiestukken, de bijbelsche onderwerpen, de veldslagen — alles flauw, alles zoetelijk, alles buiten dat eene staande, waarvan de kunst in de eerste plaats de reflectie moet wezen." Beter vindt zij de landschapschilders, In beide beoordeelingen heeft zij volkomen gelijk.

Terloops mag worden opgemerkt dat de schrijfster, die een benijdenswaardig goeden kijk heeft op schilderstukken en teekeningen, niet gelukkig is waar zij zich waagt op het gebied der kunstfilosofie, eene eigenschap, die zij met de, terecht door haar zoo hoog gestelden Jan Veth gemeen heeft; doch zij is verre diens mindere. Waar wij b. v. lezen op pag. 104 „hoewel wij niet door dik en dun(!) met Taine's theorie van het milieu meegaan, of beter wel met de theorie in het algemeen, maar niet met de toepassing op personen en kunstenaars" — daar vragen we ons af wat er dan overschiet van haar meegaandheid ten opzichte van Taine's theorie en ... of zij niet even haastig gelezen als geschreven heeft.

Desgelijks (om nu nog één voorbeeld te noemen, waar er zooveel meer zijn) vragen we ons af bij pag. 106. („De eerste Nederlandsche schilders zagen het landschap door hun gekleurde glazen, uit hun gekleurde huizen, hun kleurige straten ...") of de eerste Duitsche en Fransche en Engelsche schilders bij geval woonden in huizen met moderne, kleurlooze glazen en of 't er wat toe doet of men uit een gekleurd huis of uit b.v. een modern baksteenen huis een landschap ziet. Maar dit zijn kleinigheden. Juffrouw Marius schrijft niet al te best en wat zij te zeggen heeft is belangrijk genoeg om naar de bedoeling te raden.

Het eerste gedeelte, 't overzichtelijke, heeft ons wel voldaan. Wij waardeeren 't zeer merkbaar pogen van de schrijfster om zich op een objectief standpunt te stellen ten opzichte der oude meesters onzer eeuw.

Maar, hoe dichter zij komt bij den tegenwoordigen tijd, hoe subjectiever haar oordeel wordt. 't Kon dan ook niet anders. Geen onzer vermag een onbevangen blik te hebben op de naaste voorgangers der moderne schilderkunst; noch op de allerjongsten, omtrent wier streven slechts een later geslacht een definitief begrip zal kunnen krijgen.

De schrijfster heeft, voor zoover dit dan ooit mogelijk is, haar ideaal van schilderes verwezenlijkt gezien door de kunstenaars uit

den bloeitijd der Haagsche School. Door het gansche werk gaat als een geluidsgolf de hooge bewonderingstoon met de maximumhoogte voor de Haagsche meesters. Van af het hoofdstuk V over de *voorloopers van de Haagsche school*, gaat het crescendo tot *De Nieuwe formule*. Erkend zij dankbaar dat zij de worteling der moderne Kunst met ijver heeft nagespoord in dat vijfde hoofdstuk, waarin van de Sande Bakhuyzen, Schotel, Meyer, Schelfhout, v. Hove, Nuyen, Greve, B. C. Koekkoek, Bilders e. a. met onderscheiding worden behandeld. Een paar citaten.

„Wij hebben de zee langen tijd leeren beschouwen door de helderziende oogen van Mesdag, later door de kleurrijke oogen van Jakob Maris en ook als een grandiozen achtergrond voor Israëls visschers. De schilders uit het begin der 19e eeuw composeerden de zee in den trant van Ludolf Bakhuizen; hun golven-voorgrond was evenzeer een ateliercompositie als de beschaduwde heuveltjes met boomen of boomstrooken op de landschappen.... Wanneer men het er over eens is, dat de waarde der kunst voor het grootste deel bestaat in het kleurrijke en beweeglijke gemoed en het uitbeeldingsvermogen van den kunstenaar (men raadt wel wat bedoeld is. F. L.) en dat de formule, waarin deze gegeven worden, wel kan veranderen maar niet de grondeigenschappen, dan erkent men, ook onder verouderden vorm, het onvergankelijke." De bedoeling is uitmuntend. Wat conventionneels heeft elke kunst en in dat conventionneele ligt het vergankelijke element. Dat ziet de tijdgenoot aan voor wat essentieëls, de kunsthistoricus beschouwt het als een dagteekening, die zelden misleidt, de aestheticus mag het niet hinderen in zijn waardeering. Hij gaat tot de ziel van het werk. Maar nu is de moeilijkheid juist hierin gelegen dat voor waardeering in absoluten zin verwantschap tusschen de zielen van beschouwer en kunstenaar dient te bestaan. Ook juffrouw Marius heeft die oudere werken moeten *voelen* en zij heeft ze getoetst aan, laat ik kortheidshalve mogen zeggen: aan haar, door de groote Haagsche meesters verwezenlijkt ideaal.

De daling van den toon, na de behandeling van haar lievelingsartisten, is de proef op de som. Zij profeteert, hoewel niet met zooveel woorden, het leegblijven voor langen tijd van de opengevallen plaatsen.

* * *

Een twee-honderd-dertigtal schilders worden besproken. We zouden er kunnen noemen, die eveneens eene bespreking hadden verdiend, doch wier namen we niet genoemd vinden. Bij het doorbladeren der inhoudsopgave zal iedereen namen te binnen schieten, die hij daarin mist. Arntzenius, Etienne Bosch, le Comte, H. W. Jansen, A. H. Koning, Van Konijnenburg, A. L. Koster... om er enkelen te noemen, die toch zeker in aanmerking hadden kunnen komen, hetzij door de verdiensten, hetzij door de eigenaardigheid van hun werk. Maar geen historisch boek over kunst, waartegen dergelijke bedenkingen niet te maken zijn en .. met even zoo subjectieve argumenten te weêrleggen. Voor de voorbijgegane artisten is 't onaangenaam. In hoofdstuk VII wordt de Haagsche School behandeld. Dit is de kern van het boek. Het zou mij geenszins verwonderen als ik hoorde dat dit gedeelte het eerst geschreven was en voornamelijk zonder nog rekening te houden met den omvang van het geheele werk. Niet minder dan 230 van de 524 pagina's worden er aan gewijd. Eerst worden de leermeesters van de Hagenaars nog even genoemd: J. W. Pieneman, J. A. Kruseman (Josef Israëls), B. J. van Hove (Bosboom, Weissenbruch), Schelfhout (Jongkind, Weissenbruch), enz. Dan komt het woord van den titel: Haagsche *school*. „een benaderingstitel, gevonden door de Amsterdamsche schilders eener jongere generatie. Een naam, waarvoor in ons kleine Holland geen plaats kon wezen, zoo niet, over het algemeen, Amsterdam en den Haag ook in hun schilderkunst zoo heel verschillend waren. Een naam ook, waarmee het hoogste genoemd wordt dat de Hollandsche schilderkunst na de 17e eeuw heeft gegeven!" Maar... geen omschrijving is dit alles. Meer ontboezeming dan definitie. In plaats daarvan komt een proeve van historische verklaring van het ontstaan der kunst van de Haagsche meesters: — „het was (pag. 200) de bewondering voor de zware dracht der Barbizonsche schil-

ders, die na een korter of langer verblijf te Parijs of ook te Brussel de vonk was, welke onze schilders tot een dieper kijk op de natuur, tot een volkomener begrijpen onzer klassieke schilders, tot een zuiverder gevoel voor de heerlijkheid van het eigen land bezielen zou."

Dan worden data genoemd. Israëls kwam in den Haag als man met gevestigden naam in 1869, Mesdag onder dezelfde omstandigheden in hetzelfde jaar, Mauve in 1870, Weissenbruch was er al, Bisschop desgelijks, Jacob Maris en Artz kwamen na de Parijsche Commune, Albert en Josef Neuhuys kwamen uit Utrecht omstreeks 1875, Gabriël in 1884, Breitner 1880, Toorop, Tholen, etc., in 1886 en later.

Intusschen, lang niet allen zijn in den Haag gebleven. Daarenboven, zou moeten zijn aangetoond in hoeverre zij invloed op elkander hebben uitgeoefend, want doet men dit niet dan is de uitdrukking ongemotiveerd. De jongeren gaan elk een kant heen; toch bestaan er groepen onder hen, die te kenschetsen zijn en, omgekeerd, wat zijn er niet vele schilders in en om Amsterdam, die niemand onder één naam groepeert! Een latere schrijver van een wetenschappelijke kunsthistorie zal deze benaming moeten loslaten. Hij duidt echter voor ons wel aan wat de schrijfster wil aangewezen hebben.

Het is niet doenlijk hier een resumé te geven van al die waardeeringen, anecdotes, meer of minder belangwekkende of ter zake dienende historische bijzonderheden, kunsttheorieën, etc., etc., welke de schrijfster in dat hoofdstuk VII ten beste geeft. Het is in de hoogste mate, wat een fatsoenlijk mensch tegenwoordig „suggestief" noemt, geschreven in extaze-toon, niet overal even duidelijk en lang niet correct; maar toch prettig om te lezen door de uitstralende warmte van dit eigenaardig proza. Juffrouw Marius stelt het begin der Haagsche School op 1870, „want zoo het lot gewild had, dat schilders als Israëls, de Marissen, Mauve, Mesdag, Weissenbruch in dat jaar hadden opgehouden te produceeren dan zou er van een Haagsche Schilderschool geen sprake zijn geweest." Een paar merkwaardige zinnetjes ter kenschetsing:

„(Israëls) is in zijn eigen wezen een Israëliet, uit wien de kracht van het oude volk spreekt, een Israëliet, voor wien alle philosofie levenswijsheid is (?); in merg en been een zoon van het oude volk, niet naar de letter, maar naar den geest, met een gezonden afkeer van alle weekelijke sentimentaliteit. Zoo hij geen Israëliet was, kon men hem naar zijn levensopvatting een Griek noemen."

„Wat (Jacob Maris) het allereerst aan Nederland gaf, was de kleur, welke geen onzer schilders in de negentiende eeuw — zij het ook, dat zijn leermeester Huib van Hove die aan Nuyen ontleend had, doch zonder veel verband met het licht had aangeduid — vóór hem zoo zuiver gegeven had. Wat hij meer bracht, was de kunst van schilderen, de kunst, zooals de 17e eeuwsche meesters die verstonden ... van af het eerste schilderij, waarin hij getuigde zijn land gezien te hebben, is hij de echte Hollander geweest." Dit komt ons aannemelijker voor dan de Griekschheid van Israëls.

Zonder aan muggenzifterij te doen, mag men met een vraagteeken merken de curieuse zinnetjes van wijsgeerig bespiegelende strekking: „Want hoe ook de wisselwerkingen in haar onbewustheid niet te benaderen zijn en aan den anderen kant ook moeilijk overschat kunnen worden, zoo mogen wij nimmer vergeten dat kunst uit de onbewuste diepte van het leven opwelt en juist de grootere vereenzaming tot meerdere herkenning en bewustwording daarvan voert. Deze nog niet afgebakende velden van den instinctieven levensdrang worden door geen intieme uiterlijke gebeurtenissen, zijn zij ook nog zoo vertrouwbaar, gekend; en de eenzaamheid van den eenen mensch kan door de eenzaamheid van den anderen nooit zuiverder gekend worden, dan door het uit de levensdiepten in het licht verschenen kunstwerk."

Een paar bladzijden verder lezen we van een „in zichzelf niet overtroffen" kunstwerk. En zoo is er meer. Doch het zevende hoofdstuk is niettegenstaande dit alles wel zeer aantrekkelijk en het beste uit ... den bundel. Ja, laat ik 't precies zeggen zooals ik het meen. Wat juffrouw Marius gaf is meer bundel dan historisch werk, meer een aantal artikelen dan een volmaakt logisch gecomposeerd

geschiedkundig verhaal. De overzichtelijke inleiding en wat daarop volgt van de oudere meesters is blijkbaar opzettelijk geschreven voor dit boek; van de verdere hoofdstukken voelt men dat zoo niet. Kenschetsend is, voor wie 't boek als bundel met belangwekkende fragmenten beschouwen, 't begin van hoofdstuk VIII *Intermezzo*, waarin als op zichzelf staand worden behandeld: Jongkind, de Oyensen, Tadema, van wie de auteur zegt dat ze niet bij de Haagsche School zijn in te lijven. Maar tusschen b.v. Mesdag en Israëls moet, voor wie goed zien, het verschil niet kleiner wezen dan dat tusschen Jongkind en Jacob Maris. 'k Wil hiermeê zeggen dat toevallige buurtschap van te groot gewicht is geacht. Had Mesdag een villa bewoond in Ostende, hij zou geen andere zeeën hebben geschilderd, maar door mej. Marius niet tot de Haagsche School gerekend zijn.

Bisschop en b.v. Albert Neuhuys, beiden gerekend tot de Haagsche School! Bisschop niet in 't *Intermezzo* omdat zijn villa *Frisia* ligt in het Van Stolkpark onder Scheveningen; want het motief dat wordt aangegeven houdt geen steek. Bisschop behoort, volgens de auteur, bij de Haagsche School omdat hij heeft bijgedragen tot de vermaardheid der Hollandsche schilderkunst dezer eeuw. Ergo, wat beroemd werd is Haagsch; om de rest mogen de andere steden kibbelen. Bedoeld kàn 't zoo niet wezen; maar wat werd dan wel gemeend?

Een uitmuntend fragment is dat over de Hollandsche Teekenmaatschappij en het aquarelleeren (350 vlg.). Ik zou er toe komen 't voor u over te schrijven, indien deze aankondiging al niet zeer uitvoerig was geworden. Liever haal ik nog een oordeel aan. Over Suze Robertson zegt de auteur dat zij „is ontegenzeggelijk (?) de grootste artieste, de eenige vrouw misschien van onzen tijd (!), wier vrouwelijkheid zich in haar kunst niet als zwakheid, maar als kracht betuigt". Nu wil ik. voor niemand, behalve voor mej. Marius, onderdoen in waardeering van het talent dezer schilderes, die als coloriste herhaaldelijk bekoort, verrast en overbluft. Maar wat is nu de vrouwelijkheid in haar kunst? We hadden daarvan toch wel eenige uitlegging mogen hebben. Ik voor mij, zou, indien mevrouw Bisschop-Robertson nooit een harer werken had onderteekend, volstrekt niet raden dat zij door een vrouw zijn geschilderd. Trouwens, al die wijsheden over vrouwelijk en mannelijk werk beteekenen niemendal. Wat wij „vrouwelijk" noemen is even vaak in kunst door een man te vinden, als hetgeen wij voor mannelijk houden in kunst door een vrouw is gegeven. Wat is er voor mannelijks in de kunst van Kaemmerer en wat is er vrouwelijks in die van Rosa Bonheur? Op letterkundig gebied is 't raden naar het geslacht van een auteur al zoo moeilijk en daar heeft men toch nog vaak aanwijzingen in de teekening van manlijke en vrouwelijke figuren!

Tal van waardeeringen volgen nu en zij maken de groote aantrekkelijkheid uit van dit boek, dat er zeer zeker toe zal bijdragen den kunstgevoeligen leek een juist denkbeeld te doen krijgen van het speciaal *picturale* schoon; iets waaromtrent voorlichting nog lang niet overbodig mag heeten.

Hoofdstuk XI heet *de reactie der Amsterdamsche Jongeren*, De titel *Intermezzo* was een niets zeggende, deze acht ik minder gelukkig, Waarom reactie? Waarom niet een dieper ingaan en verder voortgaan in de nieuwe richting? Reactie doet negatie of te-niet doen veronderstellen. De kunstenaars, die mej. Marius behandelt, hebben noch het een, noch het ander gewild. Men kan zeggen dat er in het impressionisme reactie was tegen de literair-lineaire kunst, waarin het onderwerp alles was, toen nuchtere correctie meer dan ziel werd gewaardeerd. Hier ligt het cardinale punt, waaromtrent zeer zeker groot verschil van gevoelen bestaat tusschen de schrijfster en andere zaakkundigen, waarschijnlijk daaronder begrepen menig een der in dit hoofdstuk behandelde schilders.

De „reactie" zou dagteekenen van 1880. Namen: Van Looy, Van der Valk, Voerman, Haverman, Derkinderen, Toorop, Witsen, Karsen en Veth, gekenmerkt door „wantrouwen tegenover alle uitingen van impressionisme, tegenover allen élan, tegenover allen schildershartstocht, tegenover alles wat

meêsleepend is." De heeren zullen wellicht verwonderd zijn zoo samen genoemd te worden.

Geroemd wordt naar verdienste Jan Veth als schilder en als criticus. Maar de auteur erkent zelf dat hij Israëls, de Marissen, Bosboom en Mauve bewondert, naar trouwens iedereen weet. Waar is dan de reactie? Me dunkt, nòch Veth, nòch de andere begaafde jongeren hebben zich tegen de genoemde en verwante meesters ooit gekant, zooals *De Nieuwe Gids* streed tegen de oudere belletristen. Gelukkig heeft de auteur in haar karakterestieken der kunstenaars nergens zich laten beheerschen door haar vooropgestelde meening.

Eindelijk komt het hoofdstuk *De Nieuwe Formule* met Toorop, Vincent van Gogh (twee belangrijke artikelen, maar niet door een „formule" verbonden) Thorn Prikker, P. C. de Moor, Rink, Edzard Koning, Moulijn, Van Hoytema, Van Daalhoff, Van der Valk, Hart Nibbrig, Wiggers, Lion Cachet, Nieuwenhuys, Deysselhof, alweêr namen, die heel vreemd zoo naast elkander staan. Wat de nieuwe formule dan wel is, welke hen samen vereenigt? Een woord; niet meer? Een andere term voor: de jongeren?

Toch wel zeer „suggestief" is dit laatste hoofdstuk, gevolgd door een *Terugblik*, waarover heel wat zou zijn te zeggen; maar die bij een poging tot waardebepaling van dit werk onbesproken mag blijven.

Het boek van Mej. Marius is niet als proeve van een wetenschappelijk-historische behandeling der zeer uitgebreide stof te beoordeelen. De waarde ligt elders. Wij mogen 't aanvaarden als een werk met opstellen en aanteekeningen over de tijdgenooten en hunne voorgangers uit de negentiende eeuw door een vurige bewonderaarster van de kunstrichting, die tusschen 1870 en 1890 zich 't meest volkomen heeft mogen uiten, eene inleiding tot meerdere kennis en waardeering van onze groote moderne meesters. Wat de taal der schrijfster aangaat, elders werd reeds door mij aangeteekend (*N. C.* 5 April): Voortdurend zal u bij de nauwkeurige lektuur van dit boek opvallen dat de gebrekkige uiting, die soms u ongeduldig maakt, niet kan wezen een gevolg van slordigheid of oppervlakkige schrijverij. Het tegendeel is waar. Mej. Marius heeft zeer subtiele aandoeningen en gedachten weer te geven. Zij gevoelt wel dat zij 't niet kàn doen, omdat haar woordenschat te gering is en haar macht over de taal te onvoldoende. Tot duidelijkheid komt zij dan niet en tracht zij niet te komen. Maar — hoogstwaarschijnlijk onbewust — tracht zij, waar zij niet kan vertolken, te suggereeren. Het komt er dan niet op aan, of de uitdrukking correct is of gelijksoortig aan het gevoelde, maar of de lezer met behulp der vaak grillige en soms barokke woordenreeksen, komen kan, geheel of ten deele, tot een associatie van denkbeelden gelijk aan de gewenschte.

F. L.

* * *

Een belangwekkend schrijven mochten wij ontvangen van dr. Worp. Voor zoover het anticritiek betreft, moeten we erkennen niet geheel te zijn overtuigd dat hij onze aanmerkingen heeft ontzenuwd; maar voor een debat is hier geen plaats. Wij noodigen daarom belangstellende deskundigen uit te vergelijken wat wij schreven met hetgeen de heer Worp antwoordt, vooral met betrekking tot het Engelsche tooneel, waar wij maar een *voorbeeld* gaven en geen *aanwijzing* èn het, door ons gewraakte zinnetje over het catholicisme.

Omtrent het gronddenkbeeld van het eerste — en het plan voor het tweede deel bevat dit, door ons gewaardeerde schrijven nog genoeg dat onze lezers belang moet inboezemen om ons, hoewel dit geenszins door den schrijver is gevraagd, te doen besluiten tot opname dezer particuliere correspondentie, waartoe door dr. Worp vergunning is verleend.

Groningen, 17 April 1904.

Zeer geachte Heer!

Met een enkel woord wensch ik u dank te zeggen voor uwe aankondiging van mijn boek over het drama in Elsevier. Het doet mij genoegen, dat u nog al wat goeds in mijn werk vindt en het op welwillende en eerlijke wijze beoordeelt. Aan den anderen kant spijt het mij, dat u het zoo vervelend vindt. Maar — al geef ik toe, dat sommige hoofdstukken droog zijn, wat bij een werk als dit onvermijdelijk is — over smaken valt niet te twisten.

Ik stel er echter prijs op, mij tegen sommige van uwe uitspraken te verdedigen' en daardoor nog duidelijker te doen uitkomen, wat de bedoeling geweest is bij het schrijven van mijn boek.

U verweet mij m.i. ten onrechte, dat ik zoo weinig zeg over de wijze, waarop de drama's werden opgevoerd. Maar zoowel over het geestelijk en wereldlijk drama der middeleeuwen als over de rederijkers drama's is in afzonderlijke hoofdstukken alles bijeen gebracht, wat wij met zekerheid weten van de voorstellingen en van de spelers. In deel II zal, volgens de voorrede, uitvoerig gesproken worden over opvoering en spelers in de 17de eeuw. Nu is het, dunkt mij. toch beter, dat alles te behandelen op streng wetenschappelijke wijze dan b.v. lang uit te weiden over de opvoering van drama's in Engeland, daar deze op de inrichting van ons tooneel maar zeer weinig invloed heeft gehad en wij er bovendien maar heel weinig van weten. Ik durf dat te zeggen, omdat ik mij vroeger jaren lang met de geschiedenis van het Engelsche drama heb bezig gehouden en over den invloed van dat drama op het onze heel wat heb geschreven. In deel II zal het u blijken, dat ik geen vreemdeling ben in deze materie.

Een ander verwijt van u is, dat ik het drama te weinig in verband breng met de maatschappij, waarin het ontstaat. Voor de middeleeuwen en de 16de eeuw geloof ik dat echter wel gedaan te hebben door te wijzen op de macht der kerk en het krachtige geloof, later op het streven naar ontwikkeling en het pogen, om zich los te werken uit de banden van de kerk. (Ook uwe aanmerking op *de traditie* is mij niet recht duidelijk; het catholicisme was toch voor onze 17de-eeuwers eene traditie geworden.) Voor de 17de en 18de eeuw is het moeilijker een direct verband aan te wijzen tusschen den aard van het drama en de maatschappij. Niet alleen bij ons, maar even goed elders. De eigenaardigheden van het Spaansche drama hebben misschien hun ontstaan te danken, behalve aan de bijzondere zeden, aan den langen strijd tegen de Mooren. Maar moeilijker valt het zich rekenschap te geven van het Fransche classicisme en de Engelsche romantiek. Ik beken ten minste gaarne, dat ik niet in staat zou zijn, eene plausibele reden aan te geven, waarom juist in het laatst der 16de het drama van Shakespeare in Engeland en in het begin der 17de eeuw het treurspel van Corneille in Frankrijk moest ontstaan. Natuurlijk zou ik er wel eenige zinnetjes over kunnen schrijven, maar dan zou ik toch mij zelven verwijten, dat ik afweek van mijn doel en mijn duim als bron gebruikte.

Daarbij komt nog iets anders. Het schijnt mij toe, dat alleen in sommige perioden de dramatische letterkunde afspiegelt wat er in hoofd en hart van het volk omgaat en de quaesties van den dag behandelt. Wij, die zelf leven in een rumoerigen tijd, waarin politieke en maatschappelijke quaesties steeds naar voren dringen, zijn er aan gewend, dat alles op het tooneel te hooren behandelen. Maar dat geschiedt alleen in een tijd van overgang. De rederijkers brachten quaesties op de planken, maar Shakespeare en Corneille dachten daar even weinig aan als Lope of Vondel — behalve in zijn *Palamedes.*

Voor zoover dat mogelijk is, geloof ik, het drama in verband te brengen met de maatschappij. Zoo zult u in deel II een hoofdstuk vinden over de bestrijding van het tooneel door geestelijkheid en wereldlijke overheid en eene verklaring van het ontstaan van het burgerlijk drama. Maar dat alles in het kort behandeld en steunende op degelijke grondvesten zonder dat er allerlei persoonlijke meeningen en thans heerschende begrippen „hineinphantasiert" worden. En hier moet mij eene klacht van het hart over het lage standpunt van onze litterarische historie in de laatste jaren, die, door het volgen van slechte voorbeelden, al meer en meer haar wetenschappelijk karakter verliest en in een jammerlijk dilettantisme en geklets ontaardt. Het doet mij veel genoegen, dat ook u oordeelt, dat een boek belangrijk kan zijn, ook wanneer het armoede op zeker gebied aanwijst. Want het is bij het beoefenen der geschiedenis om de waarheid te doen en niet om de mooiheid en het doet er weinig toe, of wij daden van Oldenbarneveldt afkeuren en vinden, dat onze voorouders op dramatisch gebied een slechten smaak hadden.

Met een enkel woord wensch ik nog uwe aanmerking te beantwoorden, dat er te veel geheel onbeteekenende drama's in mijn boek worden besproken. Dat geschiedde om twee redenen. Vooreerst is vreemde invloed op de eene of andere letterkunde, bij ons althans, meestal in de eerste plaats merkbaar bij de goden van minderen rang. En ten tweede was het noodig bij onze 17de-eeuwsche letterkunde zoo volledig mogelijk te zijn, omdat ons drama, zooals u uit deel II zult bespeuren, op niet onbelangrijke schaal in Duitschland is nagevolgd; een boek als het mijne moet dus ook voor de Duitschers het materiaal opleveren om hunne nasporingen op dat gebied te vergemakkelijken. Want, zoo onze letterkundige geschiedenis op één gebied ten achteren is, dan is het wel bij de vergelijkende litteratuurhistorie.

En thans eindig ik mijn langen brief. Hij is lang geworden, omdat ik er prijs op stel, door een man als u goed begrepen te worden. Want een litterator voelt zich toch altijd verwant met een belettrist en criticus, al loopen ook de wegen niet evenwijdig. U nogmaals dankende voor uwe in vele opzichten welwillende beoordeeling, noem ik mij met de meeste hoogachting

Uw Dienstw. Dien.,

J. A. Worp.

NIEUWE BOEKEN.

De verschijning van twee belangrijke kunsthistorische werken (van dr. Worp en van

mej. Marius) heeft ons tot ons leedwezen verhinderd vroeger te wijzen op veel van wat de aandacht verdient onder de niet te tellen nieuwe boeken, die ons ter bespreking werden gezonden. In 't kort zij dus ons oordeel geformuleerd.

Marie Marx Koning gaf, na het minder gelukkige tweede deel van *Gabrielle*, een vreemden bundel met korte, sprookjesachtige prozastukjes en een tweetal „spelen". De prozastukjes zijn in het genre van bekend werk door dezelfde schrijfster; maar het overige zal menigeen van de wijs brengen. *Prins Ideio* (een allegorische Sproke. Tooneelspel) is werk dat een minder naïef auteur misschien niet zou hebben uitgegeven. We raden wel de niet zeer nieuwe grondgedachte van de schrijfster, wij meenen wel haar te kunnen volgen in de ontwikkeling; maar wat is dat alles pretentieus door dien omhaal! Toch, niettegenstaande het vele duistere, verwarde, ongenietbare, is dit werk, zooals slechts een dichter van aanleg schrijven kan, met mooie fragmenten, dichterlijk begrepen tooneelen, veel sympathieks, toch, daarin, gelijk in àlles wat deze schrijfster geeft, omdat het haar uit de ziel komt. Waarom het recht van opvoering is voorbehouden, kan ik niet raden. Wie de tooneelaanwijzingen leest moet begrijpen dat het, voor zoover opvoerbaar, eer een lachwekkenden dan verheven indruk maken zou.

Van de Vreeze werd betiteld „gevoelspel in Beelden en Woorden" (auteursrecht desgelijks voorbehouden). Het is een symbolisch dialoogje tusschen *De Man, De Vrouw in 't zwart* en *De Vrouw in 't wit*, over geluk en plicht en over mèèr nog. Want er moet een oneindigheid tusschen de regels liggen. Daarom zijn er maar zoo weinig. Ik houd ook dit stukje voor een uiting van zeer diep leven; maar het schoone en wijze er van gevoelen is mij niet gelukt. Voor nuchtere lieden, die helder willen uitgedrukt hebben wat de auteur bedoelt, is dit geen genietbare kunst.

Dit is geen veroordeeling; maar een erkenning. Zulke dramatische voortbrengselen liggen buiten mijn sfeer.

* * *

In deze dagen, nu de studeerkamers van ons, verslaggevers, vol nieuwe werken liggen, die we willen leeren kennen, één voor één, zoo rustig mogelijk, omdat wij beginnen met te veronderstellen dat er een ziel is in elk boek en men een ziel niet naderen moet met 't horloge in de éene hand en een haastig potlood in de andere, in deze dagen is Dr. Edward B. Koster ons een boek komen brengen van ver over de vierhonderd pagina's, een bundel *Verzamelde Gedichten*, die ook stukken beschrijvend, lyrisch beschrijvend proza bevat en aanleiding zou kunnen geven tot eene poging om een voor ons zelf definitieve waardebepaling van Koster's poëzie te formuleeren met de noodige citaten als bewijsstukken. Maar de plaats daàrvoor ontbreekt hier vooralsnog en we willen niet langer wachten met iets van dezen bundel te zeggen.

Koster had misschien wijzer gedaan het beschrijvende proza weg te laten. Verdienstelijk mag 't heeten, tusschen de verzen door leest het niet prettig. Van die verzen waardeeren wij vooral de natuurpoëzie. Koster ziet met het oog van een schilder en weet woorden en rhytmen te gebruiken die ons doen zien naar zijn verlangen. Dat de vorm zijner gedichten over de Natuur zoo correct is, dat Koster een knap technicus mag heeten, die nooit in raadselen zich uit en een volmaakt zuiver Nederlandsch schrijft, behoeft hier niet voor de zooveelste maal gezegd en aangetoond. 't Is wel grappig dat juist dit correcte door sommigen veroordeeld wordt, hoewel nooit met ronde woorden. Als men heel ver is in de techniek der verskunst schijnt dit wantrouwen te wekken. Duisterheid en onbeholpenheid geldt vaak voor diepzinnigheid en bewijs van innige aandoeningen. Koster zegt eenvoudig, goed en duidelijk wat hij wenscht te zeggen. Bij de eerste lezing wordt hij al begrepen. Ge kunt niet uw eigen gedachten in zijn verzen leggen om ze er daarna, bewonderend, weer uit te distilleeren. Waar hij niet diep gaat, laat hij den lezer dus geen gelegenheid om wat heel diepzinnigs te ontdekken. In al die verzen gaat hij niet diep. Zelden doet hij 't; want het uiterlijk der dingen bekoort hem. *Tonen en Tinten* beschrijft hij. Het

eerste Sonnet, *Zonnedood*, is kenschetsend voor die afdeeling. Geen mijmering, maar constateeren. Geen geheimzinnigheid in 't vloeiende *Maannacht*. Koster *ziet*, hij filosofeert er niet bij. Een regenboog (*stukje wereld*), niet meer dan 't landschap komt er in. *Franciscus van Assisi* . . . zoo sympathiek aan den dichter, geeft hem slechts een constateerend sonnet in de pen; Mijnwerkers — 't medelijden is er, maar 't straalt er niet uit, . . . We kijken ongeloovig, dan ook, waar we den dichter hooren zingen (*Contemplatie*). „Ik waan mij ziener van dit wondre leven, en 'k hoor den maatslag van den zang der tijden." Waar zal 't zeker wezen; maar Kosters gedichten doen nergens aan den „ziener" denken, hoewel ze zijn van iemand, die uitmuntend ziet, wat in elk vers blijkt. En hooren doet hij ook al uitmuntend. Volkomen zuiver klinkt vaak zijn woordmuziek. Wat onverbeterlijk rhytmus b. v. in Vogels!

Niobe dan. 'k Geloof niet dat het veel is gelezen. Met zulke lange gedichten brengt men 't zelden verder dan tot een *succès d'estime* en dan nog! Daarenboven, menschen zoo door en door bekend met de wereld, waarin de dichter ons brengt, dat zij kunnen genieten van diens fantazie, telt men niet bij duizenden in dezen tijd van minachting voor de klassieke beschaving. Met dit al, wat een stuk werk! Bestudeer met de aandacht die 't gansche gedicht verdient, één zang en ge zult, deedt ge het niet reeds, Koster's knapheid en vaardigheid bewonderen. Wat is het in den toon en wat zijn de stede- en natuurbeschrijvingen stijlvol.

Natuurindrukken en stemmingen, verwant aan *Tonen en Tinten*, ook — jammer wel! — met proza tusschen de verzen. Laat me toch even (zeker ten overvloede!) met een voorbeeld aanduiden waarom. 'k Neem *Lente* I, dat mooi eindigt in:

> Het doode hout ligt nog verspreid in 't rond,
> Een zacht gekraak van Lente's lichte stappen,
> En bruin wordt groen, en al wat droef is lacht.

Dit zingt. 't Is wel niet nieuw of nieuw gezegd, maar 't zingt, het is poëzie. En dan komt II met den aanhef, die uit een slecht kranten feuilleton lijkt overgenomen. „Na de eerste gure dagen is plotseling lente gekomen." Als daarop volgde „en baron van Milligen tot Knoopjas kreeg het, bij 't uitgaan der kerke, al warm in zijn pels en liet dezelve derhalve los over zijn breede schouders van weldoorvoed dorpsedelman hangen. . ." dan zou 't u geen zier verwonderen. Want dit „poëtisch" is nog al eens prozaisch. Lieve muziek in veel van die verzen, luister naar VII op pag 201:

> „De witte moeraspluimen wuiven. . . ."

daar komt dan wel „kwijnende" avondwind niet zoo heel mooi tusschen, omdat dit een constateeren is, geen woord van directe waarneming; maar overigens een zeer goed gedichtje is het. en een uit verscheidene. In dergelijke eenvoudige liedjes ligt Koster's kracht, vooralsnog. Zie maar XIV (pag. 207) van 't molentje, dat zich rept en relt in den wind. En daar kunt ge ook de zwakheid van Koster zien. Waar hij 't uiterlijke loslaat, daalt zijn toon:

> De weemoed der maan is een lach en een traan
> Van gloeilooze stralen geregend ter nêer. . . .

Dat „doet" het niet! En ter nêer regenen! Ook voor dat Simpieternellige constateerend uitleggen wachte zich de dichter. Hij doet dat herhaaldelijk, hij kan 't niet laten uitleggend op te treden, als wandelde hij met zijn kinderen bewonderend door 't vrije veld. Maaiers laat hij zien in hun doen (VII pag. 212); de halmen sterven. Koster legt uit „en zij spreien hun, *door de zon ontlokte* zoete walmen." Ziet, Kareltje en Mies, dat de halmen zoo zoetig rieken, dat komt door de zon. Als het regent, ruik je dat lang zoo niet. Kinderen behooren dan blijde te wezen: „o, juist, paatje;" maar wie poëzie willen lezen worden er turcluursch door.

Groepen en Contouren, dan. Koster komt veel op schilders ateliers. *Contouren* is tegenwoordig 't modewoord voor omtrekken. Als u in kunstverslagen leest van gevoelige *Contouren*, dan kunt ge er op aan dat de schrijver wat 'n verstand van schilderijen heeft.

De afdeeling begint leelijk (*Ochtend*) en dat *Herfstbosch* (277) met „Ik ril van schoonheid . . ." is ook niet dàt, eigenlijk, neen die *Groepen en Contouren*. . . . *Eerste gedichten*, is toch lang geen kwaad begin geweest, al

valt er nog weinig oorspronkelijks in te ontdekken. Dan volgen *English Poems* (Koster is van geboorte Engelschman) en komen eindelijk de zeer knappe vertalingen. Jammer dat de gedichten niet, al ware 't maar groepsgewijze, werden gedagteekend.

Laat mij hier ook nog wijzen op de nieuwe vertaling door dr. Koster van *De Koopman van Venetië*, al is er hier geen gelegenheid haar met het oorspronkelijke en met andere vertalingen te vergelijken, wat stof zou zijn voor eene uitvoerige studie. Wel mag ik er aan herinneren dat o.a. dr. Van Dam, die met groot gezag over Shakespeare-vertalingen tot in de kleinste bijzonderheden schrijven kan, en niet gemakkelijk is te bevredigen, in den *Nederl. Spectator*, een, over 't algemeen gunstig oordeel over Koster's arbeid heeft uitgesproken. Gaarne voeg ik hierbij dat zij prettig leest, in uitmuntend Nederlandsch geschreven is en zeer zeker voor het tooneel zou zijn te gebruiken. Bij overluid lezen kan men daarover voldoende oordeelen Koster's verzen hebben, waar noodig, gedragenheid en, waar dit wordt vereischt, het luchtige, prikkelende, dartelvlugge, dat ze wel vèr over 't voetlicht zou laten huppelen. (*Verzamelde Gedichten* bij Brusse, Rotterdam; *De Koopman van Venetië* bij Johan Pieterse, aldaar).

* * *

Multatuliana is de titel van een zeer onderhoudend en belangwekkend boekje door dr. A. S. Kok en Louis D. Petit. Laatstgenoemde, bibliothecaris der Leidsche Maatschappij voor Nederlandsche Letterkunde en conservator van de Leidsche Universiteitsboekerij, schreef een bibliographisch overzicht der geschriften van Multatuli voor dit werkje, dat voor 't overige is samengesteld door den sympathieken dr. Kok, wiens studiën op letterkundig- en literair-historisch gebied velen onzer lezers bekend zullen zijn, evenals zijn zeer te waardeeren Dante- en Shakespeare-vertalingen. „Verspreide en onuitgegeven stukken" staat onder den titel. Maar 't boekje bevat meer dan deze aanduiding zou doen verwachten. Allereerst een inleiding, dan herinneringen en brieven van Multatuli aan dr. Kok, een duidelijke uiteenzetting van het gebeurde op 't Congres te Gent in 1867 enz. enz. Alles gegeven door iemand, wiens groote sympathie voor Multatuli voortdurend een vriendelijk licht werpt op de feiten, die worden meegedeeld, en op de aanhalingen uit de meest verschillende soorten van geschriften, die worden gedaan. Men leest dit boeiende werkje met groot genoegen. 't Zij hier met warmte aanbevolen. Dat dr. Kok zich verontschuldigt over het rhapsodische zijner verzameling is 't eenige, waartegen een bescheiden protest mag worden geuit. Dat behoefde waarlijk niet!

* * *

Over een nieuw boek van Stijn Streuvels kunnen we kort zijn. Men kent de verdiensten van den, zoo spoedig beroemd geworden Vlaming. Voor velen is *Minnehandel* een tegenvaller geweest, omdat 't niet de werkelijkheid van 't Vlaamsche dorpsleven weergeeft; maar een vroolijke fantazie op „de leute" der Vlaamsche boeren bevat. We hooren bijna van niets anders dan van smullen, zoenen, dansen en spelletjes doen. Een liefdeshistorie daartusschen door, houdt ons slechts even geboeid. Van groote pracht zijn de vele beschrijvingen die dit boek vol zonneschijn de grootste waarde verleenen. (Bij Veen; twee deelen).

* * *

Wrakke Levens heet Van Hulzen's nieuwe bundel met zeven verhalen van tuberculeuzen. 't Wordt zonderling ingeleid, maar dat bederft het boekje niet; we kunnen 't voorwoord gauw vergeten. Er uit te onthouden valt de verklaring dat deze novellen — de auteur zegt „gevallen" — „experimenteel" worden gegeven „dus nagenoeg dokumenten". Als zoodanig zijn ze voortreffelijk bewerkt; want wij komen geheel onder den indruk der teringlijders-ellende. Dat *Arme patiënten*, sober geschreven, als ook de andere verhalen, vol resultaten van zeer nauwgezette waarneming, grijpt nog het meest klauwend u in de ziel.

Vermaak-lektuur is 't nu juist niet; werk van een schrijver met talent wel zeer zeker. (Bij Valkhoff, Amersfoort). F. L.

LANDSCHAP IN TYROL
NAAR EEN SCHILDERIJ

WILLEM CORNELIS RIP † † † DOOR P. A. HAAXMAN Jr

De grootste som van arbeid is vaak ten koste gelegd aan die kunstwerken, waaraan men dien arbeid niet zien kan. Zij naderen in dat opzicht de natuur zelve, die de mate van arbeid, welke haar gewrocht heeft, voor onze waarneming verborgen houdt. Neem de beste voortbrengselen van onze Nederlandsche landschapschilderschool en gij zult de waarheid van die stelling daaraan kunnen toetsen. Een landschap van Mauve treft in de eerste plaats door zijn grooten eenvoud en oprechtheid, door dezelfde sensatie die een ontvankelijk gemoed van de natuur zelve ondervindt De manier hoe dat bereikt werd, blijft voor den toeschouwer verborgen en hij blij t daardoor gespaard voor een verstoring der illusie, die zich bij het zien van het werk van hem meester maakt. De proef op de som geeft de tegenovergestelde ervaring bij zwakke, oppervlakkige kunstwerken, waaraan men dadelijk kan zien hoezeer de maker moet geploeterd hebben om het tot zulk een pover resultaat te brengen. Men vraagt zich dan af: hoe groot moet wel de moeite zijn geweest van den artist, die zijn werk tot zulk een hoogte wist op te voeren, dat men van die moeite niets gewaar wordt.

Ik herinner mij, Jacob Maris in zijn atelier bezocht te hebben in de dagen dat hij zijn schier volmaakte werken schiep. Tot mijn groote verbazing zat hij voor zijn schilderezel te werken aan een lucht met lichtende wolkenkoppen, zonder eenige studie naast zich, met den rug naar het venster. De meester was met de grootsche effecten in de natuur zoo zeer vertrouwd geraakt, dat een eenmaal verkregen indruk hem niet meer losliet Hij leerde de natuur als 't ware van buiten en schilderde uit zijn memorie, wat dien morgen of den vorigen dag hem bijzonder getroffen had. Wel behoeft het geen betoog, dat Jakob Maris dit resultaat eerst bereikte na jaren lang ijverig studeeren. Want hoe geniaal ook van aanleg, het métier moet ieder kunstenaar, ook de grootste van meet aan leeren. Laat mij dit even toelichten aan den landschapschilder W. C. Rip. Sedert eenige jaren vóór 1895, toen Rip zich uit Rotterdam in den Haag ging vestigen, had ik het voorrecht hem in zijn kunstenaarsloopbaan te volgen. Aanvankelijk kon ik

MOLENS AAN DE PLASSEN BIJ RAVESTEIN NAAR EEN SCHILDERIJ

het niet best stellen met zijn werk. Hij liet nog te veel den materieelen kant van het métier zien, het weerbarstige penseel en de onhandelbare verf. Maar toch trok hij mij steeds door iets dat hij in veel sterkere mate dan andere jongeren had. De hartstocht voor de natuur, de onbedwingbare lust om zich uit te spreken, het echte vuur van den kunstenaar lag er bij Rip boven op. Zelfs bij alle ruwheid, oppervlakkigheid en onrijpheid wist hij den ontvankelijken toeschouwer te pakken, hem een sensatie te geven van buiten zijn en buiten leven. Er was, bij alle onvolkomenheid, iets van de passie van Weissenbruch reeds in zijn vroeger werk. Sterker dan bij menigen anderen tijdgenoot, sprak toen reeds vroeg bij Rip de persoonlijkheid, het zoeken van een eigen weg, een eigen overtuiging. Dat was inderdaad de ware manier. Want wat aanvankelijk in zijn werk nog gebrekkig was, werd met het steeds opnieuw doen en overdoen, gecorrigeerd, en het verblijdende daarbij was, dat de passie bleef en steeds aanwakkerde. Het was in die dagen, dat ik Rip nog al vaak in zijn atelier bezocht, vooral als ik wist dat hij pas van een excursie naar een onzer provinciën was teruggekeerd. Ik ging dan te gast aan een heele verzameling studies, meestal in olieverf, ook wel een enkele maal vlot gewasschen met het breede, natte waterverfpenseel. Die indrukken waren meestal zoo raak, dat ik mij geheel kon indenken in de bekoorlijkheden van de streek. Nu eens was het de Brabantsche Peel, waar Rip prachtige luchten had geschilderd en het hart had opgehaald aan kleurige gronden en heldere plassen, in toon omgezet door de lichtatmosfeer; dan stond ik weer voor een landschap in het Geuldal, of in de waterrijke streken bij Vreeland, Loenen of Loosdrecht, om op eenmaal weer het aan picturale schoonheid zoo rijke Walcheren en het eenig mooie stedeke Veere voor oogen te zien getooverd. Zoo leerde ook Rip door gestagen omgang met de natuur zijn indrukken in zijn kunstenaarsziel vastleggen en ze later in zijn atelier verwerken en opbouwen tot landschapcomposities. Zijn eerste werk is dan het opzetten en zoo mogelijk geheel voltooien van de lucht, die het geheele landschap beheerscht, en eerst wanneer hij de daarin verlangde effecten

bereikt heeft, geeft hij zich in het landschap rekenschap van de juiste toonverhouding. Niet licht zal men Rip betrappen op een valsche tegenstelling, op een onwaarheid of een disharmonie. Eer zal hij trachten zijn indrukken te corrigeeren dan door een al te slaafs volgen van de natuur tegen aesthetische beginselen te zondigen.

Zijn vast domicilie heeft Rip in een stad, vroeger te Rotterdam, thans in Den Haag, om van daar uit telkens een andere streek op te zoeken. Hij zou niet gaarne aan een bepaalde plek van ons vaderland, hoe rijk ook aan natuurschoon, gebonden zijn De indrukken moeten frisch blijven en een artist moet zich telkens verjongen, ook door nieuwe en verrassende harmonieën in de natuur. Rip meent dat het studeeren naar een zelfde streek een landschapschilder allicht verleidt tot gemakkelijke herhalingen, die weer aanleiding geven tot loopjes en trucs. Steeds moet een schilder naar nieuwe moeilijkheden zoeken. Toch heeft Rip, bij dat trekken door ons land, een voorkeur. Hij gevoelt zich het meest aangetrokken door tafereelen met water, waarover het licht uit wolkengevaarten zijn tonenweelde spreidt. Zoo geheel gaat hij in zijn werk op, dat hij van elken toets, van elke waarde van toon, van elke tegenstelling van partijen uitlegging weet te geven en dat doet met een liefdevolle toewijding, als een jonge moeder die haar lieveling knuffelt. Er is misschien één schaduwzijde aan zijn kant, dat zijn hartstocht hem verleidt om te vlug te werken. Zijn ongeduld om weer nieuwe indrukken op te nemen, speelt hem in zoover parten dat hij een doek wel eens wat spoedig loslaat. Van daar misschien, dat hij bovenal uitmunt in zijn aquarellen, waar vóór alles frischheid en helderheid, Rip's groote kwaliteiten, verlangd worden en die hij weet uit te drukken schijnbaar spelend, met de eenvoudigste middelen. Ik zag van hem een buurtje in Harderwijk, vlak tegen het licht uit een stralenden hemel, met een doorkijk naar de blauwe zee door een in fel zonlicht blinkende poort. Met slechts enkele vlakke toetsen in eens uit het penseel geloopen, was hier in lucht en grond, in het rood en bruin van de lage huisjes,

VAART MET MOLENS - NAAR EEN TEEKENING

die rijpheid van toon bereikt, die men vaak noode mist in menig knap opgevoerd kunstwerk hoe voornaam en gedistingeerd dan ook Uit die sobere waterverfaanleg, zoo simpel aangezet, trilde de ziel van den kunstenaar

Als aquarellist schat ik Rip zeer hoog en in dit oordeel stemmen zijn bewonderaars in de kunstwereld overeen. De Engelschen, die van alle vreemdelingen de Hollandsche school het best weten te waardeeren, liepen hoog weg met zijn sapverfteekeningen, toen in het najaar van 1902 een speciale Rip-Tentoonstelling, te Londen, in *the Holland Fine Art Gallery* in Grafton-street werd gehouden. Het grootste deel van de verzameling bleef in Engeland. En zoo is Rip's werk ook in Amerika bij de liefhebbers van Hollandsche kunst zeer gezien.

MORGEN AAN DE MAAS — NAAR EEN SCHILDERIJ

* * *

Willem Cornelis Rip, die den 26en Februari 1856 te Rotterdam geboren werd, had op school meer neiging om zijn lei met poppetjes dan met cijfers vol te krabbelen, maar vond voor die liefhebberij in het ouderlijke huis bitter weinig aanmoediging. Zijn vader was van de leer, dat een schilder „geen droog brood verdient" en daar de toenmalige werken van Willem niet van dien aard waren om den praktischen man van het tegendeel te overtuigen, viel tegen diens bewering niet veel in te brengen. Een poging van Willem's grootmoeder om het op een accoordje te gooien, viel gelukkig heelemaal in 't water. De brave vrouw, die in haar ziel overtuigd was van Willem's ernstige bedoelingen, maar zwichten moest voor het argument dat studeeren voor kunstschilder te wisselvallige kansen aanbood, had als laatste redmiddel voorgesteld dat de jongen dan rijtuigschilder zou worden. Willem had echter al genoeg gevoel van eigenwaarde om tegen dat idee met klem op te komen.

Mij dunkt, hij moet in die dagen ongeveer in denzelfden toestand verkeerd hebben als de beroemde Engelsche artiest David Roberts, wiens jeugd ook een voorbeeld is van de manier waarop een zeldzaam sterke aanleg de middelen zoekt om daaraan, trots onverstan-

dige tegenwerking, uiting te geven, en voor de juiste oefening van de natuurlijke vermogens zorgt ten spijt van de moeilijkste omstandigheden. De ouders van David waren zoo arm dat van teekenles geen sprake was en prikkels om te teekenen of aanmoediging tot ontwikkeling van zijn smaak, zooals teekenboeken, gekleurd krijt, penseelen enz. lagen buiten zijn bereik. Daar hij in de stad woonde, moest zelfs het zien van natuurschoon met inspanning en moeite verkregen worden. Doch gelijk een sterk en gehard dier leven en tieren kan, waar een zwakker zou sterven, zoo vond deze krachtige aanleg middelen om zich voortdurend te oefenen onder omstandigheden, waarin een gewoon kind zou opgegroeid zijn zonder een greintje kunstgevoel. Van den tijd gerekend dat hij van school ging, op 9- of 10-jarigen leeftijd, zegt hij: „Reeds lang vóór dien tijd had ik innige liefde opgevat voor schilderijen, ofschoon die welke onder mijn bezit kwamen van de eenvoudigste soort waren, geknipt uit 2½ centsboekjes, zooals het leven en de dood van Cock Robin, Roodkapje en dergelijke meer. Teekeningen van verzamelingen van wilde beesten werden dikwijls vertoond op den heuvel, de plaats van tentoonstellingen der koninklijke academie te Edinburg, en de buitenkant van de houten gebouwen en tenten werd gewoonlijk versierd met voorstellingen van de tentoonstelling op linnen geschilderd. Deze hadden voor mij een groote aantrekkingskracht en als ik thuis kwam, trachtte ik mijn moeder een denkbeeld te geven, hoe die voorstellingen waren, door schrappen op den witten keukenmuur te maken met een stukje houtskool en een soort van roode kalk, welke zij met witsel weer wegwaschte telkens als haar nieuwsgierigheid bevredigd was."

STADHUIS TE VEERE NAAR EEN TEEKENING

Bij het verlaten van de school werd David, in plaats van naar een teekenacademie gezonden om het talent te ontwikkelen dat hij zoo stellig bezat, in de leer gedaan bij een huisschilder, daar dit werk, dacht men, overeenstemde met zijn smaak en meer geschikt was voor den zoon van een schoenlapper, dan dat van kunstschilder, waaraan hij durfde denken. Hij was er echter ver van af zijn werk als huisschilder naar zijn smaak te

HET KASTEEL VAN ASTEN
NAAR EEN SCHILDERIJ

vinden en in plaats dat het hem hielp, stond het hem in het volgen van zijn geliefkoosd genoegen vlak in den weg. Gelukkig waren 's winters de werkuren op den winkel van 9 uur 's morgens tot 4 uur 's avonds, zoodat David zijn avonden aan teekenen en lezen kon wijden. Hij zegt er van: „Ik legde er mij zoo op toe dat ik mij 's morgens heel ongelukkig voelde, als ik niet iets kon zien van wat ik den vorigen avond had uitgevoerd. Daar mijn arme vader 's nachts werkte, had hij een goed brandende lamp, die dienst deed voor ons beiden en een kist, die er bij stond, gebruikte ik voor lessenaar. Hier kon men mij avond aan avond aan 't werk vinden en mijn vaders klanten waren gewoon als zij binnen kwamen, mijn teekeningen te bezichtigen en uit te roepen: „Hoe heeft die bengel dàt geleerd!" — Ik kan niet zeggen, dat mijn vader mij ooit veel aanmoedigde, maar mijn moeder was trotsch op haar „kleinen David." *)

Dit eenvoudige verhaal, dat voor de zoovcelste maal bewijst dat de natuur de leidsvrouw moet zijn voor de oefeningen van het kind en de natuurlijke neiging moet worden gekweekt, wil de geest werkelijk ontwikkeld worden, is *mutatis mutandis* precies de geschiedenis van het prille leven van Willem Rip. Maar rijtuigschilder zou hij toch niet worden. Gelukkig wist zijn vader wat anders. De jongen zou bij een lithograaf in de leer gaan; daar kwam toch ook teekenen bij te pas. Inderdaad, dat was een goed denkbeeld. Op zijn 14e jaar kwam Willem op hetzelfde atelier, waar ook Piet van der Velden zijn eerste leerjaren doorbracht, namelijk bij de firma Zijdeman en Musly. Te gelijk bezocht hij in de avonduren de Rotterdamsche Academie, waar hij zich zoo met de borst op het teekenen toelegde, dat hij reeds het eerste jaar een prijs behaalde en hem bij het einde van den cursus de hoogste onderscheiding werd toegekend.

Op het lithografisch atelier vlotte het echter niet te best. Het droge werk van het teekenen en graveeren op steen verdroot hem al spoedig, al moet hij ook nu erkennen, dat deze oefening tot zijn vorming in niet geringe mate heeft bijgedragen. In zijn vlegeljaren verdroot hem echter dat peuterwerk en het was voor hem een ware vondst, toen moeder natuur hem ook hier den weg wees en hij op zekeren dag in een kast van de werkplaats schildersgerij ontdekte, toebehoorende aan een zijner patroons, den heer Musly, die als dilettant de schilderkunst beoefende. Als Rip nu zijn kans schoon zag en zijn patroons afwezig waren, haalde hij het rommeltje voor den dag en begon te verven dat het een aard had.

SCHUITEN OP HET HOLLANDSCH DIEP   NAAR EEN TEEKENING

Ten slotte was er geen »houën" meer aan. De vrouwelijke leden van de familie hadden zoo lang gepraat, dat vader eindelijk zijn toestemming gaf en Willem zijn vrije keus werd gelaten. Maar hij moest dan ook maar zelf zien, hoe hij het aanlegde. Als hij een atelier wilde huren, was dat voor zijn rekening en ook alles wat daar verder aan vast was. Hij kon thuis komen eten en slapen, maar overigens moest hij van meet af op eigen beenen leeren loopen. En dat heeft Willem gedaan, en het is hem tot groot gewin geweest. Natuurlijk was het begin nog al lastig en ongerieflijk. De jonge man huurde drie verdiepingen hoog een kamertje voor den civielen prijs

*) Het bovenstaande is ontleend aan het onlangs bij v. Holkema & Warendorf verschenen werk van John Stratchan: *Wat is het spel der kinderen?* uit het Engelsch vertaald door mevr. Siewertsz v. Reesema.

van 25 c. in de week en begon daar zijn schilderscarrière. Rotterdam bood niet veel gelegenheid om kunst te zien. Behalve Boymans, hadden de Rotterdammers den kunstwinkel van Mastenbroek en om de drie jaren een stedelijke tentoonstelling. Daar moest ook Rip het meê doen. Maar hij had toch nog een bijzonder voorrecht. De heer R. van Eijsden, die in die dagen een heele »piet" was en een groote naam had als portretschilder, was de leermeester geweest van Rip aan de Academie. Hij mocht den weetgierigen knaap gaarne lijden en noodigde hem vaak op zijn atelier. Voor den onervaren en zoekenden jongeling was die bescherming een ware uitkomst en dankbaar herinnert hij zich van Eysden's voorlichting en goeden raad, al leidde die wel eens tot een zonderlinge uitkomst. Zoo had zijn leermeester hem den raad gegeven om in Boymans ijverig naar B. C. Koekkoek te studeeren, maar tevens om geen gelegenheid te verzuimen, ook zoo veel mogelijk buiten te teekenen. Trouw volgde Rip dien raad op, maar bekeek nu ook de natuur door den bril van Koekkoek, dat wil zeggen, hij verloor het bosch uit het oog door te veel naar de blaadjes van Koekkoek te zien. Maar ook dat zou hij pas in lateren tijd ondervinden. Hoofdzaak in die eerste jaren was, dat hij onverdroten werkte, wel lang niet altijd in de goede richting, meestal mis, slechts enkele keeren raak, maar al zoekende toch zijn weg vond.

HAVENTJE TE ZEGWAARD — NAAR EEN SCHILDERIJ

De heer van Eysden was een praktisch man. Van schilderijtjes maken door een beginnenden leerling wilde hij niets weten. Hij verbood Willem ten strengste hem met verfprobeersels onder de oogen te komen, en in de eerste twee jaren dat Rip zijn bescherming genoot, mocht hij niet anders doen dan teekenen naar de natuur. Eerst toen hij daarin een bekwame hoogte had bereikt, gaf zijn meester hem permissie om het nu ook eens met verf te probeeren. En werkelijk, nu ging het teekenen met het penseel, het zoeken van de vormen met de kleur, veel geleidelijker

Nadat Rip zoo een jaar of vier op zijn zolderkamertje geploeterd had, was hij al een heel eind verder dan op het oogenblik dat hij voor zijn patroon de eerste teekening naar de natuur maakte, namelijk de lantaarns op de Leeuwenbrug te Rotterdam, die op een lithografie vereeuwigd moesten worden. Hij had een schilderijtje gemaakt, dat zijn stadgenoot den heer v. d. Sprong zoo zeer beviel, dat hij Rip aanmoedigde er een pendant bij

te maken: dan zou hij er wel een liefhebber voor weten te vinden. Toen de twee schilderijtjes klaar waren, hield zijn maecenas woord. Een liefhebber te Delft, kocht Rip's eerste

MORGENSTOND BIJ DEURNE NAAR EEN SCHILDERIJ

werk: *twee* schilderijen voor dertig gulden.

Onderdehand had Rip voor een zakduitje ook al eens een portretje gemaakt. Zoo had hij den vadertrots eens stalhouders niet weinig gestreeld, door diens zoontje te portretteeren en de hit van het knaapje er bij. Dat was ook al een van Rips meesterwerken uit zijn jeugd, dat de bewondering wegdroeg van de geheele buurt. Maar ook bittere teleurstelling bleef hem niet gespaard. De heer Van Eysden die het zeer goed met hem meende, had hem eens aangeraden met een schilderij te gaan naar een van Rotterdam's notabelen, wiens heele familie door Van Eysden was uitgeschilderd. Bedeesd had Rip zijn entree gedaan in het deftige vertrek van den nog deftiger Rotterdammer en hem met de complimenten van den heer Van Eysden zijn schilderij overhandigd

Een paar minuten later stond Rip met zijn werk weer op straat. De deftige man had hem het bemoedigend bescheid gegeven: „jullie schilders moeten niet denken, dat je allemaal Koekkoeks bent!"

Zoo had Rip meer grievende teleurstellingen, maar zij vermochten het vuur in hem niet uitblusschen. Er kwamen dan ook weer blijde zonnige dagen, vooral toen hij zijn eerste reis mocht maken en uit Gelderland een reeks studies meebracht, die hij in 1879 den moed had naar de commissie voor de Koninklijke subsidies in Den Haag te zenden. Men had hem aangeraden ook een bezoek te brengen bij den toenmaligen president der Commissie, den veel invloed hebbenden Herman ten Kate. Maar hij deed het niet, instinctmatig voelende dat zijn werk voor zich zelf moest spreken. En zijn werk deed dat in die mate, dat hij onder de uitverkorenen behoorde, het subsidie kreeg en dit tot 1884 behield.

In den zomer van 1879 reisde de jonge kunstenaar naar München en kwam daar onder leiding van Piloty, die intusschen min-

DE KRAAIENHUT IN DE PEEL NAAR EEN SCHILDERIJ

VISCHPOORT TE HARDERWIJK NAAR EEN TEEKENING

der invloed op zijn later werk heeft uitgeoefend dan met een andere leerling van den beroemden Münchener meester, Thérèse Schwartze het geval was. Hoewel de grootsche composities van den meester van den Hunnenslag een machtigen indruk op hem maakten, de liefde voor het Hollandsche landschap zat er bij den jongen Rip reeds te vast in dan dat hij zich tot een ander genre of een andere opvatting had kunnen laten overhalen. Toch werden zijn verblijf in Beieren en zijn studiereizen in het Tirolsche bergland en in noordelijk Italië voor Rip van groot gewin. Uit die dagen heeft hij nog tal van buitenstudies van boomen, gronden, besneeuwde bergtoppen, die getuigenis afleggen van zijn toen reeds vergevorderde vaardigheid, van den opgewekten blik waarmede hij de natuur aankeek en die zuiver en grondig naar eigen temperament en opvatting wist uit te beelden. Reeds het volgende jaar zond hij als proeve van zijn vorderingen een schilderij naar Holland, een gezicht op de besneeuwde bergen van Tyrol, een weiland met grazend vee op den voorgrond. Hij had zich daarbij de niet gemakkelijke taak gesteld om zijn tafereel te kiezen bestraald door een warme, koesterende zon, die schitterend door het glanzende wit der bergen aan den horizon weerkaatst werd. Dat schilderij is nu bijna een kwart-eeuw oud, maar het verrast nog altijd door zijn frischheid en helderheid van kleur, zijn raken buitentoon en atmosferischen gloed. In Holland, waar deze zijn eerste complete proeve spoedig een kooper vond, zag Rip het vele jaren later terug bij de firma de Boer, in den Koninklijken Bazar, waar hij het tegen een meer recent werk inruilde. Het Tirolsche landschap is thans een sieraad van zijn atelier.

Met een goede dosis ervaring, een ruimen blik en een schat van studies keerde Rip naar zijn geboorteplaats terug. Hij gevoelde zich gelukkig weer in het land zijner idealen te zijn, in het polderland met zijn molens, vlieten, plassen en riet, met zijn verre horizonten en heerlijke luchten. Van zijn kunnen gaf hij in 1885 een bewijs op de Rotterdamsche Driejaarlijksche in zijn groot schilderij „Eenzaamheid", dat algemeen geprezen werd om de dichterlijke uitbeelding van het natuurmoment. Op de Parijsche wereldtentoonstelling van 1889 bezorgde dit werk den jongen kunstenaar een eervolle vermelding. Sedert kon men schier op elke tentoonstelling en kunstbeschouwing 't een of ander werk van Rip zien. Hij veroverde niet stormenderhand de symphatie van publiek en critiek, zooals enkele geruchtmakende, plotseling opkomende reputaties in die dagen dat plachten te doen. Integendeel, slechts in bescheiden mate trok hij aanvankelijk de aandacht. Zijn schilderijen hadden het nu en dan zelfs kwaad te verantwoorden bij de critiek. Men had toen nog geen oog voor Rip's talent om stemming uit te drukken, dat zich steeds meer en meer in hem ontwikkelde. Deze groote kwaliteit over het hoofd ziende, verweet men hem vooral zekere ruwheid en oppervlakkigheid. Degenen die zijn uitingen met meer objectieven zin volgden, bemerkten ook wel degelijk zijn worstelen met de stugge materie, maar zij be-

grepen dat een kunstenaar met zoo veel kerngezonde eigenschappen ten slotte ook in dien strijd overwinnaar moest worden. Wat er in die dagen in zijn factuur nog ontbrak, werd overstemd door het gevoel van buiten zijn, dat zijn werk en vooral zijn aquarelleerkunst bij den toeschouwer opwekte. De pittige kracht van zijn luchten, het licht uit de wolken en de toon die een bepaald moment van den dag aan het landschap geeft, zijn de groote verdiensten van zijn landschappen. Evenals bij Jacob Maris is bij Rip de lucht hoofdzaak. Eenmaal die lucht met meesterschap op het doek gezet, volgen de harmoniën van toon in grond en water van zelf. In het verkrijgen van groote effecten en in het gevoelig weergeven van de waarde van tonen tegen elkaar heeft Rip een groote zekerheid verkregen. Met vaste hand en zekeren greep legt hij zijn groote plannen aan en weet vaak de bekoring van de eerste impressie tot den laatsten toets te bewaren. Daarin nog meerdere rijpheid, nog hoogere volkomenheid te bereiken, is zijn dagelijksch streven, zijn hoog ideaal.

KASTEEL TE WIJCHEN — NAAR EEN SCHILDERIJ

* * *

In 1895 verliet Rip de Rottestad, waar hij in 1888 met mejuffrouw Johanna Mooijman in 't huwelijk was getreden, en vestigde zich in Den Haag. Ook daar sloot hij zich niet op in zijn atelier, maar zette in voor- en najaar zijn studiereizen voort door nagenoeg alle provinciën van ons vaderland, om er de bouwstoffen te verzamelen voor de aquarellen en schilderijen, die hij in de laatste tien jaren vervaardigde. Bij voorkeur neemt hij voor zijn studies landschappen met water, maar welke compositie zijn voorkeur ook heeft, hij kiest altijd met smaak en oordeel en zet zijn stoffeering dadelijk in het landschap om zeker te zijn van de juiste verhoudingen. In den laatsten tijd heeft Rip belangrijke studies gemaakt van de ruine van het kasteel Asten in N.-Brabant, van het kasteel Wijchen bij Nijmegen, de huize Blitterswijk boven Venraay, het kasteel Geesteren, het stadhuis te Veere, motieven die hij later heeft omgezet in menig fraai schilderij of voortreffelijke aquarel Maar deze pittoreske plekken waren voor hem hoogstens slechts een motief. Hoofdzaak was steeds de stemming uit te drukken van het natuurmoment, van het wazige ochtendleven met zijn parelgrijze tinten, het warme zonlicht van het midden van den dag, het effect van een donderbui of de wegstervende avondschemering.

Van de groepententoonstellingen in het genootschap *Pulchri Studio* herinner ik mij onder meer van Rip een landschap bij Loosdrecht, waarin hij het effect vertolkte van zonlicht, dat plotseling doorbreekt na een regenbui. De schittering van de zonnestralen op den van vocht doorweekten grond, het eigenaardig schril effect op het water en de pittige belichting van den gezichtseinder tegen den toonvollen voorgrond, staat mij nog levendig voor den geest.

In Amerika geniet de kunst van den landschapschilder Rip een goeden roep bij de liefhebbers van de daar zoo hoog gewaardeerde Hollandsche kunst. Voor de wereldtentoonstelling te St. Louis heeft hij dan ook een zijner kranigste werken van

den laatsten tijd ingezonden: een schilderij „molens aan de Maas," benevens twee aquarellen. Hij zal met die inzending ongetwijfeld niet minder succes hebben dan in 1900 te Parijs met zijn schilderij »opkomend onweer," dat ook zoo echt Hollandsch van opzet en uitvoering was

Bij gelegenheid van zijn speciale tentoonstelling van een 50 tal zijner werken (aquarellen en schilderijen) in *the Holland Fine Art Gallery*, Grafton street te Londen, was de Londsche pers: *Morning Post, Daily Mail, Times, Daily Chronicle, Globe, Standard* e. a. bladen — uitbundig in lof over het werk van *the rising young Dutch artist.* Zij prezen vooral in Rip's werk de zelfde groote kwaliteiten van de moderne Hollandsche schilderschool, waarvoor het werk van Maris in Engeland zoo hoog gewaardeerd wordt. Een der bladen schreef van zijn werk: »Rip laat Holland zien met die oprechtheid en liefde, die de karakteristieke trek is van de nieuwere Hollandsche landschapschool."

Een ander blad bewondert vooral zijn vlot gewasschen aquarellen, „die het uithouden naast de meesterwerken in dit genre van een Jacob en een Willem Maris, een Weissenbruch en een Gabriel."

Met dit eeresaluut van de buitenlandsche critiek mijn opstel eindigende, hoop ik den indruk te hebben gegeven, dat Rip reeds veel bereikt heeft, maar tevens dat hem nog een schoone toekomst wacht.

* * *

Aan Rip vielen de volgende onderscheidingen ten deel:

1873. Zilveren medaille. Tentoonstelling te Rotterdam.

1887. Diploma. Idem te Dordrecht.

1889. Eervolle vermelding Wereldtentoonstelling te Parijs.

1892. Medaille, Tentoonstelling te Scheveningen.

1892. Schilderij aangekocht voor het Museum te Leeuwarden.

1897. Schilderij aangekocht door H. M. de Koningin-Regentes.

1899. Aquarel aangekocht door H. M. de Koningin.

1899. Schilderij aangekocht door de vereeniging „Uit het Volk voor het Volk" voor het Museum te Middelburg.

1900. Bronzen medaille Wereldtentoonstelling te Parijs.

1904. Tweede schilderij aangekocht door de vereeniging „Uit het Volk voor het Volk" voor het Museum te Middelburg.

Den Haag, 20 Febr. ,04.

EEN KIJKJE IN BRETAGNE EN NORMANDIË † † † † † † † † † † † † † † † DOOR B. EN J.

Toen wij besloten waren om op onze zomerreis, behalve de Noord-Fransche steden, beroemd om hare Gothische overblijfselen, het land zelf van Bretagne en Normandië te gaan zien, om zoodoende te kunnen genieten van kunst en van buiten zijn beide, heeft het ons zooveel moeite gekost, goede inlichtingen te krijgen, dat eene korte beschrijving onzer reis misschien nuttig kon zijn voor degenen, die lust hebben, dat nog weinig door Hollanders bezochte deel van Frankrijk te gaan zien. Want juist de Hollander, en hierbij bedoel ik hem, die het schoon van zijn eigen land waardeert, zal genieten van het Normandisch landschap, vereenigend de liefelijkheden van Holland en Gelderland in zijne weiden, en reusachtigen korenvelden, waartusschen de vruchtboomen staan. Het land is zoo rijk, dat het prachtige vee kan grazen in de boomgaarden en er is geen korenveld, dat niet vruchtboomen draagt; in den goeden tijd raapt men langs den landweg bij massa's de kleine appels, waarvan de cider wordt gemaakt, een zoo algemeene en goedkoope drank, dat men hem in plaats van water den moeden wandelaar aanbiedt.

De cider moet zoet en smakelijk zijn, als hij pas is gemaakt, we waren in Normandië in de maand Augustus, terwijl er nog geen versche cider was, de oude smaakte zeer wrang. Mij lijkt de goede tijd om Normandië te bereizen het voorjaar als het geheele land

in bruidsdos staat; maar later geniet men de korenvelden, die bij de kust reiken tot de zee; wij zagen ze, goudbruin van rijpte, met de hemelsblauwe, soms wit-zilverige zee als achtergrond. Wij konden echter niet beginnen met eene wandeling door korenvelden. De reis nl.: naar Normandië en de Normandische eilanden, die wij hadden uitgekozen, om ons te sterken voor de vermoeienissen van het steden zien, is geenszins eenvoudig.

Men kan over Parijs gaan; wij verkozen een zeetochtje en gingen met de pakketboot „Ary Scheffer", die eens in de week van Rotterdam naar Hâvre gaat. Er zijn een paar kleine hutten, te klein zou men kunnen vinden, maar de verzorging is uitstekend en het reisgeld gering. Er schijnt dan ook nog al eens van de gelegenheid om over zee Hâvre te bereiken, gebruik gemaakt te worden, want de kapitein deed ons vele verhalen van menschen, met wie hij gedurende den overtocht heel wat te stellen had gehad. Hen nl.: die vatbaar zijn voor zeeziekte, spaart de „Ary Scheffer" niet; hij is niet nieuw meer, bommelt (zooals de kapitein de schommelende beweging, die hij maakt, noemde) hevig en door zijne geringe afmetingen voelt men het stampen der machine overal.

We troffen mooi weer; we waren op de kapiteinsbrug, toen we uit het kanaal in zee kwamen en merkten dadelijk den sterkeren golfslag, hoewel wij er geen last van hadden. Onze kapitein was een oud gediende, die zichzelf het kanaal uitloodste; hij wees ons welke teekens hij daarvoor gebruikte bij den Hoek van Holland en gaf ons door zijne verhalen een glimpse van het leven vol gevaar, waar wij, landrotten, zoo weinig begrip van hebben.

VUURTOREN CORBIÈRE OP JERSEY.

Wij gingen vroeg ter kooi, om den volgenden ochtend voor de zon op te kunnen staan, hetgeen ons ook gelukte. De zon was boos, dat we haar zoo verschalkt hadden, want nadat ze even boven de kim was komen kijken, verschool ze zich achter eene wolk, maar kon toch niet nalaten, van achter die wolk haar goddelijk werk te doen. Ze kleurde de parelgrijze lucht met hare mooiste tinten en bracht ons al gauw tot een zwijgend bewonderen, terwijl we gretig de zuivere lucht ademden.

Een bewonderen aldoor, maar er kwam

MOULIN HUET-BAAI, GUERNSEY.

ROTSEN VAN GUERNSEY.

verlangend wachten bij, want we waren om 4 uur al op dek geweest en het ontbijt was te 9 uur. Wij vielen dan ook met graagte aan, toen we de stevige boterhammen op de kajuitstafel zagen.

De morgen op dek, om de beurten in den gemakkelijken stoel, dien de eerste machinist ons leende, was heerlijk. Deze zeereis heeft iets gezelligs, want ziet men niet Engelands krijtrotsen aan den eenen en de eerst lage, later rotsige kust van Frankrijk aan den anderen kant, dan toch zeker visschersbootjes, die dicht bij de kust varen, of een schip in volle zee.

Zoo stoomden wij voorbij den *West-Hinder*, een klein vuurschip, dat altijd naar midden in zee voor anker ligt, om 's nachts als baken dienst te doen.

't Weer bleef mooi, maar zoodra wij in 't Kanaal kwamen, zakte onze opgewekte stemming, daar de korte golfslag eene inwerking op de boot had, die weer zeer onaangenaam op ons inwerkte. Den geheelen middag zaten wij dan ook heel stil op het dek en de wereldsche dingen interesseerden mij niet, voor we de verschillende seinlichten rondom Hâvre in den nachthemel zagen schitteren, wedijverend met de sterretjes, die in grooten getale waren opgekomen om naar ons te kijken en, ik vrees, ons uit te lachen, want zeezieke menschen leveren nu eenmaal een heel dwaas schouwspel op.

Het tij was niet hoog genoeg meer, om in de haven te komen, we moesten overnachten op de z. g. n. groote ree, maar zelfs daar hadden we een loods noodig, om ons te ankeren. Een oogenblik van herrie en inspanning van alle voorzichtigheid, wanneer deze aan boord komt. De sierlijke zeilbootjes der loodsen kruisen voor de haven en ieder kapitein is verplicht, den eersten loods, die hij tegenkomt, aan boord te nemen. Het loodsgeld is hoog, maar de loods moet zijn eigen scheepje onderhouden.

Wij, passagiers, hingen allen over de verschansing en tuurden in den donkeren nacht, om wat meer van het loodsbootje te onderscheiden dan het licht in den mast. Eene

ROTSKUST VAN 'T EILAND SARK.

flambouw werd uitgestoken, om den loods te seinen, die naar onze boot toegeroeid werd; een lantaarn was langs de verschansing gehangen, daar, waar de touwladder hing; uitroepen, schokken van het roeibootje tegen ons schip en hij kwam in zijn oliejas aan boord. De kapitein vertelde ons, dat we pas 's nachts om 2 uur zouden kunnen ankeren hetgeen we niet afwachtten, want we zouden den volgenden morgen reeds vroeg aan wal kunnen gaan.

Den volgenden morgen was het regenachtig; de zee had een flesschengroene kleur en tegen de woeste lucht kwam de silhouet der stad mooi uit.

We werden binnengeloodst; voeren behoedzaam tusschen allerlei schepen door, o. a. prachtige, groote zeilschepen, West-Injevaarders, grootsch en al hun touwwerk als kanten versieringen ten toon spreidend, tot aan het eind van een der haveninhammen, waar de vaste ligplaats van de Ary Scheffer is.

Uit een oogpunt van kunst is Hâvre niet heel interessant; aan de haven vindt men hooge, oude huisjes, waarvan de somber grauwbruine kleur hier en daar verlevendigd wordt door een paar lichtgroene blinden; in de stad ontdekten wij niet één mooi gebouw; de publieke gebouwen zagen zelfs verwaarloosd; men zegt dan ook dat Hâvre als handelshaven achteruitgaat, doordat Rouaan tegenwoordig bereikbaar is ook voor groote schepen.

Wat natuurschoon betreft, heeft Hâvre de eeuwig wisselende zee en de z. g. n. falaises, de laatste der reeks vuursteenrotsen, die Frankrijks Noord-Westkust zoo goed beschermen en o. a. bij Etretat en Fécamp heel mooi moeten zijn.

Wij zagen ze alleen bij St. Andresse, op de kustrotsen gebouwd, waar de twee reusachtige lichttorens staan. De weg er heen loopt langs de kust, boven het strand, waarvan de groote steenen bij eb bloot komen. Onder den rijweg, dus vlak langs het strand hebben de gegoeden uit Hâvre hunne kleine buitenhuisjes, allerliefst begroeid, uit één of twee kamers bestaande, waar ze met mooi weer den dag doorbrengen om toch zooveel mogelijk van de zee te genieten.

Maar de zee is er dan ook heerlijk, hadden we haar 's ochtends somber groen van kleur gezien, dien middag gaf ze onder een stralenden hemel eene kleuren-mengeling van zilver en verschillende tinten blauw.

De »falaises" zijn met kort, dor gras bedekt, waar men heerlijk op kan liggen, turend naar de zee, of naar de havenhoofden, die als spitse tongen donker boven het water liggen.

Het was verrukkelijk, om de zonnige chaussee langzaam op te klimmen en boven op het promenoir, dicht bij de vuurtorens, een restaurant te vinden, waar we buiten konden eten met een geheel onbelemmerd uitzicht over zee.

Er was een steil zig-zag pad naar beneden, waar vooruitstekende rotsen ons telkens als 't ware omlijste zee-schilderijen te zien gaven. Aan 't strand volgden wij 't voorbeeld van anderen en zochten tusschen de groote steenen naar schelpen en wieren De wieren, die wij hier en vooral later op de Normandische eilanden zagen, zijn tooverachtig van vorm en kleur. Hier vonden wij vooral het donker roode, uiterst fijn vertakte, waaiervormige wier dat men gedroogd, overal op kaarten kan koopen, later zouden we zeewier zien, roze, wit, dun als vloeipapier, geel, licht groen, of de zware geelbruine wierplanten,die de rotsen van Guernsey en Jersey kleuren, en waarvan wij een dik, vleezig, gekarteld blad op het strand vonden, dat een lengte had van negen voet.

Met den Zondag was de straatweg langs zee dien wij ook naar Hâvre teruggingen, een ware pantoffelparade. Ook de havenhoofden worden daarvoor gebruikt, er zijn daar langs de borstwering steenen banken waar de burgerluidjes op zijn mooist zitten en omwaaid door den frisschen zeewind, elkanders Zondagsche kleeren bekijken en bespreken.

Het getij heeft in deze streken alles te zeggen door het ontzettende verschil in waterhoogte tusschen eb en vloed; het had o a. bepaald, dat wij dien zelfden avond nog naar Honfleur zouden gaan, omdat de boot, die in een half uur den Seinemond oversteekt, van het getijuur afhangend, den volgenden ochtend te vroeg naar onzen zin wegging.

Honfleur was met den Zondag vol drukte en beweging, de haven geheel gevuld door kleine vaartuigen. Het stadje is oud en misschien is er in de kerken (onze waardin

noemde er wel 4 of 5) heel wat beziens-waardigs, maar wij hadden den volgenden dag een langen marsch voor ons en hielden ons in 't begin maar niet te veel op.

Calvados is de naam van het kustgedeelte van Normandië, waar we nu door wandelden, de straatweg volgt getrouw de kustlijn, maar nadert gewoonlijk alleen de zee bij de grootere en kleinere badplaatsen, die op afstanden van een paar K.M. van elkaar aan de kust liggen. De chaussee is landelijk, omzoomd door boomgaarden en korenvelden, die pas uitscheiden daar, waar het land steil uit het water oprijst; bij Honfleur komen ook de begroeide heuvels tot vlak bij de kust; men wandelt daar over de z. g. n. Côte de Grâce, langs een kapelletje, dat druk door kaarsjes-dragende bedevaartgangers werd bezocht en daalt door het bosch naar de chaussee, stoffig en vroolijk, bereden door boerenwagens en fietsers en motors, welke laatste ons, dachten we, een voorproefje gaven van de weelde, die we te Trouville zouden zien. Trouville toch heet een der grootste Fransche bad-plaatsen. Welnu, wat de gebouwen betreft, ze gelijken veel op kermistenten, opgeslagen voor een korten tijd. Er is een pier, er zijn hoofden in zee, er is een reusachtig breed zandstrand en last not least er is de hemels-blauwe zee, waar de menschen zitten, met hun rug naar dat alles toe, elkander aan te kijken, en zien er uit, alsof ze niet weten, wat te doen van verveling. Wij gingen naar Deauville, een eindje verder op de kust, we liepen een duinpaadje, waarlangs prachtige blauwe distels en geurige honingklaver groei-den en kwamen op de zeer breede strand-chaussee van Deauville. Mooie villa's lagen hier en daar verspreid, omringd door. . . eenzaamheid. Ik heb nooit iets zoo sufs en verlatens gezien, waar ik kleur en leven en vroolijkheid had verwacht.

Wij liepen met ons tweeën op de chaussee en éénc amazone reed er; verder was er geen levend schepsel te zien.

Aan het strand waren wat menschen en spelende kinderen, waarvan een viertal in het vuurrood me in eens de gracieuse Fransche teekeningen deed begrijpen. Deauville heet chique, wij vonden het heel vervelend en het deed ons Hollandsch en Haagsche hart goed, de opmerking te kunnen maken, dat Scheveningen *deze* badplaatsen althans ver in de schaduw stelt.

We kwamen dien avond tot Villers-sur-Mer, een eindeloos aantal badplaatsen volgden nog langs de kust, zooals wij op ons kaartje zagen, maar wij vonden, dat wij er voldoende van hadden gezien en gingen den volgenden dag per trein over Caen naar Cherbourg.

Wij zagen van Cherbourg niet de marine-haven, die voor deskundigen zeer interessant moet zijn, ook niet een gedeelte der omstreken, omdat het regende, slechts de stad. Op de kade staat een beeld van Napoleon op een steigerend paard, dat met zijne donkere brons-kleur mooi tegen de grauwe lucht uitkwam.

Maar verder konden wij te Cherbourg niets bijzonders ontdekken en we waren niet rouwig, het den volgenden ochtend vroeg te moeten verlaten.

Er gaat wekelijks eene pakketboot van Cherbourg naar Guernsey, een der Norman-dische eilanden, en daar kunnen reizigers ook gebruik van maken.

Wij genoten van dit tochtje, wat niet allen zullen kunnen zeggen, die het doen, want de

DINAN.

zee is er bekend woest en zeer gevaarlijk door de rotsstukken, die de overblijfselen zijn van het land, dat eens de tegenwoordige Normandische eilanden met het vasteland verbond.

Die eilanden, hoewel door hunne ligging geheel tot Frankrijk behoorend, zijn Engelsch geworden ten tijde van Napoleons val. De Franschen noemen ze met verbeten woede, Les iles Anglaises, de Engelschen willen met de hun eigen bescheidenheid niet eens weten, dat ze ze hebben ingepikt en geven hun den naam van: The Channel Islands.

De bevolking is in die eeuw natuurlijk al veel verengelscht, maar ze spreekt toch nog Fransch, behalve de officieele Engelsche taal.

Strategisch schijnen ze een belangrijk bezit te zijn, hetgeen Engeland niet genoeg schijnt te waardeeren, want de forten moeten zeer ouderwets ingericht en van oude kanonnen voorzien zijn.

Als heerlijke verblijfplaats voor een vacantie houden de Engelschen echter hun Channel Islands in eere en daar doen ze wijs aan, want er kunnen, dunkt me, geene verrukkelijker plekjes gevonden worden, om een rustigen holiday te genieten, den dag doorbrengend met baden, zeilen, roeien of luieren en lezen op de rotsen, die bruin, waar ze met hei begroeid zijn, purper, uit de turkoois-blauwe zee oprijzen.

Ze zijn ook van uit Engeland makkelijk te bereiken over Southampton en Weymouth.

Wij echter kwamen van Cherbourg en deden als eerste ankerplaats aan Aurigny, waar eene Engelsche bezetting ligt. Het leek ons, dat het eiland als eene kale hoogvlakte ligt tusschen de omringende rotspieken. Vlak bij de kust zagen wij het wrak van een viermaster, die daar den vorigen winter bij mist was gestrand. De rotsen hebben zich zoo in de kiel van het schip geboord, dat dit niet van zijne plaats te brengen is en daar als waarschuwend teeken zal moeten blijven liggen, tot het geheel vergaan zal zijn.

Wij voeren, na de haven van Aurigny verlaten te hebben, geruimen tijd vlak langs de kust tusschen uitstekende rotspunten door, de golven waren zoo hoog, dat het voorste deel van het schip voortdurend overstroomd werd. Langzaam verwijderden wij ons van het eiland, kwamen weer in volle zee en zagen wazig de silhouet van Guernsey opdoemen. We kwamen al nader en nader, een kleine vlag werd geheschen ter begroeting van een man of war die daar lag, we stoomden de haven binnen en legden aan bij een der lange hoofden. De piers hebben aanlegplaatsen in verschillende verdiepingen die gebruikt worden, naar gelang van de hoogte van het tij.

Wij landden aan de laagste verdieping, want 't was een heele klim, voor wij goed en wel boven op het havenhoofd stonden en we werden bedropen door het van het pas gezakte water vochtige hout van den steiger.

We logeerden in St. Peter Port, de hoofd- en landingsplaats van Guernsey in het uitstekende Gardner's Royal Hôtel, de Engelsche reinheid deed weldadig aan na de vuilheden en halve frischheid der Fransche hôtels. Maar veel meer dan op etens- en slapensuren waren wij er niet, want wij trokken er voortdurend op uit, bewonderend de heerlijkheden van het eiland.

Peter Port zelf is eene stad, van wier oudheid nog getuigt de hoofdkerk, die allerbekoorlijkst is. Ze is geheel gerestaureerd, maar gelukkig niet hinderlijk, er is niets verknoeid aan de zware spitsbogen, die de kerk in beuken scheiden en zonder pijler of basement tot aan den grond reiken, aan het met middeleeuwsche motieven beschilderde orgel en aan de steenen traceeringen, die de schitterende kleuren der vensters omvatten.

Aan de wanden hangen vele koperen gedenkplaten, die door den invloed der zeelucht met kopergroen zijn bedekt, waaruit gloeiend rood te voorschijn komen enkele geëmailleerde letters en versieringen.

Zoo is ook geheel groen geworden het bronzen beeld van den Prince Regent, in hofkleedij, dat op de „South Promenade" staat.

Verder is de markt wel een kijkje waard, 's ochtends wanneer de dames uit Peter Port er vruchten en groenten koopen in sierlijke mandjes, die wij overal in gebruik zagen. Tomaten en druiven, die gekweekt worden in de groote broeikassen, welke het eiland als 't ware bedekken, zijn er in overvloed te krijgen en moeten in den goeden tijd ook zeer goedkoop zijn.

En dan is een der grootste curiosen der stad het huis, dat Victor Hugo tijdens zijne

ballingschap vele jaren heeft bewoond en waar hij het, volgens onze meening, nog zoo kwaad niet heeft gehad.

De voorgevel van het huis ziet in eene nauwe straat en is somber. Maar de blik, dien men heeft van uit de achterkamers en den tuin! Is er schooner panorama denkbaar dan die blauwe zee, niet mooier, maar zonniger en gelukkiger dan onze zee, met in den voorgrond een fort, aan de zuidzijde van de haven gebouwd en verderop begroeide heuvels, die de zee als omlijsten.

Dit gezicht had Victor Hugo altijd, wanneer hij in zijne werkkamer een klein glazen uitbouwsel boven in het huis, aan zijn lessenaartje *staande*, schreef.

Het huis is een waar museum, vol eigenaardige schilderingen naar Japansche motieven, door hem zelf; vol zware eikenhouten meubels, die hij liet maken uit oud gebeeldhouwd hout, dat hij van alle kanten hervergaarde, vol andere oudheden, glas en tegels en kostbare zaken, die hij van vorstelijke vereerders kreeg, zoo o. a. een wand- tapijt, waarvan de fond geheel uit kralen is gewerkt, hetgeen Christina van Zweden hem gaf.

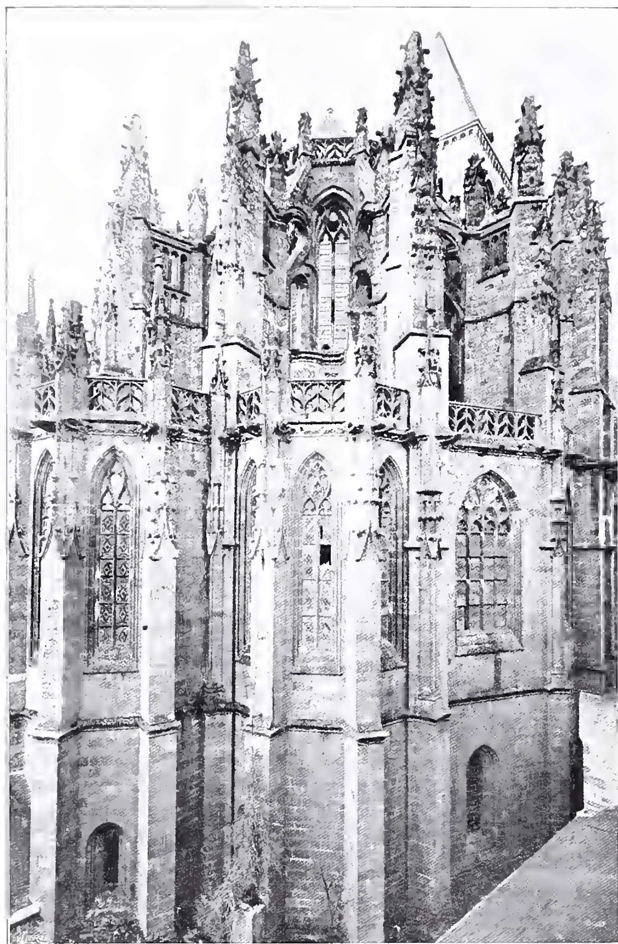
Maar de toerist, die Guernsey bezoekt, trekt al gauw uit de stad, naar buiten, naar de goddelijke wandelingen over de kustrotsen. De Zuid-Oostkust van het eiland is, wat natuurschoon betreft, verreweg het best bedeeld. We hadden een aardig boekje gekocht, waarin eene duidelijke beschrijving, hoe men in drie dagen de mooiste punten van het eiland goed ziet. Daarin wordt echter verondersteld, dat men alles per „coach" doet; wij, die te voet gingen, moesten natuurlijk de voorgeschreven tochten bekorten, maar zagen daarentegen alles rustiger, konden ook voortdurend de rotspaden houden, terwijl de „coach" voornamelijk den grooten weg neemt.

De „cliffs", wat zijn ze prachtig! Behalve de heuvels dicht bij de stad, die men van uit Victor Hugo's huis ziet, zijn de rotsen niet met hoog geboomte begroeid; uit de verte gezien, rijzen ze als kale, bruine pieken in eindeloos varieerende vormen uit de blauwe

ST. MICHEL, DOOR FRÉMIET.

zee op, maar wanneer men dichterbij komt, dan ziet men eerst, hoe ze waarlijk zijn. Ze worden bedekt door een tapijt van de schitterendste kleuren, plekken oranje mos naast plekken intenspaars van de erica, waarvan het geheele steeltje met klokjes bedekt is; vetplantjes geven er eene rozig rood tusschen en het groen wordt gevormd door bramen en gaspeldoorn, waaromheen het duvelsnaaigaren zich windt. En dan de varens! soms wuifden ze boven onze hoofden, wanneer we op het smalle pad gingen, dat ze bijna onzichtbaar maakten. De z. g. n. „cliffs", worden gescheiden van het binnenland door een lagen, steenen muur (waarschijnlijk gemaakt, opdat het vee zich niet op de rotsen zou wagen) en daarlangs gaat gewoonlijk

ABDIJ VAN DEN MONT-ST. MICHEL.

het pad, hoog boven de zee. Het daalt bij ieder der „bays", de eenigszins breedere inhammen in de rotsen, waar bij laag water, half bedekt door kleine en groote steenen, eene smalle zandstrook te voorschijn komt.

Daar wordt gebaad en geroeid; daar liggen gelukkigen op de rotsen te lezen of zoeken naar zeeanemonen en wieren. Het baden gebeurt zonder veel omslag; bijna bij iedere baai vindt men een badhuisje, waar men pak en handdoeken huren kan, maar de meesten brengen alles zelf mee en zoeken een geschikt plaatsje tusschen de rotsen, om van toilet te verwisselen.

Gewoonlijk behooren bij het badcostuum linnen schoenen met zeer dikke zolen, waarmee men over den scherpen rotsbodem loopt, tot men in water komt, diep genoeg om te kunnen zwemmen. Dan zet men de schoenen op eene boven het water uitstekende rotspiek en zwemt, niet bemoeilijkt door golfslag, als 't ware gedragen door het zeewater. Als men binnen de „bays" blijft, schijnt er geen gevaar te zijn voor draaikolken enz.

Wij zagen in een juwelierswinkel te St. Peter Port groote turkooizen, licht blauw met bruine plekken; ik geloof niet, dat ze op Guernsey gevonden worden, maar de rotskust, uitstekend tegen de zee, lijkt eene bruine vlek op de oppervlakte van een turkoois. De zee is licht groen, waar ze ondiep is in de baaien, fel blauw verderop. De overgang van blauw tot bruin gaat geleidelijk, daar de rotsen, veelal met wier begroeid, onder 't water glooiend uitloopen en daar hunne donkere kleur laten doorschemeren.

Wij klauterden langs verscheidene baaien, den eersten dag van ons séjour op Guernsey en aten in het Gouffre-hôtel, een klein, landelijk hôtel, geïsoleerd liggend aan de uiterste punt van een baai-inham Iedereen, die voor langen tijd op Guernsey wenscht te zijn, raad ik aan, in het Gouffre-hôtel zijn verblijf te nemen, want het ligt midden in het mooi. Voor den toerist, die na enkele dagen weer weggaat, is Peter Port beter middelpunt om naar alle zijden uit te vliegen.

Wij deden het laatste en gingen den tweeden dag een kijkje nemen in het N. gedeelte van het eiland. Hier zijn de kustrotsen veel minder hoog en strekt zich op vele plaatsen de z. g. n. „Commos", lage, met kort, dor gras bedekte heuvels tot de zee uit.

De Westkust van het eiland, die ook zeer interessant moet zijn, kan ik niet beoordeelen, daar op den dag, dien wij voor dien tocht bepaald hadden, de „car" niet reed wegens de kroning. (Door toevallige omstandigheden waren wij juist in den kroningstijd op Engelsch grondgebied). Behalve met de „coaches" kan men de mooie punten van Guernsey rijdende bereiken met groote, open karren, die de verschillende dorpen, de meeste met kerkjes uit de 10de of 11de eeuw, aandoen. Zoo'n „car" gaat tot het dorp St. Martin, vanwaar men in twintig minuten het Gouffre-hôtel kan bereiken.

Met weemoed namen wij afscheid van

Guernsey, maar onze tranen werden al spoedig uitgewischt door de nieuwe heerlijkheden die wij tegemoet gingen.

Er is een dagelijksche stoombootdienst tusschen Guernsey en Jersey; de booten zijn flink, de zee geleek eene licht bewogen rivier toen wij de haven van St. Peter Port uitstoomden. (Dat bijna alle plaatsen op de Normandische eilanden namen van heiligen dragen, wijst natuurlijk op het diep ingewortelde katholicisme en op het nog niet uitgewischte Fransche element; alle namen worden dan ook in 't Fransch of Engelsch gebruikt, al naar men verkiest.)

Op Jersey logeerden wij niet in de hoofdstad, St. Hélier, maar in een der plaatsjes aan St. Aubin's Bay, de groote baai, die het midden der Z. Kust van het eiland inneemt. Jersey boogt op twee spoorweglijnen, welke van uit St. Hélier Westelijk en Oostelijk gaan.

Wij maakten echter weinig gebruik van treinen, want bijna dagelijks trok ons geheele pension onder leiding onzer hospita uit in een „coach" of „potato-car", om de mooiste gedeelten van het eiland te zien. (Jersey voert veel aardappelen uit, en de karren, die ze naar de haven brengen, worden soms afgehuurd voor pic-nic's.)

Zoo zagen we Portelet-bay, St. Brelade-bay, die met eb een breed zandstrand heeft en omringd is door groene heuvels naast de met erica bedekte rotsen, la Corbière, een vuurtoren, waarheen een rotspad leidt, dat echter bij vloed geheel onder water staat. De toren ligt op eene ver in zee stekende rots; men verhaalt, dat eens een hooge vloed er over heen geslagen is; dit is echter eene uitzondering, want wij vonden er zamphire, een plantje met groene blaadjes, in vorm gelijkend op die van een vetplantje, maar grooter, dat slechts groeit boven de waterlijn, zoodat hij, die, na schipbreuk geleden te hebben, op eene rots wordt geworpen, waar hij zamphire vindt, zeker weet, in veiligheid te zijn.

Zeer belangrijk op de Oostkust van het eiland is Mont Orgueil-Castle, eene oude, reusachtige vesting, waarvan de basementen dagteekenen uit de tijden der Romeinen (een ander eigenaardig Romeinsch overblijfsel is een naam; de „coach" nl., waarmee de toerist op Jersey rondrijdt, wordt „Caesarean Car" genoemd.)

Mont Orgueil Castle wordt nu slechts als „signalling station" gebruikt; er is echter nog zeer veel van de vesting over; als een met de rots, waarop ze staan, verrijzen de vlakke, hooge muren, met fijn klimop hier en daar begroeid. De klimop groeit zeer weelderig op de eilanden. Bijna alle boomen zijn er mee bedekt en is de plant soms dood gegaan, dan omvatten hare stengels de boomstammen nog als in een net.

Het interessantst op Jersey zijn misschien wel de z. g. n. Plemont-caves aan de N.-W. punt van het eiland, groote uithollingen in de rots, waarvan de steen de prachtigste kleurcombinaties vertoont.

De kustrotsen van Jersey zijn niet zoo grootsch als die van Guernsey, het landschap is echter meer afwisselend. Zoo zijn wij door een gedeelte gekomen, waar de ongetwijfeld steenachtige bodem door zandduinen was bedekt, waarop, evenals hier, blauwe distels groeiden.

DE KLOOSTERGALERIJ IN DE ABDIJ MONT-ST. MICHEL

Zeer eigenaardig waren de zeewierbergen. Het wier wordt, evenals bij ons het hooi, opgestapeld en zoo gedroogd; dan gebruikt men het voor mest of brandstof.

Het koren stond nog op het veld, en wij zagen op de heuvelwegen de blauwe zee tintelen tusschen het goud der korenaren door.

De Jersey-koeien, bège of roodbruin met zwarten snoet en soms nog donkere plekken op de huid, zijn beroemd, evenals de „cabbages", koolen met zeer hooge, houtachtige stronken, soms van elf voet, waarvan wandelstokken worden gemaakt.

Van uit Jersey maakten wij een tochtje naar Sark, met eene pleizierboot, die in één dag heen en weer gaat. Beter is het, van uit Guernsey naar Sark te gaan, omdat de reis dan veel korter is en het best van alles, om niet één dag, maar vele dagen op Sark blijven, want dat kleinste der bewoonde „Channel Islands" is een waar paradijs.

Niet voor niets wordt het genoemd: „a pearl set in a silver sea", hoewel deze benaming niet geheel juist is, want de zee rond Sark is blauwer dan ergens anders.

De zee is blauw, maar ook heel woest en gewoonlijk zijn het doodsbleeke menschen, die van het dek van den kleinen excursingsteamer kijken naar het brok rots, dat Sark heet en dat eerst geheel ontoegankelijk lijkt. Als men vlak bij komt, bemerkt men het haventje, een rechthoek, gevormd door een inham der rots met twee hoofden er tegenaan gebouwd. Die hoofden staan loodrecht op elkaar en laten als haveningang eene opening, zóó klein, dat ons stoombootje er net door kon.

De meeuwen vlogen af en aan en vormden witte plekken tegen de sombere rots.

Het was bar weer geweest gedurende onzen overtocht, maar, zoodra gingen we niet den hollen weg, die voert van Sark's haven naar het hôtel, of 't zonnetje scheen en schitterde in de regendroppels, die afvielen van de kamperfoelie, welke hier bij massa's groeit.

De liefhebber van natuurschoon vindt Sark naar zijne gading, de liefhebber van kreeften ook, want die eet men hier goedkoop en lekker.

Om het hôtel, waar wij aten, staan wat huizen, iets verder de school en de kerk; eene straat is er niet; naar de seigneurie, waar de Seigneur woont, wiens positie vrijwel synoniem is met die van een feodalen baron, voert een zandweg en verder doorkruisen het eiland smalle bosch- en klippaden, die voeren door geheel uiteenloopend, maar altijd even bekoorlijk landschap. Door bosch en struikgewas, langs een hutje, begroeid met fuchsia, kamperfoelie en wat niet al, komt men op de dorre kustrotsen; geene kalme baai ditmaal, de zee bruist en sist tusschen de verschillende rotspunten, die, los van het eiland, voor de kust gelegen zijn, alleen bereikbaar voor meeuwen.

Of men komt over een zacht glooiend veld, geheel bedekt met margarieten, terwijl men akkers en velden achter zich laat aan den Creux Derrible, eene soort van ontzaglijke schoorsteen, door de zee in de rots geboord. Bij eb kan men langs de klip omlaag klauteren en den verticalen koker ook van onderen naar boven bezien.

Er zijn twee hôtels op Sark en de inwoners willen gaarne pensionnaires nemen; in een dag kan men het eiland lang niet rondwandelen en in ieder geval zijn alle plekjes zóó mooi, dat ieder, die ze eens heeft gezien, verlangt, ze terug te zien.

Er kwam een eind aan ons, helaas! zoo kort verblijf op Sark, er kwam een eind aan ons geheele verblijf op de Channel Islands.

Op een zonnigen middag voeren wij weg op de zilverschitterende zee onder een wolkenloozen hemel naar Frankrijks kust.

Er zijn verscheidene verbindingen tusschen de eilanden en Frankrijk; o. a. gaat er van Jersey 3 × per week eene boot naar St. Malo; wij namen deze lijn en zagen, na een paar uur op zee gezwalkt te hebben, de eigenaardige silhouet der oude vesting met hare hooge schoorsteenen op hooge huizen achter de omringende muren.

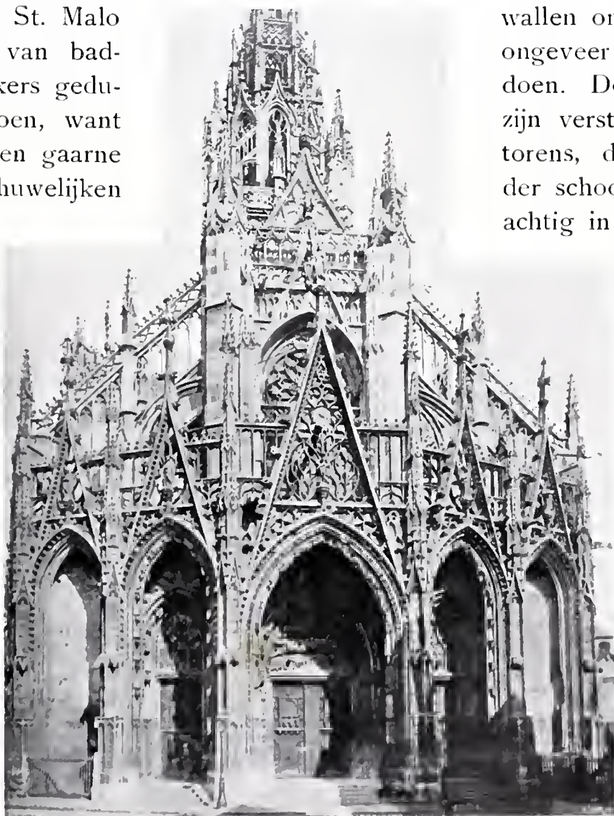
St. Malo is eene herinnering uit vorige eeuwen met hare, de geheele stad omsluitende „remparts", waarop men wandelt, zooals vroeger de edellieden op de tinnen hunner kasteelen. De Engelschen bezoeken het uit nieuwgierigheid, omdat de legende onder hen gaat, dat men in St Malo niet anders dan in bedsteden slaapt en de straten zóó nauw zijn, dat men elkander de hand kan reiken

van uit de vensters der tegenover elkaar liggende huizen. Dit alles is overdreven; daarbij frappeeren Hollanders nauwe en hooge straten niet zoo zeer, naar de eenige manier waarop de stad St. Malo binnen hare muren zich kon uitbreiden, was natuurlijk in de hoogte. Eigenaardig is, dat, in vergelijking van de weinige ruimte, waarover men beschikken kon, de kamers zoo groot zijn.

Donker en somber staan de reusachtige brokken steen, met zwarte gaten als vensters; sommige gebouwen, zooals dat van Anne de Bretagne, versierd met een reeks consoles, die de vooruitspringende bovenste verdieping stutten; den zelfden vorm van consoles treft men bij de wallen aan, waarvan de verschansing is uitgebouwd.

De cathedraal is indrukwekkend door hare groote afmetingen. Er is bijna geen ander materiaal gebruikt dan steen, ook aan de binnenordonnantie, die overigens heel eenvoudig is. De kerk is somber en donker als de geheele oude stad.

Een scherp contrast met het eigenlijke wezen van St. Malo maakt het daarzijn van badgasten en pleziermakers gedurende het zomerseizoen, want de Franschen schijnen gaarne de vuilheid en afschuwelijken stank, dien men geen oogenblik kwijt is, zelfs niet op het strand, te verduren, om op die bekende badplaats te zijn en de wedrennen bij te wonen. Het zandstrand, dat zich aan den zeekant voor de wallen uitstrekt, is niet breed; wij zaten er den avond van onze aankomst, toen de zee met parelmoeren glans lichtte en alle dingen, rotsen en menschen als transparente, grijze silhouetten tegen de fijne lucht uitkwamen.

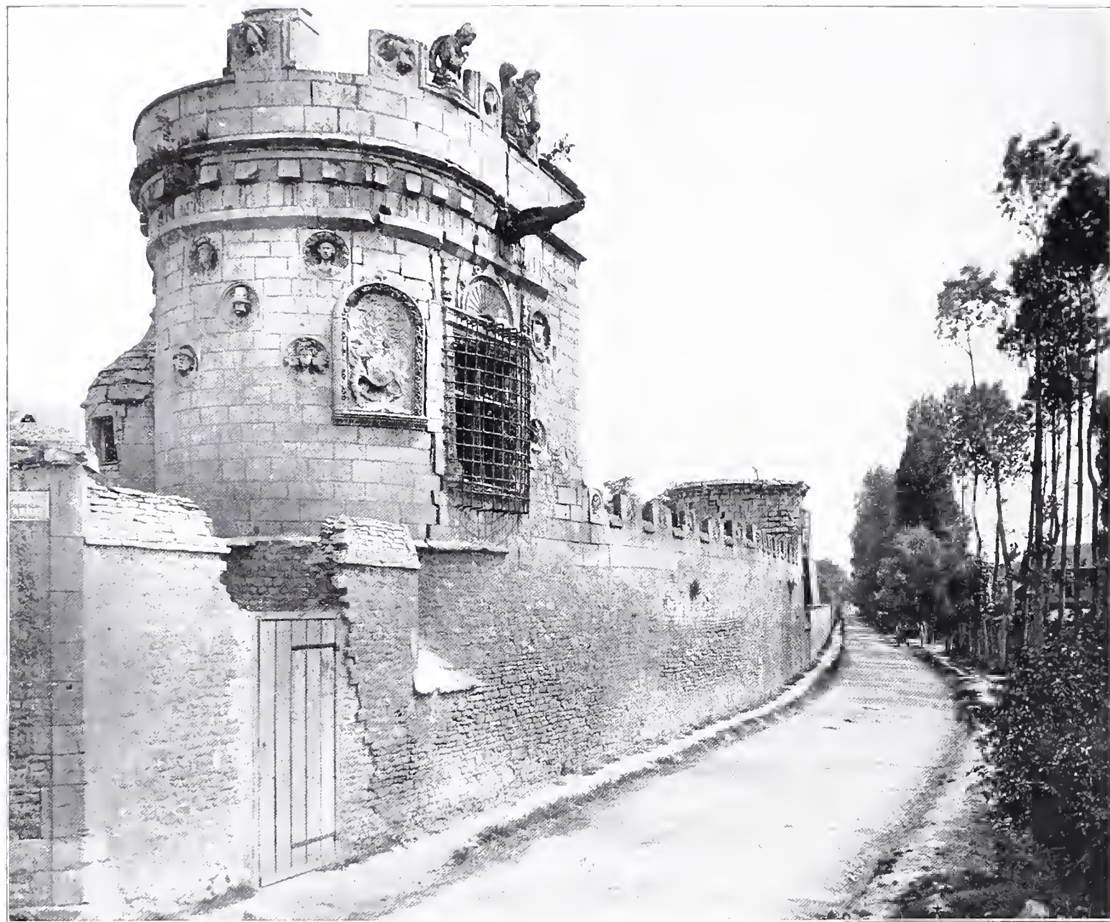
DE ST. PIERRE TE CAEN.

Wij waren er den volgenden morgen, toen de zon het witte zand blakerde en de menschen, die het op het heete strand niet konden uithouden, (onze strandstoelen kent men er niet) schaduw zochten op de rotsen, die voor het strand liggen en met eb te bereiken zijn. Daar vindt men bakken, waar kreeften bewaard worden. We zagen hoe ze in grooten getale er uitgeschept werden en in eene mand gestopt en hoe de pooten en sprieten, waarmee de reusachtige dieren zich als prinsen in het water voortbewogen, erbarmelijk gebroken werden in de mand.

Op een der rotsen voor de kust, ligt het graf van Chateaubriand, aangeduid door een eenvoudig steenen kruis. St. Malo houdt de herinnering aan den bekenden schrijver, die in een der hôtels geboren werd en daar later ook dikwijls verblijf hield, hoog; men heeft er de Plâce Chateaubriand, Hôtel Chateaubriand, enz.

Het tooverachtigst zagen wij de oude stad, toen wij met maanlicht de wallen omliepen, hetgeen men ongeveer in een half uur kan doen. De poorten der muren zijn versterkt door zware, lage torens, de hoekige silhouetten der schoorsteenen rezen spookachtig in de lucht.

Als badplaatsen wedijverend met St. Malo, noemt men St. Servan, Dinard en Paramé. Met St. Servan is St. Malo verbonden door den „pont roulant", eene 10 M. hooge stellage, waarop eene overdekte brug, die door middel van een kabel voortbeweegt, op rails, die op den bodem van de haven liggen. Bij eb loopt de haven (waarin

DE „TOUR DES GENS D'ARMES" TE CAEN.

o. a. de boot van Jersey aankwam) droog; bij vloed stijgt de zee 5 M. en schuifelt het gevaarte door het water, als door tooverkracht bewogen.

St. Malo is wondermooi, maar wij konden niet nalaten, ons verlicht te gevoelen, toen wij de onaangename geuren niet meer roken en frissche lucht hapten op het bootje, dat ons naar Dinan bracht over het riviertje de Rance met hare bekoorlijke oevers. De Rance is dicht bij zee zeer breed, maar wordt al spoedig smaller, als men haar opvaart en daar, waar ze nog slechts een Meter of tien is, ligt Dinan trotsch op zijn hoogen heuvel. Eene viaduct, zoo hoog als de heuvel, over- brugt de rivier.

Een zeer steil, zeer oud en o zoo mooi straatje, de Rue de Jerzual, voert naar boven, een middeleeuwsche poort geeft toegang tot het midden der stad.

Dinan's buitenwijken bestaan uit eene groote Engelsche kolonie, waar families met weinig geld in dit lieflijk oord nog veel bluf kunnen slaan en waar de artisten wonen, die het stadje overstroomen. Hoewel het niet bevorderlijk is voor de schilderachtigheid eener stad, wanneer men bij elken ouden pijler een Miss ziet met een schetsboek, de aandacht der Misses is Dinan overwaard. Alle poorten bestaan nog, een groot gedeelte der muren, welke die poorten verbonden, ook; reusachtig verheft zich de steenmassa van het oude kasteel van Anne, Duchesse de Bretagne; de twee kerken, waarvan de St. Sauveur, eene Oud-Christelijke basilika met een zij-beuk uit later tijd, zijn uit een kunsthistorisch oogpunt zeer interessant, en bevatten prachtige brokstukken beeldhouwwerk, hoewel meerendeels geschonden.

Uitwendig zijn ze schilderachtig met hun kleed van groen mos.

Voor het eerst zag ik passiebloemen groeien, die als weelderige klimplanten de muren be-

dekten; ook zagen wij in een klein tuintje midden in de stad een prachtigen magnoliaboom, waarvan de zeer groote, roomkleurige bloemen koninklijk troonden op de bladeren.

De omstreken van Dinan zijn beelderig, de weilanden tegen de heuvelhellingen en langs het riviertje, gestoffeerd met het mooie, zware vee.

Daarbij vol historische overblijfselen, zoo o. a. de Kerk der oude abdij te Lehan, eene basilika, streng in den vroeg Middeleeuwschen stijl gerestaureerd, aan welke restauratie de gemeente zooveel scheen ten koste te hebben gelegd, dat de pastoor op een der wandplaten elken bezoeker vriendelijk verzocht, iets bij te willen dragen tot het afbetalen van de schulden der kerk. Er waren verscheidene grafkisten uit de 14[e] eeuw met sterk sprekende liggende beelden erop; de voeten rustten tegen, eveneens steenen, leeuwtjes, waarin de uitdrukking, welke de Romeinen reeds in hun werk wisten te leggen, bijzonder uitkwam in de nijdige, hoekige koppen.

Na Dinan begon eigenlijk pas goed ons bezoeken van kerken en nog eens kerken. De menschen moeten aangegrepen zijn geweest door godsdienstwaanzin; de Romanen hielden hun godshuis streng, ja koud van aanblik, om het oog van den vrome niet af te leiden door te groote praal; hunne kerken imponeeren door hunne grootsche afmetingen; het inwendige liet mij, althans veelal, koud, vooral daar, waar pas gerestaureerd is en de gewoonlijk grijsgele zandsteen, nog niet de schoonheid van kleur heeft gekregen, die slechts de tijd geven kan. De Gothiekers, technisch bekwamer, zóó bekwaam, dat ze het ongeloofelijke hebben gedaan èn als bouwmeester èn als beeldhouwer, maar ook minder vroom; van wie men kan voelen na zoovele eeuwen al de hartstocht en ijdelheid en jalouzie, die hen de afmetingen der gebouwen al grooter deden maken, en elk détail tot een wonder van beeldhouwkunst, dien naijver, welke elkeen, van den ontwerper tot den nederigsten knecht moet hebben voortgezweept, om de kathedraal van eene stad toch maar mooier te maken dan die van eene naburige. Maar welke hartstochten die kerken hebben doen verrijzen, wonderen zijn ze geworden.

Wij gingen van Dinan eerst naar Dol, eene kleine stad met eene reusachtige kathedraal, die spreekt van vervlogen grootheid. Ze ligt geheel vrij, zoodat men de Middeleeuwsche constructie met twee torens in het front, ook van buiten goed kan overzien. De torens zijn geheel verschillend van vorm en de eene is slechts voltooid, verder leek mij de kerk zeer zuiver met ontzaglijk hooge pijlers, samenvoegingen van dunne, ronde zuilen, waarvan er een los voor de andere stond en een lang koor met een mooi gebeeldhouwden bisschopszetel.

Sterk trof, dadelijk bij het binnenkomen, een · groot venster aan het eind van de hoofdbeuk; de voorstellingen gevat in geometrische figuren, de figuurtjes zoo klein, dat men ze niet kon onderscheiden, maar slechts de glazen zag schitteren tusschen hunne traceeringen als zoovele edelsteenen.

De boog, welke dit venster droeg, was in twee spitsbogen verdeeld en tegen den wigvorm tusschen die twee bogen, komen de teere kleuren van een oud Moeder Godsbeeld uit. Door deze spitsbogen zag men weer de vensters der achterste koorkapel hel schitteren.

De ingang van één der transepten, is voorzien van een prachtig versierd portaal, dat door zijn rijk beeldhouwwerk scherp costrasteert met den eenvoudig gehouden hoofdingang.

De kathedraal van Dol is mooi en de staat legt jaarlijks sommen ten koste aan hare restaureering, maar ze gaf ons slechts een voorproefje van wat wij verder zouden zien.

Van Mont Dol naar Pontorson is een klein eind met den trein. Pontorson ligt op de grens van Bretagne en Normandië. Van Bretagne zagen wij dus een zeer klein stuk, niet het „pays perdu", zooals men ons te St. Malo het gedeelte betitelde, waar St. Brieux en Perros Quirec liggen. Het „pays perdu", waar de schilders naar toe trekken en dat veel aan Holland moet doen denken met zijne oude stadjes en stoere visschersbevolking, hoewel de kust er rotsachtig en de zee hemelsblauw is.

Van de inheemsche industrie zagen wij enkele voorwerpen te St. Malo, waar we wat kochten van het frissche, kleurige aardewerk, waarvan de versieringen gewoonlijk bestaan uit het Bretonsche wapen of figuurtjes in

de nationale kleederdracht. Zooals overal is het ook hier de muts, die vooral nog gedragen wordt, de meeste mutsen, die wij zagen, waren van tullekant en zóó verschillend in vorm, dat wij wel eens meenden, dat iedere vrouw hare muts fatsoeneerde, zooals die haar het beste stond. Meestal laten ze een gedeelte van het haar onbedekt en oorijzers hebben wij niet gezien, de geheele muts bestaat dikwijls uit een klein stukje kant, dat als een vlinder boven op het hoofd zit.

Verder kan men te St. Malo te kust en te keur krijgen het prachtige Bretonsche borduurwerk, dat door mannen wordt vervaardigd.

Daar wij, om tijd uit te sparen, veel per trein of per boot hadden gereisd, meenden wij, niet beter te kunnen doen dan de 9 K.M. van Pontorson naar den Mont St. Michel te loopen en wij hadden er geen berouw van. Het landschap is vlak, voornamelijk korenvelden, waartusschen heel eigenaardig groepjes hooge popels staan, die aan de oevers van den Gelderschen IJsel doen denken. Niets verraadt het kustland, duinen, noch rotsen; men waant zich mijlen ver van de zee, maar daar ziet men bij eene kromming van den weg den van photographieën reeds bekenden silhouet van den Mont St. Michel, het eenige hooge punt in den omtrek, en van af den weg van Pontorson reeds op $7\frac{1}{2}$ K.M. afstand te zien.

Wij stonden onwillekeurig stil, toen we de beroemde rots voor het eerst zagen, want we wisten, dat ze iets heel bijzonders was, een bedevaartsoord voor duizenden en duizenden, vroeger de geloovigen, tegenwoordig de nieuwsgierigen, vrees ik, maar die niet alleen, ook de aanbidders van het schoone.

„Le Mont St. Michel est pour la France ce que le Sphinx est pour l'Egypte'' heeft Victor Hugo gezegd. De abdij, die de rots kroont en met haar als samengegroeid schijnt, is het wonderwerk van een geloof.

Men verhaalt, dat St. Aubert, Bisschop van Avranches, een vizioen had van den aartsengel Michaël, waarin deze hem de plaats aanwees, waar eene zoetwaterwel de dorre rots midden in zee voor de kust, voor menschen bewoonbaar maakte. St. Aubert stichtte daar op de rots het begin der latere abdij, die hare uitgestrektheid niet alleen aan hare waarde als bedevaartsoord, maar ook aan hare
Want
vesting
onnee
om h
belang

We
ze do
vroeg
de ei
lijke v
worde
neer
de rot
Westk
troont
en ve
toega
bestaa
Deze
natuu
het g
van
van St

En
ongev
witte kleur der dependance van het Hotel Poulard sterk uitkomen. Die leelijke moderne huizenblokken hinderen en steken met hun kalkwit scherp af bij de gedistingueerde, grijze kleur der omgeving, maar men heeft ze noodig, wil men op den berg overnachten.

Mère Poulard regeert als eene koningin op den Mont St. Michel. Zij heeft er *het* goede hôtel, wel wordt u, wanneer ge door de eenige straat, genaamd „Grande Rue,'' loopt, van alle kanten huisvesting aangeboden, maar men zegt, dat het overal even vuil is. Iedereen zoekt dus onder dak te komen bij Mère Poulard, maar daar is geene questie van, indien men niet vooruit om kamers heeft geschreven. Als men echter de knappe vrouw, die werkelijk iets van eene koningin heeft in hare houding en de echt Fransche gratie harer manieren, maar wat vriendelijk aankijkt, maar wat bedelt om hare gunst, dan weet ze u gewoonlijk wel vrij

DE KATHEDRAAL VAN ROUAAN.

FRAGMENT VAN DE KATHEDRAAL TE AMIENS.

goede kamers in het dorp aan te wijzen en dan mag men bij haar eten. En dat eten is uitstekend; naast den hoofdingang van het hôtel is de groote keuken, waar de kippetjes voor 't vuur ronddraaien aan eene ijzeren stang. En de hospita is gul en goed van vertrouwen; wij zagen, hoe een Engelschman een klein stukje van iets nam en dadelijk legde het dienmeisje een veel grooter stuk op zijn bord.

Als men zijne rekening komt vragen, zegt Mère Poulard: „Laat eens zien, wat hebt ge gehad?" Men somt dat op en ze laat u daarna betalen. Of vele der beevaartgangers naar den Mont St. Michel haar zullen bedriegen? Ik geloof het niet; mij dunkt, men kan hare gemoedelijkheid niet anders dan met goede trouw beantwoorden.

Het Hôtel Poulard ligt aan den ingang van het dorp, vlak voor de Porte du Roi, een der 3 poorten, die den toegang tot de vesting-abdij konden afsluiten.

De Grande Rue, geflankeerd door oude, hooge huisjes, stijgt naar de groote trappen, die leiden naar de abdij.

Wij zagen den avond van onze aankomst een grappig incident in deze nauwe straat; een automobiel had het gewaagd, met zijn modern uiterlijk den ouden Mont St. Michel te komen ontheiligen; zijne breedte paste net in de straat, hij was geplaatst onder de Porte du Roi, waar men hem 's avonds uit wilde halen, maar van keeren was geene sprake, het ding pufte en ratelde en de bestuurder deed wanhopige pogingen uit de poort te komen, hetgeen maar niet gelukken wou. De vroolijke Franschen riepen luid „Hoerah!" en „Ça n'ira pas!" eindelijk, langzaam rolde de automobiel achteruit en kon men zich weer op straat wagen. Moderne dingen behooren niet bij den Mont St. Michel, maar de meeste der duizenden bezoekers ook niet en dat maakt het raadzaam, den ouden berg niet in den zomer, maar in den herfst te gaan zien, wanneer er weinig toeristen zijn, wanneer de hooge vloeden den berg omspoelen en men alleen door de zalen en gangen der abdij kan dwalen.

De hooge vloeden zijn het natuurwonder rond het wonder, door menschenhanden gemaakt. Als een kreet gaat het over de rots

heen twee keer per dag: „La mer monte". De gasten komen dan van alle kanten op de muren te zamen, om de zandvlakte, door welke men den berg omringd zag, snel bedekt te zien worden door het zeewater, dat bij de hoogste vloeden eene hoogte bereikt van 15 Meter.

Het water komt aan met de snelheid van een hollend paard, wij zagen dat deze berekening niet overdreven is, toen wij met den trein langs eene kleine rivier gingen, die naast den dam uitmondt. De vloed vloeide over het water der rivier met eene brutale, onverbiddelijke snelheid, die angstig maakte. Van af den berg kan men niet schatten, hoe gauw het water gaat, omdat alles zoo ver weg is; men ziet hoe het zonder de minste branding aankomt, kruipend, sluipend en het strand, als 't ware, in bezit neemt.

En het vloeit niet terug, om met grooter kracht weer te komen, zooals wij gewend zijn, den vloed te zien wassen, het denkt niet aan keeren, het komt aan, onverbiddelijk, en wee dengene, die zich verlaat heeft op het strand, want de zee omringt hem in een oogenblik.

Dit schouwspel zagen de monniken van den Mont St. Michel voortdurend, (toen nog grootscher dan nu, want de dam schijnt zooveel land te doen aanslibben, dat binnen een jaar of dertig de zee slechts bij hooge vloeden tot aan den dam zal komen) en het moest hun wel het gevoel geven van hunne eigen kleinheid tegenover de reuzenkrachten der natuur. Maar ze moesten de natuur ook zeer liefhebben en groote kracht uit haar putten om hunne abdij te kunnen bouwen, zooals ze daar staat, hoog op de rots, als één met die. Het geheele gebouw wordt nu gerestaureerd, men was dezen zomer bezig aan de kerk; men wil het bewaren, zijnde van groote historische- en kunstwaarde; bouwkundigen uit alle landen, mogen zijne, naar men zegt, ongeloofelijk vermetele constructie komen bestudeeren en bewonderen de Middeleeuwsche beeldhouwkunst, die men er vindt, voornamelijk in de „cour" met hare dubbele gaanderij kleine kolommen, verbonden door bogen, wier tusschenruimten versierd zijn met rozetten, talloos en niet één dezelfde. Deze cour is van zandsteen, de geheele abdij is verder uit graniet opgetrokken.

De geloovigen gaan nu meer naar de kerk in het dorp, waar de heiligste beelden der abdij zijn overgebracht, want de abdij is niets meer dan eene herinnering, haar leven is uit; monniken zullen nooit meer de gerestaureerde zalen betreden; in de Salle des Chevaliers loopen de bezoekers, waar de ridders hebben gehuisvest, in de donkere cachotten zijn geen gevangenen meer. En dat doet geheel in het verleden leven, toen de monniken er hunne psalmen zongen en hunne

GRAFTOMBEN DER KARDINALEN VAN AMBOISE.

aalmoezen uitdeelden, de soldaten er hunne drinkgelagen hielden, de gevangenen er zuchtten en als men weggaat in een propvollen trein en de silhouet van den berg nog eens voor het laatst ziet, is het, of men uit eene andere wereld weer in het gewone leven terugkeert.

Bij vloed kan men den Westkant der rots in kleine booten gaan zien, bij eb klautert men over de uitstekende steenen langs het strand heen; het mooist silhouetteert zich het geheel aan de Oost- en Zuid-Oostzijde, waar men den leelijken dam en de witte hôtel-dépendances niet ziet, slechts een gedeelte van het dorp, half verscholen achter

de remparts, die opstijgen naar de abdij, welke hoog boven alles uittroont, aan dezen kant vertoonende de rijke architectuur van het kerkkoor met zijn kring van versierde luchtbogen, geflankeerd door het z. g. n. réfectoire en de monniken cellen.

De rots is aan den N.-kant van onderen begroeid en in de kleine tuinen van het dorp groeien amandel- en vijgeboomen

Van den Mont St. Michel gingen wij naar Avranches, waarvan de architectuur ons verwend oog weinig bevredigde; het ligt, evenals Dinan, op een heuvel, vanaf die hoogte heeft men een panorama, dat het grootste uit geheel Frankrijk wordt genoemd. Het is mooi, het rijke Normandische land, flauw heuvelachtig, met eindelooze korenakkers, wier goudkleur afgewisseld wordt door stukken donker bosch. Hooge zeeën komen tot voor Avranches' heuvel en van uit den botanischen tuin van het stadje, die een vrijen blik over de zee geeft, zagen wij ook den Mont St. Michel liggen, nu helaas! voor het laatst.

Over Vire spoorden wij naar Caen. In Vire konden wij een paar uur overblijven, waarin wij de stad doorliepen en de kerk zagen met haar goud en in felle kleuren geschilderd koor, beschenen door licht, dat door de donkere gekleurde glazen getemperd wordt.

Verder hapten wij er nog eens heerlijk buitenlucht bij de ruïnes van een ouden burcht, waarheen eene prachtige breede laan voerde. De omstreken van Vire worden zeer geroemd, zoodat het mij zeker de moeite waard lijkt, er een paar dagen te blijven.

Caen geeft heel wat te zien; men wordt overweldigd door het aantal oude kerken; er zijn er zoovele, dat ze niet alle meer dienst doen, en ook niet onderhouden worden. Sommige dienen als magazijnen, in andere worden nu en dan verkoopingen voor liefdadigheidsinstellingen gehouden, ook hebben wij er eene gezien en die nog wel de oude kapel van het groote nonnenklooster, de Abbaye aux Dames, wier muren geheel bedekt waren met aanplakbiljetten. Boven de platen van Barnum and Baily voorstellende, olifanten of andere dieren, verrezen de sierlijke pinakels der luchtbogen, oud en verweerd en met mos begroeid en daarom des te mooier.

In uitstekenden toestand zijn echter de twee groote Romaansche kerken, behoorende aan de Abbaye aux Hommes en aan de Abbaye aux Dames. Ze zijn gesticht, het mannenklooster door Willem den Veroveraar, dat der nonnen door zijn vrouw Mathilde en bergen de graven harer stichters „Caen is van groote historische beteekenis" zeide een Engelschman ons, uitend daarmee die eigenaardige opvatting, dat al het Engelsche zoo ontzettend belangrijk is voor de wereld, want daar liggen begraven „William the Conqueror and his wife".

De twee kerken zijn van grootschen eenvoud, de Abbaye aux Dames ligt op een plein met haar voorgevel, zoodat men de mooie torens, waarvan de spitsen echter ontbreken, op behoorlijken afstand kan zien.

De Abbaye aux Hommes echter ligt midden in de stad en er is geen plekje, van waar men een goeden indruk van het geheel kan krijgen, slechts de torenspitsen ziet men overal boven uitsteken.

Omdat men gedwongen is, alles van dichtbij te zien, zoekt men onwillekeurig naar versiering, die zeer spaarzaam is aangebracht, alleen bijzonder mooi in de bogen der gaanderijen, welke de zijbeuken dekken.

De gele zandsteen, welke men hier gebruikt, is koud van kleur als ze nieuw is en zwart beplekt, wanneer ze ouder wordt; zoodat de Normandische kerken veel minder mooi van toon zijn dan de Bretonsche uit hardsteen, die wij hadden gezien.

In de Abbaye aux Dames zijn overvloediger aangebracht de typische, geometrische Romaansche versieringen en het tympan boven de hoofddeur is gevuld met 3 zittende figuren.

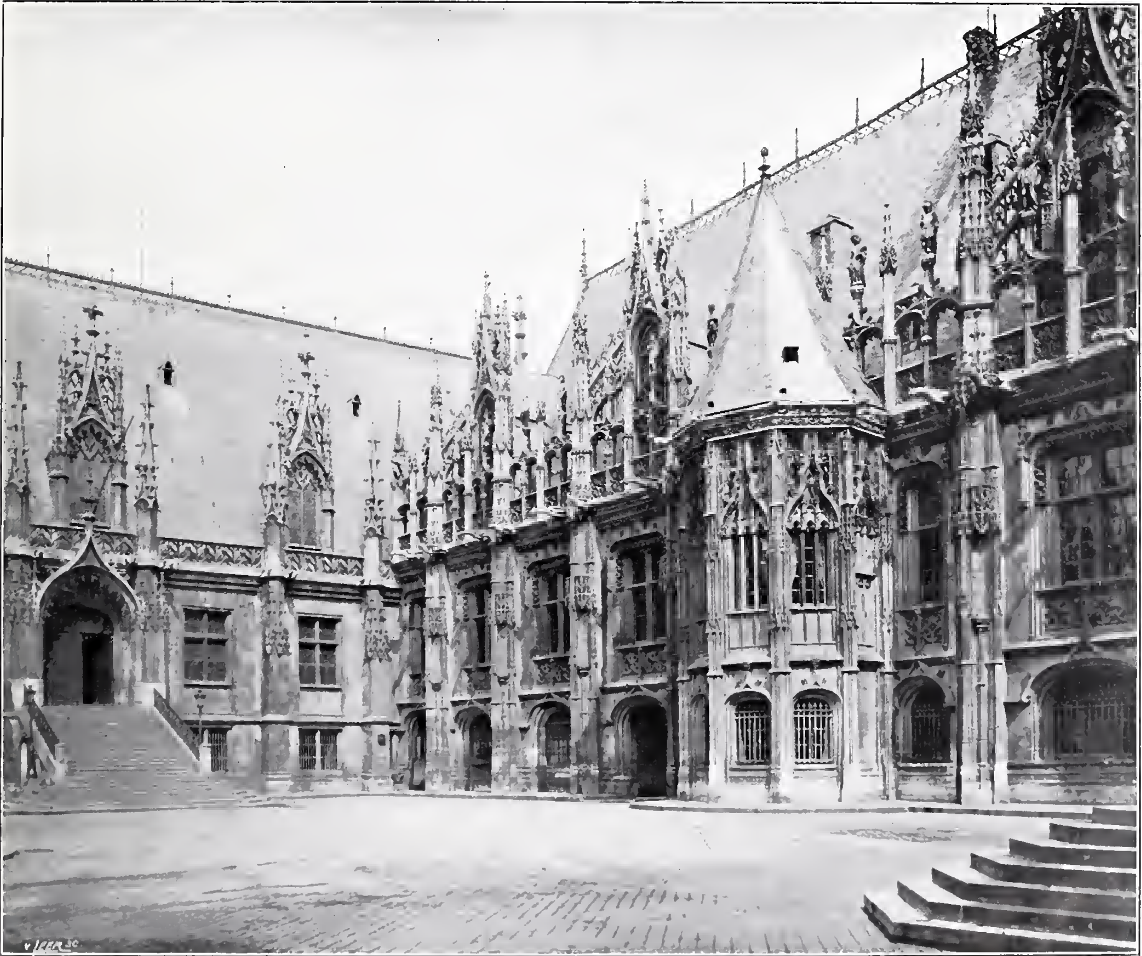
Links van den ingang staat een prachtig Romaansch doopbekken van zwaar koper, versierd met blad-figuren in émail.

De middenbeuk der kerk is in tweeën verdeeld door eene draperie, den koningsmantel voorstellende die van de zoldering tot den grond neerhangt. Het achterste gedeelte, nl. de transepten en het koor, waar Koningin Mathilde's lijkkist staat, wordt gebruikt als kapel voor de nonnen; de vensters zijn er prachtig beschilderd en geven een warmen,

rijken toon aan den steen; het klooster waartoe uitgestrekte gronden behooren, is tegelijk ziekenhuis

Behalve deze twee Romaansche kloosterkapellen boogt Caen nog op verscheidene Gothische kerken, sommige slechts prachtige, onvoltooide brokstukken. De voornaamste is St. Pierre; het schip der kerk geheel Gothisch, ingesloten tusschen de steunende luchtbogen met hare sierlijke pinakels.

later ook te Rouen en Beauvais, met hunne groote, kleurige figuren geheele voorstellingen gevende, worden volgens mijn smaak in de schaduw gesteld door de Middeleeuwsche glazen, waarvan de kleine stukjes glas (hoe ouder de glazen zijn, hoe kleiner de stukjes, waaruit ze bestaan, want in den eersten tijd had men slechts zeer kleine ovens) als juweelen schitteren en in eene kleuren-harmonie zijn saamgevoegd, die zoo schoon is, dat ze

HET PALEIS VAN JUSTITIE TE ROUAAN.

Daarachter komt onverwacht een Renaissancekoor, overladen met ornament, dat met zijne plompe verhoudingen ondanks al zijne versieringen verreweg wordt overtroffen door de in alle weelderigheid toch strenge Gothische kunst.

Ook de Renaissance glazen, van welke wij velen zeer beroemde zagen te Caen en

niet onderdoet voor de kleurenmengelingen der natuur. En ook de decoratief gehouden figuren zijn mij zoo oneindig veel sympathieker dan de zware en-reliefgeschilderde voorstellingen van den lateren tijd.

Zeer mooi Renaissancewerk geven even buiten Caen, de overblijfselen van een adellijk kasteel te zien; een stuk van een toren met

een aangrenzenden muur; de toren versierd met prachtig omlijste ramen en enkele geharnaste beelden boven op de verschansing, waaraan hij den naam van „La Tour des Gens d'Armes" te danken heeft. De muur is bekroond met kanteelen, waarin geestig en fijn bewerkte reliefs.

Het afscheid nemen van Caen viel ons niet zoo moeilijk, omdat wij dachten, in Rouen het hoogste, wat de Gothische kunst heeft voortgebracht, te zien en onze verwachting werd niet teleurgesteld.

Zooals reeds verteld, heeft er een hartstochtelijke naijver geheerscht tusschen de bewoners der groote Normandische en Picardische steden, welke kathedraal wel de grootste en schoonste zou zijn De onderbouw der kathedraal te Rouen bestond reeds, toen men de bisschopskerk van Amiens van veel grooter afmetingen ontwierp; de Roueneezen wreekten zich, door geen steen hunner kathedraal onversierd te laten, zoodat ze daar nu staat met hare 7 torenspitsen, (de zeer groote dakruiter is modern en van gegoten metaal,) geheel overdekt door beeldhouwwerk. Eigenaardig ziet men de grondvormen van het Gothische lofwerk in één der vier contreforten, welke de ingangen der deuren van de voorfaçade begrenzen. Deze is nl. slechts in zijn beginvorm aanwezig en doet zien, hoe de fijne, nisvormige baldakijnen ontstaan uit brokken steen, welke er uitzien als op elkander gestapelde suikerbrooden. Dit bewijst, dat alle ornamenten op de plaats zelf en dus altijd op stellingen gehakt moesten worden; de verhoudingen van alle deelen onderling zijn prachtig en het ornament, hoe overvloedig ook aangebracht, treedt nooit te veel op den voorgrond.

De voorfaçade was dezen zomer half achter stellingen verborgen, zoodat we hare schoonheid slechts ten deele konden bewonderen.

De twee groote voortorens (van welke een „la tour de beurre" wordt genoemd, omdat hij werd betaald uit de belasting, op boter gelegd) zijn prachtig, evenals de vier kleinere, die de façaden der transepten flankeeren.

De kathedraal van Rouen, al is ze kleiner dan die van Amiens, behoeft zich niet te schamen voor hare afmetingen. Wij kwamen er voor 't eerst in gedurende eene Zondagmorgenmis, en, achter in de kerk staande, konden wij in het koor even verschillende kleuren door elkander zien bewegen, maar niets onderscheiden van de personen, die de mis bedienden.

De hoogte der kerk lijkt van binnen enorm; de pijlers van den middenbeuk dragen eene tweede rij bogen en daarboven de triforiën; de zoldering der zijbeuken ligt op gelijke hoogte, niet met de gaanderij, maar met de triforiën, zoodat ook zij zeer slank zijn.

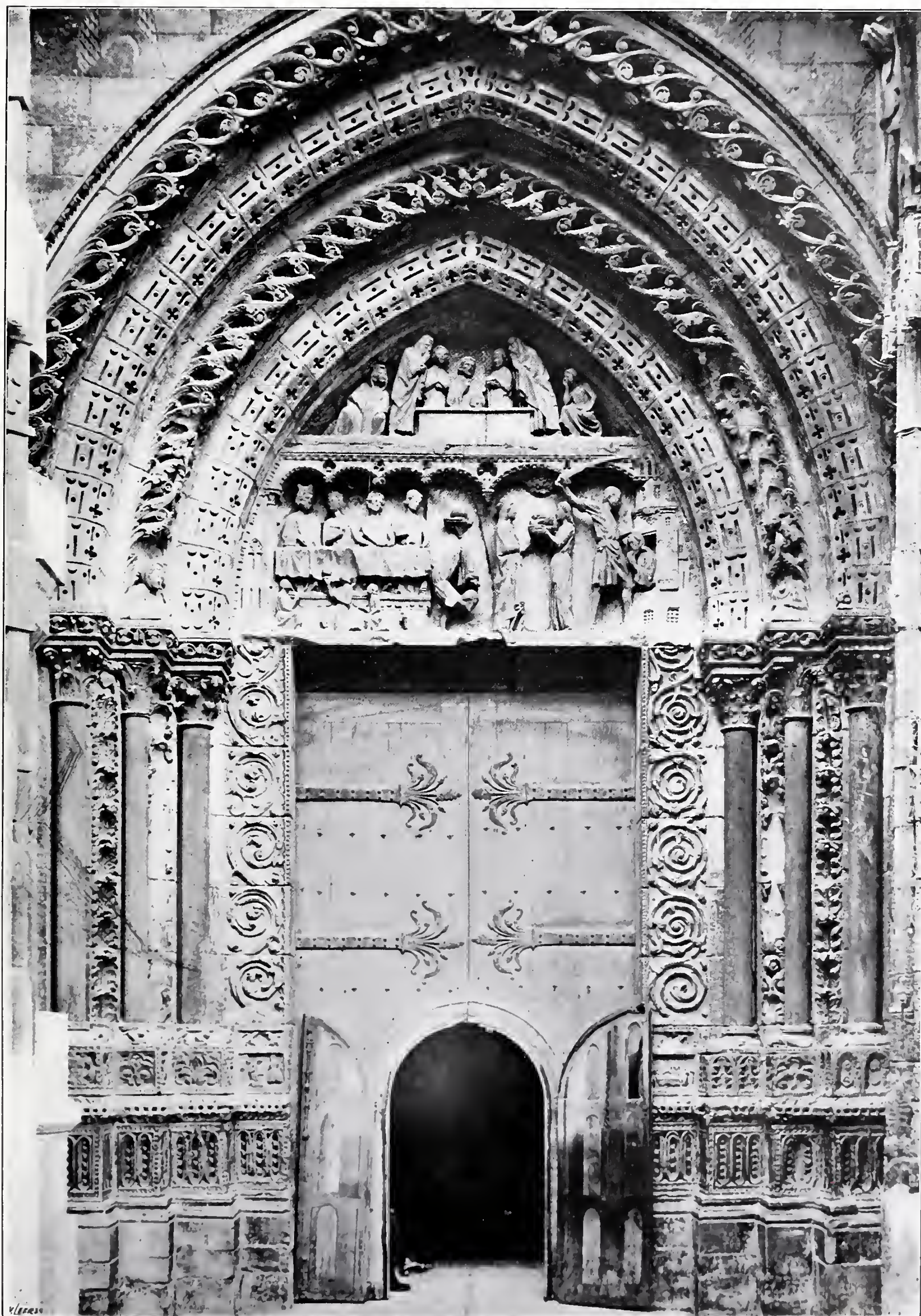
Wonderlijk mooi van vorm zijn de zware onderste pijlers en de daarboven staande slanke kolommetjes, welke de gaanderijbogen steunen.

De kleuren der koorvensters stralen tusschen de kolommen van den hoofdbeuk door in hare wondere kleurschakeering, voornamelijk van rood, blauw, een prachtig bruin-paars goudgeel en groen.

Deze 13de eeuwsche glazen geven eene goede voorbereiding voor het zien van al de schatten, die de apsis bevat. Ook daar valt het licht door de prachtigste glazen op de beroemde grafmonumenten van de twee kardinalen Amboise, en dat, hetwelk Diana de Poitiers voor haar echtgenoot, Louis de Brézé, liet oprichten.

Het eerste is ontworpen door Roland Leroux, die ook het grand portail der Kathedraal en het paleis van Justitie maakte, beide geheel in Gothischen stijl. Het grafmonument der Amboises echter is, wat de hoofdvormen betreft, in Renaissance stijl, terwijl slechts de opvatting van enkele détails Gothisch genoemd kan worden. De namen van eenigen der beeldhouwers, die er aan werkten, werden ons genoemd. Hoevele namen van mannen, die hun geheele leven gaven, om een klein stuk der Kathedraal te versieren, zijn verloren gegaan. Maar het nageslacht is dankbaar voor wat die onbekende grooten hebben achtergelaten.

De beroemde Jean Goujon beitelde het beeld van den oudsten Amboise, hij maakte ook het grafmonument van Louis de Brézé dat als compositie mij minder voldeed, maar waarvan de enkele albasten figuren voorstellende den afgestorvene op zijn doodsbed en Diana de Poitiers in geknielde houding en in de haar zoo weinig passende nonnenkleeding, verrukkelijk zijn.

PORTAAL VAN DE CATHEDRAAL TE BEAUVAIS.

De dwarsbeuken der Kathedraal hebben uitgangen met ééne deur, maar hunne gevels zijn overigens even rijk versierd als de voorfaçade.

De kerk St. Ouen te Rouen is langer en hooger van middenbeuk dan de Kathedraal en toch was ze oorspronkelijk slechts eene kloosterkapel.

Haar roem stelt zij in de in hun eenvoud prachtige, oude glazen, welke den wand achter de triforiën innemen, zoodat de silhouet van deze zeer zuiver uitkomt. De meesters der Gothische bouwwerken wisten, wat voortmaken was; een groot gedeelte der kerk is in twintig jaar gemaakt De façade met hare torens is modern; de Gothische bouworde is hierin natuurlijk gevolgd, maar de Gothische geest ontbrak. De façade maakt eer een plompen dan een grootschen indruk en de versieringen zijn knappe namaaksels, maar niet door meesterhanden gemaakt. St. Ouen ligt prachtig op de Place de l'Hôtel de Ville; 't is veroorloofd, de torens te beklimmen en langs den geheelen omgang der kerk te loopen. Men heeft er een verrukkelijk uitzicht op het Seinedal waarin Rouen ligt en op de omringende heuvels

Van de talrijke kerken zijn in Rouen nog belangrijk de Saint-Maclou, met haar prachtig, boogvormig voorportaal, waarin de zwaar gebeeldhouwde eikenhouten deuren; verder St. Patrice en St. Vincent, de laatste vooral beroemd om hare glazen uit de 16de eeuw, waarvan enkele door d'Engrand en Jean le Prince. Geheel als schilderijen opgevat, doen zij de groote techniek bewonderen, die alle kleurennuances op het glas wist te brengen, van het felste rood en blauw en goud tot het intens teere wit en grijs, waarmede sommige gezichten zijn bewerkt, maar ze overtreffen de Middeleeuwsche glazen toch niet

Rondloopende door Rouen stuit men telkens op alleen staande Gothische torens, overblijfselen van nog meer kerken, het drukke leven der groote industriestad spoedt langs hen heen, waar ze staan, droomend van hun grootsch verleden.

Dat dat verleden niet alleen aan godsdienst was gewijd, maar ook aan een machtig burgerlijk bestaan, bewijzen de vele mooie, oude woonhuizen, sommige, zooals dat van Diana de Poitiers met de façade geheel door houtsnijwerk bedekt.

Het Palais de Justice is een meesterstuk van Gothische kunst, maar versterkt mijns inziens de meening, dat de Gothische kunst uitsluitend kerkelijk is, want de spitse, fijne pinakels, de typische versiering dezer bouworde, passen niet bij de uit den aard der zaak betrekkelijk geringe hoogte van civiele gebouwen. Het grosse horloge deed ons den Renaissance stijl weer achter de Gothiek stellen; het Hôtel du Bourgtheroulde, dateerend uit het overgangstijdperk geeft prachtige Renaissance-reliefs te zien.

Rouen is vol wonderen, maar die wonderen liggen te midden van eene groote, rumoerige stad en we bevredigden ons verlangen, om buiten te zijn, toen we naar Bon Secours gingen.

Het gehucht Bon Secours heeft zijn naam en waarschijnlijk ook zijn bestaan te danken aan de kerk Notre Dame de Bon Secours, eene moderne kerk gebouwd in Gothischen stijl, inwendig geheel beschilderd, kleurig, maar niet hinderlijk. Ze schijnt een geliefd bedevaartsoord te zijn, photographieën harer madonna met rijk versierd, wijd uitgespreid kleed, zag men overal te Rouen en talloos zijn de kaarsjes die voor het beeld branden, terwijl de keurig onderhouden kerk wel doet zien de mildheid der vromen.

Op den rand van den heuvel, waarop Bon-Secours ligt, staat het monument van Jeanne d'Arc. Haar beeld, door Barrias, zeer eenvoudig de heldin voorstellend in wapenrusting, de handen geboeid, het gelaat treffend door reinheid en zeer groote jeugd, wordt overwelfd door een Renaissancezuilen tempeltje, dat weinig past bij deze jonkvrouw uit de middeleeuwen. Aan hare kindsheid, als herderin doorgebracht, herinneren de schapenfiguren, die de balustraden, omgevend het plateau, waarop het geheel staat, versieren. Vanaf het plateau heeft men een verrukkelijk uitzicht op het Seinedal, waarin Rouen ligt met hare fabrieksschoorsteenen en kerkspitsen, wedijverend in hoogte en in de verte den hoogen „pont suspendu", waaronder de hoogste schepen door kunnen gaan.

Bon-Secours zelf biedt verder niets beziens-waardigs, maar de korenvelden er omheen en de boomgaarden waar het prachtige vee graast, zijn heerlijk en men kan zijn weg dwars er door heen nemen, om over de Côte Sainte Catherine naar de stad terug te gaan.

Van de vele uitstapjes, welke men van uit Rouen kan maken, kozen wij nog dat naar Jumièges, het dorp, gelegen om de ruïnen van de eens zoo machtige abdij, wier onderaardsche gangen zich nu nog kilometers ver uitstrekken, terwijl van de gebouwen boven den grond reeds veel is vergaan.

Het prettigste vervoermiddel naar Jumièges is de stoomboot van Rouen naar Hâvre; de oevers der Seine zijn zeer afwisselend en mooi.

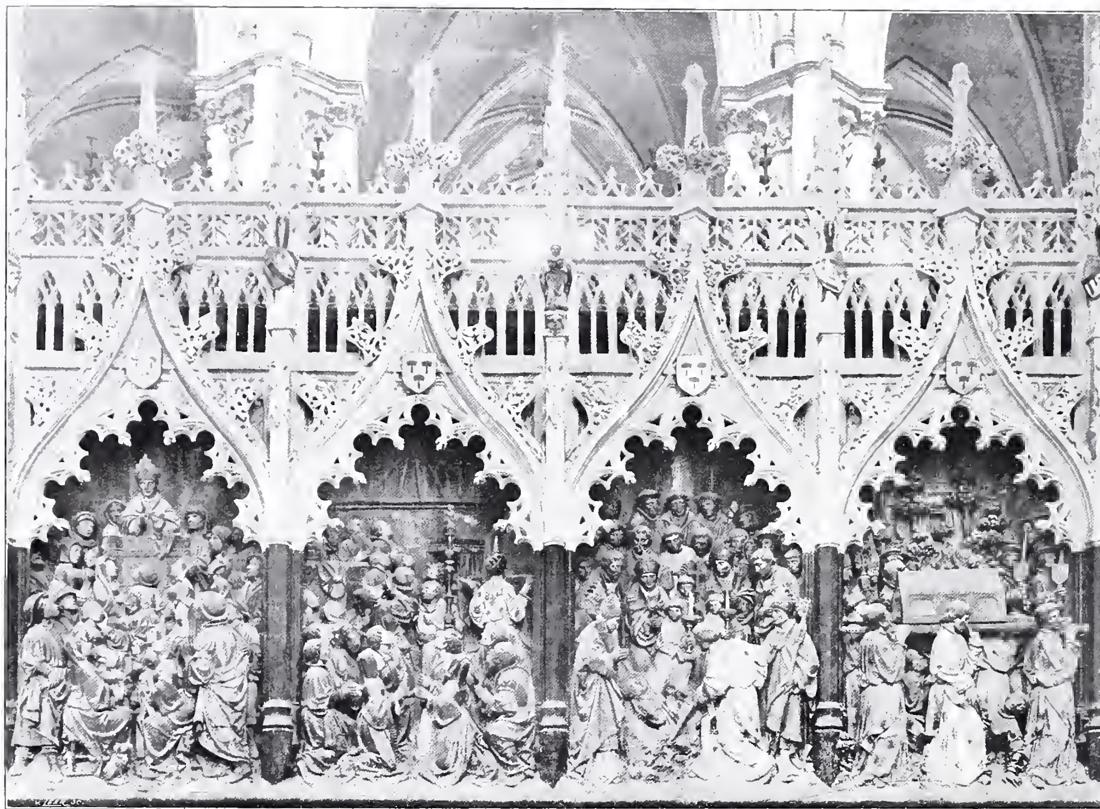
Jumièges ligt niet aan de rivier, men wordt door een roeibootje van de stoomboot afgehaald en aan land gezet, dan ziet men aan het eind van een breeden, zonnigen grintweg de hooge torens (de torenspitsen ontbreken maar de onderbouw is 52 M. hoog) boven donker geboomte uitsteken.

Jumièges is een best land, waar de wegen begrensd zijn door muren, daar weet men zeker, dat achter die muren boomgaarden zijn en menige vriendelijke pruimenboom laat zijne vruchten aan den verkeerden kant van den muur vallen, zoodat het spreekwoord „Die zoekt, die vindt", hier gerust aan gehaald kan worden. „Les fermes" liggen ook, niet tusschen weilanden, maar tusschen vruchtboomen, en de boeren hebben dikwijls geene koeien. Wanneer ze geen koeien zelf hebben, drinken ze ook geen melk, wel brandewijn, uit vruchten gemaakt. De vruchten zijn zoo overvloedig, dat men slechts de fijnste soorten naar de markt brengt; over reine-claudes werd met de grootste minachting gesproken, wij kregen een zak met zeker vijf pond erin, voor 40 centimes, de menschen waren zeer vriendelijk en vroolijk. Eigenaardige costuums zag men er niet; wij spraken eene vrouw, die, toen ze hoorde, dat wij Hollanders waren, ons vertelde, dat ze, als afstammelinge van een Hollandsch zeekapitein, „Mieke" heette en hare dochter ook zoo had willen noemen, maar de pastoor had niet toegestaan dat het kind met dien volgens hem niet bijbelschen naam werd gedoopt.

De ruïnen der oude abdij van Jumièges behooren nu aan eene dame, die woont in de gemoderniseerde dépendances van het klooster; met de revolutie, waaraan deze

VOORGEVEL VAN DE CATHEDRAAL TE AMIENS.

GRAFMONUMENT IN DE CATHEDRAAL TE AMIENS.

abdij als zoo vele anderen haar ondergang te danken heeft, werden kerkelijke goederen voor weinig geld aan particulieren verkocht en zoo behooren deze overblijfselen van aloude macht (de abdij werd gesticht in de 7de eeuw en in haar glorietijd, nl. de 11de eeuw, herbergde ze 900 monniken, terwijl Frankrijks koningen er dikwijls verblijf hielden) op het oogenblik aan eene citoyenne, die natuurlijk het geld niet heeft de ruïnen naar den eisch weer op te laten bouwen, maar wel het gezonde verstand, er niet aan te laten knoeien. Vrij heeft het gras een vloertapijt mogen weven voor de oude basaliek, die slechts hare gewelven mist, maar waarvan de groote torens, de muren en binnenzuilen nog krachtig daar staan. Verder ziet men overal groen, dat de ruïnen bedekt en des te schilderachtiger maakt en men zou er uren kunnen rondwandelen, als ze niet bewaakt werden door eene kwade, oude juffrouw, die den bezoeker aanspoort, om toch maar zoo snel mogelijk te vertrekken. In de haast liet ze ons echter nog zien eene oude put met emmers in helmvorm, die het voorplein siert.

Het stationnetje van Jumièges ligt een eind buiten het dorp; vanaf de abdij gaat men langs de oude dorpskerk, waarin vele van de abten van het klooster als heiligen staan afgebeeld, den breeden weg op, die geheel langs korenvelden voert, aan den horizont begrensd door donker bosch. Hier en daar werd het gouden oppervlak der korenvelden verbroken door een zwaren, ouden appelboom, die kwistig over het veld spreidt zijne kleine, zoete appels, waarvan de cider gemaakt wordt. De buitenlucht was zoo heerlijk zuiver, nadat we een paar dagen niets dan stadsluchtjes geroken hadden.

Van Rouen togen we naar Beauvais: geen grooter verschil denkbaar! Rouen ook nu nog eene groote, bloeiende stad; Beauvais met zijne groote monumenten, die daar staan als teekenen van een roemrijk verleden, maar

nu eene „ville morte", terend op die monumenten en dat verleden met bestrating en verlichting uit vorige eeuwen en weinig modern leven.

Beauvais' kathedraal is een grootsch brok Gothische architectuur; slechts het koor en de transepten bestaan. De bouwmeester wilde zijne schepping tot de grootste aller kerken maken; hij begon met het koor, waaraan hij reusachtige afmetingen gaf en plaatste den dakruiter op de kruising van middenbeuk en transepten, voordat deze zelf in genoegzame lengte aanwezig waren, om den toren steun te geven, zoodat deze op een goeden dag instortte. Het schip der kerk is nu dichtgemetseld door een blinden muur; de transepten, uitwendig rijk versierd, geven toegang tot de kerk. Maar onvoltooid als deze kathedraal is, de nakomeling mag dankbaar zijn voor wat hij ziet, want het hooge, statige koor is zeer schoon, en de twee zijportalen zijn met prachtig gebeeldhouwde eikenhouten deuren voorzien, waarvan de benedengedeelten met fijn bewerkte paneelen, de bovengedeelten met figuren en haut-relief versierd zijn. Deze Renaissance deuren zijn een bewijs, dat er langen tijd aan de overigens, ook in hare versieringen, geheel Gothische kerk is gewerkt.

Een knap klokkenmaker uit Beauvais, die nog niet lang geleden gestorven is, heeft voor de kathedraal een merkwaardig uurwerk gemaakt, dat nauwkeurig aangeeft den loop der sterren van ons zonnestelsel, enz. enz., tot zelfs de tijden van vloed en eb rond den Mont St. Michel. Een mechaniek doet klokslag twaalf uur een haan kraaien en daarna worden door verschillende figuurtjes aanschouwelijk gemaakt de ideeën van den maker omtrent den dag des oordeels toonend het kinderlijk geloof van iemand, die zoo scherp de mechanische wetten der wereld naspeurde.

In de kathedraal hangen prachtige Gobelins, Middeleeuwsche in hun verbleekte pracht gevoeliger en nobeler dan die uit later tijd, met de druk bewegende, zware figuren. Ze doen zien, hoe vroeg de weefkunst te Beauvais bloeide.

Al spoedig is er dan ook van staatswege een fabriek opgericht, waarin de kostbare tapijten door in hun vak volleerde kunstenaars werden gemaakt. Aan de fabriek is eene school verbonden, de leertijd is ongeveer tien jaar en wordt door den Staat bekostigd, maar later is het loon dan ook betrekkelijk gering.

Wij zagen de geheele inrichting, die met haar begroeiden cour en door de groote rust, die er heerschte, veel aan een groot hofje deed denken. De gobelinfabriek te Beauvais staat geheel gelijk met die te Parijs, hare weefsels, uit fijne wol en zijde bestaande, zijn, alleen al door den handenarbeid, die er in zit, duizenden waard, en wij verwonderden ons, hoe zooveel technische bekwaamheid vermorst wordt aan zulke leelijke patronen.

In de expositiekamer hing een wandtapijt, voorstellende „De Zomer", dat 60000 francs waard was en waaraan 3 artisten 5 jaar lang hadden gewerkt en ik zou er niet op willen kijken. De fabriek behoeft echter niet bang te zijn, met hare producten te blijven zitten, want ze werkt voornamelijk op bestelling van den Staat.

Eene zeer interessante Romaansche kerk te Beauvais is de St. Etienne, waarvan enkele détails bewijzen, hoe de vroeg-Middeleeuwers met hunne eenvoudige versieringen tot een prachtig resultaat konden komen.

Het grootste gedeelte der kerk echter, zoowel in- als uitwendig, was achter stellingen verborgen, zoodat wij alleen het koor konden zien, waarin eenige zeer mooie vensters. Behalve enkele oude huizen en het mooie bronzen beeld van Jeane Hachette, (eene vrouw, die de wallen van Beauvais in 1472 tegen Karel van Bourgondië verdedigde en te wier eere nu nog jaarlijks een processie gehouden wordt.) midden op de markt, heeft Beauvais nog zijn paleis van justitie, rond een „cour" gebouwd in een stijl, die tusschen Gothiek en Renaissance instaat en naast de hooge majesteit der kathedraal in het niet verzinkt.

Van Beauvais spoorden wij naar Amiens door de nu bijna geheel afgemaaide korenvelden. De Belgische maaiers, die in hun eigen land geen behoorlijk loon kunnen verdienen en jaarlijks naar Noord-Frankrijk gaan, om te helpen oogsten, trokken bij troepen huiswaarts, om bij moeder de vrouw hunne

kleeren te laten verstellen en dan weer de wintercampagne in de suikerfabrieken te gaan meemaken.

Dit heen- en weertrekken en het grootste gedeelte van hun leven ver van huis zijn, doen ze liever, (vooral omdat de vrouwen zoo hokvast zijn) dan zich voor goed in 't vreemde land te vestigen, hun Vlaamsch was met groote moeite te verstaan.

Amiens heeft, behalve enkele schilderachtige buurtjes, voor den toerist niets aantrekkelijks dan zijne kathedraal, maar die is het waard, dat men voor haar alleen een rumoerige stad bezoekt.

Ze is een bisschopskerk en de Staat besteedt jaarlijks honderdduizend francs aan hare instandhouding, de voortorens missen spitsen, maar verder is aan deze kerk alles, tot de kleinste détails af.

Ze is niet van vroeger datum dan de kathedraal te Rouen, maar hare ornamentatie is, zooals ze oorspronkelijk gedacht werd, eenvoudig en breed, vroeg Gothisch, wonder majestueus; de Rouaneezen, naijverig op dien grootschen eenvoud, zijn toen hunne kathedraal gaan bedekken met haar steenen kantwerk.

De voorgevel heeft ongeveer een trapeziumvorm, doordat de torenbasementen, zeer fraai versierd met open vensters, van boven niet ver uitsteken boven het middengedeelte der kerk en hunne contre-forten naar boven verfijnen, zoodat hunne zijlijn eenigszins hellend wordt. Verrukkelijk zijn de beelden, die de bogen der ingangen vergezellen en ook die, welke een fraai fries vormen boven de poortingangen.

Het binnenste der kathedraal ademt den zelfden statigen eenvoud.

Niet alleen het koor, maar ook de zijbanken worden omzoomd door kleine kapellen, behoorende aan de kanunniken, die in het prachtige koor als Koningen zitten, wanneer ze in hunne gewaden van witte kant op zwarte stof met hermelijnen kraag en paarse bef de vesper zingen. In een dier kapellen hangt een geheel verguld beeld van den gekruisigde, treffend van uitdrukking.

De grafmonumenten, van de strenge bronzen doodkisten der stichters tot de beelden van latere prelaten, strekken de kerk tot eere. Zeer merkwaardig zijn die van enkele bisschoppen, die de buitenwanden van het koor bedekken.

Boven de met gevouwen handen liggende figuur van den heilige, geven voorstellingen met relieffiguren zijne handelingen weer. De kleuren zijn eenigszins verbleekt en daardoor niet hinderlijk schel en buitengewoon levendig afgebeeld zijn de volksmenigten als massa en als houding van elken persoon afzonderlijk. Vele der glazen zijn subliem; doordat het veroorloofd is, boven in de kerk achter de triforiën te loopen, konden wij de roosvensters van dichtbij zien; zien, hoe meesterlijk brutaal de Middeleeuwers te werk gingen. Het kon hun niets schelen, de breede lijnen van het lood, dwars door den kop van eene figuur te trekken, als de kleuren en ze hadden kleuren) tusschen het donkere lood maar schitterden en straalden en dat doen ze! Daartusschen zag men weer enkele koppen uit één stuk, prachtig geschilderd.

„Last not least" zagen wij de prachtige, in eikenhout gesneden koorbanken, er heerscht in het koor altijd een half duister, omdat de wanden zoo hoog zijn en dat maakt de kleur van het hout nog dieper. Het beeldhouwwerk is volmaakt èn als decoratief ornament èn als techniek. Drie menschen zouden in vijftien jaren dit wonderwerk hebben gewrocht.

We reisden met den nachttrein en kwamen 's ochtends nog voor zessen te Brussel aan, dat we door moesten loopen, om van het eene station naar het andere te komen. In den vroegen Zondagmorgen waren de bloemenverkoopsters bij de beurs en op het oude marktje al druk bezig hare waar aan te prijzen.

Het regende, toen wij Holland binnen kwamen en onze, door feller kleuren vermoeide oogen, moesten even wennen aan de vale tinten der herfstweiden; maar al spoedig herkenden we daar weer het teere mooi in.

Hollanders gaan gaarne naar den vreemde, alvorens hun eigen land goed te kennen en het eigenaardige schoon van dat land doet toch werkelijk voor geen ander schoon der wereld onder.

EEN ONTDEKKING † † † † † † † † † † DOOR M. DE NEGRI.

In het breed langs de deftig doodsche straat gerekte huis, waar, achter koppig neerblijvende gordijnen den ganschen morgen zwaar zwijgende stilte had geloomd, luidden plots nu weer stemmen en gestoei.

En één voor één, na hun staag hoorbaar getiktak van den ganschen morgen, nu vervaagd in wijd roezige suizing, tikken de klokken en pendules den volgeworden middagtijd door het huis.

In de wijde tuinkamer speelde het vroolijke licht langs de hel gekleurde wanden, glimmerde over het matachtig zeil, dat breed baande langs een donker vierkantend karpet onder de groote midden-tafel.

Onverschillig voor alles om haar, zat zij hier, van 't licht gewend, met leege handen en leeg starende oogen; zij had hier zóó den ganschen morgen gezeten, zooals zij gisteren en eergisteren en dagen daarvóór gezeten had in dof, haar afgrond-metend ooggespalk. Sinds er weer leven luidde door het huis had haar blik aan wezenlooze strakheid verloren; er was in opgewaakt een onrustig geflikker, een loerende angst om ontdekking en opschrikking uit haar doffen toestand van lijdelijkheid.

In haar denken levendigde het, sinds bij 't voordeur-opengaan het eerst rumoer de gangen-stilte schallend had gebroken, dat ze nu wel haast op moest, òp naar de verdervergende werkelijkheid....

Plotseling met een ruwen ruk hapte de deur een wijde gaping; voor de weg-donkerende gangdiepte stond Paultje, haar oudste, zijn armen in wijde spanning van den weggecirkelden deurknop tot de lijst die zijn vlakke linkerhand bleef bekleven.

„'t Is al over éénen, Ma!" kwam bruusk zijn schreeuwerige jongensstem.

Met een schok was zij overeind gekomen, trachtend haar dof gedoezel voor hem te verhelen als iets kwaads, waarover men schaamte gevoelt, en tegelijk geërgerd zenuwachtig boos om zijn stem, die brutaal weer den tijd, het leven, de bittere realiteit aan haar op kwam dringen.

„'t Zal nog wel later worden," gaf ze hem boos-kort ten antwoord.

„Ja maar, ik heb honger! da-je nou ook-es nooit op tijd kunt eten!"

Klaats! de deur moet het ontgelden; meneertje is weer driftig; het gaat hem niet gauw genoeg naar den zin. Godbeware, net of haar de tijd wel gauw genoeg ging!... Ze heeft zeker nog niet genoeg ellende aan der hoofd, dat ze maar altijd dóór de booze buien van der kinderen nog moet slikken. Onhebbelijk dat Paultje kan zijn! Wat doet ie nou weer boven der hoofd te klotsen?...

Zij haalt een zucht op uit haar allerdiepste innerlijk, klemt dan de lippen weer opeen, en even een ondeelbaar moment de oogen sluitend, schokschoudert ze met op haar vroeg-oud gezicht een uitdrukking te onverschillig om bitter te heeten.

Ka komt de kamer binnen; zij draagt een blad met borden en glazen en schalen hoog geladen; alles weer vol, het heele buffet met rommel! Zij gromt wat onverstaanbare woorden.

„Jij ook al! in plaats van iemands zorg te verlichten, nee, alles moet van een leien dakje loopen; ik alleen moet het voelen; voor elk ander moest het zijn, alsof niets gebeurd was. Zeker, ik moest nu het werk van Dientje doen, dat jij de tweede meid niet miste en overal alles geridderd vond, zeker....

De deur slaat. Ka heeft het blad op twee stoelen gezet en draait even haar hoofd naar de deur. 't Was net dezelfde slag van straks, waarom zij Paul hard was gevallen: „Blaag, ken je je moeder nie fatsoenlijk behandelen?"— och heer, de stakkerd, hoe zou-d-ie? van wie most-ie 't ook leeren?

Zij riddert en dekt; het porselein tikt tegen de tafel; een doffe klank verraadt nu en dan een barst in een bord „Al zooals 't valt," denkt Ka; „dat 's nog 't minst van alles. De heele boel kon voor haar part aan splinters en gruizelementen vallen, als dat andere dan maar niet was gebeurd! Daar, nu was het al een paar maanden geleden toch, en zij kon er maar niet overheen; ze kon der maar geen hoogte van krijgen; 't was haar nog net precies eender als den allereersten dag

bij 't allereerste woord, dat ze der vierkant in der gezicht hadden gezeid:

Bende beduusd?! had ze toen geroepen.

Nou, en nou snapte ze er nog net evenveel van, ze kon er niet mee terecht in haar denken. Daarom had ze jaren in die familje dan geweest, om dit te beleven....

Mevrouw kwam binnen, keek de tafel over en drukte langgerekt den knop der electrische schel omlaag.

Of een vol kegelspel de trappen afrolde, zoo bolderde het wilde gestamp door het huis. Paultje, aan het hoofd van het drietal, stoof binnen, doorstoeiend en schreeuwend met wild lachende jongensstem:

„Nee, flauwerd, la me nou los, ik ben er toch het eerst geweest. Ajakketies nou, schei uit!"...

Een merkbare vermindering van vroolijkheid was in den klank der laatste woorden en Paultje maakte met zijn beenen een beweging van schoppen, die den jongere zijn prooi deed slaken. Zij stonden met hooggeblakerde wangen en hijgende borsten, nu lachend weer, poozend.

„Hebben jullie dan geen gehoor!" Door de ingevallen stilte trof hun de driftige klaagtoon, waaraan ze bezig waren gewend te raken.

„Jasses ja, je mag toch nog wel eris pret maken, he? je mag hier je mond niet meer open doen!" 't Was Paultje als altijd, die het opnam voor allen.

Zij zuchtte maar. 't Was rustig, dat ze alle drie nu aan tafel gingen zitten en geen drukte meer maakten, lastige kinderen die ze waren. Terwijl zij baden, vouwde zij de handen op tafel uit gewoonte en zag het drietal af. Paul en Joop, wier slingerende voeten weer telkens in elkaar verstrikt raakten; op hun schelmentronies loerde het lachen. Lucietje had vroom haar handjes gevouwen, haar hoofdje gebogen, haar oogjes gesloten knijpvast en zij bad met haar klare ietwat zingende kinderbidstem het tafelgebed voor. Als twee bolle blazen, gelijktijdig losbarstende door een prik, schateren de jongens luid de pret uit hun volgebolde wangen bij 't amen van Lucietje. Woester gaat 't beengeslinger nu voort.

„Paultje!... Joopie!!"

Woester... woester; daar schiet een vinnige teenschop langs Joopies scheen. De hand aan 't geraakte been vliegt hij op, hinkend op het andere, jankend en scheldend, zijn linkervoorarm tegen zijn neerhangend gezicht aangeduwd, als een heete overvloedige bron zijn tranen op zijn mouw.

Paultje, verschrikt, mompelt iets van niet zoo gemeend. Hij lijkt gekrompen bij straks. Van onder zijn gezakte oogleden scheelt hij naar Joop, die naar de deur is gehinkt en nu jammerlijk kermt: o wee, wee!

„'t Loopt altijd zoo! miserabele jongens dat je bent. Luister dan als Ma verbiedt; je bent niet tevreden eer het slecht afloopt, altijd.

„Och, ik meen het immers niet, 't is toch een ongeluk!" valt gemelijk Paul haar in de rede.

„'t Is..."

„O...ch!" Met een ruwen ruk van zijn hoofd geeft de jongen te kennen, dat hij er niet meer van hooren wil.

Zij ziet hem nog even aan, het groote vleeschmes stil in haar hand; er is nu in haar oogen heel kort een opleving van radeloosheid, van angstig doorzien, waar dat heengaat, als ze niets vermag op dat kind; dan buigt ze het hoofd weer over haar werk; licht schichtigen haar schouders op en boven haar dichtgeperste lippen komt een kort forsch uitgestoot luchttrillertje gevaren.

„En nu verkies ik geen woord meer," zegt ze, als Joop weer verschijnt, altoos hinkend, zijn kous afgestroopt, zijn zakdoek dik om zijn been gebonden.

Paultje kijkt omlaag naar het been, dan schuw vragend hooger en fijn ontdekt hij den lach, die blindemant achter Joops strakkijkende oogen. Dan schieten ze zamen in één schaterbui.

„Je hebt me toch geschopt," nou en òf, wacht maar mannetje, zegt de jongste, trachtend zijn toon van geraaktheid te herkrijgen, terwijl hij weer zitten gaat.

„Lucietje, jij tusschen de jongens!" gebiedt de moeder op boos uitvliegenden toon.

„Ik heb niks gedaan," huilt Lucietje.

't Schijnt geen belooning te zijn tusschen

de jongens te mogen. Geen van het drietal verroert een vin.

„Je bent vandaag uit alle banden, zoo dol!" Maar pas op: de eerste die....

„Wel Gorrie, Ma, geef Ma ons dan toch ook te eten; we zijn flauw van den honger."

Paultje natuurlijk. Ze weet tòch niets, wat ze zeggen kan, om dàt kind klein te krijgen; ze schept dus op. Hun borden staan voor haar, drie op een rijtje. Haar oogen meten de lapjes rib die ze uitdeelt met tragen arm; zóó.

„Geen kruim ikke," waarschuwt Paultje: „vijf of zes heele."

De aardappels rollen over zijn bord als knikkers. Hij klikt tevreden met zijn tong en danst zacht op zijn stoel.

„Houw!" plots steken zijn armen vooruit en trekken in een vaartje zijn bord terug. Een lepel saus, die er boven zweefde, komt plassend over het tafellaken neer.

„Jongen dan toch!" De maat is vol. „Moedwillig heb je me den heelen dag al getreiterd, vervolgt zijn moeder met woedende, klaaghuilende stem."

„Getreiterd! Ik treiter Ma niet. Wat heb ik dan gedaan? Ik dank Ma lekker voor die vieze watersaus; sinds Pa weg is, hebbe we haas nog geen fatsoenlijk ete meer gehad. 't Smaakt nergens na, altijd hetzelfde en die saus, nee dankje, die kan ma zelf hebben. Pa zou 't ook nie blieve, jasses!"

Haar oogen stonden hard ineens:

„'t Zal het ongeluk van je leven zijn, jongen, als je altijd beter wil hebben dan je kunt. O, 't zou misschien goed zijn, als je alles eens wist, maar nee . . . dat zou al te onbarmhartig wezen. . . ."

Onbarmhartig . . . hij was geen twaalf jaar, maar het groote woord pakte. Hij voelde er een steek van, dat er iets om hem was, zóó erg, zoo héél erg, dat 't onbarmhartig zijn zou het hem te zeggen. . . . 't Was toch zóó nieuw niet, dat nieuws . . . hij wist dat er iets was; hij had het gesnoven, getast, gevoeld. . . . Sinds Pa op reis gegaan was, was er iets geweest . . . wat?

Joop en Lucietje lachten in stil gegichel om de saus die ver over tafel vlekte.

Ma krabde ze op met een lepel en een mes.

Paultjes oogen zagen star naar de wordende strepen over het witte damast:

Onbarmhartig..." dacht hij, onbarmhartig... hij pijnigde zijn hoofd of ie 't niet raden kon, iets er van weten soms.

„Wat is dat dan Ma?" vroeg hij ten einde raad met zich zelven.

Maar zij luisterde niet; ze had het druk met de anderen; ze had hem zeker niet gehoord; zoo laag voorzichtig was zijn stem niet gewoon te klinken.

Hij aarzelde; hij was op eens bang van dat heele erge . . . hij zweeg.

Maar 's middags uit school kwam hij het huis doorgerend, zijn moeder zoekend:

„Ma, zeg Ma nou us," vroeg angstig dringend zijn ademlooze, hoogjonge stem, „wat dat dat is van onbarmhartig."

Hij zag op naar haar moe gezicht; 't was of ze in een flauwte zou vallen, dat had hij eens beleefd, precies zóó en hij riep:

„O, o Ma!" met grooten schrik.

Maar tegelijk dat hij zoo riep, was ze al weer gewoon, alleen vreeselijk lief, wat hij niet meer gewoon was van haar:

„Wat een jongen ben je toch," zei ze en ze gaf hem zoo'n vreemden langen zoen, die gloeierig trilde op zijn wang, dat hij er onder uit kwispelde, want hij hield niet van zoenen, vooral niet nu zijn hoofd bezig was met iets heel anders. „Nee, er is niets, ik zou niet weten wat; maar je kunt soms zoo ondeugend zijn; zul je dat niet meer? zeg?"

„Nee, maar toe, Ma, zeg het dan ook...."

„Wat?"

„Nou, van dat onbarmhartig."

„Dat heb ik nu toch gezegd. Ik zei het, omdat je zoo ondeugend was. Nu ja, als een jongen wist, hoe zijn heele leven misschien later zou loopen, dat zóú ook onbarmhartig zijn."

Hij zweeg en ging. Hij wist wel dat het dat niet was. Ma had gezegd, dat het onbarmhartig zou zijn, hem iets te zeggen. Nou, en van zijn later leven, hoe dat heelemaal loopen zou, kon ze hem toch niet vertellen. Der was iets gebeurd, *gebeurd*, maar wat?

„Weet jij wat er gebeurd is, Ka?" kwam hij hangen in de keuken.

„Waar gebeurd?"

„Dat weet ik niet."

„Ik ook niet," lachte Ka.

„Och, gebeurd! as je-n-'t weet, dan weet je ook wat ik bedoel; iets verschrikkelijks gebeurd, dat ma wel weet en wij niet."

In den plotselingen schrik van Ka, die haar deed terugstuiven met een „Chos crimineel" op de lippen, wist hij nu duidelijk, dat hij lekkertjes goed had geraden: Ma had er zich uit willen draaien. 't Was even een voldoening dat hij daar niet was ingeloopen. Toen voelde hij niets meer dan den schrikdrang dat vreeselijk akelige dan te weten.

Ka wou hem ook al zoenen! Belachelijk, wat hadden die menschen toch? Ze deeën of-t-ie een klein kind was warempel.

„Jesses, zeg het dan ook; nou dan mag je er me een zoen bijgeven," stond hij genadiglijk toe.

De grauwe, magere figuur van Ka rilde: zoo'n Judaszoen daar had ze geen behoefte aan.

„Je weet zelf nie, wat je wil," zei ze gemelijk, „geen zoen of wel een zoen; ik weet geen verhalen; ga met Joopie spelen, daar doe je beter aan; ik heb het veel te druk, om kinderen over den vloer te hebben. Ala, smeer 'm nou, hè!"

Zij keek rond naar een bezem. Ze had hem vroeger wel eens tot zijn dolle pret de keuken uitgeveegd. Hij ging al, rechtop, langzaam, de handen in zijn broekzakken, diep in gedachten, ineens geen kind meer.

„'k Zal het toch wel te weten komen, meneertje!"

Toen hij de voordeur achter zich had dichtgetrokken, zette hij 't op een loopen.

„Paultje! Paul! Pauweltje. . . . e . . .e!"

Hij hoorde het wel. Joop riep 't. Ze waren zeker weer aan dat malle spel bezig, waarvoor je nooit lui genoeg bent en ze wouen 'm smeren voor een agentenbaantje of zoo iets, maar hij dacht er niet aan. Hij kon het niet meer uithouden zóó, nu hij heel zeker wist, dat 't waar was . . . iets, 't moest wel verschrikkelijk wezen.

Den heelen middag in school had hij er over moeten denken; verzinnen, hoe hij er achter zou komen, toen was hem opeens weer ingeschoten dat van Sef. 't Was net as nou, op een middag na school dat 't gebeurde en 't was net een paar dagen na die reis van Pa zoo gek opeens, zonder hun zelfs gedag te zeggen. Ze kwamen van school en toen was ie weg en ma was ziek; ze lag te bed, zei Ka en niemand mocht er bij; er kwam geen dokter en ze bleef drie dagen aan een stuk boven dat er niemand bij haar mocht, en Ka zei wel us „bedroefd" in plaats van „ziek"; zeker bedroefd, omdat Pa zoo ineens op reis was gegaan, want ma had er ook nie van geweten, zei Ka. Maar dat had ie toch erg flauw van der gevonden, want chut hij kwam toch wel weerom! Wanneer? Ka wist 't niet en Ka was zoo zoenerig en ook zoo bedroefderig in dien tijd, ajakketies. Nou en toen in die dagen was het ook van Sef geweest, dien gemeenen jongen uit het Minnesteegje, die al eens opgepakt was door een diender en die z'n vader wel eens zat. Hij had al eens meer met 'm te doen gehad en ook met z'n vader eens, den beroerling. Eens dat ie op Sef sloeg, waarom wist-ie al nie meer, maar zeker niet om niks; op dien laffen slungel van een Sef was ie aan 't slaan en daar komt de Grauwe, zoo noemden ze z'n vader, het huis uitgeschoten achter hem om, pakt hem bij zijn broek en ranselt 'm, Gommenikkie, hij dacht, dat 't bloed er uit mos, zoo duvels sloeg die gemeene vent er op los. Hij ging nou ook anders nie meer naar 't Minnesteegje. Hij mocht er heel nie komme, maar nu moes ie wel hé: die Sef wist er meer van, dat was wel zeker. 't Was net in die eerste dagen na Pa's vertrek, dat ie 'm us tegekwam:

„Zoo, bejour, jongeneer de notaris, had ie hard over straat geroepen; je mot de complemente hebbe van je-n-ouwe."

Hij had gedaan, of ie 't niet hoorde; hij was veel te trotsch om zich zóó maar met dien Sef van den Grauwe in te laten. Nou, ja, nou moest ie wel; hij wou ut nou weten, want er was iets, er wàs . . . dat onbarmhartige.

Hij rende voort. Eer hij wist wat hij eigenlijk doen ging en zeggen, stond hij stil in het achterbuurtje. Hij was zijn adem kwijt en zijn hart klopte geweldig.

Wat nou? hij kon 'm toch niet uit zijn

huis gaan halen ... en wat zou-d-ie 'm zeggen dan? Hoe zou-d-ie 't 'm vragen.

Hemelhoog rees er een berg van moeielijkheden voor hem op, die hij niet vooruit bedacht had. Nadenkend nu zwaar — 't was of zijn gedachten meebonsden met zijn hart, meehijgden met zijn lichaam, stond hij stil, midden tusschen de stille huisjes, en terwijl het langzaam ook stiller in hem werd, zag hij ineens het valsche gezicht van Sef glunderig grijnzen achter de ruiten van zijn huisje.

Hij dreigde hem nu met zijn vuist, om 'm naar buiten te lokken. Laffe slungel, kwam-d-ie nou niet? Zijn vader was er zeker niet, om hem bij te springen, de Grauwe zat zeker weer.

„Hè boef, hebben ze je-n-ouwe weer te pakke? Zit ie weer in het traliehuis in de stad, hè?" riep hij hard in de straat dat het klonk.

Sef grinnikte: „Naast die van jou."

„Op je gezicht!" schreeuwde Paultje hem tegen.

„Wist je het niet, fijne jongeneer de notaris? Nò 't is zoo, of ik ben de zoon van me vader nie. Mén ouwe hokt er vlak neffes en ie hoort 'm wel us hoesten of niezen; zie je, warm is et er nie en as ie tegen z'n tralie aanklimt, me vader, dan heef ie 'm wel us zien ijsbeeren in 'n ronde ijzeren kooi; dat is zooveul as je wandelpark daar. Zie je veul compelemente make ze dar nie: ie is net zoo kaal geschore as et andere volkie en ie hèt zoo'n grauw buis an net as de rest."

Een doodelijke ontsteltenis had den kleinen Paul als lam geslagen bij die plastische voorstelling van het „onbarmhartige".

Hoeh-hoeh-hoeh! ging het in zijn borst; hij dacht dat hij stikken ging. En toen ineens de zucht tot leven, tot ademen weer rustig gewoon, tot wegslingeren dien benauwenden afschuwelijken droom, weg, weg, wat hij zóó gewild had straks. Wild strekte hij zijn armen uit ... de ruitjes rinkinkten ... daar splinterden zijn handen vooruit het donkerige kamertje binnen. Het glas schramde over zijn armen, het bloed spoot ontnuchterend op, blusschend die vreemd gele vlam in zijn oogen.

God ... een oogenblik stond hij verwezen; toen haalde hij voorzichtig zijn handen terug en rende weg, voort, voort, zijn handen op zij uit als lekkende emmers, die den weg bedrupten. Achter hem aan klonk gescheld. Een schornijdige vrouwestem hoorde hij.

„Je zal ze betale, bliksemsche deugniet! Mot je je vader na in ut kasjot; een diender zal je van me hebbe op je dak, dievetuig!"

Hij liep maar of ie niet hoorde. Het was nu ook, of 't hem niet aandeed, of 't langs hem heengleed 't alles in gauwe gladde slingertjes, die dwarrelden voor zijn oogen.

Toen kwam hij zijn straat in, de jongens waren weg. Niet naar huis! niet naar huis zóó, dacht ie. Hij voelde, dat hij huilen zou bij 't eerste opgewonden woord, en hij wou niet huilen. Hij slikte de brokken neer in zijn keel. As ie nou maar pleister had. Bij van Eelen vragen in de apotheek, dan kon hij daar meteen wel zijn handen wasschen. Zoo deed hij en hij moest een verhaal verzinnen, hoe het gebeurd was.

Hoè was ie er aan gekomen? Ze hadden het blijkbaar uit zijn zenuwachtig gehakkel van onvoorbedachte woorden niet begrepen.

„Gevallen op een broeibak".

Als er dan maar geen glas in zat en de man van de apotheek kneep over alle krabben en streepen van bloed. Het deed hem een pijn, geweldig. Het water werd rood van bloed.

„Om dezen arm zal ik een verbandje moeten leggen: de snee is te lang voor een pleister."

„Maar 't mag niet uit de mouw," gaf Paultje schor te kennen.

De man lachte eens en zei, dat ie zijn best zou doen.

Daar stonden ze nu om hem heen met zijn drieën en draaiden en deden en vroegen; en de pijn was er, die hem vasthield en het vreemde, dat hem aangaapte, en de haast was er om thuis te komen: de jongens al binnen — zoo laat al! de schrik voor straks of ze 't merken zouden die pleisters langs zijn vingers en wat ie dan zeggen zou. Maar rondom alles, overal, rond, ver, oneindig gromde en gonsde het onbarmhartige om hem heen.

. . . .

Het wàs te laat toen hij thuiskwam.

Joop en Luce waren al achter, zei Ka.

Had ie prettig gespeeld?

„Lollig" zei-d-ie.

Ze had niks gezien, maar 't was ook donker in de gang. Hij liep door, maar plots stond hij stil. De deur van zijn vaders kantoor stond open; de groote tuindeuren haalden het late licht binnen, dat vaagde in de ijl geridderde kamer voor den leegen lessenaar, den leegen stoel... en het gruwelijk beeld schoot hem voor oogen van het grauwe pak, het kaal geschoren hoofd en de ijzeren kooi om in te loopen. Schreeuwen had hij gewild, woest, werend door wilde klanken dat stille beeld dat hem stikte; maar de deur van de huiskamer ging open en met schelscherp licht van de lamp kwam de stem van zijn moeder, zacht, niet boos nu:

„Bè-je der, Paultje?"

Hij kon niet antwoorden; hij ging binnen, zijn oogen knippend tegen 't brute licht, langer dan noodig. Hij zag en voelde zich gaan, harkig, onbeholpen. Hij voelde op zich de oogen van Ma, die „het" wist en van Joop die „het" niet wist en weer bekroop hem de drang te gillen, of ie 't overschreeuwen, of ie 't weggillen kon, dat smorende onbarmhartige.

Zijn boterhammen lagen op zijn bord; zijn melk was ingeschonken.

„Jonge, jonge, een lol hebbe we gehad!" zei Jopie: „waarom bé-je nie gekomme?"

„Ik?"

„Ja naturelijk, wie anders? ik! die 's goed. Je heb et best gehoord, mannetje."

„'s Nie waar," loog Paultje.

„'s Wel."

„Jongens!"

„Dà zou je nie gehoord hebbe?"

„Hé, Joop, laat 'm nou ete; hij is zoo al zoo laat."

„Net of dat mijn schuld is! As *ik* laat ben, krijg ik 'n standje. Paultie mag alles!"

Onrustig schuinden haar oogen neer naar Paultje; maar er kwam niets. Zij zweeg ook maar, dat was het beste.

Joop vond het wachten vervelend; hij schoof een eind van het witte laken op zij en haalde zijn boeken:

„We hebbe nog Fransch werk, en een boel," zei hij gemelijk „toe schiet op." Een voorzichtige por trof Paultje in zijn lendenen. Hij gaf taal noch teeken. Zijn starre blik lag verloren in zijn bord; om zijn mondhoeken trilde het. Jesses, dat ie nou nog sufte! Joop sloop met groote, glijzachte stappen weer dichterbij, achter zijn stoel om en zijn stem uitzettend tot haar sterkst geluid, gilde hij, zijn mond aan Paultjes oor:

„Slaap je?"

Het was een driedubbele schrik in de kamer om die plots uitbrekende, stilte scheurende knalstem, een drievoudig opvliegen:

„Nare jongen!"

„Maatje!"

La me met rust!" En boven alles gilde de krachtige stem van Jopie een parelende lachmelodie.

„Hou je mond, jò! wat hè-je te lachen?" furiede Paultje. Het was hem ondraaglijk dat leuke lachen, waar hij altijd mee ingestemd had, doller dan ooit de laatste maanden, en in dien tijd... God God!

Er kwam een heete lust in hem op te vragen naar wat hij wist, onloochenbaar voelde; maar een afkeer, een angst, even groot, om er één woord van te hooren, hield zijn mond gesloten; geen ja en geen nee zou hij nu kunnen velen. Hij had hun wel toe willen schreeuwen:

„La me toch alleen! la me toch zitten! la me toch doodgaan!" Maar ze zouen 'm toch niet laten; ze zouen juist om hem komen allemaal en hem vragen en hem aaien... dat ie z'n vuisten zou uitslaan! God, God, God! hij kòn de heele wereld wel vermoorden!

Ma bracht Lucietje naar bed. Ze kwam als alle avonden schoorvoetend met een pruilend gezichtje de broertjes goênacht te zoenen.

Oe! dat gefemel aan zijn lijf! hij kon haar haast niet laten doen dezen keer.

Ma de kamer uit, dat was een verlichting voor hem; hij kon er zijn brood niet inkrijgen en hij wou het niet laten merken. Hij stond nu op en ging zijn hoofd staan leunen tegen het koele glasvlak van een venster, dat zag op den verdonkerenden tuin.

„De poes komt aan je eten," waarschuwde Joop, die van zijn Fransche thema opkeek; „hoefsmid, wat is dat?"

„Laat ie komme."

„Mij goed, as *ik* et maar nie gedaan heb straks. Zeg: hoefsmid?"

„Weet ik het?"

„Gorrie, je hoef er nie nijdig om te zijn."

„Kijk achter in je boek."

„Ik ben zóó al zoo laat," lijmde Jopie de stem van zijn moeder na.

God... Godtoch!... Het bonsde in zijn borst; hij kon het zóó niet meer harden... hij kon het niet uithouden meer... het hamerde tegen zijn ziel.... Het onbarmhartige, onafwentelbaar, dreigde hem te verpletten.

De boosheid van de wereld was hem haast enkel bekend uit zijn Sherlock Holmes-boeken, als iets vers, iets onechts, iets dichterlijks haast dat bestond in mooie verhalen. Plots, dat zijn adem er van stokt, schiet hem een lichtstraal te binnen: er waren ook onschuldige menschen, die door een allerakeligsten schijn een tijdje voor boosdoeners doorgaan! Ja, ja, dat was het! dat moest het zijn... dat et nog eens zou uitkomen, dat ie niks gedaan had! Zijn hart klopte onstuimig: arme Pa! arme Pa!

Nu wrongen zijn snikken op, niet langer door den dwang van zijn willen gestuit, waar dit weewarm, zelftroostend medelijden balsemend drupte in zijn ziel. Hij rukte het venster open en sprong den tuin in. Weg holde hij, ver van de anderen.... In het uiterste hoekje, tegen het lage muurtje geleund, snikte hij, snikte, veilig, op luidruchtige kindermanier.

DE STRIK † † † † † † † † † † † DOOR JAN VAN DER MOER.

I

Al 'n heel tijdje woonde hij op *Veldzicht*, meneer Van Harden, de oud-ontvanger, samen met z'n nichtje Anna, 'n broers kind en met Jansje, de trouwe gedienstige.

Hij was weduwnaar; pas enkele maanden geleden was zijn vrouw gestorven na een korte maar ernstige ongesteldheid, die haar in minder dan een week in het graf bracht.

Anna, een dochter van z'n broer den notaris, die in het naburige Weldam woonde, kwam nu voor goed bij 'm in-huis. Ze logeerde zoo vaak bij oom en tante, die geen kinderen hadden en ze was tante's kindje, want tante heette ook Anna en was 'n beetje naam-gek, al wou ze 't niet weten! 't Was 'n gezellig praatstertje, 'n vroolijk ding van net twintig en bij oom Klaas stond ze ook niet weinig in 'n goed blaadje! Ze ging met oom wandelen, zorgde — samen met Jans — dat ooms kleeren altijd keurig en netjes in orde waren en speelde heelemaal zoo'n beetje voor huismoedertje na tante's dood.

Jans, die al veertien jaar bij Van Harden in betrekking was, kon 't best met 'r vinden; als kind had ze al met de juffrouw gespeeld en gesold!

Wat had ze soms moeten lachen om dat kleine ding, als ze zomers bij oom en tante eenige weekjes kwam doorbrengen; wat kon ze toch babbelen en praten, hè! En als 'r moeder ze weer kwam terughalen, zag Jansje die kleine meid met spijt van het buitentje vertrekken!

Anna, uit 'n huishouden van vijf kinderen, was als meisje van twaalf jaar al naar de kostschool gegaan, maar 't verblijf had er niet lang geduurd, want 'r vader stond erop, dat de meisjes ook ergens voor zouden leeren, om zoonoodig later in eigen onderhoud te kunnen voorzien. Maar mevrouw Van Harden, haar moeder, vond 't niet zoo noodig. »Och," zei ze, »Anna is zoo'n lief ding, diè trouwt wel! Ik heb 't ook nooit gedaan!"

De notaris evenwel was 't heelemaal niet met z'n vrouw eens en zette z'n wil door; ze zou nu eerst op de hoogere burgerschool gaan, dan kon men later wel eens verder zien, want er waren nog vier kinderen thuis en die begonnen zoo langzamerhand aardig wat te kosten! Oom Klaas liet soms wel eens doorschemeren, dat hij alles wel voor »zijn Anneke" wilde betalen, maar broer Willem ging daar niet zoo dadelijk op-in.

't Slot was dat Anna zèlf koos; ze had wel lust om onderwijzeres te worden, meende ze, want ze hield heel veel van kinderen en tegen 'n langdurige, moeilijke studie zag ze wel 'n beetje op. »Zoo'n bolleboos ben ik niet," zei-ze.

Zoo deed ze dan ten laatste haar examen

en toen er op 't dorp 'n paar maanden later 'n plaats open-kwam en zìj er naar solliciteerde, werd ze — niet het minst door ooms bemoeiingen — tot onderwijzeres benoemd.

Maar nog geen jaar bleef ze op de school, want zoo geheel onverwachts stierf tante en oom Klaas stond er nu op, dat ze de school liet varen en voor goed bij 'm in huis kwam, iets waarop hij gerust kon aandringen, nu Anna zich juist drie weken voor den dood van z'n vrouw, had verloofd met Dolf Slootmans, den jongen burgemeester van het dorp, die al 'n jaar lang werk van haar maakte.

. . . .

Veldzicht, 't kleine maar pittige buitentje, lag 'n eindje van den straatweg af, aan den rand van het dorp, maar toch niet geheel er buiten, want verder-op stonden ook nog heel wat huizen.

Achter het huis had Van Harden een grooten boomgaard en moestuin, en bijna vlak 'r langs liep 'n kreekje, 'n smal watertje, dat van af het dorp naar den molen van Jan Paals stroomde en daar uitliep in het *Molendiep*, 'n soort van plas, waar veel visch in zat en waar 's winters de dorpelingen hun ijslusten konden botvieren.

Langs het molenkreekje — zoo noemde men 't altijd — stonden aan beide oevers oude, knoestige knotwilgen, en aan den overkant lagen akkers bouw- en weiland, met overal verspreide boerderijen, rustig tusschen hooge boomen, als groote nesten van hout op 't land, met de huisjes en schuren knusjes er in. En in den zomer als 't koren rijpte, golfde daar 't graan, zacht deinend bij elk zuchtje, dat er over gleed.

Een groot deel van die akkers behoorde tot het jachtveld van den heer Van Harden. Hij toch was al sinds jaren de »nimrod" van het dorp geweest en al heel wat langooren waren door hem en z'n jachtvrienden naar den hazenhemel gezonden! Nu ging af en toe z'n aanstaande neef, de burgemeester, nog wel eens met 'm d'r op uit.

Maar de laàtste twee jaar was het maar sober gesteld geweest met de jacht! Telkens leed hij in den winter aan heftige aanvallen van rhumatiek in z'n beenen en voor elk vlokje sneeuw, dat in de lucht zat kreeg ie een prik, zei Van Harden. En met den noordenwind stond hij eveneens op gespannen voet; hij voelde 'm al dàgen te voren! Nauwelijks begon het dan ook zoo'n beetje te winteren of z'n eerste werk 's morgens was naar den molen van Jan Paals te kijken, dien hij van uit de achterkamer nog net kon zien.

Want boven op de molenkap stond 'n windwijzer, 'n blikken mannetje met 'n bazuin aan den mond en „dat ding wijst secuur", zei Van Harden.

Als 't ventje z'n bazuin naar 't dorp wees was 't mis met de beenen, daar kon ie bijna vast op aan.

't Onaangenaamste was, dat de jacht er-onder leed, want er gingen nu in den jacht-tijd soms dagen voorbij, dat ie 't veld niet zag. Daarbij kwam nog, dat ie tot de ont-dekking was gekomen, dat z'n „gezicht" be-gon te verminderen. Wel droeg ie al 'n paar jaar bij 't lezen 'n lorgnet, maar bùiten had ie zoo 'n ding tot nu toe nog kunnen missen en had że nog wàt goed kunnen raken!

De laatste dagen evenwel had ie tot drie-maal toe misgeschoten, twee keer op 'n haas en eens op 'n snip, en ze gingen nog al vlàk voor 'm op.

En Gijs Wallen, z'n tuinman, die geregeld met 'm op jacht ging, had 'r mèer dan ver-baasd van gestaan. „Hoe is 't gosmogelijk hè?" — riep Gijs, terwijl ie langdurig 't hoofd schudde.

Maar meneer was er nijdig om, smeet z'n geweer op-zij van de sloot en deed 'n woe-denden aanval op den inhoud van de wei-tasch, die Gijs droeg. En op 't gras aan den slootkant midden in 'n veld met beetwortels at Van Harden met ham, brood en harde eieren z'n woede over 't misschieten weg! Toen gingen ze naar huis, de akkers langs zonder te jagen en kwamen uit bij den molen van Paals.

„Zou je denke Gijs, dat Jan Paals nogal wat schiet?" vroeg Van Harden opeens.

„Nou, of-ie!" zei Gijs, en hoewel ie wel wist, dat z'n patroon 't niet prettig vond om 't te hooren, vervolgde hij: „van de week hè 'k 'r nog verscheie bij 'm zien hange!"

II.

Jan Paals, de jonge molenaar, was 'n echte liefhebber; hij had zèlf geen „eigen" jachtveld, maar eenige Amsterdamsche heeren, die de jacht naast die van Van Harden bezaten, hadden hem met het opzicht belast en hem toegestaan er op te jagen. En de molenaar stond bekend, als 'n uitstekend schutter, die de beestjes wat goed wist te krijgen, en die er geen been inzag — als 't toevallig zoo uitkwam, — om 'n omwegje door 'n ànders jacht te maken en neer te leggen, wat 'r op ging! Van Harden had 't dan ook heelemaal niet begrepen op Jan Paals, die bij hem onder zware verdenking lag 't zoo naùw niet te nemen met de jacht-*grenzen*, vooral ook omdat de molen midden in zijn jacht stond, en die van de heeren uit de stàd, 'n heèl eind verder op pas begon!

Met de jachtopzieners en de veldwachters had Van Harden er dan ook al meer dan eens over gesproken, en die wisten wel, dat ze op 'n flinke belooning zouden kunnen rekenen, als ze 'm konden snappen. Zèlf heel weinig schieten en weten dat Paals nooit platzak thuis kwam, was dan ook wel iets voor Van Harden om kriegel van te worden.

En de politie loerde en speurde, maar die Jan Paals was 'n bijdehande vent, allesbehalve van gisteren! „'t Is 'n gladjanus!" zeiden de veldwachters, en als ze voorbij den molen kwamen wuifde Jan hun soms toe, en riep plaag-lachend: „Zoo, gaan jullie d'r weer es eentje zien te vangen?"

Ze antwoordden dan maar niet, lachten flauwtjes terug en dachten: „'t Wordt joùw beurt ook nog wel es vrind!"

Hij hield de lui formeel voor den gek! 't Gebeurde 'n paar maal, dat ie den ganschen dag toebereidselen maakte, om 's avonds te gaan visschen in de plas, maar als 't avond was, lag z'n boot ergens aan 'n touw leeg te dobberen en hij zelf tikte onderwijl ergens op 't land bij 't maanlicht 'n haasje op z'n kop, of zette ergens stilletjes 'n strik, en als de politie, gewaarschuwd door de schoten nabij het dorp, er op uit ging om de stroopers te pakken, dan zat Jan Paals weer al lustig in z'n bootje paling te peuren, of andere vischjes te verschalken.

„Ie-weet van wanten!" meende Gijs en maakte hem zoo zwart mogelijk bij den patroon. Want Gijs was oòk niet zuiver, en wou ò zoo graag, dat meneer Van Harden 'n wakend oog op den molenaar liet houden, — dan was hij meteen de politie kwijt!

Gijs lustte oòk hazebout; maar 't was nog aardiger als je d'r 'n daalder voor in de palm van je hand voelde, dacht Gijs. Veel deed ie 'r wel niet aan, maar ie had op 't dorp toch 'n paàr klantjes! Dominee Berg was dòl op haas, en de wethouder Blok dee ook niet leelijk tegen 'n kluifje! En in Weldam, waar ie zoo nu en dan wel eens naar toe ging, wist ie wel 'n paar adressen, waar ze graàg 'n daalder wilden besteden, — als 't 'n mooie was ten minste!

't Bleef echter gewaagd spel voor Gijs, erg gewaagd, maar och, de politie had geen argwaan, en op hèm vast niet. Ze konden toch niet vermoeden, dat 't niet zuiver was in den tuin van meneer Van Harden zèlf, — dat dàar af en toe strikjes gezet werden?

Maar „gewaagd" bleef 't, en als 't ooit uitlekte was'r kans, dat ie z'n congé kreeg van z'n patroon. Zoo dacht Gijs dikwijls en liet 't dan 'n paar weken; maar de verleiding was hem dan veelal te groot, en als ie 's morgens aan de knolletjes zag, hoe lustig de vrindjes 's nachts weer aan 't knabbelen waren geweest, sloop ie 's avonds sluw den boomgaard in en spande z'n strikjes. Met angst en vrees haalde hij er dan dikwijls later 'n haas uit, verstopte 't dier zoo goed mogelijk, en bracht 't den volgenden avond waar 't zijn moest!

Op 'n morgen gebeurde het, dat Gijs achter z'n kruiwagen op den straatweg liep; daar kwam net de molenaar aan, die 'r met 't geweer op uit ging.

„Zoo Gijs!" zei Paals, „motte jullie vandaag 't veld nie in? — 't Is fijn weertje man, om 'r 'n paar te snappen!"

„Meneer doet 'r nie veel meer an," antwoordde Gijs, die stil hield en op den arm van z'n kruiwagen ging zitten, „meneer hèt last van z'n beenen en van z'n oogen!"

„Nou," lachte Paals, „z'n beenen weet 'k

nie, maar z'n oogen worde beroerd, zou 'k zoo zegge, Vrijdag hèt-ie ze leelijk gemist hè, of nie?"

„Ja," zei Gijs, Vrijdag ging 't nie al te best!"

„'t Wordt 'n duur jachtje hoor, op die manier!" zei Paals.

„Nou, dat zou 'k meene!" bevestigde Gijs.

„As 'k jòu was dee 'k ze'n koper halsbandje om," vervolgde Paals, terwijl ie z'n pijp stopte en Gijs met glimoogjes aankeek.

„Wat zeg je dàar nou?" vroeg Gijs kwazie verbaasd.

„Snàp je me nie? — Kòm nou! — As je ze nie met hagel krijge kan, doe 't dan met 'n strikje!"

Gijs ontroerde even. „Zou de vent wat wete?", dacht-ie, „dat is bijna nie mogelijk!"

„Jullie tuin ligt 'r best voor man! Prachtig! Maar hoor es vrind, 'k zal 't jou toch nie motte leere? — Nou, salut! 'k Ga es kijke of 'k 'r nie 'n paar krijge kan voor de middag!". . . .

Toen liep de molenaar verder, en Gijs, die hem 'n oogenblik nakeek, tilde z'n kruiwagen weer op en reed door, naar *Veldzicht* toe. Maar hij was niets op z'n gemak.

„'k G'loof zeker, dat-ie wat weet?" mompelde Gijs, „misschien het-ie wel gezien, dat 'k laatst 'n eindje draad bij die koperslager in Weldam heb gehaald! Die vent neust overal en weet alles!". . . .

III.

Den volgenden morgen gingen Van Harden en Gijs weer op jacht. Drie uren hadden ze nu al geloopen door 't natte veld; de grond balde zich tot lijmige modderklonten aan hun schoenen, dat 't loopen hinderlijk maakte, en Van Harden besloot maar weer naar huis terug te keeren. Net één haas hadden ze gezien, maar weer veel te ver, om er 'n schot aan te wagen, en nu begon het nog te regenen ook!

„Nou maar terug, Gijs!" zei Van Harden, „'t geeft weer niks vandaag!"

„Best meneer!"

Ze jaagden nog 'n paar blokken koolrapen af, en juist waren ze op het aangrenzende bouwland gekomen, toen vlak-bij twee schoten vielen.

Ze keken om, en daar stond warempel Jan Paals, het geweer nog aan den schouder, aan den overkant van de sloot, die juist de grens vormde tusschen de beide jachtvelden. Zwaar hing de kruitdamp in de vochtige lucht en dreef laag langs den grond weg met den wind.

De molenaar liep naar voren, bukte en hield 'n haas in de hoogte.

„Da's 'n beste!" riep-ie Van Harden toe, terwijl ie 't haas toonde, „da's 'r vast één uit uw jacht meneer Van Harden, — bij mij worde ze zoo vet nie!"

Van Harden bromde wat in zichzelf en liep door; en de molenaar stond stil te lachen om z'n eigen grappigheid en keek hem nog een poosje na, blij, dat-ie den ontvanger zoo toevallig 't land had ingejaagd!

Bijna waren ze bij den straatweg vlak bij *Veldzicht* gekomen, toen Van Harden plotseling bleef stilstaan.

„Gijs, late we langs 't kreekje loope!" zei hij, „je kunt nooit wete, wat 'r zit!"

Dat beviel Gijs maar zóó-zóó, want ze moesten nu achter langs den boomgaard, en daar zette hij altijd zijn strikjes, maar gelukkig stond er nu geen, en Gijs was er wat blij om.

Nauw waren ze achter den tuin aangeland, of daar ging van onder de wortels van 'n over het water hangenden' wilg 'n koppel eenden op.

Pang! pang! klonk het. — Er dwarrelden veertjes door de lucht, en één der eendvogels tuimelde fladderend omlaag. Castor haalde 'm van de overzij. Van Harden had op beide geschoten, maar de voorste eend kwam er goed af en vloog al vèr weg, als 'n kleine stip in de lucht.

„'n Mooie woerd meneer!" zei Gijs.

Van Harden lachte. — „Zie je wel Gijs," zei hij zelfbewust, „we kùnne 't nog wel!"

En Gijs lachte beleefd, en knikte.

Onderwijl liep Castor zenuwachtig langs de heg van den moestuin en snuffelde, overal ruikend en heen-en-weer drentelend. Van Harden hield 't geweer vaardig.

„Die hond ruikt wat!" zei hij en deed gauw 'n paar nieuwe patronen op den loop.

Maar er ging niets op; Gijs echter begreep er alles van, want hij had er den vorigen avond eentje gestrikt, en de hond scheen 't nog te ruiken.

„Morge gaan we hier es kijke hoor!" zei Van Harden, „'k zou me sterk moete vergisse, als we hier niet wat zage!"

Toen gingen ze naar huis.

. . . .

Na het eten kwam de burgemeester, Anna's verloofde, wat praten.

„Wel, wat geschote vandaag, meneer Van Harden?"

„Niet veel jongen," zei oom, enkel 'n eendvogel!"

„Ach kom, da's toevallig! Ik heb gisteravond veine met 't biljarten gehad! Ze zeurde zoo lang, dat 'k ook mee zou spele en toen heb 'k waaratje nog de derde prijs gewonne, 'n koppel prachtige eenden! De dokter had d' eerste prijs en Meuler, de hoofd-onderwijzer, de tweede, mooie hazen van Jan Paals! Die vent schiet 'r wat, geloof ik! — En nu kwam ik u en Anna vrage om me morge 'n beetje te kome helpe met 't opeten! Nou? — Wil je dat, vrouwtje?"

„Hé wat 'n vraag, of ik wìl! — Natuurlijk graag, en ù ook hé oompje?" zei Anna.

„Mij best hoor!" antwoordde oom, „maar... è... neem 'r dan dien van mij bij hè, dan gaat 't in één moeite door!"

Anna vond het verrukkkelijk; 't was de tweede maal dat ze samen met oom bij Dolf ging eten. Deze toch woonde midden in het dorp in z'n eigen huis — dat ie 't vorige jaar gekocht had — met 'n huishoudster en 'n dienstbode.

En 't zou zeker niet zoo lang meer duren of Anna zou voor goed bij 'm aan tafel zitten, als z'n vrouw, want ze hadden saampjes al trouwplannen gemaakt en Anna dacht met vreugde aan dien naderenden tijd. Maar oom was er niet over te spreken! Die zag er o zoo tegen op, dat ze hem voor goed zou gaan verlaten.

Toen Dolf weg was zei Van Harden: „Och, och, Anneke, wat ben jìj toch gek op die jongen, hè? Wat zùl je 'm verwennen! Pas òp hoor, kind!" En zachtjes trok ie Anna naar zich toe en streelde d'r kleine handje. „Ja, ja, jij zult toch ò zoo blij zijn, als je nie meer bij die ouwe oom zit hé? — Sst, sst! Nou, nou, 't mag wel, hoor! Heb 'k gelijk of nie?"

„U ben m'n goeie, ouwe oompje, en 'k ben érg graag bij u, maar 'k ben toch nog liéver bij Dolf!" lachte ze schalks.

En oom tikte ze vriendelijk op de wang en zei: „Klein ding, je ben me d'r eentje!" Maar hij lachte er toch hartelijk om.

IV.

Jansje was ziek.

„Dat 's geen kleinigheid", zei Van Harden, „Jans ziek? hoe komt ze d'r bij? Ze mankeert nooit wat!"

Maar 't wàs zoo. Jans had kou gevat en dokter zei, dat ze 'n paar dagen in bed moest blijven.

„Allemaal door die ellendige winter!" meende oom, „de meid hèt zeker ook al last van de noordenwind!"

't Was juist zaterdagavond.

Van Harden zat in 'n paar tijdschriften te blâren en praatte met z'n nicht over Jans, die boven op d'r kamertje was; en Anna had 't druk, want ze moest nu het werk voor twèe doen.

Daar belde de post; Anna liep naar de voordeur.

„'n Brief van vader!" zei ze, toen ze terugkwam, „voor u oom! 'k Wed dat vader van de week hier komt! Toe oompje, kijk es gauw!"

„Nou, nou. niet zoo haastig kind! — Waar heb 'k nou die lorgnet gelate? — o, wacht, 'k heb 'm al."

Anna leunde met beide handen op de tafel, nieuwsgierig wachtend, wat oom wel zou lezen, en Van Harden verdiepte zich in den brief.

„Jij kunt goed rade, hoor!" zei hij onder het lezen.

„Ziet u wel! En wanneer?"

„Luister maar es wat je vader erover schrijft, 'k zal je 't even voorleze! — „Ik

reken er op een lekkeren haas bij je te eten, hoor! De jacht is immers al een tijd open en je bent altijd nog zoo'n fameus jager, zooals Anna mij schrijft. Maar niet te adellijk asjeblieft! Mijn plan is om Dinsdag te komen en dan tot Donderdag te blijven....

„Fameus jager, schrijft ie nog, nee, dàt is uit, nu m'n oògen zoo slecht worde! Maar anders... 'k heb 'r heel wat weggeblaze in m'n goeie tijd!"...

't Was de beide laatste keeren ook weer niets geweest! Lang hadden ze door 't veld gedwaald, hij met Gijs en Castor, één haas gezien en... misgeschoten! En nou zat-ie net weer met die pijn in z'n rechtervoet; 't loopen viel 'm moeilijk en dokter had vanmorgen nog gezegd, dat-ie z'n beenen eens 'n paar dagen rust moest geven, en had maar weer wat poeiers opgeschreven! Nou, die gaven hem zoo wat niets, 't beste was nog maar om te wrijven!

„Dinsdag!" mompelde Van Harden. „Laat 'k es kijke, da's nog twee dagen, — nee, maar één, want zondag telt nie mee!"

't Haas, dat z'n broer bij 'm eten wou, maakte hem bepaald zenuwachtig. Zoo dikwijls had-ie broer Willem, die heelemaal geen liefhebberij in jagen had, en wien trouwens ook de tijd daartoe ontbrak, allerlei verhalen gedaan van z'n jarenlange jachtondervindingen, van allerlei mogelijke en onmogelijke dingen, die gebeurd waren met honden of met hazen; ja, hij had soms ook wel eens op echte jagersmanier opgesneden, dáar kon hij zich-zelf niet van vrijpleiten! En nu kwam die broer juist op zoo'n ongelegen tijd, dat die rhumatiek weer aan 't plagen was!

Hij dacht er voortdurend aan; 't zou dan ook gruwelijk onplezierig zijn, als-ie z'n broer niet eens aan 'n gebraden langoor kon laten smullen. Eéntje had-ie er nu nog maar naar Weldam cadeau gestuurd, en vroeger haast elke veertien dagen één. Z'n naam als jager in de familie was er eigenlijk mee gemoeid!

„Weet je wat," zei hij tot zichzelf, „ik ga toch morge maar eens kijke! Kalmpjes aan met m'n voet, langs de slootkanten door de greppels, dan heb 'k zoo geen hinder van die kluiten!... Maar nee, da's waar ook, morge niet! 'k Vergeet telkens dat 't zondag is!"

Hij had 't land aan dien dag; maar 't hielp niet en zondag kwam toch!

Vrij laat stond ie op, keek naar buiten naar den windwijzer van den molen. — Noord-oost!

Een gevoel van Zondagsluierigheid bekroop hem altijd op dien dag, 'n gevoel van-ie-wist-niet-wat, van nietsdoenerig menschengesjok, van slenterende ouders met kinderen, die mooi-loopen, van wijkjes en huisjes met buurvisite erin en mannen in overhemdsmouwen voor de ramen. En op de straat liepen al tevreden-kijkende menschjes, die langs *Veldzicht* kwamen en ter kerke trokken, en straks zouden ze weer terugkomen, — elken zondag precies hetzelfde.

Hij kon 't nu eenmaal niet verzetten, maarie had op zondag 'n gevoel, dat 't 'n heel ander soort van dag was als in de week, — 'n dag, dat de burgerman z'n hooge-zije en de werkman z'n rondbollig hoedje uit 't vloei halen en deftig doen, 'n dag, dat alle straatgeluiden anders klinken, dat 't stiller, akeliger is in de omgeving, omdat 't zondag is, de dag van rust! Rust, die taai is, en niet ontspant, omdat 't eigenlijk geen rust is, maar 'n hangerig gedoe van 't éénmaal-in-de-week-zondag-zijn,vervelend kalenderig terugkomend, máar dat men moet slikken, al wou men graag 'n anderen dag voor opfrissching van geest en lichaam!

Zoo ongeveer dacht Van Harden.

Gelukkig was 't droog buiten, — 't had gevroren. 't Was mooi geweest, om te jagen, veel mooier dan met die vochtige dagen van gisteren en eergisteren, maar het was zòndag! En voortdurend dacht ie maar aan het haas.

„Hoe kom ik 'r aan één," vroeg ie bij zich zelf. „Ze vrete je boel op, maar dat bliksemsche goed rúikt 't; als je met 'n geweer komt, lijkt 't wel! Alleen Jan Paals, die vent snapt ze maar! En wie weet, hoeveel ie er al in mijn jacht geschote heeft!... Als ik hém es... nee, da's te gek!... Of zou 'k 't es wage met... è.."

Hij ging naar de huiskamer, waar Anna hem al met het ontbijt wachtte.

't *Handelsblad* van zaterdagavond lag netjes opgevouwen naast z'n bord, z'n boterham-

metjes gesmeerd en z'n eitje in 't dopje er bij.

„'n Mooi Falklandje, oom!" zei Anna, „over 'n man, die...."

„Nie vertelle, nie vertelle! 'k lees 't graag zelf," viel oom haar in de rede.

Anna lachte en schonk oom's thee in.

„Wel Anneke, hoe is 't met Jans; Zou ze dinsdag beter zijn?"

„Dinsdag? — hoe dat zoo, oom?"

„Nou, ... met dat haas, zie je, als je vader hier komt!"

„Zoooo? — en kan ìk 't dan niet? — Hè, dat vind 'k nou niets aardig van u," keuvelde Anna lachend, terwijl ze ooms tweede kopje inschonk.

„Ja maar, Jans braait ze zoo erg lekker, zie je!"

„'t Zal best gaan hoor oom, 'k heb 't al zoo dikwijls van 'r afgekeken, dat 'k 't gerust durf wage! U hebt maar weinig idée van m'n kookkunst, niet?"

„Vraag 't 'r nog es goed, hoor Anneke! En ... è ... heb je al geschreve?"

„Nog niet, — straks, — 'k beloof 't u, — maar ik heb 't nu drùk!"

„Ja ja, je bent 'n flinke huisvrouw," vervolgde oom, haar lachend nakijkend in al d'r bedrijvigheid, „maar weet je wàt? — daar bedenk ik opeens.... Anneke, krijg es effen het keukenboek, — late w' es kijke, wat 'r van staat!"

Guitig lachend smeerde Anna nog 'n boterhammetje voor oom, en nam toen het keukenboek van het hangertje. Zachtjes liet ze de bladen langs 'r neus flapperen en loerde ertusschen, of ze ook wat van 'n haas zag.

„Kijk naar den inhoud achter", beduidde oom.

Anna zocht bij de H.—*Ham,—Haring,—Honing* ... „haàs staat 'r niet in", zei ze.

„Kijk dan es bij „gebraad" of bij „wild"!" zei oom.

„*Gans,—Garnaal,*—ja ... hier heb 'k 't: „*Gebraden haas*", *bladz. 74*".

„Zie je wel", zei Van Harden, die zelf al dikwijls aan 't scharrelen in 't boek was geweest, „lees nou es voor".

„Men neemt een haas, maak ...."

„Ja, ja! men neèmt 'n haas, men neémt 'n haas", viel oom z'n nichtje in de rede.

„Wat wou u dàn?" vroeg Anna lachend, „moet 'r dan staan: met schiet 'n haas?"

„Och nee!"

„Of men koòpt 'n haas?" plaagde Anna.

„Och meid, nee! As-je geen haas hebt, braai 'r dan es één, dat is zeker! Maar, ... daàr zit 't 'm nou juist, zie je".

„Nou maar, u gaat 'r toch morgen één schiete, niet? — u zou er toch voor zorge!"

Van Harden loerde over z'n lorgnet 'n beetje wantrouwend naar z'n nicht. „Is dat nu 'n flauwiteitje, òf heeft ze heusch nog zooveel vertrouwen in m'n schietkunst", dacht-ie, en zei maar niets.

„Ja oom", praatte Anna door, zonder 'n antwoord aftewachten, „en weet u wat 'k geloof? ... dat Dolf morgen wel graag met u mee zou gaan!"

Haastig zette oom z'n knijpbril af en begon de glazen plotseling ijverig te poetsen. „Hoor es", zei hij, „je weet, dat 'k dat anders allemachtjes aardig vind hè, maar ... kijk, zie je ... morge zou 'k nu es graag alleèn gaan, begrijp je ... ìk-zelf wou 'r nu één schiete — anders is 't geen aardigheid voor je vader!"

„En als u dan niks schiet?"

„Gebeurt 't dan wèl als Dolf 'r bij is?" vroeg oom 'n beetje gepikeerd.

„Och nee, dat 's niet zeker, maar de kàns is toch grooter!"

„Allemaal wàar ... maar morge ga ìk alleen hoor! ... 'k wil je vader m'n eige geschote haasje op z'n bord legge, en weet je wat jij nou doet, Anneke, — praat jij dat nou jouw Dolf maar uit z'n hoofd, en ga same morgen-middag es 'n visite make bij de Bremens, die hebbe van de week al tweemaal naar je gevraagd, en die zijn toch altijd zoo aàrdig voor jullie ... nou?"

„Wat mìj betreft vind ik 't uitstekend hoor, als 'k u 'r 'n plezier mee doe".

„Dat doè je! — Afgesproke dus, hè, ... je maakt dat straks op de kanapee wel met 'm in orde!" lachte Van Harden en maakte zich lekker bij de kachel.

Toen begon-ie de krant te lezen, den rug naar het venster gekeerd, en Anna ruimde de ontbijttafel op en dee allerlei huiselijke bezigheden.

Op den straatweg liepen al heel wat menschen voorbij, de meesten kwamen terug uit de kerk, allen met paarse gezichten, want op den straatweg, waar de huizen zoo verspreid lagen, was er weinig beschutting, en kreeg men de kou uit de eerste hand. Zoo echt venijnig kon die oostenwind daar over het land blazen, tusschen de huizen door!

De mannen warmden de handen diep in de broekzakken en wreven af en toe hun ooren, die tintelden, en de vrouwen trippelden haastig, 't gezicht tot over den neus verborgen achter bontjes, en gedoken in boa's. 't Was weergaasch koud in de kerk hoor! Gelukkig, dat dominee 't niet zoo lang maakte, — diè had 't zeker ook niet warm daar op den stoel, vlak bij de ramen!

„Als Gijs komt, om de kippen te voeren", zei Van Harden met 'n pijnlijk trekje op z'n gezicht z'n been wrijvend, „laat 'm dan effen wachten, Anneke, 'k moet 'm 't een en ander zegge voor morge!"

„Best oom!" — en ze trippelde verder, al haar huismoederzaakjes beredderend.

Na de koffie kwam de tuinman en zorgde voor steenkolen en voor de hoenders, die in 'n hoekje achter in de ren, op 'n hoopje tegen elkaar, zaten te koekeloeren naar d'r middagmaaltijd.

„Nog eiere?" vroeg Van Harden op z'n vilten pantoffels den tuin instappend.

„Maar twee meneer!" antwoordde Gijs, „'t is nie veel van de zestien, maar met die kou doen ze d'r nie veel an! 'k Wou ze morge maar weer 'n paar keer warm voer geve, as-u d'r nie op tegen hèt, — da's bèst voor de beesten, en 't zet eiers af, las 'k van de week nog in de Pluimgraaf".

„Doe dat Gijs!... maar apropos... ik wou je wel es even spreke!"

„Mij, meneer?" vroeg Gijs verbaasd.

„Ssst! — kom even mee naar m'n kamer!"

Gijs volgde. — Wat mot dàt nou worden, dacht-ie; — hij zag meneer anders nooit op zondag — en nou kwam-ie zelf kijken bij 't voeren van de kippen en moest hem nog sprèken op den koop toe!

Van Harden sloot zorgvuldig de kamer.

„Gijs", begon-ie, langs de tafel draaiend, — „kan jij goed zwijge?"

„Zwijge? — as 'n pot meneer, — as 't mot!"

„'t Moet! — Luister nou es goed... è... heb jij 'r verstand van om 'n hazestrik te zetten?"

't Was of Gijs de bliksem voor zich zag inslaan! — hij stond te kijken met suffe oogen en zei niets. Hij was zoò overbluft, dat alle woorden hem in de keel bleven hangen.

„Nou?" — vroeg Van Harden, „je weet toch zeker wel wat 'n hazestrik is?"

„Hazestrik?... ja... ja zeker meneer," uitte hij angstig, denkend, dat-ie ontdekt was.

„Zou jij zoo'n ding kunne zette, Gijs?" fluisterde nu Van Harden, wat dichter bij 'm komend, — „zie je... ik moet 'n haas hebben... vóór dinsdag!"

Een zucht van groote verlichting ontsnapte Gijs, die nog maar altijd stil stond te luisteren.

„'k Ga morge zelf wel op jacht, zie je, maar je weet hoe 't tegenwoordig gaat... d'r is groote kans, dat w' er weer geen één onder schot krijge!... en dan die beènen van me!... 'k zie d'r wèl tegen op den heelen dag over die hard-bevroren kluiten te scharrelen!... M'n broer komt dinsdag en 'k moet 'r één hebbe, Gijs,... en één koòpe?... dàar heb 'k over gedacht, maar wàar? Bij Jan Paals kan 'k dat nie doen en bij die poelier in Weldam,... nee, die vent kletst 'r later misschien nog over, en dat wil 'k nie!... Kijk 's Gijs, nou dacht 'k 'r over om 'r eentje te snappen met 'n strik, achter in den tuin!... Je zag Castor van de week wel ruike hè, die had ze in de snuif g'loof ik! — En dàt zijn toch eigenlijk mijn hazen, is 't nie?... Als jij daar nou es 'n strikje zette Gijs, onder de heg, daar dicht bij die wilgeboom,... misschien kan je d'r daar wel eentje te pakken krijge!... En... è... 't is ook maar voor één keer!... As 't lukt, zit 'r 'n gulden voor je an vast!"

Gijs was geheel opgelucht; goddank, dacht-ie, meneer weet niks. Met iets van 'n lachje om z'n mond keek ie z'n patroon bemoedigend aan, terwijl ie onderwijl z'n pet befriemelde en voor z'n buik door de handen draaide.

„Begrijp 't goed, Gijs, enkel voor dèze keer!"

Gijs dacht intusschen aan dien poelier in Weldam, waar meneer zoo net van sprak. Of-ie dien kende? nou, 't was 'n klantje van 'm, maar kletse? — nee, dat dee die man heelemaal niet, dat had ie bij ondervinding en ie had 'r toch al dikwijls eentje bij 'm verkocht.

„Nou?" vroeg Van Harden, „zou je 't durve?"

„Ja wel, meneer, 'k wil 't wel es probeere! Ze zalle me toch nie snappe, denkt u wel?"

„'t Zou beroerd weze Gijs, maar kijk es, dàt moete we nu dadelijk niet denke, zie je! — De tuin ligt toch ook nie zoò in 't gezicht hè, en wie komt er ooit?"

V.

In den vooravond, toen 't al flink donker was, zette Gijs z'n strikken. 't Ging 'm vlug af.

En Van Harden, die op dien tijd juist gegeten had, deed 'n tukje, maar sliep niet; want z'n gedachten waren nu àl maar in den moestuin en in z'n verbeelding zag ie Gijs al bezig onder de heg bij den wilgeboom! En Anna en Dolf zaten bij 't schemerlampje samen op de kanapee stilletjes te fluisteren en te minnekozen.

. . . .

Toen 't maantje al laag in 't westen daalde huppelde 'n haasje langs het kreekje. Darginter in den tuin van *Veldzicht* was 't goed! — je zat er lèkker achter die dichte hagen, en zoete larei om te watertanden! Straks komen 'r nog wel vrienden en vriendinnetjes, om saâm te knabbelsmullen van 't moes en kruid! Even zat 't stil, 't pluimpje op den grond, de voorpooten strak gestrekt vooruit, de lepels tot scherpe luistering heffend, en tuurde langs 't hazenpad of gevaar of kwaad er was! — stilte, overal! — vooruit maar weer! — huppeldehup, huppeldehup! — 't paadje langs, — en 't gaatje door!... wat is dat? — zoo nàuw? — zoo... nàaauw....

't Maantje school zich weg.

In 't kreekje wiegelt 'n bootje, zachtjes, heel zachtjes nader glijdend, — 't komt van de molenplas.

Nu komt 'n man er uit, — kruipt langs de heggen, zoekt en tast. — Jan Paals, de molenaar! — zoo'n wilddief! — hij lacht, grijpt snel, — de hand in zachte wol die 'm langs de vingers aait, — voelt 't lijf, — nog warm!... Nu is de strik weer leêg en 't bootje glijdt weer weg, als 't kwam!...

„Wat 'n stommeling is die Gijs," mompelde Jan, „da's nou al 't vijfde, da 'k 'm afsnoep!"

En hij boomt z'n schuitje 't kreekje uit, — roeit over de plas den molen toe, en legt 't bootje weer te rusten daar, aan 't touw!...

Toen was 't al nàcht.

. . . .

Van Harden woelde in z'n bed en sliep 'n hazenslaap dien nacht.

Ook Gijs. Bijtijds was-ie al gaàn liggen, want ie moest 'r vroeg uit, zoo zei-d-ie aan de vrouw, 't waàrom verzwijgend. Maar hij vatte geen slaap daar in debedstee met 't lamplicht in de kamer. Z'n twee jongens snorkten al achter de bonte gordijnen aan d' overzij en moeder liep door 't vertrek en dodijnde de kleinste, die al maar wakker bleef en steeds meer slaapliedjes wou.

Vroeg in den morgen ging Gijs naar *Veldzicht*, sloop ongemerkt langs 't huis en achterlangs, den boomgaard in. 't Was gek, maar ie voelde zich veel onrustiger als anders... Niets! — nu de andere... leeg! — maar 't lijkt wel of d'r wol aan zit!

„'k Berg ze op," zei Gijs, „vanavond zet 'k ze weer en blijf dan op de loer!"

Toen hij 's morgens bij 't kippenhok kwam, stond Anna daar; ze strooide kruimpjes en stukjes brood voor d'r vogeltjes in den tuin en maakte 'n praatje, en Jansje was warempel weer beneden en stond voor 't keukenraam. Gijs knikte 'r toe.

„Weer bèter?" vroeg-ie.

„Zòo, zòo!" zei Jans de schouders even ophalend, „'k kan 'r zoo slecht in blijve!"

Daar kwam meneer ook al aan en Anna ging naar binnen.

„Wel??" nieuwsgierigde Van Harden.

„Niks, meneer," antwoordde Gijs, 't hoofd schuddend, „je zou gezegd hebbe, dat 'r één in gezete hèt, maar 'k kan 't toch eigenlijk nie g'loove!".

Van Harden zweeg, — ook diè hoop weg! — Dan in godsnaam zelf 'r maar op-uit!

„Gaat meneer nog 't veld in?" vroeg Gijs.

„Misschien, — maar je hoeft nie mee, — 'k loop denkelijk die beetwortels nog even af! 'k Bleef veel liever thuis jongen, want vannacht heb 'k toch weer zoo'n pijn in m'n been gehad! — er komt morgen vàst 'n pak sneeuw, denk 'k . . . wat zeg je? de lucht? — nou asjeblieft, kijk dàar maar 's — allemaal sneeuw! Ja, en dan neem 'k ook nog even dat land bij Brul, waar die klaver op gestaan heeft, daar ben 'k in lang nie geweest!"....

IV.

Tegen negen uur gooide Van Harden z'n weitasch over den schouder, floot Castor, die al in den tuin aan 't snuffelen was, en nam z'n geweer van 't rek.

„Oompje," zei Anna de gang inkomend, „'k heb 'r nog 'n paar broodjes met koud vleesch in gedaan!" en terwijl ze hem tot buiten het hek bracht, vroeg ze: „maar u komt toch zeker op de koffie thuis hè?"

„Nou kind, zèker is dat nie hoor! 'k Loop even rond, maar tot hoe vèr, dat weet 'k nog nie! Braaf van je hoor kind, dat je nog om 'n broodje hebt gedacht, en laat Jans nou oppasse Anneke, dat ze nie op de tocht loopt! Nou, dag hoor! Wacht nie te lang op me met de koffie, — 'k loop misschien wel bij baas Brul an, — daar krijg 'k wel wat te drinken!"

Toen liep ie verder den straatweg op, sloeg links-af den molen voorbij. De knecht van Jan Paals stond aan 't touw der molenvang; langzaam bewogen zich de wieken, 't zeil soms klapperend in den wind, al sneller en sneller wentelend. Hij hoorde het suizig gezwaai der wieken, 't krakend draaien van de as in de kap, 't rammelend geschud van den houten trechter, waar 't graan uit stortte; en door-dat-alles-heen, 't brommerig maalgeluid der molensteenen.

Even keek ie op naar 't bazuinmannetje, dat naar het dorp wees!

„Morge meneer," groette de muldersknecht met den vinger aan de bestoven pet tikkend, „u gaat 'r maar weer op-uit, zie 'k! — 'r Komt sneeuw van daag, meneer! — de baas is ook 't land in!"

„Zoo," zei van Harden onverschillig; — wat ging hèm die bàas, die Jan Paàls aan! Maar de knecht vervolgde: „Van de week komme de heere uit Amsterdam hier jage! — maar dàt wist u zeker al?"

„Nee," antwoordde Van Harden nu'n beetje toeschietelijker, „zoo zoo! kome ze weer es? — nou 't wordt tijd hè? — straks is de jacht weer geslote."

„Och meneer, die rijke lui kan 't nie schele — die komme zoo'n paar daagjes voor d'r plezier! — dan houe ze 'n klopjacht en krijge dan toch nog 'n schuif hazen te pakken! Ze ete ze zelf toch nie op, zeit m'n baas, ze doen 't alleenig voor de aardigheid! — Nou, ze komme met 'r vieren, maar d'r benne d'r 'n paar bij, die kunne net zoo goed thuisblijve! M'n baas zeit, dat die 'n haas as 'n molepaard nog nie goed kunne rake!"

Lachend stapte de knecht den molen in, en Van Harden liep door tot aan een smal gedeelte van z'n jachtveld; met moeite werkte hij zich over 'n houten hek, dat op 'n dam stond en niet open wou; 't hing aan den eenen kant in 'n hoefijzer, dat aan den paal gespijkerd was, aan de andere zij in scharnieren, maar er was 'n touw zoo vast om-heen gesjord, dat 't onbegonnen werk was, er aan te gaan peuteren.

Castor drukte zich den rug omlaag, en kroop er onder door, veel gauwer dan z'n baas er over! .

Drie blokken land had ie nu al afgeloopen en nog niets gezien; daar stonden waarachtig nog koeien op 't veld, lodderig kijkend, sufferig kauwend op blaren — van beetwortels leek 't wel — bengelend uit 'r bek, terwijl de kaken ze regelmatig, knarserig maalden. Even draaiden ze 't groote, suffe koeieoog naar den hond, die ze echter negeerde en snuifsnuffend langs het slootje drentelde!

Daar ging plotseling 'n haas op! snelde dwars over het land, — pang!! — het haas nog harder, vlak langs de heg het weiland in! en Castor blaffend achterna! Uit de hooge boomen van de weide wiekten verschrikt twee blauwe duiven omhoog en vlogen fluitklepp'rend rond, en 'n zwerm spreeuwen, die op 't land te pikken liep, wervelde suizerig op, scherend over hem heen.

Castor rende terug, de tong uit z'n bek en af en toe zenuwachtig blaffend.

„Hier, Cas!" riep Van Harden, die 't lànd had, en nu verder liep tot aan de hoeve van boer Brul; — maar wild, hò maar!

Onderwijl ging 't zoetjes aan naar twaalven.

Daar stond vrouw Brul op 't erf, de boerin met 'r dochter en nog 'n paar jongetjes.

„Morge meneer, al wat geschote?"

„Goeien dag same! — nog nièts vrouw Brul! — Wel, hoe gaàt 't 'r mee? — goed? — mooi zoo! en jij Fina?"

„Kom effe binne, meneer en drink 'n kom koffie, 't is zoo'n schraal weer buite! 'r Komt sneeuw, dacht de baas, — nou, 'k bin ook zoo rìllerig in m'n lijf! — en . . . è . . . is 't goed met meneer z'n rimmetiek?"

„Nee beroerd," hernam Van Harden, en hij hompte aan den ijzeren krabber, die voor de deur stond, groote brokken slik van z'n schoenen. „We krijge noordewind met sneeuw, let 'r es op, 'k voel 't al 'n paar dagen! — Zoo Fientje, hoe is 't met joù meid? — Jij hebt nog geen last van de rumathiek hè, is 't wel?" lachte Van Harden, „en hoe is 't nou met de vrijerij? nog niks van „ik-heb-in-jou-behagen," hè? — een of ander Jantje of Pietje?"

„Meneer wil me maar altoos aan 't vrije hebbe," riep de frissche deern lachend, terwijl ze de rood-koude handen in de zij zette en hem vriendelijk aankeek. Moeder glimlachte en ging de deur in.

„Kom Fina, roep jij je vader es uit de schuur en zeg dat meneer de ontvanger d'r is! — of nèe, doe jij 't effe Keesje, toe loop gauw jongen!"

Kleine Kees klomp-klakte naar de schuur. Onderwijl zette Van Harden zich dicht bij de sleekachel, waarop 'n paar pannen met groente en vleesch aan 't stoven waren; de warmte van de kachel deed 'm goed. Vrouw Brul kwam al met 'n kop koffie aandragen.

„Je neemt me nie kwalijk, dat 'k 'r 'n stukje bij eet? M'n nichtje heeft voor d'r ouwe oom gezorgd, zie je, en 'k heb honger gekrege van dat klei-trappen! 'k Had gedacht, dat 't land droger zou zijn!"

„M'n beste ziel zeneer je nie hoor, — eet je plezier, — maar as meneer wil wachten, dadelijk gaan we aan 't maal, van de slacht meneer, — 'n beest, nee maar zoo'n dier hè, van bij-de-vierhonderd pond! Maar veel monden vrage veel meneer! — Dat nichtje van u is maar wat zot op d'r oom, hoor! — 't is 'n lief ding, — die burgemeester wèet 't wel, die hèt goed uit z'n oogen gekeke, zou 'k meene! 't Is zoo'n knap span menschen hè, as-je ze zoo zie loope! — Och, och, wat zal dat vreemd weze, as z'es bij u d'r uit-gaat, hè? Maar och, da's 'n mensch z'n bestemming, denk 'k maar, nou met onze Fien ook, dat is t'r nou ook door!"

„Zoo, zoo," zei Van Harden, „lachte ze daarom zoo ondeugend? En met wien?"

„Met Jan, de molenaar! — Wist u 't nie? — 't was al lang zoo'n beetje same, zie je . . . och, en die Paals, die is altijd zoò alleenig met 'n vreemde knecht en 'n teut van 'n meid, — die kan 't nie langer zonder vrouw stelle, zei-d-ie!"

„Is 't waar?" vroeg Van Harden verbaasd.

„Ja hoor, is 't nie Fien? — nou meid, je hoeft 'r niet van te kleuren, 't is geen schande, wat zegt ù 'r van meneer? — Ja, die jongen doet niks as schiete hè, da's z'n lust en z'n leven en ie heit 't opzicht in die vreemde jacht en dat kost 'm 'n boel nachtrust! Maar as-ie 'n vrouw hèt, zal ie d'r nog wel es tweemaal over denke, voor-ie 'r 's avonds op uit gaat, denk ik, en ù meneer?" — en ze knikte d'r dochter toe, die bezig was de borden voor 't middagmaal op tafel te zetten en die stond te lachen, om wàt moeder zei. . . .

Toen kwam kleine Kees weer binnen; hij zei niets en ging vlak naast Van Harden staan, bij de kachel, de kleine handen weg-duwend in de wijde zakken.

„Nou Kees, kòmt vader?" vroeg vrouw Brul.

„'k Weet nie!" zei Keesje.

„Heì-je vader dan niet geroepe, jongen?"

„Ja hoor!" zei Kees, „vader stroopt 't vel van 'n haas, g'loof 'k!"

„Och ja," viel de boerin d'r zoontje in de rede, „m'n man hèt 'r één van Jan Paals gekrege!" — Ze was bevreesd, dat meneer eens wat anders mocht denken!

„Vader kan ze ook wel rake hoor!" uitte Keesje opeens ongevraagd en Van Harden aankijkend, als had deze het tegendeel beweerd — met oogjes die vertelden, hoe hoog vader bij 'm aangeschreven stond.

„Hou je brutale mond toch jongen," zei vrouw Brul. „Ga es kijke of Mietje de hoenders al gevoerd hèt! Toe jongen, je staat de menschen altoos aantegapen!"

„Zoo zoo! begon Van Harden weer. „Nou jongen, as 'k jouw vader was, zou 'k 'r ook wel es eentje schiete hoor!" — en Keesje liep op z'n kousen de kamer uit, rommelde en stommelde in 't klompen-hoopje, dat in 't portaal stond en slungelde toen naar buiten, naar de hoenders.

Intusschen had Van Harden z'n broodjes opgepeuzeld; hij stond op, knikte vrouw Brul „goeien dag" en kneep Fientje in d'r bloote armen. Ze lachte hem schalks toe; ze wist wel, dat meneer Van Harden 't niet erg op Jan Paals had en ze had 'r nu stilletjes pret in, dat 't haàr vrijer was.

Van Harden liep naar de schuur. 't Zitten in huis was voor z'n lichaam behàaglijk geweest, maar 't had den „jàger" niet goed gedaan, want opeens gevoelde hij 'n groote vermoeidheid in de beenen; vervelend, zeurderig gevoel, als hing er 'n stuk lood aan elken voet, 't echte rhumatiek-geplaag, dat ie zoo dikwijls had. En op z'n jas glinsterden fijne sneeuwpluisjes en voor en naast 'm dwarrelden vlokjes neer. 't Klinket in de groote schuurdeur was open, en Brul, de boer, stond binnen, den rug naar buiten toe gekeerd, kijkend naar 'n paar hazen, die tegen het beschot hingen!

„Goeien middag!" zei Van Harden.

Verschrikt draaide de boer zich om, knikte, mompelde wat, en plaatste zich haastig in de deur, vullend dė opening met 't breede lichaam.

„Dag meneer! — wat geschote? — 'k wou net na binne komme, maar è... 'k most nog 't een en ander bereddere!...."

Hij leek wel niet op z'n gemak, de boer.

„Brul," ging Van Harden voort, „je kan me'n allemachtig groot plezier doen!"

„Ik?" vroeg Brul verbaasd.

„Ja! — Kijk es, ik verga van de rhumatiek, — allemaal die sneeuw, — die komt 'r nòu uit, zie je, maar ik heb ze al drie dagen in m'n stelten! Maar... je hebt daar zoo'n paar mooie hazen hange, zag ik,... 'k wou 'r graag één van je koope!"

„Koope? — waarachtig nie! — doe 'k je 'r 'n plezier mee, zoek 'r dan één uit, meneer Van Harden, maar nie koope, nee, — dat zou te gek worre, hoor! — 'k wou er net één 't vel afstroope!"

„'k Wou graag 'n mooi haas hebbe vandaag," ging Van Harden voort, — want hij wilde z'n ongewone handelwijze vooral goed motiveeren, — dat had-ie tegenover Gijs met 't strikje òok gedaan, — „ik krijg familie van me over, zie je, m'n broer den notaris uit Weldam, je weet wel, en nou had 'k 'r graag zèlf één geschote,... snap je, Brul,... maar 't wil vandaag nie,... 'k zie ze nie,... en dan nog die lamme pijn in m'n beenen!"

„Pak 'r gerust één, meneer, 'k heb ze zelf gekrege en ik... è...."

„Van mijn part kan je ze in mijn jacht schiete, zooveel je wil, Brul," vervolgde Van Harden, „'n boer heeft gelijk, als-ie 'r zoo nu en dan eentje ziet te krijgen! Ze vrete jullie goed op, licht dat de boer d'r dan ook 'n boùtje van heeft!... Zoo denk ik er over!... Je doet me 'r groot plezier mee,... 't eerste haas, dat 'k schiet is voor jou,... maar... pràat 'r met niemand over!"

De boer knikte, — hij had ze zelf geschoten dien morgen en kwam geheel in 'n goeie stemming door Van Harden's vriendelijke woorden. Plotseling wenkte hij 'm naderbij en fluisterde 'm toe: „Hoor es meneer, je kan d'r effectief op-an, — d'r wordt nie over gepraat!... Maar kijk, je ben nou zoo royaal, om 't me frank en vrij te vertellen, laat ik nou ook nie liege,... 'k hè ze zelf geschote,... den eenen hierachter, den anderen aan d'overzij in die vreemde jacht, maar.., Jan Paals hang 'k dat òok niet an z'n neus!... Ze vrete zoo schandelijk van al 't goed, en als d'r nou sneeuw komt, beginne ze misschien weer aan de boompjes,... afijn, 'k wist wel, dat u d'r goed over dacht, maar och, je wil toch niet graag,... hè?..."

„Ga jij je gang maar hoor! Stròopers kan 'k nie uitstaan, maar dat 'n boer 't doet, is heel wat anders!"

't Grootste haas zocht Brul nu uit en Van Harden voelde zich als had-ie 'n lot uit de loterij getrokken.

Dadelijk maakte hij zich klaar om naar het dorp terug te gaan. Maar de sneeuw viel nu al 'n tijdje in groote dichte vlokken, en 't boerenerf lag daar geheel wit voor hem.

„Weet je wat 'k daar bedenk?" vroeg opeens de boer, terwijl-ie bleef stilstaan, ze gaan binne zòo aan 't maal, 'k zal effen ete., en dan breng ik meneer met 't wagentje naar 't dorp!"

„Dat zou heel vrindelijk van je weze, Brul," lachte Van Harden, die niet weinig tegen den terugmarsch opzag; wèl was z'n hart verlicht, maar z'n weitasch was nu zwaar, en z'n beenen niet minder, en 't loopen in de sneeuw was oòk niet zoo aangenaam.

Een half uur later reed 't wagentje het hek uit; 't spoorde lange donkere lijnen in de luchtige sneeuwlaag op den weg. Tevreden glimlachend zat Van Harden achterin, met Castor, die, met de voorpooten op de bank gestrekt, naar voren tuurde en de boer, op 't voorbankje, had 't druk over 't vee en de boerderij en over de beetwortels, die zoo laat verscheept en zoo verrègend waren.

Bij 't begin van 't dorp steeg Van Harden uit, na Brul nogmaals bedankt en de verzekering gekregen te hebben, dat 'r niet over gepraat werd, — ook bij 'm thuis niet!"

Toen liep-ie naar huis, zich verkneuterend in 't bezit van 't zoo gewenschte dier! Wat zal Anneke nou wel zeggen? — En Gijs?

Blaffend en rumoerig vloog Castor door het voortuintje en volgde toen z'n meester in huis. Daar kwam Anna hem al lachend te gemoet.

„Ben je niet uit met Dolf?" vroeg Van Harden, z'n geweer in 'n hoek zettend achter de bank; waar-ie de weitasch neerlei. — Ze schudde van neen. „Dolf kòn niet!" zeize. „En hoe is 't oompje? — Ja, ja, 'k zie 't aan uw gezicht, . . . hebt u 'r één?"

„Natuurlijk!" pochte oom, „laat nou je vader maar kome, hè Anneke! — Zoo Jans, pas op voor de kou meid, — kijk es even wat 'n beest hè? Lekker braaie hoor! — We hebbe in 't keukenboek geleze, dat..."

„Och meneer," viel Jans hem in de rede, „keukenboek! — 'k heb'r geen noodig, dat weet u wel! 'k Doe 't op mìjn manier, 'k braai 'm in-de-boter met 'n reepje spek en dan laat 'k 'm z'n eige gaar-suttere! Op diè manier kan 'k wel 'n ouwe beer smejig krijge!" lachte Jans en wipte de keuken in, terwijl ze d'r wollen doek losmaakte en opnieuw vastspelde.

's Middags kwam Gijs nog en bekeek met welgevallen 't haas en toen ie 't vel afstroopte voelde ie weer 'n onweerstaanbare neiging om er eentje te strikken.

Dat had ie niet gedacht, dat meneer er nog één zou schieten; „platzak" was 't consigne van de laatste weken geworden en nou vandaag, . . . 't was mooi, . . . bepaald! . . . Op 'n schaal bracht ie 'm bij Jansje in de keuken.

„Nou Gijs, die ziet 'r best uit hé?" zei Jans.

„Asjeblieft, — kijk es effe, wat 'n bouten, je zou d'r zoo in bijte!"

„Nou zeg, jij liever as-ik!" zei Jans, „en 'k dacht, dat jij ze nie lustte?"

„Wat zal je daarin liege," zei Gijs, „nie luste! — wie lust 'r geen wild? — maar 't is geen spek voor m'n bek, denk 'k maar Jans! Ze vrete boter, as ze in de pan ligge, . . . òf nie? . . . dat zegt m'n vrouw tenminste, en in water kà-je ze niet braaie!"

. . . .

Toen ging Gijs weer aan ander werk; maar 't denkbeeld om vanavond zoo'n koolknabbelaar weer in 'n strikje te vangen, speelde hem onophoudelijk door 't hoofd en hij deed werktuigelijk wat ie doen moest. 't Maakte hem afgetrokken en suf, wat Jans de ontboezeming ontlokte, „ik geloof, dat-ie doof wordt," toen de juffrouw hem van-uit de serredeur 'n paar keer wat toeriep en hij 't niet hoorde!

Onderwijl had het sneeuwen opgehouden en tegen den avond regende het heel fijntjes. Maar 't werd koud, er kwam meer wind en buiten werd het guur en onaangenaam.

En toen nu Gijs bij zich thuis in 't kamertje zat, z'n kousevoeten warmpjes over 't onderstel der kachel glijden liet en z'n teenen behaaglijk tegen de zolen kneep, terwijl z'n beide jongens zaten te praten en keuvelen over prikslеetjes en glijbaantjes, en z'n vrouw met 't meisje op d'r schoot malligheidjes zat te lachen, voelde hij in die warme, gezellige huiselijkheid z'n stroopersdriften al flauwer en flauwer worden!

„Nee, vanavond nie!" dacht-ie.

VII.

Notaris Van Harden kwam net thuis van een boomenveiling. Dat was 'n koude geschiedenis, zoo'n halven dag stil te staan in 't weiland of op 'n dijk met die sneeuw en op den killen grond, en hij dankte den hemel, dat 't afgeloopen was.

„Is 'r al wat van Klaas?" vroeg ie z'n vrouw. Ze gaf hem het briefje van Anna, dat 's middags gekomen was.

„*Mijn lieve vadertje!*" — las hij.

„Heerlijk dat u komt! Al drie, vier maal heeft oom geroepen: „denk 'r aan Anneke je vader te schrijven", alsof ik dat zou vergèten! U weet wel beter hé? Oom vindt het ook wat leuk, dat u komt, hoor! Wat jammer nou dat moes weer zoo verkouden is hé, we dachten zoo vast dat moedertje mee komen zou! Wil u eens stilletjes vertellen, dat ik gauw naar Weldam kom en dat ik o zooveel te bepraten en te vragen heb? Vergeet u 't niet? Weet u waar over??

Is 't bij u ook noordenwind? Oom Klaas loopt den heelen dag naar den barometer en telkens hoor ik er-op tikken in de gang. O ja, en nu van den haas hé? Morgen gaat oom op jacht, alleen om een haas te hebben, als u er is! Och, oom's beenen en oogen zijn niet best meer geloof ik, maar hij wil 't niet wéten! 'k Hoop maar dat hij er één schiet hoor, want anders zou hij erg uit zijn humeur zijn, denk ik en ik zou 'm zoo graag voor u willen braden, want Jansje is gisteren naar bed gemoeten van dokter, omdat ze zoo hoestte en pijn in 't hoofd had; en 't kan dus wel, dat ze dinsdag nog niet beter is. En dan moet ik natuurlijk voor alles zorgen. Zou u dat niet aardig vinden? ik kan het wàt goed hoor; laatst heb ik ook eens gekookt toen Jansjes broer trouwde of receptie had en *Dolf* heeft 's middags bij ons gegeten en vond het wát lekker!! Nu lacht u, denk ik.

Maar ik moet ophouden, want ik sta overal alleen voor, dat begrijpt u. Oom zit 't leesgezelschap te spellen en de krant, — zondagswerk, zegt hij — en zoo dadelijk moet ik voor de koffie gaan zorgen en ik heb nog naaiwerk en moet nog twee sokken mazen voor oom, dat mag een ander nooit voor hem doen, hoe vindt u 't?

Zult u moeder hartelijk van me groeten en de jongens en To en Mies; natuurlijk ook van oom Klaas. Tot dinsdag hoor!

In gedachten een hartelijken zoen van

Uwe Anna.

. . . .

Jansje had er eer van; 't was heerlijk geweest, malsch en lekker, ze hadden gesmuld!

„Zoo zijn ze nou uit mìjn jacht", blufte Van Harden tegen z'n broer, „enfin je kent ze!"

„'k Hou me aanbevole", zei de notaris en strekte zich behaaglijk in den gemakkelijken stoel uit, terwijl Jansje aan 't afnemen was en z'n broer verschillende kistjes sigaren aandroeg.

„Fijn en geurig", zei-d-ie.

En de jager, erg in z'n nopjes dat 't zoo goed was geweest, stuurde Jansje in den kelder, om nog 'n fleschje te krijgen van díe op 't tweede rek, „je weet wel Jans, die met dat rooie halsbandje! En dan 'n beetje de kou 'r af, hé Jans!"

Jans wist 't allemaal precies!

En gezellig zaten ze bij mekaar, de beide broers en Anna; en Dolf kwam ook en die vertelde, dat-ie zoo juist 'n invitatie had gekregen, om meê te gaan jagen met de Amsterdamsche heeren.

„U krijgt er stellig ook weer één!" zei Dolf tot Van Harden, „ik vind 't wel es aardig, om 'n paar dagen 't land op te gaan!"...

. . . .

Toen men binnen nog druk aan 't kouten was, — Van Harden toch was op z'n praatstoel en Dolf kon oòk meêdoen! — sloop langs den boomgaard 'n donkere gedaante. 't Was al vrij laat in den avond, — 't dorpsklokje had net elf uur geslagen.

Gedoken tegen een wilgeboom zat de man, dichtbij het kreekje; zachtjes kroop-ie de heg langs, — sloeg z'n hand uit, — voelde tusschen en onder de takjes, ... „hé!" uitte hij zacht, ... „er zit wat in!"

Voorzichtig losgemaakt, — 't ritselde achter hem bij 't kreekje, — hij schrok, — keek om, met beide handen 't haas omknellend, terwijl-ie op de knieën zat.

Eén sprong! — òp is-ie, — 't haas valt dof op den grond!

„Halt!" klonk 't hem als een donderslag in de ooren. — Hij weifelde, — liep....

Als uit den grond rees daar opeens een gedaante voor 'm op, — terug dan maar! — daar nog één, vlak voor 'm, ... „halt! rijks politie!"...

Hij staat stil. Beide mannen springen op 'm toe, Gerrit Ton, de rijksveldwachter en Kees Lover, de jachtopziener!

Hij wankelt, — trilt op z'n beenen en leunt zich tegen den wilgeboom, díe 't naaste staat, — 't haas ligt vlak bij 'm — hij ziet 't, en de witte wol van den buik....

Ze kijken hem onder den hoed, vlak in 't gezicht.

„Godallemachtig!" roept Kees Lover vol verbazing uit....

VIII.

De familie Van Harden zat juist aan het ontbijt, toen de burgemeester aan de deur kwam.

Haastig wenschte hij allen goedenmorgen en zij toen tot Van Harden: „Mag ik u even spreke?"

„Ga je gang, man! Toch geen geheimen?"

„Och nee, maar 't zal u zeker interesseere! Raad es even wie ze gisteravond bij uw moestuin hebbe gesnapt?"

„Gesnapt?" vroeg Van Harden verwonderd.

„Ja! — 'n strikkezetter, die er net 'n haas uithaalde?"

't Werd hem vreemd voor de oogen; hij keek den burgemeester zwijgend, bijna wezenloos aan.

„Weet u wien? — Gijs! ùw tuinman! Hoe is 't mogelijk hè? — dàt had 'k nou nooit achter 'm gezocht!".

De notaris keek z'n broer met verbaasde oogen aan.

„Gijs?" fluisterde Van Harden, „Gijs? — Nou maar zeg, Dolf, dat is toch zoo èrg niet?"

„Erg? — nou, zooals u 't noeme wilt! Als 'n eige tuinman 's nachts de hazen gaat wegvange,... ik vind 't welletjes hoor! U laat op den mòlenaar loeren en onderwijl levert de tuinman 't!"

Van Harden was ternêergeslagen. Dat had ie nou eergisteren alles zoo netjes klaargespeeld met boer Brul en nù loopt Gijs d'r waarachtig nog in, en nog wèl nou 't niet eens meer noodig is! — Die stommerd, — hij wist toch....

„O, wachtes," dacht Van Harden opeens, „onze vrind Gijs dee dat zèker wel meer! — Noù begrijp 'k, waarom ie zondagmorge zoo vreemd stond te doen, toen 'k 'm over die strik sprak!... zoo zoo mannetje, was 't dàt?"

. . . .

Een uur later was Gijs bij 'm. Anna was met 'r vader aan het wandelen door het dorp en buiten. Goddank! diè waren tenminste 'n tijdje van den vloer!

Gijs stond bedremmeld, hij zei geen woord.

„Hoe kwam je d'r bij?" vroeg Van Harden, „we hàdden toch 'n haas?"

„'k Dee 't voor 'm'n eige meneer! zei Gijs, „nie voor u!"

„Dan hèb jij 't vàst meer gedaan, is 't nie? — Ja? dat dacht ik wel, en nou ben je d'r leelijk ingeloope!"

„Ja meneer," zei Gijs, „zoo is 't!"

„'t Spijt me! — Maar... je wordt 'r niet voor gehánge!"

„'r Staat boete op, g'loof ik, meneer! Maar... è... de mensche zalle 't wel gemeen van me vinde, dat 'k ze in uw tuin..."

„Hoor es, zanik d'r nou niet over, wat de menschen believe te zeggen, met 'r wat mooi of leelijk is en al dat geklets! Zoò erg vind 'k 't nie, maar laat 't nou asjeblieft en... 'k zou 't zaakje nou maar kalm afwachte!"

. . . .

Op 't dorp sprak men 'r wel 'n beetje raar over. Die Van Harden leek 't Gijs wel heèlemaal niet kwalijk te nemen! „Vreemd hoor, — vreemd!" zeiden sommigen.

Gijs dacht dat Jan Paals er wel meer van wist.

Toen kwam 't zaakje voor.

Gijs kreeg boete en 'n les mee naar huis!

De boete betaalde z'n patroon, maar dat wist niemand als Gijs. En z'n vrouw.

En in 't voorjaar verkocht Van Harden de jacht; de hazen werden hem op die manier te duur!

Maar aan de menschen zei hij, dat 't om de rhumathiek was.

VAN DE REDACTIE.

DAAR komt het nieuwe, lang verwachte boek van HEYERMANS: *Diamantstad*, tegelijk in het Duitsch en Nederlandsch verschenen.

De schrijver heeft er jaren aan gewerkt en gedeelten ervan gepubliceerd in *Jonge Gids* en *Nieuwe Tijd*, maar die fragmenten niet onveranderd en niet onverkort opgenomen. Vergelijking dunkt mij hier onnuttig. Waarom Heyermans *Diamantstad* als boek zóó heeft gegeven en niet uitvoeriger, is een vraag, die maar op één wijze mag worden beantwoord, zoolang niet is gebleken dat er andere dan aesthetische redenen voor zijn: hij vond het zóó voor 't geheel van zijn werk beter.

Ik moet nog even zeggen dat *Diamantstad* geen boek is om op salontafels te laten slingeren of kostschoolmeisjes cadeau te doen. Het is een „naturalistisch" boek en er komen „viezigheden" in voor, lang niet minder in aantal en „erg"-heid dan in de „ergste" naturalistische romans van Emile Zola. En dan is *Diamantstad* nog wel in 't Nederlandsch. We zullen zeker van beoordeelaars vernemen, die 't boek na de lektuur van de eerste hoofdstukken ver van hun leestafel hebben weggeslingerd uit walging en verontwaardiging. Je hoort nooit wat er daarna dan met het exemplaar gebeurt. Raapt de recensent het op om 't voor eigen leering te lezen, verkoopt hij 't aan een stalletje of gooit hij 't in 't vuur? De uitgevers krijgen nooit van die verontwaardigings-wegsmijtsels terug en tegenwoordig, met die vulkachels, kùn je geen boek den vuurdood doen sterven of er is een heele omhaal bij noodig.

We hebben *Kamertjeszonde* hier besproken. We zullen *Diamantstad* niet met stilzwijgen voorbijgaan. Trouwens, òòk *Levensgang* werd hier aangekondigd en we behoorden tot de eersten, die Quérido prezen. Wie van de vuile, allervuilste realiteit niet hooren wil, moet *Diamantstad* niet lezen. Want het brengt ons midden in de afzichtelijke, zedenverpestende ellende van het zwartste deel der Amsterdamsche Jodenbuurten. Wat ge als feiten — waarachtig welsprekend genoeg! — kunt vermeld vinden in lange opsommingen, in verslagen en enquêtes over de woningtoestanden in den Amsterdamschen Jodenhoek, vindt ge hier als motieven voor een episch werk gebruikt. En dat wel onveranderd, geenszins verergerd. Heyermans heeft volstrekt niet uitzonderingsgevallen behandeld, noch de éénige wijk uitgekozen, waar een zóó afschuwelijke ellende heerscht. Neen! Hij heeft een buurt genomen, zooals ieder onderzoekend Amsterdammer in zijn stad er vinden kan, als hij maar wil. Want de prachtig glinsterende gemeentetram rijdt er vlak langs en de rood-fluweelen kussenweelde en de heerlijkheid van al die mooie lichten, glijden er op korten afstand voorbij onder mooi-dof klinkend gebel, van dat aristocratische geluid, dat aan deurbellen van erg voorname huizen doet denken. Menig reiziger kijkt door de groote ruiten van 't rollend salon en wijst een medereiziger op 't krioelend straatvolk, rechts en links, om karren vol onooglijk goedje verzameld, op stegen zóó nauw en trappen zóó versleten.... Vuil volkje, die Joden! Soms orakelt een meneer, die 't weet, dat 't Jodenvolk zijn krotten niet uit wil, dat er geen goed aan die menschen te doen is. „Oosterlingen geven niet zoo om smeer en vuile lucht, weet U? Dat is het heele Oosten door 't zelfde. Ik ben geweest in Spanje en in Marokko en in Tunis.... Met die warmte daar is 't nog veel erger dan hier. Toch leven ze daar nog erger op mekaâr. En een stank — met permissie! Toch vermenigvuldigt zich dat volkje maar voort. Vruchtbaar geslacht! Je hebt er geen idee van. Bij ongedierte, met permissie, alleen te vergelijken. Kwalen, dat ze hebben, vuile ziekten — met permissie! Allemaal oogziekten, waar je bij Christenmenschen niet van hoort. Ingevoerd uit 't Zuiden of uit het Oosten: Polen, Rusland... 't komt maar hier, in 't vrije Nederland. Daar hebben de Christenmenschen tachtig jaar voor gestrejen, meneer, om dat smerige goedje hier vrij te laten voorttelen. Toch lastig òòk nog; socialen zijn er onder, tegenwoordig. Wouën den boel hier ook nog in de war sturen op den koop toe. Uitzonderingswetten moesten er voor dat rapalje gemaakt worden. U ziet het nou, met de

diamant-misère. Rijke dagen gehad, de branie uitgehangen, nu armoê en geen cent overgespaard. Ellende overal. En de rijke joden zijn liberaal, zóó liberaal dat ze voor de armen niets van beteekenis doen. Deden ze wat van beteekenis, dan kwamen er nòg meer Russen, Polen . . . weet ik wàt, hier . . . ."

'k Heb zoo hooren orakelen in een gemeentetram. Natuurlijk kreeg de wijze man gelijk. Veel kinderen krijgen, geen negotie en geen werk op diamantslijperijen: Sociale misdaad! — Wou u 't soms ànders noemen? dient daarop uitdagend gevraagd. Je kunt het gerust doen; want niemand spreekt je overluid tegen. Waar „delicate" quaesties behandeld worden, krijgt de on-delicaatste altijd gelijk. Zoo'n nette Gemeentetram moest eigenlijk niet door de Jodenbuurt gaan.

En het boek van Heyermans had er niet moeten komen. De lektuur daarvan is duizendmaal erger dan een rit op de aangeduide lijn. Want hij duwt ons de vuiligheid en de ellende in.

Of . . . is het juist voortreffelijk dat 't er gekomen is, omdat we *moeten* weten wat er geleden wordt en gezwijnd in die duistere stegen en sloppen en gangen; omdat ieder mensch met gevoel de narigheid van de lektuur maar eens doormaken moet, omdat zoo'n boek van een knap, beeldend schrijver meer gelezen wordt en meer indruk maakt dan zoo'n, òòk zéér nuttig, boekje met feiten, feiten, feiten en cijfers, opgesteld door menschen, die in die Amsterdamsche Jodenhel huisbezoek hebben gedaan? Komt Heyermans niet in vele sociëteiten en particuliere woningen, waar de stellers van zoo'n brochure over Amsterdamsche krotten niet komen kunnen en kan hij niet meer doen door zijn schildering van de realiteit, zóó dat men haar met de zintuigen meent waar te nemen, dan minder begaafden met hun opsommingen?

Indien ooit plastische beschrijving van ellende, vuil- en liederlijkheid verdedigbaar kan zijn, moet deze 't wel wezen. *Diamantstad* heeft als boek van nuttigheid zijn waarde. Laat ik er bijvoegen: zijn grootste waarde, volgens mijn oordeel. 't Is geen meèslepend boek. De schrijver stalt zijn verontwaardiging zóó weinig uit, dat zijn boek eer koel dan heèt-van-rhetoriek te noemen is. 't Maakt den indruk van een (met opzet zóó gegeven), door een zéér knap auteur te boek gesteld feitenrelaas. Heyermans' felle humor, kervende ironie komen hierin zelden tot uiting. De schrijver heeft zich ingehouden. Men hoort hem tot zichzelf zeggen: „niet meê bemoeiën, feiten laten spreken, allemaal feiten, niets dan feiten. Eleazar mag wel er'is wat zeggen, maar niet te veel, vooràl niet te veel. Nooit druk doen. Geen Querido-romantiek, als in *Levensgang*, in jou diamantstadboek; geen lyriek! om Godswil, gèèn lyriek! En geen romantische mooiïgheden. Geen sprookjesjuffers in juwelierskantoortjes. Een scherplijnige, felle schildering. Hoû je in, kerel! Geef uit je vòl gemoed het schijnbaar onbewogen geschrevene feitenboek. Laat je epiek rauw-reëel zijn als 't Leven zelf. Duw 't onwetende publiek met den neus in 't vuil; anders ruikt het tòch de ellende niet."

De ellende als reëel geven. Weet ge hoe moeilijk dàt is? Ik heb eens den menschen willen laten zien in wat voor afzichtelijke krotten nog 't vrij dure pak kleêren wordt genaaid voor de groote magazijnen. 'k Wou foto's laten geven. Maar een zeer ervaren man, die mij aan gegevens had geholpen, ontried mij dit: foto's van armeluis-krotten zien er zoo „schilderachtig" uit. Daar schrik je de lui niet meê af; die worden als aardige kiekjes bekeken!

Heyermans heeft nu juist dit geschuwd als het ergste voor zijn boek: — aardige kiekjes geven, „schilderachtige" buurtjesbeschrijven. Wij moeten dit hoogelijk waardeeren; maar . . . . zijn boek is nu wel heel koud en ik geloof niet dat het veel aandoening wekken zal; eerder moet menig tamelijk goedwillige zich haasten om er dòòr te komen, niettegenstaande voortreffelijke beschrijvingen. Er is nog wat anders: het boek is monotoon. Aan 't eind komt wel de brand, die Heyermans van een zeer lastig probleem afhelpt, alsmede van een hoofdpersoon met wien bitter weinig bleek te beginnen; maar de catastrofe komt te juist van pas voor den auteur om den lezer te schokken. 't Psychologisch gegeven was gesteld: hoe zal de verlichte Jood nu met

de mooie, vuile jodin Rebecca doen? Oplossing: ze gaan allebei dood.

Maar ik moet meer van het boek vertellen.

Eleazar is een jood, die aan longtering lijdt. Hij is naar Amerika gegaan om daar wat te verdienen in 't diamantvak, nu 't in Amsterdam niet meer ging. Daar heeft hij wel wat verdiend, maar evenveel „verziekt". Arm als hij gegaan is, komt hij terug. Zijn gemoed is vol wrok tegen Christenen en Joden. Goedhartige matrozen, op wier zeilschip hij de terugreis heeft gedaan, noemden hem — zonder kwade bedoeling — *het Joodje*. Dat hindert hem vreeselijk. De zijnen vindt hij terug, geloovig op hun manier, hechtend aan oude gebruiken, Joodsch nog geheel. En dat hindert hem even erg. Want hij is door 't lezen van brochures vrijdenker en socialist geworden. Hij heeft slecht onderwijs genoten, was dus gauw bekeerd, evenals hij onder andere omstandigheden ook al heel gauw bekeerd wezen zou door andere brochures. Wat ik zei is niet bedoeld als hatelijkheid tegen 't socialisme. Slecht onderwezen lieden zijn gemakkelijk te vangen door slim gestelde vlugschriften, vooral door opruiende en veelbelovende. Thuis gekomen, vindt hij den economischen toestand verergerd. Een werkstaking is juist uitgebroken Eleazar doet mee; weigert het hem aangeboden werk. Zóó uit Amerika, waar hij 't, zoolang hij gezond was, beter heeft gehad dan thuis, zóó uit de heerlijke zeelucht, valt hij in 't vuil der Jodenbuurt, waar kinderen wroeten in zinkputten, waar de menschen in krotten leven zonder lucht en licht, slapend bij hoopjes in vochtzweetende hokken naast de emmer vol van hun eigen uitwerpselen, waar de kinderen rondloopen met korsten op 't hoofd en ontstoken oogleden, menschen levend liggen weg te rotten, waar allerlei geslachtsziekten voortwoekeren, waar bloedschande een gewone ondeugd is en 't eten van allerlei walgelijkheden regel in slechte tijden.... En hij raast tegen den God van Israël, die niets doet voor 't laffe volk, dat maar blijft samenhokken, dat de verwanten onderling doet paren, dat zich laat vernederen, vertrappen door 't Christenvolk, dat het heet te verachten. De wetsrol uit het huis van de blinde tante, die hij liefheeft en bewondert, smijt hij in een stinkgracht en... hij blijft werkeloos. Wat brochures vent hij, dat is alles. Er wordt immers gestaakt. Eleazar, nog geen dertig, doet niets van beteekenis om zich en de zijnen te helpen. Wel past hij een wegrottenden man op en is hij heel zacht voor de blinde tante en vangt hij stervende voorntjes in een bijt, maar overigens... Ja, toch, hij verstout zich te spreken op een meeting en bij den finalen brand redt hij de blinde tante. Meer daden verricht hij niet. Hij aanschouwt de ellende en redeneert er over voor zichzelf. 't Heele boek door, is Eleazar de redeneerder, bespiegelaar, dienstdoende als het niet welsprekende koor dezer moderne tragedie van 't vervuilend Jodendom in *Diamantstad*. Zinnelijke begeerte drijft hem, die huwelijken tusschen Joden bloedschande vindt, in de armen van 't mooie, maar vuile dochtertje van den wegrottenden Poolschen Jood. Als hij bemerkt welke zonde zij in haar onwetendheid bedrijft, is hij wanhopig. Een besluit behoeft hij niet te nemen omtrent zijn verloofde; want zij verbrandt en hij sterft in een bloedspuwing. Man van de daad is Eleazar niet. Zijn ideeën maken hem ook niet belangwekkend. Ge kunt hem wegdenken uit het boek en houdt dan 't voornaamste, alles wat er op aankomt, nog over. In de teekening van den Jood in opstand tegen 't aloude geloof of liever tegen wat er van is geworden, vind ik Heyermans niet gelukkig. Eleazar is als de Jonge Jood uit *Ghetto* en die uit *het Zevende Gebod:* een negatie en meer niet.

Nu de schildering der ellende. Heyermans heeft het versmaad ons Falklandjes te geven. Geen boeiende tooneeltjes, geen humor, geen zweepstriem over de gevoelige plekken van 't groote lezerspubliek; maar — zooals ik al zei — de kille werkelijkheid in haar monotonie van ellende. Waar hij breedvoerig de verhouding teekent tusschen de geduldig lijdende, blinde tante en den Jood-in-opstand doet hij dit zonder één enkele poging tot gemakkelijke ontroering. Met groote voor-

naamheid is de oude Jodin gegeven en de figuur van tante Reggie is er des te mooier door, vastlijnig en voor goed in ons geheugen.

Hij brengt ons een diamantslijperij binnen. Ik moet u iets geven van de vele beeldende stukken beschrijving uit dit boek: een diamant in slijpershanden.

»In de zwarte, stompige vingers van den slijper, tusschen de rauwe, eeltige nagels teer-de het blauw-lichtende geflonker van facetten en de ribjes zetten kuiven van smachtend, waterig blauw als nachtegaalkweel in staalblauwen nacht. Bij het stil gepuil van de vingers, in wier vleezig vuil de steen leek gegroeid, ontstraalden aan de facetten schampjes rose en rood, doorgurgeld van blauw en groene schietende vlasjes en er trosten vluchtende spetjes geel, crême en lila, aarzlend schuilend in zeegroene kolken, dan weer plots overpurperd door bloedroode schijning in 't hart. Aan de andere zijden, op gelijke facetjes, trilden en beefden violet in wazen van mosgroen, grijs van doorlicht water, blauw van kinderoogen, met zachte opgloeiing van wijnrood en phosphorescerende sprankels. Juda's vingertoppen, grof en zwart met de plat-breede nagels, hielden den kolet, stonden er plomp en stevig rondom, vreemd aan 't soepel geweef, dat zonlicht geleek, gestold in kristallen gesmeed."

't Geweld der opdringende stakers en 't gevecht met de politie voor de juweliers-Sociëteit is niet zoo zeer druk van beweeg en lawaai als wel van inbrandende preciesheid in de detailleering (180 vlg.) In het tweede deel vindt men de zeer goede beschrijving van een waar festijn, door akelig-arme joodjes aangericht, van in een bijt gevonden katvisschen en voor eenige centen gehaalde specerijen en brood. 't Geherrie der arme menschen, hun vreugde om 't samenzijn en samensmullen, hun geploeter om 't zoo ver te brengen met zoo weinig middelen heeft Heyermans uitmuntend gegeven. Maar er is geen stijging in zijn boek. Als aan 't eind de groote brand komt, waarvan de smerige kinderen al vooruit hebben gesproken, voelen we geen rilling door onze leden gaan. Die brand is toch wel juist en met voldoend aantal bijzonderheden beschreven. 't Onheil was nauwkeurig voorbereid; misschien wel al te zeer. Eveneens, moesten we wel vermoeden dat Eleazar op 't juiste oogenblik zou sterven aan een bloedspuwing. 't Is heel goed gevonden dat hij die krijgt na en mede door het redden van zijn dierbare blinde tante. Heêl goed! Maar dàt is 't nu juist. In dit werk is alles te verstandig samengevoegd, of liever: wij bemerken te zeer de handigheid van den auteur. Heel *Diamantstad* is verstandswerk. Ontroering geeft het niet. Walging wekt het, een schril licht op de woningtoestanden in Amsterdam's Jodenhoek werpt het, van de allervreeselijkste vuiligheid der arme joden geeft het een goed en zeker niet overdreven relaas; maar het is alsof Heyermans, in zijn pogen om buiten zijn werk te blijven, al te zeer is geslaagd.

Men voelt zich bevuild na de lectuur, veel erger bevuild dan vervuld van medelijden.

Misschien is hiervan mede oorzaak de afwezigheid van zelfs één enkel figuur, die — zonder in den ouderwetschen zin van het woord „sympathiek" te wezen — dan toch boven de omgeving van zeer platte, voor 't meerendeel weerzinwekkende menschen staat. Eleazar kan niemand belang inboezemen, want hij is nauwelijks een mensch. Hij mist ruggegraat en in plaats van bloed en spieren, heeft hij socialistische-brochures-extract en toont vriendschap voor zijn tante. Liefde voor Rebecca? Wij hebben eerst gehoord dat hij een afkeer van 't meisje had, al werd hij er zinnelijk door aangetrokken soms; we hebben verder ook nog vernomen dat hij zich zelf wat moet opwinden om aan haar te denken, we weten dus dat zij maar weinig in zijn leven is. Daarom maakt het ook geen indruk op ons dat Eleazar gaat koù vatten in den winternacht en zich zelf verwondt en doodelijk ziek maakt, na 't ontdekken van Rebbecca's moreele blindheid. We zouden 't van dezen koelen minnaar natuurlijk hebben gevonden dat hij Rebecca voortaan was gaan mijden, van zijn onzalige trouwplannen eenvoudig had afgezien en het socialisme tot eenige liefde had uitverkoren. We zijn zoo weinig overtuigd dat 't er diep zat bij hem.

De dood van schim Eleazar ontroert al evenmin. 't Is heel erg van de verpleegsters, die weten hoe gevaarlijk 't voor haar patient wezen moet de volle waarheid omtrent den brand te vernemen, dat zij een krantje met alle bijzonderheden binnen zijn bereik laten slingeren en dan allemaal weg loopen. Maar zoo iets kàn misschien gebeuren of gebeurd zijn in een gasthuis.

De auteur tracht den indruk te versterken door Eleazar juist òòk te laten lezen dat de staking der diamantbewerkers gewonnen is. Doch Eleazar heeft niet veel gedaan om den strijd te doen winnen. Hij heeft niet gewerkt en hij heeft een toespraakje gehouden. Voor een held, die sterft juist onder 't schetteren der klaroenen, die de overwinning verkondigen, kunnen we hem met den besten wil ter wereld niet houden. De groote letters, beneden aan pagina 437, maken geen effekt en 't krantenverslagje dat er op volgt, evenmin.

Dat Eleazar volgens joodschen ritus op een joodsch kerkhof werd begraven, niettegenstaande hij een wetsrol in een stinkgracht had gesmeten, kunnen we evenmin tragisch vinden. Eleazar kon 't geen kwaad meer doen en de Israëlitische begraafplaats zal er niet door ontwijd zijn.

Zooals ik aanteekende, de groote waarde van dit boek is een didactische. Heyermans heeft een ultra-realistische schildering gegeven van joden-ellende en jodenvuil in een beruchte Amsterdamsche buurt, waarvan men moeilijk te veel kàn getuigen. Laat de stank uit het boek de op naturalisme verzotte menschen maar weê maken, 't kan misschien nuttig zijn.

't Socialisme zal wel niet behoeven te zegevieren, alvorens die krottenboel wordt opgeruimd en 't jodenvolkje wordt gedwongen, in 't algemeen belang tot meer zindelijkheid op woning en lichaam.

F. L.

NIEUWE BOEKEN.

Men moet de verhalen van J. EIGENHUIS niet gaan vergelijken met de kolossale epiek van Quérido; zijn *Aardbeikoopers* b.v. niet met een stuk uit het boek van de tuinders; maar toch, deze auteur heeft zeker recht op een goede plaats onder onze letterkundigen, een eerste plaats onder die van den tweeden rang komt hem zeker toe. De bundel *Stoere Werkers*, die de genoemde novelle bevat, is niet in zijn geheel goed, noch is dit eigenlijk het eerste verhaal, waaruit, als men goed gaat zoeken, 't een en ander valt te visschen, dat beter had kunnen zijn; maar toch is er veel méér goeds in. En het is sympathiek werk, mede omdat het is geworden uit liefde en medelijden. Van observatie is 't over 't geheel zeer juist. Eigenhuis kent het landvolk uit een van die „gezegende" streken van „welvarend" Nederland en wat daar geleden wordt door die „stoere werkers" heeft hij gevoeld.

Daarom is de indruk, dien men van *Aardbeikoopers* krijgt, een vrij sterke. De overige stukjes uit den bundel zijn veel minder, maar 't eerste is genoeg om ons de hoop te geven Eigenhuis nog eens met een kranig stuk werk van beteekenis voor den dag te zien komen, al ware 't alleen maar door die meesterlijke beschrijving van 't weghalen door de dienders van dien armen kerel, die zwaar zondigde, maar door ellende gedreven tot het uiterste.

Stoere Werkers is verschenen bij H. J. W. Becht te Amsterdam.

Het is prettig de aandacht te vestigen op *Bikoerim* door M. H. VAN CAMPEN. We mogen het Hebreeuwsche woord wel vrij vertalen door *Eerste Bundel*, want dat beteekent het op den omslag van dit boek met acht verhalen, waarvan er twee mogen worden aangeduid als werkelijk buitengewoon goed: *Paaschavond* en *Blinde en Droomertje*, maar ook de overige stukjes getuigen van een zeer te waardeeren talent. *Paaschavond* is het meest typische. Een Joodsche familie wordt er in beschreven en 't samenzijn op Paschen. Vooral mooi heeft van Campen de oude grootmoeder geteekend, die haar verstand heeft verloren, maar toch nog enkele heldere oogenblikken heeft en de liefde der gehuwde dochter voor die arme vrouw, die zulke akelige dingen tegen haar kan zeggen. Dat is heelemaal superieur werk en juist daarom veroorloof ik mij den jongen schrijver te

vragen of hij sommige woordknutselarijen bepaald noodig heeft om grooten indruk te maken.

Woordknutselarijen noem ik ietwat pretentieuse en gezochte beschrijvingen van dingen, die op het behandelde oogenblik de personen, met wie wij worden bezig gehouden, onmogelijk belang kunnen inboezemen of zelfs door hen waargenomen worden en dan de tot één woord samengekoppelde deelen van een als bijvoeglijk naamwoord of als bijwoord gebruikten volzin. Ik zou schromelijk overdrijven als ik zei dat deze dingen mij 't genot der lektuur bederven; maar men ziet een zoo bepaald talentvol schrijver ongaarne meèdoen aan een modetje van den dag, waardoor zijn krachtig proza een element van spoedige vergankelijkheid moet krijgen. Sommige neologismen zijn niet kwaad en bewijzen het goed voelen onzer taal b. v. *huivere* mistvochtigheid. Met de Joodsche uitdrukkingen behoeft men geen moeite te hebben er staat een woordenlijstje achter in 't boek.

Bikoerim is een boek om blij meê te zijn. C. A. J. van Dishoeck te Bussum gaf 't netjes uit.

Oostloorn heet de bundel met negen dorpsschetsen van den heer S. ULFERS (Rotterdam, D. van Sijn en Zoon.) Het bandje is afschrikwekkend. Tegen een boom geleund met herderstaf over den schouder, staat, barrevoets, in erg versleten kleêren gehuld, een herdersjongen. Boompje is erg ijl, 's jongelings hairen zijn lang en dik. Een bultig hoogtetje is bij hem en aan zijn voeten zit een leuk fantaziehondje, terwijl we twee schapen en een achterst-achtste van een schaap zien. 't Ziet er heel onartistiek en onbeholpen uit, dat prentje op den linnen band; 't moet een illustratie wezen op het eerste verhaal *Wiegen, de Droomer*. Als 't maar niet kenschetsend is voor den inhoud? Ja, en neen. Ja, want een kunstenaar komt hier niet aan 't woord; neen, want onbeholpen en leelijk zijn de verhaaltjes volstrekt niet. Men moet ze beschouwen als gemoedelijke, stichtelijke vertellingen van een predikant, die niet de harde realiteit van het dorpsleven heeft gezien, al heeft hij gedeeld, naar in zijn vermogen was, lief en leed met de dorpsbewoners. Hij heeft al maar tegenover het leven gestaan als de vriendelijke optimist, die uit domheid en ongeluk een leerrijk verhaal weet te maken, die van 't geen hij als herder en leeraar ondervond het een en ander meedeelt met het doel den lezer op te beuren en te stichten; hij is een beminnelijk man, naar wien men moet luisteren met een zekere mate van sympathie, ook al bewondert men zijn gave om zich uit te drukken nergens van harte, want de schrijver meent het zoo goed en er moeten er velen en velen leven in den lande, voor wie deze verhaaltjes aantrekkelijk zijn, hoewel niet beeldend en in den grond ook niet waar, al gelooven wij zeer gaarne dat de schrijver menige bijzonderheid juist heeft waargenomen en alles heeft weêrgegeven zooals hij het meende te zien.

In elk geval is dit pretentielooze verhaaltjesboek mij heel wat sympathieker dan zoo menig nagemaakt modern bundeltje vol woordgeknutsel in den nieuwsten stijl, dat tot artistiek proza zich verhoudt als het goedkoope „ultra-moderne" bazaargoed tot voorwerpen uit werkplaatsen van heusche artisten. Ik ben er dan ook van overtuigd dat de heer Ulfers een goed werk deed door zijn boek de wereld in te zenden en dat de kans op meer dan één herdruk niet gering mag worden geschat.

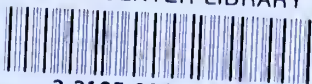
In *Groote Meesters* (door een rand van vraagteekens omgeven) heeft ED. THORN PRIKKER niet de karikaturen geteekend van mannen en vrouwen, die het groote publiek kent. Een Zwerik, die „mollige, vet-aangezette vrouwtjes" schildert en daarmeê zoo'n naam maakt dat men er van bestelt voor stadhuizen, beurzen, stedelijke bibliotheken, weeshuizen .... moet hier nog geboren worden. Luidjes als Wilkens en van Hull zijn hier misschien te vinden, maar of zij zooveel invloed kunnen krijgen als Thorn Prikker dat voorstelt, moeten we zeer ernstig betwijfelen. Die verlotingen ten bate van een tamelijk stompzinnig criticus.... Aardig bedacht gegeven, maar de schrijver is veel te verontwaardigd geweest om van zijn grotesk idee wat dolgrappigs te maken, terwijl wij,

van onzen kant, het niet waarschijnlijk genoeg vinden om er wat anders dan kluchtigs over te kunnen accepteeren. Trouwens, het heele boek door voelen wij de wanverhouding tusschen de, voor luchtige scherts alleen maar goede bedenksels en 't gemis aan jool of ironie, waarmeê die behandeld worden. Een satyre op algemeen bekende toestanden in onze kunstenaarswereld mag *Groote Meesters* dan ook allerminst heeten. 't Boek schijnt met vliegende pen geschreven. Bespottelijk zijn de vergissingen van den auteur, waar hij vreemde woorden gebruikt.

Kent hij geen talen of is alles maar slordigheid? Dan is het wel zéér kras. Toch willen we dat wel aannemen omdat hij ook andere vergissingen maakt. Fred. van Hull krijgt zijn copie tamelijk goed betaald, al schrijft hij niets dan gemeenplaatsen. Thorn Prikker deelt mede dat 's mans dochter dat wel begreep en doet dit aldus: „Ze had het nooit zoo gesnapt ... dat daar een enorme fictie ligt besloten in het begrip „publiciteit" .... Zoo zag ze Van Hull, die ze gewaardeerd wist en geroemd met allerlei door een lang gebruik plat getreden *euphemismen*, aan. Euphemismen of aforismen? en wat dan te denken van „platgetreden"? Elders heeft hij 't over Van Hull's *ostensiviteit* (lees: ostentatie). Pag. 126 lezen we: „Met trots dacht ze aan haar Themis-gelaat, als ze zich-zelve *naakt en bloot* in het slaggewoel der revolutie zag. En epische wraakgedachten beklemden haar hart. ..." Van Hull maakt toebereidselen vóor een zelfvergoderijtje. Thorn Prikker zegt dat zóó: „de *aera* van *platonische* voorbereiding in den vorm van druktemaken ... was nu voorbij." Op dezelfde pagina staat dat de puntjes nog niet waren uitgevonden (n.m.l. dat de schrijvers er nog geen misbruik van maakten om leegheid voor diepzinnigheid te laten doorgaan) en we hebben al door hem gehoord van een jongmensch, dat Van Hull aan zijn blad zou hebben moeten vervangen en dat enkel puntjes schreef! Maar nu nog wat Fransche woorden: attacque (161), comble van onhebbelijke *affectie* (167) — bedoeld is affectatie misschien; heure de *bergère* (186); „Van Hull had de gewoonte ... vol zelfbewust *impérialisme* ... het bandje (van een krant voor zijn dochter) af te scheuren" (187); „de beroemdheid van het *fetechisme* der publiciteit ontdaan" (199); een jongen, die vermoedt dat het buitengewone in de straat van den fijnschilder komt, posteert zich „vol vertrouwen in zijn *dogma*" (210); gauw daarna lezen we *enpocheerde* (213); Van Hull heeft het gevoel „den *Bacchus* der kunstelijke populariteit te zijn" (222); een schilderij is waard wat een gek, een *melomaan (!!!)* er voor geven wil (265); Henriette gaat op een plechtige opening eener expositie rondwandelen met een werkman. De burgerluidjes ergeren zich daaraan maar zij ... „voelde dat zij *furore* maakte" (290); dan nog weer eens affectie voor affectatie en op de volgende bladzijde nog weer eens. Wordt een schrijver hulde bewezen, dan vindt Th. P. dat hij wordt „*ingehuldigd*" (207 en 208). Henriette denkt aan een vers van Clara Muller „dichtregels *warrelden* op in haar brein als de *mystisch juiste* expressie van haar bewustwording en dat dreunde in haar als *de maatslag van den gong*, waarmeê ze haar nieuwe toekomst tegemoet vloog" (178, 179.) We zullen 't nu maar hierbij laten. Zulk slordig werk moet niemand laten drukken, allerminst wie over oppervlakkigheid een satyriek boek tracht te geven. Naast den onmogelijk onbenulligen Van Hull, leeft de vooruitstrevende, vrije vrouw Henriette, met merkbare voorliefde door den schrijver geteekend. Haar vader doorgrondend, lijdt het arme meisje onder diens tyrannie en dat heeft Thorn Prikker wel goed ons laten voelen. Jammer dat zij op die tentoonstelling zoo aanstellerig gaat doen. Me dunkt, dit is niet uit haar aard verklaarbaar, doch aan een gril van den auteur te wijten.

Aardige bedenksels, hier en daar, zijn al te oppervlakkig behandeld. Geen pakkende satyre werd dit boek, dat de jonge schrijver door een beter doorwerkten roman moge laten volgen. Als hij zich den tijd gunt, geeft hij ons misschien nog wel eens wat heelemaal goeds.

F. L.

GETTY CENTER LIBRARY
3 3125 00609 6461

